

תל חי

קצוץ הבשרה בפולין

קקו"ף "תל-חי" הא

33

פולקה הבילוי

1914

אחר

380-

149

תל-חי

קיבוץ הכשרה בפולין

148

ת-ל-ח י

קיבוץ הכשרה בפולין ע"ש חללי תל-חי
הגוש ופלוגותיו

מ א ס ף

כינסו וערכו:

יעקב זילברשייד, אריה פיאלקוב

בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנלסון
והוצאת הקיבוץ המאוחד • תשל"ט

THE STORY OF KIBBUTZ TEL HAI IN POLAND

©
כל הזכויות שמורות
לביה לחמי הגיטאות 1979
By Hakibbutz Hameuchad
Ghetto Fighters House
Publishing House Ltd.
נדפס בישראל, חשל"ט

דפוס אורלי, תל-אביב

ת-ל-חי

תל-חי נשרפה. אבל לב-ישראל חי. אחינו ואחיותינו שם, בין אלה שהומתו, ובין אלה שנשארו בחיים והגיעו עדינו, הראו לנו, כי חי הלב הזה. כי מזוקק הוא באש — הראו גם היכן הלב הזה. ואנחנו? אנחנו המפוזרים, החלשים — היאמר מעתה כל חלש בנו: גבור אני! ויהיה לגבור?

תל-חי. לב ישראל חי. אבל יתר איבריו? היחיו גם הם? הנכונים אנו כולנו לחיות עם דופק הלב הזה עד הנשימה האחרונה? הבאנו כולנו בחדרי לבנו בימי הזעם האלה, אשר לא מהר יעבורו, השמענו שם כולנו את חד הקריאה החרי-שית-הרוממה של הגבור כרות-הזרוע!

„טוב למות בעד ארצנו“ — ?

טוב! אשרי מי שמת בהכרה זו — ותל-חי למראשותיו.

י. ח. ברנר

קיבוץ-ההכשרה תל-חי בפולין

קיבוץ תל-חי, מחמשת גושי ההכשרה החלוציים-הכלליים בפולין, קם בשנת 1927, בתקופה בה פקד את התנועה הציונית והחלוצית משבר גדול, בעקבות כשלונה של העליה הרביעית.

בזמן ההוא התחוללו שינויים באופיה של ההכשרה. בא המעבר מקיבוץ הכשרה זמני לקיבוץ קבוע. ההכשרה הזמנית לא התאימה יותר לשאיפותיו של הנוער החלוצי, שמרד בחיי העיירה ורצה להשתחרר מהם, והיא גם לא עלתה בקנה אחד עם צרכי הארץ שדרשו הכנה חברתית מעמיקה. בהכשרה הקבועה נראתה האפשרות להניח יסודות לחיים אחרים ובה ערובה לקיומה ולהתפתחותה. של תנועה עממית גדולה ומגשימה. בשלה ההכרה שיש להגיע לקיבוצים קבועים, בהם יוכלו לבנות וליצור חיים שיתופיים והווייהיים פועלי, שהמשך טבעי להם בקיבוץ בארץ.

הקיבוץ ברודה-אופאלין

ראשיתו של קיבוץ תל-חי ברודה-אופאלין, כפר דל הסמוך לעיר חלם. מייסדיו חברי „החלוץ” באו מכל קצוי פולין. כאן נפגשו צעירים מאזור וילנה, וארשה, אופוצ'נה, קובל, סמורגון ואחרים שהיו צריכים להתלכד ולהוות גוף קיבוצי אחד. כאן נפגשו צעירים, מלאי להט ואמונה, שבאו מתוך רצון לבנות חיים אחרים מאלה שעזבו מאחוריהם, בביהם.

הקיבוץ הוקם בסמוך ל"א באדר (תרפ"ז), יום הזכרון להגנת תל-חי ומיסדיו מצאו תאריך זה מחייב, ויהיה זה מתאים והולם לקרוא עליו את השם תל-חי. טבעי נראה להם הדבר, שהם כממשיכי הדרך ליוסף טרומפלדור וחבריו, ישאו את השם הזה, שהיה לסמל מחנך לתנועה החלוצית. במחשבותיהם עלה גם הרעיון לקשור בעתיד את גורלם בגליל העליון, להחיותו ולגאלו משממתו ולהיות בין בוניו.

(במאמר מוסגר: חובה עלינו לספר שעוד בשנת 1925 היה קיים בפולין קיבוץ

אחר שנקרא אף הוא בשם תלמי היו לו שתי פלוגות: תלמי א' במיכאלין ותלמי ב' באורלה. הקיבוץ ההוא התקיים שנה וחצי לערך, ואין לו קשר לקיבוץ שמסופר עליו בספר זה).

הקיבוץ ברודה-אופאלין התבסס על עבודה בבית-חרושת גדול לזכוכית שהיה במקום זה בבעלותו של יהודי ועבדו בו מאות פועלים נוצרים. מנהל בית-החרושת, יהודי-ציוני, גילה נכונות לסייע בהכשרת חלוצים לארץ-ישראל (עוד בשנת 1926 הקימו כאן חלוצים מחלם, ביוזמה עצמית, קבוצת הכשרה שמסיבות שונות התפרקה לאחר חודשים מספר) ונראה היה שבמקום זה יוכלו להניח יסוד למרכז הכשרה חדש, שבו יקבלו חלוצים רבים את הכשרתם.

בגלל המגבלות בעבודה במקום וחוסר האפשרות לגדול ולהתרחב, נשאר הקיבוץ במסגרת מצומצמת של עשרות חברים בלבד. בימי השיא מנה הקיבוץ ברודה-אופאלין 35 חברים, לערך. ביסוד היתה זו קבוצה קטנה ואינטימית, ללא אותו היקף שציינו קיבוצים אחרים באותו זמן. הדבר, כמובן, מצא את ביטויו בחיים הפנימיים והחברתיים השפיע על עיצוב אופיו המיוחד בין קיבוצי ההכשרה.

הצעירים, שמוצאם הסוציאלי היה שונה, בעלי חינוך ותרבות, הרגלים ונימוסים שונים, התלכדו לחברה אחת, תוך רעות עמוקה שנמשכת עד היום. הם הצליחו ליצור חברה טובה ומלוכדת והקיבוץ נתפרסם ברחבי התנועה ומשך אליו צעירים רבים. החברים אהבו את קיבוצם ונשאו את שמו בגאווה (אף קראו לו „הקיבוץ ברודה“).

בנדודים

לאחר שנה וחצי נאלץ הקיבוץ ברודה-אופאלין להתחסל עקב המשבר הכלכלי, שפגע בענף הזכוכית במדינת פולין כולה. חברי המקום נאלצו או לקחת את מקל הנדודים בידם ולתור אחרי מקומות-עבודה אחרים. הם לא העלו על הדעת להתפור ולחזור לבתי הוריהם, כי רצו להמשיך בהכשרה ובחיים שבהם התחילו. נחושה היתה החלטתם למצוא עבודה ולהישאר. תחילה עשו כמה נסיונות נפל להיאחו שוב באותו אזור עצמו, בסוביבור — במנסרה, ובטראבניקי — בחה החקלאית (עבודה עונתית), אך בגלל מיעוט המועסקים וחוסר סיכויים לעתיד, וכן בגלל התנאים הקשים — לא נשארו ונדדו הלאה. בסוף הקיץ, ב־1928, עזבו את שני המקומות ואת האזור בכללו ונדדו הרחק צפונה.

מקונגרס-פולין נדד הקיבוץ לאזור גרודנה-וילנה, אזור שהוא שונה בנופיו, באוֹכ־לוסייתו ואף הישוב היהודי בו שונה בתכונותיו. היה זה אזור בעל-אופי ותרבות אחרים ואפשרויות רחבות יותר, שברבות הימים היתה להם השפעה על התפתחותו של הקיבוץ. אולם גם כאן לא האיר המול פניו לקיבוץ בשנותיו הראשונות ולא הצליח להשיג מקומות-עבודה לתקופה ממושכת. הסיכויים לעבודה התבססו בעיקר על המנסרות, שהיו נפוצות באזור זה של יערות גדולים המשתרעים על שטחים של אלפי קילומטרים. המשבר הכלכלי פגע גם בענף זה והזעזעים שפקדו אותו גרמו לכך שהעבודה במנסרות היתה נתונה בתנודות מתמידות, נפסקת ומתחדשת לעתים. שוב לא יכול היה הקיבוץ להאחו בנקדה אחת והמשיך לנדוד ממקום למקום. מיולי-אוגוסט 1928 ועד אוגוסט 1929, עברו החברים דרך חמש-שש נקודות.

במשך למעלה משנה היה זה קיבוץ נודד, מתמקם ועוקר, פה כמה חודשים ושם

מיספר חודשים. כך ממשיכים החברים את חייהם באופן קבוע בתור נודדים — חיי קבע בקיבוץ נודד.

ואלה הם מסעותיו של הקיבוץ: ייזורי, מארצינקאנץ, אולקניקי, אורני, נובור וילייקה ונימאן. אלה אמנם שמות גיאוגרפיים במפת פולין הצפונית-מזרחית, אך אלה מקפלים בתוכם סיפורים על מאמצים גדולים לכבוש עבודה במנסרה, ביער, בחרושת ובכל עבודה אחרת. הנודדים האלו לא איפשרו ארגון חיים יציבים. כל הימים סבלו מחוסר עבודה, רעב וגרעונות כספיים. למרות הכל, הרוח היתה איתנה, האמונה לא התערערה והחברים החזיקו מעמד בכל תנאי. יתרה מזו: היתה שמחת חיים רבה — והיא מלווה תמיד בשירה ובריקוד.

תלאות רבות עברו על החברים, הקשיים היו גדולים, אך לא מעדו בדרך. היו ביניהם שעשו את כל הדרך הארוכה מרודה-אופאלין ועד מארצינקאנץ ואפילו עד נובור וילייקה במשך שתיים וחצי שנים. — מנין היה להם הכוח הזה להחזיק מעמד ולהמשיך על אף הכול? — החזון, האמונה והתקווה לפריצת השערים לעליה החמישית. על אף הנדידות לא הפסיק הקיבוץ לקלוט חברים חדשים ולגדול. אמנם לא בממדים גדולים, כי האפשרויות היו מוגבלות, אבל היתה צמיחה. השאיפה להיות קיבוץ גדול, הרצון להרחיב את המסגרת ולמלא את משימות התנועה בקליטת חברים מסניפי „החלוצי“ המידפקים על דלתי הכשרה — אלה הדריכו את החברים במעשיהם ובפעילותם. באוגוסט 1928 מתקיימות ברזומנית שלוש פלוגות: טראבניקי, ייזורי ומארצינקאנץ, ובראשית שנת 1929 שוב שלוש פלוגות בהרכב אחר: מארצינקאנץ, אולקניקי ונובור וילייקה, שמנו ביחד מעל ל-50 חברים. תקופת קיומן לא ארכה אלא חודשים מספר, כי חוסר-עבודה ושביתות פגעו בהן בצורה קשה, עד שנאלצו לעזוב שתיים מהן ואף להעביר חברים לקיבוץ „שחריה“.

החברים התרכזו במארצינקאנץ והקיבוץ המשיך במקום זה עד סוף הקיץ 1928. גם כאן היתה הפסקה ועזבו אותה באמצע אותה תקופה וחזרו אליה שוב (אגב, במארצינקאנץ היתה קבוצת הכשרה עוד לפני שקמה תל-חי).

בסיסי הפלוגות, מקומות המגורים, היו בדרך כלל מרוחקים מעיר ומעיירה ולא בתוכן. לחברים בהכשרה היה הרצון להתרחק מכל השפעה של הווי החיים בעיירה לבל יופרע בנין חייהם באופן חופשי כרצונם. על-פי רוב הצליחו להשיג דירות בקירבת מקום עבודתם ורחוקים מהעיר, פרט לייזורי שדירת הקיבוץ היתה בתוך העיירה. במארצינקאנץ ובנימאן היו לקיבוץ צריפים מבודדים בלב יער, באופן שיכלו להיות את חייהם באין מפריע.

מרכז הכשרה חדש

ממארצינקאנץ באו לנימאן והתאחדו עם קבוצה שהיתה קיימת במקום זה לפנייהם (נוסדה ביוני 1929). בתחילה נתקל בואם של חברי תל-חי בהתנגדות, כי אנשי הקבוצה לא נטו להתאחד עם גוף מוגדר, אך לא עברו אלא חודשים מספר, הוויכוח תם, כל החברים ממארצינקאנץ נתרכזו ובאו לנימאן והקיבוץ המשיך לשאת את שם תל-חי.

למעשה נקרא „הקיבוץ בנימאן“ וכך היה ידוע ברחבי התנועה. כאן, בנימאן, נוצר מרכז חדש לקיבוץ תל-חי.

הקיבוץ שכן בלב יער גדול, על גדות הנהר הגדול והרחב נימאן, ששימש מעבר לסחר-העצים, בתוך נוף מרהיב-עין, על גבעה לא רחוקה מהנהר בצריף בודד, ארוך ואפור. כפינה נידחת זו רקמו החברים את חיי הקולקטיב בגולה ונשאו את עיניהם אל הארץ הרחוקה, ארץ חלומותיהם...

הקיבוץ בנימאן חי בבדידות ובתנועה ידעו עליו אך מעט מאוד. בזמן הראשון נראה היה שבא הקץ לנדודים. הקיבוץ ניצל את כל אפשרויות העבודה במקום. התפתח וגדל עד ל-70 חברים ונדמה היה שיצא למרחב. אך המשבר בענף העץ הגיע גם לכאן והקיבוץ התחיל לסבול מתנודות וזעזועים בעבודה. מצבו הכלכלי, שתחילה היה טוב, הלך והתערער. באו ימים קשים של רעב למחצה. על הקיבוץ התחיל לרחף סימן שאלה ביחס לעתידו. זה גרם לכך שחברים רבים יצאו הביתה לחופשות ממושכות, לרגל מחלה, עזרה למשפחה או הכנות לעליה. נוצר מצב שכ-50% מהחברים נמצאו בחופשה והיה צורך ליצור לשכת-קשר שתשמור על קשרים עמהם, „בתפוצות“. הקיבוץ הצטמצם וירד במספרו עד ל-30-35 איש.

כאשר גבר המשבר פנו לכיבוש העיר הסמוכה לידה (בערב פסח 1931) וכן נעשו כמה נסיונות כיבוש בעיירות אחרות. לא בנקל קיבלו את הרעיון לחזור לעיר, לסביבת החיים שממנה ברחו, אבל לא היתה כל ברירה ומוצא אחר לא נראה. כאן בא המפנה בתפיסת דרכו של הקיבוץ בעתיד. לא עוד קיבוץ אינטימי, מתרחק ומתבודד, אלא קיבוץ בלב העיר, העוסק בכל עבודה, בא במגע עם הציבור ומתמודד עם הבעיות בסביבה ובהווי-חיים שהוא שולל אותם.

הקיבוץ היה מפולג איפוא בין שני מקומות — נימאן ולידה. — במיוחד השתדל לשמור בכל כוחותיו על המקום בנימאן מתוך תקווה, כי התחדש העבודה שם. עם זה נעשו מאמצים לכבוש עמדות עבודה בלידה. נקודת הכובד עוברת לעיר לידה. הקיבוץ נאבק קשות על קיומו בשני המקומות, והוא הצליח לשמור על מסגרתו הקיימת, ואף החזיר את כל חבריו מחופשה. החברים תפסו שעליהם לשבת קבע, להתמחד ולפתור את בעיותיהם במקום. גם פתחו דלתותיהם לקליטת חברים חדשים מתוך סיסמא: „היו חברים — תימצא עבודה“; יבואו כיבושים נוספים שיביאו להתרחבות ולהתעצמות.

כיבוש ביאליסטוק

קיבוץ תל-חי לא נשאר קופא על שמריו והחל להשתלב במסע „הכיבוש הגדול“ בפולין. הוא שולח מתוכו חברים לנדוד בדרכים, לתור בערים ובעיירות, קרובות ורחוקות, „לכבוש“ אותן ולהקים בהן פלוגות. בסוף שנת 1931 מגיעים הכובשים עד ביאליסטוק, חוקעים בה יתר ומניחים יסוד לפלוגה חדשה לקיבוץ תל-חי.

במסע הכיבוש — לא פעם השתלבו דרכיהם של הקיבוצים והתנגשו ביניהם. היתה התחרות בזמן — מי יקדים להגיע וכבוש את המקום. כך נקלעו לפעמים שני קיבוצים למקום אחד ומרכז „החלוצי“ נקרא להתערב ולהכריע, מי ישאר במקום. איתרע המזל וקיבוץ תל-חי התנגש עם קיבוצי השומר הצעיר בגרודנה ובביאליסטוק. בשני המקומות פסק מרכז „החלוצי“, כי על קיבוץ תל-חי לעזוב אותם, ואמנם — את העיר גרודנה עזבו, אך על ביאליסטוק לא רצו לוותר. כאן התחיל מאבק על

הקיבוץ שכן בלב יער גדול, על גדות הנהר הגדול והרחב נימאן, ששימש מעבר לסחר-העצים, בתוך נוף מרהיב-עין, על גבעה לא רחוקה מהנהר בצריף בודד, ארוך ואפור. בפינה נידחת זו רקמו החברים את חיי הקולקטיב בגולה ונשאו את עיניהם אל הארץ הרחוקה, ארץ חלומותיהם...

הקיבוץ בנימאן חי בבדידות ובתנועה ידעו עליו אך מעט מאוד. בזמן הראשון נראה היה שבא הקץ לנדודים. הקיבוץ ניצל את כל אפשרויות העבודה במקום. התפתח וגדל עד ל-70 חברים ונדמה היה שיצא למרחב. אך המשבר בענף העץ הגיע גם לכאן והקיבוץ התחיל לסבול מתנודות וזעזועים בעבודה. מצבו הכלכלי, שתחילה היה טוב, הלך והתערער. באו ימים קשים של רעב למחצה. על הקיבוץ התחיל לרחף סימן שאלה ביחס לעתידו. זה גרם לכך שחברים רבים יצאו הביתה לחופשות ממושכות, לרגל מחלה, עזרה למשפחה או הכנות לעליה. נוצר מצב שכ-50% מהחברים נמצאו בחופשה והיה צורך ליצור לשכת-קשר שתשמור על קשרים עמהם, „בתפוצות“. הקיבוץ הצטמצם וירד במספרו עד ל-30-35 איש.

כאשר גבר המשבר פנו לכיבוש העיר הסמוכה לידה (בערב פסח 1931) וכן נעשו כמה נסיונות כיבוש בעיירות אחרות. לא בנקל קיבלו את הרעיון לחזור לעיר, לסיביבת החיים שממנה ברחו, אבל לא היתה כל ברירה ומוצא אחר לא נראה. כאן בא המפנה בתפיסת דרכו של הקיבוץ בעתיד. לא עוד קיבוץ אינטימי, מתרחק ומתבודד, אלא קיבוץ בלב העיר, העוסק בכל עבודה, בא במגע עם הציבור ומתמודד עם הבעיות בסביבה ובהווי-חיים שהוא שולל אותם.

הקיבוץ היה מפולג איפוא בין שני מקומות — נימאן ולידה. — במיוחד השתדל לשמור בכל כוחותיו על המקום בנימאן מתוך תקווה, כי תחדש העבודה שם. עם זה נעשו מאמצים לכבוש עמדות עבודה בלידה. נקודת הכובד עוברת לעיר לידה. הקיבוץ נאבק קשות על קיומו בשני המקומות, והוא הצליח לשמור על מסגרתו הקיימת, ואף החזיר את כל חבריו מתופשה. החברים תפסו שעליהם לשבת קבע, להתמודד ולפתור את בעיותיהם במקום. גם פתחו דלתותיהם לקליטת חברים חדשים מתוך סיסמא: „היו חברים — תימצא עבודה“; יבואו כיבושים נוספים שיביאו להתרחבות ולהתעצמות.

כיבוש ביאליסטוק

קיבוץ תל-חי לא נשאר קופא על שמריו והחל להשתלב במסע „הכיבוש הגדול“ בפולין. הוא שולח מתוכו חברים לנדוד בדרכים, לתור בערים ובעיירות, קרובות ורחוקות, „לכבוש“ אותן ולהקים בהן פלוגות.

בסוף שנת 1931 מגיעים הכובשים עד ביאליסטוק, תוקעים בה יתד ומניחים יסוד לפלוגה חדשה לקיבוץ תל-חי.

במסע הכיבוש — לא פעם השתלבו דרכיהם של הקיבוצים והתנגשו ביניהם. היתה התחרות בזמן — מי יקדים להגיע ויכבוש את המקום. כך נקלעו לפעמים שני קיבוצים למקום אחד ומרכו „החלוק“ נקרא להתערב ולהכריע, מי ישאר במקום. איתרע המול וקיבוץ תל-חי התנגש עם קיבוצי השומר הצעיר בגרודנה וביאליסטוק. בשני המקומות פסק מרכו „החלוק“, כי על קיבוץ תל-חי לעזוב אותם, ואמנם — את העיר גרודנה עזבו, אך על ביאליסטוק לא רצו לוותר. כאן התחיל מאבק על

הזכות להישאר במקום, ומי יבנה כאן את ביתו הקיבוצי. חברי קיבוץ תל-חי לא הסכימו לעזוב את עמדות העבודה שכבשו במאמצים גדולים, אף נוכחו לדעת שקיבוץ השומר-הצעיר אינו משתלט על כל העבודות וכי יש מרחב מחיה לשני הקיבוצים. כך נשאר קיבוץ תל-חי בביאליסטוק, שבה נקבעו באופן מכריע גורלו, התפתחותו ודמותו בעתיד.

ביאליסטוק הפכה להיות מרכזו של גוש תל-חי, (לעתים אף נקרא בשם „גוש ביאליסטוק“) שאליו היו מסונפות פלוגות רבות באזור. הקיבוץ בביאליסטוק החל לתפוס את אחד המקומות המרכזיים בתנועת ההכשרה בפולין, והוא הפך בעתיד, בזמן השואה מוקד להתקוממות ולמרד היהודים נגד המרצחים הנאצים.

מאז כיבוש ביאליסטוק צעד קיבוץ תל-חי צעדים נמרצים להתפשטות ולהתרחבות. הקיבוץ מתחיל לצאת מתחומי הצרים, ומגלה יוזמה במילוי היעדים של התנועה, ושאיפתו — להיות גוף קיבוצי גדול נושא ערכים, ומקום הכשרה וחינוך לרבים.

איחוד קיבוצים

בו בזמן באה הצעת איחוד עם שני קיבוצים אחרים בסביבה. לא רחוק מאזור ביאליסטוק התקיים קיבוץ „מעפילים“ עם שתי פלוגות, וקיבוץ „הכובש“ עם 3 פלוגות; כל אחד מהם מרוחק ומבודד, כל נקודה נאבקת קשה על קיומה, ולפעמים חסרת-יאונים ואמצעים לעמוד בפני המשברים התוכפים ובאים עליהם.

בפברואר 1932 מתכנסים שלושת הקיבוצים ומחליטים על איחודם. קם גוש מאוחד שמקיף 8 פלוגות, שמנו ביחד 150 חברים. במקום שלושה קיבוצים קטנים וחלשים — קם קיבוץ אחד גדול.

עם האיחוד בא מפנה. כתפקיד ראשון במעלה ראו לפנייהם — בכיבושים ובהקמת פלוגות חדשות. למטרה זו הועידו את הכוחות הדרושים וחברים יוצאים לנדוד בדרכים. כל פעם מתווספת נקודה חדשה ומספר הפלוגות גדל. בשנת 1934 כלל גוש תל-חי 21 פלוגות, ואוכלוסיותו למעלה מ-800 איש.

גוש ביאליסטוק

המוזכרות המרכזיות של הגוש, שמקומה היה לאחר האיחוד בלידה, רואה צורך לעבור לביאליסטוק, שהיא במרכז האזור ובה הפלוגה הגדולה ביותר וסיכוייה בעתיד להיות קיבוץ בן מאות חברים.

בסוף שנת 1932, עם העברתה של המוזכרות לביאליסטוק, מנה הגוש 11 פלוגות, ובהן 275 חברים. שנת 1934 — היא שנת השיא. במפקד הכללי של ההכשרה שהתפרסם ב„ידיעות“ באותה שנה אנו מוצאים את המספרים דלהלן:

מהם	סה"כ	מספר הפלוגות	חברים	חברות
		126 פלוגות	5556	2354
		" 19	801	349
				הגוש הכללי —
				גוש תל-חי בלבד

עם סערת הכיבוש חודר הקיבוץ לעיירות הנידחות ביותר, נאחו בכל אפשרות של עבודה, ללא אבחנה מספקת אם יש סיכויים לקיום בעתיד או לא. הוא מביא עמו

הזכות להישאר במקום, ומי יבנה כאן את ביתו הקיבוצי. חברי קיבוץ תל-חי לא הסכימו לעזוב את עמדות העבודה שכבשו במאמצים גדולים, אף נוכחו לדעת שקיבוץ השומר-הצעיר אינו משתלט על כל העבודות וכי יש מרחב מחיה לשני הקיבוצים. כך נשאר קיבוץ תל-חי בביאליסטוק, שבה נקבעו באופן מכריע גורלו, התפתחותו ודמותו בעתיד.

ביאליסטוק הפכה להיות מרכזו של גוש תל-חי, (לעתים אף נקרא בשם „גוש ביאליסטוק“) שאליו היו מסונפות פלוגות רבות באזור. הקיבוץ בביאליסטוק החל לתפוס את אחד המקומות המרכזיים בתנועת ההכשרה בפולין, והוא הפך בעתיד, בזמן השואה מוקד להתקוממות ולמרד היהודים נגד המרצחים הנאצים.

מאז כיבוש ביאליסטוק צעד קיבוץ תל-חי צעדים נמרצים להתפשטות ולהתרחבות. הקיבוץ מתחיל לצאת מתחומיו הצרים, ומגלה יוזמה במילוי היעדים של התנועה, ושאיפתו — להיות גוף קיבוצי גדול נושא ערכים, ומקום הכשרה וחינוך לרבים.

איחוד קיבוצים

בו בזמן באה הצעת איחוד עם שני קיבוצים אחרים בסביבה. לא רחוק מאזור ביאליסטוק התקיים קיבוץ „מעפילים“ עם שתי פלוגות, וקיבוץ „הכובש“ עם 3 פלוגות; כל אחד מהם מרוחק ומבודד, כל נקודה נאבקת קשה על קיומה, ולפעמים חסרת-אונים ואמצעים לעמוד בפני המשברים התוכפים ובאים עליהם.

בפברואר 1932 מתכנסים שלושת הקיבוצים ומחליטים על איחודם. קם גוש מאוחד שמקיף 8 פלוגות, שמנו ביחד 150 חברים. במקום שלושה קיבוצים קטנים וחלשים — קם קיבוץ אחד גדול.

עם האיחוד בא מפנה. כתפקיד ראשון במעלה ראו לפנייהם — בכיבושים ובהקמת פלוגות חדשות. למטרה זו הועידו את הכוחות הדרושים וחברים יוצאים לנדוד בדרכים. כל פעם מתווספת נקודה חדשה ומספר הפלוגות גדל. בשנת 1934 כלל גוש תל-חי 21 פלוגות, ואוכלוסיותו למעלה מ-800 איש.

גוש ביאליסטוק

המזכירות המרכזית של הגוש, שמקומה היה לאחר האיחוד בלידה, רואה צורך לעבור לביאליסטוק, שהיא במרכז האזור ובה הפלוגה הגדולה ביותר וסיכוייה בעתיד להיות קיבוץ בן מאות חברים.

בסוף שנת 1932, עם העברתה של המזכירות לביאליסטוק, מנה הגוש 11 פלוגות, ובהן 275 חברים. שנת 1934 — היא שנת השיא. במפקד הכללי של ההכשרה שהתפרסם ב„ידיעות“ באותה שנה אנו מוצאים את המספרים דלהלן:

מהם	סה"כ	מספר הפלוגות		הגוש הכללי — בגוש תל-חי בלבד
חברות	חברים	126 פלוגות	19 "	
2354	5556			
349	801			

עם סערת הכיבוש חודר הקיבוץ לעיירות הנידחות ביותר, נאחז בכל אפשרות של עבודה, ללא אבחנה מספקת אם יש סיכויים לקיום בעתיד או לא. הוא מביא עמו

לעיריות את בשורת התנועה החלוצית המגשימה, הוא משמש דוגמה לרבות בני נוער ומקריין מכוחו האידיאי על הציבור היהודי בכלל. הישוב בעיריות מופתה מתופעה זו, שלא היו רגילים לה עד כה. הקיבוץ מביא לשינוי ערכין ביחס לעבודה, לחיי פועל, לחיי קומונה וגדלה השפעתו בהבנת דרך ההגשמה של הציונות-הסוציאליסטית.

לאחר ההתפשטות לרוחב צפו ועלו בעיות ארגוניות, חברתיות וכלכליות שהיו חייבים לתת את הדעת עליהן, להתמודד עמהן ולתת תשובות ככל האפשר. קודם כל צריך היה להבטיח את הקשר בין הפלוגות, להעמיק את הרגשת השייכות לקיבוץ האחד ולהבטיח את האחרייות המשותפת והעזרה ההדדית ביניהן; חייבים היו לדאוג לחכונת כוח-האדם, להדרכה בשירותים, לעזרה בהקמת משקי עזר ומוסדות מלאכה וכן לתת פתרון לבעיות חולים, ריפוי והבראה, ועוד ועוד. אי-אפשר היה להשאיר כל פלוגה בהתלבטויותיה לבדה. הבעיות לא היו פשוטות כלל ועיקר ולא קל היה לתת להן פתרונות. מתוך חוסר נסיון מקודם, חייב היה הגוש לגלות תושיה קודם-כל בכוחות עצמו ולאחר-מכן בעזרת מוסדות מקומיים והתנועה כולה.

שיונת היו הבעיות בקיבוץ בעיר ביאליסטוק מן הבעיות בפלוגות בסביבה. בביאליסטוק הועמדו בפני המאבק על הזכות לעבודה. שלא כמו בחטיבת העצים או בעבודה פשוטה אחרת שעל השגתה לא היה צורך להיאבק משום שלא היתה מאורגנת הרי קשה היה המאבק של הקיבוץ על זכותו לעבודה בבתי-חרושת. האיגוד המקצועי, שבראשו עמדו אנשי „הבונד“ והקומוניסטים, התנכלו לחלוצים ושללו מהם את הזכות לעבודה בבתי-החרושת וגם סרבו לקבל אותם לאגודות המקצועיות. למרות הכל, הצליח הקיבוץ לכבוש עמדות גם בחרושת, בסבלות ברכבת ובעבודה אחרת וגדל עד ל-150 חברים.

גם המשטרה היתה מתנכלת לקיבוץ. השלטונות לא רצו להשלים עם קיומה של קומונה בלב העיר, עם חלוצים כובשי עבודה ומניפי הדגל האדום, והיו מטרידים את הקיבוץ מפעם לפעם. ועל כולם הטרידו בעיות שנבעו מעצם החיים בקיבוץ גדול בעיר, בתחום הכלכלי, החברתי והתרבותי. הטרידה גם הבעיה כיצד להיות גורם משפיע בנוער ובציבוריות היהודית.

הקיבוץ בביאליסטוק מבהינת הרכבו היה רב-גווני והיו לו אפשרויות לפתח יוזמות ויצירה בהרבה תחומים כגון סטודיה דראמטית ופעולות אחרות. בדרך כלל, הקיבוץ עמד במיבחו העתים, אולם חברה שנמצאת בהתהוות ובזרימה מתמדת לא יכולה להימנע מעליות וירידות בחיים, עקב כל מיני גורמים, פנימיים וחיצוניים. בפלוגות הקטנות הבעיות היו אחרות. עברו ימי הכיבוש. החיים החלו להיכנס למסלולם הנורמלי וחישי מהר התברר שלא בכל מקום ישנו בסיס לקיום ולהתפתחות. בחלק מהעיריות לא נראו אפשרויות רבות של עבודה והסיכוי לעתיד — משרפל. הפלוגות ברובן נשארו קטנות, מבלי יכולת לפתח חיים חברתיים ותרבותיים. הרצון לשנות את אורח-החיים חייב יצירת מסגרת חיים מחנכת, תכנים אחרים והווי אחר. דרוש היה מאמץ תרבותי-חינוכי גדול וכוחות נפש רבים בכדי לעמוד בפני הפיתויים וההשפעות השליליות מהסביבה.

בפלוגה הקטנה והמצומצמת לא נמצאו על פי רוב הכוחות והיכולת לכך. וככל שהשיבה בקיבוץ נמשכה זמן רב עקב חוסר העליה — נעשתה האווירה דחוסה

ונוצרו חיכוכים חברתיים. ואם נתלוה לאלה גם חוסר-עבודה — הלך והחמיר המצב, עד כדי סימני ניוון מדאיגים. לכן, לא פעם נאלצו לקצר את החזית ולחסל פלוגות קטנות.

בשנים מאוחרות יותר הופיעו גם סיבות אחרות לחיסולן של פלוגות קטנות. עם ההעפלה לארץ יצאו רבים מהפלוגות לעלות ארצה, תזרימה להכשרה לא היתה בממדים גדולים כאלה שהיתה עשויה למלא את מקום היוצאים. נוצר כעין חלל, שאילץ לחסל פלוגות קטנות ולהעביר את חבריהן לפלוגות הגדולות, בכדי לשמור שם על העמדות. בראש וראשונה אמורים הדברים בביאליסטוק עצמה. המקור העיקרי שממנו שאבו באותה עת כוחות-מילואים להכשרה היו תנועות הנוער: החלוץ-הצעיר ו„פרייהייט“, שבשנת 1938 התגייסו במיוחד למילוי השורות.

מוזכירות הגוש חייבת היתה להקיף את כל הבעיות ולטפל בהן — החל מהקשר עם הפלוגות ועד עניני העליה. הדבר נעשה בעזרת עלון אינפורמטיבי, שהופיע מפעם לפעם, בשמות שונים: „דיעות המזכירות“, „מחיינו“, „איגרת“ ועוד; ביקורים במקומות ולימוד הבעיות מקרוב; כינוסים ומועצות; קרנות משותפות ומוסדות משותפים. כל אלה היו מכשירים חשובים להכוונתן והדרכתן של הפלוגות ולליכודן בקיבוץ האחד.

עניני העליה, וביחוד ההעפלה, שהקיפו מאות עולים, דרשו טיפול מיוחד, ובעיקר — הדאגה למימון הרצאות העליה. בעזרת קרן-העליה שהקים הגוש, התאפשרה עלייתם של כל הנאשרים לעליה.

תפקיד חשוב מלאו בגוש השליחים מהארץ, שליחי הקיבוץ, שהתיישבו בתוך הקיבוצים והדריכו אותם בחייהם ובפעילותם.

תפקיד מרכזי מלאו מזכירויות הגושים בפעילותם בתנועות-הנוער. עובדת ריכוזם של חניכי החלוץ-הצעיר ופעיליה בהכשרה חייבה דאגה לתנועה זו, להמשך הפעילות החינוכית בה. על יד מזכירות הגוש קמה לשכה אזורית של החלוץ-הצעיר, שריכזה את הפעילות באזור ואף הקציבה את המימון הדרוש לה. הקיבוץ הבין כי בתנועת-הנוער מקור כוחו העיקרי וצריך להקדיש לה ממיטב החברים לפעילות ולהדרכה. כאשר הפכה „פרייהייט“ להיות תנועה מגשימה ורוב חבריה ופעיליה יצאו להגשמה, הלכה אף היא בדרך זו והוקמה לשכה אזורית לתנועתם בקיבוץ. הגוש קיים את שתי הלשכות האזוריות ונשא באחריותן והמשיך בכך עם איחודן של שתי התנועות לתנועה אחת.

במלחמה, בשואה ובמרד

ובשנות המלחמה והשואה — היכן היה הקיבוץ?
בפרוץ המלחמה, כאשר מאימת הפולש הגרמני נעקרו המונים מישוביהם והפכו פליטים, באותם הימים נשאלו רק קיבוצי הכשרה מעטים במקומותיהם. אחד מהם היה הקיבוץ בביאליסטוק, שהחליט לא לעזוב ולהחזיק מעמד גם בתנאים החדשים ככל האפשר.

עם חלוקת פולין בין גרמניה לברית-המועצות נכללה ביאליסטוק בשטח הרוסי, והקיבוץ המשיך להתקיים תחת השלטון הסובייטי עוד כשלושה חודשים ומנה 50 חברים. עד מהרה נראו סימנים שהגבירו את החששות שהשלטונות לא ישלימו עם

קיום הקומונה הציונית ויחלו להתנכל בה. החברים החליטו להתפרק ולרדת למחתרת. בית הקיבוץ הפך להיות המרכז לפעילות המחתרתית של התנועה החלוצית ומקום מעבר להברחת החלוצים מהשטח הגרמני לאזור וילנה, שממנו חיפשו דרך לעליה ארצה. עם כיבוש פולין כולה ע"י הגרמנים וגברו „האקציות“ בוויילנה עד כדי חוסר אפשרות לפעולה כל-שהיא, חוזרת שארית הפליטה החלוצית לביאליסטוק והחברים מתארגנים בתוך הגיטו במסגרת חיים קיבוצית. הם מחדשים את קיבוץ תל-חי שהתקבצו בו כ-50 חברים. הקיבוץ מהווה גוף מרכזי ופעיל בתוך הגיטו, מחנך נוער ומכין את המרד שהוא עצמו עמד בראשו.

הקיבוץ חי בתחושה מיוחדת את הסערה המתקרבת לגיטו ביאליסטוק. לחבריו לא היו כל אשליות הם הזהירו את יהודי הגיטו שלא להיות פאסיביים ולקחת גורל חייהם בידיהם. הם עצמם מאמצים את ליבם ביום פקודה ולהילחם עם נשק ביד. בקיבוץ גוברת הפעילות להכנת המרד. מתקיימים דיונים ואסיפות על דרך המאבק ובאסיפה ביום 27.2.1943 נתקבלו ההחלטות הבאות:

א. עלינו להילחם בגיטו למען הדורות הבאים. להילחם כיהודים ולתת ביטוי לאומי-יהודי במלחמתנו נגד הנאצים.

ב. אם נשארת בחיים עליך לצאת ליער ולהמשיך להילחם. לא לראות את היער כמקום הצלה, אלא כמקום להמשך המלחמה.

בראש המרד עמד חבר הקיבוץ מרדכי טננבוים-תמרוף (תמרוף — שם טאטרי, הכינוי המחתרתי שלו), שנבחר ע"י כל ארגוני הלוחמים כמפקדם. הוא נתפרסם כלוחם מסור ואמיץ.

מרדכי טננבוים היה חניך „דרור“ מהאקטיבה החלוצית בפולין, שפעל רבות במחתרת של התנועה. מאז הועמד בראש ארגון הלוחמים היהודים בגיטו ביאליסטוק, עשה ימים ולילות, יחד עם חבריו, בהכנת ההתקוממות: בניית מקלט סתר, יצירת פצצות ורימונים, אגירת נשק ואימון בו. בפעולה קדחתנית ארגנו את תנועת ההתנגדות. המרד פרץ ביום 16.8.1943 וכל חברי הקיבוץ השתתפו בו, נלחמו בעוז ובגבורה במשך שבועות מספר — ונפלו בקרב.

קיבוץ תל-חי התקיים מראשית 1927 עד אוגוסט 1943. הוא היה הקיבוץ היחיד שהתקיים בגיטו וחבריו היו נאמנים לדרךם ונאמנים לשם הקיבוץ: תל-חי.

— — —

יבוא על התודה בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנלסון שיום את המפעל לכינוס המורשת של ההכשרה החלוצית. ספרים אלה, המוצאים לאור, יסופר בהם על המרד של הנוער החלוצי בגולה ועל מפעלי ההגשמה בהם התחנכו דורות של חלוצים. בספרים אלה אנו מבקשים לספר על התנועה שהיתה הנושא של המהפכה הגדולה בחיי העם היהודי במחצית הראשונה למאה זו.

בקובץ הזה אנו באים לספר על מקומו של קיבוץ תל-חי במערכת ההכשרה. נסינו לתת גופי מעשים ופרשיות חיים כהווייתם. אין הביטוי מדביק את המעשה. לא רבים היו המקורות מהם ניתן היה לשאוב ולקבל את המידע המלא על הקיבוץ מראשיתו ועד סוף ימיו. השנים הראשונות כמעט ולא מוצאות להן ביטוי בספרות החלוצית של הימים ההם, אלא בידיעות מקוטעות פה ושם (סימן חיים ראשון לקיבוץ

תל-חי אנו מוצאים רק בגליון „העתיד“ לחג העשור של „החלוץ“, בשנת 1928, בו מופיעה ברכתו של קיבוץ תל-חי ותמונה מהעבודה בבית-החרושת ברודה-אופאלין, שבטעות נרשמה בה הכתובת „צ'רלונה“ שהיא חוה חקלאית). אספנו את סיפורי-המעשה בעיקר מעדויות בעל-פה, מחברים שחיים עמנו בארץ.

מהתקופות המאוחרות יש קצת יותר חומר בכתובים, אך לא עד כדי כך שיתן לנו תמונה ברורה מכל אשר התרחש. ראינו, איפוא, צורך לראיין חברים ולשמוע מפיהם על הקיבוץ, תולדותיו ופלוגותיו השונות — וגם אז לא הצלחנו לאסוף אינפורמציה מלאה על כולן. על-כל-פנים, כונס חומר רב, שישמש לעזר רב בלימוד המורשת החלוצית. נוסף על החומר התיעודי שקיבלנו בעיקר מבית לוחמי הגיטאות באים כאן לביטוי כ-115 חברים, שדבריהם נרשמו מפיהם או נכתבו ע"י עצמם. הספר מופיע במלאות 50 שנה ליסודו של קיבוץ תל-חי ותודתנו נתונה בזה לכל מי שנתן ידו למפעל זה.

הוצאת הספר לוותה ע"י ועדה מיוחדת שהתארגנה לסייע בכל הבעיות הכרוכות במפעל זה. החברים שהשתתפו בה כולם יוצאי קיבוץ תל-חי, שחיה בהם זיקתם לעברם החלוצי, התמסרו במיטב היכולת למימושו של הרעיון, השתתפו בתיכנון הספר, בגיוס משאבים המריים, בחידוש הקשרים עם יוצאי גושי-קיבוץ תל-חי החיים עמנו בארץ, וכן בארגון כנס היובל.

החברים הם: שמחה זיו (אילת-השחר) שנרתם במלוא מרצו למפעל ודאג רבות להבטחת הופעתו של הספר; מוטל תירוש (גבעתי-השלושה), שרה קצמן ושמואל גולדמן (תל-אביב), יצחק נהרי (יגור) ושמואל לביא (עפולה). כן נחלצו לעזרה גם חברים אחרים, אישים ומוסדות, שפועלו של „החלוץ“ קרוב לליבם, ונענו לכל קריאה בכל עת.

חובה לציין את הסיוע שקיבלנו מחברים במוזיאון בית-לוחמי-הגיטאות, בחומר ספרותי, בתצלומים וכו'. הערכה מיוחדת ליודקה הלמן, מרכז מדור „החלוץ“, שהיה בין היוזמים וליווה את העבודה בכל שלביה.

דפנה 1979

יעקב זילברשנייד

בימי משבר

אריה טרטקובר : יהודי פולין בין שתי המלחמות

א. אנטישמיות וכלכלה

שנאת ישראל, שגברה והלכה בייחוד ביבשת האירופית עד שלבשה אופי של טירוף המוני בגרמניה הנאצית, לא היה לה, פרט למקרים בודדים, אופי כלכלי ברור, לא כן בפולין. הגורם הכלכלי הודגש כאן הדגשה רבה בתעמולה האנטישמית כבר בדורות קודמים וזכה לשיא הראשון בראשית מאה זו, כאשר הוכרז על חרם כלכלי נגד היהודים בפולין הקונגרסאית.

אכן היו לה, לאנטישמיות הפולנית, יסודות נוספים, הקאותוליות האדוקה, שהיתה מסימני-ההיכר של החברה הפולנית, פנתה נגד היהודים כבני-אמונה אחרת, ואין זה מקרה, שבמחנה המסיתים תפשו הכמרים מקום בראש. גם הלאומנות תוקפה הורגש יפה. אולם הן הדת והן הלאומנות מידת השפעתן לא הגיעה לזו של הגורמים הכלכליים, ובייחוד בקרב השכבות הרחבות של האוכלוסיה. הצורות הקשות ביותר של האנטישמיות הפולנית, השאיפה להיפטר מן היהודים על-ידי סילוקם מן הארץ בדרך זו או אחרת, ומעשי-האלימות נגדם, שלבשו אופי של פרעות בעיקר במחצית השניה של שנות-השלושים — נתלוותה להן הנמקה כלכלית מודגשת: יש להיפטר מן היהודים, כי הארץ לא תוכל לשאתם במצוקתה הכלכלית.

הדגשת מצוקתה הכלכלית של פולין לא היתה פרי אמצאתם של המסיתים בלבד. היא היתה תופעה ממשית מאוד, אולי הממשית ביותר בחיי הארץ בימים ההם. לא רק יהודים סבלו ממנה, סבלו גם שכבות אחרות באוכלוסיה, ביניהן מיליוני איכרים, שרמת-חיהם היתה מן הנמוכות בעולם בימים ההם. כל הנסיונות להתגבר על מצוקה זו עלו בתוהו, והמשבר נהפך כמעט לתופעת קבע בחיי הארץ, ויש שלבש — בייחוד בשנות-השלושים — צורה של חורבן

ממש. בתנאים אלה הועלתה ההנחה, אף אם היתה זו הנחת־שוא ובמידה רבה פרי דיברסיה פוליטית, שאולי אפשר לתקן מעוות קשה זה על־ידי דחיקת היהודים מעמדותיהם הכלכליות והעברתן לידי בעלי־הבתים האמיתיים, כלומר — הפולנים.

מדיניות ההפליה האנטי־יהודית בפולין לא פסחה על שום תחום מתחומי החיים. היא הורגשה בכל תוקפה בחיי תרבות ורוח, שם היתה הכוונה העיקרית לנעול בפני היהודים את מוסדות החינוך (ובייחוד את בתי־הספר הגבוהים) ובו־בזמן לא לאפשר להם הקמת מוסדות משלהם השווים בזכויותיהם עם השאר; היא הורגשה בחיים הציבוריים בנסיונות לצמצם (ולעתים — גם לבטל) את הנציגות היהודית במוסדות שונים, החל בפארלאמנט הארץ ובהנהלות הערים; היא הורגשה בנסיונות להתערב ללא־צורך בקהילות יהודיות ובמוסדות אחרים של הציבור היהודי, כגון אגודות מקצועיות, מפלגות ועוד; היא פגעה אפילו בזכויותיהם הדתיות של היהודים, כגון שבתון־חובה ביום א', שהכריח את היהודים לחלל את יום־השבת (או לשבות שני ימים בשבוע ועל־ידי כך לערער את קיומם הכלכלי), או חוק־השחיטה, שפגיעתו הרעה היתה בדת, אך בסופר־שלי־דבר גם הוא פגע בעיקר בכלכלתם. על אף ריבוי הצורות האלה של המסע האנטי־יהודי, הוא זכה לביטוי עיקרי בתחום החיים הכלכליים, ולפיקך נדרשה כאן בראש־וראשונה מערכת התגוננות שדחיפותה עלתה בהתמדה עד שנהפכה לעיקר גדול במסגרת המדיניות היהודית בארץ זו.

מאבק זה התנהל בכוחותיו של הציבור היהודי בלבד. עזרה ממשית מן החוץ לא באה כמעט בחשבון, לא רק מצד האוכלוסיה הפולנית או מצד המיעוטים הלאומיים בפולין, אלא גם מטעם דעת־הקהל בעולם ומטעם מוסדות בינלאומיים, שהשפעתם ירדה יותר ויותר בימים ההם. ליהודים עמדה, איפוא, רק יוזמתם־הם וחיוניותם.

ב. פיגור הכלכלה הפולנית

בתקופה, שעליה מדובר כאן, היתה פולין אחת מן המדינות העניות ביותר ביבשת אירופה. ראשית, השפיע החורבן של מלחמת־העולם, שבה נמצאו חלקים גדולים של הארץ בתוך החזית. אחרי המלחמה צריך היה להקים הכול מחדש, אך האמצעים הדרושים לכך לא עמדו לא לרשות הממשלה ולא לרשות הציבור. שנית, השפיעה העובדה שהמדינה הוקמה תוך איחוד שלושה אזורים שונים מאוד זה מזה, ותהליך האיחוד אחרי מאה וחמישים שנה של משטר זה נתקל בקשיים רבים בכל תחומי החיים, כולל, כמובן, גם התחום הכלכלי. כדוגמה נזכיר את העובדה, שהתעשייה (הגדולה וגם הקטנה, לרבות השכבות הרחבות של עובדי־בית) בפולין הקונגרסאית, שהיתה המחוז העשיר בארץ והיתה כולה תלויה בשוקי רוסיה הצארית, ניצבה עכשיו במצב קשה ביותר, כאשר שווקים אלה הלכו לה לאיבוד והוטל עליה לחזר אחרי שווקים חדשים באנדרלמוסיה הכללית של השנים שלאחר המלחמה, כאשר המדינות נסגרו זו בפני זו. הגורם השלישי היתה העובדה, שלרוע מזלה של פולין היא היתה נתונה בין שתי

מעצמות, שהיו רחוקות מיחסי-ידידות כלפיה ולהיפך — הן היו מעוניינות להפריע לה בהתפתחותה. תחילה היתה צפויה תקוות-מה, שהמחוזות התעשייתיים של פולין יוכלו לספק את צרכיה של ברית-המועצות, שהיתה אז זקוקה מאוד לתוצרת תעשייתית, ואילו המחוזות החקלאיים ימצאו שוק רחב בגרמניה. אולם תקוה זו נתבדתה עד-מהרה, שכן ברית-המועצות ניגשה בסוף שנות-העשרים להקמת תעשיה גדולה משלה, ואילו גרמניה הגבירה את האינטנסיביות של חקלאותה, כדי שתוכל לספק בכוחותיה-היא את צרכיה. לעומת זאת נשארו בכל תוקפם היחסים המתוחים בין פולין לבין שתי שכנותיה, ומכאן הצורך לעמוד על המשמר, שהגדיל בהרבה את תקציב-הבטחון של המדינה והטיל עול נוסף על כלכלתה.

כמו-כן מן הראוי לציין את הרמה האינטלקטואלית הנמוכה של האוכלוסיה. מבחינה זו ניצבה פולין באחד המקומות האחרונים באירופה. אוכלוסיית הארץ ברובה (שלושה רבעים ומעלה) היתה מרוכזת בחקלאות, אולם הטיפוס השולט היה האיכר הזעיר או הכפרי חסר-הקרקע, בעל השכלה נמוכה ביותר. תופעה זו התנקמה קשה ביעילותו של המשק החקלאי, שהיה בלא-הכי אחד הירודים באירופה, ותוך כדי כך גם בכלכלת הארץ כולה. כך נוצר מעגל-קסמים: עניותו הרבה של האיכר עמדה כמכשול בדרך ההשכלתית, עד שהאוכלוסיה החקלאית היתה ברובה אוכלוסיית בורים או בורים למחצה; ואילו הזנחה תרבותית זו הסמה את הדרך בפני עליה משקית וכלכלית.

פולין, לאמיתו של דבר, לא ידעה מדיניות כלכלית של-ממש, שענינה לטובת הארץ כולה. המדיניות הכלכלית של הממשלות השונות, ללא הבדל רב מבחינה זו בין ממשלה לממשלה, הנהלתה נמצאה בידי אנשים ללא סמכות של-ממש, שהעיקר עבורם היה לגייס את האמצעים הדרושים למען „המדיניות המעצמתית“ של פולין, ואשר דאגו בראש-וראשונה לטובתה של האוכלוסיה הפולנית ובייחוד של שכבות מסוימות שלה — בארץ שארבעים אחוז של תושביה היו בני מיעוטים לאומיים. בנסיבות אלה נהפך המשבר הכלכלי בעולם בסוף שנות-העשרים ובראשית שנות-השלושים לאסון כפול עבור פולין. הוא פגע בה מבחינת האבטלה וירידת הייצור יותר מאשר בכמה ארצות אחרות והוא נמשך כאן במשך תקופת-זמן ארוכה יותר.

כלכלת פולין היתה כלכלה טיפוסית של ארץ עניה, שבה התנוונו מיליונים בחוסר-עבודה וחוסר-לחם ובאין יכולת וכשרון להתגבר על מצוקה זו בדרכים של-ממש, נטו השלטונות והאוכלוסיה כאחת לחזור אחרי פתרונות פחות או יותר מדומים, מבלי להתחשב ביעילותם ואף לא ביסודותיהם המוסריים. תוך כדי כך גדלה בקצב מזוהר התעמולה האנטישמית, שאמרה להקל על מצב האוכלוסיה הפולנית על-ידי גישול היהודים מעמדותיהם והעברתם לידיים פולניות.

ג. מעמדם הכלכלי של יהודי פולין

האנטישמיות נהפכה לאחת התופעות הבולטות ביותר בחיי הארץ, ובעיקר במחצית השניה של שנות-השלושים, אולם טעות תהיה להניח, שגורלם הכלכלי

של יהודי פולין נחרץ על-ידי האנטישמיות בל ב.ד. היו עוד כמה וכמה גורמים, שאף הם השפיעו בהרבה. בראש-וראשונה יציין שאוכלוסיית יהודי פולין היתה הגדולה בכל ארצות-הגולה, לא רק במספרים מוחלטים (רק ארצות-הברית עלו עליה מבחינה זו) אלא גם יחסית. חלקם באוכלוסיית הארץ, שעלה על עשירית (בדיוק 10.4%) לפי המפקד הראשון של האוכלוסיה בשנת 1921 וירד במידת-מה בשנים הבאות (עד כדי 9.6% במפקד השני בשנת 1931 ו-9.3% לפי האומדן — עם פרוץ המלחמה), השאיר הרחק מאחוריו כל שאר ארצות-הגולה, כולל כאלה כגון ליטא או רומניה או הונגריה, שאף בהן היה חלקם של היהודים באוכלוסיית הארץ ניכר למדי. את משמעותה של תופעה זו הגבירה החלוקה הרגיונאלית של היהודים. קודם-כל נודעו הבדלים גדולים בין הפלכים השונים של הארץ. נוספה על כך חלוקת התושבים היהודים בין עיר וכפר. האוכלוסיה היהודית היתה עירונית-טיפוסית ובמידה רבה גם אוכלוסיה של כרכים. אמנם, אי-התאמה זו בלטה פחות בפולין מאשר בארצות-המערב שבהן התרכזו תכופות הרוב הגדול של האוכלוסיה היהודית בעיר-הבירה או בכמה ערים מרכזיות, ואילו בפולין נתקיימה במידת-מה אוכלוסיה יהודית גם בכפרים ולמעלה מזה בעיירות הקטנות. בשתי הערים הראשיות של פולין, וארשה ולודז', ישבו למעלה מהחלק השישי של יהודי פולין (קרוב ל-550 אלפים מתוך האוכלוסיה היהודית כולה של שלושה מיליון ושלוש מאות אלף עם פרוץ מלחמת-העולם השניה). הם היוו שם שלישי מן האוכלוסיה הכללית, עד שרבעים שלמים בשתי הערים היו מאוכלסים על-ידי יהודים בלבד. גם בשאר הערים נודע חלקם הגדול של היהודים עד כדי כך, שבכמה מקרים הם היוו רוב באוכלוסיה. נוספה לכך חד-צדדיות מקצועית וסוציאלית. תהום היתה פעורה מבחינה זו בין היהודים לבין שאר חלקי האוכלוסיה, שרובה נתרכו בחקלאות, מקצוע שמקומו בחיי היהודים קטן מלכתחילה (5.8% לפי מפקד האוכלוסיה בשנת 1921) וירד עוד יותר בשנים הבאות (4.3% במפקד השני, בשנת 1931). לעומת זאת התרכזו רובם הגדול של היהודים במסחר על כל סוגיו, לרבות הנוונות בשכבות הרחבות למדי, שעוד גדלו בהרבה בהמשך הימים, של בעלי דוכנים ושל הקטנים-שבקטנים וכולים — ושל תעשיה (שוב על כל סוגיה, כלומר גדולה וקטנה, מלאכה ותעשיית-בית, שאף היא גדלה בהרבה בהמשך הימים). החד-צדדיות המקצועית בחיי היהודים בפולין החריפה נוכח חלקם הגדול של היהודים באוכלוסיית הארץ. לא ייפלא שנוצרו בעיות, שכמוהן לא נודעו בארצות אחרות.

ועוד שתי תופעות ראויות לציון: ראשית-כל התמורות בהרכב המקצועי של האוכלוסיה היהודית. אמנם, אוכלוסיה זו נשארה כל התקופה שעליה מדובר אוכלוסיית מסחר ותעשיה על סוגיהם השונים, אך אין להסיק מכך, שלא חלו תמורות ביחסי-הכוחות בין שניהם. אדרבא, תלו תמורות — והן היו גורליות מאד. בעוד שבשנותיה הראשונות של פולין העצמאית עלה חלקו של המסחר בחיי האוכלוסיה היהודית במידה לא-קטנה על התעשיה (41.3%, שנתרכו במסחר, לעומת 34.1% בתעשיה לפי מפקד משנת 1921), הרי יחסי-הכוחות נשתנו יותר ויותר בשנים הבאות (42.1% בתעשיה לעומת 36.6% במסחר לפי המפקד בשנת 1931), ומגמה זו נמשכה עד פרוץ המלחמה. החיוב שבכך לא היה כה גדול, כפי

שנראה במבט ראשון, שכן משתקפת כאן מצד אחד ירידתה הכלכלית של הארץ ועוד יותר משתקפת מדיניות-ההפליה מטעם השלטונות נגד המסחר. כמו-כן עליית חלקה של התעשייה פירושה בעיקר עליית המלאכה והעבודה הביתית — כתוצאת המחנק הכלכלי, שבו היתה נתונה הארץ. ובכל זאת עלה החיוב על השלייה ומה-גם שהמדובר לא בתהליך סטיכי בלבד, אלא במידה לא-קטנה בתהליך שבא ביוזמתה של האוכלוסיה היהודית ובמאמציה. תוך כדי כך נתגלו כמה וכמה תחומים חדשים של יוזמה יהודית, והחל התהליך של כניסת עובדים יהודים לתעשייה הגדולה על כל תוצאותיה הכלכליות והסוציאליות. הנה כי כן, שנים מספר לפני החורבן נתגלתה מחדש היוזמה היהודית הגדולה, כשם שהיא נתגלתה בפרשה כולה של ההגנה היהודית מול ההסתערות הגוברת מן החוץ.

ד. מדיניות ההפליה הכלכלית להלכה ולמעשה

רבות היו דרכיה של מדיניות ההפליה הכלכלית. נזכיר כאן במיוחד את החרם על עבודה יהודית בעיקר בשירות המדינה והעיריות, ודחיקת רגלי היהודים בשיווק התוצרת של המונופולים הממלכתיים.

כך נוצר מצב, שחלקם של היהודים בשירות זה על כל סוגיו — כולל אפילו בתי-ספר מיוחדים עבור ילדי-ישראל מטעם המדינה, שכמוריהם נתקבלו לבסוף כמעט פולנים בלבד — ירד יותר ויותר, בהתקרבו תכופות לאפס. תהליך דומה נסתמן במונופולים ממלכתיים, שבהם לבשה ההפליה האנטי-יהודית שתי צורות: חרם על עבודה יהודית כפועלים ופקידים, ודחיקת רגליהם של סוחרים יהודים בשיווק התוצרת.

מדיניות זו — של דחיקת רגלי היהודים כפועלים וכפקידים — ננקטה לא רק במונופולים ממלכתיים, אלא גם בשאר המפעלים שברשות המדינה והעיריות, שמספרם גדל מאוד בהמשך הימים, והיא שתרמה תרומה נכבדה לערעור מצבם הכלכלי של היהודים.

נוסף למדיניות-ההפליה למעשה באה גם הפליה חוקית, בעלת אמצעים ומשמעות משלה. נחקקו חוקים, שתפקידם היחיד או העיקרי היה לפגוע ביהודים. לכאורה נתכוונו למטרות אחרות, אך יותר משהיטיבו עם חלקים אחרים של האוכלוסיה, הם פגעו ביהודים. הדוגמות העיקריות מן הסוג הראשון כבר הוזכרו לעיל, כגון החוק בדבר שבתון-חובה ביום א' של השבוע או החוק שאמר „לסדר“ את ענין השחיטה היהודית. הרעיון של שבתון-חובה לא נולד בפולין. חוקים דומים נודעו גם בארצות אחרות, בין אם כיסוד להם שימשו נימוקי-דת או נימוקים סוציאליים, כלומר הצורך להבטיח יום-מנוחה שבועי לכל אדם. לא כן פולין, אם כי ברור היה כאן מלכתחילה, כי חוק זה עתיד לפגוע קשה באוכלוסיה היהודית. בניגוד למצב בארצות-המערב, נודעו יהודי פולין ברובם הגדול כשומרי-מצוות, שלא היו מוכנים לחלל שבתם, ולפיכך חוק זה מובנו היה לכפות עליהם שני ימי שבתון בשבוע ולערער על-ידי כך את מצבם הכלכלי. כל הנסיונות מטעם נציגי הציבור היהודי לתקן עוול זה, ויהא גם במידת-מה, נסתיימו בכשלון. הוא-הדבר ביחס למאבק נגד השחיטה היהודית בשנות-השלושים של המאה.

ושוב, פולין לא היתה הארץ היחידה שבה נאסרה או הוגבלה השחיטה. אולם בפולין המטרה היתה לפגוע במעמדם הכלכלי של היהודים תוך דחיקת רגליהם מן המסחר בבהמות, אשר שימש גורם חשוב בחייהם הכלכליים.

נזכיר כמה וכמה חוקים אחרים בפולין, שעל אף תחולתם הכללית, הם פגעו למעשה בעיקר ביהודים — וזאת, לרוב, גם היתה הכוונה. כזה היה החוק בדבר רשיונות-עבודה לבעלי-מלאכה, שלפיו נתקיימו הבחינות לקבלת הרשיון בשפה הפולנית בלבד, שדיעתה בקרב האומנים היהודים היתה מוגבלת מאוד. דוגמה אחרת הוא החוק בדבר מיכון המאפיות, שנתקבל כביכול מטעמים סאניטאריים, כדי להבטיח לחם נקי לאוכלוסיה, ואילו לאמיתו של דבר הוא פגע פגיעה קשה ביותר במאפיות יהודיות, שבעליהן לרוב לא היו בידיהם האמצעים להנהיג סידורים מסוג זה. כמו-כן כדאי להזכיר את החוק בדבר ביטוח סוציאלי למחוסרי-עבודה, דבר רצוי מאוד כשלעצמו בארץ שבה נהפך חוסר-עבודה לתופעה שכיחה ביותר. אולם חוק זה הוגבל למפעלים בני המישה עובדים ולא חל על מרבית העובדים היהודים, שמקומות עבודתם היו מפעלי מלאכה או תעשייה זעירה. כדי לסיים פרשה עגומה זו, נזכיר את החוק משנת 1932 בדבר הקפאת החובות בחקלאות, שכקרבן לו נפלו אלפי סוחרים וחנוונים יהודים, שהופקעו על-ידי כך לשנים ארוכות מהונם אשר הושקע כדמי-קדימה לאיכרים עבור תוצרתם המקווה.

ה. מדיניות האדרבה (Owszem). חרם ואלימות

האנטישמיות הכלכלית היתה קטע של מדיניות אנטי-יהודית כוללת יותר. עם זה נתגלו חילוקי-הדעות לגבי אמצעים, בעיקר בשנות-השלושים. בעוד אשר תוקפה של התעמולה האנטישמית גדל משנה לשנה וקבוצות שלמות בקרב האוכלוסיה הפולנית קראו למעשי-אלימות נגד היהודים, נטתה הממשלה לכאורה להסתפק באמצעים כלכליים בלבד. מדיניות זו זכתה לביטוי מפורסם בהצהרתו של ראש-הממשלה בימים ההם, שלפיה הממשלה אינה מוכנה לראות בעין יפה מעשי-אלימות נגד היהודים, אולם אין היא מתנגדת, ונהפוך הוא — היא תקבל ברצון מאבק נגדם באמצעים כלכליים (מדיניות של „אדרבה“ — Owszem — כפי שקראו לזה בפולנית). עמדה זו של הממשלה אמרה למנוע נזק הנגרם לשמה של פולין בעולם המערבי על-ידי מהומות אנטי-יהודיות, והיא הניחה, שמאבק כלכלי נגד יהודים סופו שיאלץ אותם לצאת את הארץ. כך נהפכה הסיסמה של „יציאת יהודים“ לאחד העקרונות במדיניות הפולנית בשנות-השלושים. שום הזדמנות לא הוחמצה כדי להדגישה השכם והערב ולכבוש את דעת-הקהל בפולין גופא ובחוקי-לארץ, כולל אפילו את דעת היהודים עצמם.

ובכל זאת היו התוצאות המעשיות של מדיניות זו זעומות ביותר, היא הצליחה להגביר את התהליך של התרוששות יהודית, תוך דחיקת רגלי היהודים מעמדותיהם ונעילת כל עמדות אחרות בפניהם, ותוך הטלת עול-מיסים עליהם, שעלה בהרבה על יכולתם. ההגירה לא גדלה, וגם לא היו סיכויים שתגדל בשנים ההן, שבהן נעלה ארץ אחרי ארץ את שעריה בפני מהגרים בכלל ובפני הגירה יהודית בפרט. ואילו הארץ היחידה, שאוכלוסייתה (הכוונה לאוכלוסיה יהודית) היתה מוכנה

ואף מעונינת מאוד להכניס מהגרים יהודים — ארץ-ישראל — שעריה ננעלו כתוצאת המדיניות של המשטר המאנדאטורי האנגלי. לא גדולה מזו היתה ההצלחה בריסון תעמולת השנאה ומעשי-האלימות נגד האוכלוסיה היהודית. התעמולה האנטישמית, שהתנהלה בפולין מלכתחילה בהנהלת גופים מסוימים (בעיקר „המפלגה הלאומית הדמוקראטית“ — ה„אנדציה“), גדלה פי-כמה בשנות-השלושים. אפילו מפלגת-השלטון (ה„סאנאציה“), שעם הקמתה במחצית השניה של שנות-העשרים נזרהה שלא להיגרר לתעמולה אנטישמית, שינתה טעמה ונוקקה אף היא לאנטישמיות. בו-זמן גדלה יותר ויותר חריפות התעמולה, והופיעו קבוצות שקראו לא רק לחרם על יהודים, בעיקר בתחום המסחר והתעשייה, אלא גם למעשי-אלימות נגדם. ואכן, מעשי-אלימות נגד יהודים נהפכו אז לענין של יום-יום ולבשו תכופות אופי של פרעות כגון הפרעות בערים פשיטיק, מינסק-מאובויצקי או בריסק (ברסט)-ליטובסק, שבהן נרצחו או נפצעו עשרות יהודים והונם נגזל או הושמד. תופעות דומות נודעו בעשרות עיירות וכפרים, בעוד שהמשטרה לרוב לא התערבה כלל או באה באיחור זמן, ויש שהיהודים נאסרו יחד עם הפורעים. מטרתם המוצהרת או לא-מוצהרת של מעשים אלה היתה להכריח את היהודים שייצאו את המקומות מפחד מעשי-אלימות, שנהפכו לענין של יום-יום. ואמנם, יהודים רבים יצאו למקומות גדולים יותר, שם, לפחות, לא היתה צפויה סכנה לבטחונם הפיזי.

ו. תהליך ההתרוששות

במסגרת המדינה הפולנית המחודשת נהפך העוני היהודי לחלק פחות או יותר אינטגרלי בתהליך הכללי של התרוששות הארץ אשר גדל משנה לשנה. אולם קשר זה — בין העוני הכללי והיהודי — אינו מחוייב-המציאות כפי שנראה במבט ראשון. אמנם, קרה לא-אחת, שציבור יהודי הצליח לסלול דרכו קדימה גם במסגרת תנאים קשים, אולם קצב ההתרוששות של יהודי פולין עלה בהרבה על הנעשה באוכלוסיה כולה. אמנם, היו בפולין קבוצות גדולות, שגם רמת חייהן היתה ירודה ביותר — קודם-כל בכפר, אך גם בעיר. אולם במקרים מסוג זה קצב ההתפתחות קובע לא-פחות מעצם העובדות. בפולין בלט לא רק העוני היהודי. בלט גם המספר הגדל-והולך של ה„יורדים“, כלומר אנשים, שעוד תמול-שלשום ידעו להרוויח לחמם בכבוד והנה פתאום ירד עליהם השבר.

מאלפת מאוד היא גם הסטאטיסטיקה משנות-השלושים של אנשים או של שכבות באוכלוסיה, שהכנסתם השבועית היתה פחות מעשרה זהובים פולנים (קצת יותר מדולאר אחד, לפי שערי-הכסף בזמן ההוא) בשבוע. לסוג זה של דלות קשה ביותר היו שייכים מבין פועלי המכרות 4,3%, מבין עובדי תעשייה גדולה 5,4%, מבין הפועלים בבתי-מלאכה 32,9%, ומבין פועלי-בית 44,7%. בשני הסוגים הראשונים של עובדים הרוב המכריע היו פולנים, ואילו מבין שני הסוגים האחרונים הרוב הגדול היו יהודים. אף זה מעיד על מכת העוני, שפגעה בעובדים היהודים יותר מאשר בבני-סוגם הפולנים.

מחוץ לגורמים יותר שמנינו בא תהליך ההתרוששות היהודית בעיקר בעטיים של

גורמי-לחץ מן החוץ, שעל שלושתם כבר דובר לעיל. שומה עלינו לסכם כעת את התוצאות. ההפליה האנטי-יהודית הפכה ממילא את היהודים לאזרחים מסוג שני, שאין להתחשב בעניניהם, כי העיקר הוא לדאוג לעניני האוכלוסיה הפולנית; המדיניות הכספית של הממשלה הטילה עליהם את העול העיקרי של הוצאות המדינה בצורה של מיסים, שעלו תכופות על יכולתם, וגרמו להחרמת רכושם; ואילו מעשי-האלימות הרסו את יסודות קיומם של עשרות אלפים תוך חורבן עסקיהם או גירושם ממקומותיהם או שניהם גם-יחד. לא-מעטים היו המקרים, שבהם מדיניות-ההפליה כרוכה היתה במעשי-אלימות, שהפנו נגד שכבות שלמות של האוכלוסיה היהודית. דוגמה בולטת מסוג זה היתה המלחמה נגד בעלי-הדוכנים (Straganiarze), שעוררה תשומת-לב רבה בשנות-השלושים. המטרה היתה לדחוק רגלי אנשים קטנים אלה מעמדותיהם, כדי להעבירן לידי איכרים פולנים. לכך נתכוונו מדיניותם של השלטונות ומעשי-האלימות כאחת. הפקידות מנעה מבעלי-הדוכנים את הרשיונות לעסקיהם או קבעה את מועדי הירידים — הימים העיקריים לעסקי-הדוכנים — לימי חגים יהודיים, כדי למנוע השתתפותם של בעלי-הדוכנים היהודים, או דרשה מהם תשלומים מוגזמים; ואילו מעשי-האלימות הביאו בעקבותיהם חורבן קנינם של בעלי-הדוכנים, הטילו פחד עליהם והכריחו אותם לחסל עסקיהם. תוך כדי-כך גבר תהליך ההתרוששות משנה לשנה, עד שבמחצית שנות-השלושים הוא לבש ממדים של חורבן ממש.

ז. סך-הכל

תיאור הענינים, שניתן בסעיפים הקודמים, אפשר לסכמו כדלקמן: מצבם הכלכלי הקשה של יהודי פולין בין שתי מלחמות-העולם היה תוצאת כמה וכמה גורמים אובייקטיביים, שביניהם יצינו במיוחד המצב הכלכלי של הארץ, המדיניות הכלכלית הלקויה של השלטונות וההרכב המקצועי והסוציאלי של האוכלוסיה היהודית. אולם מצב זה נוצר — במידה עוד יותר רבה — בהשפעת האנטישמיות ומדיניות-ההפליה האנטי-יהודית על צורותיהן השונות, החל בתעמולת-איבה ומדיניות-הפליה כמעט בכל תחומי החיים וגמור בדחיקת רגלי היהודים מעמדותיהם, בדרישות שיעזבו את הארץ ובמעשי-אלימות. בהשפעת גורמים אלה באה התרוששות היהודים, שבלטה מאד אפילו באווירה הכללית של עוני ושל חוסר-ישע שהשתלטה בארץ. היהודים עשו כל אשר ביכולתם כדי להגן על עצמם בפני מדיניות-ההפליה ובפני תהליך ההתרוששות. מאבק זה נמשך במשך כל ימי קיומה של פולין, תחילה בעיקר באמצעים מדיניים, ולאחר-מכן — עם הירידה של הדימוקראטיה הפולנית — יותר ויותר באמצעי הגנה כלכלית. המאבק על הזכות לעבודה והתנועה הקואופראטיבית היו הדוגמות החשובות. גם האיגוד המקצועי השתדל לעשות את שלו, אם כי לא תמיד שיחקה לו השעה. כמו-כן נעשו נסיונות רבים להעביר יהודים ממקצוע למקצוע, בעיקר תוך הכשרתם לעבודה כפועלים במפעלי התעשייה הגדולה וסידורם שם. ואכן, בתחום זה היו אילו תוצאות מעודדות, בעיקר בסוף שנות-השלושים. בריבזמן נמשכו המאמצים

להקל על מצבן של השכבות הדלות באמצעי עזרה סוציאלית בצורתה המסורתית והמודרנית כאחת.

הצלחת המאמצים, במידה מסוימת, להגדיל את מספרם של העובדים היהודים בתעשייה היתה משמעותית לא רק מבחינה כלכלית, אלא גם מוסרית. אנשי-תעשייה היהודים גילו בשנים הקודמות הבנה ואהדה מעטה למאבק על זכות היהודים לעבודה, והם עצמם היו תכופות שותפים בחרם על העבודה היהודית. לימים, כאשר הם-עצמם סבלו לא-מעט בגלל מדיניות-ההפליה, בעיקר בתחום האשראי המיסוי, הגיעו רבים מהם לידי הכרה, שאין להירתע בפני לחץ חיצוני, אלא יש לסדר יהודים כעובדים במפעליהם. כך נפתחו, איפוא, אפשרויות חדשות בפני הציבור היהודי, כדי להתגבר, ויהא גם במידת-מה, על מצוקתו הרבה. והיה בכך צד מוסרי נוסף: אם קיוו שלטונות פולין, שמדיניות-ההפליה והתעמולה האנטישמית יעמדו להם לשבור רוחם של היהודים ולהכריחם שיוותרו על עמדותיהם וייצאו את הארץ — הרי תוחלתם זו נתאכזבה. פה ושם נתגלו אמנם סימנים של יאוש, אולם הרוב באוכלוסיה היהודית נחושה היתה החלטתו להמשיך במאבק על זכויותיו והמשך קיומו. אפילו סימנים מסוימים של ירידת המוסר הציבורי, שנתגלו בסוף שנות-העשרים ובראשית שנות-השלושים, כאשר קבוצות ביהדות פולין נודרו להצטרף למפלגת הממשלה על אף אופיה האנטי-דימוקראטי הגובר, נעלמו לאחר שנתגלה פרצופה האנטישמי של מפלגה זו. הסולידאריות הלאומית גברה יותר ויותר על אף חילוקי-הדעות האידיאולוגיים שנשאר עדיין.

כיוון זה בהתפתחות הענינים לפני פרוץ המלחמה היה בו, איפוא, מן המעודד. מובנו היה גיוס רב של הכוחות במאבק נגד אנטישמיות והפליה והוא מוכיח עד כמה ציבור בעל מסורת עמוקת-שורשים ובעל רצון עז משלו, מסוגל להתייבב מול הסתערות איבה ולנסות לסלול דרכו לקראת עתיד של כבוד.

א. הארטגלאס : גולת פולין במצוקתה ובמאבקה *

בשנת 1924 התחילה תקופה קשה מאוד ליהודי פולין, המכונה תקופת גראבסקי. אותה שנה נתמנה ולאדיסלאב גראבסקי למיניסטר הכספים. הוא ייצב את המטבע, חידש כמה מיסים (מס הכנסה, מס המחזור) והציל את המדינה מפשיטת-רגל והרס. אך הישגיו היו במידה רבה על חשבון היהודים. בין שחוקיו היו טובים בין שהיו רעים — היהודים הופלו לרעה ודינם עוות. אמנם היו חוקים, אולם הערכת המס היתה תלויה במשרדי המיסים, שהסתמכו על אנשי-מודיעין משלהם, אנשים עלומי-שם, ובדרך כלל אנטישמיים בלב ונפש. לא היתה דרך להילחם באינפורמציה בלתי-מבוססת. ואם היו הוכחות שכנגד, עבר זמן רב עד שעברו את כל האינסטאנציות ובינתיים נשלמה ההוצאה-לפועל ומשלם המיסים היה הרוס לחלוטין. חוקי המיסים נעשו אמצעי מובהק לנישול

*פרקים מתוך מאמר בספר „בית ישראל בפולין“, ירושלים תש"ח.

היהודים מעמדותיהם הכלכליות, דוגמת החוקים על מנוחת-חובה ביום הראשון, המונופולין של הטבק, חוק האזרחות ומניעת הפקעת-שערים בימי מלחמה. החוק האחרון, שהוסר מעל הפרק בימי גראבסקי, הופעל, בשנה האחרונה לכהונתו של הסיים (פארלאמנט) הקודם וגם לאחר מכן, באופן דראקוני כמעט אך ורק נגד היהודים: בעזרתו, לרוב על סמך ידיעות ממקורות אנונימיים, נעשקו היהודים עושק רב באמצעות החרמות או קנסות עצומים בעד פשעים דמיוניים. בהטלת המיסים על היהודים הגיעו, בימי גראבסקי, לידי אבסורדים ממש. מעשה באשה יהודית בעלת קיוסק לגאווו בראדום, שהכנסותיה הוערכו בשיעור כזה, שכדי להשיגן היתה צריכה למוזג גאווו עשרים וארבע שעות ליום במשך מאה שנה. בדומה לכך מעשים בשותפים שווים. יהודים ונוצרים: על היהודים הוטלו מיסים פי-עשרה מאשר על שותפיהם הלא-יהודים, אף כי לא היו להם מקורות הכנסה נוספים. אין הדעת נותנת שכל הדברים האלה נעלמו מעיניו של גראבסקי. משלחות של חוגי המסחר היהודים התייצבו לפניו ובידם חומר-הוכחה רב: הצירים היהודים, ולעתים אף לא-יהודים, הכניסו שאילתות בסיים והביאו עובדות ברורות של עוול. המיניסטר לא הגיב, אולי מתוך אמון מופרז בפקידיו ואולי משום שראה במעשים אלה אמצעי לא-מכאיב — לדעתו — לחיסול הבעיה היהודית בפולין. בין כך ובין כך נהרס מעמדן של שכבות רחבות מתוך האוכלוסיה היהודית האמידה. מחשש פשיטת-רגל ובאין מוצא אספו היהודים את שיורי רכושם ועזבו את הארץ. התחילה עליה המונית לארץ-ישראל, הידועה בשם „עליית גראבסקי“. העולים היו על-פי רוב אנשים בעלי הון מועט, בלתי-מתאימים לתנאי החיים בארץ ובלתי-מוכשרים להסתגל אליהם. מחציתם חזרו לאחר זמן קצר לפולין, ויתרם, שהחזיקו מעמד בארץ, מהווים את הגרעין העיקרי של העליה הפולנית, הממלאה תפקיד לא-מצער בכלכלת הארץ-ישראלית.

*

אנטישמיות בפולין

בינתיים התפתחה בפולין אנטישמיות צעקנית והמונית, מן הטיפוס שכיום אפשר לכנותו בלי היסוס היטלראי. הברנש הידוע יאקסה-חאמיאץ נסע על פני הארץ והרצה הרצאות אנטישמיות. אף הכומר טשציאק התחיל לגלות כוחו בכך, וכן גם מסיתים אחרים, פחות חשובים. ההמון הנוער הלומד היו יוצאים, אחרי הרצאות אלה, לפרוע ביהודים, אם-גם בקנה-מידה קטן. כל מיני עלונים בני הטיפוס השטרייכרי, כגון „שבת-גוי“ בבידגושץ' או „אורנדובניק“ בפוזנא ולודו, הסעירו את הרוחות, הטיפו להחרמת היהודים, פירסמו רשימות שחורות של פולנים אשר לא שעו לדבריהם, טפלו האשמות-שקר על העם היהודי בכלל ועל יהודים מסוימים בפרט. פניות אל הממשלה ושאלות בסיים היו ללא הועיל. האשמים לא נתפסו ואף אם נתפסו — הוכיחה חקירת המשטרה, כי היהודי הוא-הוא שהיכה, פצע ושדד את עצמו!

כל הדברים האלה נתרחשו בתקופה כשבפולין היתה אחת הקונסטיטוציות הדימוקראטיות ביותר שבעולם והיהודים הוכרו בה כשווי-זכויות. אלה היו פני השוויון. למותר הוא להוסיף, כי היהודי שוה-הזכויות לא יכול למעשה להיות

פקיד ממשלתי או שופט ואף את הפקידים והשופטים היהודים מימי אוסטריה פיטרו בהדרגה, כשם שהרחיקו את הקצינים היהודים מאותם הימים. במשך הזמן הזה התפתחה התנועה הציונית בפולין ביתר עוז מאשר בזמן מן הזמנים. התנועה גדלה מיום ליום ואף-על-פי שבשנת 1926 היתה ירידה מן הארץ ושיבה מוגברת של „עליית גראבסקי“ לפולין, עלו במידה עצומה התרומות לקרן היסוד ולקרן הקיימת. אף חברי הממשלה מצאו לנכון לברך את פתיחת המגבית של קרן היסוד. התנועה החלוצית גברה ומספר נקודת-ההכשרה עלה. אוצר המדינה החל לתת תמיכות מסוימות להכשרה חקלאית וכן העיריות, המועצות המחוזיות והקהילות היהודיות. גם ל„אגודה“ ול„בונד“ היו הימים ימי פריחה ורק ה„פולקיסם“ כמעט שעבר ובטל מן העולם. גדלה התפוצה של העתונות היהודית, גדל מספר התיאטראות ורמתם האמנותית עלתה. „הבימה“, שבאה להצגות-אורח, וכן „הלהקה הווילנאית“ חגגו את נצחונן וזכו להערכה חיובית מצד הביקורת הפולנית. העתונאי והסופר היהודי הפך מאידאליסט רעב-למחצה לאינטליגנט מבוסס היטב מבחינה כלכלית.

ואולם המצב המתוקן לא יכול להימשך זמן רב. מפלגתו של המרשאל פילסודסקי, שנודעה בשם „סאנאציה“, היתה אז חזקה משלא יתחילו לעבור אליה — תחילה בגניבה ואחר-כך בקבוצות גדלות והולכות — כל מיני קארייריסטים וספרנים פוליטיים מבין מתנגדיה לשעבר. הללו הביאו עמם גם את מנהגיהם ושאירותיהם, שהחלו לחדור למוחות וללבבות, ולמרבית הרעה — גם אל פעולותיה של ה„סאנאציה“.

העובדה, כי ההגבלות מימי הצארים לא בוטלו רשמית, לא היתה לפי שעה ענין לדאגה, כי לא הרגישו בהן. בראש וראשונה החלו להפלות את היהודים לרעה בתקציב המדינה. אמנם ניתנו תמיכות זעירות למוסדות ציבוריים שונים של היהודים, אך בשביל הדת היהודית — אשר לפי התקציב כללה במידה מסוימת אף את צרכי התרבות ובתי-הספר היהודיים — נקבעו סכומים ציניים. במוצע שלושה גרושים פולניים לנפש, בעוד שהסכום הממוצע לדת המוסלמית היה מרובה פי-כמה, לא-כל-שכן — לדתות הנוצריות. מכמה וכמה בתי-ספר יהודיים התחילו לשלול, בתואנות שונות, את הזכויות הרשמיות שניתנו להם. בחינוך העממי הממשלתי הונהגה שיטת המיוזג של בתי-ספר, שגרמה לסילוקם של המורים היהודים, לטמיעת הילדים או להרחקתם. הרעיון, הנכון כשלעצמו מבחינה עקרונית, שיש ליצור במקום הרבה בתי-ספר קטנים בתי-ספר גדולים מעטים, בעלי אמצעי-עזר טובים יותר וחבר מורים גדול יותר, לא היה יפה לגבי היהודים בתנאים המיוחדים שבפולין. עד עכשיו היו בתי-ספר ציבוריים מיוחדים בשביל ילדי ישראל, שאמנם שפת-ההוראה בהם היתה פולנית, אבל חבר העובדים היה יהודי, נשמרה בהם השבת וכן היתה גם תכנית עברית מסוימת בתור „לימודי הדת“. עתה החלו למוזג בתי-ספר אלו עם בתי-ספר לנוצרים (תחילה בכיתות מיוחדות) וכן להעביר מורים נוצרים לכיתות יהודיות ולהיפך. המיניסטר דוברוצקי היה סבור, כי יעקור בדרך זו את האנטישמיות ויקרב את הילדים. התרו במיניסטר, כי סופו של דבר יהא סילוק המורה היהודי, אך הוא הוא טען כי לא ירשה כזאת. לבסוף התחילו ההורים הנוצרים למחות בתוקף רב נגד המורים היהודים ולדרוש

את סילוקם והמיניסטריון נאלץ לוותר ומאחר שמשרותיהם הקודמות כבר היו תפוסות על-ידי נוצרים ובכלל פחת מספר המשרות, בגלל צירוף הכיתות, פוטרו המורים היהודים. אמנם התלמידים היהודים המשיכו לשמור את השבת, אבל המורים הנוצרים לא עבדו ביום-ראשון, והילדים בטלו מלימודים שני ימים בשבוע. נוסף לכך החלו להטמיע את הילדים והגיעו הדברים לידי כך שבבתי-ספר רבים הורו מורות נוצריות את הדת היהודית! ותכנית עברית — לית מאן דכר שמה.

התלונות שהחלו מגיעות אל הצירים היהודים, בייחוד בענייני החינוך והקיפוח בתקציב המדינה, גרמו, שקצתם החלו שוב לבקר קשות את הממשלה ולהצביע נגד התקציב, וצירים פשרנים היו יוצאים בשעת ההצבעה את אולם הישיבות. לממשלה לא היה הכוח והרצון לנטות מן הדרך החדשה שבחרה לעצמה: היא לא רצתה לרכז את הריאקציה וגרוריה ולתת בידם את נשק האנטישמיות במלחמתם בה. נוסף לכך חדר לחוגיה מספר ניכר של „בעלי תשובה“, שהביאו עמם את האידיאולוגיה הריאקציונית-האנטישמית. אף לא נעלם מעיני הממשלה, כי חלק גדול מן היהודים חסרים את האומץ למחות נגד הריאקציה המחודשת, וכי עושים זאת בעיקר הציונים מתחום הכיבוש הרוסי לשעבר. הממשלה התחילה אפוא לקשור קשרים עם החלק הפשרני שבנציגות היהודית, בייחוד עם ה„אגודה“ ונציגי הסוחרים. מלבד זאת החלו האלמנטים המתבוללים והמתבוללים-למחצה, מבין הלגיונרים ואנשי-הצבא לשעבר, ליצור קבוצות „קומבאטאנטים“, ולרכז את היסודות המתבוללים או סתם בורגנים אנטי-ציונים, והממשלה התחילה להסתייע בהן כדי להחליש את השפעת הציונים בציבור היהודי. אותה שעה החלו קמים מעין ארגונים צבאיים של הרביוניסטים, שהפגינו את אדישותם למלחמת היהודים על זכויותיהם בגולה ואת איבתם להסתדרות הציונית הרשמית, וגם בגורם זה נאחזה הממשלה. אכן, המהלך האנטישמי החדש של הממשלה לא גרע כלום מיחסה החיובי אל הציונות במובן „פילופלשתיניזם“ — הגירה לארץ-ישראל. הממשלה נלחמה בציונים בתור מפלגה הנלחמת בתוך המדינה הפולנית על זכויות היהודים, אולם כלפי ארץ-ישראל היהודית המשיכה הממשלה לנקוט עמדה חיובית כמקודם ואף הדגישה אותה הדגשת יתר: שלחה ברכות לכינוסים של קרן היסוד, נתנה סיוע מסוים להכשרה חקלאית, פרשה את חסותה על המשרד הארץ-ישראלי והקלה במקצת על יציאת העולים מפולין לארץ-ישראל. כל דבר שהיה עשוי להפחית באיזו מידה שהיא את האוכלוסיה היהודית בפולין — הסבירה לו הממשלה פנים, בהציגה את הליכותיה, בפני העולם החיצון, כגילוי יחסה הידידותי אל האזרחים היהודים.

מלחמות הבחירות

הבחירות החדשות בסוף 1928 נתקיימו בתנאים שונים לחלוטין מאשר ב-1922. — — — הממשלה אף היא לא השיגה את מבוקשה — רוב מוחלט בפארלאמנט, או לפחות מיעוט גדול, עד כדי יכולת להבטיח לעצמה, בהסכם

עם אחת הסיעות הפארלאמנטריות, רוב וממשלה יציבה. אמנם הבלוק הממשלתי השיג למעלה מרבע המקומות שבסיים, אך הממשלה הרחיקה מעליה, בהתנהגותה בעת הבחירות, את כל הסיעות, עד שלא היה מקום לשום הסכם. כתוצאה מכך היו בסיים חיכוכים בלתי-פוסקים, מהומות, סאבוטאז'ה הדדית, דחיות חוזרות ונשנות של הישיבות, והפארלאמנט הרבה לשבות מאשר לעבוד. מובן מאליו, שבנסיבות כאלה לא היה מקום לתחיקה מסודרת ובתקופה זו הוצאו על-פי רוב לא חוקים מטעם הסיים כ-אם פקודות שניתנו מטעם הנשיא, בין ישיבה אחת של הסיים למשנה.

הממשלה התכוננה בינתיים למלחמת בחירות חדשה. היתה לה אופוזיציה גם מימין וגם משמאל, והממשלה השתדלה למשוך אליה, בהבטחות של טובת-הנאה חומרית, את האנשים החלשים במובן המוסרי משני האגפים. אף התחילה לסגל לעצמה את עיקרי תכניתו וסיסמותיו של הימין, כדי „להוציא — כפי שאמרו — את הרוח ממפרשיו“. בדרך זו איבדה ה„סאנאציה“ (מפלגת הממשלה) לאט-לאט את כל תכניתה הישנה, ונעשתה למפלגה ריאקציונית, שדגלה רק בשמו של פילסודסקי. תהליך זה לא נסתיים בתקופת הסיים השני, אלא לאחר מכן, אחרי מותו של המארשאל פילסודסקי, כאשר כנופיית הקולונלים שנתרכזה סביבו יצרה את „אוזון“ (מחנה האיחוד הלאומי).

בתנאים אלה לא היה מקום להישגים כל שהם, להיפך, היהודים התחילו מפסידים לאט-לאט את הישגיהם משכבר. שוב התחילה הסתה אנטישמית. התחילו לסגור, בתואנות שונות, בתי-ספר יהודים. שוב גבר לחץ המיסים על האוכלוסים היהודים. השתתפות „האגודה“ ואגודות הסוחרים היהודים ברשימת ה„סאנאציה“ לא נתנה ליהודים כלום. רק דבר אחד תוקן סוף-סוף על-ידי הממשלה. המיניסטר סקלאדקובסקי הסדיר את מתן תעודות-האזרחות ליהודים תושבי פולין, שהיו רשומים בשעתם ברשימות התושבים המקומיים אלא שהרשימות אבדו בזמן המלחמה. הדבר נגע בערך למאתיים אלף נפש — (ולא שש מאות אלף, כפי שטענה הממשלה). נטל המלחמה על זכויות היהודים הועתק עתה יותר ויותר מן הפארלאמנט אל המזכירות של המועצה הלאומית היהודית. הציף אותה מכול של קובלנות מאת יהודים עשוקים. המועצה הלאומית עשתה כל שיכלה: כתבה, התערבה, אך לא יכלה, כמובן, להתברך בתוצאות מזהירות.

משראתה ממשלת ה„סאנאציה“, כי אין לה מה לעשות בסיים גמרה בדעתה להיפטר ממנו וביום 1 בספטמבר שנת 1930 פוזרה במפתיע את שני בתי-המחוקקים, מיד לאחר כך התחילה לרדוף את האופוזיציה ומנהיגיה. נאסרו ראשי המנהיגים הסוציאליסטים מפפ"ס, (המפלגה הסוציאליסטית הפולנית) כמה מנהיגים של מפלגת האיכרים הדמוקראטית „ויוולניה“ („שחרור“), ויטוס — מנהיג הסיעה השמרנית של האיכרים האמידים „פיאסט“, ולמראית-עין — גם אחד ממנהיגי הדמוקראטים-הלאומיים אלכסנדר דנבסקי. מנהיג הסיעה הראדיקאלית של האיכרים, יאן דונבסקי הוכה בידי קצינים מכות נמרצות, עד שנפח נפשו כעבור זמן קצר. כל האסירים הושמו בבית-הסוהר הצבאי שבמבצר בריסק על נהר פוג והוטל עליהם משטר חמור, מלווה התעללות

והשפלה. ביהודים לא נגעו, אך בשעה שהובילו לבריסק את הציר הסוציאליסטי ד"ר הרמאן ליברמאן, יהודי מתבולל לחלוטין — התנפלו עליו ביער סמוך לשדליץ קציני־משטרה גבוהים, היכו ורמסו אותו וחירפוהו כ„יהודי מצורע“. התחילה גאות הריאקציה. היא לא היתה אמנם מכוונת נגד היהודים, אך האפוזיציה האנטישמית הסיתה את פסולת החברה ביהודים, כדי להכריח את הממשלה להגן עליהם ולהוקיעה כ„יהודית“, או להציגה בעולם כממשלת פורעים, לכשתשב בחיבוֹק־ידיים.

נקל לתאר מה צורה לבשו הבחירות לבתי המחוקקים באווירה כזאת. מועמדים בלתי־רצויים נאסרו ורשימותיהם נפסלו, משרדי בחירות הושמדו, נעלמו קלפיות, זויפו פרוטוקולים. אף־על־פי־כן לא השיגה הממשלה גם הפעם רוב מוחלט בסיים, אלא רק בסנאט. היהודים שהלכו מקודם עם ה„סאנאציה“ חזרו והלכו אתה גם הפעם, אך בקולות היהודים נבחרו רק שני צירים: עוד ציר וסנאטור אחד קיבלו מרשימת הבלוק הממשלתי. לציונים היתה רשימה משלהם, בלי המיעוטים האחרים, אך תנאי הבחירות היו כאלה, שיכלו להיבחר רק אותם שבעת הצירים, שהממשלה לא מצאה לנחוץ להתנגד להם, או שמאמצי השלטונות האדמיניסטרטיביים להפריע לבחירתם היו ללא הועיל (גרינבוים). „הפולקיסטים“ כבר לא הלכו לבחירות, וה„בונד“ נכשל בכל הארץ.

תקופת הנסיגה

התקופה משנת 1930 עד פרוץ המלחמה כבר היתה תקופת נסיגה מודרגת ברחוב היהודי. תחילה בצנעא ואחר־כך בתוקף גובר והולך הושמו לאל כל הישגי היהודים. אפילו אנשים מבני חוגו של פילסודסקי, שלא נודעו כאנטישמיים, החלו מעלים סיסמאות מדעיות כביכול נגד היהודים. הנעימה היסודית היתה: רבים מדי היהודים בפולין; עליכם ללכת מכאן, הרי יש לכם ארץ־ישראל! שר־האוצר, הקולונל מאטושבסקי, העלה תיאוריה על ככר לחם, שיכולה להספיק רק למספר מסוים של אנשים, ואין היא מספיקה עוד ליהודים. התחילה פעולת חרם בקנה־מידה רחב. בתמיכת הממשלה הוקם בפוזנא מרכז לעידוד התישבותם של סוחרים ובעלי־מלאכה מתחום הכיבוש הפרוסי לשעבר בערי פולין הקונגרסאית ובחבלי הספר, על מנת שיפתחו שם בתי־עסק ויתחרו ביהודים. הממשלה נתנה ל„סוחרים“ החדשים הללו אשראי ביד נדיבה. בעקבות ה„סוחרים“ המהגרים קפצו על המסחר כל מיני פקידים ונכבדים פרוזינציאליים: נשותיהם קיבלו אשראי ממשלתי ופתחו עסקים. מרבית העסקים הללו נתמוטטו עד־מהרה והלוואות הממשלה אבדו ללא תקנה. אך בין כה וכה הספיקו לרזוע את מעמדם של יהודים רבים. אכן מקצת הסוחרים החדשים החזיקו מעמד: משפרצה מלחמת־העולם השנייה והגרמנים כבשו את פולין, נתגלה שברובם היו „פולקסדויטשע“ ומהם אף מילאו בזמן המלחמה ולפניה תפקידי ריגול לטובת האויב. נוסף לכך החלו השלטונות העירוניים לשלול את הדוכנים מאת היהודים, אם על־ידי הפרת חווי־השכירות ואם על־ידי העברת השווקים אל מחוץ לערים. הדבר נעשה כאילו לטובתם של איכרים חסרי־קרקע. במקום

לבצע רפורמה אגרארית ולפתח את התעשייה בערים, לשם קליטת תוספת פועלים מן הכפר, בחרו ליטול מן היהודים אף את הדוכנים העלובים שלהם ולתתם לאיכרים חסרי-קרקע לכאורה. בסופו-של-דבר פשטו בעלי הדוכנים החדשים את הרגל, אבל את היהודים הרסו. בצד פעולת הגישול השקטה בדרך אדמיניסטרטיבית התחילה לשם אותה מטרה עצמה, גם הסתה אנטישמית גסה שהביאה לתוצאות עגומות מאוד.

יאקסה האמייץ והכומר טשציאק התחילו בינתיים שוב משתוללים בארץ, באין מכלים דבר; שוב התחילו התנפלויות ומהומות אנטישמיות, שנשתיימו עכשיו לעתים קרובות בשפיכות דמים. ה„שבת-גויים“ וה„אורנדובניקים“ חזרו להטיל את ארסם. באוניברסיטאות התחילו מהומות אנטישמיות, הנוער דרש לקבוע מכסת אחוזים („נומרוס-קלאוזוס“) וספסלים מיוחדים לתלמידים היהודים. על רקע זה נהרג באקראי, בעת תגרה, הסטודנט הפולני ואצלבסקי בוויילנה והדבר גרם למהומות חמורות. שם ההרוג נהפך לסמל ומדי שנה היו הסטודנטים הנוצרים מתנפלים ביום מותו על חבריהם היהודים ומכים בהם לפעמים עד מוות. בעת-ובעונה-אחת התחילה גם הסתה תחיקתית בסיים. הצירה פריסטור הציעה לאסור את השחיטה הכשרה, מטעמים הומאניטריים כביכול: השחיטה לפי דיני ישראל, בלי הדהמה מוקדמת של הבהמה, גורמת, לדעתה, יסורים. אכן לאט-לאט חדלו יומי החוק להתבייש והתחילו להגיד בפה מלא, שכוונתם להוציא מידי היהודים את סחר הבשר ובכלל להקשות ולהמאים עליהם את החיים בפולין. הממשלה השתדלה להעמיד פנים נייטרליות. המלחמה נמשכה זמן רב וכשנתפרסם לבסוף החוק האוסר את השחיטה היהודית, נתחוו, כי הטעמים ההומאניטאריים כוחם לא היה יפה לגבי אחוז מסוים של בהמות לצרכי האוכלוסים היהודים וכן לגבי בהמות לא-מקרינות, כגון חזירים, מאחר שטעמם משובח יותר, כשהם נשחטים בלי הדהמה מוקדמת. כל הטעמים ההומאניטאריים לא נבראו אלא להזיק ליהודים.

המצב החמיר מאוד אחרי הפיכת היטלר בגרמניה. נחשול הריאקציה גאה. קבוצות לאומניות קיצוניות, כגון אוג'ר, שפרשו מן „הדימוקראטים הלאומיים“, והפגל הקיצוני ביותר של קבוצה זו, ה„פאלאנגה“, אשר קשריו עם הצירות הגרמנית לא היו בגדר סוד, התחילו לפעול בראש חוצות ובצורה פרובוקאטיבית. התנפלויות על היהודים ברחובות ובמקומות ציבוריים היו למעשים שבכל יום. האווירה נעשתה דחוסה יותר ויותר. בכמה וכמה עיירות, בייחוד בסביבות לומז'ה, נשנו בשיטתיות מהומות אנטי-יהודיות. האשמים לא נתפסו ואם נתפסו לא נתבעו לדין או נדונו לענשים קלים שבקלים, בהפכם אגב את בית-המשפט לבמת תעמולה אנטישמית.

האנטישמיות פרצה ללא כל מעצור. היו פרעות במינסק-מאזובייצק, בבריסק שעל נהר בוג, בפשיטק, ובמקומות אחרים. והפרעות — פרעות ממש, עם חללים יהודים, בהשתתפות המשטרה לימין הפורעים, ומשפטים נגד הקרבנות היהודים. התחילו רווחות שמועות מדאיגות על תוכניות לשלול מן היהודים את זכויותיהם האזרחיות ואפילו את עצם האזרחות הפולנית, כדוגמת חוקי גירנברג. נעשו צעדים כדי לחסום בפני היהודים את הדרך למקצועות הרפואה, ההנדסה

ועריכת-דין. כמה וכמה מועצות עירוניות, כגון זו שבלודז, נעשו במות למהומות אנטישמיות מתמידות, התנפלויות בפועל על חברי-המועצה היהודים והסתה בלתי-מרוסנת נגד היהודים.

היהודים חשו בסופה המתקרבת ונתמלאו חרדה למשמע הידיעות המגיעות מגרמניה הנאצית ולמשמע הידיעות היומיומיות על פרעות ומהומות אנטי-יהודיות, הפורצות פה ושם בפולין גופא. העליה לארץ-ישראל גברה מאוד ועתה לא מטעמים אידיאולוגיים בלבד, אלא גם מאימת הגורל העגום שנראה צפוי ליהודים בפולין.

*

מועקת המיסים גברה והלכה. אף נוספה לכך שיטה של מיני מלוות פנימיים ותרומות לאומיות „מרצון“, שנפלו בסופו של דבר אף הם על שכם היהודים. השלטונות המקומיים סחטו מן היהודים, על-ידי נגישות וטרור, את פרוטתם האחרונה בשביל התרומות והמלוות האלה. אנשי-צבא נתמנו לקומיסארים בבאנקים, במפעלים פרטיים, לרוב של יהודים, וכך הוטלה עליהם מעמסה נוספת. חברי אונג'ר שוחררו מזמן ממחנה הריכוז בקארטווי-ברוזה ובמקומם הושיבו את עסקני האופוזיציה, ובתואנות שונות — גם סוחרים יהודים, שלא תרמו „מרצון“ את תרומתם או לא יכלו לשחד כהלכה את מושל-המחוז או מפקח המשטרה. יהודים נתבעו לדין באשמת חילול כבודו של העם הפולני ונענשו בענשים חמורים, על יסוד עדויות שקר של מסיתים אנטישמיים. הופיעו פקודות, המתירות לשלול מאורחים היושבים בחוץ-לארץ את אורחותם הפולנית, והן הופעלו כמעט אך ורק נגד יהודים. באוניברסיטאות שמעו היהודים את ההרצאות בעמידה, כי לא רצו לשבת על „ספסלי היהודים“ בשמאלו של האולם, ונמצאו פרופסורים פולנים שלא הניחו להם לעמוד, בכוונה לשבור את רוחם. על רקע זה ארעו מהומות ותגרות, ויהודים נחבלו ונפצעו. מזמן לזמן היה צורך לסגור את האוניברסיטאות, כדי למנוע שפיכות דמים מרובה. כל מי שיכול נסע ללמוד בחוץ-לארץ, אך גם דבר זה גרר אחריו האשמות, שהיהודים אינם קשורים לפולין והם מוציאים את דיבתה רעה בעולם. זרע השנאה נפל כאן על קרקע פוריה מאוד, והידיד החדש מעבר לגבול, שבלי הרף ערכו לו כרות במסעות הצייד בביילוז'ין ובספאלא, ליבה בוריוות את אש האנטישמיות, כדי להסיח את דעת הציבור והממשלה מתכניותיו.

אף ברתחת ההסתה האנטי-יהודית הצליחה הממשלה לפתות כמה מדינאים ועסקנים יהודים תמימים וליצור יחד אתם ועד להתישבות יהודית מחוץ לפולין. שום דבר ממשי לא עשה הוועד הזה, כי לא יכול לעשות, אך בקרב הציבור הפולני חיזק את ההכרה, כי היהודים עצמם סבורים, שאין להם זכות להשאר בפולין. בחוץ-לארץ טענה הממשלה שהיא כשלעצמה אינה דוחקת כלל את היהודים להגר מן הארץ, אולם היהודים בעצמם רואים צורך לעזוב את פולין, והממשלה רק מסייעת בידם בהגשמת שאיפותיהם.

לאמיתו של דבר לא היה מקום להתישבות ולהגירה יהודית אלא בארץ-ישראל בלבד ומדיניות הדבקים של הממשלה, עיכבה את העליה, כי בעלי-הון לא יכלו להוציא את רכושם מפולין ואף הנוער החלוצי לא יכול לעלות במספר

מתאים כי כושר-הקליטה של הארץ היה תלוי בורמת הון נוסף. לעובדה זו הושה לב לבסוף ובשנת 1936 חתמה הממשלה על הסכם-הליפין עם הסוכנות היהודית, דוגמת הסכם-ההעברה שבין גרמניה וארץ-ישראל. אך כעבור כמה חודשים נתברר, כי הצדדים נתכוונו כל אחד לדבר אחר. הסוכנות היהודית התכוונה לאפשר ליהודים להעביר את הונם לארץ-ישראל בצורת סחורות הנחוצות בארץ ואינן מיוצרות בה, ואילו הממשלה הפולנית נתכוונה להפוך את ארץ-ישראל לשוק בשביל מוצרי התעשייה הפולנית, מבלי להתחשב בצרכיו. על כן לא חודש ההסכם משפקע תקפו. למרבה הרעה הוצא בדצמבר 1936 חוק המחייב את תושבי פולין להוציא את הונם מחוץ-לארץ ולהעבירו לפולין — מעצור נוסף בדרך היציאה לארץ-ישראל.

*

בתחום הפארלאמנט לא הספיקה הנציגות היהודית לעשות דבר ובכלל לא נעשה דבר בפארלאמנט, לא בשאלת היהודים ולא בשביל פולין בכלל. בארץ השתוללה תעמולה אנטישמית. אך דעת הציבור הוסבה יותר ויותר למתרחש בחוץ-לארץ. היטלר תפס את אוסטריה — ופולין נחלה, בלי שפיכות-דמים, נצחון על ליטא והכריחה אותה לקשור קשרים דיפלומטיים אתה: בזמן ההפגנות היכו קצת יהודים. היטלר כבש את הסודטים — ופולין קשרה קשרי אחווה אתו ועם הסלובאקים; הידירות נמשכה ולגרינג נערכו כרות במסעי הצייד. היטלר תפס את שארית צ'כוסלובקיה — ופולין תפסה את טראנסאולוניה, ציפון וטשיניץ, ולאחר שבועות מספר התחילה לגרש משם את היהודים, שנחשבו נתינים צ'כיים, לצ'כוסלובאקיה, כלומר הסגירה אותם להיטלר. עד שלבסוף כבש היטלר, אחרי קרבות-דמים, את פולין. ההגנה הנודעת-לתהילה של וארשה... מיליוני יהודים נענים ונרצחים! גבורתם של מגיני הגיטו שנפלו במלחמה ללא תקוה...

יצחק טבנקין: בימי משבר

— — עובדה מחרידה היא, שהגילויים הירודים ביותר בחיינו הכלכליים, התרבותיים והפוליטיים מלווים שוויון-נפש, אדישות ופרוגנוסטיות מבטיחה שאננות. חברי מפלגותינו, שחובתם היא להיות מחנה החלוץ, שאינם משלים עם המציאות הירודה ושואף לשנותה, נהפכו למחנות של „דוגלים“ ברעיונות מהפכניים ולמעשה הם חיים בסביבת הרקב הסוציאלי כבתוך ביתם, כבתוך הסטיכיה שלהם, חסרים יחס מהפכני והכרה חריפה של הקאטאסטרופה ותהום הירידה, שיהדות הגולה נתונה בה. רוב החברים במפלגותינו בגולה גם אינם חברים בהסתדרות היחידה, המגשימה את השאיפה לשינוי החיים, היא הסתדרות „החלוץ“. אמנם, גם רוב חברי ה„התאחדות“, הקשורים אל „הפועל-הצעיר“ בארץ, אינם חברים ב„החלוץ“, אולם אין בזה משום נחמה. העובדה היא כי גם במחנה הציוני-הסוציאליסטי מורגשת השלמה עם החיים כמו שהם, ולא אחת אנו נתקלים גם בתוך תנועתנו בגולה בשרידי אותה אידיאולוגיה, אשר פשטה מכבר את הרגל בביתה, במחנה הציונים הכלליים בפולין, כאילו אין מפעלנו תלוי בתנועה

מהפכנית-חלוצית, והוא יכול להתגשם ע"י הגירה, „סטיכית“ של היהודי כמו שהוא, מנאלבקי ודז'יקה, לארץ-ישראל. גם בנוף תנועתנו רואים לפעמים את ביצת-החיים השקטה, באין בה השאיפה המהפכנית, אשר תעורר קודם-כל את האדם לשינוי ותיצור בכך בסיס לתנופה רבת-כוח.

לכאורה יש לנו יסוד לסיפוק ולשביעת רצון. התנועה הציונית-הסוציאליסטית נתאחדה; התנועה החלוצית המרוכזת מסביב לארץ-ישראל מאורגנת; רעיון הציונות, המעמיד במרכזו חיי העם את ההתישבות בארץ-ישראל, שעינקו הכרת השליילה של המיבנה הכלכלי והסוציאלי בגולה; הבנת ערך האמיגראציה; היערכות התנועה לעבודה בקרב הנוער והמוני-העם; הרגשת הצורך במלחמה לזכויותינו הלאומיות והרצון להתערב ביו-דעים במהלך חיי העם היהודי בגולה ולשנותו — מכלול מורכב זה של עיקרים ורעיונות ציוניים חלוציים, הקיף, כמעט את כל המפלגות ברחוב היהודי. אין עתה כמעט תנועה ציבורית בעלת-ערך, שתתיחס בביטול לתנועתנו ותתכחש לה בגלוי ובאורח מוחלט. ואף-על-פי-כן, אם נבוא לסכם את המצב נימצא מאוכזבים וניווכח לדעת כי אמנם קיימים תנאים אובייקטיביים ומסגרות לפעולה, אולם התנועה היא ברפיונה והפעולה עצמה חסרה עדיין. ההתנגדות לתנועתנו חלשה, דגל ההתבוללות הורד, אבל לא בזכות התגברותנו, אלא כתוצאה מן ההתנוונות הכללית, הירידה ודלדול הכוחות ברחוב היהודי. פסה האמונה בהתבוללות כפתרון לשאלות הכלל, כמוצא קולקטיבי להמוני העם. אבל רוח של סתגלנות אישית דבק בחיינו, וכל יחיד מחפש מוצא לעצמו. אופקי הפרנסה של הדור הצעיר הולכים וצרים, וצרת ההתחרות והקרייריזם פשתה ביחוד בקרב האינטליגנציה הפרופסיונלית; רמת תרבות חיינו בגולה הולכת ויורדת. עם החלשת ההתבוללות כתופעה חברתית-רעיונית לא פסקה למעשה נטישת הסביבה היהודית. בחוצות וארשה פתוחות חנויות היהודים בשבת. נהרס ההוי היהודי בעבודה ובמנוחה. הגיטו הכלכלי היהודי נהרס, אבל מוצא לא נתגלה; כך הוא המצב לא רק ברוסיה, אלא גם בפולין. ההתבוללות אינה מיוחדת רק לייבסקציה? הקומוניסטית בלבד. מסתפחת היא לכל תנועה, וגם לקומוניזם. כי אין תנועה חברתית בעמנו שאי-אפשר להצמיד אליה את ההתבוללות. היא פולשת למעשה לכל שדרות העם, אוכלת בשרשי קיומנו הלאומי וביסודות האמונה בכוח הפוליטי של התנועה הלאומית ושל תנועת הפועלים היהודית. אפילו אותה תופעה שליוותה את תנועת ההתבוללות ברחוב היהודי — השאיפה להיצמד לתרבות האירופית — אף היא נתונה כעת בירידה גם בשכבות האורחיות.

המצב הפנימי העגום ביהדות ניוון, בלי ספק, מאוירת התקופה שלאחר המלחמה והמהפכה. בימי מהפכה וערעור המשטר הקיים רב היה ערכנו כחלק

¹ רחובות מאוכלסים יהודים ובתי-עסק של יהודים בווארשה, לפני השואה.

² ייבסקציה — קיצורו של השם הרוסי „יבראיסקאיה סאקציה“ — החטיבה היהודית. השם „ייבסקציה“ או „ייבסקים“ היה לשם נרדף לקומוניסטים היהודים ולארגוניהם בארצות אחרות, כמתנכרים לעם היהודי ולצרכיו הלאומיים.

תוסס, פעיל ומפעיל. אולם עם ייצובו של השלטון הדימוקראטי-לכאורה והלאומי בארצות בהן מצוי ישוב יהודי, נעשה ערכנו תלוי יותר ויותר במשקלנו הכלכלי, ומשקל זה דווקא פוחת והולך. גורמים שונים מוטטו את עמדותינו הכלכליות, דלותנו גדלה, פחת מספר הפועלים היהודים בגולה, נחלשה עמדתו של בעל-הבית היהודי וצרו גם אופקי האמיגראציה. רבו הגורמים לקוניונקטורה מהפכנית במציאותנו, ובה בשעה נידלדלה היכולת של המעשה המהפכני, ירדה האמונה במוצא. גם רעיון האבטונומיה הלאומית, שתנועת הפועלים היהודית ברובה התחנכה עליו בגולה ונשאה אותו שנים רבות, אין לו עתה נושאים בעלי-אמונה. אחרי נסיונות האכזב ברוסיה, בפולין ובלטיא היתה האמונה באבטונומיה לאומית אך נחלת דור עבר, והיא פוחתת בייחוד בקרב הדור הצעיר. וזה גם מצב התנועה הציונית הכללית. אפשר שגדל עתה בפולין מספר קוני השקלים הציוניים, אולם נתמעט, בלי ספק, מספר האנשים המתחנכים על ירושתו של הרצל, ואפילו של חובת-ציון; רבו לכאורה הנאמנים לדגל הציוני, אולם נתמעטו המאמינים בעתיד הציוני ופחתה הנכונות להסתערות חלוצית.

מובן שאטמוספירה זו אינה קרקע-גידול מתאים לתנועה חלוצית. היא יכולה לעודד ולהוין תנועה מהפכנית רק במידה שהיא מעוררת התפרצות נגד עצמה, נגד הבית והרחוב, נגד העתונות ובתי-הספר. בבתי-הספר הקיימים, ברובם מחנכים את הדור הצעיר להסתגלות למציאות הקיימת, לזרות כלפי תרבותו ההיסטורית של העם לדורותיו וכלפי מפעל ארץ-ישראל העובדת.

גורל מפעלנו כולו תלוי איפוא בשליחותנו בכלל, ובמאמצינו להנחיל את התרבות הארץ-ישראלית ואת השפה העברית לעם. בלעדיו, בלעדי הפועל העברי בארץ, לא תעשה פעולה זו בגולה. שום ברית משתי הבריתות שהתאחדו אינה מסוגלת למלא את השליחות העברית שלנו. שוא הן הטענות כלפינו, כאילו אין אנו מבינים לגולה ולערך היידיש בתוכה.³ יודעים אנו, כי מפעלנו התרבותי ביידיש, הדאגה לקיום האומה מזין אותו וכן הרצון לשמש תריס בפני ההתבוללות; אולם הפעולה העברית אינה פוגעת בתריס זה. הפעולה התרבותית בעברית וביידיש עשויות להשלים זו את זו במלחמה נגד ההתבוללות. ואילו מלחמת השפות בצורתה היום אינה מעידה אלא על רפיון כוח היצירה. כוחן הממשי של שתי הלשונות לא יעלה במלחמה הדדית, שהיא יותר חיצונית, אלא במלחמה משותפת נגד ההתבוללות.

כללו של דבר: שאלת השפות בקרב המוני ישראל תיפתר על-ידי הפעולה התרבותית והחינוכית, ועל-ידי העמקת השרשים הרוחניים בקרב ההמונים האלה. אין להתכחש לערך התרבותי והלאומי של שתי השפות כיום, אשר אחת מהן היא שפת חיי ההמונים בגולה והשנייה — שפת ארץ-ישראל העובדת, השפה

³ „פועלי ציון“ צ.ס. בפולין חייבו טיפוח שפת יידיש ותרבותה בגולה, והיו מבין מנהיגיהם שהאשימו את תנועת הפועלים בארץ-ישראל שאין לה הבנה מספקת לכך.

⁴ בקרב „פועלי-ציון“ צ.ס. בפולין התנהל יכוח בשאלת השפות — על היחס לעברית וליידיש בארץ-ישראל ובגולה.

המאחדת את האומה בעבר, בהווה ובעתיד. אין כל צורך לתנועתנו להיפרד לפי הפרוגנוזות בנוגע לעתיד-השפות, ואין להפוך את המגמה התרבותית הלשונית למלחמה פוליטית.

אולם בתוך ההתפוררות וההתבוללות והרגשת-הכליון ברחוב היהודי גובר הפחד, והוא מטפח שנאה בפנים. וכך אנו רואים, שבמקום המלחמה המשותפת ההכרחית בהתבוללות באה הגלישה לצד ההתנגדות הקלה, למלחמה הדדית. מתוך חולשה זו נתחדשה גם מלחמת השפות בוועידה הארצית בפולין, כאילו על-ידי קבלת איוו החלטה במפלגה נגד עברית, תחלוף הסכנה לידיש, או שיוקל למפעל העברי ע"י קבלת החלטה נגד הצי"ש⁵. מלחמה זו משליטה יחס של התנכרות לכל תרבותנו ומחנכת לחוסר ביקורת עצמית ולדלדול התוכן החינוכי-המוסרי.

לדוגמה, ישמש ביקור „הבימה“ בווארשה⁶. החוג המסור לתיאטרון היידיש קידם בביקורת קנטרנית את הגילוי המעולה ביותר במציאותו של התיאטרון העברי היום — את „הבימה“. האין בכך כדי להעיד על הרגשת בדידות בקרב חוג תרבותי בעל יומרות גדולות אך קטן אמונה? מה מקורו של פחד זה מפני העברית? מה מקור שנאה זו לשפת ארץ-ישראל, שפת המפעל הסוציאליסטי הארצישראלי, החודרת למקומות שהידיש נדחקה משם ממילא? שנאה זו סכנתה רבה לא רק בגלל מלחמת-השפות; היא מגבירה ומעמיקה גם את שנאת-ציון. חוגים אלה מנצלים את הירידה מארץ-ישראל ואת דיבתם הרעה על הארץ, של היורדים בחזרה לגולה, ומפיצים שמועות-שוא על רדיפות נגד יידיש בארץ-ישראל; אין הם מהמיצים כל הזדמנות לעוות את עמדת העברית בארץ ולפרסם בצהלה כל קושי וכל כשלון בדרכנו, אין הם יכולים להשלים עם השתרשותה של הלשון העברית בארץ-ישראל, ובעיקר עם עליית ערך העבודה בה ועם חדירתה לחוגי הנוער בגולה.

שנאה זו לעברית ולמפעל הארצישראלי הרווחת בחוגים היידישיסטיים מלווה פאטאליזם; הכרתם היא כי הכל הולך ונעשה לפי הפרוגנוז כי אין כלל צורך בהתאמצות, בחינוך ובהכשרה חלוצית. הכל ייעשה מאלין, בלי חלוציות אישית, בלי שינוי ומהפכה בחיי האדם, רק בכוח הגורמים האובייקטיביים הדוחפים להגירה ולעבודה. ואמנם, גורמים אובייקטיביים ישנם, ומהם תקוה לתנועתנו. כוחות רבים דוחפים את הנוער למהפכה ולהתקוממות נגד המציאות הקיימת, כי הן אין עתיד לנוער בעירו ובסביבתו בגולה. אלא שהגורמים האובייקטיביים הללו מפולשים, בעצם, לא לדרך אחת, אלא לאחת מן השתיים: או לתנועת-מהפכה חלוצית או לליקבידאציה והתנוונות. בלי מאמצים לארגן את התנועה ולכוונה עלולה הריסת הגיטו להביא אך התנוונות בלבד. ואמנם, פועלים עתה בנוער שני זרמים אלה כאחד, — הזרם החלוצי-הציוני וזרם של חסלנות

⁵ צי"ש"א — ר"ת ביידיש: „צענטראלע יידישע שול אורגאניזאציע“ — ארגון מרכזי לבתי-ספר יהודיים מיסודם של „הבונד“ ופועלי-ציון-שמאל בפולין

⁶ בשנת 1926, בדרכה מברית-המועצות, ביקרה „הבימה“ בפולין.

והתבללות בעל-ביתית וקומוניסטית. „החלוץ“ נשען על הכוחות המהפכניים המתפרצים מן ההווי הקיים, וככל שיגביר „החלוץ“ את הכוח המושך שבו, ככל שיעמיק את תכנו הסוציאלי-האנושי והעברי-הציוני וירחיב את שרשי יניקתו מארץ-ישראל, מקרקע חייה של תנועת הפועלים, מתוכנה הקיבוצי, ממהותה העברית ומשליחותה הלאומית והמעמדית — כן יצליח יותר לרכז סביבו את רוב הנוער העברי ולחנך דור-עתיד למפעלנו.

„החלוץ“ מחוייב להיות עתה לא רק תנועה לארגון העליה, אלא גם לחינוך והכשרה. הוא צריך לחדור בפעולותיו לשכבות הילדים ולבית-הספר, ולא — נשקפת סכנה, כי פירותיה של התנועה הגדולה יהיו מעטים. לשם כך דרוש כי גם אנו, אנשי-הארץ, נישא בעול הדאגה לחינוך העברי בקרב „החלוץ“ והנוער, במידה גדולה ומרוכזת יותר מכפי שעשינו זאת עד עתה. לשליחותנו כיום שני תפקידי-עיקר: ארגון עליה המונית וחינוך הגילים הצעירים ביותר.

אין כוונתי לומר, כי תפקידנו בגולה מוגדר בתחום „החלוץ“ בלבד. יש חזית קשה גם מחוצה לו. לפני שנתיים הוצף, כידוע, „החלוץ“ בהמונים, וחששנו שאלמנטים בלתי-חלוציים ימעטו דמותו. התפקיד העיקרי היה אז חינוך ועיצוב החומר האנושי להכשרה, לעליה ולזיקה להסתדרות. כיום אורבת לתנועתנו סכנה של התכחשות והתנגדות לא"י. החזית היא איפוא בפעולה החינוכית לכל צורותיה.

לתפקיד האחד, לחינוך „החלוץ“, בשים לב לאופיו ההמוני, בשמירה נגד טשטוש דמותו, נמצאו דרכים — ע"י יצירת קבוצות-הכשרה, קיבוצי-עליה ועל-ידי תנוער הנוער של „החלוץ הצעיר“; אולם המאמצים לקליטת עליה זו בארץ, לא היו במידה מספקת. הוונח ארגונם וחינוכם של הקיבוצים, שהוטל עליהם לשאת את הדגל, אשר מסביבו יתכנס הנוער בגולה. התקדמותם או כשלונם של הקיבוצים האלה הם הקובעים את המשך התפתחותה של התנועה החלוצית בגולה.

1926 („דברים“ א')

נגזר הדין...

ממכתביו של ל. לויטה

וארשה, 22.1.1930

חברים יקרים,

— — — הרמה התרבותית והדמות הרוחנית של הנוער במקומות האלה איננו נבדל בשום דבר לטובה מזה שחארתי לכם במכתבי הקודם*. להיפך, יש כאן בפולין הקונגרסאית עוד יותר התרחקות משרשי תרבות כללית ועברית. ידיעת הארץ אפסית, הדברים מגיעים עד לידי קוריוזים (מוכיר לסניף חלוצי לא ידע מזה „דבר“

* ראה ספר קלוסובה, בהוצאת בית לוחמי הגיטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד, חש"ח, עמ' 133.

ומי זה ברנר. — חבר „שומר“ העולה עכשיו ארצה אחרי ישיבה ממושכת בקיבוץ הקשור לקיבוץ עליה א' הנמצא בחדרה, יכול לשאול אם חדרה זהו משק של הקיבוץ הארצי וכו' וכו') וככה גם בשטחי היים אחרים. עם הארצות נוראה. יש צורך גם, בפרט עכשיו, בבירור רעיוננו מיסודו. מתקשים בשאלות כגון: המסוגלת א"י לפתור את שאלותינו, זכותנו על הארץ, זכותנו על כיבוש העבודה וכו' וכו'. השדה הוא שדה בור. צריך יותר מדי כוחות לטראקטור אשר יחרוש אותו. עולים מכל המקומות. יש מהכים לעליה. מצב הבחורות במובן זה באמת טראגי. נפגשתי כאן בכל המקומות עם תופעה מעניינת: תביעת „היורדים“ לעליה. יש עשרות בחורים שעזבו את הארץ בזמן המשבר, ועכשיו רוצים לשוב. נעלבים מאוד, כי בודקים אותם יותר מדי: „הן אנו לא חלוצים — אנו יודעים הן לקראת מה אנו נוסעים...“ ודורשים סרטיפיקאטים.

— — — בענין ההכשרה אנו עומדים בפני פרובלימה קשה מאוד, אשר באחרונה קובעת גם את דרכו של „החלוץ. מקומות העבודה הקבועים מעטים. גם הם סובלים מדי פעם בפעם מחוסר-עבודה. להשיג מקומות-עבודה חדשים במצב של משבר וחוסר-עבודה בפולין קשה מאוד. הטמפו של העליה כבר עכשיו עובר את יכולת ההכשרה שלנו. כבר כיום יש לחשוב, מבלי לרמות את עצמנו, את זמן ההכשרה הכי ממושך של העולים להצי שנה. אינני יודע למה שנגיע בעליה הקרובה, וצריך הן גם לדעת, כי באם הדרך לעליה (על זה לא נוותר בשום אופן) תהיה פתוחה גם בלי הכרח מינימום ידוע של הכשרה, הרי גם נקודות קיבוצי ההכשרה הקיימים לא יחזיקו מעמד. ומבלעדי קיבוצי ההכשרה כאן לא תהיה אפשרות של מינימום בקורת על החומר העולה, על הכשרתו לחיים חלוציים, גם לא יאפשר אירגון קיבוצי של העליה, וממילא תקטן גם הריוורבה לתנועה הקיבוצית בארץ, יחדל „החלוץ“ להיות הסתדרות מכשירה ויהיה עלול להיפך ללשכת-עליה. זאת היא מכל הבחינות שאלה רצינית ומכרעת, אשר איני יודע לה עדיין פתרונים. גם בשטח ההכשרה התרבותית, יותר ויותר מתבררת העזובה, והחלל הריק והבורות המאיימת, עד כי באמצעים רגילים לא נצליח לשנות את המצב. גם כאן יש למצוא את „נקודת המשעון“, אשר תאפשר להפוך את כל המצב הקיים ולעשות את המפעל הגדול הנדרש עכשיו.

היו כאן במשך החודש האחרון שורה של ועידות ציוניות, אקדמיות, יובלות וכו', בתוך זה ועידת ההסתדרות הציונית הכללית. אין מה להיכנס לפרטים. מה שהם הראו כולם באופן בולט זאת היא דלות רוח, חולשה ואי-הבנה בהערכת צרכי-השעה. יומיים ויליה ישיבה ועידת ציוני פולין ועסקה בכל מיני דברים, חשובים ולא חשובים, מבלי כל נסיון לבירור מצב הציונות והארץ, כאילו לא קרה כלום.

יש רק איש אחד בציונות כאן המבין את המצב וראוי להנהגת תנועת-שחרור-עם — יצחק גרינבוים. זאת באמת הדמות הגדולה האחת, אשר ישנה ליהדות פולין עכשיו. אולם גרינבוים עם כל תכונותיו של לוחם ומורד הנהו בודד בתוך מחנהו, אפילו בין חבריו ותומכיו. חוץ מזה גם הוא במידה כזאת הוכנס כאן בכל קטנות המלחמות ההדדיות והיחסים האישיים השונים — אשר מהווים כאן את רקע הציונות — עד כי אין בטחון שגם הוא, בכוחות הענק אשר חונן בהם, באמת יוכל להזיז את העגלה מן הבוץ אשר היא שקועה בו וממשיכה לשקוע...

החולשה הפוליטית של ההנהלה הציונית, כשרונות הסוכנות, חוסר כל מפעל — כל אלה מסייעים כמובן רק להתפוררות ולאפיסות הכוחות הקיימים כאן גם בלאו הכי.

מה ידא הלאה? — זה גם המעסיק אותנו. קיבלנו כבר את הגליונות הראשונים של הדבר מועידת האיחוד.** באמת ובנאמנות שמחנו את שמחת האיחוד, גם מי שהיסס ולא בלב קל הלך אליו. מי שרואה את הדברים כאן יודע עוד יותר להעריך את סגולת ההתלכדות וההתאחדות של תנועתנו וארגוננו בארץ. אולם בזה הן לא די. כולנו הן יודעים — ממה שבא לביטוי גם בוועידת האיחוד — מהו העיקר בשעה זו. המלה החיה שנשמעה ברוכה תהיה, אולם החשוב ומכריע בגורלנו — המעשה הגואל. היבוא? לזאת אנו מצפים.

ב

וארשה, 19.3.1930

חברים יקרים

לא נחוצות כל הערכות מדעיות ונוסחאות כלכליות לציון מצבם של יהודי פולין. המלה היהודית הפשוטה דלות (ביידיש) אומרת הכל. ולא דלות סתם, כי אם דלות מנוונת הגוזרת את פסק דינה כמעט על כולם בלי הבדל. וזה גם קובע את כל האטמוספירה הציבורית, זה ממלא את חלל החיים. ידעתי תמיד את יחסו של היהודי — יחס החנווני לכסף, לפרוטה. אולם בצורה כזאת כמו שרואים את זה עכשיו כאן עוד לא ראיתי. החרדה הזאת לפרוטה (גראשן), ריכוז כל המחשבות והדאגות בפרוטסטים, שטרות שלא נפרעו, בגובה המסים. וכל המאמצים האלה הלא-אנושיים — המשפילים כל ערך-עצמי, להאחז בחיים, למשוך, להתקיים, נעשים ללא כל מינימום של בטחון ביום המחרת, להיפך, ההרגשה הכללית היא כי לשוא, כי נגזר הדין... ובאמת פני היהודים כאן כפני „נידונים“.

נתקלתי בימים אלה באיזה קטעים מברנר, והודעתי למקרא הדברים אשר נכתבו לפני 25 שנים, ואשר האמת המוחשית שלהם היא כאילו נכתבו היום, ע"י כרוניקר של וארשה היהודית או עיר או עיירה אחרת בפולין: „פני כולם מעידים על הכליון שאין דוגמתו ורגלי כולם עומדות, עומדות, עומדות ממש, על מכתת החורבן שאין דוגמתו, החורבן הנמשך, החורבן של שכול ואלמון, של יתמות ואימה, של רעב ועירום בראש חוצות“.

ומכאן גם האדישות הציבורית הגדולה, האי-אמונה בפוליטיקה עצמית לוחמת. ובאמת האם במצב של עייפות כזאת, של אי-אונים כזה אפשר ללחום, וללחום עם כולם, העיקר... מבלי ראות כל תכליה. בימים כאלה עולים על הבמה כל מיני זחלים, הנכונים להרכין ראש, ולו רק משהו להשיג (והם בטח לא ישיגו כלום).

כי זאת היא באמת טראגדיה איומה אשר רק גדולי דור, גבורי-רוח ונבחרים-עם יכולים לשחק אותה, להילחם — ברירה אחרת אין — מבלי כל תקוה לנצח.

אני חושב כי בתולדות ישראל תיכנס כאחד הדמויות ההירואיות של דורנו —

** איחוד מפלגות אחדות-העבודה והפועל הצעיר, ייסוד מפא"י.

דמותו של יצחק גרינבוים — זה הקנאי הלוחם אשר לא חת. אבל — גם כאחת הדמויות הטראגיות ביותר. דמות לוחם מלחמת עמו... מבלי העם וגם מבלי תקוות הפדות....

מי שלא ראה את היהודי הפשוט עם כל העלוב והפועוט שבו, יכול היה לראות את זה ביום שלישי שעבר בחוצות וארשה. בטח קראתם, כי הנה סוף סוף פקעה הסבלנות של החנווני הקטן, של בעל המלאכה, ומתוך „אבדן כל התקוות“ הכריוו החנוונים הזעירים ובעלי המלאכה היהודים שביתה ליום אחד ע"י סגירת החנויות ובתי-המלאכה. „שביתת-היאוש“ כך קראה לשביתה הזאת העתונות כאן. שביתה זאת היתה צריכה להביא לידי ביטוי את כל המצב הנואש, והצעקה המרה של האנשים האלה (גם זה לא היה עוזר, אולם בכל אופן היה משאיר רושם). והנה איך שבתו יהודים אלה? — החלון של החנות היה סגור על הריס, והדלת פתוחה למסחר... כי גם לאחר שהכריוו על שביתה לא יכול היה יהודי זה לוותר על יום של סחר. וככה חנות אחרי חנות בכל רחובותיה היהודיים של וארשה — תריס מורד ודלת פתוחה....

לא האמנתי אף פעם בכשרון פעולה ומלחמה של חוגים אלה, אולם ביום זה — דבר קטן זה, בכל זאת חשבתי יראו את טעם המחאה של הרוצים בחיים. ואודה על האמת, איזה הרגשת חרפה ועלבון אחזתני כאשר התהלכתי באותו יום בין חנויות קארמליצקה וסמוצ'ה. הרגשתי כאילו הבעת בת-צחוק ולעג על פני כל שוטר וגוי אשר עבר ברחובות...

גם בציבוריות הפועלית „שקט“, הבעל-בית היהודי הוא „יורד“. הפועל היהודי נדחק מכל העמדות. לחרושת הממלכתית והגויית לא מקבלים אותו. גם מלחמתו היא נואשת. עליכן, גם ירידת הערך והמשקל — המורגשת כל כך — של תנועת הפועלים היהודית. ה„בונד“ — אינני יודע אם אבד הרבה ממחנהו — אולם כוחו לא מורגש, כאשר היה פעם. כי אין כוח לפועל היהודי כאן. תקוותו ל„זכות העבודה“ שלו היא כאן עוד יותר קטנה מאשר בפתח-הקוה ואפילו מאשר בנמל חיפה. האגודה המקצועית שלו — אין לה כל ערך במלחמות ההגנת העובד ולהטבת תנאי העבודה. הנסיונות של קואופראציה יצרנית, אשר ה„בונד“ התחיל בה לפני כמה שנים נגמרו בכשלון. גם מעט הקואופראציה הצרכנית בקושי מחזיקה מעמד. בית-הספר היהודי — חלקו קטן מאוד בין בתי-הספר בפולניה לילדי ישראל וגם לילדי העובדים בישראל, וגם קיום המעט הזה לא מובטח. אפילו תיאטרון יהודי בווארשה (!) לא יכול להתקיים. ובכן, מה נשאר? אני נוכחתי שאנו בארץ לפעמים חוטאים בהאשמות מוגזמות כלפי תנועתנו כאן בעד מיעוט כוחה של המפלגה. הן הנוער שלנו על-פי-רוב אינו מתעכב כאן — הוא עולה ארצה. וממי עוד תיבנה כאן עכשיו מפלגה בעלת כוח ומשקל ובעלת תוכן מהפכני, כאשר צריכה להיות מפלגת הציונות-הסוציאליסטית? על איזה קרקע אחר תגדל? מאין יקבלו יניקה שרשיה בתוך ביצה זאת?

ושוב ברנר: „מסתכל אני בחיים הרוחשים מסביב וחמה אני תהייה גדולה על כל אותם אידיאליסטי הגיטו, שמשקפיהם רואים איזה דבר כאן רואים.... שחוזים הם לנו חיים יהודים לאומיים בתוך הרפש הזה...“.

חברים, נראה לי כי פולין היהודית מסוגלת יותר להוכיח את האמת הציונית האחת, מאשר... ארץ-ישראל עצמה.

ובאמת כאשר אתה רואה את הגולה היהודית, אשר אין לה כל תקווה אחרת, מאשר

תקות הציונות, אשר אין לה כל תקומה אחרת... ובאותו הזמן אתה רואה את הטמפו האיטי את ההיקף הפעוט של עבודתנו בארץ, ואת „השקט האולימפי“ של כל מיני מאמינים ב„נצח ישראל“, כאשר כאן הקרקע נשמט מתחת לרגליים, — אז... נו, די לי שהשריתי עליכם „מצב־רוח“ גלותי — „מצב־רוח“ ארצישראלי אתם יודעים עצמכם...

ל. לויטה

אהרן ישראלי (ויינר): הנקודה היהודית היבהבה...

— — — הוויכוח הנצחי בקרב היהודים בדורות האחרונים על ציונות ואנטי־ציונות, על התבוללות ולאומיות הגיע כאן (בפולין) לשיאו. שתי מגמות קטביות אלו — ציונות ואנטי־ציונות — נאבקו ביניהן בלי הרף. המלחמה היתה נטושה בכול: במפעל החינוכי, בעיצוב דמות הקהילה היהודית הדתית, בתביעות הלאומיות כלפי חוץ, בעיצוב פני החיים בפנים וכו'. טראגיות עמוקה ליוותה את החיים, הלא היא טראגדיית הגלות האוכלת כל חלקה טובה, מוצצת את לשד העצמות ומציאה לא מעט כוחות לריק.

המחנה האנטי־ציוני היה מורכב מחוגים שונים ומנוגדים ביניהם לפי המוצא הסוציאלי והשקפת־העולם, אבל המגמה הלאומית היתה אחת ומשותפת: נצח הגלות, ולא רק מאונס, בליט־ברירה, או מתוך השלמה עם המציאות, אלא כאידיאל־חיים לאומי. האידיאולוגיה היתה: עם־עולם היסטורי, אך לא גיאוגרפי־טריטוריאלי. כלומר, לא הנווד הנצחי המנוודה והמגורש, אלא העם הנצחי המצוי בכל העולם, המעורה בעולם זה והנותן את חלקו בכל ארץ וארץ במאבק על אידיאלי־חיים נעלים. בנידון זה לא היה בעצם הבדל בין הציפיה הדתית־מסורתית לביאת המשיח של אנשי „אגודת־ישראל“ והאדמו"רים החסידיים לבין האידי־אולוגיה הלאומית של ה„בונד“. למרות ההבדלים התהומיים בין שתי השקפות־עולם אלו, הרי הצד השווה שבהן הוא: קשירת גורל היהודים לנצח עם הגולה, עם פולין.

אל המחנה האנטי־ציוני נצטרפו גם הקומוניסטים היהודים, שמפעם לפעם רכשו להם אוהדים לא מעטים בקרב הנוער היהודי. הקומוניסטים היהודים החרו־החזיקו אחרי שונאי הציונות המובהקים, ה„בונד“ והחרדים — בתוספת העמולה קומוניסטית רעשנית. ולעומתו, במחנה הציוני, קמו באמצע שנות העשרים כוחות חדשים ששינו מהקצה אל הקצה את הקו הציוני המסורתי, שלא הסתפקו רק בכיבוש הקהילות, ובפעולה למען הקרנות והפצת הלשון העברית. הביטוי הממשי ביותר של התקופה החדשה בציונות היה מחנה ארץ־ישראל העובדת. קמה תנועה ציונית־סוציאליסטית ענפה: תחילה מפלגת פועלי־ציון (צ"ס) ואחרי־כן „התאחדות“ וכו'.

התנועה הציונית־הסוציאליסטית כבשה לה אט־אט מקום בזירה הפוליטית היהודית, הציונית והפועלית, רכשה לה מקום ניכר בחיים הציבוריים היהודיים (הקהילה העברית), בחיים המוניציפאליים (מועצות עירוניות), בתנועת הפועלים

היהודית (אגודות מקצועיות), בשדה החינוך, התרבות וההשכלה, ובנוער העובד והלומד. מתוכה ועל-ידיה קמו תנועות-נוער חלוציות בעלות גוונים שונים, חדורות מהפכנות ציונית-חלוצית: „החלוץ“, „החלוץ הצעיר“, „פרייהייט“, „השומר הצעיר“, „גורדוניה“ וכו'.

התנועה הציונית-הסוציאליסטית חוללה מהפכה במחשבה הציונית, יצרה ערכים חדשים וסללה דרך חדשה בחיים שלא ידעה קודם לכן. „הכשרה“ — מלה עברית ארץ-ישראלית זאת נתאזרחה בחיים וגם בלשון יידיש המדוברת. ההכשרה עשתה מהפכה בציונות, ומאז הודעה המושג „ציונות“ עם מעבר לעבודה, עליה ובנין הארץ על-ידי עבודה. ארץ-ישראל העובדת — היתה למשאת-נפש ולדרך-חיים לרבים. ומאז נהיתה ההכשרה לא רק להכרה, לאמצעי של התכוננות לקראת חיים בארץ, אלא לאידיאל-חיים, לתפקיד הדור. העבודה באמצעות קיבוץ-ההכשרה הפכה להיות מפתח להקלת המצוקה, בפולין, עד לעליה ארצה. בני היהודים המרוששים התחילו רואים בכך פתח-הצלה ודרך-מוצא. סיסמת „הזכות לעבודה“, שנוקרה אותה שעה על-ידי ה„בונד“, נתגלגלה בתנועה החלוצית במונח הארץ-ישראלי: „כיבוש העבודה“. וכיבוש-עבודה זה נהפך למכשיר כביר בפרודוקטיביזציה של הנוער היהודי ולגורם הינוכי רב-ערך. מה שלא הצליחו „אורט“, ג'וינט ויק"א באמצעיהם המרובים, עשה „החלוץ“ מחוסר-האמצעים. משוללי הגלות נהיו אנשי „החלוץ“ למתקני פריצה.

רבבות בחורים ובחורות מישראל עברו לעבודה בקיבוצי-הכשרה, חדרו למקצועות אשר הפועל היהודי לא עסק בהם מעולם, הקימו מפעלי-מלאכה קיבוציים, עבדו בעבודות הקלאיות עונתיות באחוות של יהודים ולא-יהודים, בכריתת-עצים, במשוריות, בחציבת אבנים, כפועלים שחורים בבתי-חרושת ובכל עבודה קשה. בפסימיוזם הציוני הזה היו גלומים אופטימיוזם רב ואמונה רבה, שחינכו אנשים צעירים להגשים בגופם ובנפשם את הרעיונות שהטיפו להם. אנשי הקיבוצים היו לחלוצי הדור היהודי בפולין. קיבוצי-ההכשרה של „החלוץ“, מפעלי ההשכלה, התרבות והחינוך, חיי החברה שלהם — היו מנקודות-האור המועטות בפולין. הן האירו להיים בהם, וקראו לאחרים להיות כמותם. „ארץ-ישראל“ זו שבפולין נתנה אותותיה בחיים, ועד לימיה האחרונים אותתה ליהדות פולין ולישוב העברי בארץ.

וההמונים, המוני בית ישראל, נקלעו בכף-הקלע של הגורל, ביקשו להיאחו בכל צל של תקווה. ניסו ללכת בכל הדרכים שנותרו להם להגר לארצות אחרות, או לעלות לארץ-ישראל. ארצות-הכניסה „הקלות“ ננעלו בזו אחר זו, גם שערי ארץ-ישראל נסגרו לא פעם על שבעה מנעולים. ואף בשעה שהיו פתוחים, היתה הקליטה בארץ קשה, גוזה על שינוי אורח-החיים ומקור-הפרנסה. אותם שניסו להמשיך גם בארץ-ישראל את אורחם-ורבעם כמו בפולין — נפלטו, הארץ לא יכלה להכיל אותם. בכל זאת היתה ארץ-ישראל הארץ היחידה שציפתה לבואם. כמחצית מהעולים לארץ בין שתי מלחמות-העולם היו מיהודי פולין, וכמחצית מההגירה היהודית בפולין היתה לארץ-ישראל. אך המשברים הכלכליים והפוליטיים בארץ-ישראל עצרו מפעם לפעם את זרם העולים. מרבית היהודים נאלצו להישאר בפולין, להיות נתונים בכף-קלע מתמיד, מבלי לראות מוצא ממנו.

משום כך היו גילויי החיים של הציבור היהודי בפולין שונים ומנוגדים. מזה — פעולה עממית רבה למען הקרנות הלאומיות, תמיכה במחנה ארץ-ישראל העובדת בפולין, זרימה גדולה ל„החלוץ“; ומזה לעתים — תמיכה ב„בונד“ במלחמת-בחירות לעיריות; ציון יידיש וגם עברית כשפת-האם בשאלוני המפקדים — בד עם התבוללות לשונית גוברת והולכת בחיים; תמיכה ומאבק על בית-ספר יהודי בעברית וביידיש, ושליחת הילדים לבתי-ספר פולניים; הפגנת סולידאריות יהודית אמיצה כנגד מעשה פשיטיק, נגד הגיטו לסטודנטים היהודים וההצעה על איסור השחיטה היהודית — והרכנת-הראש וצידוק-הדין. החיים היו בסימן של התמוטטות, על כן נאחזו יהודים בכל הדרכים. התנודה באהדת ההמונים למחנה זה או אחר היתה פרי אין-האונים שאכל את הציונים והאנטי-ציונים כאחד, את כל בית ישראל בגולת פולין. רצון כביר אחד משותף היה לכל חלקי העם: המשך החיים והקיום היהודי הלאומי. הנקודה היהודית לא דעכה, היא היכהבה והמשיכה להאיר. הכל אמרו להפכה לשלהבת יוקדת, לוחשת ולא-אופלה, אך הטרראגדיה היהודית אכלה את כולם. במעומעם היתה תחושה של קאטאסטרופה האורבת על הסף. הכל צילצלו בפעמוני-אזעקה ויצאו להילחם על החיים. רבבות עזבו את פולין. רבים מאלה הגיעו לחופי הארץ, רבים חיפשו חופים אחרים. אך רובי היהודים בפולין ניספו בשואה. האופטימיזם היהודי העתיק, חפץ החיים ואהבת החיים לא עמדו להם הפעם, בחייהם שילמו בעד מארת-הגלות ואין-אֹוניה.

— ולעמנו, לנו, אין הווה. עמנו בהווה הוא מחוסר בסיס, משולל צורה, טמוע בין אחרים, מרודף ומגורש, נושא חרפה, נושא אסון, מתנודד בספינות וחיינו אינם אנושיים, אינם תרבותיים — מכוערים עד היסוד. לעמנו אין טבע, אין עבודה, אין מולדת, אין חרושת המעשה, אין בתי-ספר, אין ספרות עצמית ראויה לשם זה. אין אמנות.

עמנו הוא גלותי, חולה, הוא הולך ונתקל, הוא נופל שבע — וקם. עלינו להקימו. כוח רצונו מתרפה — צריך להגבירו, הבו ונתחזק.

י. ה. ברנר

קיבוץ בנדודים

1927-1929

יהודה בראגינסקי: ההכשרה לקראת העליה החמישית

שונה היא עבודת ההכשרה של „החלוץ“ מפעולת שאר החברות העובדות בשדה הפרודוקטיביוציה של היהודים. בה בשעה שחברות כגון „אורט“ וכיוצא בה מכשירים בעלי-מקצוע ללא כל פרספקטיבה חברתית ולאומית-היסטורית, הרי תפקידו של „החלוץ“ להכשיר את חבריו הכשרה רוחנית, פסיכולוגית וגם גופנית לחיים אחרים, השונים לגמרי מאלה שהורגל בהם, — הכשרה לקראת א"י; והתפתחות ההכשרה שלנו הלכה אמנם בד-בבד עם התפתחות התפיסה הא"י בתוכנו. בהיות תפיסתנו פרימיטיבית יותר היתה גם ההכשרה פרימיטיבית, ועם הרחבת ידיעותינו על התפקיד החלוצי בארץ, נתרבו גם יסודות-החובה שבהכשרה. העליה הרביעית, ואח"כ המשבר בארץ, הוכיחו לנו, שעל כל היסודות שהיו כלולים עד עכשיו בהכשרה יש להוסיף עוד יסוד חשוב, והוא: ההכשרה החברתית. לא די בפיתוח השרירים של החבר, בחיסון רצונו; לא די בהעמקת הכרתו, בשיפור מעשיו ובחינוכו למידות חיים אחרות; התנועה החלוצית אינה תנועה של יחידים, כי-אם תנועה של ציבור מלוכד, של חברה, ועל-כן יש להכשיר כל יחיד לקראת הערכים החברתיים, להיות חבר מועיל בחברה. להכרה הזאת הגענו דווקא בימי המשבר הכללי. בשעה שהיאוש עטף רבים הבינה התנועה החלוצית, כי להילחם בשפל הזה אפשר רק באחריות הדדית ובעזרה הדדית; עלתה הרגשה, כי יחידים-יחידים לא יוכלו להקים את חברה-האנשים החלוצי הנדרש למפעל הא"י; לשם כך דרוש קולקטיב.

ההכשרה התרבותית אף היא ניוונה מהכרה זו. הנה עצם לימוד העברית. המציאות הגלותית לא דחפה ללימוד השפה, ואילו התנועה החלוצית תפסה את שאלת העברית לא רק כענין של שפה, אלא כענין של תרבות אחרת, ארץ-ישראלית, המזינה ומרווה.

ובתוך מסכת זו, תוך הכרת הערכים של תנועת העבודה הא"י, צמח גם ההכרח בקביעת היחסים בחיי החברה כאן. החברה היתה ליחידת-חיים. ושוב מתוך שאיפה להיות חברה גדולה, תנועת-רבים, ולא חברה מצומצמת של יחידים-נבחרים, אמרנו: ישנן דרגות בחינוך חלוצי. לא בבת-אחת יהיה האדם לחלוץ המוכשר ליצור חברה. נחוצה הכשרה מודרגת. ההכשרה פתוחה לכל וכל הרוצה ייכנס ובפנים ייבחו. על כן אמרנו: ההכשרה היא העבודה. לא תרגילים בעבודה אלא עבודה ממש, עצם העבודה. החבר נכנס למקום-עבודה קבוע, לחקלאות, לבית-חרושת, למנסרה, למחצבה, לכל מקום-עבודה שיוזמן לו. בתוך העבודה יחיה עם החברים, יהיה שותף לאחריות הכללית, למשק, לרכוש הציבורי, לרווחים המשותפים, לפעולה התרבותית, ליחסי החברים. לא מתוך חיי בטלה או דרך הפשטה יקבע את יחסיו אלא בתוך היורה הכללית. בתוך עצם החיים בהווייתם היום-יומית, בהם יקבע את יחסיו ואף ייבחו, אם ראוי הוא להיות חלוץ או לאו. אמנם העבודה החקלאית נעשית אצלנו בתנאים קשים עד מאוד. אולם אין דבר — יראה האדם אם חזק הוא או קל להישבר, המסוגל הוא לוותר על האיגואיזם הקטן שלו ולהיכנס לתוך המשפחה הגדולה החלוצית. יקרה לעתים קרובות, כי החברה כואבת הרבה זמן במכאובי-יחסים: עוד לא הכל כראוי, טרם נקלטו כולם, עוד ישנם שרידי-עבר המכניסים דיסונאנס קשה בחיי החברה. לפעמים תוקפת אפאטיה חברים אחדים, יש גם מתיאשים, וכאן מחובת המרכז להופיע כמדריך בשיפור היחסים החברתיים, להעלותם מדרגה-מדרגה אל הרמה החלוצית הדרושה, ואמנם במשך הזמן רבים גם נסתגלו, נתחסנו, נוצר גרעין חברתי בריא ונתלכדה מסביבו חברה.

מתוך זה באנו גם אל הרעיון, כי נחוץ לנו לשמור על הגרעינים החברתיים. הגרעין הוא היסוד ביצירת החברה, ואין כל אפשרות ליצור מדי פעם בפעם תאים חדשים בלעדי גרעין-חיים זה. באנו לידי הכרה, כי נחוץ ליצור מקומות-עבודה קבועים ובכל מקום ומקום לשמור על הרכוש החברתי שכבר נרכש, על הנסיון המשקי, על כוחות העבודה והסידור, על הרכוש התרבותי. אסור לנו לבזבז לריק כוחות, אשר נרכשו במאמצים כה-גדולים. בתחילה היו החברים מתחלפים מדי חצי שנה והבאים היו מתחילים הכל מבראשית. ראינו כי פרוצס ההקמה-מחדש גוול מאתנו כוחות ואמצעים רבים. היה עלינו לדאוג לכך שנחזיק מעמד בכל מקום-עבודה שרכשנו. כה נוצרו קיבוצי-העבודה הקבועים, בעלי מסורת בחיי עבודה, משק, חברה, תרבות.

עם ההתאחויות במקומות-העבודה הקבועים נאהזו החברים גם בנקודות-שאיפה קבועות. באופן טבעי הוצגה בפני החברים שאלת הפעולה המשותפת בא"י. הוצגה באופן קונקרטי שאלת העליה. בצוותא זו הורגל החבר לשוחח בציבור, להביע את דעותיו, ספקותיו. מתוך חיים משותפים אלה בהכשרה בשנות המעבר צמחה ועלתה גם תנועה קיבוצית, אשר החליטה להמשיך את דרכה השיחופית גם בא"י, ואשר שנות הנסיון הקשות שעברו עליה בהכשרה, יהיו בלי ספק לברכה לתנועת העבודה בא"י.

בנימין רוזנבנד : תל-חי — על שום מה ?

ארבעה היינו : זאב שינד ופרוואן — מווילנה, יעקב גולדשטיין ממאקוב ואני — מווארשה, אשר בשליחותו של מרכז „החלוץ“ באנו ב-5 במרץ 1927 לרודה-אופאלין והנחנו את היסוד לקיבוץ הכשרה חדש.

כעבור מספר חודשים הצטרפה אלינו קבוצה של 6 חברים מאופוצ'נה : אלחנן, שרגא, אריה, ריבאק, ז'טלניצקי ועוד אחד. שמחנו מאוד לבואה של קבוצה זו שהגדילה בבת אחת את קיבוצנו. אזהריהם באו שתי בנות : פניה שינדל (מקובל) וצפורה רודומין (מסמורגון). קצת מאוחר יותר הצטרפה חברה שלישית — חנה חרנס (מקרמניץ).

קיבוץ קלוסובה, שהיה קיים מזמן, בא לעזרתנו ושלח אלינו את החברות סוניה צוקר ז"ל וחנה גרמאן-שור (כיום — באשדות יעקב). עזרתן, ביחוד בתחום החברתי, היתה חשובה לנו מאוד.

חיפשנו שם לקיבוצנו. מכיוון שהגענו למקום ההכשרה בחודש אדר, סמוך ל"א אדר, יום הזכרון להגנת תל-חי, התלטנו לקרוא לקיבוץ ע"ש חללי תל-חי. בימים ההם קמה בפולין „ברית-טרומפלדור“ של הרוויזיוניסטים וחשבנו כי טבעי יותר יהיה אם אנו, מגשימי הדרך החלוצית שבה דגל טרומפלדור, נישא את שם מגיני תל-חי. על כן קראנו לקיבוצנו — „תל-חי“.

במקום התקיים בית-חרושת גדול לזכוכית, שהיה מפורסם בפולין. בעל בית-החרושת היה יהודי, והפועלים ברובם — פולנים. כל הכפר, כולל שטחי אדמה בסביבה, היה קנינו של בעל בית-החרושת. האדמות בחלקן עובדו בפיקוחו, ובחלקן היו חכורות לאיכרי המקום.

בבית חרושת זה התכוונו לעבוד, אך בבואנו אליו התקימה בו שביתה. לא רצינו להיות מפריי-שביתה והשבנו לחזור על עקבותינו. אבל בפגישה אתנו הסכים ועד הפועלים, להישארותנו במקום בתנאי שנעסוק רק בעבודות אחזקה ולא בייצור, כמו כן היה עלינו להתחייב שלא להביא חברים נוספים עד גמר השביתה.

במשך כל זמן השביתה שנמשכה כמה שבועות — בערך עד פסח — היינו במקום רק 4 חברים. היחסים בינינו לבין הפועלים היו טובים. ביחס אנטישמי כלפינו לא הרגשנו.

עבדנו בעבודה שנחשבה ל„שחורה“, הגשת הפחם להסקה ושמירה על הטמפראטורות בתנורים. היתה זו עבודה אחראית, קשה ומפרכת. כמו-כן עבדנו בפריקת פחם מהקרונות, בסבלות ובניפוי החומרים. הסקת התנורים נעשתה במשמרות יום וליילה. עבדנו במסירות ובנאמנות.

מקלחת לא היתה במקום. ע"י הבית זרם פלג מים קטן ובו התרחצנו בתחילה. בימים שלא היו בחורות במקום בישלנו וכיבסנו בעצמנו.

במרוצת הימים הגענו לעשרים וכמה חברים. בבית של 2 קומות עמדו לרשותנו 3—4 חדרים בכל קומה, למגורים. כשגדל מספר החברים, הנהגנו תורנות של בחורים בעבודת השרותים. ברזים לא היו בבית. מים לשתייה ולבישול הבאנו מבאר שבחוץ. לכביסה ולשטיפת הרצפות השתמשנו במי-הפלג שליד הבית.

התקיימו בקושי. המשכורת היתה 1½ זלוטי ליום-עבודה של בחור ולבחורות פחות מזה. עבדנו 8 שעות. מווננו היה: בערב ובבוקר — לחם ומריחה, גבינה, תה או ציקוריה; בצהריים — דיסה, מרק ולפעמים בשר; בשבתות היינו מטיילים הרבה, מתרחצים ועוסקים בעבודות הבית.

הקופה, כמוכן, היתה משותפת. נעלי עבודה, סיגריות ובולים סופקו לפי הצורך. בגדים לעבודה ולאחר העבודה — היו לנו מאלה שהבאנו מבתי התורים. כל הבעיות נידונו באספות: עניני עבודה, סידורים, קבלת חברים וכו'. היתה מזכירות פעילה, שחבריה היו זאב שינד ואחד מאנשי אופוצ'נה. המזכיר הראשון היה זאב שינד.

בערבים התקיימו שיחות על התנועה, על הציונות, על תנועת הפועלים בארץ, על המפלגות שלנו בפולין, „פועלי-ציון” ו„התאחדות” וכדומה. החברים ברובם לא ידעו עברית, התקיימו שיעורים לעברית ואלה שידעו לימדו את האחרים. באחד במאי הלכנו לחלם ברגל להשתתף, תחת דגלו של הקיבוץ, בתהלוכת הפועלים.

*

מוצאי מבית יהודי בווארשה, ממשפחה של המעמד הבינוני, גרנו ברחוב נאלבקי. אחרי גמר הלימודים בבית-הספר התיכון נכנסתי לסניף „החלוץ”. זו היתה האוניברסיטה שלי. לאחר זמן קצר נשלחתי להכשרה ברודה-אופאלין, ואני אז בן 23 שנה.

ההכשרה בשבילי לא היתה היכרות ראשונה עם העבודה הפיסית, כי התחלתי לעבוד עוד לפני כן, בווארשה. רציתי לדעת את החיים בקולקטיב, בצוותא, שעליהם שמעתי, אבל לא היה לי מושג מהם. בהכשרה למדתי לדעת שיש להסתגל למצבים שבהם אינך יכול לעשות הכל לפי רצונך. יש להתחשב גם עם הוולת ולקבל את הכרעת הקולקטיב.

בתחילה היו לי ספקות רבים אם אוכל להסתגל לחיי החברה בקיבוץ. לאחר 6 שבועות, נסעתי הביתה לחופשה, והתלבטתי לא-מעט אם לחזור. לאחר מחשבה ושיקול, החלטתי לחזור. חזרתי והמשכתי — וממשיך בחיי קיבוץ עד היום.

גבת, מאי 1976

רודה-אופאלין

כפר דל. תחנת נסיעה בקו מסילת-הברזל חלם — בריסק. בקיץ היה שם נוף מרהיב עין בירקותו ובשלל-צבעים של פרחי בר. מסביב כרי דשא, יערות, חורשות ושדרות עצים. למעשה היו שני „אופאלינים”.

האחד — כפר גויי דל, שכמעט לא דרכה בו רגל יהודית השני — „הוטה”, הוא — בית-חרושת חדיש לזכוכית על עובדיו הרבים והמינהלה היהודית, בבעלותו של יהודי מאודיסה.

כבר בימי הקונגרסים הציוניים הראשונים היתה קיימת ברודה אופאלין אגודה ציונית פעילה, שקבלה את השראתה מעיר חלם הסמוכה.

אלחנן בוקסנר : בנדודים

היינו קבוצה מלוכדת של שישה חברים מהעיירה אופוצ'נה, שבקונגרס פולין, ובסוף מאי 1927 יצאנו להכשרה לקיבוץ תל-חי שברודה אופאלין. עזבנו את אופוצ'נה, כי מרדנו באורח-החיים האורתודוכסי ששלט בעיירה. שאפנו לשינוי בחיינו. ראשית הדרך — יציאה להכשרה, והמשכה — הגשמה בארץ. לפני שנוסד קיבוץ תל-חי היתה קיימת ברודה-אופאלין קבוצת הכשרה מבני העיר חלם הסמוכה. קבוצה זו הוקמה בשנת 1926, ביוזמה עצמית של חברי „החלוץ” והיתה מוכרת ע"י המרכז בווארשה. באותה תקופה צצו קבוצות-הכשרה ברחבי פולין, „כפטירות אחרי הגשם”. באותן קבוצות עסקו בכל עבודה ומלאכה, ובעיקר בחקלאות. „קבוצת חלם” זו החזיקה מעמד רק מספר חודשים והתפרקה. לא נשאר במקום אף אחד.

בבואנו לרודה-אופאלין מצאנו בה חברים בודדים, ששמחו לבואנו. הקבוצה מאופוצ'נה שהיתה יחסית גדולה במספרה, גרמה לשינוי יסודי במקום. הקיבוץ התחיל לגדול ולהתפתח ולעלות מבחינה חברתית ותרבותית. שאפנו לצורת חיים חופשית ומתקדמת, לא קל היה לקיים צורת חיים כזאת בסביבה החרדית שבקונגרס-פולין.

מנהל בית-החרושת שברודה-אופאלין, מידידיו של ד"ר חיים וייצמן, גילה נכונות לקבל לעבודה במפעלו בחורים ובחורות שבאו להכשרה. התנאים שלנו היו טובים. הדיור היה בבית-לכנים יפה בחצר בית-החרושת. השתכנו ב-5 חדרים. לחימום הדירה בתקופת החורף סיפקו לנו פחם ועצים, חינם, ללא הגבלה. כן קיבלנו חינם תפוחי-אדמה למאכל.

בית-החרושת שהיה מייצר זוכית היה מן הגדולים והחשובים שבפולין. עבדו בו 400 פועלים ופועלות וקיימנו עמם יחסים טובים.

לבעל בית-החרושת היה משק חקלאי בסביבה, והעסיק אותנו גם בו. בשני מקומות-העבודה, בבית-החרושת ובמשק החקלאי, עבדנו רק בעבודות הלא-מקצועיות ובעיקר בסבלות. בבית-החרושת עבדו הבחורים בעזרה על יד התנורים, בהגשת החומרים ובטעינת התוצרת. הבחורות עבדו בבירור ובאריזה. במשק החקלאי עבדנו בהובלת התבואה בעונת הקציר ובאסיף תפוחי-אדמה בעונת האסיף. קבוצתנו נתפרסמה מהר לשבח, כקבוצה טובה מבחינת הרכבה האנושי, החברתי והתרבותי. תודות לזה נמשכו ובאו אלינו חלוצים נוספים ובסוף הקיץ מנינו כבר 35 איש.

בלילות שבת, היינו מתאספים כולנו לאחר הארוחה, שרים ורוקדים עד אור הבוקר. למחרת היום ערכנו טיולים בסביבה. לפעמים היינו הולכים ברגל לפגישות עם חברי „החלוץ” בחלם. ב"א באדר, בעצרת תל-חי, הופענו במקהלה משותפת עם חברי הסניף.

ואב שינד ז"ל היה באכוחנו כלפי חוץ ועסק בכל הדברים הקשורים בדיוור, בכספים וכו'. הוא היה גם סדרן העבודה. לאחר תקופת-מה החלפתי אותו בסידור-העבודה והיכרתי מקרוב את הבעיות החמורות של העבודה.

היחסים בעניני העבודה עם מנהלי המפעל היו מורכבים למדי. הבחורים והבחורות שלנו, ברובם לא עבדו קודם לכן, ידיהם לא הורגלו לעבודה גופנית קשה, ובהכשרה היה עליהם ללמוד להיות פועלים. זהירות מיוחדת נדרשה בעבודה בבית-החרושת והמנהלים דרשו קביעות, למעט בחילופין. לא תמיד היו מוכנים לקבל את אלה שסידרנו במקום עבודה מסוים. לא בכל עבודה היו מסוגלים כל החברים לעמוד. היו כאלה שקשה היתה להם עבודת פריקת הפחם, וכאלה שקשה היתה להם טעינת התוצרת. צריך היה להתחשב בשני הצדדים, גם בחברים וגם בנותן העבודה, לבל ייפגעו ויניקו.

בתחילת קיץ 1928 פרץ משבר בתעשיית הזכוכית. התחילה עונת שפל בשיווק התוצרת והעבודה שבתה. באמצע הקיץ נסגר המפעל לחלוטין. קיבוץ ההכשרה שלנו נאלץ אז לעקור מרודה-אופאלין ולנדוד ממקום למקום. בחדשים יוני-יולי של אותה שנה עברנו לסוביבור (זו שנודעה לשימצה בשנות השואה, כמחנה השמדה) ולטראבניקי. בשתי הפלוגות האלו שהינו זמן קצר ביותר, 3—4 חדשים, ופנינו לייזורי שבצפון מדינת פולין.

באותו זמן נראו סיכויים לחידוש העליה לארץ. לפי התכניות היו צריכות לעלות, בינואר 1929 הקבוצות הראשונות. ביוני 1928 ביקרו אותנו שליחי מרכז „החלוץ“, לשם אישור חברים ראשונים לעליה. תור העליה נקבע לפי הוותק. ראשונים יעלו אלו שהיו לפחות שנה אחת בהכשרה.

החברים שאשרו לעליה נסעו הביתה להיות עם הוריהם ולהכנות. לחלק מהם היו בעיות מימון להוצאות הדרך ולציוד אישי, וחשבו כי בבית הוריהם יוכלו לעבוד ולאגור את דמי העליה. עם יציאת החברים הוותיקים — באה תקופת רפיון במצב חברתי בקיבוץ.

גם אני נסעתי הביתה, אבל כעבור כמה שבועות נתבקשתי ע"י מרכז „החלוץ“ לנסוע לייזורי ולעזור בארגון הפלוגה שם.

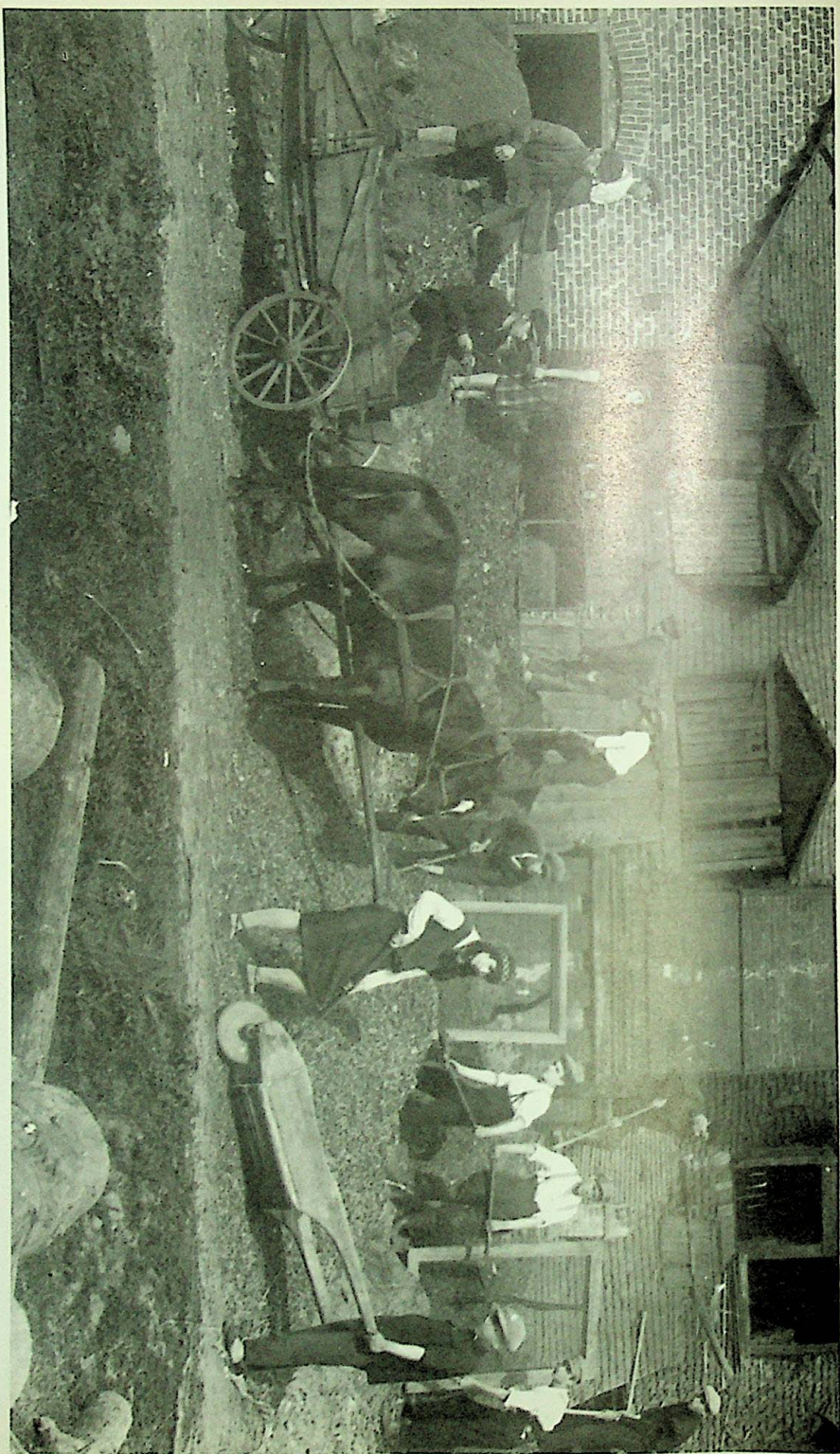
סוביבור עבדנו במנסרה בתנאים קשים ביותר. הפלוגה לא החזיקה מעמד וחוסלה כעבור חודשים מספר. החברים עברו לייזורי.

בטראבניקי שע"י לובלין עבדו בחווה חקלאית. העבודה היתה עונתית ועם סיומה בסוף הקיץ באו גם חברי טראבניקי לייזורי.

ייזורי — עיירה קטנטונת, דלת אוכלוסין, במחוז גרודנה. הרכבת היתה מגיעה לשם פעמים ביום — בבוקר ובערב. עבדנו שם במנסרה, שהיתה בבעלות חברה בין-לאומית: „לאנדאן-דאנציג-האלץ-האנדל“. המנהל יהודי מווילנה, בשם שליט, היה ממנהיגי התנועה הציונית ואף השתתף בקונגרסים ציוניים. את העבודה במנסרה קיבלנו על-פי המלצתו.

העבודה היתה קשה ודרושה היתה תקופת מעבר עד שהחברים הסתגלו אליה. הבחורים עבדו בטעינת בולי-העץ על הקרונות, בהשריית הלוחות בתומר נוזלי שבתוך בריכות באורך 10—12 מטר. לאחר מכן הוצאו הלוחות וסודרו בערמות שתי-וערב לייבוש. הבחורות עשו בסילוק השיירים והפסולת של בולי העץ.

רודד-אופאלין, בפית-חורדוש לילי זוכרית, 1927

רודה-אופאלין, בבית-חרושת לכלי וזוכית, 1927

רודה-אופאלין, 1927

הצעירים לא יכלו לעמוד תחילה בעבודה קשה זו ומיד עם בואם פרץ משבר. המנהלים סרבו להעסיקם בכלל בעבודה. ביקשנו פגישה עם המנהל הראשי שליט. בשיחה עמו הסברנו לו את המצב ואת תפקידנו בהכשרת הצעירים לחיי עבודה וכו' וכו'. לאחר משא-ומתן הגענו להסכם. היינו מוכנים להפחית משכר-העבודה בתחילת הנסיון, אך דווקא הוא לא קיבל הצעה זו מטעמים פסיכולוגיים. החשש היה, שאם יקבלו הבחורים שכר מוקטן יחשבו כי עליהם לעבוד פחות והרי עניננו היה שיהיו פועלים שווים לכולם. כאמור, הושג הסכם, וניתנה הוראה למנהל-העבודה בכל הדרגים לקבל את „הטירונים“ לעבודה, בכל מספר שהקיבוץ יסדר.

ואמנם במשך הזמן בוצעה העבודה לשביעות רצון כולם. בהתחלה עבדו לאט, אך כעבור חודש-חודשיים נהיו כולם פועלים מצויינים. שכר יום-עבודה היה 5 זהובים.

בבואי לייזורי היו שם 15 חברים. מדי שבוע נוספו חלוצים חדשים. בתקופת השיא הגענו ל-40 חברים, ביניהם 40% חברות. התגוררנו בצריפים בצפיפות רבה. הקופה היתה, כמובן, משותפת. הקיבוץ — נבצר ממנו לספק לחברים ביגוד לאחר העבודה. כל אחד לבש את בגדיו שהביא עמו. בגדי חורף לעבודה ונעליים, לאחר שבלו אלה שהובאו מבתי ההורים, סופקו לחברים מקופת הפלוגה. בתקופת קיימה של הפלוגה לייזורי נוסדה פלוגה שניה במאראצינקאנץ, עיירה בדרך גרודנה-וילנה.

בדצמבר 1928 יצאתי את לייזורי על מנת לעלות ארצה.

עינת, אפריל 1976

אריה דורון (דברושקלנקה) : חיים בחברותא

קבוצת אופוצ'נה היוותה גרעין חשוב ברודה-אופאלין. עוד לפני צאתנו לתל-חי ארגנו קבוצת הכשרה חקלאית בכפר, במרחק 7-6 ק"מ מהעיירה. חכרנו שטח אדמה מיהודי אחד ועסקנו בגידולים חקלאיים. הבחורים היו כולם מאופוצ'נה ורק שתי הבחורות שהיו עמנו באו ממקום אחר. אף בחורה מאופוצ'נה לא הצטרפה אלינו, כי מי מהיהודים יתן לבתו שתלך עם החלוצים? ...

היינו או בני 16-17 וזו היתה ראשית המהפכה שעשינו בחיינו. אמרנו, היד היהודית צריכה לעשות כל מלאכה, אם היא נחוצה והכרחית, אפילו היא בזויה. זכרנו, כי לזיבול שדותנו השתמשנו בובל-אדם מבית-שימוש ציבורי של העיירה, שהוצאנו אותו לבדנו מתוך הבור, על אף אי הנעימות הרבה שבמלאכה זו. וראויה לציון אפיוודה אחת שהשפיעה עלי מאוד.

בבית הקבוצה בכפר, נשארה לגור „גוייה“ אלמנה עם בתה הקטנה. אשה פרימיטיבית, שהתפרנסה מחלב פרתה היחידה ומתוצרת הגבינה שעשתה בידיה. פעם בשבת יצאנו לטיול לעיירה ובשובנו לפנות ערב רעבים, הבחינו החבריה בחריץ של גבינה בחדרה של האלמנה. נכנסו וכילו את כל הגבינה. באמצע

הלילה התעוררנו, אני ואלחנן, לשמע קול יללתה של האלמנה: „מה אעשה, במה אקנה מגפיים, במה אקנה גפרורים?“ — ובהמשך: „סלח להם אלוהים, בוודאי היו רעבים“. הדבר נגע מאד ללבנו. נכנסנו לחדרה וביקשנו להפסיק לבכות. הבטחנו להחזיר לה את מלוא התמורה של הגבינה, וכך עשינו.

הייתי ברודה-אופאלין, בסוביבור ובטראבניקי יחד עם כל הקבוצה מאופוצ'ינה. ברודה-אופאלין עבדתי בסבלות בבית-החרושת. היינו מעבירים ממקום למקום את הארגזים המלאים זכוכית מהתנור להמשך העבודה, ליהלום החותך את הקצוות, ללהבת-הגז להגלדת החתך, לאבן-המשחות להשחזה, לציור ולאריזה. זאב שינד היה אחד מן הפעילים המרכזיים בקיבוץ. איש בעל עקרונות ברזל. מסתפק במועט ומקבל בקלות כל מצב כלכלי קשה. כשהיה אוזל השמן היה אומר: „יהיה בלי שמן“ — והליצינים שבחבר'ה היו ממשיכים ואומרים: „וכשלא יהיה קמח — יהיה בלי קמח...“.

בסוביבור עבדנו קשה במנסרה, בסחיבת בולי-עץ ובסידור הלוחות והקרשים. מהארץ קיבלנו את העתונות הפועלית: „דבר“, „קונטרס“ ועוד. אני, כיוודע עברית, הייתי מקריא לחברים מהעתונות הנ"ל.

כמו לרבים מהנוער היהודי כן גם בשבילי היתה תקופת חיי בהכשרה רבת ערך ורבת-משמעות.

נולדתי בכפר, בבית עני של חסידים. למדתי ב„ישיבה“. לא הייתי מפותח מבחינה פיזית. עד לצאתי להכשרה לא עבדתי כלל. בקיבוץ עברתי חבלי הסתגלות קשים ביותר. בעקשנותי הגדולה למדתי את ידי לעבוד ואני עובד עד היום. אבא שלי התנגד לעלייתי.

כל אחד מאתנו — בן לאמא-אבא, מחונך ורגיל לחיים אינדיווידואליים בביתו ובמשפחתו. בהכשרה למדנו לחיות בחברותא. צריך היה לדעת לוותר, לעגל את הקצוות בשביל לחיות עם חברים. ומעל לכל, החינוך להגשמה עצמית, למילוי ציוויים חלוציים לחיים בקיבוץ. עוד בחו"ל הגדרנו את עצמנו לקיבוץ המאוחד. בפולין בימים ההם היה מצב כלכלי קשה — תקופת גראבסקי ואנטישמיות רבה. ההכשרה והעליה היו המוצא היחיד לנוער היהודי. בשבילי היתה ההכשרה „האוניברסיטה שלי“.

הייתי נגד הקיצוניות של אנשי קלוסובה. היינו בני סוחרים, בני חנוונים, שלא היו רגילים לחיי עבודה ולתנאים קשים, והיו חולים. לא קיבלתי את הדעה שאסור לחולים לנסוע להתרפא בבית. לקיבוץ לא היו אמצעים מספיקים ולא היתה כל הצדקה להשאיר את החבר חולה. אמנם בתל-חי לא היו בירורים בענין זה ולא היתה החלטה עקרונית, אבל נדמה לי כי זו היתה עמדתם של רוב החברים. חברים חולים שלא יכלו להבריא בקיבוץ וביקשו לנסוע הביתה — היו מאשרים נסיעתם. אם נשאר בקיבוץ — השתדלנו לעשות למען ריפויים.

בראשית 1929, נתנו לחלוצים בפולין 500 סרטיפיקטים ונאשרתי גם אני לעליה. לחלק חברים לא היה מספיק כסף להוצאות עליה וזכורני שבצאת הרכבת מווארשה לטרייסט נשאר 10 חברים מחוסר כרטיסי-רכבת. למחרת הושג סכום-הכסף הדרוש, ויצאנו באיחור ומשום כך נאלצנו לחכות בטרייסט מספר שבועות לאניה שהפליגה לארץ.

כל חברי הקבוצה מאופוצ'נה נשלחו לאילת-השחר וכעבור זמן עברנו לגבעת-השלושה.

נהר-עזר, אוגוסט 1976

פניה אור (שינדל) : העבודה היתה קשה

אני מקובל שבווהלין. הייתי בת 17 בצאתי להכשרה. למדתי בבית-ספר רוסי. הפסקתי לימודי, ברחתי מהבית ויצאתי להגשמה. בסתר ארותי חפצי ובבוקר השכם, מבלי להגיד שלום להורים, יצאתי בכרכרה בלוויית חברה לתחנת-הרכבת. במשך כל זמן הנסיעה בכיתי והסתכלתי לצידי הדרך שמא אבא רודף אחרי. בתחנת הרכבת פגשתי בבן-דוד ורק בקושי הצלחתי להתחמק מחקירותיו. בהודמנות אחת אמר לי אבא, שאם אצא להכשרה לא יתן לי עוד להכנס לבית. נסעתי יום שלם ברכבת ובאתי לרודה-אופאלין עייפה וסובלת מכאב-ראש. היה זה בשבילי זעזוע קשה ביותר.

הגעתי בערב. לא ידעתי איך להגיע לקיבוץ. עגלות לא נראו באופק. שני בחורים נגשו אלי ושאלוני ביידיש אם באתי להבראה. נשארתי עומדת ותוהה. פתאום שמעתי כי אותם השניים מדברים עברית ביניהם. אורו עיני. נגשתי ושאלתי אותם אם הם מההכשרה. מיד הביאו עגלה ונסענו לקיבוץ.

היו מעט חברות בקיבוץ. יום-יום היו חברים רצים לתחנת הרכבת לראות אולי באה חברה להכשרה, וכשהיו פוגשים אחת כזאת היו רצים בכל הכוחות לקיבוץ להודיע. מדרגות-העץ של הבית היו רועדות מריצתם הבהולה של המבשרים: הגיעה חברה לקיבוץ.

באתי לרודה-אופאלין אחרי חג הפסח בשנת 1927. הקיבוץ היה עדיין בראשית התארגנותו. היו בו או 15 חברים וביניהם חברה אחת בשם חנה. אחרי זמן מה באה צפורה רודומין וכחצי שנה היינו 3 חברות. חנה עזבה ונשארו רק שתיים. הייתי מהפכנית. התקוממתי נגד המקובל, שהבחורה תעבוד רק בשורותים. תבעתי שעבודת השרותים תחלק בין בחורות ובחורים כאחת. חנה לא האמינה שהדבר הזה הוא בר-הגשמה. צפורה, לעומתה, גילתה יותר בגרות וקיבלה גייתי זו. אינני יודעת מנין באה לי המחשבה הזאת, ומנין לקחתי את האומץ ואת העז להלחם על כך. האם אנו, שתי בחורות, נבלה כל זמננו רק במטבח, בכביסה ובסידור הבית? התקוממנו וניצחנו. כל יום סודר בחור לתורנות בשורותים. הבחורים תיקנו לבד בערב את בגדיהם. חברה אחת עבדה במטבח ושניה עבדה בבית החרושת.

בבית החרושת עבדנו במיון ובבירור הכוסות לסוגיהן. אח"כ עבדנו גם בליטרש ובאריזה. למדנו להעביר שניים וחצי הריסר כוסות בבת-אחת ממקום למקום. זו היתה עבודתי הראשונה בחיים.

עבדנו קשה. הבחורים לא עבדו בעבודות העיקריות — באלו עבדו „הגויים”. יום העבודה היה 8 שעות. היינו קצת עייפים מעבודה, אך החיים בכללם לא היו

קשים. הסתדרנו יפה מאד. שינד ז"ל היה הגובר וידע לסדר את העניינים על הצד הטוב ביותר. האוכל לא היה מגוון, אבל לא היינו רעבים. לחם היה תמיד. לא ידעתי לבשל. פעם קלקלתי את המרק והחברים סידרו לי „רכבת“. בכיתי נורא. שינד ניחם אותי ואמר בערך כך: „אין מקום לבכי, האנשים האלה ישרים ואומרים מה שבלבם ואין בכוונתם לפגוע“.

זה היה קיבוץ ממושמע ורגוע. הכל עשו ברצון טוב. זה אולי נבע מ„הבראשית“ שלנו, בגלל ההתחלה. הרגשנו טוב כולנו יחד.

בבואי לקיבוץ מצאתי את הבית במצב לא כל כך נקי. החי זאב שינד ז"ל השיג סיד ומברשת וסידו לבד את הבית, החלפנו את הקש במיטות וסידרנו בית יפה ונקי.

הבחורים ישנו על „נארעס“, בשתי קומות. הריפור היה של קש מכוסה סדינים. אנו, שתי הבחורות, ישנו במיטות נפרדות בחדר-האוכל.

את הכיריים ואת דוד הכביסה הסקנו בעצים שהעלו עשן רב... בשבתות טיילנו בסביבה. קראנו הרבה ולמדנו. שינד ובנימין רוזנבנד היו מקריאים לנו את העתונות והספרות מהארץ.

היינו אז עדיין בבחינת „ילדים“, אבל עשינו מעשים גדולים. עשינו מהפכה גדולה בחיינו. היינו אידיאליסטים. נשארתי סוציאליסטית בהשקפתי עד היום. עצם הקומונה מצאה חן בעיני החברות הגדולה משכה את לבי והשפיעה עלי מאוד. בייתוד התרשמתי מהיחס לצעירים פשוטי-העם: כיצד קלטו אותם ובאיזה חיבה ואהבה טיפלו בהם.

הייתי בקיבוץ תל-חי ברודה-אופאלין רק חצי שנה. מפאת מצב בריאותי הירוד הוצע לי לנסוע להינפש בבית. בומנו קיבוץ תל-חי לא היה מסוגל להתמודד ולפתור את כל הבעיות.

לאחר חופשה בבית ההורים חזרתי לקיבוץ ההכשרה, אבל הפעם לקלוסובה. התרשמתי מקלוסובה היתה חזקה מאוד. כאן רכשתי לי את הכוח לעמוד בכל הקשיים בארץ.

הגעתי ארצה בפברואר 1929. ציולינג ז"ל שלחני עם תשע חברות אחרות לחבורת הפועלות ע"י פתח תקוה.

כפר חיים, יוני 1976

צפורה רודומין: רודה-אופאלין היתה בית

הייתי ברודה-אופאלין בין הראשונות.

בבואי למקום מצאתי בית גדול, נקי ומסודר, חיים שקטים, אידיליה ממש. היינו בס"ה שתי בחורות, פניה ואני, מתאימות אחת לשניה באופן בלתי רגיל. היינו מסתדרות בעבודה כך: יומיים בשבוע היינו שתינו בבית, ועוסקות בעיקר בכביסה בידים. בימי השבוע הנותרים נשאה אחת בבית והשניה הלכה לעבוד בבית-החרושת.

בשבת היו כל החברים בבית. דאגנו להנעים את השבת וליצור אווירה חמה וביתית. כל השבוע היינו אוספות את שאריות הלחם שתמורתן קיבלנו חלב מאחד האיכרים, ומן החלב הכינונו זבדה. בשבת לפנות ערב היו מתישבים כמה חברים — ובהתאם למספר הסכינים שהיו ברשותנו — קולפים תפוחי-אדמה. היה שמה. בערב, במוצאי-שבת נהנו כולם מארוחה הגיגית — תפוחי אדמה עם זבדה. מפה לבנה וצנצנת עם פרחים על השולחן הוסיפו חן לבית. כלי-זכוכית וצנצנות קיבלנו מבית-החרושת.

האוכל היה מסודר גם בימות החול. במטבח היתה נהוגה תורנות של בחורים. בית המגורים שלנו היה סמוך לנחל. לפעמים התישבנו על שפתו, החברה נותנים קולם בשיר ואני מלווה במנדולינה שהבאתי עמי מהבית. היתה לי אהבה לנגינה ולשירה שתרמה משהו לאווירה של חיי הקיבוץ. לפעמים בערבים היינו מתאספים ודנים בעניני המקום.

בהכשרה למדתי לעבוד. בבית הייתי די מפונקת, אם כי עזרתי בבית ובמאפייה שלנו. העבודה לבחורות בבית-החרושת לא היתה קשה במיוחד. עבדנו באריזה, עטפנו את הכוסות ושמנו אותן בארגזים. היה גם מיתקן מיוחד שעליו נעו כלי הזכוכית המלוטשים. לפעמים יצאנו גם לעבודה בשדה, באסיף קש וסידורו בערמות.

מסיבות משפחתיות נאלצתי להפסיק את הכשרתי ולחזור הביתה. כעבור שנה שבתי לקיבוץ.

לי, ולחברי מאזור וילנה, היתה בעיה עם שפת היידיש של יוצאי קונגרס-פולין. הרבה פעמים, פשוט לא הבנתי מה הם מדברים ומה הם אומרים. בני אופוצ'ינה היו אומרים: „אינען“ — משמע כאן; „דרינען“ — משמע שם. ומעשה שהיה: מישהו מבני אופוצ'ינה לקח את כובעו של חבר מסמורגון. הלך לבקש את הכובע, הלה אמר: „סאיו אין דרינען“. החבר מסמורגון חשב שזה מקום מיוחד. חיפש ולא מצא. חשב שזה בארון — ואין. בא אלי ושאל: הגידי, אולי את יודעת איפה זה ה„דרינען“?

עם פירוקו של הקיבוץ ברודה-אופאלין עברתי לקלוסובה.

הקיבוץ ברודה-אופאלין השאיר בי חוויה עמוקה שנחרתה בזכרוני. בת 18-19 הייתי בצאתי להכשרה. כולנו היינו צעירים ובעלי אידיאלים. היה שמח, היה נחמד. כולם ידעו שצריך לעבוד ולהקדיש את הכוח והמרץ ליצור משהו חדש בחיים. היתה דאגה ועזרה הדדית. אהבתי מאד את הקיבוץ ברודה-אופאלין — הוא היה בית.

חדרה, יוני 1976

קיבוץ תל-חי בשנתו הראשונה

מתוך דו"ח במועצת „החלוץ“ בפולין בקיבוץ „שחריה“, נויץ-קאיאנקה, אוגוסט 1927

יעקב גולדשטיין: (קיבוץ ע"ש חללי תל-חי ברודה-אופאלין, בית הרושת לזכוכית).
הקבוצה קיימת 6 חדשים. לפנינו עבדו במקום, זו אחר זו, 3 קבוצות. כולן עזבו את המקום מבלי לדאוג לבאים. קבוצתנו נתארגנה בזמן שבבית-החרושת פרצה שבתה. המרכז שלח את החברים למקום ולא ידע על מתיחות-היחסים בין נותן-העבודה הפועלים. חמישה חברים היינו אז, דרשנו מהמרכז לעכב בעד בוא יתר החברים, כמו כן באנו בדברים עם מנהלי השביתה וקיבלנו מהם רשיון לגשת לעבודה. עבודתנו שלא היתה בפנים בית-החרושת לא הפריעה למהלך השביתה. זמן ידוע גם לאחר השביתה נשארו בבדידותנו, כי בינתיים בא ג'ה-הפסח ואי-אפשר היה לשלוח חברים נוספים אלינו. עכשיו הגנו 16 חברים (ביניהם — 3 חברות). אפשר להגדיל את המספר עד 30, משכורתנו היא 1.87 ז. לחבר, ו-1 זהוב לחברה. מלבד זאת הגנו מקבלים גם דירה. העבודה אינה קשה ביותר, עובדים 8 שעות, במקרה שעובדים 10 שעות מקבלים הוספה כדי חצי-יום. עיקר העבודה בסבלות, חברים אחדים עובדים גם בגן. החברות עובדות באריות הכלים. העבודה היא קלה ומשממת, החברות מתאוננות על כך. רצינו לסדר את החברות בעבודה של החברים, אבל נתקלנו בהתנגדותו של נותן העבודה. במשך כל הזמן לא היה אצלנו אף מקרה של מחלה, לא היה גם אף יום של בטלה. נותן העבודה מרצה מעבודתנו. דרשנו הוספה למשכורת ואדמה למשק-עזר. לפי שעה דרישותינו לא סופקו. מתוך הדרישות יש כבר להבין שהחלטנו להסדר בתור קיבוץ קבוע. אצל רבים מהחברים יש רצון להשאר במקום עד עלייתם.

התזונה לא רעה. הגנו סובלים רק מחוסר מזומנים, המזונות עולים לנו ביוקר מפני שיטת ההקפה. אנו זקוקים להון חוזר להספקה. כמו כן חסר לנו כסף לתשלום מס החברים באגודה המקצועית, לעבודתנו בחורף חסרים לנו בגדים חמים. בפני מחוסרי האמצעים שבנו עומדת גם שאלת הכספים לעליה.

היחסים בין החברים הם טובים. ישנם בינינו גם צעירים ואתם קשה ליצור את ההרמוניה. העבודה התרבותית יותר מותאמת לבוגרים ולכן סובלים הצעירים. כמעט כל החברים יודעים עברית. להשלמת הידיעות בשפה סידרנו שלוש כיתות. מתאמצים לדבר עברית, אבל עוד טרם הגענו לשלטון העברית בחיי יום יום.

ברודה-אופאלין יש גרעין קיבוצי טוב ויש לו נטיה להשאר בתור שכזה, אולם דרושים עוד 30 חברים חדשים. נחוץ להתחיל בחינוך יותר עמוק בסניפים. לשאלות ההכשרה, ישנם סניפים, שאינם יודעים שישנם השנה כל כך הרבה אנשים בהכשרה. נחוץ למצוא את הדרך איך לקשר את הקיבוצים בסניפים. הדרך היא, לדעתי, ביקורים של חברי הקיבוצים בסניפים, ואז נפתור גם את שאלת הרזירבה.

מהחלטות פגישת הקיבוצים, קאיאנקה, אוגוסט 1927

הפגישה מציינת בשביעת רצון את התגבשות קיבוצי הכשרה של „החלוץ“ בפולין. התגבשות שהגיעה לידי סידור תאים קיבוציים קבועים בעלי הכרה חלוצית עמוקה, מבוססים על חיים חדורים רוח יושר סוציאלי,

עזרה ואחריות הדדית והמוכשרים למילוי הפקידים חלוציים כיבושיים בא"י והמחנכים את חבריהם לקראת המפעל הקיבוצי בארץ. הפגישה מכירה בכל הקשיים הגדולים הכרוכים בסידור דפוסי חיים הנ"ל ומציעה למרכז להפנות תשומת לב ראויה לפרוצס ההתגבשות של הקיבוצים ולטפחו הן במובן החומרי והן הרוחני.

הפגישה קובעת את הצורך ברזרבה בשביל הקיבוצים ומטילה על המרכז להעביר עבודה מאומצת בסניפים כדי להבטיח לקיבוצים את מספר האנשים הדרוש להם לשם התפתחותם וביסוסם. כל האנשים הנמצאים בהכשרה צריכים לשמש רזרבה לקיבוצים התמידיים וליצירת חדשים. פגישה לקיבוצים בדאגה לבחירת החומר החלוצי המוכשר לעליה לא"י מכריזה על הכשרה ממושכת בהתאם לאפשרויות ודרישות העליה. החלטה זו חלה גם על החברים שעברו כבר הכשרה במשך עונה אחת.

אברהם בבצ'וק: יום של חול

(מן ההווי)

משנתה המשופעת חלומות, הקיצה פאניה טרם שהר, שפשפה באצבעותיה את עפעפי עיניה והציצה באורלוגין התלוי על הקיר ממול. אבוי! כבר המש! יש להודרז בקימה כדי לא לאחר בהכנת האוכל!

הורידה רגליה לרצפה והתלבשה בחפזון, את פניה רחצה רחיצה ממושכת, להסיר את קורייהשינה. עברה לחדר הסמוך לעורך את התורן ב.

— קומה! היום יומך!

ב. נענה מיד לקריאה, התלבש התשתיים ונכנס למטבח. שאלתו הראשונה: כמה אני „לוחם" היום?

— ראשית חכמה, הבא דלי מים לעשות קפה! חושה, השעה מאוחרת!

ב. תפס את הדליים הריקים ביד אחת. בצאתו, התחילה פאניה להבעיר בנחת אש בכיריים.

— בדליים הראשונים לא די. יש להביא עוד ועוד — לרחיצת בוקר בשביל החברים — העירה פאניה.

— גש הנה, חבר, ועזור לי לפרוס את הלהם ולמרוח את הפרוסות! — הוסיפה בדרישותיה.

משגמר ב. באלה, הביא מהחוץ גורי עץ, לפרנס את הכיריים. טרח טרחות נוספות: רחיצת כוסות הזכוכית. תוך כדי רחיצה החלו בדושיה:

— היכן עיניך, ב., האינך רואה שהקפה הרוחח גולש?

— אני רואה, ועוד איך!

תפס מטלית ואץ לכיריים והסיר את סיר הקפה ויצק תכולתו לתוך הקומקום. בשימו את הכוסות במגשים שאל:

— היכן שתי הכוסות החסרות?

— שים עין במדף התחתון של השידה.

אכן נמצאו הכוסות שפאניה שכחה להוציא.
 — ועכשיו, ב, תעיר את הנותרים. המתרפקים על שנת-בוקר. הגד להם, כי עוד
 מעט תקדים אותם הצפירה של הסירנה!
 הקריאה של התורן לא תופסת עד שמושכים את השמיכות זו אחר זו. (הלכו לישון
 מאוחר ובשל כך היה צורך לעורר אותם חזק).
 — מי סחב ממני את המכנסיים? — שאל אחד המתעוררים ועיניו עצומות למחצה.
 — הרכב משקפך, ותראה אותם על הספסל.
 — זינגר, למה אתה המיד האחרון?
 — מה זה מדאיג אותך? הרי לעבודה אני מתייצב עם כולם יחד!
 — הבט, נעלי קרועות ויש להגיד לשינד שיעבירן לסנדלר!
 אחד הקמים פנה אל פאניה:
 — אילו מים נועדו לרחיצה?
 — בדלי העומד ליד הקיר.
 — טוב, תנו לי חפיסת סבון!
 — מה בוער לך? האין לך רגע פנאי?
 — המסרק עדונו קיים? ריבק, החזקת אותו, היכן הוא?
 — מהתחל למראה הוא מונח! הכדאי לך בגלל זה לרגוז?
 — אולי תודרו קצת בסריקה! עוד מעט והסירנה תצפף!
 — הזדרזו, חבריא, מחוגי השעון מתקרבים לשבע!
 — מי שמוכן, יכול לגשת לשולחן!
 אחד אחד מתכנסים החברים ויושבים לסעוד.
 הקיבוץ היה בחצר בית החרושת ובה סירנה המכריזה על התחלת העבודה.
 — הגישי לי פרוסת לחם, לא פרוסה גסה!
 — היכן הקומקום?
 — זינגר, עלייך הוא עומד, הקרב אותו אליו!
 תוך שיחה בענייני אכילה, נשמעת פניה של הסדרן:
 „שכנא ומשה'ל, אתם תלכו היום להביא עצי-הסקה!
 הנשלחים לעצים יוצאים מהר.
 כולם מסובים מסביב לשולחן והצפירה הראשונה מפתיעה.
 — שקט! חבריא! עד לצפירה הבאה נשאר רק 20 דקה.
 באה הצפירה השניה, כמצופה, והכול חובשים את הכובעים.
 — ב. היכן כובעי? אתה החזקת אותו?
 — פנה אל המסמר שבקיר!
 — חבריא, חושו! הצפירה האחרונה נשכחה מזמן!
 הכול גולשים מהמדרגות ואצים לעבודה.
 — נדמה לי שהגיע קרון עם פחמי-אבן! נמשכת השיחה תוך הליכה.
 — אל תבלבל את הראש! אתמול פחמים והיום פחמים?
 התקרבו לשער. וכולם פה אחד:
 — בוקר טוב, ר' אייזיק! בוקר מצויין, ר' אייזיק!
 ואיזיק, שומר השער, משיב ברכה תחת ברכה.

— כמה חבר'ה אתם היום ? — שואל מנהל־העבודה.
 — ארבעה עשר אנחנו היום !
 — ארבעה למחסן, מי הם ההולכים ?
 מנהל העבודה מעיף עין על הבאים ומצביע : בבצ'וק, יעקב בירנבוים, פיירניק —
 אתם למחסן !
 מנהל העבודה ממשיך :
 — ארבעה לפחמים ! ווקסנברג, בוקסנר, שינד ואתה !
 שלושה הולכים לחול : רוז'ן, זינגר, ומעלדונג !
 — סאניה, מוטב שתלכי לעבוד בחול !
 — כמה נשארו ?
 — שלושה !
 — אחד בטחינה ושניים במוליאר.
 מנהל־העבודה גמר את שלו והחבר'ה מתפזרים.
 —הידוע לך, כי חסר היום חול לשטיפה ?
 — הגח להם דאגה זו !
 — היום מעמיסים קרון !
 — מניין לך זאת ?
 — שמעתי במו אזני מפי נחום.
 פונים אל אחד העובדים הקבועים במפעל :
 — ר' נחום ! היום נעמיס קרון ?
 — כן, כן חבר'ה, לכו אל הארגזים !
 לוקחים את הארגזים המלאים, מוציאים אותם מהמחסן ומביאים אותם לקרון.
 נתקלים בדרכם בשלמה, מהנהלת בית־החרושה.
 — בוקר־טוב, ר' שלמה !
 — הליטוואק כבר בא ? — שואל ר' שלמה בקריצת עין.
 — מה איתך, ר' שלמה ? האם הליטוואק אינו בסדר ?
 — הליטוואק, אם יש לו רצון — הכול בסדר !
 בפריקת פחמים עובדים בקבלנות. כשגומרים, אז חסל יום העבודה. עד שעה 10
 אנו מתפטרים מהגושים הגדולים.
 בעבודות כגון : הפחם, המחסן, בחול, במוליאר, נסבה השיחה על דא והא.
 — נמהר קצת. הזקן מציץ דרך החלון ! פולט מישהו אזהרה.
 האיטיות נעוצה בידיים הכבדות.
 — מה השעה ? עוד מעט נשמעת הצפירה !
 — אצלי בבטן, כבר מציק הרעבון !
 נשמעת צפירה. השעה 12. הכול קמים והולכים לסעוד צהריים. בדרך לבית נפגשים
 כולם. משוחחים על העבודה ומחליפים דעות.
 — הנתקבלו מכתבים ? — שואל מישהו.
 — נטע לא היה בדואר. אחרי 4 ילך מישהו להביא מה שהגיע.
 — אני, זה 3 שבועות לא קיבלתי מכתב מהבית.
 במדרגות המהדידים צעדיהם של הבאים לאכול. פאניה הכינה כבר את האוכל

ונוסף לכך גם טיאטאה את החדרים וגמרה בכל הסידורים במשק-בית.

— חברה, השומעים אתם הריחות?

בין מנה למנה של הארוחה מתנהלת שיחה ערה בין הסועדים. מפטירים בשתיית תה לקינוח סעודה. בשעה אחת נשמעת צפירה נוספת וחוזרים לעבודה. בשעת העבודות השונות דוחסים גם קצת „תרבות“. יש שאלות ותשובות וזה לומד מזה. כך מגיעים לשעה ארבע. חוזרים הביתה ומוצאים חדרים נקיים למשעי. מחליפים בגדים ונחים. אלה הולכים להביא מצרכי מזון. אחד הולך לדואר. כל אחד ועיסוקו. לאחר שהתרחצו התחיל כל אחד בפינתו לעסוק בצרכיו הפרטיים שלו. זה קורא בספר „המהפכה בגרמניה“ וזה כותב מכתב להוריו; שני חברים מתנצחים על לוח-השח ויש מי שמטליא את מכנסיו הקרועים. העיסוקים נפסקים עם ארוחת-הערב.

— היכן החברים החסרים עדיין? שואלת התורנית.

— עוד מעט יופיעו.

הארוחה מתובלת בדיחות ובשיחות. למרבה הרעש נהפכת כוס קפה ונשפך המלח מהמלחית. כשגומרים לאכול מתפורת החבילה. אלה, העייפים, הולכים לישון, אך עוד רבים נשארים ואחד שואל בקול:

— יעקב, הערב תתקיים שיחה?

— כן! — באה התשובה.

— אם כן, למה פרשו כמה חברים לישון? יש לעוררם, למשוך אותם מה „נארה“ —

ואכן, אחד האחראים, ניגש לישנים ומתחיל לעורר.

— בירנבוים, קומה! הערב שיחה!

— לא אקום, איני מרגיש בטוב!

השיחה התחילה. רכז התרבות מספר על המצב בארץ-ישראל ונעזר בחומר מעיתון „דבר“. נשאלות שאלות ולכל שאלה ניתנת תשובה.

התגובה לנקרא היא שונה: יש מתווכחים ומביעים דעות שונות ומנוגדות ויש שחשקה נפשם בשירה. אחד פוזם בלחש „עם ישראל חי“ ואחר, היושב לצידו, הגביר את קולו והשיר התפשט מקצה עד קצה. בגבור ההתלהבות קמים שניים, שמים יד על הכתף ומתחילים בריקוד „הורה“ והריקוד של הזוג הראשון מדביק את כולם. ההתלהבות מגיעה לשיאה. בשעה מאוחרת נושרים אחדים. העייפים ביותר נופלים על „הנארה“. בחוץ נקהלו סקרנים, המציצים לתוך החדר. נכנסו כמה „שיקסעס“ למטבח, שגם להן נתחשק לרקוד.

השעה 10. עת לשכב לישון, אך רבים עודם עסוקים בסידורי-העבודה ליום המחרת. ואחד מתייחד עם גליון נייר, עליו לכתוב סוף-סוף מכתב להוריו שכתבתו נדחתה מיום ליום.

לא הכול גמרו את היום. ישנם עוד בודדים שמאריכים בעירנותם ומקצרים את הלילה.

רודה-אופאלין, דצמבר 1927

(חרגום מידיש — מרדכי האלטר)

מרדכי שפירא : בעבודה חקלאית

יצאתי להכשרה בשנת 1926. שאיפתי היתה: להיות חקלאי. מרכז „החלוץ“ נענה לבקשתי ושלחני לחווה החקלאית בגרוכוב. שנה אחת הייתי שם ורכשתי לי ידיעה רבה בעבודת השדה. למדתי להחזיק מעדר וקלשון, לחרוש ולורוע, לגדל ירקות בארגונים מתחת לזוכית וכיוצא באלה. עבודתי בגרוכוב עזרה לי לאחר מכן בעבודתי בחקלאות בפלוגות קיבוץ תל-חי.

מגרוכוב נדדתי לקבוצת הכשרה זמנית שהתקיימה באחוזה אחת בקרבת דנציג, ועשיתי שם חדשים מספר. משם נשלחתי ע"י מרכז „החלוץ“ לקיבוץ תל-חי ברודה-אופאלין, שנוסד לא מזמן. באתי לשם בסוף הקיץ, שנת 1927. מכיוון שלבעל בית-החרושת שאצלו עבדו חברי הקיבוץ היה גם משק חקלאי, ביקשתי לעבוד בשדה. המשכתי, איפוא, לעבוד גם כאן בחקלאות. רק בעונת החורף, כאשר העבודה בשדה שבתה, הייתי עובד בדייש ובבית-החרושת. עבדתי ליד מכונת הדייש שהיתה מוציאה קני-קש ארוכים, שהשתמשו בהם לאריות כלי-זוכית שיוצרו בבית-החרושת.

בכל מקום עבודה בשדה היה עלי להוכיח את בקיאותי בעבודה ולא פעם העמידוני בנסיון. ה„גויים“ רצו להכשילני ועשיתי כל מאמץ בכדי שלא לפגור אחריהם. פעם העסיקוני בהעמסת אלומות-תבואה על העגלות. זו תורה מיוחדת במינה. צריך לדעת להעמיס את האלומות בסדר ובדיוק באותו מקום בו עומד העגלון על העגלה. צרפו אלי בן-זוג צעיר שהיה פועל חקלאי כל ימיו. הצעיר הזה רצה להכשילני ובמקום להעמיס בפעם אחת אלומה אחת, כנהוג, היה מעמיס שתי אלומות בבת-אחת. אימצתי כל כוחותי והתחלתי להעמיס כמוהו, שתי אלומות, ואף עברתי עליו בקצב העבודה. אז ביקשני להאיט את הקצב. מאז הכירו בי כפועל טוב, זריו ודייקני.

היה גם שדה של תלתן, ולאחר קציר תבואות החורף, היה צריך להספיק לקצור אותו תוך חדשיים. כל עגלון היה משחזו את סכיניו לבד — עבודה שגולה זמן יקר מהקציר. באתי והצעתי עצמי לבצע השחזה כללית. שמחו מאוד. הייתי יושב עם עוד שני נערים ומשחזו סכינים לכל הקוצרים. הבאתי ליעול העבודה וזה העלה כבודי בעיני הפועלים.

הייתי צריך לעמוד גם בפני כל מיני תעלולים.

על ידי עבדה „שיקסה“ ואף היא רצתה להכשילני. כשהתכופפתי לקשירת האלומה הכניסה צפרדע דרך צוארוני לתוך החולצה. היא בוודאי חשבה שהיהודי הקטן והחלוש יתעלף. זה אמנם פגע בי אבל התנהגתי בשקט, הוצאתי את הצפרדע, שמתי אותה מתחת לאלומה ושמרתי עליה להודמנות מתאימה. ברגע המתאים החזרתי לה כגמולה והיא פרצה בצעקות ובהיסטריקה. בזה קניתי את כל עולמי בין הפועלים „הגויים“.

לא פיגרתי אחרי הפועלים החקלאים המנוסים שזו עבודתם מדורי דורות. אחד האירועים הזכורים לי הוא חג האחד במאי. כל הפועלים התכוננו לחגוג את החג הזה וגם אנחנו התכוננו. האביב היה במלוא פריחתו. נקינו את השטח מסביב לבית שגרנו בו. התרחצנו והתלבשנו יפה לקבל פני החג.

מוקדם בבוקר התבשרנו כי דגל אדום מתנוסס מעל הארובה הגבוהה בבית-החרושת. זה היה משהו כביר בעינינו, הדגל נראה במרחקים. בעל בית-החרושת כעס על המעשה. יצא מגדרו הרגיל וציווה להוריד את הדגל. במשך שעות עסקו בכך עד שהצליחו להורידו.

באותו יום נערכה תהלוכה של כל הפועלים ואנחנו הלכנו בסך יחד עמהם. היינו גאים על השתתפותנו כפועלים בתהלוכה ובחגיגות האחד במאי. היתה זו חוויה עצומה כשבילנו: הנה התאספנו צעירים מכל מיני עיירות, בני-נוער מהמעמד הבינוני וממשפחות „בעל-ביתיות“, היינו לפועלים בעלי הכרה סוציאליסטית וחוגגים עם הפועלים הגויים את יום חג הפועלים הבינלאומי.

ואי אלה דברים על החברה וההוי ברודה-אופאלין. החברה היתה מורכבת משתי שכבות: חברי „החלוץ-הצעיר“ ו„סתם-חלוצים“. למעשה — היו אלה גם שתי שכבות שונות: 1) חברי החה"צ, צעירים — בני 17-18. 2) המבוגרים בני 20-21, שעמדו לפני גיוס לצבא או משוחררים מגיוס. אלה הרגישו עצמם כ„אבאים“ כלפי הצעירים. באספות דנו בכל הענינים שקרו ועלו בהי החברה, ענינים שכיום הם נראים די פעוטים נידונו אז בפתוס ובחומרה.

*

כרבים אחרים עברתי גם אני מספר תחנות בהכשרה. מרודה-אופאלין נסעתי לסוביבור, לטראבניקי, למארצינקאנץ ולנובו-וילייקי.

בטראבניקי היינו 10-12 חברים. עבדנו אצל בעל אחוזה, אספנו את התבואה מהשדה, העמסנו את האלומות והובלנום לגורן. עבדנו בדיש ובעידור סלק-סוכר. שהינו במקום הזה 2-3 חדשים בלבד.

עם היסול הקבוצה בטראבניקי נסעתי הביתה לכמה חודשים וחזרתי ישר למארצינקאנץ, כפר שגרו בו כמה משפחות יהודיות בעלות חנויות.

החורף היה קר מאוד. עבדנו במנסרה בכל מיני עבודות בפנים ובחוץ: הכנסת בולי העץ למנסרה, הוצאת הלוחות למגרש וסידורם בערמות לייבוש. עבודה מפרכת למדי ואחראית. עבדנו 8 שעות. לא השתכרנו מספיק לקיומנו ותנאי-החיים היו די קשים.

ושוב נדדנו — עברנו לנובו-וילייקי. קיבלנו עבודה בבית-חרושת לקרטונים, שבעליו היה יהודי. בבית-החרושת הזה עבדו 400 פועלים בשתי משמרות. התחלנו לעבוד בכל מיני עבודות פשוטות מחוץ לבית-החרושת.

והנה פרצה שביתה — הפועלים דרשו הטבת שכר ותנאי עבודה טובים יותר. חלק מהפועלים לא הצטרף לשביתה והמפעל תיפקד כמקודם. בעל בית-החרושת הציע לנו להיכנס לעבודות שלא עבדנו בהן מקודם. הפועלים השובתים דרשו מאתנו תחילה כי נפסיק את העבודה בכלל, אך לבסוף הסכימו שנמשיך לעבוד רק באותן העבודות בהן עבדנו עד עתה. בקיבוץ התעוררו ויכוחים. היו כאלה שאמרו, כי באנו לכבוש-עבודה וצריך לעבוד בכל עבודה. והיו כאלה שסברו, שאנו בתור סוציאליסטים צריכים להיות סולידאריים עם השובתים, וניצחו האחרונים. מפירי שביתה לא רצינו להיות. קמנו והלכנו. גם בנובו-וילייקי עבדתי

בחקלאות. לבעל המפעל היו סוכות לגידול ירקות ותות-שדה, ובהם עבדתי. הכשרתי בגרוכוב עמדה לי גם כאן.

*

ולמה הגעתי להכשרה? — יש בדבר גם נימה אישית. בפוגרומים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, נהרגו ונהרסו משפחות יהודיות רבות ברוסיה ובפולין. אבא שלי הוכה למוות ע"י הקוזקים. מאז לא הרפתה ממני השאלה: על שום מה סובל העם היהודי? למה ישרתו היהודים בצבאות זרים וילחמו בנייהם? גם בשנים מאוחרות יותר הייתי עד להריגת יהודים משום שהיו יהודים. האנטישמיות רדפה אותי תמיד ועוד בהיותי נער התחלתי לחשוב על עליה לארץ-ישראל. הייתי מוכן לשבת זמן רב בהכשרה, לעבוד בכל עבודה, ובלבד להגיע להגשמת האידיאל של העליה לארץ, ואמנם הגעתי ואני בארץ ובקיבוץ עינת.

עינת, אפריל 1976

שרה קאצמאן (טורקניץ): מרודה אופאלין לטראבניקי

הגעתי לקיבוץ תל-חי בינואר 1928 מיד אחרי הוועידה הראשונה של החלוץ-הצעיר בווארשה. ברחתי מן הבית, או ליתר דיוק — לא חזרתי מן הוועידה. רבים הגיעו כך לקיבוצים. זאת היתה מנת הצער הראשונה שהענקנו להורינו, וגם לנו, בדרך לחיים החדשים שבחרנו. (אגב, הייתי הנערה הראשונה בעירנו שיצאה להכשרה והרבה כאב ובושה גרמתי להורי).

מסניף החלוץ-הצעיר בסארני היינו שני צירים בוועידה זו, אני ודוד אטשטיין ז"ל (נהרג במלחמת השחרור ברמת רחל) וזכורה לי אפיוודה.

בימי הוועידה באה קבוצת חברים מקיבוץ „שחריה“ למרכז „החלוץ“ בווארשה ושבתו שבתת-מחאה על שאין דואגים לעלייתם. לא זזו מהמקום וצריך היה לכלכל אותם במשך כמה שבועות. כסף לא היה. הגובר של מרכז „החלוץ“ פנחס קוולובסקי (ספיר) ז"ל היה פונה לכל ציר שבא לוועידה ומבקש ממנו הלוואה... — מסרתי את כספי. שלושה שבועות ישבתי אחר-כך בגרוכוב ויום-יום הייתי באה לפנחס קוולובסקי לבקש את כספי עד שקיבלתי אותו והיו לי להוצאות הדרך לקיבוץ ברודה-אופאלין.

בבית-חרושת לכלי זכוכית שברודה-אופאלין עבדו כמעט כל תושבי העיירה המעטים, היהודים והפולנים. קבוצת החלוצים נתקבלה לעבודה בהסתייגויות מרובות. דרשו מאתנו שלא נעבוד בשבתות, ושלא יהיה לנו כל מגע עם בני העיירה פן נשפיע עליהם לרעה. היינו קבוצה קטנה ומבודדת. החברות עבדו בעטיפת כוסות ושאר כלי זכוכית, החברים עבדו באריזה, בטעינה ובעבודות אחרות. השתדלנו מעל לכוחותינו להצטיין בעבודה.

בחורף של שנת 1928 מנינו בערך כ־30 איש. היינו ארבע חברות — חנה יודלביץ, חוה ובר, אוצ'ה ציפקוב ואני. הרבינו לקרוא בצוותא, בספרות הארץ־ישראלית, בייחוד את ברנר, ובעתון „דבר” שהיינו מקבלים ברציפות, ונדמה שחינו את כל בעיות ארץ־ישראל יותר מאשר את בעיות פולין.

אחד החברים הפעילים ביותר ברודה־אופאלין בזמנו היה זאב שינד ז”ל, איש וילנה. הוא היה למעשה המקשר בינינו לבין מרכז „החלוץ”, הוא שדאג לעניני עבודה וכו'. בכל בעיה רצינית פנינו אליו. ברגעי השתכחות וגעגועים הביתה היה שינד שר לנו שירים בידיש. רגעים מעטים אלה שבין הערביים היו מאוד אהובים עלינו.

באביב 1928, מיד אחרי הפסח, התחילו לזרום אלינו חברים במספר רב. באו חברים נוספים מאופוצ'ינה והם — ישר מן ה„ישיבה” וה„חדר”, לבושי קפוטות וחבושי כובעים קטנים. ועם ריבוי החברים התעוררה בעיית העבודה.

באותו זמן הוצעה לנו עבודה בחוה חקלאית באיזור לובלין, בטראבניקי, אצל בעל אחווה פולני. קפצנו על המציאה. חברים חדשים וצעירים בליווי מספר חברים ותיקים, ואני בתוכם, גשלו לטראבניקי. בטראבניקי הצטרפה אלינו קבוצת חברים מלובלין וסביבתה שנקראה „קבוצת רוטנברג” ע”ש ראש הקבוצה. אך הדבק לא עלה יפה. חבריה, ברובם, באו אלינו ישר מן הלימודים, היו גאוותנים, מתנשאים, והיא לא החזיקה מעמד אצלנו ועברה לאחר מכן להשומר הצעיר.

עשינו בטראבניקי כל הקיץ בתנאים גרועים ביותר. באנו לשם בהרגשה טובה, כי נעבוד בחקלאות ובכך נתקרב לחיים ארץ־ישראליים. ואכן לאשרנו לא היה קץ כאשר התחלנו לעבוד בקציר תלתן. נשמענו לכל הוראות הממונים עלינו ולמדנו במהירות את עבודת הקציר בחרמש. היינו יוצאים לעבודה לפני זריחת החמה, וחוזרים אחרי שקיעתה, עיפים, סחוטים, כל הגוף כואב, אך מאושרים מעבודת האדמה. אך בעל־האחווה לא עמד בהבטחותיו. היה מין שועל ערמומי. מלכתחילה החליט להיבנות מקבוצת ה„פיונרים”, כלומר החלוצים, העביד אותנו בפרך ולא קיים אף אחת מהתחייבויותיו. לא קיבלנו דירה נאותה. ישנו במחסן על שקי תבן שמלאנו בעצמנו. גם לחם לא קיבלנו די שבעה. עזבנו את המקום במריבה אתו. ואף על פי כן נשארה טראבניקי בזכרונו כחוויה מיוחדת. נדמה, כי טעמנו שם טעמים של חיי ארץ־ישראל בזעיר אנפין.

מטראבניקי המשכנו בנדודינו. „אנשי רוטנברג” שבו ללובלין, ואנו יצאנו לחפש מקום חדש להכשרה. עברנו כמעט את כל פולין לאורכה, דרך ביאליסטוק וגרודנה בואכה וילנה. הגענו למקום נידח, שקשה להגדירו אם הוא עיירה או כפר. על כל פנים, יהודי המקום הזה קיבלו אותנו במאור פנים. לחלק מהם גם היו בנים בהכשרה. היה זה מארצינקאנץ.

במארצינקאנץ החברים עבדו במנסרה, אבל לחברות לא נמצאה כל עבודה בחוץ וכולן עבדו במשק בית. הדבר הדאיג אותנו מאוד. נכנסנו לחובות, אך אנשי המקום היו סבלנים כלפינו.

לאחר זמן קצר לשהותי במארצינקאנץ הובהלתי הביתה, כי אמי חלתה. באותו פרק זמן התארגנה בעירי סארני קבוצה גדולה של חברי החלוץ־

הצעיר שיצאה להכשרה לקיבוץ „שחריה“ באיבאצביץ. הצטרפתי אליהם ושהיתי שם עד לעלייתי ארצה בסוף חודש אלול, בשנת תרפ"ט.

תל-אביב, אוקטובר 1976

רבקה הראובני (בורנשטיין): בשש פלוגות

כאשר נגמרו מצרכי האוכל והקור התחיל להציק היינו זזים הלאה. תמיד נדדנו לחפש עבודה. ועם הנודדים הייתי גם אני. נדדתי מפלוגה לפלוגה — מרודה-אופאלין שבקונגרס-פולין לנובו-וילייקי בצפון פולין. במשך כל אותו הזמן לא ביקרתי בבית הורי. הקיבוץ היה ביתי עד העליה לארץ, וגם בארץ. לטראבניקי באנו ללמוד את העבודה בחקלאות, אבל לא יכולנו לעמוד בתנאי-העבודה הקשים. רבים הלך. נאלצנו לעזוב.

חלק מהחברים נסע הביתה וחלק נשאר לחכות עד שנשיג הוצאות הדרך כדי לעבור לפלוגה בייזורי הרחוקה. באותם הימים רעבנו ממש. בלילות חיפשנו תפוחי-אדמה בשדות, ולמחרת מבשלים אותם, ובימים אספנו אגוזי-בר ביערות. הפלוגה בייזורי לא האריכה ימים. במנסרה לא היתה עבודה. ואז עברנו כולנו למארצינקאנץ, פלוגתנו השניה באותו זמן.

מאוחר יותר יסדנו פלוגה באולקניקי. אנשי המקום דאגו לנו מאד. באולקניקי נשארו חייבים הרבה חובות, עקב הישארותה של קבוצת חברים לשמור על המקום לאחר שרוב החברים עברו לפלוגה אחרת; לא היה בכוחנו לסלק את החובות ומרכז „החלוץ“ קיבל עליו את האחריות להם. עזבנו את המקום בלילה ובאנו למארצינקאנץ.

במארצינקאנץ עבדנו במנסרה ובהעמסת עצים ברכבות. העבודה היתה קשה והחברים הצעירים נחלשו מאוד. גם כאן לא היתה הפרנסה בשפע. בצל מטונן בשמן נחשב למאכל-הבראה.

תחנתי האחרונה היתה בפלוגת ההכשרה בנובו-וילייקה. במקום זה בבית-חרושת לקרטון עבדו הבחורות בכל העבודות. גרנו בארמון כזה שהיה, כנראה, פעם שייך לפריץ אחד. שם קרה דבר לא סימפאטי. בעל בית-החרושת רצה, כנראה, להשתמש בנו כמפירי שביתה. לא ידענו שעומדת לפרוץ שם שביתה. לראשונה נכנסנו לכל העבודות הפשוטות: בסבלות, בפירוק בית, בניקוי לבנים וכו', ולאחר מכן התחלנו לעבוד גם בבית-החרושת. כשנודע לנו דבר השביתה — עזבנו את המקום.

לקיבוץ תל-חי היה אופי מיוחד בקרב הקיבוצים. היו שהגדירו את שלושת הקיבוצים שהתקיימו בימים ההם כך:

קיבוץ תל-חי — קליינברגער; (אורח-קטן; איש מן המעמד הבינוני); קיבוץ „שחריה“ — אינטעליגענטן; קיבוץ קלוסובה — פראלעטאריער...

את עירתי ראדווימין עזבתי בנעורי, לאחר סיום לימודי בביה"ס היסודי. נסעתי לווארשה. עבדתי כזבנית בחנות למברשות והייתי חברה בסניף „החלוץ“

הצעיר". בהכשרה הייתי פעילה בתחום האירגוני. בייזורי מלאתי גם תפקיד של גזברית.

לא פעם שאלתי את עצמי, האם לא כדאי יותר לנסוע ישר לארץ ולהשקיע שם את מרץ הנועורים שלנו, אבל שערי העליה היו ממילא סגורים והמסקנה היתה, כי צריך להמשיך. לא אחת שאלתי מגיין לי כוחות הנפש האלה להמשיך בתנאים הקשים ועוד לעודד גם אחרים...

הפלוגה הראשונה מתלמידי עלתה בינואר 1929 והלכה לאילת-השחר. אני עליתי בספטמבר באותה שנה — מיד לאחר מאורעות תרפ"ט והלכתי לגבעת-השלושה.

עינת, אפריל 1976

אוצ'ה נחשוני (ציפקוב) : ימי חורף

נולדתי וגדלתי בעיר פינסק. הייתי אחת משמונה ילדים במשפחה, בת לאבא קבצן, אבל גאה, שלא שלח את ילדיו לבית-הספר הממשלתי הפולני, ושילם שכר-לימוד עבור כולנו במוסדות החינוך היהודיים. אני למדתי בבית-הספר העברי-יידישי "תל-חי" שהיה בפיקוחה של מפלגת "סועלי-ציון" צ. ס. שבעיר. בסיימי את ביה"ס, לא יכולתי להמשיך בלימודי ואבי חשב, שעלי ללמוד מקצוע. אך מחשבותי הרחיקו לאופקים אחרים. פניתי לארקה ויינר, (ישראלי — כיום בקיבוץ גבת) מי שהיה מורי ועבד או במרכז "החלוץ", וביקשתי ממנו אישור להכשרה. הוא אמנם הסביר לי כי אין סיכויים קרובים לעליה, אך שלח לי ולחברתי אסתר גוטליב אישורים להכשרה ברודה-אופאלין.

בחודש ספטמבר 1927, אחרי שמחת-תורה, שמנו פעמינו לדרך. בצניעה, בלי דעת ההורים, יצאנו לתחנת-הרכבת. קיבוץ ההכשרה בימים ההם לא כל כך קסם להורים כ,תכלית" לבניהם ולבנותיהם. ההתנגדות להכשרה היתה גדולה ובנות רבות נאלצו להמרות את פי הוריהם ולצאת בהסתר.

אחרי נסיעה של 12 שעות הגענו לתחנת רודה-אופאלין. למזלנו, פגשנו בצעירים שבאו לתחנה והם שעזרו לנו להגיע ברגל לביתו של הקיבוץ.

נכנסנו למטבח, ולעיננו התגלתה כירה גדולה, ועליה — שני סירים, אחד גדול מלא מים ושני עם מרק לצהריים. בחור אחד שהיה בבית הסביר לנו, כי מפאת מחלתו לא יצא לעבודה ונשאר לטפל בענייני הבית. כן סיפר לנו, שהחברים עובדים בפריקת פחם ויחזור לבטח שחורי-פנים ובל-ניבהל... לאחר שיתרחצו — יחזרו להיות ככל בני-האדם.

בערב הצטרפנו לעזור בהכנת ארוחת הערב שבה עסקו כל 12 החברים: לחם מרות ב,שמאלץ" (שומן) הושם על השולחן וכן הועמדו שני קומקומים: גדול ובו מים חמים וקטן ששימש תיוון.

הגנה פונה אלי אחד: הגישי לי בבקשה את "בר" ואת "קוסטרומצקין". תמתי ולא הבנתי, הסתבר שהיו פה שני חברים, אחד גדול ואחד קטן ולאחר עויבתם נקראו הקומקומים בשמותיהם.

יזור, 1928

יזור, 1928

יזורה, 1928

יזורה, 1928

ביום הראשון לבואנו התלחשו החברים ביניהם על חשבוננו. פקפקו אם אמנם נוכל להיות חברות במקום. אך אנו התאקלמנו טוב ועבדנו בכל עבודה: בכביסה, בנקיון ובבית-החרושת.

את ערבי החורף בלינו ע"י הכירה החמה בסיפורים מהבית, בשירי געגועים ובחלומות על עליה שעדיין היתה רחוקה מאתנו.

כך עברו חודשי החורף, שגמרנו אותם בריווח. הבחורים קיבלו 2 זלוטי שכר יום-עבודה והבחורות — 1 זלוטי. חסכנו בהוצאות ונשאר לנו עודף, למען „קרן העליה“.

החלטנו לערוך מסיבה בפורים. סיידנו בעצמנו את הבית אולם מחוסר ידיעה על תכונתו של הסיד, בחשנו אותו בידיים ועורנו נפגע קשות בכוויות. הדבר העיב קצת על מצב-הרוח. בכל זאת היתה המסיבה נהדרת והשמחה רבה. השתתפו בה גם חברים מ„החלוץ-הצעיר“ של העיר הלם, שהביאו עמם משקה לשמח לבבות. הצגת הצלליות שלנו עוררה התלהבות והזמינו אותנו להצגה בפסח בעיר הלם.

עייפם מהליכה ברגל ובלי הכנה מספקת הגענו בפסח לחלם לקיים את ההצגה. בפני קהל מצומצם של מבוגרים ובני-נוער נשא חברנו שינד נאום נלהב על הציונות ואנו השלמנו את הערב בשירה נלהבת ובהורה סוערת.

גבעתיים, דצמבר 1976

רבקה זינגר (קרוכמאלניק): „ליטאית“ בין „פולנים“

לבושה בשמלת משי חגיגית, בשמלה היחידה לגופי, יצאתי להכשרה. בני ביתי חשבו כי הלכתי לנשף, אבל אני עשיתי דרכי לרכבת, שהסיעה אותי לקיבוץ תל-חי. ההורים התנגדו ליציאתי להכשרה והייתי נאלצת להמרות פיהם. מסמורגון עיר-מולדתי הרחקתי מאות קילומטרים עד לרודה אופאלין, כי לא רציתי שהורי יחזירוני מההכשרה בעל-כורחי, כשם שעשו זאת עם אחי שיצא להכשרה בקרבת מקום.

כשירדתי בתחנת הרכבת ברודה-אופאלין נפגשתי זו הפעם הראשונה עם היהודים לובשי ה„קפוטה“ וה„שטריימל“. מימי לא ראיתי טיפוסים שכאלה. הם עוררו בי תמיהה רבה ובלבי צחקתי למראיהם. פרוואן ורבקה בורנשטיין באו לקבל פני. רבקה היתה תמיד הולכת לקבל פני חדשים. לא הכרתיה מקודם. פרוואן תפס בכוח את החבילה מידי ויחד הלכנו לבית הקיבוץ.

באתי לקיבוץ בחודשיים האחרונים לקיומו במקום הזה. היינו או שלוש חברות בלבד. אחר-כך הצטרפה עוד אחת. אך במרוצת הזמן עזבה. הייתי בת יחידה מאור וילנה, „ליטאית“ בין חברים שרובם „פולנים“, יוצאי קונגרס פולין. אותה שפת יידיש שכולנו דברנו בה כמה שונה היתה בפי ובפיהם. לא הבנתי פשוט מה הם מדברים אלי. סבלתי מזה מאוד. רק תודות להשפעתם של שמחה קמינר (כיום — זיו) וחברים אחרים התגברתי והמשכתי.

חייתי בקיבוץ ההכשרה עד עלייתי. לא ביקרתי בבית התורים אלא פעם אחת במשך שנה וחצי, בהן הייתי בהכשרה. הקיבוץ לא נתן הוצאות הדרך וקבלתי כסף מהתורים. „במכתב אליהם כתבתי: „אם ברצונכם כי אבקר בבית, אנא, שלחו לי כסף“ — ואמנם שלחו. גם ביגוד והנעלה הקיבוץ טרם סיפק או. זכורני, כי בנסעי הביתה, נעלתי לרגלי נעל אחת בצבע חום ושניה בצבע שחור. הבחורות עבדו בבית החרושת ולאחר העבודה בבית החרושת עשינו את עבודת השרות בבית. היינו מבשלות, מכבסות ומתקנות את בגדי הבחורים. מרודה-אופאלין נשלחתי יחד עם כמה חברים להיות החלוצים בחווה החקלאית בטראבניקי, שבקרבת לובלין.

בטראבניקי עבדנו קשה. התנאים היו קשים ורוב החברים חלו. היו ימים שיצאו מאתנו לעבודה רק 6 חברים. מכל הבחורות עבדו רק שתיים בשדה, ויתרן בבית. בשדה עבדו — בעידור סלק-הסוכר, בקשירת אלומות התבואה בעת הקציר ובמשק הבית — בבישול ובכביסה.

לאחר צאת הקבוצה הראשונה להתכונן לעליה, נשארו בקיבוץ יחידים מן הוותיקים. רובם היו חדשים, שזה מקרוב באו. הפלוגה מנתה 25 חברים, ביניהם 8 חברות. רעבנו ללחם. משכורת קיבלנו, כמובן, לפי מספר ימי העבודה בפועל בשדה. שישה עובדים לא יכלו לכלכל 25 איש. לבסוף לא יכולנו לעמוד בלחץ העבודה ופיטרו אותנו. נשארו בלא כלום והחילונו לטפל בהעברה למקום אחר. לאן? — לפלוגה בייז'ורי.

לא במהרה עברנו. חסרו לנו הוצאות הדרך עד לייז'ורי. גם סבלנו רעב, וחברים מסניף „החלוץ“ בעיירה פיאפק הסמוכה הביאו לנו לפעמים משהו לאכול. לא פעם נאלצנו לסחוב תפוחי-אדמה מהשדה בכדי להשתיק רעבוננו. לבסוף מסרנו את התעודות בעבוט וקיבלנו הלוואה, שבעזרתה יצאנו לדרך. הגענו רק עד גרודנה — רעבים. לא היה לנו למי לפנות. החלטנו לחפש חלוצים ברחוב. כיצד מחפשים בחור „חלוץ“ ברחוב? — אמרנו, מי ששובש חולצה רוסית שחורה („רובאשקה“) הריהו חלוץ. ואמנם מצאנו אחד כזה, אבל לצערנו לא היה איש „החלוץ“. הוא בכל זאת הביאנו לביתו של חבר „החלוץ“ וממנו קיבלנו את מלוא העזרה. השקונו, האכילוננו ונתנו לנו הוצאות הדרך עד לייז'ורי.

בייז'ורי מצאנו חברים ותיקים מרודה-אופאלין. שמחנו לפגוש אותם. היינו הקבוצה המלוכדת האחרונה שהגיעה למקום הזה. המצב כאן לא היה שפיר ביותר, ואפשר להגדירו אפילו כקשה. היתה עזובה גדולה וליכלוך, ורבו החולים. באותה עת הוקמה הפלוגה במארצינקאניץ. עברתי לשם. המצב כאן היה טוב יותר מהרבה בחינות. האטמוספירה החברתית היתה טובה ונעימה. היינו חברה די מלוכדת.

שינוי בחיי החברה חל עם בואה של קבוצת חברים מגרודנה. אלה הביאו עמם רעיונות ומושגים על אורח-חיים של יחסים חופשיים. זה לא נתקבל על דעתם של חלק מהחברים ואף עורר מורת רוח. גרנו בשני מקומות. חלק מהחברים גר בקרבת מקום-העבודה וחלק אחר גר

בכפר, המרוחק כ־2 קילומטרים. כל בוקר היינו הולכים ברגל מהכפר לעבודה וחוזרים בלילה בדרך בין היערות. פעם גם התנפלו עלינו זאבים. בכפר היו 2 חדרים מגורים — אחד לבנים ואחד לבנות. גרנו חמש חברות בחדר אחד. ישנו על „נארעס“ ודרושה היתה צורת תנוחה מיוחדת בשכיבה עליהם — „קאנטיווען“, בשפת ההכשרה, כלומר לשכב על הצד. הפלוגה במארצינקאנץ התקיימה באופן יחסי די הרבה זמן. עבדנו במנסרה, בחוזרים — בהעמסת קרונות־רכבת ובעבודות שונות בתוך המנסרה והבחורות בסדור הלוחות. וכאשר נגמר חוזה העבודה נתחסלה הפלוגה. במשך הזמן חזרו אליה שנית ושלישית. עם היסולה המוחלט התפלגנו לשניים — חלק הלך לאולקניקי וחלק לגובר־וילייקה. בנובר־וילייקה הייתי בין הראשונים. היינו בה 50 איש. הפלוגה לא האריכה ימים. בגלל שביתה שפרצה אז עזבנו את המקום. קיבוץ תל־חי היה בתקופתו הראשונה קיבוץ נודד. כל הזמן נדדנו ממקום למקום. עקב הנדודים, היו החיים ארעיים ללא יכולת ליצור מסגרת וסדר של חיים קבועים.

עינת, אפריל 1976

נחמה רזניק (פלוטניק): באווירה של קיבוץ קטן

פּוהוּס־זאגורודסקי עיירה קטנה היא במחוז פינסק שבפולסיה. בעיירה זו נולדתי וגדלתי וממנה יצאתי בשנת 1928, מיד אחרי חג הפסח, להכשרה לקיבוץ תל־חי ברודה־אופאלין. אמי התנגדה ויצאתי מהבית בלב כבוד ומבלי לקבל את ברכתה.

תחנת הרכבת ברודה־אופאלין — תחנה קטנה היא. מלבדה — אין בית ואין אדם, ושום סימן של קיבוץ. פתאום — ועל ידי בחור צעיר בעל ראש מתולתל, וטרם הספקתי לתפוס משהו וחבילותי כבר בידי. שמעתי רק את שאלתו: קיבוץ? כן! עינתי ושחקתי. את דבריו הוא לא הבנתי כי דיבר ביידיש שונה לחלוטין מן היידיש שלי. היה זה מרדכי שפירא, שהיה הולך יום־יום לתחנת הרכבת לקבל פני „תימנים“ (כך קראו לחברים חדשים שבאו לקיבוץ).

העבודה בבית־חרושת לזוככית היתה משעממת, והשכר היה מועט. למרות זה היתה התוונה די מסודרת, יחסית. זאב שיינד ז"ל שהיה האחראי על הכלכלה ידע לאזן את התקציב. אם לפעמים לא היה כסף מזומן לא סירבו לתת לו בהקפה. עמד לו קסמו האישי.

הקיבוץ ברודה־אופאלין היה קטן ומשפחתי מאוד. לפעמים, בשעות בין הערביים היו יושבים יחד, שרים ושוכחים את כל השעמום שהיינו שרויים בו בעבודה במשך שעות היום. שינד היה מנעים את האווירה בשיריו העממיים ביידיש, ומן השירים והניגונים החסידיים היו עוברים לריקוד „הורה“ עד אפיסת כוחות.

האוכלוסיה בישוב הקטן היתה דלה מאוד. ילדים בגיל 9—10 כבר לא למדו והיו עובדים בבית-החרושת. אחת מחברותינו, שרה טורקניץ, הזמינה אותם לבוא לקיבוץ ללמדם קרוא וכתוב. ואכן, היו מגיעים לקיבוץ פעמיים בשבוע ללמוד.

מרודה-אופאלין נדדנו לטראבניקי, חווה חקלאית שבטיקו גידלו בה תבואה וסלק-סוכר. עבודתנו היתה להוביל בתלם את הסוסים הרתומים לקולטיבאטור לבל ידרכו על הסלק. חברה שהלכה אחרי הסוסים היתה מנערת את האדמה שכיסתה את צמחי הסלק. עבודתנו בשדה היתה בסידור אלומות שתיים-שתיים, בשורות רחבות, כדי שעגלה תוכל לעבור ביניהן. העבודה היתה קשה, בכל זאת אהבנו אותה כי קסמה לנו החקלאות.

עם סיום העונה נדדנו — לייזורי, שעל שפת הנהר נימאן. הגענו ל-50 איש. העבודה לא היתה יציבה — פעם חוסר ולפעמים עודף בידיים עובדות. בייזורי עבדנו במגסרה בסילוק הנסורת שנפלה מתחת למשורים. הפועלות הנוצריות התייחסו אלינו באיבה והיה קשה. הרבה פעמים הלכתי לעבוד עם הבחורים בסידור קורות-עץ ובלבד שלא להימצא במחיצת ה„גויות“. בייזורי הצטרפו לקיבוץ גם מבני המקום. הייתי גם בפלוגות בסוביבור ובמארצינקאנץ, שתי פלוגות קטנות בתוך יערות.

לאחר שנאשרתי לעליה, נסעתי הביתה, אבל קשה היה לי להיות בעיירה ולחכות לסרטיפיקאט. התגעגעתי לאווירה הקיבוצית. ומכיוון שייזורי היתה רחוקה מביתי, יעצו לי לשהות בינתיים באיזו פלוגה ב„שחריה“. הגעתי — לקיבוץ איבאצביץ' — בלודן ולשמחתי מצאתי שם את שרה טורקניץ. הייתי בפלוגה זו עד עלייתי, והגעתי ארצה בשנת 1929, לאחר מאורעות אב תרפ"ט.

פתח-תקוה, 1977

מן הדרך

(מתוך מכתב)

סוביבור, 2.5.1928

חברים ברודה-אופאלין

באנו לכאן רעבים אחרי שלושה לילות ללא שינה. המנהל בראותו אותנו לבש ארשת של פנים חמוצות והצהיר שאין לו עבודה ליותר מ-4 אנשים, ואנו 6 חברים שבאנו לכאן, להניח יסוד לפלוגת הכשרה חדשה. היה עלינו לפנות לממונה עליו — והוא הסכים להעסיק את כולנו. אחם יכולים לתאר לעצמכם איזה רושם זה עשה עלינו.

עכשיו המצב הוא כזה: נודע לנו שמקום העבודה הוא בחוקת ספק. אני מתקשה להכיר ב„גויים“ העובדים כאן משהו הדומה לבני-אדם.

הגברים והנשים אינם פוסקים להפיק דברים שבניבול פה. התנהגותם מצביעה על אפשרות של התנהגות מגונה, לא רק בדיבורים. ישנם סיכויים שבשבוע הבא נקבל דירה בצריף, כי חלק גדול מהפועלים

עוזב את המקום. ייתכן שזהו הטעם להסכמת המנהל לשמור לנו מקום, כי הוא חושש, שבזמן הקציר לא יהיו די פועלים לעבודה.

בינתיים אנו גרים בעליית-גג, ישנים על הרצפה הערומה, כי אין להשיג קש. אני ופרוץ/אן רק חזרנו מהכפר. אחרי היפושים במשך שעות קיבלנו כמה חבילות של קש, שכמוהן כאפס לאחר שמפזרים אותן על הרצפה.

חלב או המאה אין להשיג כאן. גם לא שומן אחר.

אנו מחכים לתשלום הראשון ואז נלך לוולודאוהו הרחוקה 10 ק"מ מכאן (עיירה על יד הנהר בוג) למצוא שם מקום הכשרה לקיבוצנו — שם משרפות של זפת וטרפנטין השייכות ליהודי.

אנו זקוקים לדלי לצורך שאיבת מים ועוד כמה דברים קטנים.

יצחק ריבק

שמואל גרשוני: יז'ורי קולטת חלוצים

יז'ורי (אוז'ורי באנציקלופדיה הכללית) — עיירה קטנה במרחק 20 ק"מ מגרודנה. שמה בא לה על שום היותה מוקפת מכל עבריה אגמי מים ודומה להצייראי. כולה טובלת ביערות עבותים שמשתרעים על מאות קילומטרים. הכניסה לעיירה בדרך גשרים. המראה — אגדי.

בימי מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1915, כאשר כבשו הגרמנים את רוסיה הלבנה — ניצלו את היערות, כרתו עציהם והקימו מספר מנסרות. בדרך האגמים, הגופלים לנהר נימאן, השיטו את העצים לגרמניה.

בשנת 1918, לאחר נסיגתם של הגרמנים והקמתה של מדינת פולין העצמאית, נמסרו המנסרות ברובן בחכירה ליהודים ועבדו בהן „גויים“. גם מפעלי הטרפנטין שהיו בעיירה השתייכו ברובם ליהודים.

בעיירה היו כ־300 משפחות יהודיות לערך, לעיירה זו הגעתי עם הורי בהיותי בן חצי שנה. ביתנו היה בית ציוני וכל בני המשפחה היו ציונים נלהבים. השתייכתי ל„החלוץ“ והייתי פעיל בו.

בשנת 1926 הוקמה בעיירתנו קבוצת הכשרה בשם „קדימה“, שמנתה כ־15 חברים, ואני כמזכיר הסניף המקומי עזרתי בהקמתה ובארגונה. היות שההכשרה היתה אז זמנית — רק לחצי שנה — לא רצו לקבל את חבריה לעבודה במנסרות, שהעבודה בהן היא קבועה. נתקבלו לעבודה במנסרות רק בסבלות. באין ברירה נאלצו הבחורים להסתפק בהטיבת-עצים, ובכל מיני עבודות אחרות בעיירה. יצוין כי בעלי המנסרות עזרו ככל האפשר.

לאחר חצי שנה של הכשרה בקרו במקום מטעם מרכז „החלוץ“ בווארשה הח' ברוך מינקובסקי ופנחס קולובסקי (ספיר ז"ל) ואישרו את כולם לעליה. בזה תמה פרשת קב', „קדימה“ בעיירה.

אולם יז'ורי ידועה היתה ב„החלוץ“ כמקום שיש בו אפשרויות לעבודה ומשום כך מיועדת להכשרה חלוצית. ואמנם באחד הימים הופיעה משלחת מטעם קיבוץ תל-חי לבדוק את האפשרויות להקים פלוגה במקום. באתי לעזרתם

ובסתיו 1928 קמה בייזורי פלוגת תל-חי. לא ארכו הימים והצטרפתי כחבר לקיבוץ, בהגבלה אחת — בלילות הייתי ישן בבית הורי.

החדירה לעבודה לא היתה קלה. מנהלי העבודה, שהכרתי אותם אישית, הבטיחו עבודה לכמה עשרות בחורים, אך האיכרים שעבדו במקומות אלה לא ראו בעין יפה את פלישת החלוצים. היו מלגלים עלינו ועל העבודה של „הזידקעס“. מוזר במיוחד היה להם לראות אותי עובד בעבודה שחורה. לאט-לאט התרגלו למראה עיניהם והתחילו להבין שאכן אנו רוצים ללמוד לעבוד למען „פלשתינה“. יחסם נשתנה לטובה ואפילו עזרו לנו בעצה ובלימוד מקצוע. העבודה במנסרה היתה קשה ודרוש היה מאמץ שלא לפגר אחרי הפועל הפולני או הרוסי. בין חברי הקיבוץ היו פועלים טובים והיו גם חלשים, ביניהם שקשה היה להם לעמוד במאמץ. העובדים החזקים עבדו במנסרה. האחרים לא נתקבלו לעבודה קבועה ועבדו בחטיבת עצים, בבניה ועוד.

לצרכי דיור שכרנו בית ישן, שכמעט מט ליפול, במרכז העיר, ברחוב שגבל עם הרחוב שנשא את השם ארץ-ישראל גאס. בבית היו שני חדרים לבחורים, חדר אחד לבחורות וחדר אחד נוסף שימש לחדר-האוכל. המטות היו בשתי קומות. המצב הכלכלי היה קשה. השכר היה מועט ולא הספיק למחייתנו. בחנויות המכולת קיבלנו מצרכי מזון באשראי.

העיירה היתה מסוג העיירות המתקדמות, ואפשר היה לקיבוץ לחיות בה את חייו באופן חופשי. אנשי העיירה התייחסו לקיבוץ ביראת כבוד וחבריו נתקבלו בכל מקום בסבר פנים יפות. רופא המקום קיבל את החברים החולים חינם ובבית-המרקחת קיבלו תרופות בזול יותר.

הפלוגה בייזורי התחסלה ב-1929, ובאותה שנה הגענו לנובו-וילייקה. במקום זה עבדנו בבית-החרושת לקארטונים. אני ועוד חבר עסקנו בערבוב ה„דייסה“ של העץ, שממנה מייצרים את הקארטון. בתנורים שרר חום של מאות מעלות צלסיוס, והיה די חם. העבודה היתה ממש מפרכת, ועבדו בזה רק בחורים חזקים שהתחלפו כל שבוע, לפי תור. בנובו-וילייקה עשינו כמחצית השנה.

תל-אביב, יולי 1976

חנה שפירא (קנט): קשה וגם שמח

בפוגרום שהשתולל שבוע ימים בעירתנו פלוטניצה לאחר מלחמת-העולם הראשונה, נהרגו אבי וסבי. יתר בני-המשפחה ברחו יחד עם רבים אחרים לפינסק והיו לפליטים. אני ואחיותי הלכנו לבית-יתומים. אמנם דאגו לנו וחיינו בתנאים נוחים, אך זכרו של הפוגרום לא סר מאתנו ולא יכולנו להשאר בגולה. ראיתי את דרכי בתנועה החלוצית.

בתחילה התנגדו בבית ליציאתי להכשרה. מבחינה כלכלית היינו די-מסודרים — היו לנו חנות ומשק עזר חקלאי. לבסוף שכנעתי את המשפחה וברשותם יצאתי

להכשרה. הלכתי בעקבות חברים אחרים מסניפנו, ושמתי פני לקיבוץ תל-חי. תחנתי הראשונה היתה ייזורי, לאחריה — מארצינקאנץ, אולקניקי, גובר-ויליקה.

במארצינקאנץ עבדנו בכל מיני עבודות במנסרה. היינו חוזרים קפואים מקור. בחורות סחבו את הנסורת באלונקות החוצה מהבור שע"י המשורים, כ"כ עבדו בסידור פארקטים ועוד.

במארצינקאנץ היו חברים ששמרו קצת על מסורת. מלכה סגליק היתה פורשת בשבת מפה לבנה על השולחן, ומדליקה נרות. בפסח ערכנו „סדר" כהלכתו כמו בבית ההורים. מלכה שיכנעה אותנו שיש לשמור על קצת „אידישקייט".

תנאי החיים במארצינקאנץ היו די קשים. היינו ישנות ביחד כמה בחורות במיטה אחת. אם לא שכבו כולן באותו זמן, או אם אחת אחרה ולא רצתה להעיר את חברותיה, נשארה זו לשבת כל הלילה. כל אחת מהישנות היתה מוצמדת למקומה מבלי אפשרות לזוז. כמצע שימש הקש או מזרן הקש, ומשום שהיינו עייפות מן העבודה כלל לא הרגשנו בכך.

הקיבוץ באולקניקי שכן במרחק 1 ק"מ מן העיירה. גם שם עבדנו במנסרה. לחם ופרודוקטים היינו מביאים מהעיירה. כל ערב היינו הולכים בדרך היער להביא את המצרכים. כסף לא היה לנו וצריך היה מפעם לפעם לשכנע את האופה שייתן לנו לחם באשראי. אכלנו הרבה דיסה ואימרה התהלכה בינינו ש„באין לעיסה — תפולנה השיניים".

בגובר-ויליקה התרכזו חברים מכל הפלוגות. גרנו במעין „וילה" והתנאים היו מצוינים. בבית-החרושת עבדנו קשה. עבדנו גם בניקוי לבנים, בטעינתן ובהובלתן בעגלות. כ"כ עבדנו בפריקת עצים ופחם מקרונות הרכבת. גובר-ויליקה ישבה במקום יפה מוקפת יערות ומפלי-מים. החברה בפלוגה היו טובים והיה שמח, אף כי הארגון היה לקוי.

שנה אחת עשיתי בהכשרה ונאשרתי לעליה. בשנה זו נוצרו קשרים הדוקים בין החברים ורצינו להיות יחד בקיבוץ אחד בארץ. ואמנם הקשרים נשמרים גם בארץ. אנחנו חברי תל-חי שנמצאים כאן, בעינת, כאילו היינו בני משפחה אחת. עליתי ארצה ב-1929 לאחר מאורעות-אב הידועות. הורי התנגדו בתוקף לעלייתי. הלכתי לגבעת השלושה וממנה — לעינת.

עינת, אפריל 1976

רחל עזגד (ליון) : תקוות ואכזבות בערבוביה

בשנת 1928/9 הייתי בין היוצאים להכשרה לקיבוץ תל-חי. עצם היציאה — חוויה בלתי נשכחת. חרדה ותפילה קיננו בלבי: מי יתן ואוכיח לעצמי ולתנועה, כי אכן הנני ראויה לכך.

ברגשות מעורבים ובדאגה לבאות הגעתי, ערב שמחת תורה, ביום גשום, סגריר וקר, אל העיירה הקטנה ייזורי השקועה ברפש. מצאתי את עצמי ליד מבנה

עלוב, ובו חדר-אוכל ומטבחון בלבד. בפתח הדלת קיבל אותי בסבר פנים יפות שמחה קמינר (זיו). הוא הבחין מיד במבוכתי ובמצב רוחי, כיבדני בספל תה שלא הצטיין בטעמו והרגיעני בדבריו כי מצפים לתגבורת חברים, להטבת תנאי המגורים, למציאת מקורות עבודה נוספים, וכי נכונים לנו עוד הרבה משימות חשובות במסגרת ההכשרה עד לעליה.

בחץ התגבר הגשם, כאילו ארובות השמים נפתחו. החברים המעטים חוזרים מן העבודה רעבים ורטובים עד לשד עצמותיהם. סעדו את ארוחת הצהריים הדלה בציפיה כי סעודת החג תהיה כהלכה...

בינתיים החלה תכונה לקבלת פני חג שמחת-תורה. עורכים את השולחן, החברים מחליפים בגדים, מגורת הנפט גדלקת, האור קלוש, עצוב בלב, הגעגועים מתגברים, המחשבות מפליגות הרחק להורים, למשפחה ולבית החם. העיניים מתערפלות ודמעות חונקות. הכל כה זר ומוזר. שאלה נוקבת ללא הרף, האומנם זו הדרך בה אלך? לפתע, קול שירה מתפרצת, יד ביד אוחות, הרגליים מתרוממות והריקוד מתלקח. וראה, הפלא ופלא: פתאום כולם כה קרובים וברור לך כי זו הדרך ואין אחרת.

אזכורה את האספה הראשונה בה נידון המצב החברתי והכלכלי, על המשך קיומנו והתרחבותנו. הוויכוח עירני ועניני, מי בקול רם ומי בדממה מביע את דעתו, תקוות ואכזבות בערבוביה. חבר מיואש משמיע דבריו הנוקבים, ולדקה משתררת דממה והעיניים נישאות אל החברה חנה יודלביץ ז"ל, הדמות האמהית, אשר בקולה הרך כקטיפה ובמבט עיניה השחורות והיפות, מסבירה ונוסכת בנו בטחון ואמונה, כי למרות המכשולים שהנם ועודם לפנינו לא נוותר על דרכנו ופולגות חדשות עוד תקומנה לקליטת המוני החברים הממתינים בכל רחבי פולין. ואכן, כך היה.

לאחר תקופת שהות מסויימת בייזורי נפל בחלקי לעבור עם קבוצת חברים למארכינגאנץ ולאחר זמן לאורני. למרות תנאי החיים הקשים, הצפיפות במגורים תזונה בלתי מספקת ומצב כספי דחוק, נהנינו מהנוף המקסים ומרהיב-העין ומחיי החברה המלוכדת. אחדים מאתנו היו מוכנים כבר לעליה וביניהם גם אני. כשאני סוקרת את תקופת ההכשרה, על תנאיה, לבטיה ובעיותיה, ברור לי כי לי ולרבים כמוני, היתה זו אוניברסיטת חיים מעניינת, שהנחילה לנו יסודות וערכים חשובים, בדרך חיינו בארץ.

חדרה 1977

מלכה שתיל (סגליק): האידיאה שלטה בחיינו

הייתי בפלוגת ייזורי כמעט מראשיתה. פלוגתנו זו לא האריכה ימים וכשנסתיימה העבודה עברנו לאורני, שגם בה לא שהינו הרבה זמן ועברנו לנובר-ויליקה.

בייזורי ובאורני עבדנו במנסרות. הבחורות עסקו במדידת הלוחות וברישומים.

בגובו-וילייקה עבדנו בבית-חרושת לקארטונים. הבחורות עבדו גם בחממות של בעל בית-החרושת, בהן גידלנו ירקות ותות-שדה.

שמרנו את השבת. לאחר ימי החולין הקשים, שררה בשבת אווירה של שאר-רוח. בליל-שבת היה השולחן מכוסה מפה ועליו נרות דולקים. אפילו „צילנט“ הכינונו לשבת ולשם כך היינו שורכים רגלינו למאפיה בעיירה הסמוכה. קרה ופעם מעדנו עם הסיר והחמין נשפך והיתה השבת לקויה בחסר...

היו חברים שלחמו נגד הרוח „הדתית“ ששררה כאילו בחיינו, אבל החברים ברובם קיבלו את הדבר ברוח טובה והמשכנו בשמירת-השבת. היתה סובלנות רבה בתוכנו. חברים בעלי דעות חופשיות וחברים שרצו לשמור על מסורת חיו בכפיפה אחת. היתה התחשבות הדדית.

בבוקר, לפני היציאה לעבודה, היינו שותים קפה שחור. יותר נכון — ציקוריה. מי שם לב למחסור ולכלכלה הדלה? מי הקפיד על הלבוש והמראה החיצוני? האידיאה היא ששלטה בחיינו. התקוה לעליה לארץ-ישראל היא שנתנה לנו את הכוח להחזיק מעמד.

יגור, מאי 1976

שמואל רבינוביץ: שביתה בשל הלנת שכר

מארצינקאנץ — כפר ותחנת רכבת באזור גרודנה. מסביב יערות גדולים. בתוך היער, כ-1 וחצי ק"מ מהתחנה, בצריף בודד — שם שכן קיבוצנו.

שני חדרים היו לנו בצריף זה. בחדר אחד שבו גרו הבחורים — עמדו 9 מיטות שבכל אחת מהן ישנו שלושה. בחדר השני ששימש גם חדר-אוכל ומטבח גרו הבחורות. בחדרן היו 4 מיטות ואף הן ישנו שלוש במיטה.

בחדר הבחורות ששימש, גם מטבח, עמדו הכיריים שהיו מוסקים יומם וליל — לבישול ולחימום הדירה.

עם בואי למארצינקאנץ. ישנו 5 — 7 חברים בעליית הגג, מחוסר מקום בצריף. ישנו בעליה עד שירד שלג כבד וכיסה גם אותנו.

כשגדל מספר החברים, שכרנו חדר בבית איכרים בכפר הסמוך למארצינקאנץ, ובו גרו בעיקר הברות. יום-יום היו הולכים ברגל לעבודה וממנה בדרך שהיתה כרוכה בסכנת התנפלות של זאבים.

אני כשלעצמי העדפתי לערוך את משכבי על השולחן. דובדבני, שליח מן הארץ, שביקר אותנו פעם ישן יחד אתי על השולחן. נקשרנו שנינו בחגורה אל השולחן לבל נתגלגל ממנו על הרצפה.

דובדבני, שראה את תנאי חיינו, היה אומר: „אילו הפועלים בארץ היו צריכים להיות בתנאים כאלה — לא היה נשאר אף פועל“.

באתי למארצינקאנץ בראשית 1928. הייתי שם חצי שנה לערך. לפני כן הייתי חודש ימים בייזורי. בחורף של אותה שנה שרר קור עז במיוחד. האדים מן הפה היו קופאים מיד. היינו לובשים ארבעה זוגות מכנסיים, ועובדים בידיים נתונות בכסיות. בחזרה אחת היתה עסוקה כל הזמן בתפירת כסיות.

התזונה היתה דלה ביותר. זכורני, שבמשך איזה זמן לא היה בכלל מה לאכול. היינו מחטטים אחרי חתיכות לחם בערמות הקליפות שהובאו למאכל לפרות. המנסרה, שבה עבדנו היתה בלב היער. היו כורתים את העצים ביער ומביאים אותם ישר למנסרה בקרוניות של רכבת קטנה, מיוחדת למטרה זו. המנסרה היתה שייכת ליהודי אחד בשם קפלן והוא מסר אותה להנהלתו של יהודי אחד מגרודנה, יהודי תלמיד חכם. כשנודע לו שאני בן שוחט (בעיירה שימשתי גם אני כשוחט, והייתי כביכול, תלמיד-חכם) מינה אותי למנהל-עבודה של חברי הקיבוץ. עבדנו בכל העבודות: בהגשת בולי העץ בקרוניות ל„גאטור“ (למשורים) — בולי עץ בעובי של 1 מטר; הוצאת הלוחות והקרשים החוצה וסידורם ב„שטאבלען“ (ערמות מסודרות שתי-וערב); הוצאת הנסורת מהבור שמתחת למשורים; הטענת עצים על הקרונות; טעינת פסולת ועוד. עבדנו, יהודים וגויים, ביחד. את שכר-העבודה לא קיבלנו בכסף מזומן אלא בפתקאות שוויי-כסף, שבעדן קנינו את המצרכים בחנות-מכולת יהודית בסביבת תחנת-הרכבת, שעל ידה גרו מספר יהודים.

פעם נאלצנו להכריז על שביתה בשל הלנת-שכר. פשוט, לא היה במה לקנות מצרכי אוכל. בעל המנסרה רגז עלינו: „היתכן? החלוצים, ובן השוחט בראשם, שובתים!“ לא רצה לדבר עמנו והתריס בפנינו: „אתם קומוניסטים“. ופיטר אותנו. אך מנהל העבודה המשיך להעסיק אותנו בעבודה. לאחר-כך התפייסנו והמשכנו. ביום הראשון, שבו שבתו „הגויים“ מעבודה היינו משתכרים הרבה יותר, שכן היינו יותר חפשיים, ויכולנו לבחור עבודות וקרונות נוחים יותר. ביום חורף אחד מושלג וקר ביותר, לא באו „הגויים“ לעבודה ואילו אנחנו באנו לעבודה כרגיל. עבדנו בפינוי פסי הרכבת מהשלג, בהסעת הקרונות, בטעינה ופריקה וכו'. מנהל העבודה היה מופתע ביותר למראה עיניו. איך התרחצנו? — רוב החברים לא התרחצו. כיצד אפשר להתרחץ בקור עז כזה? היו כאלה שהתרחצו איך שהוא בקערת מיי-שלג. היינו מתרחצים בחדר בין המיטות תוך קריאות „אסור“ מכל הצדדים. מים שאבנו מבאר בעזרת דלי הקשור למוט. הגעתי ארצה באוקטובר 1929. נשלחתי לאילת-השחר, שבה אני חי עד היום.

אילת-השחר, אוגוסט 1976

תמר אילתי: למרות הכל — היה כדאי!

„תמרה! ליום סיום הקבוצה אאחל לך שלא תהיה זו סיום דרכך החלוצית, כי אם תקופת ההתחלה והפתיחה לדרך גדולה וארוכה. הסיום עדיין לא בא. הוא רחוק, רחוק!...“

במילים אלה ברכה אותי פניה ברגשטיין לאחר שלושה חודשים של עבודה בקבוצה החקלאית בצ'ארלונה. ואמנם, לא היה זה סיום. המשכתי בדרך הארוכה בקיבוץ תל-חי, בו נדדתי עם החברים מייזורי למארצ'ינקאנץ, לאולקניקי ועד לתחנת האחרונה בנובו-וילייקה.

צ'רלונה — חווה חקלאית ע"י העיירה לונה שבאזור גרודנה. מעיר מולדתי גרודנה הגעתי אליה במעברה שעל הנהר נימאן. הגעתי ללונה לפנות ערב, וחברים שבאו לפגשני הביאוני לקבוצה.

הבית שבו שכנה הקבוצה היה עלוב ביותר — ביקתה בת חדר אחד ששימש גם מטבח, גם חדר אוכל וגם מקום מגורים לבחורים. הבחורות הסתדרו במבנה ששימש פעם דיר חזירים. חלק מהבחורים ישנו גם בעליית הגג.

עבודתנו הראשונה היתה בעישוב הירקות ובעירום חציר בכרי-הדשא שלפעמים היו מכוסים בוץ ומים. בעונת הקציר עבדנו בקשירת האלומות ובדייש שהאכילנו הרבה אבק. היינו נאלצים לעמוד בהתחרות עם „הגויים“ המנוסים. לפני צאתי להכשרה עבדתי כזבנית וקופאית בחנות למכירת סגירות בבית-החרושת המפורסם של שרשבסקי בגרודנה. כמובן, שלא היה לי כל מושג בעבודה חקלאית ועשיתי כל מאמץ להסתגל לה.

בצ'ארלונה היתה התזונה טובה ולא ידענו מחסור. לא כן היה המצב בפלוגות האחרות של קיבוץ תל-חי שבדרך-כלל היתה התזונה בהן דלה ביותר. מייזורי עברתי מיד למארצינקאנץ. המצב הכלכלי כאן היה קשה. רק כמה בחורים עבדו והבחוריות היו מחוסרות-עבודה.

גם באולקניקי לא שפר עלינו חלקנו. הבחורים, בחלקם עבדו בבית-החרושת ובחלקם בחטיבת עצים. הבחורות אף הן עבדו בחטיבת עצים. לא היה זה מהדברים הקלים לבחורות לנסר ולחטוב 3 מטר עצים לעיני יקירי העיר שעומדים ומסתכלים בהן. אני דורקה בלוך קשרנו פרוותינו בחבלים ועבדנו יחד עם הבחורים במלאכת קודש זו.

כל זמן שעבודה היתה מצויה והכנסה בצידה קיבלנו את לחמנו מהמאפיה ואת מצרכי המזון במכולת — לא פעם בהקפה. אולם משפחתה העבודה והקופה היתה ריקה — גדל החוב והחנוונים הפסיקו לספק לנו צרכי מזון.

באותה שנה היה חורף קשה במיוחד. בעקב הקור והרטיבות הרבה שבבית חלו הרבה חברים. נוסף לכך לא היה אפילו לחם לאכול. החנווני בכפר (יהודי) השיב פנינו ריקם. התביישנו על שבכלל פנינו אליו. היינו רעבים, עברנו ליד המאפיה, ריח הלחם הטרי בא באפנו. אך לא נכנסנו פנימה, רק פרצנו בככי ובאנו הביתה בלי לחם.

באולקניקי גרנו בדירה מחוץ לעיירה, ובה שני חדרים: אחד היה לחדר-אוכל ובו גרו הבחורים, ובשני גרו 7 בנות שישנו בשתי מיטות — באחת שלוש בנות ובשניה 4 בנות.

מאולקניקי יצאנו באישון לילה. חברים אחדים נשארו לסידור כיסוי החובות. לנובו-וילייקה באנו באביב. לרשותנו עמדה טירה יפה ליד הנהר וילייה. הנוף היה מקסים. בטירה היו חדרים רבים. הדיור והכלכלה כאן היו אידיאליים. כאן עבדתי בבית-החרושת לקארטונים. הרבה פעמים עבדתי בשתי משמרות במשך 16 שעות רצופות. בעל בית-החרושת ניסה להשפיע עלי לווטר על העליה לארץ-ישראל ולהישאר במפעל. צחקנו להצעה זו.

בסיכום חיי בהכשרה רשאית אני להגיד: היה קשה מבחינה פיזית והיה קשה

התזונה היתה דלה ביותר. זכורני, שבמשך איזה זמן לא היה בכלל מה לאכול. היינו מחטטים אחרי חתיכות לחם בערמות הקליפות שהובאו למאכל לפרות. המנסרה, שבה עבדנו היתה בלב היער. היו כורתים את העצים ביער ומביאים אותם ישר למנסרה בקרוניות של רכבת קטנה, מיוחדת למטרה זו. המנסרה היתה שייכת ליהודי אחד בשם קפלן והוא מסר אותה להנהלתו של יהודי אחד מגרודנה, יהודי תלמיד חכם. כשנודע לו שאני בן שוחט (בעיירה שימשתי גם אני כשוחט, והייתי כביכול, תלמיד-חכם) מינה אותי למנהל-עבודה של חברי הקיבוץ. עבדנו בכל העבודות: בהגשת בולי העץ בקרוניות ל„גאטור“ (למשורים) — בולי עץ בעובי של 1 מטר; הוצאת הלווחות והקרשים החוצה וסידורם ב„שטאבלען“ (ערמות מסודרות שתי-וערב); הוצאת הנסורת מהבור שמתחת למשורים; הטענת עצים על הקרונות; טעינת פסולת ועוד. עבדנו, יהודים וגויים, ביחד. את שכר-העבודה לא קיבלנו בכסף מוזמן אלא בפתקאות שווי-כסף, שבעדן קנינו את המצרכים בחנות-מכולת יהודית בסביבת תחנת-הרכבת, שעל ידה גרו מספר יהודים.

פעם נאלצנו להכריז על שביתה בשל הלנת-שכר. פשוט, לא היה במה לקנות מצרכי אוכל. בעל המנסרה רגז עלינו: „היתכן? החלוצים, ובן השוחט בראשם, שובתים!“ לא רצה לדבר עמנו והתריס בפנינו: „אתם קומוניסטים“. ופיטר אותנו. אך מנהל העבודה המשיך להעסיק אותנו בעבודה. לאחר-כך התפייסנו והמשכנו. ביום הראשון, שבו שבתו, „הגויים“ מעבודה היינו משתכרים הרבה יותר, שכן היינו יותר חפשיים, ויכולנו לבחור עבודות וקרונות נוחים יותר. ביום חורף אחד מושלג וקר ביותר, לא באו „הגויים“ לעבודה ואילו אנחנו באנו לעבודה כרגיל. עבדנו בפנינו פסי הרכבת מהשלג, בהסעת הקרונות, בטעינה ופריקה וכו'. מנהל העבודה היה מופתע ביותר למראה עיניו. איך התרחצו? — רוב החברים לא התרחצו. כיצד אפשר להתרחץ בקור עז כזה? היו כאלה שהתרחצו איך שהוא בקערת מי-שלג. היינו מתרחצים בחדר בין המיטות תוך קריאות „אסור“ מכל הצדדים. מים שאבנו מבאר בעזרת דלי הקשור למוט.

הגעתי ארצה באוקטובר 1929. נשלחתי לאילת-השחר, שבה אני חי עד היום.

אילת-השחר, אוגוסט 1976

תמר אילתני: למרות הכל — היה כדאי!

„תמרה! ליום סיום הקבוצה אחל לך שלא תהיה זו סיום דרכך החלוצית, כי אם תקופת ההתחלה והפתיחה לדרך גדולה וארוכה. הסיום עדיין לא בא. הוא רחוק, רחוק!...“

במילים אלה ברכה אותי פניה ברגשטיין לאחר שלושה חודשים של עבודה בקבוצה החקלאית בצ'ארלונה. ואמנם, לא היה זה סיום. המשכתי בדרך הארוכה בקיבוץ תל-חי, בו נודדתי עם החברים מייזורי למארצינקאנץ, לאולקניקי ועד לתחנת האחרונה בנובו-וילייקה.

צ'רלונה — חווה חקלאית ע"י העיירה לונה שבאזור גרודנה. מעיר מולדתי גרודנה הגעתי אליה במעברה שעל הנהר נימאן. הגעתי ללונה לפנות ערב, וזכרתי שבאו לפגשני הביאוני לקבוצה.

הבית שבו שכנה הקבוצה היה עלוב ביותר — ביקתה בת חדר אחד ששימש גם מטבח, גם חדר אוכל וגם מקום מגורים לבחורים. הבחורות הסתדרו במבנה ששימש פעם דיר חזירים. חלק מהבחורים ישנו גם בעליית הגג.

עבודתנו הראשונה היתה בעישוב הירקות ובעירום הציר בכרייה-הדשא שלפעמים היו מכוסים בוך ומים. בעונת הקציר עבדנו בקשירת האלומות ובדייש שהאכילנו הרבה אבק. היינו נאלצים לעמוד בהתחרות עם „הגויים“ המנוסים. לפני צאתי להכשרה עבדתי כזבנית וקופאית בחנות למכירת סגירות בבית-החרושת המפורסם של שרשבסקי בגרודנה. כמובן, שלא היה לי כל מושג בעבודה חקלאית ועשיתי כל מאמץ להסתגל לה.

בצ'ארלונה היתה התזונה טובה ולא ידענו מחסור. לא כן היה המצב בפלוגות האחרות של קיבוץ תל-חי שבדרך-כלל היתה התזונה בהן דלה ביותר. מייזורי עברתי מיד למארצינקאנץ. המצב הכלכלי כאן היה קשה. רק כמה בחורים עבדו והבחוריות היו מחוסרות-עבודה.

גם באולקניקי לא שפר עלינו חלקנו. הבחורים, בחלקם עבדו בבית-החרושת ובחלקם בחטיבת עצים. הבחורות אף הן עבדו בחטיבת עצים. לא היה זה מהדברים הקלים לבחורות לנסר ולחטוב 3 מטר עצים לעיני יקירי העיר שעומדים ומסתכלים בהן. אני דורקה בלוך קשרנו פרוותינו בחבלים ועבדנו יחד עם הבחורים במלאכת קודש זו.

כל זמן שעבודה היתה מצויה והכנסה בצידה קיבלנו את לחמנו מהמאפיה ואת מצרכי המזון במכולת — לא פעם בהקפה. אולם משפחתה העבודה והקופה היתה ריקה — גדל החוב והחנוונים הפסיקו לספק לנו צרכי מזון.

באותה שנה היה חורף קשה במיוחד. בעקב הקור והרטיבות הרבה שבבית חלו הרבה חברים. נוסף לכך לא היה אפילו לחם לאכול. החנווני בכפר (יהודי) השיב פנינו ריקם. התביישנו על שבכלל פנינו אליו. היינו רעבים, עברנו ליד המאפיה, ריח הלחם הטרי בא באפנו. אך לא נכנסנו פנימה, רק פרצנו בכבי ובאנו הביתה בלי לחם.

באולקניקי גרנו בדירה מחוץ לעיירה, ובה שני חדרים: אחד היה לחדר-אוכל ובו גרו הבחורים, ובשני גרו 7 בנות שישנו בשתי מיטות — באחת שלוש בנות ובשניה 4 בנות.

מאולקניקי יצאנו באישון לילה. חברים אחדים נשארו לסידור כיסוי החובות. לנו-וילייקה באנו באביב. לרשותנו עמדה טירה יפה ליד הנהר וילייה. הנוף היה מקסים. בטירה היו חדרים רבים. הדיור והכלכלה כאן היו אידיאליים. כאן עבדתי בבית-החרושת לקארטונים. הרבה פעמים עבדתי בשתי משמרות במשך 16 שעות רצופות. בעל בית-החרושת ניסה להשפיע עלי לותר על העליה לארץ-ישראל ולהישאר במפעל. צחקנו להצעה זו.

בסיכום חיי בהכשרה רשאית אני להגיד: היה קשה מבחינה פיזית והיה קשה

להתרגל לצפיפות ולתנאים הסניטריים הרעים. סבלתי מזה רבות ולא פעם
הקשיתי לשאול: האם זה כדאי?
— ובכל זאת, ולמרות הכל — היה כדאי!

אילת-השחר, אוגוסט 1976

משה רזניק: בקבוצה חקלאית

באביב 1928 יצאתי להכשרה בקבוצה חקלאית באחוזה בצ'ארלונה. היינו
16 חברים, בתוכם 3 חברות. עבדנו בכל עבודה בשדה, עבודה פרימיטיבית של
12 שעות ליום ותמורתה קיבלנו במוזנות.
היינו באחוזה כל עונת הקיץ. בהשפעתו של הה' זאב שינד הגדרנו את עצמנו
לקיבוץ תל-חי וכחום עונת העבודה החקלאית עברנו לייזורי. כאן הייתי עד פסח
1929, עד לאישורי עלייה.
בצ'ארלונה הייתי מוכיר הקבוצה וגם האקונום. התנאים היו קשים, אבל
השמחה היתה שורה תמיד במעוננו.
העבודה בצ'ארלונה היתה די קשה. היו ימים שסחבנו על הגב במשך 11 שעות
שקי תבואה במשקל 60 ק"ג כל אחד מהקרקע למחסן בעליית-הגג ושם שפכנו
אותם לערמת התפורות. עבודת פרך ממש היתה פריקת החציר מהעגלות לתוך
המתכנים הסגורים. העבודה נעשתה ללא קרן-אור ובמחנק ללא נשוא. החברים
בני 18—19 שנים שתקו, התגברו ולא התלוננו.
תנאי המגורים בצ'ארלונה היו קשים. היה ברשותנו רק חדר אחד ששימש
לכל דבר: לשינה, לבישול, לאכילה ולכביסה. העיקה עלינו במיוחד בעיית
המגורים לחברות. בחורה אחת היתה ישנה במחסן.
מצ'ארלונה עברתי לייזורי. התנאים היו כאן יחסית טובים יותר. עבדתי
במשמרות במנסרה. תנאי המגורים היו אמנם בתחילה קשים אבל השתנו במשך
הזמן לטובה. עם כוואנו גרנו 50 איש בבית של 2 חדרים קטנים והצפיפות היתה
גדולה. ישנו על הספסל ועל השולחן. אח"כ שכרנו דירה של 4—5 חדרים
ונשמנו לרווחה.

פתח-הקנה, 1977

מנדודי קיבוץ תל-חי בראשיתו

משני פתקים שנמצאו בעזבונו של אברהם בבצ'יק ז"ל הסתכמו הפרטים הבאים:
חברי קיבוץ תל-חי עזבו את ייזורי בגלל חוסר עבודה. המנסרה עמדה.
היו כאן 25 חברים. מייזורי עברו למארצינקאנץ — בה היו בימים ההם
15 איש. יחד — 40 איש. עבודה היתה או ל-4—6 חברים.
נתגלו שוב סיכויים לעבודה בייזורי, ומחדש נוסדה שם פלוגה.

כעבור שבוע נתבטלה, ושוב הפעם בגלל חוסר-עבודה חזרו למארצינקאנץ.
נוסדו פלוגות באורני ובאולקניקי. בשני המקומות האלה עבדו בעבודה
הפשוטה. באורני עשו 3 חודשים. לא היתה עבודה וחזרו למארצינקאנץ.
גם באולקניקי שהו רק 4 חודשים.

בטרם יציאה מאולקניקי מצאו עבודה בנובו-וילייקי ע"י וילנה. יצאו
לשם 12 חברים מאולקניקי ו-8 חברים ממארצינקאנץ. נפגשו יחד בתחנת
הרכבת ונסעו יחד לייסד את הפלוגה בנובו-וילייקי. באולקניקי נשארו
8 חברים לשמור על המקום. נוצר שם גרעון גדול, אי אפשר היה להשיג
פרודקטים והברים התעלפו בעבודה בגלל חולשה. אי-אפשר היה להתקיים
וחזרו למארצינקאנץ.

במארצינקאנץ נאספו 25 חברים ובנובו-וילייקי — 20 חברים.
בנובו-וילייקי פרצה שביחה — וחזרו למארצינקאנץ. במארצינקאנץ
נוצר גרעון ועברו לנימאן. 70 איש היו שם, מהם 40 התכוננו לעליה.

לא עבודה לשם מחיה

ולא עבודה לשם מצוה,

כי אם עבודה לשם חיים —

עבודה

אשר אור חדש נגה עליה

*

ואני, בראותי אותך, אחי,

עודר בהרים וחופר בעמקים;

ואותך, אחותי,

נוהגת בשוורים והורשת,

אמרתי:

אכן אתם תשמעו חלום

לפתור אותו...

א. ד. גורדון

זכרונות מימים ראשונים (שיחת חברים באילת-השחר, מאי 1976)

שמחה זיו: מפי זאב שינד שמעתי, כי ארבעה חברים היו המה שייסדו את הקיבוץ ע"ש חללי תל-חי ברחד-האופאלין. אני הגעתי לתל-חי בשלהי קיץ 1927. מצאתי שם את אלחנן בוקסנר. נדמה לי שבקיבוץ היו אז 20 חברים. זוכר אני, שאף אחד לא היה מסדר את מיטתו, בקומו בבוקר משנתו. אני החלטתי מהיום הראשון לבואי לסדר את מיטתי לבד. שלושת הימים הראשונים נשארתי יחידי במעשה זה, אולם במשך הזמן נוספו לאט לאט חברים נוספים, עד שהגענו למצב שכולם סידרו בעצמם את משכבם.

את מצרכי האוכל קנינו בחלם. היינו אוכלים לחם שחור עם דג מלוח. קשה היה לי להתרגל לעבודה — קניתי אותה בייסורים רבים. הייתי מלא חבורות ופצעים. רציתי מאוד להכיר את חלם. אין ספק שהייתי מושפע מבחינה פסיכולוגית מן הסיפורים והאגדות שהתהלכו בעם מסביב לעיר זו. היינו סקרנים לראות את אנשיה ולשמע אותם. בחלם היתה הסתדרות ציונית וגם „החלוק" שעזרו לנו הרבה.

פעם נודמנתי ליד הרכבת, בכדי לקחת דואר. פגשתי שם את מנהל בית-החרושת יחד עם מנהל הייצור שגלוה אליו. שניהם יהודים. והנה ראיתי את בעל בית-החרושת נכנס לרכבת למחלקה ה-3 של הרכבת. הייתי חמה ושאלתי את מנהל הייצור: למה אין אדם עשיר כמוהו נוסע במחלקה הראשונה? — על זה ענני: „אדם כמוך אינו צריך לשאול שאלות כאלו. עליך לשאול למה אין מחלקה רביעית וחמישית". מסתבר, שבעל בית-החרושת היה קמצן גדול וחלילה לו לנסוע במחלקה ראשונה. לעומתו היה מהנדס הייצור יהודי נחמד מאוד עם סימפאטיה רבה לחלוצים, ועזר לנו ברצון רב, לפי יכולתו.

חל זיו: בבית-החרושת לזוכית ייצרו כלים אמנותיים, מלאכת מחשבת. עבדו בו הרבה פועלים מהסביבה ובעיקר מהכפר רודה-האופאלין עצמו. „הגויים" עבדו בנשיפה ובכל העבודות המקצועיות. אלה שעבדו בנשיפה ובעבודות דומות קשות היו חולי שחפת שנתקצרו ימי חייהם. חברינו עבדו בעבודות הבלתי-מקצועיות ובסבלות.

גרנו בשני חדרים גדולים — אחד לבחורים ואחד לבחורות. „הגויים" ערכו פעם התקפה על הקיבוץ וורקו אבנים בחלונות. תופעה זו חזרה גם במקומות אחרים. הם פשוט לא השלימו עם פלוגות ההכשרה שלנו. היו מוסתים ושונאים.

שחורה ישראלי: במארצינקאנץ ישנו בחורים ובחורות בחדר אחד. קשה לי היום להעלות על הדעת שבחורים צעירים יישנו באותו חדר עם בחורות צעירות ולא קרה שום דבר.

בהיותי בייזורי התכנסו ליומיים-שלושה הרבה חברים מקיבוץ תל-חי ומקיבוצים אחרים שהיו בדרך עלייתם ארצה. אני זוכרת אותם: בחורים צעירים, יפים וחזקים כאריות.

שמחה זיו: עלי להזכיר את חברנו זליג ישראלי ז"ל. הוא היה בייזורי אחד הפועלים המצטיינים. עבד שם במנסרה בעבודה אחראית בהסעת קרונות בוליהעץ העבים למשורים. עבודה זו דרשה מומחיות, שכן צריך היה לשמור על האיזון של

בוליהעץ לבל ישקעו לצד אחד. ה„גויים“ היו מוכנים תמיד לעבוד עמו, כי היה שווה להם בעבודה. בזכותו נתקבלו לעבודה שם חברים נוספים. היה בין פעילי הפלוגה. שחורה ישראלי: לייז'ורי באתי בשנת 1928. לא היתה עבודה לכולם והדבר גרם לדמוראליזציה. עברנו למארצינקאנץ אבל גם שם לא היתה עבודה מלאה. בגלל חוסר עבודה נאלצו 11 חברים, ובתוכם אני, לעבור לקיבוץ „שחריה“ באיבאצביץ. כסף להוצאות הדרך לא היה לנו ושרכנו רגלינו מסניף לסניף. כך נדדנו בדרכים מעיר לעיר ומעירה לעירה במשך שבועיים. בכל סניף של „החלוץ“ אספו למעננו את סכום הכסף הדרוש למען המשך הנסיעה לתחנה הבאה. 10 ימים לא פשטנו מעלינו את בגדינו משום שהיינו לנים בתחנות הרכבת. כך התגלגלנו ממקום למקום עד בואנו למחוז חפצנו.

שמחה זיו: לאחר תקופה קצרה ברודה-אופאלין נבחר ועד חדש בן 5 חברים, שאני הייתי אחד מהם. יתר החברים בוועד היו: חנה יודלביץ, זאב שינד, ואריה דוברושקלנקה. את החמישי לא אזכור.

שערי הארץ היו סגורים ועליה לא היתה. ארבעת הקיבוצים: קלוסובה, „שחריה“, תל-חי וגרוכוב נפגשו להתייעצות בהשתתפותו של אליהו דובקין וחברים אחרים של מרכז „החלוץ“ בפולין. כן התקיימה באותה עת פגישה נוספת של החברים שהגדירו עצמם לקיבוץ המאוחד שבה נבחרתי כמזכיר הגוש. לא ארכו הימים ובראגניסקי בא לדבר עמנו על עליה בלתי-ליגלית. ענין העליה נשמר כסוד כמוס. הכל היה במחתרת.

בינואר 1929 עלתה ארצה הקבוצה הראשונה מתל-חי שכללה את הח' שינד, אהובה וצבי בוטרומוביץ, חנה יודלביץ, שושקה, רחל שליפר, קבוצת חברים מאופוצ'נה ועוד.

רחל זיו: אני זוכרת כמה יפה קיבלו אותנו בווארשה ולאחר מכן בארץ. היינו מפותחי העליה החמישית.

עובדה מחייבת

(מתוך מכתביו של נחום בנארי)

למזכירות הקיבוץ המאוחד בארץ

וארשה, 18 באפריל 1928

א. אודיע לכם כי קיבוץ „שחריה“ החליט על הצטרפותו לקיבוץ המאוחד בארץ. כרגע כל שלושת הקיבוצים הקבועים הקיימים בפולגה (קלוסובה, „שחריה“ ורודה-אופאלין) קשורים עם הקיבוץ המאוחד. העובדה הזאת מחייבת אותנו הרבה.

ב. ב-21.8.28 — התקיימה פגישה של הקיבוצים בה הגדירו עצמם לקיבוץ המאוחד: קיבוץ קלוסובה על שם יוסף טרומפלדור בקלוסובה ומאנביץ', קיבוץ תל-חי במארצ'ינגאנץ, ייזורי ופלוגה בטרבניקי; קיבוץ „שחריה“ בנוו'ץ, דומברובה וקאיאנקה; משק גרוכוב.

כל אחד מהקיבוצים הנ"ל החליט על קביעת דרכו בארץ-ישראל. בפגישתם המשותפת החליטו לייסד את הקיבוץ-המאוחד בפולין, אשר יסודותיו יתאימו ליסודות הקיבוץ המאוחד בארץ ואשר ישמש רזרבה לקיבוץ הזה בארץ. למזכירות נבחרו: מרשק, מינץ ושמחה. מתל-חי. המזכירות נמצאת בחוות גרוכוב ושמחה הוא מזכיר הקיבוץ.

בין קיבוץ תל-חי ומזכירות הקיבוץ המאוחד בעין חרוד

למזכירות הקיבוץ המאוחד בעין-חרוד.

רודה אופאלין, 9.5.1928

ח. י.

בפגישה האחרונה של הקיבוץ על שם חללי תל-חי יחד עם הפלוגות, עמדה השאלה איזו היא הדרך בה נגיע למטרותנו. פה אחד החלטנו, כי מטרת קיבוצנו היא להתרחב ולהיעשות לקיבוץ גדול ולהתקשר עם תנועת הקיבוצים בארץ. אנו תקווה שתנועתנו הקיבוצית תהיה מאוחדת. מהיום הננו רוצים לעמדם אתכם בקשר מכתבים, עתונים וכי' הרבה חברים מתכוננים לארץ וכבר מוכנים לעליה וליציאה. אנו מקווים שעם פתיחת שערי העליה, יעלו גם חברים מאתנו וייכנסו לקיבוצכם — קיבוצנו. עשינו את הצעד הראשון לאיחודנו וחושבים אנו שהחוט המקשרנו לא יקרע ויחזיק מעמד בינינו.

בברכת העליה נתברך.

בשם המזכירות: חנה יודלביץ'

צ'ארלונה, אוגוסט 1928

8.6.1928, עין-חרוד,

בשמחה קיבלנו את הודעתכם אלינו, כי החלטתם להצטרף לקיבוץ המאוחד בארץ. בשעה קשה זו העוברת עלינו בארץ, שעת הבצורת בעליה, חשובה לנו כל ידיעה, כל בשורה כי עוד לא דלל המעין, אשר ממנו שאבנו ונשאב את כוחותינו וכי עומדים הכן חברים לרעיון ולשאפה, אשר באפשרות הראשונה יעלו לקול קריאתנו ויעמדו יחד אתנו בשורות העבודה והמלחמה על בנין חיינו החדשים — יצטרפו לקיבוץ המאוחד בארץ.

שנים קשות עברו עלינו, חברים. זה שנתיים שנפסקה עליית „החלוץ“ לשורותינו ופסק גידולו של הקיבוץ. הרבה עמדות עבודה חשובות נשמטו מידינו. הכוחות התדלדלו ופחתו. אך לא רק שנות בצורת היה השנים האלה לנו, כי אם גם שנות בצרון וחישול פנימי בתנועה בארץ. הרבה מקיבוצי העליה, אשר נוצרו במוצאי העליה הרביעית, קמלו, בעודם באיבם. המשבר הקשה בארץ הכחידם. אך אלה מקיבוצי העליה, אשר התלכדו סביב הקיבוץ המאוחד בארץ, היכו שורש בחיים ובעבודה ומהווים גופים המתכוננים להתישבות ונאחזים בקרקע. קיבוצי העליה האלה — „קיבוץ ווהלין“, הקשור עם קיבוץ קלוסובה, יחד עם קבוצת הליטאים — ברחובות, „הכובש“ בכפר סבא, השומר-הצעיר מ.ס.ר.ר. בכנרת, „מעבר“ יחד עם קיבוץ עין-חרוד מהווים עכשיו כוח מיוחד רב-אפשרויות ורבי-יכולת, פעולה ויצירה, המתכוונן לפעולות כיבוש חדשות ולתפקידים חדשים.

לקראת התפקידים החדשים עם חלוף המשבר הננו נושאים את עינינו לאיחוד מלא של כל הכוחות הקיבוציים בארץ עם התנועה הקיבוצית-חלוצית הצעירה ההולכת ומתהווה בחוף-לארץ. ולכן גדולים ורבים, חברים, התפקידים העומדים לפנינו. גדולה האחריות המוטלת עלינו. יודעים אנו, חברים, שבתוך כור ההיתוך של חיי הארץ ומתוך מלחמות קשות והתאבקות פנימיות מתחשלת זיקת החברים לקיבוץ ומתגברת הכרתם הקיבוצית, ולכן מקווים אנו, שגם הצטרפותכם עכשיו אלינו במאה אחוז החובות והאחריות שלקחתם למלא.

מזכירות הקיבוץ-המאוחד

„במחנה“, אב תרפ"ח

מארצינקאנץ, ייז'ורי, נוברויליקה ...

(מתוך מכתבים)

15.12.1928

א

ב„תל-חי“ ישנם 50 חברים. הקיבוץ נמצא בשני מקומות-עבודה — במארצינקאנץ ובייז'ורי (בסביבות גרודנה) במשוריות. עבודה ישנה. במארצינקאנץ תהיה במשך כל הזמן.

אישרו לעליה 35 חברים, והם בחלקם נסעו כבר הביתה להתכונן לעליה. עכשיו נחוץ להכניס חברים חדשים לעבודה. במארצינקאנץ ישנה פרספקטיבה להרחבת

מקום העבודה. נותן העבודה רוצה לתת חומר לבנין בית לקבוצה, בתנאים שירחיבו את הקבוצה.

ב

14.5.1929

במארצינקאנץ ע"י גרודנה — 15 חברים, בנובר-וילייקה ע"י וילנה — 25 חברים. עובדים במשוריות ובבית-חרושת לטינקטורה (קרטון). במובן הקיבוצי, הוא מגובש. אולם מצבו המשקי והארגוני קשה. גם קיבוץ זה יש להגדיל. ייתכן שבנובר-וילייקה יוכלו להתרכז בתנאים טובים עד 100 איש. המקום הוא מצוין. הבית שיש לרשותם הוא ארמון ממש — בחשמל ורהיטים — מספיק ל-100 איש. אפשר לתפוס מקומות-עבודה קבועים.

י. דובדבני

שמחה זיו (קמינר): הכשרה קיבוצית — לשם מה?

יש להכניס שינוי ברעיון ההכשרה כפי שהוא מקובל אצל הרבה חברים בתנועתנו.

מתפקידנו להכין חיל-מילואים לתנועת הפועלים בארץ, ובעיקר לתנועה הקולקטיביסטית ההולכת ומתפתחת.

תנועתנו החלוצית עלתה בשנים האחרונות באיכותה, קיבלה פרצוף עצמי ותוכן פנימי, גדלה בכמות, התרחבה ומאחדת בתוכה כוחות שונים מצעירי ישראל שנכונים להכשיר עצמם למילוי תפקידים של ההסתדרות והתנועה הקולקטיביסטית בא"י.

ברור לנו מהי שאיפתה של תנועת התחיה העברית: בנין החברה הסוציאליסטית החדשה בארץ, הקמת משקי פועלים חדשים, פיתוח תעשייה גדולה, ביסוס העמדות הישנות, מלחמה וכיבוש עמדות חדשות למען הפועל העברי, ביצירה ובבנין.

לקראת מפעל ההגשמה הקולקטיבית עלינו להכשיר את חברינו, לא רק מבחינה פיסית, כי אם גם מבחינה רוחנית ומעשית. עלינו ליצור את תלוץ השלם. למדנו מהעבר, כי יצירה זו תלויה בעיקר בהתפתחותו הטובה של הקיבוץ או הקבוצה, שזהו הכוח המאחד ויוצר את הבסיס המושך לחיי הקולקטיב, המקשר אותנו בגורלנו המשותף באחריות ליצירת מפעלנו הגדול.

צריכה להיות ההכרה הפנימית אצל חברי תנועתנו, עוד בטרם יציאתם להכשרה, שהם הולכים לחידוש עצמי שמחייב מהפכה נפשית עמוקה, והם באים ליצור חברה חדשה בימי חול ובימי חג, ובכל ימי חייהם נפשם קשורה בתעודה זו. אין הם מנתקים קשריהם עם הוריהם ובני-משפחתם, כי הרי ישנם חוקים פיסיים טבעיים ותורשה של מסורת דורות הנמשכת בעורקי אדם ועם. הקיבוץ אינו בבחינת בית-יתומים; כוונתו ליצור חברת-עבודה חדשה, אשר בסיסה יושתת על יסודות כלכליים-סוציאליים ותרבותיים אחרים. מכאן שיסודות חיינו שונים מיסודות החיים של הדור הישן. אנו בתהליך של מעבר לעבודה פרודוקטיבית,

ושל יצירת חיים חדשים של הפועל — אחרים משל דרכי חייהם הנפסדים של ההורים. כאן אחד הגורמים האובייקטיביים החשובים ביותר ליצירת הקיבוץ, שכן הסוציאליזם שלנו הוא סוציאליזם של מעשה ושל הגשמה. את כל זאת עלינו להסביר לזולתנו ולסביבתנו.

לא נכונה הדעה, כי הקיבוץ נוצר כדי לסגל את החבר לסבל; תפקידנו להיטיב את חיינו הכלכליים; כמו־כן על הקיבוץ להשתתף בחיים המדיניים יחד עם כל התנועה הסוציאליסטית היהודית והבין־לאומית וזאת — יחד עם תפקידיו הלאומיים בכיבוש העבודה ובהתישבות.

הקיבוץ צריך להיות סמל של חלוץ לתנועת־הפועלים היהודית בארץ לקראת יעודה בתהליך התחיה הלאומית־סוציאלית שתתבטא בהקמת עם עובד בריא ופרודוקטיבי, ויוצר תרבות הפועלים החדשה בחיי הקומונה הגדולה שלו. חבר שיש לו ההכרה הברורה הזאת, ואל הקיבוץ הוא בא כאל ביתו החדש, הוא חבר טוב בשבילנו. אך אלה החברים שיציאתם להכשרה היא רק מתוך הכרח להשיג סרטיפיקאט כדי לעלות לארץ ולמעשה רואים הם את עתידם בארץ כבודדים מחוץ לקיבוץ, מוטב שיסתדרו בקיבוצי־הכשרה מיוחדים. לגבי דידם — ההכשרה העיקרית היא הפיסית, אשר תכשירם לעבודות־כיבוש לכמה שנים. אלה רואים את הקיבוץ כמכשיר ארעי, ולא כבית שיש לחיות בו, שיש לאהוב אותו ולשפר את חייו.

החיים הקולקטיביים וחידוש החברה צריכים לבוא מתוך הכרה ושאיפה פנימית, מתוך הפיסת־חיים חברתית מיוחדת בתוך המשטר הקאפיטאליסטי שבו אנו נמצאים. גם את התפקידים הלאומיים עלינו למלא מתוך הכרה ושאיפה פנימית. היציאה להכשרה אינה צריכה להכביד, היא צריכה לבוא מתוך רצון חופשי והכרה ברורה.

עכשיו מוכרחה להעמיק העבודה התרבותית והתעמולה ההסברתית בהסתדרויות ובשדה־ההכשרה שלנו. זוהי חובה של היחיד והתנועה גם יחד, למען תתקדם תנועתנו בתוכנה ולא תיסוג אחורנית.

עם זאת, בתפקידנו להרחיב את פעולת ההכשרה במשך השנה; נחוץ שאלפי חברים ייצאו להכשרה, בכדי שנוכל לספק את דרישות העליה. רק בדרך זו נוכל למנוע שטחיות שהתנועה עלולה להיפגע בה עם היותה לתנועת המונים.

„העתיד“, מאי 1929

פגישת קיבוצי ההכשרה, 1928

זאב שינד: לקראת הפגישה

בכל קיבוץ מורגש הצורך בפגישת אחים. עכשיו, כשאנו נמצאים כבר בערב הפגישה, קשה לנו גם להבין, איך יכולנו כל הזמן להיות כה מנותקים אחד מהשני. יש חברים המבארים את הדבר בכך שכל קיבוץ התכונן ביחידות

ועשה את דרכו אל הגיבוש החברתי. ואין זה מקרה, שכולם נפגשו בדרך אחת — בדרך אל הקיבוץ המאוחד. אולם לו עשינו את דרכנו יחד מתוך עזרה חינוכית של אחד לשני, מצד החבר הבוגר לחבר הצעיר — היינו כרגע קרובים יותר למטרה והיינו טווים יחד את החוט של החיפושים והיצירה בחיים הקולקטיביים.

רבות הן השאלות, אשר בהן אנו רוצים לדון ולחפש תשובות. קודם כל אותן השאלות אשר בהן תלויה התפתחותנו להבא: הקמת הקשר התמידי בין הקיבוצים — עזרה הדדית במובן הכלכלי והתרבותי; עליה, חולים ועוד. ונדון גם בשאלות התנועה הציונית אשר פעולתנו קשורה בה. יודעים אנו, שבתוך התנועה החלוצית הגנו הכוח המניע, המעורר למעשים.

קיבוץ תל-חי, „במחנה“ 1928

שמחה ק.: שאלות לדיון

רב ההבדל בין הקיבוץ של היום ובין אותם הקיבוצים שהתקיימו בפולין לפני שנים אחדות. במשך השנתיים האחרונות נתגבשה תנועה קיבוצית בעלת פרצוף ברור מבחינת תעודתה בהכשרת החלוץ העברי לקראת תפקידו בארץ ישראל.

במשך השנתיים הופיעו שאלות כאלה בחיי ההכשרה שפתרון העיד שקיבוץ ההכשרה הפך להיות בית קבוע לחברים לחיות בו. החבר התחיל להרגיש אחריות ודאגה לבנין ביתו.

ויש להגיד, כי ההתפתחות לצורת קיבוץ קבוע נפגשת במשך כל הזמן בקשיים ובהפרעות פנימיות וחינוכיות אשר עלינו להתגבר עליהם. עם זאת יש לציין אחדות אידיאולוגית כמעט וצורת חיים דומה מאוד בכל הפלוגות ומשום כך היה יסוד אובייקטיבי לאיחוד. הורגש הצורך בעזרה הדדית, הבנה וריגולציה משותפת בפעולה של כל הקיבוצים. מתוך הווייתנו הקיבוצית נוכחנו לדעת, כי אין כל אפשרות להגביל עצמנו במסגרת הצרה של קיבוץ קטן. וזאת — ראשית, משום תפקידנו למשוך עד כמה שאפשר יותר לתוך שורותינו את הנוער היהודי ולהכשירו ולחנכו ברוח הקיבוציות והחלוציות בהתאמה גמורה עם הצרכים של ארץ-ישראל, ושנית, משום צרכי ההתפתחות של הקיבוץ גופא, שמחייב התרחבות. התפקיד שמוטל על שלושת הקיבוצים הגדולים שבפולין — קלוסובה, שחריה ותל-חי הוא — להיות בין מתווי הדרך לאיחוד התנועה כולה בתוך מסגרת אידיאולוגית וארגונית משותפת. שאלה זו היא שתעמוד בסדר יומה של הפגישה הקרובה. הצורך שיש בקשירת קשר נאמן בין תנועתנו הקיבוצית כאן ובין הקיבוץ המאוחד — מורגש מומן. צריך להיווצר הגשר אשר באמצעותו יאפשר המעבר מהכא להתם, מחיי הקיבוץ כאן לחיי הקיבוץ הארץ-ישראלי. בדרך-זו תיגבר ההשפעה ההדדית. כי הקיבוץ כאן בצורת בניינו החברתי איננו יכול להתקיים רק כפרוודור לטרקלין איזה שהוא, אלא רוצים אנו להעמיד את החיים כאן

בקיבוצים שלנו על הגובה האפשרי, בכדי שהחבר ידע, כי מהרגע שעזב את בית אבא הוא נכנס לחיי חברה בביתו ממש, כי הוא בא אל הקיבוץ הקבוע לא לשם רכישת הכשרה פיסית בלבד, כי אם כדי להצטרף אל המכשירים עצמם לחיי חברה חדשים. לאט לאט צריכה להתהוות מהפכה בהשגותיו, במחשבותיו ובהגות לבו. כך יוצר שיווי המשקל בין חיי קיבוץ ההכשרה כאן, לבין חיי הקיבוץ בארץ. החבר, כאשר יכנס אל הקיבוץ המאוחד ירגיש כי ממשיך הוא את הדרך אשר בו התכונן ובה חי בגולה. הפגישה תצטרך לתת תשובה על כך, כדי שנוכל להבליט את הדרך האחת המשותפת שלנו כאן לבין יצירתו של הקיבוץ המאוחד בארץ-ישראל.

בפגישה תצטרך לעמוד על הפרק בכל תוקפה שאלת העליה. לא נוכל לשאת יותר את השערים הסגורים ונדרוש בכל תוקף את פתיחתם. נצטרך גם לתת את תשובתנו על ההתקפה האחרונה נגד התנועה הקיבוצית בארץ-ישראל מצד חוגים ציוניים, ולאחרונה על-ידי ועדת הסוכנות.

כמובן, שישנן עוד שאלות העומדות בפנינו והדורשות פתרון, כגון: הנוער בקיבוץ, שאלות חינוכיות, שאלות חברה. נדון בכל השאלות עד כמה שהזמן יספיק לנו.

אין ספק, כי ערך מיוחד נודעת לפגישתנו זו והיא תקדם אותנו לקראת תקופת פעולה חדשה.

קיבוץ תל-חי, „במחנה“, 1928

פלוגות תל-חי בשנת 1928

מתוך דברים בפגישה קיבוצי ההכשרה בפולין, אוגוסט 1928

ואב שינד (קיבוץ תל-חי במארצינקאנץ וייז'ורי) : בזמן היותו של הקיבוץ ברודה אופאלין כמעט שלא סבלנו לא מחוסר עבודה ולא ממחלות, חוסר הדאגות האלו השפיע על זה שלא העמדו בחריפותן שאלות התגבשות ההווי הקיבוצי והיינו מהמתרשלים בתנועה הקיבוצית שב„החלוץ“ הפולני. השינוי חל בחורף ש. ז. התחלנו לדאוג להרחבה, לרכישת מקומות עבודה חדשים בשביל החברים המתפרצים להכשרה ונמצאים בסניפים. הפלוגה הראשונה שיצרנו היתה בסוביבור במשוריה. התקשרנו עם המרכז שימסור לרשותנו את הקבוצה בטראבניקי, כי רצינו שתהיה בקיבוצנו גם פלוגה חקלאית. הווי חיינו דחף אותנו לקבלת הרעיון של קיבוץ גדול. הגענו לידי זה גם מתוך הסתכלות למתהווה בא"י ולכן החלטנו בפגישה שהיתה ברודה אופאלין (בקיבוץ ישנם 35 חברים-יות) להתקשר עם הקיבוץ המאוחד. באמצע הקיץ הוכרחנו לעזוב את רודה וסוביבור ועברנו מגליל לובלין לגליל גרודנה. לייז'ורי נספחה אלינו גם הקבוצה במארצינקאנץ. בשתי הקבוצות האלה המהוות את קיבוץ תל-חי ישנם כיום 33 חברים (מזה 12 חברות). כידוע, קבוצת טראבניקי לא נספחה אלינו לרגלי הריב האידיאולוגי הפנימי אולם 15 חברים מטראבניקי קשורים אתנו. ביחד 48 איש. העבודה היא תמידית. יש אפשרות להגדיל את מספר החברים בייז'ורי עד 60 איש. כבר כיום יש דרישה לחברים נוספים. התקשרנו

עם הסניפים שיבואו עוד חברים להכשרה. השתדלנו ליצור קשר בין הקיבוצים השונים ולא נענינו. ניהלנו גם פעולה פרופסיונאלית והשתתפנו באגודה המקצועית המקומית. העבודה התרבותית נתקלה בקשיים. העברית אינה שלטה. בהיותנו ברודה למדנו את השפה אולם בייזורי ומארצינקאנץ עוד לא הספקנו לסדר את לימוד השפה. החברות מקבלות את החצי מהמשכורת של החברים, כעת הורע המצב, כי במשוריה במארצינקאנץ אין לסדר בחורות. אישרנו לעליה בייזורי ומארצינקאנץ 17 חברים. לאלה יתוספו לערך 7 חברים - מטראבניקי, יוצא, איפוא, שלעליה הקרובה ניתן 24 איש.

שמחה קמינר (תל-חי, יזורי): לדידי אין הבדל בין הכשרה וקיבוץ. ההתגבשות באה הודות לסגירת שערי הארץ ותנאים אובייקטיביים אחרים. הם שהכריחו אותנו לחנך את החברים לצינונות-הסוציאליסטית, להסתדרות העובדים ולקיבוץ המאוחד. אחת מהשגיאות שלנו שלא דאגנו לחינוך מקצועי של החברים, הסתפקנו בלימוד לעבודה שחורה ולפנינו אפשרות של התמחות במסגרות, נגרות, בנאות וכו'. צריך להנהיג שיטה של עזרה הדדית בין הקיבוצים.

עלינו להודות שאת שאלת הבחורה לא התחלנו אפילו לפתור בקיבוצים שלנו. עדיין לא מצאנו במידה המספיקה את המקצועות המתאימים לחברה, היא לא התאקלמה כהוגן בחיי הקיבוץ.

חיינו בקיבוץ הנם לפי עצמם תרבות. אולם לא די לנו בזה. צריך לדאוג להשכלה הנחלת ידיעות בצינונות ובסוציאליזם וללמוד עברית.

דוברשקלנסקה (קב. טראבניקי): בטרבניקי 20 חברים ו-9 חברות. מלכתחילה התארגנה הקבוצה בטרבניקי מ-2 חלקים שבאו בדעה ברורה: התומכים ברעיון הקיבוץ המאוחד הרוצים ליצור קיבוץ מיוחד של „החלוץ-הצעיר“. לרגלי המצב הזה ויתר רוב החברים על הסיפוח לקיבוץ תל-חי. בחוזה עם בעל-האחוזה יש סעיפים לא נוחים מאוד כמו, למשל, הרשות לפטר מהעבודה כל חבר בלי שום הסכם עם המרכז או הנהלת הקבוצה; אין שום הבטחה לתשלום משכורת לחברים חולים. התשלום — 1.75 זהוב ו-3/4 ליטר חלב ליום לכל חבר. מהמספר הכללי של 20 חברים יוצאים על פי רוב לעבודה 11-12 חברים. היתר נחלשו מהעבודה הקשה, גם ההספקה שם גרועה. החיכוכים בין שני הצדדים הפריעו להשרשת הרגלי קיבוץ. כי הפריע לזה הרבה שרק חלק מהחברים כבר בררו את דרכם הקיבוצית. ויוצאי „החלוץ-הצעיר“ באו לא „אוס-געקלארזירט“. זה העיקר עוד יותר על החברים, שסבלו גם במובן הכלכלי. היתה לכן הצעה שצריך לעזוב את המקום. למרות שזו היתה דעת רוב החברים והיא נבעה בעיקר מהמצב הכלכלי לא הסכים לזה המרכז בחשדו שהסיבה נעוצה בריב האידיאולוגי בין חברי הקבוצה. נכנענו להחלטת המרכז ונשארו. עבודה תהיה עד החורף. בעל האחוזה מחזיק את החלוצים, כי הם מציגים דרישות כספיות קטנות מאלה שדורשים הגויים בסביבה ההיא. המרכז לא נתן כמעט שום עזרה כספית, אפילו בימים שרעבנו ללחם ויצאנו בלי אוכל לעבודה.

קבוץ ע"ש חללי תל-חי"
פלוגת הקבוץ המאוחד

1924

מספר

אכתב
למאן ומסכומם

כדי להחליט
אודות...

למה
כדי להחליט
אודות...

אין להחליט
אודות...

תל-חי המאוחד
פלוגה
בדרוסקיניקי

1924

הערך
הביטוח

בדיאטניקי
בדיאטניקי

יום חמישי 1924

מאזנת-האגודה
מזה ימי האגודה ונתן
הוא זולג ונתן במלך
הוא זולג ונתן במלך
הוא זולג ונתן במלך

מחברת
מלחמה

ז א ב ש י נ ד ז"ל

(1909 — 1953)

זאב שינד נולד בוויילנה בחודש אלול תרס"ט (1909) למשפחה עובדת. האווירה בבית הוריו היתה ספוגה ערכי יהדות וכמיהה לציון. למד בבית-ספר עממי. וילנה עיר ואם בישראל בימים ההם, מרכז למפלגות שונות ולמאבק והתנגשות אידיאות שונות.

שינד, עודנו נער, מושפע מן התסיסה והחיים היהודיים הסוערים בעיר. רוי חינוך ציוני שקיבל בבית הוריו ובבית-הספר. הוא מחליט לצרף עצמו לתנועת „החלוץ“ ולתנועת הנוער „פרייהייט“ הקשורה עם פועלי-ציון-ימין בתקופה ההיא. שליחי „החלוץ“ מהארץ שפעלו בסניפים ובקיבוצי ההכשרה בעיר ובסביבה, הביאו איתם משבר-רוח מרענן. שינד הבין אז, כי אין ערך לחלוציותו בלי הגשמה עצמית ובסוף שנת 1926, והוא אז נער שטרם מלאו לו 18, עזב את בית הוריו האהוב עליו ואת עירו ויצא להכשרה.

הימים ימי שפל לתנועה הציונית. המשבר הכלכלי בארץ וסגירת שערי העליה הביאו להתפוררות השורות בתנועה הציונית, היתה עזיבה המונית של חברים, את תנועת „החלוץ“ ובעקבותיה זעזועים קשים והתפוררות קיבוצי ההכשרה. מעטים שמרו אמונים לתנועה ועשרות בלבד היו מוכנים לצאת להכשרה חלוצית — ביניהם, זאב שינד.

לפי הוראות מרכז „החלוץ“ יצא עם עוד חברים בודדים והקים קיבוץ הכשרה חדש על שם חללי תל-חי באחת מעיירותיה הקטנות של פולין — רודא-אופאלין. העבודה המצויה — בבית-הרושת לזכוכית וכלי-זכוכית פרימיטיבית וקשה. תנאי העבודה ירודים והמשכורת זעומה.

חוסר הנסיון בעבודה פיסית והעדר הרגל לסוג עבודה זה היו מקור לחבלי הסתגלות קשים, יסורים וסבל רב. לאט-לאט הוא מסתגל תוך עמידה ורוח איתנה. האמונה בצדקת הדרך אינה מתערעת.

במרוצת הזמן הולך וגדל מספר החברים בקיבוץ ומגיע לכמה עשרות. שינד בין החברים הערים, הפעילים, המארגנים, הנושאים בעול באהבה. מעודד כל אחד ועוזר לחבר בצר לו.

בינואר 1929, שינד וחבריו מגיעים ארצה ופונים לגליל-העליון — לאילת-השחר.

אילת השחר וכפר-גלעדי הם בזמן ההוא שני איים בודדים במרחבי הגליל העליון. אילת-השחר מונה אז בסך-הכל 40 חברים וחברות. ישוב קטן, הסובל מעזיבות, מנותק ממרכזי הישוב ונאבק קשה על קיומו. מים לפיתוח ענפי המשק אינם. הענף העיקרי — פלחה חרבה התלויה בחסדי שמים. יתר הענפים — רק בראשיתם.

שינד אינו נרתע מקשיי החיים ומהבדידות. הוא נרתם בכל מסירותו בעול העבודה. תחילה עובד במקומות שונים ועם הגיע האביב נכנס לענף הפלחה ואחר-כך כעובד קבוע בענף הצאן.

בשנת תרצ"ה נקרא שינד ע"י ההסתדרות לצאת לשליחות ל„החלוץ“ בפולין,

לקיבוצי ההכשרה. כשגה וחצי עושה שינד בשליחות זו.
 עם שובו הוא מצטרף לחבר העובדים בענף המספוא וככל יתר חברי המשק,
 היום קודש לעבודה והלילה — לשמירה ולהגנה.
 לא ארכו הימים ושינד נקרא לעבוד במוסד עליה ב'. בתקופת גיוסו לשליחות
 לצרכי ההצלה וההעפלה, ממלא שינד תפקידים שונים, נועזים ומסוכנים בתנאי
 מחתרת קשים, תחת שלטון מאנדאטורי זר ובכל אלה הוא מתבלט בכושר ארגוני,
 רחב לבו והיקף תפיסתו.
 רע ואה לזולת. בן נאמן ומסור למשפחה, למשק, לתנועת הפועלים ולעם.
 תמיד פגש אותך בחיוד קל ולבבי על השפתיים. העיניים הפיקו טוב-לב וחברות
 והלב פתוח לצרכי הזולת ולצרכי התנועה.
 קנאי לרעיון ולעקרונותיו, ויודע להגן עליהם ועם זה מבחין בין טפל ועיקר.
 חלוץ אמיתי היה שינד כל ימי חייו. שותף נאמן לעול ולסבל, לתפקידים
 ולאחריות הקשה והמסוכנת. איש ההגשמה העצמית וראשון לשאת בעול המצוות
 והחובות של שליחותיו.
 ער למתרחש במציאות החיים, ועיניים פקוחות לו למתהווה ולתהליכי
 ההתפתחות של הבריים בעתיד. עומד בשער ומגיב. פעיל בשטחי החיים השונים
 ותמיד שואף למצות את העיקר ולעמוד במרכז הדברים. לא איש ההלכה היה שינד,
 כי אם בעיקר איש המעשה והעשייה, ההגשמה והחרדה לבל יבולע, חלילה, לענין
 בו הוא עוסק. לא בו לקטנות ולא הסתלק ממשימות גדולות ונועזות אם החיים
 וצרכי התנועה מחייבים זאת.
 בלט בעממיותו, כי איש העם היה, מתוכו יצא, את מאווייו וסיבלות גורלו
 נשא בלבו ובכל להט נפשו עשה למען פדותו וגאולתו.

שמחה זיו

אילת-השחר, ינואר 1954

על גדות הנימאן

1931-1930

משה ברסלבסקי : במעלה גבעה נישאה

— — — ליד הנימאן שוכנת תל-חי במעלה גבעה נישאה. גם לה הגיעו ימים קשים. עברו הימים הטובים, בעת שהרפסודות חנו כאן ברחבת-החוף, ואנשי הקיבוץ היו מגלגלים ומסיעים קורות בוו אחר זו. פחתה המשפחה, גם נעקרה בחלקה, יצאה לכיבושים חדשים בסביבה הקרובה.

מרוחקת ומנותקת מן המשפחה הקיבוצית היתה תל-חי בכל הזמנים. לבדד שכנה. לו היתה מושטת יד אחים מן הקיבוצים האחרים, כי אז אולי אחרים היו פני הדברים. תל-חי גששה הרבה ותעתה... היו ימים לתנאי עבודה וקיום מצויינים, אך אלה לא היו לברכה לקיבוץ. דווקא הימים הרעים שבאו אחריהם, אלה הדריכו את הקיבוץ והשאירו בו רישומים חיוביים.

תל-חי שוכנת לבדד בראש-הגבעה, הרחק מישוב. לרגלי הגבעה — הנימאן. סביב-סביב יערות. על אותה הגבעה מתרומם ליד בית הקיבוץ שלד-בנין גבוה וחשוף, אותו הקימו אנשי תל-חי בעבודתם העצמית בשעות הפנאי והמנוחה. גם כיום ניצב השלד הענקי הזה, מעוקם מעט ע"י הרוחות, כשבראשו מתנוסס מגן-דוד עברי צופה למרחקים. כל זה עומד כאן כמצבה ועדות למאמצים של קיבוץ שדללו באמצע, לכוחות הרצון שלא הספיקו. פני הגבעה שהיו מכוסים תל-תלים ומערכות של קורות ועצים נתרוננו כיום. ערומה וחשופה הגבעה מעברי הבית. כאן היתה יכולה להיות עכשו גינה נפלאה, בערוגות-ירק נאות. תל-חי! מדוע לא חרשת ולא זרעת?...

תל-חי שבנימאן, שהיתה שוכנת לבדד ללא פלוגות-אחיות, שהיתה חיה בשלוה על גדות הנימאן, על הגבעה-הנישאה, מרותקת ליפי הנוף, גם היא יצאה לכיבוש, ירדה והדרימה, הועתקה לנקודות אחרות, חדרה לערים — ללידה, לביאליסטוק.

(העתיד), יוני 1931

עליזה אוז'שקובה: הנימאן בחליפותיו

מתחת לצפצפה נראה הנתיב הארוך של הנימאן, מעבר מזה, מול אחוזת הקורצ'ינסקים, מתעקל אף מאחורי הגדה הגבוהה, ומעבר מזה נעלם במרחב שמאחורי החולות הרחוקים. כבר בפעם הרביעית אותו יום ראתה יוסטינה איך הוא פושט צורה ולובש צורה. בתחילה מרופד עננים כבדים ומעטהו מתגעש אש-אור קורנות ומרופרף כנפי סנוניות; אחר-כך נסער, קודר, מגלגל גלים נפוחים קצף לבן, עם אדוות צהובות נשרכות בסופת הגשם ועדר של דוגיות שחורות אץ-מחליק; ומאוחר יותר, בשוך הסערה, זורם בזהב ובתכלת צהה-שבצחה עוטה אד זהוב, מעליו מקהלה כבודה של שחפיות לבנות וחבורה נסה-נפוצה של שלדגים משיים; עכשיו הוא אין-ניע לכאורה, מוצע למטה בדמות סרט חתוך לשני חצאים מוארכים: שחור-עמוק מתחת לצל הארוך של היער ומעבר מזה אפל-פלדי.

ברצועה זו של פלדה מותכת לא התנוצצו בבואות כוכבים, המכוסים דוק עננים עשנים ופרומים, תחת זאת החליקו עליו נצנוצים חורייניים והחלו להתגלות על פניו שלהבות אדומות, בורקות, עגולות-צורה מרחוק. הן הופיעו פה ושם, מאצל מרגלות ההר הגבוה, עד שזרעו את הנהר בשורה סדורה ודלילה. כאשר החלו לשוט, ניתן להבחין כי אלה שלהבות שהוצתו על הדוגיות הזעירות, והאנשים היושבים אצלן מזינים אותן בלי הרף. כעשרים היו. לאט-לאט שטו, עמוק למטה על-פני הנהר שלכאורה לא נע ולא זע, ולאט-לאט היו בבואותיהן מתענענות בתהום האפלה, ולאור ברקן היו חורגות מן הרקע החשוך של המרחב צדודיות מואדמות של דמויות ופרצופים בבליטות פיסוליות ועם זאת במסתורין של רפאים. אולם החזיון המוזר מכל, חזיון-תעושים כמעט, היה איזה ערפל סמיך, העוטף בנחילים לא-ייאמנו של פתוחים זעירים, כפתותי השלג, את הדוגיות ואת האנשים היושבים בהן, מטשטש תכופות את ברק הלהבות במעין טבעות של אד לבן. הוא לא נמצא באוויר ולא במרחבים המפרידים בין הדוגיות; אין לדעת מאין בא. אלא שעד-מהרה התברר שהוא מורכב מאין-ספור פרפרים שלגיים זעירים, שהיו עולים מן המים בכנפיהם הארוגות מעשה-מלמלה. אפשר היה מספרם כמספר גרגירי-החול על קרקעית הנימאן, אשר במעמקיו נולדו, והיו נוטשים את כור-מחצבתם בתאווה בלתי-נכבשת ונופלים בפחד אין-משיג לתוך הברק והלהט של שלהבות-האש. הדייגים הערמומיים, בתנועת וזרועות ערנית, היו גורפים לתוך שקים בשקט ובזריזות, את השיפעה המעופפת הזו, שהיתה מכסה בלובן-שלג את ראשיהם, כסוחם ודוגיותיהם.

בשקט, אט-אט בלי להשמיע שמץ-צליל שעלול היה להניס ולהרתיע את יצורי-המים החישיניים, אפילו בלי פכפוך משוטים, שטו האשים האדומות והצדודיות המואדמות של האנשים היושבים אצלן, רחוקות זו מזו במרחב האפל על פני הנתיב האפל של הנהר, עד שכבשו את כל אורכו, כל מלוא העין. שקט היה בכל: מתחת לשמים, באוויר, על האדמה ועל המים; רק ברזם, אי-שם מעל לעצים, היו מזומזמות חשרות של זבובוני-הנימאן, אחוזות בגבהים ובלתי-נראות בחשיכה. היה זה זמזום בלתי-פוסק, חד-גוני, מתכתי; אפשר היה לדמות שהוא מופק מתוך

מיתר מתוח ורוטט בין רצועת הנהר האפלה, הזרועה שביבי אש, לבין השמים אשר מתחתם היו תלויים עננים דומים לתמרות-עשן מתפורות או למלמלה קרועה.
מתוך הספר „ליד הנימאן“, כרך ב'. מפולנית: א. ס.

יעקב אלכסנדרוני: קיבוץ ליד נהר הנימאן

במשך שנות קיומו עברו על קיבוץ תל-חי גלגולים שונים, עליות וירידות, בעיקר — מבחינת מצב העבודה. בגלל התנודות הרבות בתחום התעסוקה לא החזיק הקיבוץ מעמד זמן רב במקום אחד והיה נע ונד ממקום למקום. מרודה-אופאלין עבר לטראבניקי, אח"כ — לייז'ור, נובו-וילייקה, אולקניקי, מארצינקאנץ ונימאן. נימאן לא היתה התחנה האחרונה בדרך הנודדים של קיבוץ תל-חי.

שם, בנימאן, עשיתי את הכשרתי לקראת עלייתי ארצה.

הקשר שלי לקיבוץ תל-חי נוצר הודות לחברי מ„החלוץ-הצעיר“ באוגוסטוב, שלמה פלוצינסקי ז"ל (נפטר בגבעת-השלושה), שהיה בהכשרה במארצינקאנץ, ואירגן שם את הלשכה הגלילית של „החלוץ-הצעיר“. חבר אחר, בן עירנו, אליאב הלופיצקי (ניספה בשואה) אף הוא הגיע להכשרה למארצינקאנץ. בגלל חוסר העבודה במארצינקאנץ עבר הקיבוץ לנימאן.

הגעתני לנימאן בערב-קיץ אחד, בשנת 1930. נימאן — הוא כפר קטן ובו מנסרה בקרבת תחנת רכבת. הקיבוץ מנה בימים ההם 45 חברים-ות. פרנסתנו התבססה על העבודה במנסרה זו ועל הטענת העצים המנוסרים ברכבות משא. בעלי המנסרה והמנהלים היו יהודים. היחסים בינינו היו טובים ושכר יום עבודה — סביר. על-אף-הכול כשהקיבוץ שקע בגרעון כבד איימו הספקים להפסיק את הספקתם של המצרכים היסודיים. הכרונו על מצב חירום ותוך חודשים אחדים יצאנו לדרך המלך. בחזור מיום 1.2.1931, ששלחה „לשכת הקשר“ של הקיבוץ לחברים ששהו באותו זמן בעירוותיהם השונות, נאמר בענין זה: „בשמחה רבה הגנו להודיעכם, שכייסנו את הגרעון. אל תחשבו, שזה עלה לנו בקלות. „כייסו הגרעון“ — שתי המלים הללו מספרות על עבודה מאומצת במשך כמה חודשים: שש-עשרה שעות עבודה ליום, תנאי רעב, ללא לחם וללא תפוחי-אדמה...“.

גרנו בצריף ארוך, חשוך, שהיה מלא מיטות עשויות מלוחות ומקרשים פשוטים, צמודות אחת לשניה, ובו גם פינה לבישול. על מקלחת לא חלמו בכלל. בקיץ היו מתרחצים בנהר הסמוך, שגם שמו היה נימאן, ובחורף — בגינת בית-שימוש פרימיטיבי היה בחוץ. בגלל התנאים הקשים היה אחוז החולים גבוה. והימים היו לאחר מאורעות תרפ"ט בארץ, שבעקבותיהם באה „ועדת-סימפסון“, אשר קבעה במסקנותיה שאין יותר מקום לעולים בארץ. הגזרות על צמצום עליה לא אחרו לבוא. ובגולה — חוסר עבודה וחוסר פרנסה. התקוה האחת שפיעמה בלב הנוער היהודי היתה — העליה לארץ-ישראל. היו כאלה שהקשיים הביאום לייאוש, עויבת התנועה וכו', והיו שחושלו ברצונם ובאמונתם במחצית השנייה של 1930 קיבלה הסתדרות „החלוץ“ בפולין כמאתיים סרטיפיקאטים. מאלה קיבל הקיבוץ תשעה סרטיפיקאטים לבחורים ושלושה — לבחורות. לאחר בירורים יסודיים אושרו החברים לעליה. בגלל מיעוט מספר הסרטיפיקאטים התחכמו קיבוצי ההכשרה והחליטו שלצורך העליה אין רווקים.

לכל רווק צרפו, על-ידי נישואין פיקטיביים, רווקה. וכך הצליחו להגדיל במקצת את מספר העולים.

השתדלנו לקיים פעולה תרבותית-הסברתית בין החברים. ובחזור הנ"ל כתוב: „עבודה תרבותית שיטתית אינה מתנהלת, כי כל מרצנו מתרכז בפעולה הכלכלית לחיסול הגרעון, וזה מחייב עבודה של שעות רבות מדי יום, אולם חברים רבים מצאו להם בעצמם „מורים“ ולומדים בהתמדה עברית. התקיימו שיחות בקשר למצב החדש בציונות בהשתתפות ערה מצד החברים.“

לפעמים ביקרו אצלנו שליחים מהארץ. זוכר אני, את יחיאל דובדבני מגבעת-השלושה (עכשיו — בעינת) ול. לויטה מעין-חרוד, שתרמו רבות להרמת „המוראל“ בימים הקשים ההם.

השתדלנו לתרום תרומתנו לישובי הסביבה. לא רחוק מהקיבוץ שכנה עיירה, בייליצה שמה, שהיינו עורכים בה לעתים פעולות תרבותיות. כמו כן קשרנו קשרים עם העיירה סטולפצי.

עם יציאתי מנימאן, על מנת להתכונן לעלייתי ארצה, נמנו על הקיבוץ כ-130 חבריה. בהכשרה גופא היו 45 חברים (ביניהם — 18 חברות); יתום (ביניהם 35 שאושרו לעליה) — בעיירות השונות. שלחנו חוזר ושאלון לאלה שנמצאו באותו זמן מחוץ לקיבוץ וקיבלנו תשובות מ-59 חברים-ות.

ה ת ש ו ב ו ת	ל א	ה ש א ל ו ת
כ ן		
18	41	האם יש לך עבודה?
40	19	היודע עברית?
13	46	הלומד עברית?
47	12	היש לך הוצאות לעליה?
8 חברים;	3 חודשים	כמה זמן היית בהכשרה?
; " 34	הצי שנה	
; " 8	9 חודשים	
; " 4	שנה	
; " 4	שנה וחצי	

עמדנו בקשרים עם החברים שהקדימו לעלות ארצה. קיבלנו מכתבים משמחה קמינר (זיו) וממשיל וישניבסקי ז"ל. שניהם חברים באילת השחר, ויחד אתם — חברים נוספים של תל-חי. חלק שני התרכו בגבעת-השלושה. אחדים הצטרפו לקיבוץ יגור. משה'ל וישניבסקי, ששינה את שם משפחתו לדובדבני, עבר במשך הזמן לפתח-תקוה ונפל במלחמת השחרור.

בחזור מיום 1.2.1931, כתוב בסוף: „במשך החודש האחרון נתקיימו שיחות בקשר עם יציאת החברים, שאושרו לעליה, את נימאן. נתקיים גם נשף פרידה. מחכים אנו לבואם של שלושת חברי סמינר „החלוץ“ שאושרו לקיבוצנו. הננו תקוה שעם בואם תגבר הפעולה התרבותית.“

אולי כדאי לציין ששלמה פלוצ'ינסקי ואני היינו בוגרי הסמינר הראשון של

„החלוץ“, שהתקיים בווארשה בקיץ 1926, בהנהלתו של יצחק טבנקין. חברי הסמינר שעמדו לבוא אחרינו היו בוגרי הסמינר השני. בחודש מארס, הגענו, קבוצה קטנה של חברי קיבוץ תל-חי, ארצה. לאחר שהייה קצרה ב„בית-חנה“ בתל-אביב נשלחנו על-ידי מזכירות הקיבוץ המאוחד לרמת-רחל, שנאבקה קשות על קיומה. היינו שם רק חודש אחד והועברנו לכפר-גלעדי, שהתנהל בו אז מאבק קשה בין שני פלגים. כעבור זמן קצר עברנו, דורה ואני, לפלוגת הקיבוץ המאוחד בהרצליה שהפכה לשפיים. אולם במשך הזמן לא נשאר אף אחד מקבוצת עליה זו בקיבוץ.

ת"א, מאי 1976

ישעיהו פונדק : בלב יערות

השנה 1929. אביב. למדתי בסמינר הממשלתי למורים יהודים, ע"ש פווננסקי בווארשה, ואני תלמיד השנה השלישית, כבן 17 וחצי. עוד בעיירת סמיאטיץ' הייתי פעיל ב„החלוץ-הצעיר“. מבקר הייתי לעתים תכופות במשק ההכשרה של „החלוץ“ — „שחריה“, אשר בקרבת העיירה. „שחריה“ — משק הכשרה זה, שאחי הבכור מנחם ז"ל היה בין מייסדיו, היווה מופת חינוכי משפיע. היינו נמשכים ובאים לשם לביקורים. הרי היתה זו „חתיכת“ ארץ-ישראל ממש: עבודה חקלאית בכפר, חיי קבוצה ופגישה עם חלוצים מכל קצווי פולין. גם אנשי „העולם הגדול“ היו כאן: חלוצים מווארשה, וילנה, לודז' — כרכי פולין, עולם קוסם.

כשהתחלתי ללמוד בווארשה ב-1927 הגעתי גם לסניף „החלוץ-הצעיר“ המקומי והייתי פעיל בו. במשך הזמן נסינו לקיים חוג של תלמידים, מבני הסמינר בו למדתי ובנות מסמינר הגננות. „מגשימים“ — קראנו לחוג שלנו, שהתכנס לפגישות-שיחות בבית מרכז „החלוץ“ ברחוב אורלה 11. נעזרנו בבנארי מעין-חרוד כיועץ להכנת החומר לשיחות.

הגעתי למסקנה כי עלי להגשים — להפסיק לימודי ולצאת להכשרה. וכך עשיתי. בראשית חודש מאי 1929 הפסקתי את הלימודים בסמינר. פניתי למרכז „החלוץ“ וקיבלתי „אישור“ — לצאת לקבוצת ההכשרה במארכינאנץ. הייתי מאושר.

מקום ההכשרה היה בכפר קטן באזור העיר גרודנה, בלב יערות. וההכשרה — עבודה במנסרה.

העבודה לא היתה קלה. קורות העץ שהיה עלינו „לקבל“ מן המשורים ולסדר בערימות היו כבדות, ועלינו להספיק ולעבוד לפי קצב המכונה המנסרת. הקבוצה מנתה עשרים וכמה בנות ובנים. סביבת היער והשקט הכפרי הישרו אווירה נעימה, כמעט משפחתית. האוכל העיקרי הזכור לי מאותם ימים — קטניות או עדשים, בתור מנה ראשית בצהריים. חיי החברה היו נעימים ועליונים. השינה היתה על „נארא“ — משטח לוחות-

עץ, מוגבה מעל הרצפה. רק כעבור שנים, יצאה „קרן-החלוץ“ בפולין, בסיסמא: „מיטה לכל חלוץ“. בקיבוצי ההכשרה כמובן — כמישאלה וכיעד שיש להשיגו. היו מתווכחים על דרכי ההכשרה: הכשרה המונית לכל דיכפין או „סלקטיבית“ — היינו: קיבוץ גדול בנוסח הקיבוץ המאוחד, או קבוצה קטנה — בנוסח חבר-הקבוצות.

שם הכרתי את שמחה זיו, איש שקט ובעל סמכות, לימים חבר אילת השחר, מן הכורמים המפורסמים בארץ ומחלוצי העזרה להתישבות חדשה בשדה-בוקר, בנגב ובאפיק בגולן.

ממארצינקאנץ עברתי לנימאן אשר באזור העיר לידה, לשם „כיבוש“ מקום הכשרה נוסף לאנשי „החלוץ“.

נימאן היתה מקום הכשרה מלהיב. הנהר הרחב והגדול — הנימאן, ומסיביו — מרחבי שדות, יערות, מים, ימי קיץ נפלאים וקרוב למאה בחורות ובחורים צעירים-מתרוננים. גם כאן היתה העבודה בתעשיית העץ, מפעל גדול שהשתייך ליהודי בשם שליט, מלטביה, מייצואני עצים לארצות מערב-אירופה, בעיקר אדני-עץ, שמניחים מתחת לפסי-הרכבת; מאות אלפי אדנים, אולי מיליונים, שהיו נשלחים ברכבות ובנהר אל חופי הים הבאלטי. כל שפע העצים והאדנים האלה היה נצבר בערמות משני צידי פסי הרכבת, לאורך קילומטרים.

כאן היו חיי החברה הרבה יותר מגוונים ועשירים מאשר במארצינקאנץ. נמצאו כאן בחורים ובחורות בגיל ה-20 הראשונות, מכל פינות פולין, בעלי דיאלקטים שונים ביידיש, בעלי מזג שונה. בנות עיירה ועיר. אנשי עבודה ותלמידים לשעבר. „זוגות“ ומחפשי בן-זוגם. ואת כולם מאחדת השאיפה לעלות לארץ-ישראל ולחיי קיבוץ. היו כאן בוגרי „החלוץ-הצעיר“ ו„פרייהייט“ ומי שהיו בהשומר-הצעיר, בני 18—19, והרוב „סתם-חלוצים“, שלא היו קודם לכן בתנועת נוער. התווכחו, שרו, שוחחו, התאהבו וציפו לאהבה. צעירים, סוערים כלפי חוץ, ויש הסובלים בחשאי. רועשים, ללא פינת שקט ולחולמים על חיים חדשים. אחראים לעצמם, יצאו מחיק המשפחה והשגחת הורים, ולפעמים אינם יודעים אחריות מהי. מתנסים בחיי חברה משותפים, ללא תנאים אלמנטריים. לא קלים במיוחד — היו חיי החברות, בעבודה, בחברה. אך על הכול מכסים הנעורים השוקקים, ימי הקיץ הבהירים והמיית הלב, המוסתרת היטב-כלפי חוץ. סמוך לבואנו לנימאן, כבר התחלנו לדאוג: מה יהיה בחורף, כשיקפא נהר הנימאן, התהיה לנו עבודה כאן? התחלנו בחיפושים אחר מקום-עבודה והכשרה גם לחורף והגענו עד לסטולפצי, בקרבת הגבול הרוסי.

בנימאן נפגשנו בעבודה עם פועלים לא-יהודים, ועם מנהלי העבודה שהיו יהודים מלאטביה. הפגישה עם יהודים מחו"ל, מאזור ההשפעה של התרבות הגרמנית, היתה מעניינת ונעימה.

היינו הולכים לפעמים קילומטרים רבים לעבודה וממנה, עם המודדים, למדוד את גזעי העצים הכרותים, לאורך חופי הנהר. אח"כ היו מובילים-מרכוים את העצים, מחברים וקושרים אותם לרפסודות ומשלחים במרד הנימאן, אל הים הבאלטי.

בבוקר יום אחד הלכנו ברגל 15 קילומטר, לעבודה במדידת עצים. למחרת

הצטרכנו להמשיך באותו מקום. עם גמר יום העבודה אמרתי לחברי: לא כדאי ללכת הביתה 15 ק"מ, כ־3 שעות בחולות ובאבק, כדי לישון שם ולמחרת בבוקר שוב לעשות אותה דרך. אשאר ללון כאן. נשאר אתי חבר אחד, שמואל ב, וחברי האחר, אברהמ'לה ס' — חזר לקיבוץ, כדי להביא לנו מחר בבוקר אוכל, ליום הבא.

היתה זו תוויה בלתי נשכחת. שני נערים יהודים, במרחב שדות ויער של „גויים“, על גדות הנימאן — ללא נפש חיה מסביב. הכפר הקרוב ביותר — במרחק כמה קילומטרים. עם אור יום אחרון חילקנו בינינו את התפקידים: האחד ילך לחפש שדה-תפוחי-אדמה, כדי להוציא ממנו תפוחים, והאחד יביא מים בקומקום, שנשאר אתנו מכלי האוכל ויכין מדורה, כדי לבשל עליה את תפוחי-האדמה על קליפתם. ירד הלילה. הנהר העביר קולות בודדים מן הכפר, ציוץ צפרים אחרון, חושך מסביב ושקט, שקט במרחבים, שכבנו לישון על האדמה, בשדה.

שכבתי ליד חברי, שנרדם מהר, גונח לפעמים מתוך עייפות או מתנוחה לתנוחה. השכמ בבוקר חזר חברנו אברהמ'לה ס' ובפיו בשורה: מאורעות בארץ-ישראל, היו אלה מאורעות אב תרפ"ט—1929. כעבור יומיים הלכנו, כל חברי קיבוץ ההכשרה תל-חי בנימאן, להשתתף באספת מחאה, שהתקיימה בבית הכנסת, בעיירה ביי ליצה, במרחק 10 ק"מ מנימאן.

ממרכז „החלוץ“ בווארשה הודיעו לנו, כי אפשר לאשר חברים מקיבוץ ההכשרה שלנו לעליה. כמובן, אין מאורע מסעיר מזה. איני זוכר בדיוק מי היתה תועדה שהציעה לאספת קיבוץ ההכשרה, את המאושרים לעליה. היתה זו כנראה המזכירות.

לאחר שהיה של קרוב לחצי שנה בהכשרה, מהם כחדשיים בנימאן — אושרתי לעליה, בטרם מלאו לי 18 שנה. יצאתי חזרה לסמיאטיץ לחפש עבודה, כדי להתרווח להוצאות עליה. ואכן, לימדתי במשך חורף 1929—1930 בכפר גוויץ, שעורי עברית, לילדים היהודים שם.

מכאן צורפתי למרכז „החלוץ-הצעיר“, כחבר פעיל במזכירות המרכז בווארשה. בקיץ 1930 השתתפתי בסמינר העולמי השני שהתקיים בווארשה. אח"כ הייתי פעיל ב"החלוץ-הצעיר" וב"החלוץ" בגליל וילנה — כמרכז הגליל, עד עלייתי ארצה בסוף 1933. נשלחתי לקיבוץ גבעת-חיים בעמק חפר ובינואר 1937 עברתי לקיבוץ גשר-אשדות יעקב. כאן אני חי עם משפחתי כיום.

אשדות-יעקב (איחד), 1976

זאב ילין: בצריף בפאתי היער

הייתי בין מייסדי קבוצת ההכשרה בנימאן, ביוני-יולי 1929. הקבוצה לא השתייכה אז עדיין לקיבוץ תל-חי — היינו קבוצת הכשרה בפני עצמה. הגעתי לנימאן מסניף „החלוץ“ בוונגרוב. בבואי היו במקום 6—7 חברים שהקדימוני, עוד כמה חברים מוונגרוב היו באותו זמן בנימאן.

נוברוילייקה, עם נחום בנארי (ארץ־ישראל), מאי 1929

מילייצ'ין, בבית־חרושת לאריחים, 1931

נימאן, 1929

נימאן, ע"י צריף המגורים, 1929

שכרנו צריף בפאתי-היער. בחלק אחד ממנו גרו תקופת-מה זקן וזקנה „גויים“, ובשני חדרים אחרים גרנו אנחנו, חברי הקבוצה. בחודש אוגוסט 1929 באה למקום קבוצת חברים מקיבוץ תל-חי במארצינקאנץ. לא היינו מוכנים להתאחד עמם, משום שלא רצינו להשתייך לקיבוץ שהגדיר כבר בגולה את דרכו בארץ. לאחר מו"מ והתערבות מרכז „החלוץ“ נשאר אנשי תל-חי יחד עמנו, מבלי שנגדיר את עצמנו. עם חיסול הפלוגה של תל-חי במארצינקאנץ, עברו חבריה כולם לנימאן ובמשך הזמן נשאנו גם אנו את השם קיבוץ תל-חי.

קיבוץ תל-חי ראה את עצמו מועמד להצטרף לקיבוצי הגליל העליון ולבנות את הגליל, אך בבואי ארצה נשלחתי עם עוד מספר חברים לקיבוץ יגור, שהיה אז ערב איחודו עם פלוגת קלוסובה חיפה-יגור. לאחר מכן עברו כמה חברים לאילת-השחר וכמה נשאר בייגור. רק 4 חדשים הייתי בהכשרה. נאשרתי לעליה באוקטובר 1929.

יגור, 1976

ישראל יבנאי (פסיס): נסיון שלא הצליח

הייתי חבר בסניף „החלוץ“ בווארשה. בליל של שפות שלט בין חברים, שדברו אידיש, פולנית ומקצתם עברית. אלה שדיברו עברית התארגנו בקבוצה שנשאה את השם „מגשימים“ ומנתה כ-10 חברים לערך.

אחדים מבין חברי קבוצה זו הגיעו לנימאן, ביניהם אני, ישעיהו פונדק ושלומית שפרטר. שם נפגשתי עם חברי נעורי מהעיירה ונגרוב: שמחה מנדלבוים וזאב ילין. בדרך כלל, חברים רבים מעיירה זו היו קשורים לקיבוץ ההכשרה בנימאן, מראשיתו.

עבדנו אצל החברה הבין-לאומית לסחר עצים „שוורק“. בתקופה הזו לא עבדנו במנסרה אלא במיון הקורות והאדנים שהגיעו בדרך הנהר נימאן ונמשו ע"י „הבאלאכובצים“. המיון נעשה לפי עובי וגודל. העבודה היתה בקבלנות, עבודה קשה, אבל השכר היה הוגן ויכולנו להתקיים בכבוד.

הייתי המזכיר של הקבוצה, המזכיר של כל התפקידים והפעולות. הייתי מביא אפילו את ה„צולנט“ בשבתות. את העבודה המשרדית הייתי עושה בלילות, לאחר שהכל שכבו לישון.

המזכיר, שהיה יוצא יחד עם כולם לעבודה, היה עליו לבדוק ולוודא אם נרשמה עבודתם של כל החברים. עבדנו בזוגות לפי נורמות. אלה שמלאו את הנורמה היו מסתלקים מהמקום. היו מתחילים ביחד — וגומרים — כל זוג בנפרד. כשהייתי גומר את הנורמה שלי, הייתי הולך לבדוק אם הכל נרשם. עבודה שלא נרשמה, לא שולם שכרה.

הקפדה על סדר תקין בניהול הדברים היתה אפיקורסות. תליתי פעם מודעה: „חברים מתבקשים בכל לשון של בקשה להחזיר את כלי הכתיבה למקום, אחרת

אהיה נאלץ לסגור על מנעול". מודעה זו עוררה רוגז רב, יצא עלי הקצף על הסיפא שלה וקיבלתי גזיפה.

את ישיבות המזכירות קיימנו ביער. פעם אחרי ישיבה נשארתי עם חברה אחת, כמנהג צעירים, ואחרנו לחזור לצריף... הרגשתי מיד בתסיסה מסביבי וקראו לאספה. הצליפו בי והטיפו לי מוסר — מוזכר צריך להיות סמל בהתנהגותו. הכיכד? בסך-הכל יש בקיבוץ, 2 חברות, איך נטלתי 50% מבילויים של החברים? כעונש — פטרוני מתפקידי.

לאחר שסיימתי את תפקידי הנ"ל הייתי פעיל בשטח התרבות. קיימנו שיחות, חג לעברית ואף הוצאנו עתון קיר.

עם בוא הפלוגה הראשונה ממארצינקאן מנינו 18 חברים. אז יצאנו לכיבוש עבודה בסטולפצי — עיר גבול, שבין פולין לברית-המועצות. דרך עיר זו עברה הרכבת: פריז — ברלין — וארשה — מוסקבה. מערכת פסי הרכבת בצידה של ברית-המועצות היתה ברוחב אחר והנוסעים היו עוברים מרכבת לרכבת. משהו מעין אווירה בין-לאומית היתה מורגשת בעיר זו.

יצאנו לשם 8—10 חברים. התמקמנו במועדון של אחת מתנועות הנוער הציוניות, שבו, קיבלנו חדר ושכנו בו על הרצפה.

היתה שם מנסרה גדולה, שבה הובטחה לנו עבודה. לרוע המזל, ביום בואנו לסטולפצי, נפסקה העבודה במנסרה, והיה עלינו לדאוג לעבודה כל שהיא למען קיומנו. הוצע לנו לצאת לעבודת סבלות ברכבת בטעינת עצי „פפירובקה” — בולי עץ לגיר באורך 1½ מטר. יודעי דבר אמרו לנו, כי יש נוהג — כל התופס קרון הוא הזוכה בעבודה.

היינו 8 חברים ותפסנו 2 קרונות. עלינו ונסענו ביחד עם כולם למסילה המתאימה. וכך נסענו ונסענו עד שלפתע הרגשנו שהקרונות שלנו מגותקים ונמצאים במסילה צדדית, שוממה לגמרי, הדלתות סגורות ואנו בפנים. לבסוף הפרידו גם בין שני הקרונות — וכל קרון נשאר מבודד.

כשנעמד הקרון, בו הייתי יחד עם ישעיהו פונדק, נפתחה דלת הגרירה ושני „באלאכובצים” פרצו פנימה והתחילו להרביץ לנו „מכות-רצח”. הרביצו על ימין ועל שמאל, חבטות ובעיטות. ישעיהו שידע פולנית הסביר להם: „אנו פועלים כמוכם”, והם: „זו עבודה שלנו, למה באתם לקחת מאתנו את לחמנו?” וישעיהו אומר שוב: „אנו פועלים כמוכם. לפי הנוהג לכל אחד הזכות לתפוס קרון ולעבוד עליו. אם אנו פוגעים בכם, נסתלק”. הוא מדבר והם מכים. לפתע הפסיקו במכות, הקשיבו לדבריו ונסתלקו, ואנו זביד-ם, רצוצים ושבורים פנינו הביתה. הגענו בקושי. אז נפלה ההחלטה להסתלק מהמקום.

נשארו עוד 4—5 ימים. עסקני העיר השיגו בשבילנו עבודה כלשהיא להרוויח את הוצאות הדרך בחזרה לגימאן.

חיפה, יולי 1976

הנהר

הנהר שעבר בעבורה של העיר
בה נולדתי מעבר לים
לא בא אלי בחלום ולא היער
שגהר לחופו.
אבל את קול הנהר אני שומע בלילה
כשאני נעור בחשכה: החדר מתמלא
רעש בעבועים ונביעות וזרם-מים
נמהר.

ילד קטן, ידו ביד אמו, עומד על החוף
בין יהודים שפניהם חורות כאור הלבנה
וסביבם אור-יום.

פתאם געתה פרה באפר.
אמא מהרה לכסות את עיני בכף-יָדָה.
היא אחרה: בכהרף-עין ראיתי
אדם תלוי על עץ נע כענף!
ובעיני, מתחת כף-יָדָה של אמא,
אדם, אדם.

דם, דם, דם! אני צועק בתוכי
בקול צרוד אל הנהר,
אך קולו מגביה, לא ידם.

זרבבל גלעד

מכתבים מן הקיבוץ בנימאן

נימאן, 20.7.29

לחורי היקרים, שלום וברכה.

הגעתי בשלום למקום. מצאתי כאן שבעה אנשים שנשלחו ע"י מרכז „החלוץ“ ביניהם ידידי בן עירנו ישראל יבנאי (פסיס). הם הגיעו שבועיים לפני. שכרנו דירה אצל משפחה נוצרית. שכר הדירה — 50 זהובים לחודש. למחרת יצאתי לעבודה, לא כ"כ קלה אך נעימה; עובדים בהוצאת אדנים מהמים המגיעים מחוץ-לארץ דרך הנימאן ומסדרים אותם לייבוש, מיועדים לפסי הרכבת. זה שייך לפירמה „שווירק“. יש להם סניפים בלונדון ופריז. הדירקטור הוא יהודי ציוני. הוא מתייחס אלינו טוב. מרוויחים 2 זהובים ליום. זה מספיק לנו לקיום, אך לא זה העיקר, אנחנו כאן מכשירים את עצמנו לקראת עליה לארץ-ישראל ולחיי קיבוץ.

שלכם זאב (ילין)

נימאן, 9.8.1929

בכתבי השורות האלו קיבלנו מכתב משמחה ממארצינקאנץ. הוא פונה בבקשה אלינו — היות שהקיבוץ שם מתחסל הם יוצאים לנימאן. מיד קראנו לאספה והחלט לקלוט את חברי מארצינקאנץ בקיבוצנו. שלחנו טלגרמה: חברים, בואו... כמובן שבואם ישפיע על המצב האקונומי וכן ישתנה המצב גם בענינים אחרים, אבל אין דבר, לשם זה אנחנו חלוצים וענין אחד משותף לכולנו. אנו יוצאים היום בערב אל המסע לקראת החברים.

בברכת החלוץ

זאב (ילין)

נימאן, 22.8.1929

שלום חבר יאנקל *

כידוע לך עבר הקיבוץ שלנו ממארצינקאנץ לנימאן לרגלי חוסר העבודה במארצינקאנץ. פגשנו פה כבר פלוגה של 30 אנשים אשר לא רצו שנימאן תהיה למקום הקיבוץ שלנו, אבל סוף סוף באנו לידי הבנה, וקיבוץ תל-חי מקומו כעת בנימאן, ומונה 45 חברים. בקרוב (כשנקבל עבודה במשוריה) נרחיב את הקיבוץ עד 80 חברים ועומדים אנו ערב ארגון פלוגה בסטולפצי בת 20 אנשים. כפי שרואה אתה, ישנה עבודה רבה שדורשת אנשים שיעמדו על המשמר בכל הענינים, אחרת לא נבוא לידי התוצאות הדרושות. ועוד, לפני זמן מה הוחלט שקיבוץ תל-חי הולך באופן אוטונומי בארץ-ישראל לנס-ציונה, וזאת דורשת מאתנו עוד חברים טובים בעלי-אחריות כאן בגולה לשם הכנת

* יעקב אלכסנדרווי

זרבה אנושית-חלוצית לקיבוץ. לדאבוני הגדול אין לנו חברים כאלה הרבה (ואפילו לא מעט) וכן פונים אנו לך שתבוא לקיבוץ בימים הכי קרובים, כי עבודתך נחוצה לנו מאוד. חושבים אנו שלא תתחשב עם כל הקשיים שעומדים על דרך נסיעתך לקיבוץ, ושתתחשב עם דרישת השעה וטובת הקיבוץ — ותבוא.

בברכת חברים

אליאב (חלופיצקי)

נימאן, 28.9.1929

זאב היקר שלום!

לפני רגעים מספר גמרו בהקראת העתון תל-חי, מוקדש לשאלות חיינו הפנימיים. הוצא ע"י האינציאטורים ישעיהו ואברהם/ל פינזילבר. הדבר עלה יפה ומצויין. מורגשת עכשיו כעין נשמה יתרה.

בעתון נמצאים מדורים שונים לשאלות הקיבוץ; עניני יום-יום, ספרות, הומור וסטירה. בקיצור יפה עד מאוד. העתון מופיע בכל יום שבת.

המצב בקיבוץ כמו שהיה ואולי עוד יותר גרוע. מדברים בדבר אישורם של שלושים חברים. זה יהיה כעבור חדשיים.

מחאתיים יוצאים אליאב חלופיצקי ומשה הנדלסמן ל„גלבוקי“ בדבר מקום עבודה ביער אצל הפירמה „שווריק“.

ישראל (פסיס)

ישראל לויתן: האחריות הכריעה

הייתי בנימאן זמן קצר מאוד, רק חדשיים — בספטמבר ואוקטובר 1929. באתי מהקבוצה החקלאית בצ'ארלונה, שהיתה בתחילה עצמאית ולא קשורה לשום גוש קיבוצי. החבר וישנייבסקי, שהיה עמנו בצ'ארלונה, דיבר על קיבוץ קבוע והציע להתקשר עם קיבוץ תל-חי. ואמנם לאחר בירור ודיון נתקבלה החלטה חיובית והצטרפנו לקיבוץ תל-חי כפלוגה שלו.

בצ'ארלונה עשיתי 3 חדשים. היתה זו קבוצת הכשרה עונתית ובגמר העבודה בסוף הקיץ עברנו לנימאן — 10 חברים לערך.

האמת היא שהפלוגה בנימאן לא נטתה לקבל אותנו, כי ראו ב„פלישתנו“ כעין הפרעה ל„התחיות“ ששררה באותה עת בקיבוץ. אולם בכל זאת הכריעה האחריות התנועתית ונתקבלנו.

יגור, ספטמבר 1976

שמואל שגב (סנקביץ): באין שעון...

בספר „פרקי אילת השחר“ כותב אליהו ליפץ ז"ל:
„אני וחברי שמואל שגב (סנקביץ) תיכננו יחד את יציאתנו להכשרה. בני משפחתו של שמואל הסכימו ברצון לעלייתו. לא כן הורי והייתי אנוס לעשות הכנות בהחבא. בזמן שכל בני משפחתי חזו באירועי החג הלאומי של פולין ב־3 במאי 1930 הוצאנו בשקט את חפצי האישיים והעברנו אותם לביתו של שמואל ובאישון לילה נסענו למקום הכשרתנו“.

אליהו ליפץ ואני — שנינו מגרודנה, חברים עוד מבית-הספר. לאחר שהעביר אלי את חפציו הנחוצים, נסענו לפלוגת נימאן. במנסרה עבדו הרבה „גויים“. הם היו בעלי המקצוע ואנחנו עבדנו בעבודות הגסות והקשות. ה„גויים“, שהיו מבוגרים מאתנו, עבדו בעבודות המקצועיות, ורק בודדים מאתנו הצליחו לאחר מאמצים גדולים להכנס לעבודת ה„גאטור“. ואביא שני קוריוזים מעניינים בקשר לעבודתנו במנסרה. הכפור הפולני עז ביותר מ־3 אחר הצהרים עד 7 בבוקר. בלילה אחד כזה עבדנו כמה חברים במשמרת במנסרה.

כשבאנו בלילה שכזה למשמרת השניה, השתוללה סופת שלג חזקה. נקינו את המסילה, הספקנו להביא קרונית אחת והמסילה שוב נסתמה. היתה זו עבודת פרך ממש. לא אמרנו דבר — והמשכנו בכל כוחותינו, אבל המנהל ה„גוי“, בראותו בשעה 10—11 שבלתי אפשרי להמשיך במשמרת עד הבוקר, ריחם עלינו והפסיק את העבודה. פתאום נשמעה צפירה להפסקת העבודה. הנימוק הרשמי — משהו מקולקל. רק למחרת סיפר לנו את האמת: לא יכול היה לראות בסבלם של הצעירים כשהם עובדים בתנאים אלה.

קוריוז שני — וגם הוא קשור עם החורף. מנינו 50 — 60 איש. עבודה היתה לכולם אבל משום-מה חיי היום-יום שלנו לא היו כל כך מסודרים. האוכל היה מסודר איך שהוא. אבל מנורה ושעון, למשל, לא היו לנו. לפנות ערב היו חוזרים מהעבודה, ושוכבים במיטה להתחמם קצת.

הנה באחד הלילות, היה זה אולי, בשעה שתיים או שלוש קם אחד ומכריז שצריך כבר ללכת לעבודה. קמנו, התלבשנו, בישלנו את הקקאו, אכלנו ארוחת-הבוקר — והלכנו למנסרה.

למראה פנינו השתומם השומר: „השתגענתם, הרי עכשיו רק 2 וחצי בלילה. והרי בשעה 6 מתחילים את העבודה!“...

בדרך כלל המנסרה היתה צופרת פעמיים ביום: ב־5 בבוקר להעיר את הפועלים, ופעם שניה ב־6 להתחלת העבודה, אבל משום מה נדמה היה לאותו חבר שהיתה צפירה...

וכל זאת משום שלא היה לאף אחד מאתנו שעון...

אילת-השחר, יולי 1976

אהרון בייזל: במנסרה

אני יליד העיררה קרינקי. ידעתי את החוויות הנוראות של מלחמת העולם הראשונה ופרעות פיטלורה, היינו פליטים ברוסיה, עברה עלינו המהפכה הבולשביקית וחזרנו לעיררה. בהיותי בן 15 עברה המשפחה להשתקע בביאליסטוק. הורי עסקו במסחר ובתיווך ואני הייתי זבן בחנות. הצטרפתי לתנועת הנוער „פרייהיט” והייתי חבר ב„החלוץ”. בביאליסטוק למדתי זמן-מה ב„ישיבה” ובגיל 20 יצאתי להגשמה הלוצית לקיבוץ בנימאן.

הדבר היה בחורף 1929. הנימאן שהיה באביב, עם הפשרת הקרח, מלא אסדות עצים המושטים מיערות ביאלוביז', היה דומם ושומם. בקיבוץ חוסר עבודה ומצב כלכלי קשה.

המצוקה הניעה אותנו לחפש עבודה במקומות אחרים. אז הקימונו את פלוגת ההכשרה בלידה ורוב החברים עברו לשם.

הייתי בהכשרה שנתיים לערך ורוב הזמן עבדתי במנסרה. כאן נפגשנו עם המפקחים מאנגליה, שעמם עבדנו במיון ובמידת הלוחות שהיו שולחים לתעשיית פארקטים ואווירונים. לעתים נתתי מכוחותי גם לעבודה ב„פאפירובקות” המפורסמות, בנסירתם ובהעמסתם בקרונות הרכבת, עבודה שעשינו בקבלנות. בקיץ נהנינו מאוד מהנהר נימאן שבו התרחצנו. בחורף היינו מרתיחים דוד-מים ומתרחצים בגיגית. אחד החברים, אברהם־לה ספרי, המשיך יחידי גם בחורף להתרחץ בנהר. היה שובר את הקרח וטובל בו.

בשנת 1931 נסעתי הביתה להתכונן לעליה ועזרתי לייסוד הפלוגה בביאליסטוק. עליתי באופן בלתי-ליגאלי בעלייה „המכביה” בשנת 1931. היינו קבוצה של 10 חברים ונשלחנו לכפר-גלעדי. לא נקלטנו והתפורנו ברחבי הארץ. קבוצה מאתנו הלכה לכיבוש העבודה בנמל יפו וברכבת תל-אביב. אלינו הצטרף גם זיידל רודי שברבות הימים נהיה למוכתר „שכונת התקווה”. זיידל זה הטיל מורא על סביבתו. בארץ נתפרסם מאוד בעלילות הגבורה שלו וכתב עליו חיים גורי בספרו „הספר המשוגע”.

בסיכום: ההכשרה היתה חשובה. קיבלנו היגוך לעבודה, למדנו להסתגל לתנאים קשים ולהתרגל להי חברה, לעזרה הדדית ולחיים בצוותא.

תל-אביב, 1977

קיבוץ תל-חי בשנת 1930

קיבוצנו מונה כיום כחמישים חבר. חציים לערך חברות. במצב העבודה השורר כאן יש אפשרות להוסיף עד ל-75 חבר. מספרנו הקטן — מתנקם בנו. הגה החילונו להקים בכוחות עצמיים בנין גדול — שצריך היה להכיל בין השאר חדר-אוכל, מטבח, מאפיה, חדר-קריאה וכו', אך מחוסר חברים לעבודה אין משלימים אותו, והחורף ממשמש ובא ויש הכרח בבית נוסף. במשך שלושת

החדשים האחרונים היתה יציאה ניכרת. נסעו לביתם כארבעים חבר, נתוספו רק כחמישה-עשר. הסיבות ליציאה הן שונות, רובן משפחתיות ומיעוטן יורידיות ומחלות. הסיבות המשפחתיות קשורות כנראה בהפסקת העליה ובקירבת החגים. אך העובדה מדברת בעד עצמה. בשבוע האחרון אין אף יום אחד מבלי שיצא אחד החברים את הקיבוץ, ואין בטחון שהיציאה פסקה... היוצאים הם ברובם בחורים ומשום כך גדול הוא מספר החברות, ובזמן, שאין כאן עבודה מספקת ומתאימה להן. העבודה העיקרית היא בטעינת קרונות בעצי-גיר, עבודה קבלנית בעיקר, ששכרה היומי שלושה זהובים. בעבודה זו עובדות גם חברות. אך ישנה עבודה רבה בהסעת קורות עצים ובעריכתן. זו עבודה מפרכת ומכניסה, אך למעלה מכווחותיה של החברה, וע"כ אין החברות עובדות בה. הכלכלה עולה אצלנו 1.80 ז' ליום, שכר דירה ודמי-הסקה אינם עולים לנו. יוקר ההספקה — מקורו כנראה בחוסר ארגון מתאים. יש תקוה, שכיום, לאחר ביקוריהם של חברי המרכז יוטב המצב הארגוני, הכלכלי, וגם החברתי. מצב דירתנו המחוסרת אוויר ואור גורם למחלות, ונתגלו כבר חולי-ריאה אחדים. היחסים עם נותני-העבודה טובים. ביקרנו בזמן האחרון במוסטי, ונתבררה האפשרות של כיבוש המקום ואנו מחכים לתשובה. ואחרון — אחרון: המצב התרבותי לקוי מאוד. חסרים ספרים, עיתונות ועל-הכל — כוחות הדרכה. בזמן האחרון אנו אזורים כוהות לשם הטבת המצב ואנו תקוה שמאמצינו לא יהיו לשוא.

*

קיבוץ תל-חי שליד נהר הנימאן — נמצא בריחוק מקום ממרכזי התנועה הקיבוצית וע"כ נידון לבדידות וחוסר קשרים עם שאר הקיבוצים. וזה היה גם בעוכריו. הקיבוץ נמצא, בניגוד לשאר הקיבוצים, בתנאי עבודה טובים, גם יחס רצוי מצד נותני-העבודה וגם התשלומים בסדר. ובכ"ז אין הארגון הפנימי הדרוש ומכאן פתח להרבה תופעות שליליות בחיי-הקיבוץ.

הקיבוץ מנה לפני זמן לא רב כשמונים חבר, אך משום שלא היה חדור בהכרת ההכרח בשמירה על המקום ועל עמדות-העבודה, נתן חופשה לחלק גדול מדי של חברים וכך פחת מספר החברים במקום עד לחמישים. כיום, גם הודות לביקורים מטעם „המרכז“, נעשים מאמצים לארגן את כל שטחי החיים הקיבוציים. הקיבוץ התחיל להקים בנין בכוחות עצמו. את החמרים לכך נותנים נותני-העבודה אך לרגל חוסר ידיים עובדות, וכן גם לרגל העזובה, נפסקה העבודה בבנינו. שלד הבנין הגדול הקיים, עומד וכאילו מכריו על מאמצים של קיבוץ שדללו באמצע...

הוחלט לבנות תנור בבנין הקודם למען יהיה יותר חם בימות החורף, כי הבנין הזה שישנו אינו מבוצר כדבעי בפני הקור. המאפיה גם תפתור את שאלת הלחם שעולה כיום ביוקר רב. הוחלט גם להכניס סדרים בכלכלה, לארגן את המזכירות ואת הנהלת-החשבונות. יש הכרח להעביר הנה כמה חברים מן הקיבוצים הקיימים כדי לשפר את המצב הפנימי. עי"כ גם יוצרו קשרים בין הקיבוצים הרחוקים זה מזה, ותבוא גם השפעת-גומלין בין חלקי התנועה.

„במחנה“

צבי טרשצ'ינסקי: תקופה נהדרת

מאז עברו 16 שנים ועדיין רבים הזכרונות שנשארו לי. התחלתי בפלוגה בנימאן, זו שישבה ע"י הנהר רחב הידיים, בצריף פשוט ואפור, שבו התרקמו חיי חברה נהדרים. קשרי החברות שהתהוו או שמורים עמי עד היום. החיים בהכשרה משכו רבים מבני הנוער. היתה זו תקופה שאין דומה לה. אזכור את החברים לטיפוסיהם, על הגילויים החיוביים והשליליים שבהם, כל אחד ואופיו והרגליו — כולם מצאו את מקומם בקיבוץ, בו התחנכו והתחשלו לקראת העתיד.

שני מקרים נחרתו מאוד בזכרוני:

יום חורף אחד, עומד אני ליד החלון ומסתכל החוצה. הכול לבן ואתה יכול לתפוס בעיניך שטח גדול ורחב למלוא האופק. והנה מופיעה לפני עיני קבוצת חברים בדרך לכפר הקרוב, שהולכים לקופת-חולים. שניים מוציאים מכיסיהם משהו ומתחילים לנגוס. ראתה זאת גם האקונומית ופרצה בבכי.

— למה את בוכה, אטלה?

— אילו ידעת הרשלה, מהם אוכלים, הרי זה פשוט רק בצל. לא היה לי מה לתת להם. והם — הרי חולים.

ומקרה שני:

בקיבוץ ימים של חוסר עבודה. החבר'ה בצריף יושבים בטלים. פתאום ולאזנינו הגיע קול צפצפה ממשד החברה, משמע — קוראים לנו לעבודה... קמנו אחדים ורצנו מהר למשרד. והנה עומד לו המנהל חדקוב בפתח משרדו, רגוע ושקט, כשהוא מפליט לעברנו: אתם מהחלוצים, מצטער... מוסיף ופולט מלה עולבת ופוטר אותנו.

חרה לנו מאוד, והחבר מ. ר. מחליט לגמול לו בבוא העת.

יום אחד קורא לי מ. ר. ללכת עמו למשרד לברר אולי יש עבודה. לא מצאנו במשרד אף אחד מהמנהלים. חברי נכנס פנימה וכעבור דקות מספר חוזר כשעמו חבילת בשר, שהיתה מיועדת לפועלים הנוצרים שיוצאים עם הדוברות לדאנציג.

למחרת יצא מנהל העבודה מכליו. צעק ורגז — מי עשה את המעשה הזה? — אך ללא הועיל. לא גילה ולא ידע מי „חמד לו לצון כזה“.

בין החברים היה נטוש ויכוח על המעשה הזה. הטוב הוא או רע? היו שלימדו עליו זכות והיו ששללו אותו מכול וכול.

בחברה הזו המגוונת בהרכבה היו כל מיני טיפוסים. לצד הרבים הטובים והמסורים היו גם כאלה שעוררו בעיות של יחס לעבודה, ענייני בריאות, ענייני אוכל וכי'. בדרך כלל גילתה החברה סובלנות ולא נחפזו בהוצאת מסקנות. היו אומרים: הם יחיו בתוכנו, אולי ישתנו.

האנשים הם שונים, וביחד הם יוצרים חברה אחת. למרות הכל היתה זו תקופה נהדרת.

בתים, ינואר 1977

שושנה שגב (מרקמן) : מנימאן ללידה

בדרך לנימאן, הטרידה אותי כל הזמן המחשבה: איך אמצא את הקיבוץ? — יחידה הייתי ברכבת וההרגשה היתה קשה.

מנהג היה בקיבוץ — זוג חברים היה יוצא לתחנת-הרכבת לקבל את פני הבאים. בבואי קיבלו אותי בתחנה שניים: שמואל סנקביץ ואליהו ליפץ. מצאתי את הקיבוץ בנימאן במצב הרבה יותר טוב מכפי שאפשר היה לצפות. התרשמתי מאוד מן הצריף הגדול והארוך, מהנהר הזורם על ידו ומהיערות אשר מסביב. המראה היה מרהיב-עין.

נתנו לי מקום לינה: חצי מיטה פנויה. „פה תישני“ נאמר לי. כל חדש שבא קיבל בבואו חצי מיטה.

ארוחת-הבוקר היתה — קקאו (בלי חלב) עם לחם (כשהיה).

בעבודה במטבח היתה נהוגה תורנות: על התורן היה לקום בבוקר מוקדם כדי להכין את הקקאו. היה עליו להביא עצים, להסיק את הכיריים ולהרתיח סיר מים גדול. אחר-כך היה ממשיך בהכנת הארוחה.

וביחס לקקאו, ראוי להעלות אפיוודה קטנה: מעל הכיריים היה תלוי חבל, שעליו היתה נתלית לפעמים כביסה לייבוש. פעם קרה וזוג תחתונים של בחורה נפל לקקאו. התורנית נבוכה, החווירה כולה ופרצה בכי שהרי לא יהיה קקאו לארוחת-הבוקר. התחננה, איפוא, בפני הנוכחים שהדבר לא יתגלה. ואכן, היתה שתיקה מוחלטת. הדבר לא התגלה והקקאו נשתה עד תומו.

יום של חוויה חזקה היה יום עבודתי הראשון. עבדתי בהעמסת גורי עצים בקרונות הרכבת. גורי עצים אלה היו נפליטים מתוך המשור המיכאני ועלינו היה להעמיס אותם על הכתף ולשאתם אל הקרונות. היו אלה ה„פאפירובקות“ שהיו מיועדות לתעשיית-נייר. עבדו בזה בחורים ובחורות ביחד. עבדתי בעבודה זו רוב הזמן שעשיתי בנימאן.

משום הלחץ ליציאה להכשרה והצורך בהכנת רורבה גדולה לעליה היו באים לקיבוצי ההכשרה הרבה יותר אנשים מיכולת הקליטה שלהם. הסימא היתה: יהיו אנשים — נמצא עבודה. עובדה זו שימשה כוח דחף למסע הכיבוש הגדול של ההכשרה בערים ובעיירות ברחבי פולין.

מנימאן יצאו הכובשים של מספר פלוגות. אני השתתפתי בכיבוש הפלוגה במונקי ע"י גוניונדו. כסף להוצאות הדרך לא היה לנו, היינו הולכים ברגל, ולפעמים תופסים „טרמפ“ בעגלה. היינו נודדים ימים. בדרך סרים לעיירות. החברים בסניפי „החלוקי“ היו מביאים לנו מצרכי אוכל.

כך הגענו למונקי, ככוונה להקים בה פלוגת הכשרה. אבל לא עלה הדבר בידינו. חזרנו לנימאן כלעומת שבאנו.

מנימאן עברתי לחיות בפלוגה בלידה. שלא כמו בנימאן שבה היו מקומות-העבודה קבועים ועבדו בהם בקבוצות גדולות, צריך היה בלידה לחפש עבודה בשביל כל אחד ואחד.

השגנו עבודה בחטיבת עצים. לא ברצון נתנו לנו היהודים את העבודה הזו. הביטו עלינו כעל מסכנים. אולם היו גם יהודים שדאגו והשתדלו לעזור לנו.

בית-חרושת „ערדל“ היה בין הראשונים שקיבל בחורות שלנו לעבודה. היה אלינו יחס מיוחד. בזמן שאצל כל העובדים חיפשו בחפציהם בצאתם מהעבודה, אצלנו לא חיפשו. האמינו לנו — חבר קיבוץ לא יגנוב. המצב בלידה, מבחינה כלכלית, היה יותר קשה מאשר בנימאן. לא היתה עבודה קבועה וההכנסה מצומצמת. הרבה פעמים רעבנו לחם ממש. זוכרת אני: פעם במוצאי-שבת הלכתי עם בתיה בורקו לקבל את המשכורת מבית-החרושת „ערדל“. באותו יום לא היה במה לקנות מצרכי אוכל, ולא אכלו. כשחזרנו הביתה עם לחם שקנינו חמורת המשכורת — פגשונו בתרועות שמחה ובשירה.

יום הכיפורים היה לנו יום צום. חברים אחדים צמו מתוך תום-לב, והאחרים מכיוון שממילא לא היה מה לאכול. וזוכרת אני — במוצאי החג הובא לחם חם ובחצות הליל הוועק רופא לחבר שסבל מכאב-מעיים שבא לו מאכילת הלחם החם אחרי-הצום.

היו בעיות קשות בהלבשה. היו כאלה שבאו לקיבוץ מצוידים יפה בבגדים והיו אחרים שבאו רק בבגדיהם על גופם. חברים חדשים היו מוסרים את כל בגדיהם למחסן הכללי של הקיבוץ אך כל מי שנסע הביתה לחופשה או לעליה היה מקבל את הבגדים היפים והטובים ביותר. היה, איפוא, מחסור מתמיד של בגדים.

אוירה חגיגית היתה שורה בקיבוץ עם ביקורו של מישוהו ממרכז „החלוק“ או שליח מהארץ. בקרו אצלנו ל. לויטה (מעין-חרוד) יוסקה מלמוד (מכפר-גלעד), משה ברסלבסקי וברדיצ'בסקי. אותם ימים היו ימים של התרוממות הרוח. אוירה של ארץ-ישראל היתה שורה או בקיבוץ.

אילת-השחר, יולי 1976

שרה מושקוביץ: נימאן — החלום והמציאות

מדריכי ב„החלוק-הצעיר“ בעירתי אוגוסטוב — פניה ברגשטיין, שלמה פלוצ'ינסקי, אליאב חלופיצקי זכרונם לברכה ויעקב אלכסנדרוני יבל"א, הם שהנחילו לי את אהבתי העמוקה לארץ-ישראל ולקיבוץ.

שלושת המדריכים האחרונים, שהיו בהכשרה, נטעו בי את הקשר לקיבוץ הזה וביחוד לנימאן. רבות סיפרו לנו על הקיבוץ בנימאן וידענו כמעט כל פינה וכל דבר שם. החיים בנימאן נצטיירו לנו כאידיליה ועוד בהיותי ב„החלוק-הצעיר“ — כל שאיפתי היתה להיות בהכשרה במקום זה.

ומה רבה אכזבתי כאשר בבוא העת לצאת להכשרה — הקיבוץ בנימאן כבר לא היה עוד ושלחוני ללידה.

קבלת הפנים של חברים חדשים היתה לפעמים מביכה, הן בגלל השאלות שהציגו לפניהם ה„ליצנים“ שבאו לפגוש אותך והן בגלל זה שהחפצים היו נלקחים מיד ונמסרים לקומונה, אם כי היה ידוע מקודם שזהו הנוהג בהכשרה

ולא היה מקום להפתעות. אגב, חברות חדשות נקראו „תימנקעס“ (תימניות). התנאים בלידה היו קשים — אך לא נכנעתי, ליווה אותי החלום על נימאן, לראותה ולחיות בה.

ואמנם, באותם הימים נשלחה קבוצת חברים לחדש את הפלוגה בנימאן ואני ביניהם. מה רבה היתה התרגשותי למראה המקום הזה. הצרות והקשיים שהיו מנת חלקנו, מהם לעומת הרומנטיקה של הנהר והיער? — אלה השכיחו את הכל. עבדנו קשה, היתה התחרות בעבודה בינינו לבין הנוצרים ואנו הוכחנו שגם יהודים יודעים לעבוד.

אך ימיה של הפלוגה בנימאן לא האריכו ובסוף 1933 נפרדנו מהמקום האהוב ועברנו לפלוגות „שחריה“ באיזור וילנה.

עין־כרמל, אוגוסט 1977

שלמה אורן (זגר) : בעבודה בסנדלרות

באתי לקיבוץ בנימאן בדצמבר 1929. ולמה דווקא לקיבוץ זה? — פשוט מאד הוזמנתי באופן מיוחד כסנדלר. סופר לי, שאין מי שיתקן את נעלי החברים. היה קר ותנור לחימום לא היה. אמרתי: תנו לי חימר ולבנים, ואבנה תנור. התלוצצו החברים ואמרו: „ביקשנו סנדלר והגיע תנר. מי צריך את זה?“ — עניתי: „אֵל דאגה, יהיו גם נעליים!“

ואכן, בניתי תנור מלבנים, תנור מרובע ועמוק שהסיקוהו בעצים. היינו צולים בתנור תפוחי־אדמה, יושבים מסביבו ושרים. כך נוצר הווי קיבוצי. התחלתי לעבוד בסנדלרות. צריך הייתי להוכיח כי אמנם סנדלר אני במקצוע. התחלתי לאסוף מגפיים, אנפילאות ונעליים קרועות כדי לתקנם. אך לא היו מכשירי עבודה. יצאנו בעגלה לעיירה הקרובה בייליצה וקיבלנו את עזרתה הנדיבה של הסנדלר המקומי.

תפיתי זוג מגפיים ראשון וכשנוכחו החברים לדעת, כי אכן בעל מקצוע הנני, ניתנה לי האפשרות לרכוש כלים וחמרים ועסקתי בתפירה ובתיקון נעלי החברים.

המצב בנימאן היה טוב. רמת־החיים היתה יחסית טובה ואכלנו לא רע. לא צברנו חובות בחנויות המכולת.

עם המעבר ללידה, עברתי אף אני לשם. המשכתי לעבוד בסנדלרות וגם בתיקון תנורים. באחד הימים נשלחתי לעבוד בבית החרושת לכירה. בחדר מרובע לאורך הקירות, עמדו חביות גדולות שעליהן בנו קירות מבלוקים של קרח. את עבודת הבניה עשו „הגויים“, ואנו עורנו על ידם כפועלים פשוטים. פניתי למנהל והצעתי את עצמי לעבודה המקצועית בבניה. הסכים. השחזתי גרון ולמחרת הצטרפתי לבונים. ה„גויים“ השתוממו: חלוץ ובנאי? ! מאז התיידדנו. בעבודה מקצועית זו קיבלתי שכר כפול מאשר בעבודה הפשוטה.

בין אלה שעזרו לנו ברצוני להזכיר את משפחת בצלאל אורוֹיִכובסקי. ביתם היה תמיד פתוח לחלוצים. כל בני המשפחה עלו ארצה.

בלידה היו ימים של חוסר עבודה והכלכלה היתה בצמצום. היה מחסור גדול בבגדים — מעיל אחד לשלושה. היוצאים לעבודה היו זוכים במעיל, שהיה נשאר אצלם גם לטיול בערב. היה קצת „באלאגן“ בענין זה ובאספה סערו הרוחות. שיר בחרוזים על „תלמוד-תורה קינדער“, שחיברתי באותה אספה הדביק בנו את הכינוי „תלמוד-תורה קינדער“.

חיפה, נובמבר 1976

שמואל לשצ'ינסקי (לביא): ואלה תולדות הפלוגה בלידה

נימאן, 1931. על יד פי התנור המוסק לעיפה (עצים להסקה היה המצרד היחידי שלא חסר לנו אף פעם), מתחממות הבחורות ומשיחות אשה באוני רעותה בלחש את דאגותיהן. „מה יהיה?“ הולכת ונשנית השאלה, ותשובה אין. „מצב-רוח“ ודכאון. החברה האנגלית אשר קיבלה את הזכיון לניצול יערות נליבוקי, שבאי כוחה היו יהודים ציונים מפולין ומארץ לאטביה השכנה — פשטה את הרגל והפסיקה את פעולתה.

צוות הפקידים שגר במקום וניהל את העבודה הענפה, מכריתת העצים ביערות עד משלוחם לאנגליה, התפור לכל עבר.

— סכום נכבד שהגיע לקיבוץ עבור העבודות במנסרה, העמסת הקרונות ועבודות העזר השונות במשטח העצים הענקי שהשתרע על מאות דונמים, לאורך פסי הרכבת עד גדות הנהר נימאן, ירד לטמיון.

הקיבוץ נשאר חשוף לגורלו הבלתי נודע בעתיד. התהפך הגלגל. ממחסור בידיים עובדות בשלהי הקיץ, הגיע הקיבוץ, שלבים, שלבים, מחוסר עבודה חלקי, לחוסר עבודה מלא.

חוסר העבודה, אשר הביא אתו מחסור במצרכי מזון בסיסיים, פינה בסוף את מקומו לגרוע ביותר — הרעב. הרעב שהציץ מבין החרכים בקירות הצריף, לבש עוז והתישב ישיבת קבע בחדרי הקיבוץ.

על אחד מימי הרעב מספרת פסיה לביא (חדש), „אני ונחה (נחמה אלטשולר — בן גור ז"ל) היינו היחידות שיצאנו באחד הימים לעבוד בעבודה מקרית במנסרה, מבלי שבא טעם אוכל לפינו. בוססנו רעבות בשלג. איד שהוא החוקנו מעמד עד סוף המשמרת. לפנות ערב, הלכנו עייפות, רעבות ורצוצות מן העבודה, והנה פגשנו בפועל נוצרי מוכר לנו, נושא בזרועותיו כיכר לחם טרי שריחו קרע את נחירי אפינו... כמעט התעלפתי מחולשה ומהתרגשות וכך נגררנו עד שהגענו באפיסת כוחות לקיבוץ“, ממשיכה היא לספר את סיפוריה, „נפלנו סחוטות ופרצנו בכי חרישי במסתרים למען לא יראו אותנו החברים בחולשותינו“. — — — „בכל הקיבוץ לא נמצאה פרוסת לחם או מיצרד מזון אחר, לשבור בו את הרעב. רק בשעה מאוחרת בערב, חזר מלידה ה„שייגעץ“ בן הכפר הסמוך, ששירת אותנו בנאמנות בכל תקופת קיום הקיבוץ, והביא לנו בעגלתו מאה כיכרות לחם, שהוזמנו במאפיה קודם לכן“ — מסיימת פסיה את סיפוריה.

ברוב שעות היום היו החברים שרועים על מיטותיהם, שקועים בקריאה על נפש ריקה, או מתגודדים בצוותא מסביב לתנור החם ומתווכחים בדברים העומדים ברומו של עולם, „על אלפי טונות של עודפי חיטה שנזרקים לים מחוסר שימוש בה, בארצות-הברית, ועל כמויות קפה גדולות, שבעלי מטעי הקפה משמדים בבראזיל, מחשש של „דמפינג“ (הצפה) והורדת מחירו בשוק העולמי“. לבנו דאב על המוני פועלי סין, הנתונים לניצול מהפיר ע"י האימפריאליזם, ובפינו „עצה“ להם, איך להחליץ ממצוקתם הכלכלית ומעול השעבוד... רק לנו לעצמנו קצרה ידנו מלהושיע.

נשארו תקועים ארבעים-חמישים בחורים ובהורות בני 20 — 25, בין ערמות השלג וסווארי העצים, שנשארו למזכרת, כעדות חיה, לחיים ששקקו פה לפני חדשים מספר.

גם הידיעות שהגיעונו מקיבוצי ההכשרה האחרים לא היו מעודדות ביותר. על קלוסובה, הדוגמא והסמל לתנועה החלוצית המגשימה, עבר משבר כלכלי קשה. הממשלה הפולנית העויינת, לא ראתה בעין יפה חריגתם של מאות צעירים יהודים מענפי הפרנסות היהודיות בתחום המושב של העיירות, והדירתם למחצבות האבן וטחנות הגריסה לחצץ, והחלה להתנכל להם. הפעילה לחצים על בעלי המחצבות וטחנות הגריסה, באמתלאות שונות, ומאות חלוצים שנתאספו לקלוסובה מכל חלקי פולין, פוטרו מעבודתם.

המשבר הקשה שפקד את ענף העצים לא פסח גם על קיבוץ „שחריה“ שהתמקם מסביב למנסרות עצים ענקיות בתוך תוכם של יערות פולסיה.

המפליא בדבר שעל אף הרעב, הסבל והמצוקה, כמעט שלא נמצאו חברים(ות), שנטשו את חבריהם וחזרו לעיירותיהם. הסיבה? סיבות רבות לדבר. העיקרית בהן — ניתוק הקשרים עם הבית והעיירה. היתה החלטה נחושה — דרך חזרה אין. עזיבת הקיבוץ וחזרה לבית אבא-אמא, משמעותה ברורה — ויתור לצמיתות על רעיון העליה לארץ-ישראל, ועל זה אף אחד מאתנו לא חשב, ביחוד שבלב פנימה קיננה התקוה, שעוד יבואו ימים טובים מאלה.

היתה סיבה נוספת פרוואית יותר: לא היה פשוט לאן לחזור, בתי האבות בעיירות המרוששות נהפכו צרים מדי בשבילנו מלהכילנו — פשוט לא היה מקום יותר בהם בשבילנו.

עם הפשרת השלגים בין פורים לחג-הפסח הועלה באחת האסיפות הרעיון — במקום להתנוון בחוסר מעש בצריף הקיבוץ בנימאן — לשלוח קבוצת חברים לכיבוש עבודה בעיר הסמוכה, אם יצליח הנסיון מוטב ואם, חלילה להיפך, לא הפסדנו כלום, כי יותר גרוע לא יכול להיות.

ההצעה נתקבלה והפור נפל עלי ועל משה רוזנברג הי"ד. ובערב פסח, מלווים ברכת החברים להצלחת דרכנו, יצאנו ברכבת מנימאן ללידה.

לידה היתה עיר שרובה יהודים שרשיים, בעלי הכרה לאומית מפותחת. רוב מפעלי החרושת והתעשייה בעיר, שלא היו מעטים כלל וכלל, היו בבעלות יהודית, ולרבים מהם הדביקו בעליהם שמות עבריים; בית-חרושת לערדליים ולמוצרי גומי נקרא בשם „ערדל“, בית-בד לעצירת שמן בשם „שמן“,

מפעל מאוחד לגווז שהיה בשותפותם של כמה יהודים טובים נקרא בשם „אחדות“ וכדומה.

בלידה היו גם כמה עשרות משפחות יהודיות שפרנסתם על החקלאות, גנות ושתלנות. בעיקר היה מפותח ענף גידול ירקות מבכירים בחממות, ענף שהיה כולו בידי יהודים.

והו שיטת גידול הירקות בחממות שהיתה נהוגה אז בלידה; היו חופרים שיחין זה על יד זה, ומשאירים משעול צר למעבר ביניהם. השיחין היו בעומק של מטר לערך, שני מטרים רוחב ו־8—10 מטר אורך. ממלאים את השיחין בשכבת זבל סוסיים מהביל ותוסס בגובה של שלושים סנטימטר לערך, כדי לשמור על החום בפנים השיח, מרפדים את הובל בשכבה של אדמה תחוחה, בעובי מקביל לזבל, בו שותלים את השתילים שגודלו בחממה שחוממה חימום מלאכותי במעלת חום רצויה, מכסים את השיח במסגרות של זכוכית לכל שעות היום כדי לשמור על החום בפנים השיח, ולשעות הלילה, כדי לשמור על השתילים מכפור, מכסים את מסגרות הזכוכית במחצלות קש עבות, ובסוף חודש אפריל לערך היו בשלים הירקות למאכל ולשיווק.

הארכתו בכוונה בסוגית „כיצד מגדלין“, מפני שהחממות היו מקום העבודה הראשון והעיקרי, ונשאר כזה גם להבא, אשר הודות לו הצלחנו לממש את רעיון כיבוש העבודה ויסוד הפלוגה בלידה.

בעזרתם של חברי סניף „החלוץ“ המקומי, הצלחנו לשכור בתנאי שכירות נוחים בית רחב ידיים, עזוב וריק מאדם, שבמקרה עסק גם בעליו בגידול ירקות בחממות.

היתה זאת שנה בלתי רגילה. השלגים הפשירו שלא בומנם, והאביב בכל הדרו פרץ באופן פתאומי, ועם בואו החלה עונת החקלאות הבעורת.

בעל הבית שידע כבר מי אנחנו ומה מטרת בואנו ללידה עודד אותנו, שבאנו בזמן הנכון ויחטפו אותנו, ובעיקר את הבחורות, לעבודה בחממות בככורות טרם קיץ, „אבל אתם מצדכם צריכים גם להוכיח את יכולתכם לעבוד“ — הוסיף בחיך.

ואכן, הבנות הוכיחו את עצמן.

פסקה וחביבה היו הסנוניות הראשונות שנשלחו מנימאן ללידה. להורי שתינו היו גני-ירק משלהן בעיירותיהן, והן היו רגילות לעבודה זו, וקפצו לתוך ערוגות המשתלות ועשו בהן כבתוך שלהן. הן עברו את „טבילת האש“ הראשונה ורכשו את אמונו של בעל המשתלות ריבצקי.

הודות לפסקה ולחביבה סודרנו גם אנו בעבודה אצל ריבצקי. העבודה היתה — הובלת זבל במריצת-יד מערימת זבל גדולה, שהותסס בחודשי החורף, ופיזורו כתשתית בחממות.

עברנו את המיבחן לשביעת רצונו של ריבצקי. למחרת היום הומין ארבע בחורות נוספות בהבטיחו, שאם תדענה לעבוד יעסיקן בקביעות.

שמנו כפועלים חרוצים, אחראים ומסורים, עבר מפה לאוון בכל רחבי לידה היהודית.

לידה, 1934

לידה, 1934

פלאַט, אַז בולקוביסק
באָקוביסק

פּלוגה "מעפּילים" בּוּלְקוֹבִיסק, 1932

וּלְקוֹבִיסק, 1933

תוך פחות משבועיים התלקטו בלידה כעשרה, שנים-עשר בחורים (ות), שהביאו מנימאן גם את מטלטליהן הדלים.

באסיפת החברים הראשונה החלטנו לקרוא את הפלוגה החדשה בשם „שתילים“ (קיבוץ תל-חי בנימאן — פלוגת „שתילים“ בלידה).

החלטתנו אושרה ע"י מזכירות הקיבוץ בנימאן, ופלוגת „שתילים“ בלידה היתה לעובדה חיה וקיימת.

בחד הפסח תר"ץ, כחודש אחרי יסודה של פלוגת „שתילים“, ביקרו אצלנו יצחק טבנקין, שעשה אז בשליחות בפולין ומשה בסוק ז"ל, שמילא או תפקיד של רכז „החלוץ“ במחוז וילנה. שניהם באו לראות „בפלא“ של פלוגת הכשרה עירונית, שהיתה אז תופעה חדשה בתנועת „החלוץ“. (פלוגת וילנה של קיבוץ „שחריה“ נוסדה זמן קצר אחרי פלוגת „שתילים“).

בסוק התפעל מהשם היפה „שתילים“ שהדבקנו לפלוגה החדשה, ואילו טבנקין, שנולד וגדל בנעוריו בווארשה, לא הכיר בפולין היהודית (פרט לקיבוץ ההכשרה גרוכוב) הקלאים יהודים, היה נרגש כולו בראותו את „הפלא“ של הקלאים יהודים, המעסיקים גם פועלים יהודים (חלוצים).

בעלי החממות קיבלו את טבנקין בחמימות, והסבירו לו בפרוטרוט את כל תהליכי הייצור, השיווק, הבעלות על הקרקע ועוד. בייחוד התפעל טבנקין מזה, שרוב הלקוחות הם פולנים דווקא, נשות קציני הצבא והפקידות הממשלתיות. מלבד החממות שבהן היינו כבר „בני בית“ חדרנו גם למנסרות העצים של מלניק ופולצ'יק, לבית מבשל הבירה של פופקא, לבית החרושת לגזון „אחדות“, לבית החרושת לעצירת שמן — „שמן“, לבית החרושת למרצפות ועוד, ועוד.

בקיץ תר"ץ מנתה הפלוגה כ-50 חברים (ות) רובם באו ללידה מנימאן, ומיעוטם חברים חדשים, שנשלחו אלינו ממרכז „החלוץ“ בווארשה.

עפולה, יוני 1976

צפורה מאירי (מילנר) : חתונה לתפארת

1932. קיבוץ תל-חי בעיר לידה. 80 איש. העבודה היתה במנסרה, שמירה בגני הירק בחממות, בחטיבת עצים אצל בעלי-בתים, בבית-חרושת לערדלים, בתפירה ובמשק-בית אצל יהודים.

הקיבוץ שכן מול בית-הסוהר שבעיר. הרעב היה אורח קבוע ואעפ"כ היתה נאמנות קיצונית לעצמאות ואפילו בשתיית כוס מים בבית פרטי ראינו מעין נדבה השפלה.

היה הווי של צעירים ושמה. שירה וריקודים במשך שעות ארוכות בלילה לצלילי התזמורת שלנו: כפות, סירים ובעיקר — המשור הגדול שהפליא לעשות והיה לסמל הקיבוץ.

התנהלו חיי תרבות מעניינים. מדי שבת — עיתון חי, ערוך יפה. הרשימות

נכתבו ע"י חברים שידעו לכתוב כהלכה ואף הקריינים היו טובים. גם חלק מהנזעזע בלידה העיר נמשך לערבים אלה, שהיו מתמשכים לעתים עד אור הבוקר. הציונים שבלידה התייחסו בהערכה אל אנשי הקיבוץ, אבל פקפקו אם יהודים צריכים לעשות את העבודות הגסות. אחד מאלה היה בעל המנסרה מלניק, אדם נעים הליכות, אך דעתו היתה שבחורים ובחורות יהודיים — לא צריכים לעבוד בעבודות גסות.

אמר לו צבי (מילגר-מאירי): „וכי לא שמעת שיהודים כמו ידיהם בנו את העיר תל-אביב“?

ענה לו מלניק: „צבי, אתה דווקא עושה רושם והינך בחור מבין — האם אתה מאמין בשטויות אלה, שיהודים בנו את תל-אביב?“ — אך במשך הזמן נוכח לדעת שהבחורים הם פועלים מצפוניים, יש להם מוסר עבודה, באים בזמן לעבודה, עובדים בנאמנות — והוא השלים איתנו.

אותו מלניק, שמע על בעייתי. הורי לא הסכימו ליציאתי להכשרה, ובוודאי לא לתתונתי החלוצית. הוא התרשם מהיחסים היפים שלנו ומהקיבוץ, וערך לנו חתונה לתפארת. הכל הוכן וסודר כהלכה. רבה של העיר סידר את החופה וכל העיר צהלה ושמחה. היתה זו חוויה גדולה בקיבוץ.

בית-השיטה, יוני 1976

ליזקה ליפץ: והנוף — מרהיב עין

ביוזמתו ובהשפעתו של אליהו ויינר התארגנה בביאליסטוק קבוצת בנות מבתי-הספר התיכוניים שלא היו ב„החלוץ“ ויצאו להכשרה. הייתי אחת מהן ונסעתי לפלוגה בלידה.

זוכרת אני ארוחה ראשונה עם בואי ללידה — חצי דג-מלוח עם כוס מים. אחר-כך שכבתי לישון. ישנו 3 בנות במיטה אחת.

עבודתי הראשונה היתה בבירור סמרטוטים, עבודה מאוד לא נעימה. בלידה לא הייתי הרבה זמן ועברתי לנימאן. שם היתה אווירה אחרת לגמרי. קודם כל הנוף — מקסים ומרהיב עין. הצריף היה אמנם מרוחק ומבודד, אבל היו שם חברים נחמדים מאוד. הנהר היפה הוסיף גם הוא להרגשה הטובה. בגדי-ים לא היו לנו. חילקנו את החוף לשניים: חלק לבחורים וחלק לבחורות — והכל היה בסדר.

הבחורות בנימאן עבדו בכל מיני עבודות. אני עבדתי בהעמסת עצים, עבודה שהיתה קלה יותר בקיץ וקשה בחורף. בשבת היינו מאחרים לישון עד הצהריים וע"י כך חסכנו את ארוחת-הבוקר.

אילת-השחר, יוני 1976

יעקב גינינסקי (מסדה) : פלוגת תל-חי בנובוגרודק

נימאן, השוכנת על גדות הנהר הגדול נימאן, היא תחנת רכבת ודרך למעבר עצים מיערות בילורוסיה. במקום היו מנסרות, שהיו מעבדים את גועי העצים שהגיעו עם הנהר נימאן, לקורות וחלקים לכיסוי רצפות בבתים ובאניות. במנסרות אלה עבדו חברי קיבוץ ההכשרה תל-חי במקום. בעת המשבר בענף העצים כאשר המנסרות נסגרו נאלצו חברי הקיבוץ לחפש עבודה ואז הגיעו ללידה, 30 ק"מ מתחנת נימאן, והקימו שם פלוגה לקיבוץ תל-חי. אך כמה חברים נשארו בנימאן לשמור על המקום.

כשהצטרפתי לקיבוץ תל-חי בלידה התחדשה העבודה במנסרות בנימאן ואז נשלחתי עם עוד כמה חברים להקים את הפלוגה מחדש.

חוויה מיוחדת היתה העבודה במנסרה. עבודתנו היתה בהספקת העצים למשורים שניסרו את גועי העצים לקורות שהועברו אחר-כך ל„בנדוג“ שחתך אותן לפארקטים, ואותם היינו מעמיסים בקרונות שנשלחו למנסרות אחרות בפולניה ולחוץ-לארץ.

קלטנו מחדש חברים וחברות והפלוגה גדלה. המצב היה קצת קשה, כי לא קיבלנו תשלום בזמן ובעלי ההנויות ניצלו זאת היטב. העבודה היתה קשה, אבל נעימה, לא היינו זקוקים לחפש עבודות אחרות, כי העבודה במנסרות היתה בשפע. אנשי המקום הבילורוסים התנכלו לנו, שכן לפי דבריהם, נישלנו אותם מהעבודה. מדי ערב היינו הולכים למרכז הישוב ע"י תחנת הרכבת שהיתה די רחוקה מהצריף שלנו לקניות בחנויות, וכן, לבלות בשיחה ובטיול. ערב אחד, בדרכנו מתחנת הרכבת הביתה לצריף שלנו, התנפלו עלינו במפתיע „הגויים“ במקלות, וספגנו מכות הגונות, היינו תמיד מוכנים להגנה עצמית.

לאחר תקופה, בהיותי בהופשה בצבא הפולני, סרתי לבקר בפלוגה, מצאתי את הצריף שרוף והפלוגה משוכנת בדירה שכורה. משמע — „הגויים“ ביצעו את זממם.

באוקטובר-נובמבר 1931 ניסו חברים מקיבוץ תל-חי בנימאן להקים פלוגת הכשרה גם בעירתי נובוגרודק.

יום אחד, בבואי למועדון של סניף „החלוץ“ בעירתי, מצאתי בו כמה חברים שבאו מנימאן להקים פלוגת הכשרה. עורנו להם בהקמת הפלוגה שלא האריכה ימים. עלי לציין כי לנו, לחברי „החלוץ“, ו„החלוץ-הצעיר“ היתה הפלוגה במקום מקור לחוויה גדולה.

מגדיאל, ינואר 1939

שרה רבינוביץ (רודי) : במחסן לאריזת ביצים

אני בת העיר ביאליסטוק. ההורים בשום פנים ואופן לא הסכימו ליציאתי להכשרה. הוצאתי בגדי מהבית בסתר והעברתי אותם מעט-מעט לקיבוץ, שכבר היה קיים בעירנו. כשהכול היה מוכן נודע הדבר בבית ואמי התמוטטה מצער.

דחיתי כל הצעה לחזור הביתה ושמתי פעמי לרכבת בדרך ללידה.
הגעתי לקיבוץ השכם בבוקר. קיבלו את פני שמואל לשצינסקי ואחרים
שעדיין שכבו במיטות בשאלתם הראשונה: „באת לקיבוץ, היש בידך כסף?
אם יש נקנה אוכל, ואם אין — לא נאכל.“
במקרה הבאתי עמי סכום כסף, והשמחה היתה גדולה. עם שוב החברים
מהעבודה נתבררו: „באה חלוציקה עם כסף וקנינו אוכל!“
למחרת שלחוני לעבודה במחסן לאריות ביצים. עבודה לא קשה ובכדי
שלא להתלכלך קיבלתי במחסן סינור. פעם בא לבקרני אחד מחברינו, ראני
בסינור ואמר: „לא יפה, הוריתי את הסינור, בעבודה צריך להיות מלוכלך.“
העבודה במחסן האריות היתה במשמרות ובלילות היו חברים מלווים אותי
לשם. המקום היה רחוק. בערב פסח התגייסתי לאחר יום-עבודה רגיל לעבודה
ברידוד מצות שהפלוגה קיבלה. היה לי די קשה, כי הידיים כבר כאבו לי
מאריות הביצים.

בינתיים התחלתי לסבול מפריחה בעור, כתוצאה מאבקת-הסיד שבה שמו את
הביצים. הייתי זקוקה לטיפול חשמלי שלא היה מצוי בלידה. קיבלו הצעתי
ועברתי להתרפא לקיבוץ בביאליסטוק. את חשבון הוצאות הריפוי חשבתי לשלוח
להורים, אך כיצד מבקרים את התורים שהם לא יודעים כלל שאני כאן בקיבוץ?
בדרך מקרה נפגשתי עם אבי בזמן שהבאתי אוכל לחברים שעבדו בבית-חרושת
לעורות, שגם הוא היה שותף בו. סיפרתי לו על מחלתי ועל בעיית הריפוי וכו'.
כך המשכתי לבקר לעתים קרובות בבית ההורים.
פעם בא אחי לבקרני בלידה והגיע למחסן הביצים. הזמינני ללכת עמו לאכול
ארוחת-צהריים וסרבת...
החמרנו מאוד עם עצמנו. כשהיתה מגיעה חבילה מהבית לחג היתה נמסרת
לקיבוץ לחלוקה בין החולים. השימוש בבולים מהבית לצרכים פרטיים אסור.
פעם קיבלתי בולים מהבית והשתמשתי בהם כדי לכסות הוצאות צילום עם חברים,
והדבר הגיע לבירור באסיפה...

אילת-השחר, יוני 1976

חייקה בן-יוסף (אלקינד): בגדים ונעליים

הגעתי לפלוגה בלידה בערב פסח 1933.
מיד עם בואי אושרה לעליה מחסנאית הבגדים ועלי הוטל התפקיד הזה. משתי
שנות ההכשרה שלי — כשנה וחצי הייתי מחסנאית-בגדים; הייתי מכבסת בעצמי,
תולה לייבוש, מנחצת ומתקנת. באספות הייתי יושבת ומתקנת תחתונים, גרביים
וכו'. לא ידעתי מהן שעות עבודה והייתי עובדת עד שעה מאוחרת בלילה.
מחסן הבגדים היה דל מאוד. כמעט ולא היה מה ללבוש. עם בואם של חלוצים
חדשים היה מתמלא המחסן. כל חבר חדש היה מוסר מיד עם בואו את הבגדים
והנעליים לרשות המחסן והמחסנאית היתה חופשית להשתמש בהם לפי ראות
עיניה.

עבדתי בתנאים קשים מאוד. היות ועבדתי בבית לא היו לי נעליים. פעם עליתי על מסמר, נפצעתי וקיבלתי דלקת ברגל. היו לי כאבים איומים, אך המשכתי לעבוד מבלי לספר לאף אחד. לא ביקרתי רופא. לבדי פתחתי במספריים את הפצע בעקב. הרבה זמן צלעתי משום כאבים ברגל.

פעם, ביום קיץ אחד, בעוד אנו יושבים ואוכלים ארוחת-צהריים — גרגרי-יער שחורים בלחם, — פרצה לפתע אש בדירה השכנה שהתפשטה חיש מהר לעברנו ואחזה בביתנו. כל הבית גשרף על כל אשר היה בו, ואנו נשארנו מחוסרי-כל. היינו המומים, לא ידענו את נפשנו. עמדנו ובכינו.

סניף „החלוצי“ במקום מסר לנו למגורים את המועדון שלו, ובו גרנו מספר שבועות. היינו אוכלים אוכל יבש, מיחם שהועמד לרשותנו סיפק לנו מים חמים — תה לשתיה.

לאחר זמן-מה קיבלנו דירה חדשה למגורים. היו מבקרים אותנו חבריה מ„החלוצי“ המקומי. המצב הכלכלי השתפר. לפעמים אכלנו גם בשר אבל נעליים טרם היו לנו.

זוכרת אני, שהוקרן סרט רוסי מעניין בעיר שכולנו רצינו לראותו. הקולנוע היה רחוק, ונעליים היו רק לחלק מהחברים. מה עושים? למולנו היו שתי הצגות. חלק מן החברים הלכו להצגה הראשונה וכאשר חזרו חלצו נעליהם ומסרום לחלק השני של החברים שהלכו להצגה השנייה. ולמען שלא לאחר התבצעו חילופי הנעליים באמצע הדרך, ומבקרי הסרט בהצגה הראשונה חזרו יחפים הביתה.

את ליל ה-1 במאי הגגנו באספה הגיגית. היה עלינו לטייל למחרת לפלוגה בנימאן, וזאת — בתנאי שחורים בו ביום כדי לא להעדר מהעבודה. בבוקר האחד במאי יצאנו 8 חברים וביניהן 2 חברות. הלכנו ברגל בשירה ובשמחה 60 — 70 ק"מ בנימאן ובחזרה. כשהגענו אל הקיבוץ, ירדנו לנהר ותלינו על שפתו דגל אדום. התרחצנו, שרנו ורקדנו. לפתע הופיע שוטר, הסיר את הדגל ושמחת החג הושבתה.

לאחר שנתיים בהכשרה עליתי ארצה. הייתי האחרונה מבין יוצאי תל-חי בלידה שהגיעו לאילת-השחר.

אילת-השחר, יולי 1976

לאה אטלס: ליד הכבשן ואחרי הסוס

בטרם מלאו לי 18 יצאתי להכשרה. נשלחתי לקיבוץ תל-חי במארצינקאנץ ועבדתי שם במנסרה. לא קל היה לי להרים בולי-עץ ולסחוב לוחות על כתפי, אבל אימצתי כל כוחותי והחזקתי מעמד.

לאחר הפסקה של תקופת-מה בהכשרה חזרתי לקיבוץ, שבינתיים נדד לנימאן וללידה. באתי ללידה בחורף שהיה מהקשים ביותר, חורף של שלג וקור גדול. המצב היה קשה, כי לא השיגו עבודה בשביל כל החברים והיינו רעבים ממש

ללחם. עברתי עם מספר חברים לנימאן אבל לא לאורך זמן. נקראתי לחזור ללידה ועבדתי בבית-חרושת לבירה ולאחר-מכן בבית-חרושת לחרסינה. בזה האחרון, עבדו רק „גויים” ויהודי אחד. עבדתי בהוצאת החרסינות מהתנורים — עבודה בחום גדול, ממש חום של כבשן והיה קשה מאוד. כן נהגו לערבב את החומר בעזרת סוס שהיה רתום לתוף גדול ומסובב אותו. כל היום הלכתי אחרי הסוס וצועקת „דיו-דיו” והגויים עומדים בחלונות וצוחקים על הנערה היהודיה. מלידה — לנימאן. נדדנו הלך וחזור. באחד מימי החורף הלכתי עם עוד 2 חברים ברגל 30 ק"מ מנימאן ללידה, בשלג ובקור והכל קפא עלי. חליתי ונסעתי הביתה.

לכשחזרתי עבדתי עבודת-חוץ בתפירה, שבה המשכתי כל הזמן. כל היום לא היה בא אוכל לפי, שכן בתור חלוצים סרבנו בעקשנות לטעום, או לשותות משהו, כאשר כיבדונו.

עמדנו בקשיים, ויכולנו להם, ואני שמחה שהגענו עד הלום. עליתי על-ידי „פיקציה”. היתה זו השיטה שבה השתמש „החלוץ” כדי להגדיל את מספר העולים לארץ.

מתולה, יוני 1976

ישראל גרונדוואגן : במבשלת בירה ובמנסרה

עוד בהיותי נער בן 15 שלחתי ידי בעבודה והייתי פועל. לאחר שחסכתי לי קצת כסף להוצאות עליה יצאתי להכשרה, להגשים את חלומי לעלות לארץ-ישראל.

המוכירות הגלילית של „החלוץ” בוילנה שלחתי לקיבוץ ההכשרה תל-חי בנימאן. בבואי לנימאן מצאתי בה קבוצה לא גדולה של חברים, שלא היתה להם תעסוקה מלאה, וגם זו שהיתה הלכה והצטמצמה והמצב הכלכלי נהייה קשה. כשבאו מים עד נפש, הטילו עלי ועל יעקב זילברשייד לצאת לעיירות בסביבה ולחפש עבודה. עברנו 100 ק"מ ברגל וביקרנו בעיירות שונות. החלוצים במקום קיבלו אותנו בסבר פנים יפות ודאגו לכל צרכינו. אך עבודה לא השגנו. חזרנו לקיבוץ כלעומת שבאנו. יעקב נשאר בלידה ואני נסעתי לנימאן. כאן נשארתי כשלושה חדשים בתוך קבוצה של 10 חברים. כל יום היינו מעמיסים קרון עצים וכשנפסקה העבודה לחלוטין עברנו ללידה. נשארנו רק 2—3 חברים לשמור על המקום.

בלידה עבדתי בכל מיני מקומות, אבל בעיקר במבשלת הבירה ובמנסרה שהיו שתיהן בבעלות פפירמיסטר. במנסרה עבדתי ביחד עם דינקה שרמן ז"ל. אני הגשתי את בולי העץ למשורים והיא הביאה את הפסולת לתנור. העבודה היתה קשה ביותר. כפלוגה נתנו לנו רשות לקנות כל יום ק"ג לחם לאכילה במקום העבודה.

אבל מה עושים בשבת? — הרעב הציק לי מאד, והוא שהביאני למעשה יוצא-דופן הנוגד את עקרונות הקיבוץ ונוהגיו.

כאשר גבר הרעב, הוצאתי 2 זלוטי מהסכונותי לעליה, קניתי לי לחם ודג-מלוח ואכלתי בהחבא. אולם מה רבו יסורי המצפון — למה עשיתי זאת בעת שחברי סובלים כמוני? נשארתי בידי 20 גרושים, זרקתי אותם לשלג — לבל יימצא בידי יותר כסף פרטי.
באוגוסט 1932 נאשרתי לעליה.

חיפה, נובמבר, 1976

יוסף דסאטניק: במסגרות, בנגרות ובכל עבודה

באתי ללידה בחודש מארס 1933. אני במקצועי מסגר אך בהכשרתי עבדתי בכל עבודה: במסגרות, בנגרות וגם בעבודות אחרות ובין היתר במגסרה של מלניק.

כחצי שנה עבדתי בבית-החרושת לשמן. עבדתי על-יד הדיזל. מלכתחילה קיבלוני רק לנסיון לשבועיים, כי לא רצו לקבל איש קיבוץ לעבודה זו. אבל במשך השבועיים האלה ידעו הבעלים להעריך את עבודתי, והחליטו להשאירני במקום.

לאחר מקרה — תאונה בבית-החרושת, שבו איש נוצרי קטע את ידו בעת שהחליף חגורה ע"י הדיזל, התעורר ספק בקיבוץ אם לתת לי להמשיך בעבודה זו ולסכן את עצמי. המשכתי אמנם עוד לעבוד בבית-החרושת הזה, אבל בעבודות מקצועיות אחרות.

לשמור על המוסר ועל הכבוד העצמי — זה היה צו פנימי. החברים עבדו במסירות. נותני העבודה ידעו שעבודה של קבוצניק — היא עבודה ממש.

קיבלנו גם את העבודה במזוננים בנשפי הסטודנטים. היה אמנם ויכוח בתוכנו אם ללכת לעבודה זו, אבל הכרענו בחיוב. דעתנו היתה שאין האדם משתנה באמצעות העבודה שהוא עובד. הסטודנטים שבנשפיהם עבדנו למדו מחוץ ללידה ובבואם לחופש נהגו לבקר בקיבוץ ושמרו על קשרים עמנו. דרכם הגענו לקשרים עם הנוער בלידה.

לא רצינו לחיות כמסכנים. היתה לנו עבודה והחיים שלנו היו מסודרים. הכלכלה היתה טובה. קנינו בגדים ואף תפרנו בעצמנו. היה אלינו אמון רב מצד אנשי לידה וקיבלנו אספקתנו באשראי בכל עת.

ב-13.8.34 נאשרתי לעליה וחזרתי לבית הורי. מכיוון שלא היתה לי סבלנות לשבת בבית עד לעליה, יצאתי לקיבוץ בוולנה ונשארתי שם עד בוא מועד עלייתי.

כפר-סבא, דצמבר 1976

שלום חבלין: ימים יפים בפלוגה קטנה

באביב 1931 באנו מספר קטן של חברים וחברות לכפר הנידה ג'מברובה, על מנת לייסד שם פלוגת הכשרה לקיבוץ תל-חי. קיבל אותנו הח' הצעיר מאוסטרין משה ברזובסקי ועור לנו להסדר במקום. השגנו שם עבודה אצל קבלן יהודי בכריחת עצים ביער להסקה. הפלוגה מנתה 8 — 10 חברים וחברות. התגוררנו אצל יהודי, נפח הכפר. הוא ובני-ביתו התייחסו אלינו יפה מאוד. היו בכפר עוד 2 — 3 משפחות של יהודים, ביניהם הטוחן ובעל המכולת. את המיצרכים היינו קונים במכולת באשראי עד קבלת המשכורת.

העבודה היתה קשה ותנאי השכר ירודים. היינו קמים בבוקר השכם משחיוזים את המשורים, יוצאים ליער, כורחים עצים ואחר-כך מנסרים אותם באורך של 2 מטר ומבקעים לחצי או לרבע ומסדרים אותם בערמות מרובעות. השכר הספיק בקושי לקניית לחם ולעתים רחוקות משהו לתבשיל. הבנות היו מבשלות ומגהלות את משק הבית. על מנת להוסיף משהו לתבשיל — היו הבנות יוצאות לעתים ליער ומלקטות גרגרי יער שחורים ומבשלות מזה תבשיל. בערבים היינו משוחחים יחד, שרים וחולמים על א"י.

בסוף הקיץ נגמרה העבודה הזאת והיינו נאלצים לעזוב את הכפר ולשוב ללידה, „אם הפלוגות“ בימים ההם. נשארנו לנו חובות במכולת וגם עבור הדירה ולא היה בידינו הסכום הפעוט לתשלום החובות. הבטחתי להם להשיג את הכספים ואמנם לפני עלייתי ב-1932 שלחתי להם מהבית את סכום החוב שהגיע להם.

בסיומם היו אלה ימים יפים, למרות היותם קשים. היינו צעירים ומלאי תקוות וחלומות.

הגושרים, מאי 1977

חנה גרונדוואגן (פיסקובסקי): בכריתת עצים ביער

באתי לנימאן בחורף 1929. גרתי ביחד עם כל החברות באחד החדרים שבצריף הארוך, שבו התגוררו כל חברי הקיבוץ. היה חורף קשה. השלג היה חודר דרך הסדקים בחלונות, קור עז שרר באותו חורף, לא פעם קמנו משינה כששעותינו קפואות לכרים.

עבדתי בכל עבודה, בחוץ ובבית. בישלנו, כיבסנו וכשהצטמצם מספר החברים במקום גם אפיתי לבד לחם בשבילנו. לא היה לנו תנור והיינו סוחבות את העיסה למשרדי החברה שהיו בקרבת מקום.

השתתפתי בכיבוש ג'מברובה ביחד עם רחל פוטשינסקי ודינקה שרמן ז"ל. היינו בסך-הכל 8 אנשים וביניהן 3 חברות. ג'מברובה זו היתה כפר עלוב ועבדנו בכריתת עצים ביער. גרנו כולנו בחדר אחד. הבנות ישנו על ספה והבחורים על הרצפה.

בוקר בוקר יצאנו ליער. בחורה אחת היתה גלוית לבחורים ושתיים נשארו בבית. בעת הצורך נלוו גם שתי בחורות ובבית נשארה רק אחת. עבדנו ביחד עם הבחורים בסידור בולי-העץ הנסורים. הייתי בג'מברובה מראשיתה ועד היסולה עם בוא החורף.

חיפה, נובמבר 1976

משה בר-זיו (ברזובסקי): פלוגות שהתפרקו

באחד הימים בשנת 1931 באו לעיירה אוסטריין 4 חברים (שלום חבלין, חנה פסקובסקי, פוטשינסקי ואברהמ'לה ספרי) לחפש עבודה ולייסד פלוגה של קיבוץ תל-חי.

בעיירה הקטנה אוסטריין לא יכלו לקיים פלוגה גדולה. מצאו בה עבודה ל-4-5 הברים במלביניה ובעשיית קדרות, בתנאים קשים, ולא יכלו להחזיק בה מעמד זמן רב. התחלתי לחפש להם עבודה ומצאתי אותה בכפר הסמוך ג'מברובה, שבו התגוררו הורי, אצל בעל אחוזה עשיר בחווה החקלאית שלו ובכריתת עצים ביערות. עם בוא הסתיו נסתיימה העבודה. לא היה מה לעשות. הפלוגה התפרקה וחבריה חזרו ללידה.

פניתי וביקשתי לקבלני להכשרה בלידה ונעניתי בחיוב. יצאתי בפעם הראשונה עם החברים נושאי משורים וגרזנים ועטופי סמרטוטים על הרגליים. פקפקתי אם אוכל לעמוד בכל אלה, ופתאום הצטרפתי גם אני ל"חבורה שכואת". בלידה עבדתי בהרבה מקומות: במנסרה של מלניק ופופקו, בבית מבשל הבירה אצל פירמיסטר ופופקו — שם עסקנו בסידור הקרח (שתינו הרבה בירה); זמן קצר עבדתי ב"ערדל", בשמן, בהעמסת בולי-עץ ותבואה ברכבת וכן בשדה התעופה (Lotnicza). בלידה פגשתי את יעקב זילברשייד, עמו עבדתי הרבה זמן בנסירת עצים. זוכר אני שפעם כעס עלי והעיר לי על שלקחתי יותר מדי כסף עבור העבודה.

באו אנשים חדשים לקיבוץ ומצב העבודה החמיר. נשלחתי עם קב' חברים לנימאן, שם עבדתי בטעינת עצים ברכבת.

בנימאן לא עשיתי יותר מחדשיים והחזירוני ללידה אך משהוחלט באחת האספות לצאת לכיבושים חדשים נשלחתי ביחד עם חיים ונסיה סולובי וחיים שרמן לנסות ולייסד פלוגה בגרודנה. נבחרתי לסדרן-עבודה והייתי עסוק כולי בחיפושי עבודה. עבדנו שם בחממות, במנסרות, במשק-בית ושני חברים — בחריטת מצבות. הפלוגה בגרודנה מנתה כבר בימיה הראשונים 10 חברים. ואו בא הברור בדבר הזכות על המקום בינינו לבין קיבוץ השומרי-הצעיר. ההחלטה נפלה נגדנו ובהתיעצות עם המזכירות בלידה נשלחו החברים לסובלק. אני עצמי חזרתי ללידה ושם אושרתי לעליה. באפריל 1933 עזבתי את פולין בדרכי לארץ.

חיפה, 1977

אליהו ליפץ: עם שליח ה"הגנה"

בשנת 1931 הייתי בהכשרה במקום נידח בפולין המזרחית שבו תחנת רכבת קטנה ושכוחת-אל ששמה נימאן, על שמו של הנהר נימאן, המשתפך לים הבאלטי. היינו קבוצת חלוצים בצריף-עץ ארוך וצר, שעמד בתוך יער אורנים גדול, שזכור לי כחשוד ואפל, ורק השלג הלבן והנוצץ בלבד הוסיף לו חיות כלשהי. הצריף עמד מבודד, במרחק-מה מהכפר הסמוך המאוכלס בילורוסים. שתי רכבות פקדו את המקום במשך היום: בשעות הבוקר ולפנות ערב.

שערי הארץ היו נעולים. גזירת פאספילד היתה בעיצומה. היינו קומץ חלוצים שנשאר מבין רבים שנטשו את שורות "החלוץ" וההכשרה באין סיכוי לעלות ארצה. קדרות של מעטים ובודדים אפפה אותנו; חוסר עבודה, לחם צר וקור. קשה היה לחמם את הצריף הארוך. תנור אחד גמלוני ניצב שם, מסביבו היו מתאספים החברים להתחמם. ערבים שלמים מבלים היינו על יד התנור בשיחה על הארץ הרחוקה והחמה, על ידו שרנו בצוותא את שירי הארץ.

לעתים רחוקות, היינו זוכים לביקורו של איש מרכז "החלוץ" או של שליח מהארץ. פעם הופיע שליח מהארץ — יוסקה מלמוד, מכפר-גלעדי. לבוש היה מעיל עור קצר וראשו גלוי. גלוי-ראש בעיצומו של חורף קשה — זה היה דבר בלתי-רגיל. היה בכך רמו שהארץ-ישראלים אינם כיתר האנשים. חזותו החיצונית גם כן הרשימה אותנו: דק-גו ופניו, שהיו שחומים, נשאו עליהם קמטי מרץ ארוכים שהתמשכו לכול אורכם.

הייתי הראשון שהשגחתי בו מתקרב לצריף הארוך. למרות הרוח העזה שנשבה בחוץ הלך זקוף קומה, התקרב אלי, הושיט לי את ידו והציג את עצמו. בזהירות מה רמו לי שהוא שליח "ההגנה", ורצונו להיפגש עם החברים לשיחה על עניני "ההגנה". לפנות ערב התאספנו מסביב לתנור הבוער ויוסקה סיפר, הסביר ותיאר לפנינו מה היא "ההגנה", מה התפקידה בהגנת הישוב ומה היא הספיקה לעולל. בפיו היו סיפורים על גבורת חברים (לאחר שנים רבות כונו סיפורים מעין אלה בשם "צייזבאטים"). והכל בקול נמוך ומסתורי, תוך התרגשות פנימית קלה, אך משכנעת...

הכל נשכח — מצבנו העלוב, סגירת העליה, חוסר העבודה והרעב למחצה. גם התנור הפיק יותר חום באותו ערב של חורף קשה.

לבסוף תאר יוסקה טקס השבעה של חברים חדשים המצטרפים לשורות "ההגנה". הטקס, כך סיפר, נעשה בחדר חשוך למחצה, מטעמי קונספיראציה, כשאקדח וספר תנ"ך מונחים לפני הנשבע, תיאור שהוסיף עוד על התלהבותנו. כולנו קמנו על רגלינו ובדבקות שרנו את "התקוה". היה משהו דרמטי ועוצר נשימה באירוע זה — שלושים צעירים יהודים שרים את "התקוה" בצריף בודד שאור קלוש של מגורת נפט אחת ויחידה מאיר אותו. גם השלג שביצבץ דרך התלונות היה לבן ודק, ונראה תמים כמו חברת הצעירים שהתכנסה סביב האח והוסיף נופך למעמד הגדול...

אילת-השחר

קיבוץ תל-חי בפגישתו

(נימאן, 22—23 במאי 1931)

סדר היום: פתיחה, דו"ח הפלוגות, ויכוחים, הקשרים בין הפלוגות, העבודה להבא והחלטות.

פתיחה: „תחזקנה“, „האינטרנאציונאל“.

אליאב חלופיצקי: פגישתנו זו, המתכנסת אחרי שנתיים של שיתוק חוסר מעוף — תאריך היסטורי לה בהתפתחות קיבוצנו. דרוש לנו בירור משותף ובו הערובה להצלחת פגישתנו. יש צורך להעמיק את יחסי האנשים בינינו, בין חבר לחבר — כי גורל חיים אחד לכולנו, לתנועה ולקיבוץ. חדרו בנו ספקות וחששות, אי-שביעת-רצון ופקפוקים מצייקים לרובנו, כאילו אכזבה תקפה אותנו. רבה הסכנה בעזבנו את כל אחד בלבטיו לנפשו. בירור משותף הכרחי-חיים לנו. הפקפוקים והספקות רבה בהם הברכה, אם ביסודם מונח רצון והיפוש מתמיד להידוש ושיפור חיינו ולהעמקת תוכנם החברתי, אי הסתפקות בזה שהשגנו, להכפיל ולכבוש אופקים, ויצירת ערכים חדשים. התחלנו בדרך זו מתוך מסירות ועקשנות שמקורם בדורות קדומים, באש העקשנות של אבותינו. עקשנות זו מבטא ה„אין דבר“ של כל חלוץ מגשים. מרדנו בקיים. רוצים אנו לשנות את סדרי חיינו ולבססם על יסודות בריאים של עבודה ממש, של יחסים אחרים בין אנשים, לכן באנו לקיבוץ. אבל אל נסתפק בזה, כי אנו יהידים — ורק המעט השגנו. מאות ואלפים בני-נוער עברי מהנוון, תועה ללא מוצא, פושטים ורועותיהם אלינו. תהא דאגתנו לקבלם. תהי זאת מטרת הפגישה!

אהרן ביידל (פלוגת נימאן): אחרי עלייתם של חלק מחברינו לארץ הועמדנו בפני השאלה של קליטת אנשים חדשים, אולם המצב הבלתי נורמלי בעבודה צימצם את יכולת הקליטה. הועמדה בכך שאלת ההתרחבות על-ידי כיבוש מקומות-עבודה חדשים. למטרה זו שלחנו שני חברים מהקיבוץ ובזמן קצר עלה בידינו לארגן שתי פלוגות חדשות: בלידה (פלוגת „שתילים“) ובג'מברובה (חטיבת-עצים). יש סיכויים להרחבת הפלוגות. בנימאן סיכויי העבודה מעורפלים מאוד. בחודש האחרון היו לנו שתי שביתות בגלל אי-תשלומים. קופת הקיבוץ ריקה. היו ימים שרעבנו ללחם. אשראי אין לנו. קיבלנו מן המרכז סכום של 200 זהוב וכל הסכום הוצא לכיסוי הגרעון שנצטבר בימי השביתה. עלינו לגייס את כל האמצעים לשם חיפוש מקומות עבודה. ישנה סכנה של צימצום הפלוגה עד למינימום.

עם בואו של החבר **יעקב זילברשייד** נתחדשה העבודה התרבותית. נתארגנו חוגים ללימוד השפה. העברנו שיחות בקשר עם י"א באדר. לחג הפסח הוצאנו עתון „הדים“, נסיון ראשון בקיבוץ לתת לחברים במה לביטוי מה שעצור בנפשותיהם. בזמן האחרון ביקרו אצלנו הח' ברסלבסקי, לויטה וטבנקין. ביקוריהם עזרו בהרבה להעמקת תוכן חיינו וליצור הווי חיים קיבוצי.

החברים הנמצאים כיום בקיבוץ הם בחלקם המכריע ותיקים הנמצאים במקום יותר משנה, שנה וחצי. זה עזר בהרבה בעיצוב החיים בקיבוץ. ישנו ליכוד חברתי, דאגה משותפת וכו'. נמצאים במקום 25 בחורים ו10 בחורות.

צבי: הזנחנו מקומות עבודה בשל אי בואם המידי של החברים. החדשים הסיכויים להבא אינם ברורים. בפתרון שאלת החולים התקדמנו בהרבה. אנו עושים את

המאמצים הכי גדולים לשם הבראת החבר החולה. בעבודה התרבותית ניכרת התקדמות. יש רצון ללמוד את השפה וערים לכל שאלות הגולה והארץ.

אלהיה : העבודה התרבותית חולקה לכמה חוגים: חוג ללימוד השפה וחוג המנהל את כל עבודתו בעברית. חוג זה יהיה גם הגרעין של דוברי עברית בקיבוץ, ובעקשנותו יעשו את העברית לשפת חיים מדוברת בקיבוץ. היו לנו שיחות על רחל, הוועידה הארצית של „החלוץ הצעיר“ וכו'. הצלחת העבודה התרבותית תלויה בהרכבה מהמצב בעבודה. החומר האנושי משביע רצון, אנשים בעלי הכרה חלוצית. יש ליכוד חברתי. החברים החדשים התאקלמו יפה. הימים שבהם רעבנו, אפשר לציגם כימי נסיון חברתי. במחסן יש מחסור בבגדים ושאלת השיתוף לכן לא נפתרה דיה.

ינקלביץ : יש להכניס סידורים ותיקונים, לסדר ארון שהחברים יוכלו לשים את בגדי העליה שלהם ולא יצטרכו להחזיקם במוזדות.

שושנה (מרקמן) : המצב החברתי משביע רצון, אנשים בעלי הכרה ומסירות בעבודה חלוצית, יודעי עברית ב-90%. המחסן המשותף לקוי קצת, צריך לבטל את המנעולים של מוזדות בקיבוץ, זה משפיע לרעה במובן החינוכי ואת זה בהחלט צריך לשנות.

רחל : גם היא רואה בזה דבר שלילי, אבל בתנאים שאנו נמצאים, מוכרחים לע"ע להשלים עם זה.

שלום (חבלין) : המחסן הסגור משפיע לרעה על החבר, יש בזה אי-אמון לחבר. צריך לחנך את החברים לאחריות עצמית. ההנהלה ידה רופפת בעניינים. אמנם המצב בעבודה משפיע על הסידורים. אבל בפרוטות קטנות אפשר להכניס סידורים; צריך לתקן את הבית, לסייד את החדרים וכו'. לזה ערך רב ביצירת חיי קיבוץ. הפעולה לכיבוש העבודה ערך רב לה ויש להמשיך בה.

אברהם : התנאים האובייקטיביים גרמו בהרבה להזנחה בסידורים חשובים, עם הטבת המצב בעבודה נכניס כל מה שצריך בקיבוץ.

אהרן ביידל : בחברתנו אין מנהלים ומנהלים. כשרואים שחסר דבר מה על החברים להביא זאת לאספה ויחד נברר. כולם יודעים שצריך לסייד ולהכניס תיקונים, אבל התנאים האובייקטיביים מצמצמים את אפשרויותינו.

חיים (פלוגת לידה) : כשבאתי לפלוגה היה המצב טוב. עם גידול מספר החברים באו חיכוכים בפלוגה. ישנה אי-יציבות, כאילו היה זה קבוצת מעבר. אין ליכוד, והועמדה כאילו שאלת „ותיקים“ ו„חדשים“. עבודה ישנה ויש מקום בשביל עוד חברים, אבל תנאי הדירה מקשים עד מאוד. עבודה אפשר להשיג גם בעיר, אבל מתייחסים אלינו לא כאל פועלים בעלי התמחות. מרכז „החלוץ“ צריך לפנות למרכז ההסתדרות הציונית, שישפיע על הציונים בעיר, שהם בעלי בתי הרושת גדולים, שיקבלו חלוצים לעבודה. במקום נמצאים 21 איש: 16 חברות ו-5 חברים. צריך להיטיב את המצב בפלוגה שנמצאת בעיר וצריכה לשמש לסמל בשביל התנועה החלוצית בעיר. ישנם חברים, שתמיד חושבים על נימאן וזה מקשה על התאקלמותם בלידה. עבודה תרבותית לא התנהלה עד עכשיו, בימים האחרונים עשינו נסיון. צריך לשלוח חבר מהסמינרסטים ללידה.

אמל סרבסקי : — העיר משפיעה לרעה עלינו. תנאי דירה קשים משפיעים לרעה על בריאות החברים. היחס בין בחור לבחורה פגום. אין ליכוד.

ליפשיץ: ללידה שלחו חברים בלתי מתאימים. היחסים בפלוגה מתוחים. אין הבנה הדדית, חסר אדם מארגן. את הבית אפשר לתקן. יש להתאים את עצמנו גם לעיר. קיבוצינו הולכים לא רק לכפר כי אם גם לעיר ודווקא על הקיבוץ בעיר מוטלת אחריות רבה ביצירת הווי חיים, כי מסביב לקיבוץ נמצאת תנועה חלוצית צעירה המתחנכת ברוח הקיבוץ ואל נאכזבם.

צבי: החברים עברו ללידה מתוך הכרח וזה מנעם מהתאקלמות יפה בפלוגה. תמיד מדברים על נימאן ורוצים לשוב לשם. צריך לשנות את יחס החברים ללידה. **שמואל:** הביקורים התכופים של אנשים זרים בפלוגה משפיעים לרעה על הפלוגה. יש לשכור דירה חדשה, להתקין מיטות ועל ידי כך ניצור יחס למקום. צריך להתחיל בעבודה תרבותית שיטתית.

פרומקה גרוס: התנאים האובייקטיביים (תנאי הדירה וכו') גרמו להתחיות קשה בין החברים. יש לשכור דירה חדשה ולהכניס תיקונים.

אהרן ביידל: כל חבר מסוגל להיות בלידה, אם רק יהיה אחראי. צריך להיות חלוץ לא רק בנימאן כי אם גם בלידה. אין להחליף אנשים, יש רק להוסיף כמה חברים בעלי יכולת של פעולה. יש סיכויים להתרחבות בלידה ויש לדאוג לזה. בלידה חסרה הדאגה ליתר חברי הקיבוץ. מורגשת תסיסה ל„נוחיות“ עצמית בשביל המספר אשר נמצא בלידה וכאן הסכנה.

אברהם (ליבוזיץ): נוצר מצב פסיכולוגי כזה. נוצרה אטמוספירה לא חברתית ורק על-ידי החלפת כמה אנשים יוטב המצב.

שמואליק (גולדמן): בחברתנו, שכולה בנויה על רצון עצמי לשינוי סדר החיים, האקטיביזציה יסוד עיקרי הוא. מטרתנו — להיות קשורים בתנועה קיבוצית רחבה ולאורה להתחנך. יש לחנך את האדם, את הפסיכיקה שלו, לטפחה שתהא ראויה למטרה, אחרת צפויה לנו סכנה. ענין לידה אינו כלל דבר טכני, דרוש בירור מקיף ושינוי יסודי בגישה לפתרון השאלות. על ידי בירור משהתף מחד והעברת כמה אנשים פעילים מאידך — נשנה את המצב. על הפלוגה בלידה מוטלים תפקידים רבים, עליה לשמש תא קיבוצי סמלי בשביל התנועה החלוצית בעיר.

אברהם 2: כשחסרה ההבנה ההדדית אין יסוד לקיום. לו הרגישו באחריות לא היינו באים לוויכוח זה. האדם צריך לפשפש במעשיו ועל ידי כך יתגבר על ה„קטנות“ ויוכל להתרומם לגובה מוסרי דרוש.

אליהו ליפץ (פלוגת אוסטריין): העבודה קשה ומפרכת, עובדים עד הערב. הניצול גדול. ישנה תקוה להשיג עבודה בכביש. בשבוע הבא אנו עוברים לג'מברובה, קיבלנו עבודה בנסירה וחיטבת עצים. במקום נמצאים 5 ח', יש סיכויים להרחבה. הערה: עם גמר הפרוטוקול נתקבלה ידיעה, שהפלוגה באוסטרין התפוררה ועברו לג'מברובה. במקום נמצאים 12 איש.

מתוך פרוטוקול בכתב-יד.

אליהו ליפץ, שמואל גולדמן: עם סיום שנה

— — — — זמן ממושך של נדודים עבר על קיבוצנו, עד שכבש את נימאן, מקום שבו מתחילה פרשת חיי קבע.

התנאים הנוחים אפשרו גידול הקיבוץ במקום, אולם חסר הרצון להיות כוח מקיף רבים, משפיע בגליל ומכוונו. מקומות-עבודה בסביבה לא נוצלו לארגון פלוגות, והקיבוץ בנימאן נשאר בודד בסביבה בלי קשר ומגע חי עם התנועה הרחבה.

נעימים תססו להם החיים ע"י הנימאן השקט, ולכולם הבטחון הגמור ליום המחרת בקיום הקיבוץ במקום.

אולם, "נתהפך הגלגל". רבו הוועזועים, העבודה התחילה להצטמצם, ענפי-עבודה חשובים במגרש נתערערו ובוטלו בשל המשבר הקשה בתעשיית-העץ, וגדלה החרדה לרגלי התנודה הפתאומית שתקפה מקום, "כה בטוח". התחילו בירורים ממושכים, והוכר שבבידוד ובהצטמצמות כרוכות סכנות לרוב וחסרה הערובה לקיום המפעל. הסיכום היה: ה ת ר ח ב ו ת, כיבוש מקומות עבודה חדשים וההסתערות הראשונה הביאה בכנפיה את פלוגת לידה.

לידה, כמאמץ ראשון של הקיבוץ בדרך למימוש שאיפת הציבור ליציאה מההסתגרות הקודמת, כנסיון ראשון לחדירה לעיר, למקצועות ומקומות-עבודה חדשים, שרגל יהודי טרם דרכה בהם — ערכה רב. לידה פותחת, לכן, דף חדש במסכת היצירה של קיבוץ תל-חי. ממספר זעום של 7 חברים גדלנו לציבור בן 50 חבר, ועוד ידנו גטייה.

עם העברת נקודת-הכובד של הקיבוץ ללידה, רבו השאלות שצפו על סדר-יומנו. התנאים האובייקטיביים בעיר לא היה בהם כדי להעלות את החיים הפנימיים, לשפר את היחסים, להפרות את המחשבה וכוחו המלוכד של הקיבוץ, אלא להיפך — לפור ולפורר כל רצון והתאמצות ליצירת הווי-חיים חדש. ארבה סכנה וגדלה החרדה לטשטוש התוכן האמיתי של הקיבוץ. העיר על כל שלילתה ומגרעותיה, "פערה פיה" לבלענו, ונדמה היה שכל המאמצים היו לאל.

שתי הפגישות של הקיבוץ שהתקיימו (מאי-יולי 1931, נימאן) דנו בשאלות הכאובות הללו. הבירור היה מקיף ומלא. גילו את הפצעים למען מצוא פתרון מידי להם. בסיכום הפגישות הובלט ביתר תוקף שהתנאים האובייקטיביים (כגון תנאי דירה, אופי העבודה המפריד בין החברים, ביקורים תכופים של תושבי העיר וחברי הסניף וכו') לא בנקל ישתנו. במרכז הדברים יש לכן להעמיד את החבר הפרט עצמו, שנתבע לבקורת עצמית ולהתרחקות-יתר בעניני הקיבוץ. מאושרים ומוגברים מנסיון לידה שהצליח, המשכנו ב, "כיבוש-עבודה", וכפרי ה, "כיבושים" הללו הוקמה פלוגת ג'מברובה. במשך חדשים מספר גדלנו מ-25 חברים בפלוגה אחת ל-65 חבר ב-3 פלוגות.

עם התרחבותו של הקיבוץ התעוררה שאלת טיפוח הקשרים בין הפלוגות ובמועצת הפלוגות שהתקיימה בלידה בחודש יולי הובררו ולובנו הדברים. נתקבלו החלטות הקובעות את היסודות הארגוניים-חברתיים של הקיבוץ המתבטאים בשיתוף מלא ואחריות כללית בכל שטחי החיים (קופה ומחסן משותפים), בדאגה משקית

משותפת (קניה סיטונית של מכולת); נבחרה מזכירות משותפת, שהוטלה עליה הדאגה להידוק הקשרים בין הפלוגות; סיפוק צרכי תרבות ע"י העברת ספרים, עתונות, הוצאת ביולטינים וכו'. כמו־כן באה לידי ביטוי דרכנו הרואה את המשכה בקיבוץ־המאוחד בפלוגות הגליל־העליון. סעיף מיוחד הוקדש לענין כיבוש־העבודה, אשר המועצה קבעה אותו כאחד מצווי השעה עבור הקיבוץ והתנועה כולה.

ברם, לא כל ההחלטות נתגשמו בחיים, רק חלק מהם הוצא לפועל. ויזכר: בימי השביתות בפלוגת נימאן העבירה הפלוגה בלידה מדי פעם עזרה בפרודוקטים לחברים בנימאן. לא תמיד הוכתר הכיבוש בהצלחה, חברינו בדרכם לכיבוש לא קבעו גבולות, ובנדודיהם הרבים (לרוב ברגל) הגיעו למקומות רחוקים, עד למונקי, הסמוכה לביאליסטוק. ובינתיים, כשהתקוות גדלו בלבבות לקראת האפשרויות בארגון פלוגה בעמדה חדשה במחצבה — נתבדו הסיכויים. תשעה חברים — רובם מג'מברובה — שעמדה לפני התפוררות הוכרחו לחזור, וזכורים היטב אלה הימים, ימי הרפתקאות וטלטולים שעברו על חברינו, לילות ללא שינה ודירת־קבע. כשבויעים ארכו הנדודים, „המהלך“ המונקאי שימש אזהרה חמורה לזהירות־יתר בהערכת אפשרויות המקום וסיכוייו.

סוף הקיץ התקרב ואתו באו ימים קשים לקיבוץ. העבודה כלתה, השאלה על עצם קיומה של הפלוגה בנימאן על 30 חבריה עמדה בכל חריפותה. המקום היחידי שהבטיח קליטה — היתה לידה, ואליה הוסבו עיני הקיבוץ.

המועצה שנקראה (נימאן 20.9.31) בקשר עם השינויים שחלו במצב העבודה בנימאן, החליטה, אחרי בירור המצב בלידה וציון אפשרויותיה, להעביר את רוב החברים ללידה ובמקום להשאיר גרעין לשמירה על הבית ולמעקב אחר המצב וסיכויי העבודה להבא. בכאב הוכרחו החברים לעזוב נקודת־חיים, בה הושקעו כוחות ומרץ, ושספגה בתוכה סוד סבלנו ולבטינו, את הנימאן והחורשה, בהם מצאו חברינו מרגוע לנפשם העייפה אחרי יום עבודה קשה בשרב הקיץ.

לידה נהפכת להיות המקום המרכזי חלק־הארי של החברים. מתעוררת הדאגה לחיפוש עבודה עבור „החדשים“. וכתוצאה מזה נכבש ענף־עבודה חדש — חטיבת עצים — המעסיק מספר הגון של חברים. העבודה העיקרית של הקיבוץ היא בעבודות קבועות והן: במנסרות, בבית־הרושת לערדליים, „ערדל“, בבית־חרושת „שמון“, במסגריה ממשלתית לאווירונים, במשתלות ועוד.

עם בואם של חברי נימאן באה תסיסה בחיי החברה. הרצון להפעלה חברתית־תרבותית מתגבר. התנאים מאפשרים לכך. הריכוז במקום מגביר את דופק החיים, מאפשר ליכוד וגיבוש, מכניס הרגשת יציבות וקביעות.

המצב בעבודה נמשך בקו העליה — עד חצי החורף, ומאו מתחילה ירידה. קווי הדיאגרמה יורדים פלאים. אחד אחד מתערערים מקומות־העבודה הקבועים. המחסור בכול, בפרודוקטים ובבגדים ונעליים, מתחיל להציק. הקור והעוני נהיו לתושבי קבע. האשראי נפסק. באה הדאגה לסידור ההספקה לפי ההכנסה היומית — במזומנים. העבודות המקריות, כמו חטיבת־עצים, עבודת־קרח, לא הכניסו סכום מספיק אפילו לצרכים מינימאליים. ההספקה — פחות ממינימלית (פרוסת־לחם ליום). חיינו נהיו מלאי יסורים, רעב וקור. אי־נורמליות זו נותנת אותותיה גם

בחיים החברתיים. יאוש ודכאון משתלטים בכול. היחסים הפנימיים נעשים פגומים ומקבלים לעתים צורות קשות מנשוא. הפרט מתחיל לדאוג ל"עצמו", ובמקום הדאגה באה ההזנחה בכל שטחי החיים בקיבוץ. מצב קשה זה נמשך והגיע למרום פסגתו, ואז הועמדה בכל חריפותה השאלה: היש להמשיך בחיים עכורים אלה? היש להם הצדקה מוסרית? — — —

באספת חברים מוקדשת לבירור המצב באו לידי ביטוי המרי הרב שנצטבר בלבבות, האדישות, חוסר הדאגה. הובלטו הנפתולים הרבים, מלאי הזעזועים. היה זה חשבון-נפש נוקב. מאז מתחילה עליה בחיים החברתיים; היחסים ההדדיים משתפרים, ומורגש שכוח הקיבוץ עולה. אולם במצב העבודה לא חלו שינויים. הסבל גדל, ואז עולה על סדר-היום ארגון פלוגה בביאליסטוק. לא שחקה לה השעה לפלוגתנו בביאליסטוק, נכנסה בסבך ענינים עם קיבוץ שומרי, שבא אחרינו לכיבוש בביאליסטוק. המרכז תמך בדרישת הקיבוץ השומרי, והיו חששות רציניים לאיבוד המקום. אולם קשי מצבנו קבע את הענינים, וכיום פלוגתנו בביאליסטוק הנה עובדה קיימת. בפלוגה 22 חברים והיא עומדת בפני קליטת חברים חדשים במספר ניכר, ורבים סיכוייה.

בעצם הימים האלה הגיעתנו ה"עליה". אושרו 18 חברים, מהם עלו רק 12 חברים, ובאה הדרישה להתרחבות. סיכויי העבודה עם התקרבות הקיץ מבטיחים, ובמשך שבועות מספר נקלטו בלידה 15 חברים חדשים. מתעוררת שוב שאלת קשרינו עם התנועה. גובר אי-הרצון להיות מבודדים, ועולה על סדר-היום שאלת האיחוד עם הקיבוצים הקרובים: "מעפילים", "החובש", "שחריה". הצעדים הראשונים לכך נעשו. בימים 26.3 — 25 ש. ז. התקיימה בסוויסלוצ' ישיבה בהשתתפות באי-כח שלושת הקיבוצים: תל-חי, מעפילים והחובש. נבחרה מזכירות מרכזית זמנית, עובדו המצע והסעיפים, ועל הכינוס העומד להתקיים בקרוב, לממש המפעל. מלווה אותה גם שאלת האיחוד עם קיבוץ "שחריה", וחוקה התקוה ליום, בו יתאחד המחנה כולו לכוח חלוצי-כובש כביר.

לידה, "העתיד", מאי 1932

שמואל גולדמן: הצריף שלנו

(מתוך יומן)

ני מאן, סתיו 1931.

קדרו השמים, התכסו עבים וגשם עז ירד עם ערב. בצריף המולה, זועפות חרקו מיטות הברזל שהוזו ממקומן לעמדות יבשות יותר. התרוקן המטבח מאוצרותיו — הקערות והספלים העמדו נכונים לקלוט לתוכן קילוחי הגשם הסתווי הקרירים שחדרו דרך הגג פנימה.

שבור גג צריפנו. חדרים המים ומרטיבים את החלוצים שנצמדו בעקשנות למקום הכשרתם זה וממלאים חללו של הצריף בשירה נוגה וחרישית: "אהל שח, וסתיו ודלף". המחשבות נתונות לארץ הנכספת — ומי ישים לב לסערה המשתוללת בחוץ? ...

סוויסלוק, בעיבוד עורות, ע"י הבאראבאנים, 1932

סוויסלוק, בעיבוד עורות, 1933

חוסר עבודה. פחתה העבודה במנסרה. החברים מודאגים ומתכנסים לאספה. ברור לכול, כי בעוד שבועות מספר ישארו בעבודה בודדים בלבד — ומה יהיה על שאר החברים? כיצד נקיים את היחידה כולה?
הצריך פרוץ ואיננו ערוך לתנאי החורף. מחסור חמור בבגדים ונעליים. מחסן הפרודוקטים ריק כמעט ובקופה אין פרוטה לפורטה. החברים שרויים בדאגה עמוקה ומעלים הצעות על חיפוש מקומות עבודה בסביבה הקרובה ובלבד לשמור על נימאן — מרכזו של קיבוץ תל-חי. והנה קם אחד החברים ופותח בשירה:

חבריה, חבריה,

מה נעשה בלי עבודה,

איפה, איפה נעבוד?

נוצר מעגל ומשתלבים בריקוד ושירה אדירה בוקעת:

חבריה, חבריה — — —

יצחק נהרי (מנדיז'צקי): בכוח השאיפה לעליה

באתי להכשרה בלידה ביולי 1932 ואושרתי לעליה בערב פסח 1933. אני יליד העיירה סוקולוב-פודלאסקי. את חינוכי קיבלתי בבי"ס דתי „מתיבתא“, בווארשה. משחקי השחמט הם שהביאוני לתנועת „יוגנט צ. ס.“ ול„החלוץ-הצעיר“. בשובי אחר-כך לעיירתי בשנת 1926, יסדתי שם את „פרייהייט“ ואת „החלוץ-הצעיר“ והדרכתני אותם.

בשנת 1931 השתתפתי בסמינר הראשון של תנועת „פרייהייט“ בהדרכתו של אליעזר רגב (גרביצקי) ז"ל. בתום הסמינר נשלחתי ע"י מרכז „החלוץ“ להכשרה בלידה. כעבור זמן הצטרפה אלי חביבה ארליכמן ז"ל, חברתי לחיים בעתיד, שהיתה חניכת השומר-הצעיר. חברים רבים זוכרים אותה בשירתה היפה, שבימי מצוקה היתה מלכדת אותם מסביבה וסוחפת את כולם בשיריה הליריים כמעט עד לאיבוד החושים.

בהיותי בהכשרה ניהלתי פעילות בסניפי „פרייהייט“ באזור ואף ארגנתי מושבת חורף לתנועה בכפר ע"י לידה. הקיבוץ איפשר לי את הפעילות בתנועה לפי הצורך, ללא הגבלה.

בבואי להכשרה החליטה המזכירות שעלי ללמוד את מקצוע הסנדלרות. הסכמתי. כחדשיים עבדתי אצל סנדלר בעיר מבלי לקבל פרוטה. חברנו שלמה זגר, שהיה בעל מקצוע טוב בסנדלרות, הלך לעבוד בעבודה אחרת ורק בערב היה בודק את נעלי החברים ומתקן לאחר יום העבודה שלו את הטעון תיקון. אולם לא המשכתי בלימוד המקצוע, כי לא כדאי היה לעבוד חינם והלכתי גם אני לעבודה אחרת שיש הכנסה בצדה. התמחיתי בחטיבת עצים.

תנאי המגורים שלנו היו בלתי רגילים וקשים. היה לנו צריך עץ ועליית גג עם ריצפת בטון מלאה חורים. הדירה נמצאה מול המשטרה וזו הטרידה אותנו מאוד. לא פעם באו לחקור אותנו על מעשינו כאן. רק מהרגע שהוקם הוועד הציבורי

לעזרת הקיבוץ, ועד שהיה מורכב מאנשים מכובדים ומקובלים בעיר, הבינו שאין בנו רבב ועזבו אותנו לנפשנו.

רבץ עלינו חוב גדול של הפלוגה בנימאן, שבה נשאר 4 — 5 חברים לשמור על המקום ועל הצריף שלנו מתוך תקווה שתתחדש שם העבודה אי-פעם — אולם לשוא... הם ישבו בלי עבודה ופלוגתנו בלידה נשאה בהוצאת קיומם. החנווני רוניק המשיך מתוך רחמנות לתת פרודוקטים בהקפה.

הוועד למען הקיבוץ ביחד עם מרכזו, "החלוק" סילקו במשך הזמן את כל החובות, של לידה ושל נימאן כאחד.

המצב ההיגייני היה בכי רע. בשני חדרים ובעליית הגג גרנו 80 חברים. הצפיפות היתה נוראה. ישנו במיטות עץ לפי שיטת "האינטרנאציונל". פעלנו בשלושה כיוונים בכדי להתגבר על המצב:

א. דאגה למקומות עבודה מכניסות. אחד ממקומות העבודה החשובים שלנו היה בבית-החרושת "ערדל" שהעסיק 14—15 חברים, ולרוב חברות. בעל בית-החרושת, שהיה עשיר מאוד, התפאר שהיה חברו של בר ברוכוב ומתוך סנטימנט לענין החלוצי קיבל קבוצה גדולה של חברות לעבודה.

החברות לא רצו בשום פנים ואופן לעבוד בשרותי-בית. הן עבדו בכל עבודה קשה, ואפילו בנסירת עצים, אבל לא בשרותים. התקיים דיון בשאלה זו במספר אספות, היה ויכוח נוקב — מה לא עושים למען הקיום? — בכל זאת, למרות המצוקה, למרות הדאגה לעבודות מכניסות, גלינו הבנה לעמדת החברות והחלטנו בשלילה.

אחד הפתרונות, כאמור, היתה העבודה ב"ערדל", עם שכר עבודה גבוה (נדמה לי שבחורה קיבלה 2 זלוטי ליום עבודה).

גם בבית חרושת לחרסינה עבדו 6 — 7 בחורות. בחורים עבדו במנסרות, בבית-חרושת לבירה, בחטיבת עצים ובטעינה ופריקה ברכבת.

ב. הקימונו ועד ציבורי למען הקיבוץ, מעסקני לידה, יוצאי חוגים שונים, ציונים ולא-ציונים. אחד מבין הפעילים ביותר ביניהם היה איש מפלגת פועלי-ציון צ. ס. חנאי-ישעיהו קמניצקי, שהיה בקיבוץ יותר מאשר בחנותו. אחת מהמטרות של הוועד היתה — בניית בית. יסדו קרן מיוחדת שבעזרתה הגענו להישג חשוב ביותר — בית לקיבוץ.

אחרי שהקימונו את הבית, היו בקיבוץ כ-160 חברים. זה כבר היה בתקופה מאוחרת יותר, במסגרת גוש "שחריה".

הוועד גם עזר לנו בהשגת מקומות עבודה במפעלים שונים, שבעליהם היו יהודים ועבדו בהם פועלים, "גויים". לא פיטרו פועלים אלא קיבלו אותנו כעובדים נוספים. השתדלנו להוכיח שגם יהודים יכולים לעמוד בעבודות אלו. ואמנם עמדנו בכבוד.

ג. הטיפול הרפואי. מכיוון שעבדנו בעבודות ומניות והיתה תחלופה במקומות-העבודה, לא היתה לנו זכות לקבל עזרה רפואית מקופת-חולים הממשלתית. ע"י הוועד הציבורי הקימונו ועדה של רופאים שהתנדבו להגיש לנו טיפול רפואי חינם. לא פעם קרה שהקדימו תורם של חברי הקיבוץ בכדי לשחררם לעבודה. בין

הרופאים זכור לי גם אחד בוגדאי לשעבר, שהתייחס אלינו יפה והגיש לנו את כל העזרה.

יושבת הראש של הוועד הציבורי היתה האשה לבנון, בעלת בית-מרקחת, והיא סיפקה לנו את התרופות ללא תמורה. המחלות באו בעיקרן בשל חוסר תזונה מספקת ומהצפיפות. היו הרבה מחלות עור. הודות לטיפול המסור ועזרתם של הרופאים התגברנו עליהן. ההרכב האנושי היה שונה — הרכב של נוער עממי, מכל השכבות. ביניהם היתה קבוצה של עשר חברות שסיימו בי"ס תיכון בביאליסטוק וקבוצה מבתי עשירים מווארשה. לרבים היו בכלל זרים הרגלי-עבודה וכאן בקיבוץ עשו צעדיהם הראשונים כפועלים.

בין כולם נוצרו קשרים טובים והשתלבו יפה מבחינה חברתית. על אף התנאים הקשים נשארה לנו חוויה עמוקה מחיינו בהכשרה. החברה היתה מלוכדת ונוצרו קשרים טובים בין החברים, הנשמרים עד היום בארץ.

קיימנו פעילות תרבותית רחבה. מנהל ביה"ס, "תרבות", שגם הוא היה חבר הוועד הציבורי, אירגן קורס לעברית ונשא הרצאות על הספרות העברית החדשה. ערכנו מסיבות שבת וחג, שהפכו להיות לערבי הווי חשובים לחברים. בערבים כאלה עלתה שירה נלהבת וכל אנשי העיר צובאים ליד החלונות מסביב לבית. את החגים ערכנו לפי מסורת הלוצית מיוחדת, ללא טקסים דתיים. בערב פסח 1933, לאחר אספת האיורים לעליה, לפני עויבתנו, החלטנו להתגייס בלילה לבית-החרושת למצות לאפיית מצות בשביל הקיבוץ. יצאנו 20 איש לאחר יום-העבודה וגמרנו ב-4 לפנות בוקר, ערב פסח.

*

אני שחמטאי ורבים מהעיר באו לבית הקיבוץ לשחק עמי שח-מט. משה צ'רניאק, שכבר אז היה מאלופי השח, ביקר אף בקיבוצנו. השתתפתי בתחרות עירונית למשחקי שחמט, בו השתתפו יהודים, פולנים וביאלורוסים. אני ייצגתי את הקיבוץ.

השתתפנו באופן פעיל ב"פרייהייט" ובמפלגת פועלי-ציון צ. ס. בלידה. חלק מחברי "החלוץ" המקומי, לפני צאתם להכשרה, הצטרפו אלינו והיו כחברים לכל דבר. אפילו לא חזרו הביתה לישון.

לאחר ששמואל גולדמן עבר למוכירות הגוש בביאליסטוק נבחרתי כמוכיר הפלוגה בלידה. זה היה בערך אחרי ראש-השנה בשנת תרצ"ג. בראש-השנה סידרנו מסיבת חג וערכנו עתון חי.

באותם הימים נפל בגורלי לחסל את שארית הפליטה בנימאן. הכל נעזב. פירקנו את הצריף ומסרנו לחנוונים בעיירה הקרובה את העגלות, הכלים והחלונות לכיסוי החובות שלנו.

בסוף שנת 1932 הקמנו פלוגה חדשה בלוגמוביץ-איביה, כ-30 ק"מ מלידה. ניהלתי מו"מ עם יהודי בעל מנסרה על קבלת עבודה. הוא היה יהודי אדוק מווילנה שתחילה אמר: "הלב היהודי לא יכול לשאת, שיהודים יעבדו בעבודות של גויים". בכל זאת שכנענו אותו וקיבל לעבודה 30 — 40 איש לעבודה במנסרה הגדולה שלו, שעבדו בה מאות פועלים.

עלי לציין את עזרתו של חבר אחד ממפלגת פועלי-ציון צ. ס. באיביה, שהפגיש אותי עם היהודי הזה והשפיע עליו להענות לפנייתנו. הפלוגה היתה במרחק 7 ק"מ מהעיירה, והחברים גרו בצריף בתוך יער ע"י המנסרה. בעיקר עבדו שם בחורים. בעבודת המיון עבדו בחורות. זו היתה פלוגה טובה, יוצאי החברה בלידה. התנאים היו לא רעים והמצב הכלכלי היה טוב. ביקרתי בפלוגה והשתתפתי באספה. נסעתי לשם בעגלת חורף. שוחחנו על שני דברים:

(א) על בשורת העליה המחדשת — ליגאלית ובלתי ליגאלית;
(ב) על הצעת האיחוד עם „שחריה“, שגם פלוגה זו מועמדת היתה להצטרף ובאתי לקבל את הסכמתם של החברים.

ישבנו באספה עד 1.30 בלילה ואם כי צריכים היו לצאת בבוקר מוקדם לעבודה עוד המשכנו לשבת כשעה ושרנו.

בשנת 1933 הוחלט שהפלוגה בלידה, השוכנת על אם הדרך בין וילנה לבאראנוביץ תעבור לגוש „שחריה“. בכנס חגיגי בוילנה, בהשתתפות 50 חברים מפלוגתנו, הוכרז על האיחוד בפועל. שבועיים לפני פסח 1933 עברה הפלוגה לגוש „שחריה“. גם אישורי העליה האחרונים של חברי תל-חי בלידה — קבוצה בת 20 איש — נערכו שבועות מספר לאחר האיחוד, בהשתתפות הח' יהושע וושצ'ינה, מטעם מוכירות „שחריה“.

פלוגה זו, שהיוותה במשך שנתיים בסיס חשוב בקיבוץ, סיימה בזה לשאת עליה את שם תל-חי.

למרות שעברו מאז 50 שנה, אי אפשר למחוק את ההכשרה מהזכרון. לא היה זה דבר מלאכותי — זו היתה יצירה.

לא ידעתי בנעורי מה זה עבודה. בשבילי היה כבוד גדול להיות סנדלר או חוטב-עצים. רצינו להיות פועלים.

המעבר מבית חם לתנאים הקשים בהכשרה לא היה קל. לא נכנסנו לשחת כוס תה או לאכול משהו אם מישוהו הזמיננו, כי לא רצינו שירחמו עלינו. זה הפך להיות אצלנו דבר טבעי. השאיפה לעליה, לקיבוץ, להגשמה נתנה לנו את הכוח לעמוד בכל הקשיים.

יגור, דצמבר 1976

שמואל לביא (לשצ'ינסקי): לאור שמש שוקעת

כמעט יובל שנים עברו מאז ונבכתי התודעה חבוי המאורע כאילו זה קרה רק אתמול.

זכרונות, זכרונות, מעבר לריחוק הזמן והשטח. יום אביבי חם. רוח קלילה מנשבת. שמש אביבית מלטפת. נופי פולין הרחוקים. אני וחיקה כצוביץ צועדים ברגל מפלוגת „שתילים“ בלידה, שזה אך נוסדה, לקיבוץ האם תל-חי שעל גדות הנימאן.

לידה העיר מאחורינו. חוצים את פסי הרכבת המתמשכים כסרגל, המפרידים

בין העיר והמרחב הכפרי שמסביב. משבצות של שדות מרעה ירוקים, חורשות עצים ואדמת פלחה שחורה לכל מלוא העין. עדרי צאן ובקר רועים באחו. איכרים ביאלו-רוסים מיוזעים שרק כותנתם מביד גס לעורם, הורשים את שדותיהם לזריעת תבואות הקיץ ותפוחי האדמה. להב המחרשות המתנוצצן בשמש פולח את אדמת פולין הדשנה, השחורה.

מרחביה — היקום מסביב אומר שירה. בין-רגע נשכחים קשיי החיים, כיבוש העבודה, המלחמה לקיום היומיומי, חבלי ההסתגלות לעבודה המפרכת. מה לנו ולכל זה? אנו צעירים, חולמים, שמחים בחלקנו. הלב מתרונן יחד עם כל היקום מסביב.

מתקרבים ליער. נבלעים בתוכו. עצי היער מסתירים את עין השמש ומטילים את צילם על מסתריו. שקט ושלווה. רק איוושת העצים וציוץ הציפורים מפריעים את הדממה. אין נפש היה הולכת על שתיים, מלבדנו. אנו צועדים לאט, בניחותא, עקב בצד אגודל, כשעצי האורן, האשוח והליבנה, שמשני צידי הדרך, מלווים אותנו. הריחות המשיכרים של עצי היער מטילים עצלות מתוקה.

אנו יושבים לנוח מעמל ההליכה על גזע עץ אורן כרות, בשולי הדרך. באמתחתי „צידה לדרך“, כריכים של פרוסות לחם עם גבינה קשה, וצרור של עתוני „דבר“ שגשלהו ע"י מאן-הוא מהארץ לקיבוץ ההכשרה. אנו סועדים את לבנו ושוקעים בקריאה. הייקה יושבת לצידי ומבקשת ממני שאתרגם לה לאידיש את הכתוב בעיתונים.

שוכחים עולם ומלואו. ארץ-ישראל המשתקפת מעל עמודי „דבר“ קפצה אלינו בצהרי יום אביבי של חודש מאי „קפיצת-הדרך“. היא הגיעה, מעל עמודי העיתון, ליער שעל גדות הנימאן.

צעדי מגפיים כבדים נשמעים. מי זה ההלך שהפריע את הדממה? הנה הוא לעינינו. שוטר פולני כפרי בתפקיד, המסייר, גם הוא ברגל, בכפרים הסמוכים ובחוות המבודדות שבתוכי היער.

מי אתם? — „פלשתינצי“ (חלוצים). — „ועיתונים אלה שברשותכם מה טיבם?“ — „של פועלי פלשתינה“, באה התשובה. „מהיכן ולאן אתם הולכים?“ — הוא שואל, ומסתכל בחשדנות.

התלבושת שאנו לובשים מעוררת חשדו. בחור יהודי לובש חולצה רקומה בעלת צווארון זקוף ולרגליו נעלי עבודה גסות כבחור כפרי — והבחורה היושבת לצידו, לבושה שמלת כותנה פשוטה, לא ככנות היהודיות, ודאי קומוניסטים המתחזים כבני כפר, ההולכים להפיץ את תעמולתם בסביבה, מהרהר הוא, ומסתכל בנו באי אמון, וממשיך לחקרנו בחשדנות. במוחה של חייקה צץ רעיון. אדוני השוטר, היא אומרת, זהו עתון „רובוטניק“ של פועלי פלשתינה, דומה לעתון רובוטניק של פ.פ.ס. (המפלגה הסוציאליסטית הפולנית).

— „את דוברת אמת?“ — „מילת כבודי“, אדוני השוטר. „כן, עכשיו אני מאמין“ — אומר הוא, ומצב רוחו השתנה. נעשה ידידותי. „אני לא מסביבה זו. מוצאי מקונגרס-פולין, נקלעתי לסביבה זו במסגרת שירותי במשטרה“. השיחה קולחת. הוא מספר לנו על עצמו, על אשתו וילדיו, על חלקת האדמה שברא, על הבקתה

שבנה ביער, בסיוע הלוואה שקיבל מממשלת פולין לזמן ארוך, בהיותו לגיונר משוחרר, על אביו הזקן שהוא פועל רכבת בלובלין, ועל זה שעתון „רובוטניק“ הוא בן-בית בבית אביו.

אנו נפרדים בידידות והוא מאחל לנו שנגיע במהרה למחוז חפצנו — פלשתינה. שעת אחר-הצהריים מאוחרת. אנו מאיצים את צעדינו. היער מאחורינו. סוארים, סוארים של בולי עץ כרותים, מנוסרים, ומסודרים, מכל המינים ומכל הסוגים, לכל מלוא העין.

אנו מתקרבים לצריף הארוך המהווה את הקיבוץ כולו, העומד בודד בפאתי היער. דממה. נכנסים פנימה. עוברים את חדרי הצריף לאורכו, אין נפש חיה. „הטבחיות הלכו לשאוב מים מן הבאר“, מסבירים לנו אחר-כך. נכנסים לחדר הבחורות, גם הוא ריק מאדם. לאן נעלמו כולם? אנו תוהים, יוצאים בדלת האחורית.

ואת מי עינינו רואות? בחור מבוגר בעל בלורית מגודלת, לבוש חולצה כחולה ומכנסי חאקי, ניכר עליו שהוא לא מאנשי הסביבה, מסתובב סחור, סחור, מסביב לצריף, כאילו מחפש את מי שהוא להשיח לפניו את לבו.

— מי אתה? — אנו שואלים.

— מארץ-ישראל אני — באה התשובה, שמי אברהם ברוידס, המשורר אברהם ברוידס, — מוסיף הוא בהיסוס.

— ואתם? מי אתם?

— בעיר הסמוכה יש לנו פלוגה, באנו לבקר בקיבוץ.

— האם שמי אומר לכם משהו? — הוא חוזר לשלו.

— ועוד איך, — אנו עונים.

— האם קראתם את שירי?

— „מֵא' עד ת'“, — אנו עונים.

— הרבה ביניכם השולטים בעברית? — ממשיך הוא.

— נו!, — אפשר להגיד, מחצה על מחצה.

(בארום הספרים של הקיבוץ נמצאת בין כתבי גורדון, יוסף-חיים ברנר, סירקין, ברוכוב, פלכאנוב, קאוטסקי וטרוצקי, גם דפדת שירים דקה, ביכורי יצירתו של המשורר אברהם ברוידס; קראנו והתבשמנו מריח ארץ-ישראל שבת, ובלענוה עד תום).

השיחה קולחת. הזמן עובר. מתקרבת שעת דמדומים. החברים התחילו לחזור מהעבודה. הצריף מתמלא המולה עליזה, המנסרה, בה עבדו, פעלה במלוא הקיטור. היה מחסור בידיים עובדות, גויסו גם הבחורות המטליאות והכובסות את הבגדים והלבנים הדלים-הבלים.

— יש לנו אורה מארץ-ישראל, — עובר הקול בקיבוץ, — משורר עברי. —

הערב נערכת מסיבה ספרותית, המשורר יקריא מיצירותיו.

החברים מזדרים להתרחק ולהחליף בגדיהם. הבחורות עושות את זה על פי רוב בגיגית מים בחדרן, „אסור! לא להיכנס“ — צווחות הן. הבחורים הולכים להתרחק בנהר הנימאן הסמוך, הנושק את צריף הקיבוץ.

מוגשת ארוחת הערב. קקאו מימי ופרוסות לחם מרוחות דק, דק, בחמאה.

מסתדרים על יד השולחנות הארוכים הבלתי מהוקצעים וההשופים. עשית נפט מהבהבת, מפיצה את אורה. מצב רוח מרומם. התרוממות הנפש. אל יהיה הדבר קל בעינינו, משורר עברי, פועל מארץ-ישראל, מקריא את שיריו ומסביר את תוכנם, את רקעם, בעברית מתובלת בידיש.

ברוידס נכנס לאקסטזה. הוא נרגש ממראה עיניו.

במערה יער, על גדות הנימאן, שמשוררי פולין כה הרבו לשיר עליו, במרחק אלפי קילומטרים מארץ-ישראל, יושבים כמה עשרות צעירים וצעירות, חלוצים עברים, אחרי יום עבודה מפרך, צמודים זה לזה ומקשיבים לשירה עברית מארץ-ישראל.

השעות חולפות. הליאות מורגשת. בקצה השולחן נרדם חבר, נעצמות העיניים מרוב עייפות. מחר מחכה יום עבודה חדש. המלאכה מרובה, מאי שם קרא השכוי קריאת חצות.

לאט לאט מתרוקנים השולחנות. ברוידס עיף אבל במצב רוח מרומם.

מסופקני אם אי-פעם הרגיש משורר הרגשה מעין זו כמו שהרגיש באותו

ליל אביב בשנת תר"ץ — המשורר אברהם ברוידס.

חווייה בלתי נשכחת זו שמורה בלבי. תהפוכות ההיים והשנים הרבות שחלפו

מאז לא השכיחה ולא הפיגו את טעמה.

והמעניין שגם אברהם ברוידס שהתפרסם ברבות השנים כמשורר דגול,

שפגשנהו אחרי שנים רבות בתל-אביב, — גם בלבו שמור אותו ערב בקיבוץ

תל-חי שעל גדות הנימאן.

עפולה, 1976

לבבנו החפץ בחיים מרגיש, שתחית ישראל תלויה

בהכרעת הכף. משפט הבכורה ליהודים על היהדות.

הארם החי קודם לנחלת אבותיו.

צריכים אנו לחדול מהיות יהודים בעלי-יהדות

מופשטת ולהיות יהודים עצמיים, בתור עם חי וקיים.

לא תיקונים נחוצים לנו, שינויים דרושים לנו, שינויים

עיקריים בכל מהלך חיינו ומחשבותינו ונפשותינו.

מ. י. ברדיצבסקי

פון קיין צרות...

אוי, פון קיין צרות האָב איך, מאַמע, נישט געווסט.
אין קיבוץ פאַרן האָט זיך מיר פארגלוסט,

אגאנצן טאָג האָק איך די שטיינער,
סקומט ביינאכט ברעכן מיר די ביינער.
פון קיין צרות...

אגאנצן טאָג מאַך איך דעם טיט
סקומט ביינאכט בין איך מיד.

אגאנצן טאָג הייב איך דעם קלאַץ,
און ביינאכט נישטאָ קיין קאַץ.

א גאנצן טאָג מעסט איך מיטן מעטער,
און ביינאכט שלאָף איך אויף די ברעטער.

אגאנצן טאָג ארבעט איך ביי דער מאַשין,
און ביינאכט שמירט מען מיר מיט טרעפענטין.

אגאנצן טאָג טראָג איך האַלץ
מיט מיין קיבוץ בין איך שטאַלץ.

קיבוץ הליחי, 1928; רשם א. גוברמן

מצרות לא ידעתי...

הוי, אמא, רחימה, מצרות לא ידעתי,
לצאת להכשרה התחשק לי — לקיבוץ נסעתי.
כל היום סלעים לרסיסים אני מנפץ,
ובלילה מרוב עיפות, בקושי את עצמותי אני חולץ.
מצרות לא ידעתי...

כל היום בטיט אתן ידי
ובבוא הלילה אני עיף מדי

כל היום אני מגלגל סוארי קורות,
ובלילה אין לי שמיכה, בה להתכסות.

כל היום, באמת-המידה, מוטות אני ממיין
ובלילה על אצטבת-לוחות אני ישן

כל היום נסורת-פסולת מהמכונה אני גורף,
ובלילה ריח שרף ממני נודף.

כל היום מסחיבת עצים אני לאה
ואף על פי כן בקיבוץ אני גאה.

מיידיש : ש. לביא

איך וואלט וועלן ...

איך וואלט וועלן אז מיין חופה זאל ווערן געשטעלט
אין עמק השרון, ביי א לייוונט געצעלט.
עדות זאלן זיין דער הימל דער בלויער,
און די ערד, וואס אקערט דער יידישער פויער.

מסדר קידושין וועט זיין אלכסנדר זיסקינד דער זיידע
די שטענגלאך וועלן האלטן די חברים פון „גדוד העבודה“.
און אונזער ר' חיים נחמן וועט די כתובה פארזארגן,
מיוועט טאנצען און היליען, ביז סיוועט ווערן פרימארגן
א „הוירע“ וועלן טאנצן חלוצים און חלוצות
די צירונג און די שטאלץ פון אונזערע קבוצות.

איך וואלט וועלן אז מיין חופה זאל ווערן געשטעלט,
אין עמק השרון ביי א לייווענט געצעלט.

קיבוץ תל-חי בלידה 1932
רשם א. גוברמן.

מה חפצתי ...

מה חפצתי כי חופתי העמד
בעמק השרון, ליד אוהל של בד ;
עדים כי יהיו שמיים כחולים
ואזמה שחרשו פלחים עבריים.

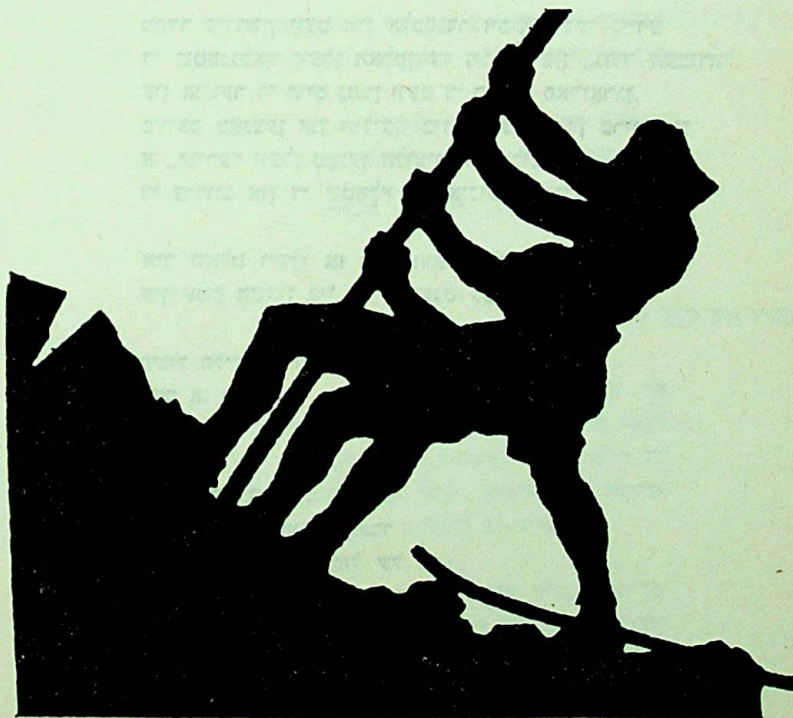
אלכסנדר זיסקינד הסבא מסדר קידושין,
חברי גדוד העבודה במוטות אוחזים ;

ר' חיים נחמן שלנו הכתובה יסדיר
ויסער המחול עד בוקר יאיר.

ב„הורה“ יצאו חלוצים וחלוצות,
אלה גאווותן ועדין של קבוצות.
מה חפצתי כי חופתי תעמד
בעמק השרון, ליד אוהל של בד.

מיידיש: חנה רביר

מחול

אתפריצה נא לי בצחוק,
לבלי גבול ולבלי חק,

מן האפס עד הסתם,
מצם - פה ופצם - שם.

קו לקו וצליף לצליף,
ציני - להב, לבני - גיל.

שיר לי, שיר לי, שיר לי נש,
ינקד בי כיקוד האש.

עוד ועוד וזכך בלי סוף,
מעלה-מעלה, חול וסב.

מן השוק עד אם הרחוב,
קול המורה וקול תף.

בבר גוסס השבתון,
מתצקח מחול-האון.

רגע חם לי, רגע - קר,
מה לי עשר, מה לי יקר?

ארץ פה, שמים שם,
מאפסיום - צהר"ם!

הר וזכר ועיר ונוף,
עוד ועוד - רק חול וסב!

מעלה-מעלה עד אין די...
עוף ציפתי -

אלצי!

מ. דוסטרניק

מ ס פ ר י ם

(מפנקסו של שליח)

30.4.1931

בנימאן 29 ח"ח, מזה 12 חברות
בלידה 10 " , מזה 5 "
באוסטרין 5 " , מזה — "

בבית 48 ח".

בנימאן

16 חברים במשוריה פולצ'ק. קבלנות.

*

המספר הממוצע של עובדים ליום — 26,59
ימי עבודה מכניסה — 45.13%
ימי עבודת-בית ובטלה — 54.87%

*

ההכנסה הכללית ליום — 28 ז'
ההכנסה ליום עבודה — 2.32 ז'
ההכנסה לכל חבר קיבוץ — 1.05 ז'

*

ההוצאה הממוצעת ליום — 26.81 ז'
ההוצאה לחבר ליום — 1.01 ז'.

בלידה

בפלוגת תל-חי „שתילים" —
10 חברים, מזה 5 חברות — עובדים בגננות.
הכנסה ממוצעת ליום עבודה — 2 ז'
דרשו 12 חברות חדשות

סידור ההספקה לבנימאן — על-ידי לידה.

כסום כסף להון חוזר, „העתיד", ספרים.

ל. לויטה

משה יזרעאלי (חלוץ) : בנדודים לחיפוש עבודה

גשלהתי על-ידי מזכירות „החלוץ“ של גליל וילנה להכשרה בנימאן, יצאתי בנובמבר 1929, ונתקבלתי בתחנת-הרכבת ע"י שני בחורים. שיטה מיוחדת היתה אז נהוגה בקבלת חברים חדשים, שלא פעם הביכה. אולי, היתה הכוונה טובה: להכין מבחינה נפשית את החברים לקראת הקשיים הצפויים להם. והנה בדרך לקיבוץ פתחו החברים במין שיחה כזאת, והדברים מופנים אלי: — באת להכשרה בנימאן, אוי ואבוי! לשם מה נחוץ היה לך הדבר? בבית יכולת להיות כמו מלך, וכאן רעבים ללחם. אין מה ללבוש ואין איפה לישון.

עניתי: כמוני כמוכם!

המשכנו ללכת והגענו לצריפו של הקיבוץ. בקצהו של הצריף עמד מעין שולחן: לוח על שני „חמורים“, מכוסה שמיכה ולידו — שמחה קמינר, המזכיר. לאחר שהגשתי לו את מכתבי מהסניף הצביע על מקום בפינה תוך אמירה: — הגה שם יש לך חצי מיטה...

בנימאן, בתקופה ההיא היתה עבודה קבועה רק לחלק מהחברים. העבודה היתה במנסרה, במרחק $1\frac{1}{2}$ ק"מ ממקום מגורנו, וכן על שפת הנהר שבקרבת הצריף. דוברות של בולי עץ היו מגיעות מיערות בילוביני' עם זרם המים של הנהר נימאן. היינו משים את הבולים מהמים ולאחר מיונם היינו מנסרים אותם לחלקים במקום. העץ נקרא בשם „יאסין“, והיה מיועד לייצוא לחו"ל, לתעשיית רהיטים.

עבודה נוספת היתה לנו בהעמסת ה„פאפירובקה“ (לתעשיית נייר) בקרונות הרכבת. אלה היו בולי עץ באורך של 1.20 — 1.50 מטר. היו מובילים אותם בקרונות פלאטפורמה פתוחים ודרושה היתה מומחיות מיוחדת בטעינתם כדי שלא יתפרקו בדרך. למדתי את המלאכה והייתי למומחה. החברים היו נושאים את הבולים על הכתפיים ומגישים אותם למעלה. לאחר שמלאנו את הקרון עד גובה מסוים היינו מעמידים כלונסאות וממשיכים להעמיס עד לגובה הרצוי. כך עבדנו זמן רב. היתה עבודה והיה מה לאכול — לחם, תפוחי-אדמה וחמיצת סלק. אחר-כך באה עלינו תקופה של חוסר-עבודה. היה חורף די קשה. לא היה מה לאכול ולא נעליים לכולם לנעול, ומשום כך חלק מהחברים נשארו בבית. ולמרות זאת הוסיפו לבוא חלוצים.

כך נמשך הדבר עד סוף 1930.

באותה עת הטילו עלי ועל אליהו ליפץ ז"ל לצאת לכיבוש-עבודה. אך יוצאים לדרך כשאינן פרוטה בקופה? — ברגל. היו אומרים: „מיטן חלוציטן באן“ (ברכבת החלוצית). כך עברנו מסניף לסניף. החברים בסניפים היו מקבלים אותנו, מסדרים לנו לינה, אוכל ולפעמים נותנים גם הוצאות הדרך עד לסניף הבא. כך עברנו 1000 ק"מ. והגענו עד לגבול ליטא. פעם, בעברנו דרך יער הופיעו לפנינו שניים רוכבים על אופניים. היו אלה שוטרים פולניים שעצרו אותנו ושאלו אותנו למגמת פנינו, תעודות וכו'. בידינו היו אישורים

מקיבוץ נימאן שנשלחנו ל"כיבוש-עבודה". האישורים האלה, כנראה, לא הרשימו אותם במיוחד ועצרו אותנו. הביאונו למשטרה וחקרו אותנו. בקושי הצלחנו לשכנע אותם שאנו "פאלעסטינאים" ושחררו אותנו תוך אזהרה: „בל נראה אתכם יותר במחוז שלנו“.

המשכנו דרכנו ברגל — רעבים. כך הגענו לבקתה של משפחת „גויים“ — עניים, מרודים ועלובים. ביקשנו מהם פרוסת לחם. האשה הוציאה לנו חצי כיכר לחם עם חלב או זבדה, אכלנו ושתינו. כסף לא רצתה לקבל (גם לא היה לנו), נתנה לנו את ברכתה: „יעזור לכם אלהים בדרככם“.

המשכנו ללכת עד שהגענו למונקי. התחלנו לחפש עבודה ומצאנו אותה במלבניה ובניפוץ אבנים לחצץ לכבישים. במלבניה יצרו לבנים וכן כדים ועציצים מחימר. נטינו ללון באיזה מתבן. נסינו לעבוד במלבניה. זו היתה עבודת-פרך.

מה היתה העבודה שלנו? את הלבנים לא שרפו או בתנורים, כי אם הכניסו אותם לבור מלבני ענקי, מכסים בורדים וקש ושורפים אותם. בתום השריפה היו משאירים את הלבנים 24 שעות עד שהן מתקררות. על הבור, לרוחבו, גמתח לוח, ואחד שעמד על הלוח עם מריצה היה מקבל לידי את הלבנים שנורקו אליו מלמטה, מתוך הבור, ע"י אחד שהיה בפנים, שם אותם במריצה ומציא אותן החוצה. כך היו עובדים 12 שעות ביום בשכר זעום של 2 זהובים. עבדנו בעבודה זאת כמה ימים — ופיטרו אותנו.

בינתיים הגיעו חברים נוספים. אוכל היה בצמצום. הלכנו לעבוד בחצץ על הכביש. היה למעלה מיכולתנו להתחרות בגויים שהיו בעלי מקצוע. קיבלנו יבלות בידיים. „זה פשוט לא הלך“ כפי שאומרים בידיש. היינו יומיים והחלטנו לעזוב. מונקי הפכה לאפיוודה בחיי ההכשרה שלנו.

החברים שנוספו אלינו חזרו לנימאן ואני עם אליהו המשכנו להסתובב ולחפש מקום עבודה עד שהגענו לביאליסטוק. בסניף „החלוץ“ נאמר לנו, כי יש סיכוי סביר למצוא עבודה ולהקים קיבוץ בעיר.

חזרנו לנימאן ומסרנו דו"ח. או הוחלט להקים פלוגה בביאליסטוק — ובראשית ינואר 1932 הונח היסוד לפלוגה החדשה בעיר זו, והייתי בין ראשונה. עשיתי בביאליסטוק עד מארס-אפריל, וחזרתי לפלוגה בלידה. אושרתי לעליה, ובספטמבר 1932 הגעתי לחוף יפו.

ראיתי כטבעי לעצמי ללכת לכפר-גלעדי תל-חי, שהרי היה לנו קשר כלשהו עם השם תל-חי. אבל נאמר לי ולחברי שכפר-גלעדי קולטת את העליה מנצ"ח שבלטביה ואין שם מקום בשבילנו. קיבלתי את ההצעה ללכת לאילת-השחר — הישוב הקיבוצי השני בגליל העליון בזמן ההוא.

אילת-השחר, יוני 1976

משה ברסלבסקי: בדרכי כיבוש *

הללו, שהסתערו לפני שנים במאותיהם על ההכשרה, שנמלטו מן העיירה היהודית ונאחזו באחוזות הקלאיות, במשוריות, במחצבות ובעבודות ייעור, הרחק הרחק מן הסימטא היהודית, והיו בקיבוצי הכשרה בתחנות נידחות, — ביניהם לבין עצמם, „פלוטניצים“ בין גויים נכרים — הללו נתגלו לפתע פתאום באותו הרחוב היהודי, בעיר ובעיירה, שמהם נמלטו, נתגלו כמות שהם, בדמותם החלוצית הפרוליטארית. ברגל וברכב, בצרורות ובכלי עבודה, בגרון ובמשור — שבו וחזרו חבורות-חבורות לאותם המקומות, שמשם יצאו באחד הימים, שבו עלימגת לתקוע בהם יתד. הלא נתערערו כל העמדות, הן שבתו המשוריות, פה ושם הורחק הקיבוץ בזרוע. לשוא ניטלטלו הבחורים הללו ועברו תחנות לעשרות, תחנה אחרי תחנה. נאלמו דום המשוריות. הושלך הס במגרשים. רע!

✱

— — — בכיבוש הערים עברה התנועה הקיבוצית מבחן גדול, נתנסתה ותוכל. כוח מופלא התגלה במאמצים ובהסתערות. מניין הכוחות הללו לאיש העם הפשוט, או לעלם העברי שגמר את הגימנסיון, לצאת לדרך בימי קרה ושלגים. לעבור ברגל וברכבת בעיירות ובסניפים ללא פרוטה, ללא אמצעי מחיה, בשינה על הרצפות במעונות בלתי-מוסקים, וכך שבועות רצופים להתגלגל בדרך? הם נשלחו לכיבוש. עכשיו מעיק עליהם גורל חברים, גורל קיבוץ המשווע לעבודה, לקיום. הם נושאים עמהם את הזעקה של הקיבוץ כולו למקום אחיוה. ותם מכתתים את רגליהם, עוברים בארץ ממקום למקום, חוקרים ודורשים לעבודה. לא על מי מנוחות תתנהל ספינתנו הקיבוצית.

ובפרשת הכיבושים יש לספר רבות, על נדודים, ועל פגישות, על עזרת חברים מן הסניפים ועל התנכרות והשתמטות מעורה, על הליכה מבית לבית ומחצר לחצר, על תביעה לעבודה במוסדות ובקהילה היהודית, — ובקבות כל אלה גם על סיבוכים פנימיים, על התנגשות בין חברים לחברים, בין קיבוץ לקיבוץ. מי מן הקיבוצים לא נפגע, במי לא היתה יד המשבר לטלטלנו? מי לא השתתף בנדידת הקיבוצים הגדולה?

✱

— — — לפי הסכם בין „שחריה“ וקיבוץ „פלוטני“ מהשומה צ שנפגשו בוילנה, זה האחרון יוצא לעיר ביאליסטוק לתקוע בו יתד ואלה לא יודעים שבאותה עת באו לשם חברי קיבוץ תל-חי והקימו פלוגה. אבל דא עקא, שבאותה שעה שהוילנאים עשו בה בביאליסטוק כעולה על רוחם, לא ידעו הללו, שקיבוץ תל-חי — שם את פעמיו לאותה העיר. הן נשמטו כל העמדות, נעזבה נימאן הנישאה, שבתו הרפסודות, ובלידה, בדירה הצפופה רובצים עשרות חברים, מכונסים בדכאון ובשתיקה, ולחם אין ועבודה אין. וחברים

* קטעים מתוך רשימותי „בדרכים“, שראו אור ב„העמיד“ ב"ב—1931.

יצאים לדרך, מתגלגלים מסניף לסניף, עוברים מאה ק"מ ברגל, מנסים לכבוש, הכוחות תשים בדרך מטלטול, מעייפות, מלילות ללא-שינה, והכיבוש אינו עולה. אך הנה הגיעו לביאליסטוק. מכנסים אסיפה בבית, "החלוץ", פונים לעבודה אל הקהילה, מושטת גם יד לעזרה. נדמה, הנה יבוא קץ לגדודים: "לכאן יבואו, יאספו חברינו המצפים".

ואנשי "פלאנטי" באים לתומם מווילנה. הם באים ובידיהם ה"קושאן" על ביאליסטוק, חתום ומאושר בגושפנקה של מרכז "החלוץ". ושוב סכסוכים וריבות. האדם שכתת רגליו, שסבל והתענה בדרכים עד בואו לכאן, היודע כי גורל חבריו, גורל הקיבוץ כולו תלוי במקום, — לא יותר, בשום אופן לא יותר — והמלחמה נטושה.

וכשחבר מן "המרכז" סר לביאליסטוק, יושב במסיבת שני הקיבוצים לביורר העניין, שומע ומקשיב, מתגוללת מגילת סבל, העפלה והסתערות, מדברים רתת, בחום, ביקוד. הדברים ספוגים כאב, יסורים, מרי. כך מגינים על מה שיקר לי, לי ולחברי.

... נעצמות העיניים רגע לחציין, ומבעד לאפלולית החדר אתה רואה לפתע-פתאום את המסיבה החלוצית הווי, והנה היא ממריאה ועולה וממריאה מעלה-מעלה, היא כמות שהיא עם מאוויי הכיבוש, היסורים, הבכי לעליה, עם ריב-האחים. מציאות אכזרית, רוות סבל, סלעית וקשה כצור ללא רחם, אך קורנת באור מפליא, אור החוון...

בחדר הקטן של הקיבוץ שבשולי העיר מסובים חברי הקיבוצים ורבים מחברי הסניף המקומי. גם אלה האחרונים באו, יושבים על גבי המיטות או מצטופפים בעמידה וכולם קשב. המתיחות גדולה. אי-מנוחה. הרוחות סוערות. ממש "סגייט זיי אין לעבן". מפעם לפעם מתפרץ מאן-דהו בקריאות-ביניים. והביורר נמשך. בתוך סערת הדברים נפלטים גם אמרות נוקבות ומטיחים זה כלפי זה:

— אהה, אתם סבורים לכם כנראה, שבסבל כזה תכבשו עבודה?!

— ואתם חושבים, שבחולצות מרוקמות כובשים עבודה!

הה, כנראה שעוד אין אידיליה ב"החלוץ". על האידיליה הווי שביחסים בין ה"חלוצים" וה"שומרים" יושר לעת-עתה רק בשירים:

החלוצים והשומרים — — —

כולם הולכים שלובי-זרוע

בלי כל פחד ובלי מורא...

אולי... אולי עוד יבואו ימים טובים, אבל בינתיים — — — הנה מתנגשים בלומיזה, הנה בגרודנה, הנה שוב בוויילנה...

*

בקו של עליה מתמיד נמצא קיבוץ תל-חי. מהיום ואילך — קיבוץ "תל-חי המאוחד". הוגשם ובוצע דבר איחוד הקיבוצים: תל-חי, "מעפילים", "הכובש". הוקם קיבוץ אחד השליט כאן בכל רחבי גליל ביאליסטוק-גרודנה, אך יצר הכיבוש שלו חורג ופורץ גם למרחקים. עלה הקיבוץ, נתחסן ומרחבים נתגלו. בקיבוץ

טוויסלוק, במסרה, 1932

צ'ארלונה, אוגוסט 1928

ביאליסטוק, בעבודה בסבלות ברכבת, 1934

ביאליסטוק, בחדר-האוכל, 1934

על פלוגותיו נמצאים קרוב ל-250 חבר. בנימאן — הבירה העתיקה של הקיבוץ — הומים החיים מחדש. חברים מתוספים. תל-חי עצמה לא נחה ולא שקטה בחדשים האחרונים. היו אלה חדשי-כיבוש והסתערות. אך ברוב המקרים יצאה וידה על ראשה. לא לתל-חי החרפה ולא בה האשם. כך רצה הגורל. כך נגזר מלמעלה. תל-חי היא שעלתה ראשונה על וילנה חדרה ללומז'ה, לגרודנה. הנה מוציאה תל-חי את חבריה מגרודנה. על גרודנה ידוה-לב תל-חי, עליה תאבל, כי במאמצים, בסבל, במסירות נכבש המקום. אך צריך לציית לגורל-הדין... גלה תגלה תל-חי שבגרודנה. אך לא תנוח ולא תשקוט תל-חי. היא עודנה ששה לקראת גידול; דרוכה לקראת כיבוש. היא עוד מתכנת תכניות.

גדלו הפלוגות וצרו הדירות לקיבוצים. לומדים את מלאכת החסכון, — ראציונליזציה של החלל. בונים קומה על גבי כל המיטות: „אינטרנציונל שני“ בלשון „החלוץ“. מדור עליון ומדור תחתון. כך ב„במסילה“ שבביאליסטוק. חדר-האוכל הציבורי נוי ועדנה. אך חדרי-השנה צפופים, עם לילה מטפסים למרומים, למדור העליון. עם לילה גם מכתתים את הרגלים למרחקים, לפלוגה שמחוצ ליער לישון שם. מחפשים דירה מתאימה.

שחקה השעה לפלוגת תל-חי שבביאליסטוק. דירה מרווחת — אם כי שגם בה צר המקום מהשתרע. אך בה בדירה יש — הפלא ופלא — טלפון. טלפון ממש. והוא מצלצל. יותר נכון מצלצלים לכאן בענייני עבודה או סתם לשם שיחת-חולין. עם הכניסה לערים נתקע ה„חלוץ“ בלב המציאות היהודית. בתוך הרחוב היהודי, בלב הבליה והכליה. במקום שהמוני יהודים נידונים לשחיקת הגוף והנפש מקים „החלוץ“ את קיבוצו, את ביתו. אור בו והמיה ורחש חיים אחרים. מכאן פשוטות הידיים לעבודה; לעין-כול מונף הגרון והפטיש, לעיני אבות ואמהות, אחים ואחיות, במלוא הקומה המזדקפת, בגאון ובכבוד, ללא בושה כלשהי — לעיני כל ישראל.

כוחו של „החלוץ“ בשנים: בהכשרתו ובארגונו. הכשרה איננה אך מומנט טכני, ידיעת המקצוע וכו', היא כוללת מומנטים נפשיים אשר חשיבות מכרעת להם. פירוש ההכשרה הזאת הוא ש„החלוץ“ יודע מה צפוי לו והוא מוכן לקבל עליו באהבה את יסורי הארץ. ערך כביר להכשרה הנפשית הזאת, היא הערובה היחידה שהעולה לא ייכשל ולא יישבר בפגישתו הראשונה את החיים הארץ-ישראליים, אשר עושר רב ואולם גם סבל רב בהם.

משה ביילינסון

בתחומה של עיר

1943 - 1931

דוד סאהן: ביאליסטוק — עיר ואם

ביאליסטוק — לעיר זו שמור מקום נכבד בתולדות היהודים באירופה. עד מלחמת העולם השנייה היתה מפורסמת בתפקיד שמלאה בתעשייה ובחיי המסחר ברוסיה ובפולין שלאחריה; היא היתה מפורסמת כעיר של תורה וצדקה ומרכז חשוב להתפתחות התרבות והחברה היהודית.

תולדות יהדות ביאליסטוק עשירים ומעניינים. ראשיתה של ביאליסטוק בכפר קטן ע"י הנהר „ביאלה“, שהשתייך למשפחת האציל בראניצקי, שהיה ידיד יהודים. הוא הזמין את היהודים מהכפרים והעיירות השכנות לבוא ולהתיישב מסביב לכפר ולבנות עיר. בראניצקי העניק להם אותן הזכויות שמהן נהנו התושבים הלא יהודים, הקצה להם קרקעות ובעזרתו בנו היהודים את העיירה ביאליסטוק („הזרם הלבן“) שבמשך השנים, התפתחה גדלה והיתה לעיר גדולה. הכוח והמוח היהודי הפכו את העיירה הקטנה למרכז עירוני גדול עם תעשייה גדולה שקשרים לה בכל העולם.

ומגים שונים עברו על ביאליסטוק. היו שנים שהעיר פרוחה וגדלה, ליהודים היתה פרגסה בשפע וגדל ביניהם מעמד של עשירים. לעומתם היו זמנים שבהם היתה העיר שרויה במשברים כלכליים קשים, זעזועים פוליטיים ופוגרומים שגירשו רבים מבניה לכל ארצות תבל.

להגירה מביאליסטוק שלושה גלים עיקריים:

- 1) בסוף המאה ה-19 הגירה של יהודים לאמריקה, ארגנטינה וארץ-ישראל;
- 2) בשנת 1906, לאחר הפוגרום הגדול — הגירה גדולה לאמריקה.
- 3) אחר מלחמת העולם הראשונה גל הגירה שלישי לאמריקה, לארץ-ישראל, לארגנטינה ולארצות אחרות.

בשנת 1765 נמצאו בביאליסטוק 765 יהודים.

בשנת 1857 נמצאו בה 9547 יהודים מתוך אוכלוסייה של 13787 נפש.

בשנת 1913 הגיע מספרם ל-61500 יהודים מתוך אוכלוסיה של 89700 נפש. לפני מלחמת העולם האחרונה בשנת 1939 מנתה אוכלוסיית ביאליסטוק כ-100.000 תושבים לערך, שכללו בני שישה עמים: יהודים, פולנים, רוסים, רוסים-לבנים, ליטאים וגרמנים. היהודים היוו 60% מכל האוכלוסיה, וחיי הכלכלה והחברה בעיר היו נתונים להשפעה מכרעת שלהם.

בלב כל יהודי ביאליסטוקאי מתעוררים זכרונות ורגשות מעורבים, מהם נעימים ומהם עצובים, בהעלותו במחשבתו ובראותו לפני עיניו את העיר לפני המלחמה. עיר פורחת, נוער ער ולוחם והכל תוסס ומלא חיי פעילות; הוא רואה את רחובותיה של ביאליאסטוק: נובו-ליפיה, באזארנה עם השעון העירוני והגנויותיו, וושילקוב, ניישטוט, השדרות מאחורי בית הסוהר — מקום הטיולים והבילוי, הגן העירוני ו„הדרך הירוקה“ והיער בהם היו הסטודנטים היהודים, גימנזיסטים, תפורות, פועלים, נערות בית-חרושת ונערים שליחים טווים חלומותיהם, צוחקים, מתבדרים ושרים; הרחובות סוראו, פיאסקס וכאניקס, חצר בית-הכנסת ובית-הכנסת הגדול (אותו העלו הנאצים באש עם 1500 יהודים בתוכו) וכל הסימטאות מסביב, שהמוני בית ישראל חיו בהם ולחמו על קיומם; בורסת הפועלים (בירוזע) ברחוב סוראו ובקצה רחוב גומיינה, רחובות שויכוחים התהלכו בהם בין „הבונד“ לבין פועלי-ציון; בין האנארכיסטים לבין ס. ר.; בין הפ.פ.ס. לבין ס.ס. ויכוחים ומאבקים על הימים שעברו ועל המהפכה בעתיד.

היתה גם ביאליסטוק סעלת צביון דתי — למעלה ממאה בתי מדרש בהם עושים היהודים ימים ולילות בלימוד תורה; ישיבות ובתי תלמוד-תורה שמהם בקעו תמיד קולות תלמודם של ילדי בית רבן ובחורי ישיבה. רבים מהם באו מהעיירות בסביבה וביאליסטוק דאגה להם במתן תורה ובקביעת „ימים“. ביאליסטוק היתה לעיירות הקטנות מסביב משענת בכל עת צרה ונחלצת לעזרתן.

מן המוסדות הסוציאליים של ביאליסטוק היו מפורסמים בית החולים היהודי עם היסטוריה של 100 שנה ו„לינת הצדק“ שזכה בשיא של 55 שנה עבודת הצלה. וידועים המוסדות „לינת-חולים“, מושב הזקנים, בתי-היתומים, „הצדקה הגדולה“, „ההקדש“, ה„מתן-בסתר“, קופות-העם הקואופראטיביות, הוועד „יד-חרוצים“, שהפך במרוצת השנים לבית-ספר מקצועי ועוד מוסדות דומים וחשובים שהעניקו עזרה בלב רחב ובדרכי נועם.

ביאליסטוק היתה השלישית בין הערים הגדולות בעלות תעשיית הטכסטיל אחרי מוסקוה ולודו ובשנים האחרונות השיגה ועלתה על לודו בייצור בדים מיוחדים, שבהם היתה מפורסמת בשוק העולמי.

היהודים תפסו מקום חשוב בתעשיות הטכסטיל של ביאליסטוק מראשיתה. ב-1850 הקימו 2 יהודים בתי-חרושת לטכסטיל ובמרוצת הזמן התאמנו יהודים בטווייה, באריגה, סריגה וצביעה ונוצרה שכבת פועלים גדולה בתעשייה זו. בשנת 1898 היו מ-372 בתי החרושת שבביאליסטוק 299 (80,38%) בידי יהודים. שווי התוצרת של כל הטכסטיל עלה ל-12855000 רובל, בכללם סך של 6909800 רובל (47%) שווי התוצרת של התעשייה היהודית. מ-9400 הפועלים שעבדו בבתי חרושת הללו, היו 5592 (59, 5%) יהודים.

הודות לתעשיות השונות שקמו והתפתחו בעיר זו: באריגה, בורסקאות, סנדלרות, חייטות, כובענות, בנאות, בתי-חרושת לטבק וכדומה, קמה תנועת פועלים גדולה ומפלגות מהפכניות שמלאו תפקיד חשוב בחיים הכלכליים, החברתיים והפוליטיים שלהם.

כאשר סוקרים את ההיסטוריה של ביאליסטוק במשך 50 שנותיה האחרונות, נוכחים אנו לדעת מה גדולים המאורעות שעברו על עיר זו. היו אלה זמנים של מהפכות, פוגרומים, מלחמה ושמונה כיבושים צבאיים. במיוחד השאיר רושם קשה יום הדמים בשבת נחמו ב-1905 והפרעות בשנת 1906 בהם נפלו קרבנות רבים של יהודים. כוח הסבל והעקשנות של היהודים שהרגישו כל זאת על בשרם — עוררו פליאה רבה.

במשך מאות שנים סבלה ביאליסטוק מן הסכסוכים והמלחמות בין הממלכות. היא עברה חליפות משלטון אחד למשנהו. ההיסטוריה שלה מתחילה מ-1320, עת שלט בה מלך ליטא, עברה למלכות פולין, נכבשה ע"י נפוליאון, עוברת לשלטון רוסיה שנמשך מעל 100 שנה עד מלחמת העולם הראשונה.

זמן קצר בזמן המלחמה (ב-1915) נמצאת החת שלטון גרמני ולבסוף היא נכללת במדינת פולין.

במאת השנים של שלטון רוסיה הפכה ביאליסטוק לאחת המרכזים התעשייתיים החשובים במדינה. העיר נבנתה בקצב מהיר, בתי-חרושת ובתי-מגורים נבנו בהיקף גדול. שיעור הגידול וההתפתחות של האוכלוסיה היהודית וכח הייצור שלה היה גדול עוד יותר.

ביאליסטוק היתה עריסתם של חובבי ציון. יוצאי ביאליסטוק היו בין מניחי היסוד למושבה פתח-תקוה בארץ ואח"כ גם בנו בתים ומפעלים בתל-אביב ובאזורים אחרים בארץ.

אף בהתישבות בארגנטינה יש ליהודי ביאליסטוק חלק. המושבות, „מוסוויל“ ופינת התעשייה „וויזשא-לינטש“ קמו ונבנו בעבודתם, בויעתם ובכספם של יהודי עיר זו.

בביאליסטוק גופא הוקמו הרבה מוסדות חשובים שהיו לדוגמא בשביל פולין כולה. התקיימה בה רשת ענפה של בתי-ספר עממיים ותיכוניים בעברית וביידיש, מוסדות תרבות שונים, ספריות וכו'. ביאליסטוק תרמה הרבה להתפתחות התיאטרון בעברית וביידיש. צמח מייסד „הבימה“ מיוצאי עיר זו היה ובה — ראשיתה של קבוצת „הבימה“. בביאליסטוק הרוחנית מצאה לה מקום נכבד תרבות הגוף. תרבות-הספורט שלה על כל ענפיה היתה מן המפורסמות במדינת פולין.

לביאליסטוק היתה גם אינטליגנציה יהודית יפה, מדענים, סופרים ואמנים. היא היתה מפורסמת גם ברבניה הגאונים ועסקני ציבור חשובים. בביאליסטוק חי הרב שמואל מזליבר, המייסד של „חובבי ציון“ ותנועת „המזרחי“; ד"ר יוסף חזנוביץ המייסד והמכנס של הספריה הגדולה בארץ-ישראל; ד"ר לודוויג זמנתוף — ממציאה של שפת „אספרנטו“ הבין-לאומית; א. ש. הרשברג, הסופר והחוקר ומחבר „פנקס ביאליסטוק“ ועוד ועוד.

מכול הדם והלהבות שהציף את אירופה במלחמת העולם האחרונה, מחק ברוח סערה ועקר על שרשיה את האוכלוסיה הפורחת של ביאליסטוק היהודית.

60.000 יהודי העיר נרצחו ביהוד עם 200.000 יהודים מהעיירות סביבתה. פרק של גבורה רשמו יהודי ביאליסטוק בהיסטוריה של ההתקוממות היהודית ובמלחמה על החיים והכבוד הלאומי ע"י השתתפותם ב„פרטיזאנקה“ ובעמידת הגבורה שלהם במרד הגיטו.

מתוך אלבום ביאליסטוק בידיש, ניו־יורק 1951

שלום פרלוביץ: התנועה הציונית והחלוצית בביאליסטוק

ביאליסטוק היתה ידועה כאחד המרכזים הציוניים החשובים בגולת פולין. היא היתה עיר ציונית מקדמת־דנא. גלי ההתעוררות הלאומית ורעיונות התחיה לא פסחו עליה. בני עיר זו היו בין הראשונים שהרימו את דגל חֵבֶת־ציון. בשנת תרמ"ב כאשר קמה ברוסיה תנועת ביל"ו, היתה ביאליסטוק בין הערים הראשונות שבהן התארגנו אגודות חובבי־ציון. בימי כהונתו של הרב שמואל מוהליבר בעיר הופכת ביאליסטוק להיות מרכז לכל התנועה הזו. ממנה אף עלו ארצה באותה עת החלוצים שבאו לעזור בבנין־מחדש של פתח־תקוה. השפעתה של תנועת חֵבֶת־ציון מראשיתה היתה גדולה לאורך כל התקופה. התנועה הציונית בביאליסטוק הקיפה שכבות נרחבות ביותר, והיתה לה השפעה מכרעת על הקהילה היהודית. נציגי היהודים היוו רוב במועצת העיריה, ורובם היו ציונים.

בתולדות התנועה הציונית בביאליסטוק ידועים שני שמות: „המרכז“ ו„בית־העם“. שני אלה ביטאו מהות מיוחדת של פעילות ציונית. היו אלה שני מועדונים—האחד שהוקם בימי מלחמת העולם הראשונה ושני לאחריה— ששימשו את התנועה הציונית על כל פלגיה. במועדונים אלה התרכזה פעילות ציונית ענפה. בהם התקיימו אספות־עם גדולות, ערבים של „עונג־שבת“, שריכוזו המוני צעירים וכדומה.

התנועה הציונית היתה פעילה בעיר גם בתחום היהודי הכללי וגם בתחום הציוני. שטחי הפעולה היו: מגביות למען הקרנות הציוניות, הפצת השקל הציוני, הסברה וכו'. במרכז הפעולה— החיאת השפה העברית ופיתוח התרבות העברית באמצעות החינוך, הספרות, האמנות, הספורט וכו'.

שני בתי־ספר עממיים מיסודה של „תרבות“ התקיימו בעיר. ביה"ס העברי הראשון, שהוקם ב־1919 וגמנסיה עברית שבה למדו גם תלמידים ממרחקים. כ"כ התקיימו קורסים פדגוגיים למורים וקורסים לעברית למבוגרים. את השפה העברית אפשר היה לשמוע מדוברת ברחובות. המקהלה הציונית הראשונה הוקמה בעיר מיד לאחר הקונגרס הציוני השני ואף אוסף השירים הראשון „נבל־עשור“ ראה אור כאן. גם ראשיתה של „הבימה“ בעיר זו.

כל קשת הדעות בתנועה הציונית על פלגיהן וארגוניהן מצאו להם מקום בציבוריות היהודית בביאליסטוק: הגוש הימני על מפלגותיו וגוש א"י העובדת על כל הסתדרויותיה והסתעפויותיה. הציונים הכלליים על שני זרמיה: „על־

המשמר" ו"עת-לבנות"; "התחיה", "בנות-ציון", "הנוער-הציוני"; הרביזיוניסטים וביתר; מפלגת "המזרחי" וקשורים לה תנועות הנוער שלה: צעירי-מזרחי והחלוץ המזרחי. גוש ארץ ישראל העובדת כלל במסגרתו את מפלגת פועלי-ציון צ. ס., "התאחדות" — וכמובן תנועות הנוער החלוציות: השומר-הצעיר, גורדוניה, פרייהייט, החלוץ הצעיר, ובמרכזם, "החלוץ". כל אלה הקיפו מאות בני נוער שחינכו להגשמה חלוצית.

סניף "החלוץ" בביאליסטוק התארגן בשנת 1918 והיה בין סניפי "החלוץ" הראשונים בפולין. במשך השנים הפך למרכז חשוב לנוער בעיר. תקופות שונות של גאות ושפל, עברו עליו במקביל למצב בעליה. היו זמנים שמנה מאות חברים ורבים רבים מתוכו יצאו להכשרה לכל קיבוצי ההכשרה בפולין.

בשנות ה-30 הראשונות זכתה ביאליסטוק לקלוט לתוכה כמה קיבוצי הכשרה: קיבוץ תל-חי, הקיבוצים של השומר-הצעיר, הנוער-הציוני וה"מזרחי". הקיבוצים הפכו למרכזי השפעה וחינוך חשובים לנוער ובעיקר בתנועה החלוצית בעיר. העליה מביאליסטוק לארץ, ובעיקר מן התנועות החלוציות, נמשכה בריציפות כל השנים. יוצאי ביאליסטוק בארץ הם כמעט רבבה והם מפורזים בכל האזורים ובכל צורות החיים; בעיר ובכפר, בקיבוצים ובמושבים ובכל תחומי הפעילות הכלכלית והציבורית.

אפק, 1978

אריה לוי: צעדים ראשונים

בחורף 1931 הורע המצב בקיבוץ תל-חי בלידה. מעט חברים עבדו והרכה הסתובבו מובטלים. גם בפלוגה בנימאן, הצטמצמה העבודה והסיכויים לעתיד היו קלושים. המצב הלך והחמיר והוחלט לשלוח שני חברים, והם נחמץ איזנברג ואריה לוי, לחפש עבודה בסביבה לייסד פלוגות הכשרה חדשות. השליחים יצאו בחורף, והם דלי לכוש וחסרי ממון, אבל מלאי התלהבות ורצון להצליח במשימה.

היות שבסביבה הקרובה ללידה לא היתה עבודה, ובערים הגדולות, כמו וילנה וגרודנה, כבר היו קיבוצים קיימים או בהתארגנות, חייבים היו איפוא להרחיק לכת עד לביאליסטוק, עיר ואם בישראל, שיהודיה היו מפורסמים בלבם החם, בציונותם ובכוננותם לעשות למען ארץ-ישראל.

מכיוון שהשליחים היו חסרי ממון, הם עשו את דרכם עפ"י רוב ברגל ורק בחלק בנסיעות. היה עליהם ללכת מעיירה לעיירה בשלג, בגשם, בבוץ ובקור, ולחטוף ארוחה פה וארוחה שם. אחרי יום של הליכה, קפואים ורעבים, היו באים לעיירה ושואלים לסניף "החלוץ" ומועיקים את החברים לשמוע דרישת שלום מהקיבוץ, מארץ-ישראל. לא פעם יצא להם לישון על ספסל במעדון "החלוץ" הקר, ולמחרת שוב לפי אותו הסדר.

וכך, מלאי חוויות, תלאות ותקוה הגיעו השניים בערב קר אחד לביאליסטוק.

בבואנו היתה העיר מוארת ובהלקה מושלגת, הרבה אנשים, מלובשים יפה, שוטטו ברחובות. חלונות הראוה היו מוארים ומלאים כל טוב. אחרי הקירות ודרישות הצלחנו למצוא את מועדון „החלוץ” שהיה חשוד, דומם ונעול. בחרו אחד, חבר הסניף, מצא את בעל המפתח והביאו אלינו, יחד עם בחרו שני, שהציג עצמו כאהרון, חבר המזכירות. נכנסנו למועדון, שהיה אולם ארוך ורחב ידיים עם ספסלים ליד הקירות, ממנו עברנו לחדר קטן, שהיה חדר המזכירות. סיפרנו את סיפורנו שהנהגה אנו שליחי קיבוץ תל-חי בנימאן ובלידה, ובאנו להקים קיבוצי הכשרה בביאליסטוק והסביבה.

בינתיים נזכרנו שבביאליסטוק נמצאת מועצת „החלוץ” באזור, בראשותו של משה בסוק. באנו אליו והוא קיבל אותנו באדיבות. הוא הרבה לשאול ולחקור על שליחותינו, על המצב בקיבוץ תל-חי בלידה, וכו' והעיר שהוא חושש שלא נצליח להקים קיבוץ בביאליסטוק בגלל המצב הכלכלי הקשה במדינה ובעיר שאין בה כעת עבודה בשפע, ובפרט בשביל אנשים לא מוכשרים לעבודה. הוא הגיש לנו תה מתוק עם לחם לבן, ושמחנו על זה כעל ארוחת מלכים. מצב רוחנו הוטב ואפילו הספיקות השונים שהתרוצצו בנו נמוגו.

בחצות הלילה הגענו בחזרה למועדון החשוד והקר. בחדר הקטן, על ספסלים כשהילקוטים למראשותינו, ומכוסים במעילים שכבנו לישון. למחרת קמנו במהירות, התרחצנו, הסתדרנו, והתחלנו לחשוב: לאן? כסף אין לנו, לאכול אין לנו, למי לפנות אין לנו, רק בערב ניפגש עם המזכירות ואז נוכל לדון אתם בקשר למצבנו, אבל בינתיים?

הרעב התחיל להציק לנו. וכאן נצנץ במוחי רעיון. הרי יש בביאליסטוק ועד קהילה... ניגשנו לוועד הקהילה וביקשנו פגישה עם המזכיר. ישבנו, איפוא, בכורסאות שבחדרו וסיפרנו לו את סיפורנו וענייננו. הוא הקשיב לדברים בכונה ואחרי-כן החל לשאול שאלות: איזה עבודה אתם מוכנים לעשות, היש לכם בעלי מקצוע, איזה? מי יהיה אחראי עבור החמרים שנקבל לעבודה, עד איזה גיל אתם מקבלים לקיבוץ? מה עם הבחורות? איזה עבודה הן תעשינה? מה אם משהו יחלה בקיבוץ, מי ידאג לו, ועוד כל מיני שאלות.

הסתכלתי בפניו וראיתי לפני יהודי נאה עטור זקן יחור לבוש בקפידה, מדבר עברית, טוב לב, בעל כוונות טובות ומעורר אמון. ענינו על שאלותיו. הוא הצטער והתנצל שלקהילה אין שום הצעות עבודה. הוא מוכן להתעניין, אבל אז נסמוך רק על זה.

אז אמר נחמן, כבדרך אגב, שגם אוכל, בינתיים אין לנו, ואף לא מלון להתאכסן בו... המזכיר הרצין ואמר בסבר עצוב: „צר לי, אבל לאכסניה לא אוכל לשלוח אתכם, היות ולבי פשוט לא נותן לי להפנות אתכם לשם עם האחרים שאנו שולחים, אין הם בני מינכם.” אך באשר לאוכל הוא מוכן מיד להסדיר. לוועד הקהילה יש בית תמחוי עבור עניי העיר, ולכל מי שמזדמן וזקוק לכך, ואף שזה משמש בשביל קבצנים וחוזרים על הפתחים, הרי בשעת הדחק אפשר

בכל זאת לאכול שם. גם סטודנטים אוכלים שם מפעם לפעם. הוא יתן לנו תלושים
הוא ישמח שלפחות בכך יוכל לעזור לנו.

קיבלנו הצעתו בשמחה ובהקלה, ובסביבות השעה שתיים פנינו למטבח.
זה היה אולם גדול וארוך בצורה של מלבן, שקירותיו צבועים בצבע כהה
קודר, ומלא שולחנות וספסלים.

בבואנו מצאנו את הנשים עסוקות בניקוי האולם. אנשים כמעט שלא היו באולם
ורק בפינה הקיצונית של האולם ליד 2 שולחנות עוד הסבו כמה אנשים.
לאפינו הגיע ריח של בליל מאכלים, ומבטים סקרניים של הנשים שעסקו בניקוי
השולחנות, ושל האנשים בפינת האולם, הופנו אלינו. היינו קצת מופתעים, אך
תיכף הופיעה מאחד החדרים אשה לבושה חלוק לבן בעלת מבט טוב, הרי היא
המפקחת, ששאלה ישירות: מי אתם ומה רצונכם? המפקחת שמעה בענין את
תשובתנו ולמלה, „חלוצים“ התעוררה ביותר והתרגשה: „חלוצים יקירים, אתם
תאכלו יחד עם פושטי היד? לא, לא ייתכן, אין זה הוגן, ואני לא אתן את ידי לזה.
אך — הוסיפה —: „אם בכל זאת אתם צריכים לאכול כאן הרי אני אדאג לכם,
אתן לכם את מיטב האוכל שיש במטבח, אושיב אתכם במקום הנקי והטוב ביותר,
אדאג לכם, כאמא טובה. אל תפחדו שתצאו מקופחים מתחת ידי“.

תוך כדי כך תפסה אותנו בידה, והכניסה אותנו לחדר צדדי קטן מסויד
לבן ונקי, ובו כמה שולחנות צבועים בצבע ירוק ועל ידם כסאות בצבע שחור
עם משענות גבוהות, ביקשה אותנו לשבת ולחכות. „לשאר כבר אדאג בעצמי“ —
אמרה, ופנתה מאתנו לכיוון המטבח, כשהיא ממלמלת לעצמה „חלוצים יקירים,
חלוצים יקירים“.

לאחר זמן מה הופיעה המפקחת כשבידה טס מלא אוכל, מרקים, בשר, דיסות,
לחם לבן וכל טוב, אחריה העוזרת עם סכינים, מזלגות, כפות וכל מיני צלחות,
ואנו ישבנו כחתנים ונהנינו מן השירות הטוב והמסור, ומן האוכל שבצלחות
שאכלנוהו בתיאבון רב. הודינו למפקחת על טוב לבה, ואף מחמיאים לה על טוב
מטעמיה. היא נהרה מאושר והלכה למטבח, וחזרה מיד עם כיכר לחם לבן,
צנצנת ריבה וכחצי ק"ג סוכר, שיהיה לנו לארוחות ערב ובוקר.

חזרנו למועדון הסניף ובשעה 7 בערב הופיעו חברי הוועד, שבעה במספר.
פתחתי בסקירה קצרה על המצב בתנועה הקיבוצית בכלל, ועל קיבוץ תל-חי
בלידה בפרט, על הדרך ועל הביקורים בסניפים שבדרך, ובקשתי את עזרתם
להשיג לנו לפחות 20 מקומות עבודה שישימשו כגריעין לקיבוץ שאנו רוצים
להקים כאן.

לאחר דיונים שנמשכו למעלה משעתים הצעתי: 1. לקרוא לאסיפה כללית
של חברי הסניף, למען נוכל לשתף אותם בבעיות השעה; 2. במשך הימים ליצור
לנו קשרים עם אישים בביאליסטוק, בעיקר בשטח העבודה, ושאף הם יתענינו
באופן מעשי להשיג בשבילנו עבודה מיד; 3. עד שנסתדר לאפשר לנו ללון
במועדון הסניף, אם אין מקום יותר טוב, ולפחות לסדר לנו תה חם לבוקר
ולערב. הצעותי נתקבלו ונפרדנו.

למחרת קיבלנו כמה כתובות והתחלנו לבקר בהן. ביקורנו הראשון היה בבית המוסדות הציוניים, ששם היכרנו את מרדכי קרוגליאק, שהיה האחראי לפעולת הקק"ל באזור. הוא קיבל אותנו בחמימות, הצטער שאינו יכול לעזור לנו מיד, אבל הבטיח להתעניין ולנסות ולעניין בכך כל מיני גורמים.

ביקורנו השני היה אצל התעשין שצ'ופקביץ, בעל ביח"ר לרעפים וללבנים שרופות, תעשיין שהשתייך לפועלי-ציון-ימין. הוא קיבל אותנו באדיבות ושמע בענין ובאהדה את הרצאת דברינו. הירבה לחקור ולשאל שאלות. כן שאל אם יש בינינו גם חברות לעבודה. בסוף הביע גכונות לקבל למפעלו כמה בחורים וגם כמה בחורות. (במרוצת הימים עבדו בבית-החרושת שלו 7 חברים וחברות שלנו).

יצאנו ממנו מרוצים ושמחים, שהרי מדובר כאן על עבודה במפעל, משהו קבוע, יציב, לא מקרי וארעי. גם בעל המפעל השאיר עלינו רושם טוב ברצינותו ובאמינותו. העובדים במפעל שלו יכולים בהחלט לשמש גרעין לקיבוץ. המשכנו בכמה ביקורים נוספים, וקבלת הפנים שונה היתה. אחד מצא לנחוץ להעיר, שאם יצליח להשיג עבורנו עבודה, הרי זה יהיה רק מנימוקים הומאניים, שכן אין לבו שלם לעצם הרעיון של עזיבת פולין, ארץ המולדת, ולנסוע לפלשתינה הרחוקה והשוממה; אחד מהם טען שהוא אינו ציוני וכל הענין של הכשרה ועליה לארץ אינו אלא חלום; אחד האשים את „החלוץ" שהוא מושפע מרעיונות קומוניסטיים ומעתיק אידיאות פסולות מרוסיה לארץ-ישראל; אחר טען להיפך, שאנו מביאים פירוד לארץ; במקום להיות עם כלל ישראל, אנו מתבדלים ונוקטים שיטות שמרתיעים את בעל ההון ובעל התעשייה, ולכן הארץ לא תיבנה ולחלוץ יש חלק בזה.

אחדים קיבלונו בשמחה ובאהדה, ברכונו בהצלחה ועודדו אותנו להמשיך במאמצים להקים קיבוץ הכשרה שאולי יביא להתעוררות המבוגרים ושל הנוער. כללו של דבר: מבחינה מעשית קיבלנו רק הבטחות אבל בכל זאת יצאנו מעודדים וחכינו לתוצאות ממשיות.

בערב נערכה אספה כללית של סניף „החלוץ". האולם היה מלא וגדוש. המזכיר הציג אותנו והבהיר את מטרת האספה. ושוב סיפרתי את סיפורי וביקשתי עזרה להקמת הקיבוץ.

דרישותינו היו: א. עבודה. לכל כל מי שיודע על מקום-עבודה יודיע לנו מיד. כל עבודה — תרצה. בהתחלה אנו זקוקים לפחות ל-20 מקומות עבודה; ב. הצטרפות לקיבוץ: בראשונה יתקבלו חברי ביאליסטוק לקיבוץ שנקים כאן, אבל אחרי כן הם יעברו למקומות אחרים; ג. דירה של לפחות 3 חדרים גדולים ויותר, עם מטבח ומחסן, שהרי בלי דירה אי אפשר לקיים קיבוץ.

כאשר סימתי געש האולם ממחיאות כפיים. בחורה בשם **חביבה**, הודיעה בבישנות ובהיסוס שאם מותר לה להציע עבודה בחטיבת עצים, הרי היא יכולה כבר למחר להזמין לעבודה. צחוק עז פרץ באולם לשמע ההצהרה. בחורים יהודים

יחטבו עצים? השקטתי את החברים ואמרתי שזאת היא עבודה טובה, חדשה ליהודים, ואנו מקבלים אותה ברצון. אחד בשם יצחק, חבר הסניף, הודיע שיש לו עבורנו הצעה של דירה. הערתי לו ליצחק, שאנו זקוקים גם למיטות וכלי מיטה, כמו-כן לכלי בישול וכלי אוכל וכו'. וכמו כן — גם כמה שולחנות וספסלים. יצחק שמע הכול ואמר: „טוב, נראה מה אפשר לעשות“.

לבסוף פניתי לחברים וביקשתי מהם, להשאיל לנו משור וגרון, היות שמחר עלינו לצאת לעבודה. נענה אחד והלך מיד להביא את כלי העבודה.

היינו שבעי רצון מתוצאות האספה, ובטאתי זאת בגלוי: קום יקום קיבוץ גדול בביאליסטוק.

יום העבודה הראשון בהטיבת עצים

למחרת, בשעת בוקר מוקדמת קמנו, שתינו תה, לקחנו אתנו את חצי כיכר הלחם והריבה ממתנות המפקחת ויצאנו לדרכנו, ליום העבודה הראשון. את המשור הקפתי סביב גופי כהגורה, ונחמן תקע את גרוינו בתוך הגורה של חבל, שחגר סביב גופו. צעדנו בחגיגות ובהתרגשות לקראת הבאות. המראה החיצוני שלנו היה באמת כשל חוטבי עצים. כשלעצמי הרהרתי, מה היה לוא הורי ומשפחתי היו פוגשים בי כעת, מה היו אומרים? ... עם זה הטרידה אותי הדאגה שמא לא אעמוד במאמץ העבודה, או הקור שבחברתו אני עתיד לבלות את היום, ומה אעשה אם תשתולל סערת שלג, או אם העצים יהיו רטובים ולא נוכל לנסרם?!

בינתיים הגענו לחצר ביתה של חביבה ומצאנו את העצים מוכנים לחטיבה... בחוץ שלט הקור, והיה שקט. היינו בודדים בחצר. בפניה אחת בחצר מצאנו „חמור“ עץ שעמד מופקר (זהו מיתקן שעליו מנסרים את העצים) והתחלנו לעבוד. היה עלינו לנסר גזרי עצים באורך של חצי מטר. ואחר-כך את הגורים לבקוע לחתיכות דקות יחסית שיוכלו בקלות להכנס לתנור וגם לבעור. העצים היו די יבשים כך שלא היו בעיות בנסירה.

אחרי זמן-מה התרגלנו לקצב מתאים, ומשיכת המשור היתה קבועה, יציבה, ובמהירות מסוימת, והעבודה הלכה חלקות. עבדנו ברצון ובמסירות ושמחנו לראות את ערמת העצים המנוסרים הולכת וגדלה, אך יחד עם זה התחלנו להרגיש חום וגם עיפות.

לרוע מזלנו החלו עוברים ושבים להעיף עלינו מבטים. מישהו שם לב, כנראה, שאנו שונים קצת מסתם חוטבי עצים, והתקרב להסתכל עלינו מקרוב, ואנו כבר נשמנו בקושי. העייפות כמעט הכריעה אותנו, הגב היה שבור והזיעה ניגרה על פנינו. התביישנו להפסיק את העבודה ולהיראות בחולשתנו. חששנו כי נקלקל את המוניטין שרצינו לרכוש, והמשכנו לנסר, למשוך את המשור ביסורים ובכאב, אף שהרגשנו שאנו מגיעים לשארית כוחנו, ועוד מעט נתמוטט. לפתע, שמענו קול מוכר שקרא „שלום“ רם ומצלצל. הכרנו בקולה של חביבה שהומינה אותנו לעבודה אמש באספה. היא דברה עברית והביעה את התפעלותה שכבר הספקנו לנסר כל כך הרבה עצים. היא חכתה לנו בביתה, וכשראתה שלא באנו אליה חשבה שלא נבוא בכלל לעבודה, ומה שמחה שהסתדרנו בעצמנו

עם העצים ועם „ההמור“ ועם הכול. ואחרי כן פנתה לאנשים שהיו מסביב:
„התדעו מי הם החוטבים? אלה הלוצים שבאו להקים קיבוץ בביאליסטוק,
ואחרייכן לעלות ארצה. אתם רואים כמה טוב ובאיזה פקחות הם עובדים?“
וכך המשיכה: „אתם יודעים שהם מחפשים עבודה? אתם יכולים לתת להם
לחטוב את כל העצים שיש לכם והם יעשו זאת בסדר, הם מעונינים בעבודה
הזאת, ויש להם עוד חברים שיבואו גם כן לעבוד, לכן אל תחששו, מסרו
להם עבודה“.

וכהרף עין פנתה אלינו: „בואו, היכנסו הביתה ותשתו כוס תה חם, אני כבר
מחכה לכם“. הודינו לה בפה מלא וסרבנו, לא נענינו גם לעתירותיה. אז פנתה
אלינו שנבוא לפחות עם גמר העבודה לאכול לביבות שהיא תכין במו ידיה.
כאן לא ראינו צורך לסרב.

בינתיים הציפו אותנו הזמנות לעבודה. אמנם שמחנו אבל היינו בינתיים
רק זוג אחד. על כל פנים לא רצינו לאכזב את היהודים הטובים, שכולם רצו
לזכות במצוה של חטיבת עצים ע"י חלוצים, וקיבלנו עלינו את העבודה. רק
ביקשנו שיהיו סבלנים אף אם זה ימשך כמה ימים — והם הסכימו.

ניסרנו וניסרנו עד שערמת הגזרים הגיעה לגובה ניכר, והיה צורך כבר
להתחיל לבקע אותם. הפסקנו את הנסירה, והתחלנו לחטוב. בהתחלה היו לי
חששות שמא לא אדייק, שמא אפגע בידי, אבל לאט לאט קיבלתי בטחון
ומומחיות והבקיעה הלכה הדרגתית.

בינתיים הקהל שהתגודד סביבנו הלך וגדל, מפה לפה נמסרה הידיעה:
חלוצים חוטבים עצים!

היו כאלה שראו בכך את ימות המשיח, והיו שאמרו שלא היו רוצים שבניהם
יעסקו בזה, והיו שסתם צעקו. כמה נשים רחמניות אף הזילו דמעה: „אוי אוי
„אידישע קינדער האָקן האַלץ, איפה נשמע כזאת?“ והיו כאלה שהיללו אותנו
וקבעו שזאת הדרך שיש ללכת בה. בהתחלה היינו מוטרדים והרגשנו לא בנוח
שציבור גדול כזה עומד ובודק אותנו ובוחר את עבודתנו, אבל במשך הזמן
התרגלנו לכך. כך עבדנו עד שגמרנו לחטוב ולסדר את כל הערמה שנסרנו
מהבוקר, ואז החלטנו להפסיק לארוחת בוקר.

לא עברו רגעים ומשלחת של נשים הגיעה והזמינה אותנו אליהן הביתה,
לשתות תה חם. הודינו להן וסרבנו, אבל הן התווכחו אתנו בחום ובהתלהבות,
שעלינו בכל זאת להיכנס לבתיהם. אך אנו עמדנו על שלנו ולא נענינו
להפצרותיהן.

המשכנו את העבודה במאמץ עילאי, כל הגוף התחנן למנוחה, ואנו התעקשנו
לא להיכנע, לא להפסיק. לפתע שמענו קולות של התלהבות ושמחה. קבוצות
ילדים וילקוטי בית-ספר על שכמם התקדמו אלינו בריצה, כשהם תוהים עלינו
ושואלים חלוצים, חלוצים.

בשעות הצהריים גמרנו את חטיבת העצים בחצרה של חביבה. עמדנו בנסיון
והוצאנו מוניטין לחלוץ ולקיבוץ, מה ששימח אותנו מאוד.

תוך כדי כך הופיע יצחק ובשורה בפיו: „באתי לבשר לכם, יש כבר דירה
עבורכם“.

לפנות ערב הלכנו לראות את הדירה. היה זה חדר גדול, מואר, מסויד יפה, מקושט. מן האולם הוזה הוכנסנו לחדר בינוני ומשם לחדר נוסף. החדרים היו נקיים, יפים ונוחים, והיו שם גם מיטות וכלי מיטה, שני שולחנות גדולים מעץ וכמה ספסלים. התרשמתי לטובה מהדירה; כנראה היתה שייכת למשפחה בורגנית, ששמרה עליה והחזיקה אותה במסירות ובדאגה.

בפינה של החדר, על איצטבה קטנה עמד טלפון. „מה לטלפון בדירה של קיבוץ?“ — נהמתי לעצמי, ובו בזמן עשיתי השוואה בין דירה זו לבין הדירה שבלידה. שם בית מעצים, קודר וקר, וכאן דירה יפה, מרווחת ומשרה נעימות. בה בשעה ניגש אלי אהרון בהבעה של שביעות רצון ואמר: „ראה, גם המזכירות תורמת משהו, והנה לך רשימת חברים המצטרפים לקיבוץ. קודם כל שתי חברות מביאליסטוק, דבורה וחדווה, שתיהן חברות טובות ומסורות, שתהיינה לתועלת לקיבוץ. נוסף להן — גם 4 חברים שמצטרפים לקיבוץ, והם חיים ויוסף מביאליסטוק ומשה מסקידל וראובן מקרינקי. הם באו למזכירות לברר אפשרויות הכשרה ועליה, ואני תיכף כיוונתי אותם לקיבוץ שיהיו בין מייסדיו“. הנה כן, יש כבר גרעין של 8 חברים, תוך יום אחד, והרי זה הישג ניכר. לחצתי ידי החברים ושמחתי לקראתם.

יצחק המשיך וסיפר: „בעל הבית קנה לפני זמן דירה אחרת, יותר מרווחת, ועבר אליה; היות והוא בעל עסקים והצטרך לנסוע לחו"ל לכמה חודשים החליט להשכיר את דירתו זו. הוא יהזור מחו"ל רק כעבור חודשיים, בינתיים נשאר המטבח עם רוב צלחותיו וכליו לשימוש, כפי שענייכם רואות“.

אהרון שניצח על השמחה, פתח ואמר בערך כך: „חברים, זה מאורע חשוב ותגייג, אנו זכינו הערב להגיה יסוד לקיבוץ. הבה נרים כוסות לכבוד יסוד הקיבוץ בביאליסטוק“. אחריו דיברו עוד חברים. וגם אנחנו, נחמן ואני, אמרנו את דברינו. ובסיום הדברים קמו כמה חברים מהשולחן, הזיזו אותו הצידה, ובין רגע הפכו למעגל רוקד יד על כתף וזרוע שלובה בזרוע.

אותה שעה נשכח הכול, נשאר רק ריקוד בכוונה, במסירות, בניצוצות אש מתוך לבבות מתפעמים. היכן תלאות הדרך? היכן קשיי היום? היכן תעלומת המחר? היכן הדאגות הצמודות ומכרסמות את הלב? חשנו רק שחם לנו, טוב לנו על הלב, שאנו גרעין קיבוצי שממנו יצמח קיבוץ גדול ומסועף.

א. ל.: המאבק על הקיבוץ בביאליסטוק

בהתחלת ינואר 1932, הגיעה אלינו שמרעה, שיש מערערין על זכות קיומו של קיבוצנו בביאליסטוק.

באותו הזמן כבר מנה הקיבוץ בביאליסטוק מספר חדשים לקיומו הספיק להכות שרשים; היתה לנו עבודה מגוונת, חלקה בבתי-חרושת, שהיא עבודה קבועה ויציבה, וחלקה בעבודות עונתיות, שהראשונה שבהן היתה — חטיבת העצים. המצב בדרך כלל היה טוב. היינו למעלה מ-30 איש, ושררה אופטימיות ביחס להתפתחותנו בעתיד.

הנהגה לפתע פתאום קיבלנו. הודעה רשמית, שנכוחתנו בביאליסטוק היא בלתי-ליגאלית, לא-מאושרת, ועלינו לעזוב את המקום.

היתה זו דרישה אכזרית, שכן אנו השקענו הרבה מאמצים, מסירות ועמל בכיבוש המקום ואף הצלחנו להתבסס בו. כלל לא עלה על דעתנו שאין אנו נוהגים כחוק, בשיבתנו כאן.

התביעה להוציא אותנו מביאליסטוק הגיעה למרכז „החלוצי“ להתיישבות רשמית. שם התברר דבר כזה: לוויילנה הגיעה לפני מספר חדשים פלוגה של קיבוץ „שחריה“ והחלה להתבסס שם. באותו הזמן הגיעה לשם גם פלוגה מקיבוץ השומה”צ, „פלאנטי“ וגם היא החלה להשתרש במקום. היות והתופעה של קיבוץ עירוני היתה חדשה והיה קשה להשיג עבודה, החל לחץ של אחת כנגד השניה לעזוב את וילנה. כל אחד משני הקיבוצים הבע את „בעלותו“ על וילנה. לאחר שלא יכלו להגיע להסכם, העבירו את הנושא להכרעה למרכז „החלוצי“ והלה החליט ש„שחריה“ תישאר בוויילנה ואילו „פלאנטי“ תעבור לסלונים, ומובטחת לה גם הזכות לכבוש את ביאליסטוק.

כשבאה פלוגה מ„פלאנטי“ לביאליסטוק, היתה שם כבר פלוגה של קיבוץ תל-חי, שלא ידעה מכל הקורות בוילנה, ולא היתה קשורה בהם כלל. בכל זאת נדרשה לעזוב את ביאליסטוק.

בסוף ינואר 1932 התקיים הברור במרכז „החלוצי“ בווארשה, בו השתתפו הח' מרדכי מטעם קיבוץ „פלאנטי“ ואני מטעם קיבוץ תל-חי. אחרי מאבק קשה ורב-רוגז, פסק המרכז שעל קיבוץ תל-חי לעזוב את ביאליסטוק.

פסק-הדין, היה מדהים בשבילנו. היה קשה להשלים עם רעיון העזיבה את ביאליסטוק, לאחר שכל כך יפה השתרשנו והתארגנו, הצלחנו לקשור קשרים עם המפלגות הציוניות-סוציאליסטיות ועם הקהילה היהודית בכללה.

בינתיים עשו החיים את שלהם. אנו המשכנו באופן נורמאלי את עבודתנו בביאליסטוק וקלטנו עוד חברים, ופלוגת „פלאנטי“ אף היא עשתה מאמצים להשתרש במקום. אבל, כנראה, שלהלץ על קיבוץ „פלאנטי“ לא היה גדול ביותר, כך שהוא גם לא לחץ במיוחד על המרכז ואחרי חודשים אחדים השתתק כל הענין. אנו נשארו בביאליסטוק והמשכנו לקלוט אנשים ולגדול, ולבסוף גם קיבלנו אישור מהמרכז הנותן תוקף להישארותנו בביאליסטוק. שני הקיבוצים לא הפריעו אחד לשני; כל אחד עסק בשלו. קיבוץ תל-חי בביאליסטוק הקרין על סביבתו והיה מרכז משיכה והשפעה באזור ומחוצה לו, עד סופו ההירואי והטראגי בשואה.

באר-שבע, 1977

לא היה כל מוצא אחר...

מ כ ת ב י ם

א

וארשה, 12.1.1932

לחברי תל-חי בביאליסטוק.

הנה הוור חברים מן הבירור בישיבת מזכירות, "החלוץ" בווארשה בלב מלא צער וכאב, ואני מרגיש כרגע גם את כאבה וצערה של פלוגתכם וגם את המרירות המצטברת בלב על-ידי ההכרח לוותר על נקודה שכל-כך הרבה הושקע בה במאמצים ונפתולים. כאב זה גם אני נושא בתוכי, — אך לא היה כל מוצא אחר, באמת לא היה כל מוצא אחר.

כבר אמרתי זאת בביאליסטוק ופה אמרתי זאת ביתר ברור: תל-חי סובלת כאן סבל חניגם, היא אינה אשמה, אולי, גם אחרים אינם אשמים. המצב הסתבך יותר ויותר — ואין כל יכולת כיום לתקן מה שעות ומה שהתהווה במשך הזמן.

אני יודע, שזהו מאורע איום בשביל הקיבוץ. אני יודע שהחברים עייפים כבר מכיבוש והיפוש מקומות, אבל בכל-זאת על הקיבוץ לדעת איך לשלוט על המצב, לגלות הבנה ומשמעת לעניני התנועה, לבלי לסבך עוד יותר את המצב, לחפש פתרון לשאלת הקיום והעבודה לקיבוץ כולו.

מחר ננסח את פסק-הדין, והוא יישלח לקיבוצים בביאליסטוק. כתבר לכם, כאחראי כמוכם לגורל הקיבוץ, עצתי לכם לקבל את הגורל ואפילו הקשה והאכזרי. אנו מצידנו נעשה מה שרק אפשר להקל על גורלה של תל-חי, להקל על מאמציה להתאחז בעמדות-עבודה.

יכול להיות שווילנה תשמש בימים הקרובים מקום קליטה לחברי תל-חי, ואולי תימצא עבודה בסביבה של ביאליסטוק, וייעשו אולי גם נסיונות בערים אחרות, לא רחוקות.

שלום לכל החברים והחברות: אני מצטער שנפגשתי עם הקיבוץ במצב מסובך וטראגי כזה, אולי נתראה עוד במצבים יותר מעודדים לקיבוץ ולתנועה כולה. בברכת-חברים

משה ברטלבסקי

ב

לסניפי "החלוץ"

וארשה, 12.1.1932

בשים אל לב למצבו של קיבוץ תל-חי וההכרח של כיבוש עמדות עבודה לחברי הקיבוץ, אנו פונים בזה אל חברי הסניפים לגלות הבנה ואחריות חלוצית ולסייע עד כמה שרק אפשר, בכדי להקל על חברי הקיבוץ את דבר-הכיבוש, הן ע"י מאמצים במקום, באם מתגלים בו סיכויים, והן ע"י אפשרות לחברים להמשיך בטלטולם ובחיפושם הלאה. אנו מקווים שהסניפים יגלו את המאמץ החלוצי ויעשו את המוטל עליהם. — בברכת החלוץ

בשם הועד המרכזי של "החלוץ" בפולין

משה ברטלבסקי

יקירה (גרובה), ש. ז'וקובסקי :

חמש שנים בקיבוץ בביאליסטוק

ביאליסטוק נחשבה כעיר-ואם בישראל ובה מוסדות תרבות בעברית וביידיש וכן מוסדות סוציאליים חשובים. ביאליסטוק יושבת בין קונגרת פולין ובין אזורי הגבול הליטאי. היתה ניכרת בה השפעתם המבורכת של יהודים ליטאים ושל היהודים מקונגרס-פולין כאחד. העיר השניה בפולין בתחום תעשיית הטכסטיל והבורסקאות. היו בה הרבה פועלים יהודים. סניף, "הבונד" במקום היה חזק מאוד. מפלגת פועלי ציון-צ.ס. התחילה לגדול ולעלות בעיקר בשנות גשוגו של "החלוץ". בוועד למען הקיבוץ, שעזר לנו הרבה, היו חברים-יידיים מכל הזרמים הציוניים. בין חבריו יזכרו במיוחד: שצ'ופאקביץ', גרוספלד וכהן.

מדירה לדירה

בתקופת ההכשרה שלנו, שנות 1932 — 1936, עברנו שלוש דירות. בעת בואנו לביאליסטוק היתה דירת הקיבוץ ברחוב פולנה 19, שהיה אזור יהודי. הדירה שהיתה שייכת לחבר המפלגה (פוע"צ) היתה קטנה מדי, מכדי שתוכל להכיל את כל ציבור החברים שהיה אז בקיבוץ ורבה היתה הצפיפות. ישנו במיטות-קומותיים וללא כיסויים עליהם. המטבח וחדר האוכל היו קטנים. התנאים היו בלתי אנושיים אפילו בתנאי ההכשרה דאז. בימים ההם מנינו למעלה מ-100 חברים.

קיבוץ ביאליסטוק, שהיה מרכז לגוש תל-חי שימש תחנת מעבר לכל חברי הפלוגות של הגוש. ב"גוש" היו 21 פלוגות, עם מאות חברים, והיו באים לביאליסטוק לטפל בעניינים. היו שנשארו לשהות בו אלה שעברו מפלוגה לפלוגה ובמיוחד — חולים. העליה לארץ, באותה תקופה פחתה, ההכשרה נתמשכה ועם זה נמשכה הזרימה של חברים נוספים להכשרה. הקיבוצים למרות הכל המשיכו לגדול.

עם גידולה של הפלוגה בביאליסטוק החל החיפוש אחרי דירה אחרת. הפור נפל על בית ששימש מקודם גימנסיה פולנית, במרכז של אזור בשם "זוירקי", Zwirki i Wigury בו נמצאו משרדי המחוז של הממשלה ומשרדי העיריה. הבית שופץ והותאם לצרכים שלנו, והיתה לנו זו הפעם הראשונה והיחידה דירה מרווחת ומסודרת. פירקנו את מיטות הקומותיים, מלבד בחדר אחד של הבחורות שבו נשארו מיטות אלו, אבל המשכנו לישון שניים במיטה. על כל המיטות, — תחילה של הבחורים ואח"כ גם של הבחורות, סדרו כיסויים. הותקן חדר אוכל גדול, מרווח ויפה. נתלו בו וילונות והיה נעים לשבת ולסעוד בו. נרכש מקלט רדיו — המקלט הראשון בקיבוץ — בעזרת הלוואה מיוחדת שהושגה למטרה זו. הישג חשוב בבית זה היה המקלחת, יותר נכון כעין-מקלחת. לאורך הקיר הותקן כיור מפח מגולבן ומספר ברזים וניתנה האפשרות לחברים ליהנות מרחיצה טובה לאחר העבודה. על פי הסדר עם הקהילה יכולנו גם לבקר בבית המרחץ הציבורי היהודי.

ביאליסטוק, במסרה, 1934

ביאליסטוק, בבית-הרושת לניר, 1935

ביאליסטוק, בחדר-החולים, 1934

לא התגוררנו זמן רב בדירה זו, כי קפץ עלינו רוגזם של הפולנים ואילצונו להסתלק משם. היה זה אזור פולני שהשקט ששרר בו הופר פתאום ע"י חלוצים יהודים רועשים ושמהים, שרים ורוקדים. הפולנים, תושבי האזור, לא יכלו להשלים עם הפלישה הזו והתחילו להתנכל לנו. השוטרים ערכו חיפושים מפעם לפעם. אסור היה לבחור ובחורה לשבת ביהד ועשו רפורטים על הכניסה התלויה בחזית (,,בליתי 10 ימים בבית-הסוהר, אומר שייקה, בגלל החזיות של הבחורות, שהיו תלויות בחוץ"...) פעם גם ידו אבנים לחדר-שינה.

לא היתה איפוא ברירה ועקרנו משם למקום אחר. בעזרת חבר המפלגה השגנו דירה בברוקובה, בכניסה לאזור ה,,חאנייקעס", והתחלנו לבנות את חיינו מחדש. בית זה היה אמנם באזור יהודי, אבל אזור העוני והדלות שבו מצא את משכנו גם ,,העולם התחתון". מצד שני היה הבית קרוב לתחנת-הרכבת, שבסביבתה שכונות פועלים פולנים. האטמוספירה לא היתה סימפאטית ביותר. היה קצת פחד מה,,חאנייקעס" ובלילות נזקקו החברות לליווי בעת שובן מהעבודה. הבית היה אמנם מרווח, בית של קומות, אבל ללא התנאים הנוחים שהיו בבית הקודם.

ה ע ב ו ד ה

עבודתנו העיקרית היתה בחטיבת עצים. גם קבוצת בחורות עבדה בזה: יקירה, פרומקה (פלוטניצקה), מרים קובלנסקי ועוד. הן אף התחרו עם הבחורים. חלק מהבחורות עבדו במשק בית. לא ברצון הלכו החברות לעבודה זו. היחס אלינו היה אמנם טוב, אבל בכל זאת — עבודה לא סימפאטית.

בבתי חרושת לא עבדו רבים מאתנו. הבונדאים והקומוניסטים, ששלטו באגודות המקצועיות, לא נתנו לנו דריסת-רגל בתעשייה. החרם נגדנו היה כה חזק, שאפילו בעלי בתי-חרושת ציוניים לא יכלו לעשות למעננו הרבה.

עבדנו בבית-חרושת לגרות (3 חברות), בבורסקאות ובמחסני העורות שבתחנת-הרכבת. כן עבדנו בסבלות ובכל מיני עבודות אחרות. בכל מקום עבדו עובדים מעטים. לכל היותר הגענו לקבוצות של 5 — 7 חברים.

באותה עת גדל הקיבוץ והגיע עד 200 איש והיה חוסר עבודה. לא תמיד ידענו בערב, איפה יעבדו כולם למחרת. קבוצת חוטבי-עצים חכתה תמיד לטלפון או יצאה לחפש עבודה ברחובות.

בהשוואה לקיבוצי הכשרה אחרים, המצב הכלכלי אצלנו לא היה קשה. לא ידענו רעב. היינו קשורים עם מאפיה שסיפקה לנו לחם לבן מדי יום.

כשרצינו לבצע איזה מפעל תרבותי מיוחד, נעשה הדבר בעזרת גיוס. בתחילה היה מחסן הבגדים שלנו דומה לאלה שבכל מקום, אך תודות לקבוצת חברות שהיו מסודרות מאוד השתנו פני הדברים. הן השפיעו בכיוון חיובי על הסדרי הלבוש, הכניסה והגיהוץ. היתה דאגה שלכל חבר תהיה חולצה ושלא יצא לכנס או לוועידה בבגדים מרופטים.

אף פעם לא קנינו בגדים אלא הסתדרנו באלה שחברים הביאו עמם. כיבסנו בעצמנו, אבל מסרנו לגיהוץ במעגלה בשכר.

בקיבוץ ביאליסטוק הגענו להרכב אנושי מעל לממוצע המקובל ב„החלוץ“
וברמה הרבה יותר גבוהה. היתה בקיבוץ קבוצה של סטודנטים, גומרי סמינרים,
אחיות מוסמכות וגומרי גימנסיות. הם השתלבו בחברה והעלו את הרמה הכללית.
זו היתה קבוצת חברים נחמדה. היחסים ההדדיים היו טובים ויכולנו לקיים שיחות
בנושאים רבים.

נמצאה בתוכנו קבוצה של משכילים, שהיו ספוגים תרבות יידישאית ושליטים
בספרותה. גם הסטודיה הדרמתית, שבאה אלינו, הוסיפה נופך משלה בחברה.
בעזרתה היו לנו ערבי־שבת וחגים בעלי תוכן. כל זה העלה את חיי הקיבוץ.
היתה אוירה חפשית של חברות והבנה. לא הקפידו בקטנות ולא החמירו.
„ניט צו פארזינדיקן“. בדרך כלל, היו החיים החברתיים ברמה מתקבלת על הדעת.
בתקופה זו הלכה והצטמצמה העליה הליגאלית ובתנועה החלו לחשוב על
עליה ב'. בכל „שדיול“ יכלו לעלות מכל גוש 20 חברים לערך. הווה אומר: 2—3
איש מכל פלוגה. היו תמיד מאשרים מספר כפול של מועמדים וחלק מהם נשארו
ברורבה. בפגישות עם העולים הוסברו הדברים והיה מובן שיש לחכות. היה
האומץ בקיבוץ לא לאשר חברים שנכונותם ללכת לקיבוץ בארץ היתה מפוקפקת.
עקב הצמצום בעליה, נתמשכה ההכשרה יותר ויותר. אם בתחילה ישבו
חברים בהכשרה שנתיים או שלוש שנים, הרי במשך הזמן קרה שהישיבה נתמשכה
ורבים נמצאו בה אף 5—6 שנים. חברים שיצאו לחופשת-עליה, חזרו לקיבוץ,
כאשר נוכחו לדעת שאין תקוה וסיכוי לעליה קרובה.
לצמצום העליה היתה השפעה קשה והדבר החל לתת את אותותיו השליליות
בקיבוצי ההכשרה. נוצר מצב ללא נשוא. העליה הבלתי-ליגאלית שינתה קצת
את המצב. גלים-גלים היו יוצאים מן ההכשרה כדי לעלות בדרך זו.

מ ר כ ו ה „גוש“ והפעילות התנועתית

גוש ביאליסטוק היווה למעשה שטח גיאוגרפי רצוף משדליץ ועד לידה.
לימים עברה הפלוגה בלידה לגוש „שחריה“.
עם תחילת פעילותו מנה הגוש 21 פלוגות, וביניהן פלוגות קטנות בני 10-15-20
איש. לא תמיד נמצאה העבודה בהן בשפע ובחלק מהן הסתמנה ירידה מוסרית.
היו מחלות וגם תופעות של יחסים קשים.
הישיבה הממושכת בהכשרה, שהיתה לה בדרך כלל השפעה שלילית, היתה
פי כמה קשה בפלוגות הקטנות. המצב החברתי בהן החמיר. באין עבודה לא
היתה עליית גשמה, אלא ירידת גשמה. רק בביאליסטוק היה המצב טוב יותר.
במצב זה חוסלו מספר פלוגות קטנות. חברים הועברו ממקום למקום ועפיי"ר
לביאליסטוק. גם חולים מהפלוגות היו מגיעים ונקלטים בביאליסטוק. היו בביא-
ליסטוק אחיות מוסמכות והן טיפלו בחולים במסירות רבה.
בבית שבזוויירקי היה חדר-חולים. אבל גם כשלא היה חדר חולים, וכשבאו
חולים מהפלוגות שזקוקים היו לבידוד, היינו שוכרים דירות מיוחדות לשם כך.
החולים קיבלו תזונה טובה יותר וטיפול נאות. במקרים קשים נשלחו חברים

חולים לבית ההבראה המרכזי של קיבוצי ההכשרה ביוזפוב. שתי המועצות הגליליות של „החלוץ-הצעיר” ו„פרייהייט” העבירו את לשכותיהן לקיבוץ ומכאן קיימו את פעילותן. המועצות האלו ריכזו אקטיבה של חברים מתנועותיהם שהיו גם חשובים לחברה בקיבוץ בכלל. הקיבוץ בביאליסטוק היווה כוח משיכה והיו חברים שביקשו להיות בקיבוץ הזה. מזכירות הגוש קיבלה על עצמה גם את האחריות לפעילות בתנועות הנוער. הקיבוץ אישר תקציב קבוע למימון פעולותיהן של הלשכות. כל ההוצאות — הדפסות, דואר, נסיעות וביקורים — היו ע”ה הגוש. אחר-כך הפכה דרך זו, לנחלת התנועה כולה, על פי החלטה מפורשת. על כל פנים — הקיבוץ בביאליסטוק הוא שהתחיל בכך. גם מס הוטל על כל עולה לטובת הפעילות בתנועה. רוב הכנסים של התנועות האלה התקיימו בביאליסטוק ואין ספק שהיתה להם השפעה חיובית מבחינה תנועתית על החברים בקיבוץ ההכשרה. השליחים מהארץ תרמו רבות להתפתחותו של הקיבוץ. בתקופה המדוברת פעלו בקיבוץ מספר שליחים קבועים: אריה זכאי, פניה טומשוב-ארצי, עובדיה פורת ויפה ברוידה (שני האחרונים זמן קצר בלבד). זכאי ופניה היו כמעט תושבים קבועים בקיבוץ בביאליסטוק. זכאי השתלב כ”כ יפה שלא יכלו להבחין בו כשליח; היה אחד מן החבריה, והביא מרוח הארץ. גם פניה השתלבה יפה, היתה לה יד בכל השיפורים. החברות השליחות לימדו אותנו איך לחיות יפה יותר.

גליליים, נובמבר 1976

מוטל תירוש (טרשציאנסקי):

הקיבוץ בביאליסטוק כמרכז ה„גוש”

את חיי התנועתיים התחלתי בגיל הילדות. בית ההורים שהיה ציוני, העיירה שברובה היתה ציונית, בית-הספר תרבות, „החלוץ-הצעיר”. מושבות „החלוץ” — כל אלה השפיעו וחינכו ויציאתי להכשרה היתה בשבילי טבעית. הכבידה עלי רק עצבותו של אבא והדמעות שולגו מעיניו בעת עזבי את הבית. בסוף שנת 1931 הגעתי לקיבוץ מעפילים בסוויסלוץ. עיקר העבודה היתה בבורסקאות. לא שכחתי את הימים הראשונים ועוד יותר את הלילות על יד ה„באראבאנים” בהם התחלתי את עבודתי הפיסית. עם האיחוד של שלושת הקיבוצים: תל-חי, מעפילים והכובש — נבחרתי למזכירות הפעילה ויחד עם שמואליק גולדמן ריכזנו את פעולת „הגוש”. כאשר המזכירות עברה מלידה לביאליסטוק, עברתי אף אני לשם ומכאן מתחילה תקופה חדשה בקיבוץ וב„גוש”. היו אלה ימי הרנסאנס של תנועת „החלוץ” בפולין, ימי ה„כיבוש” והגידול. התנועה החלוצית הפכה להיות לגורם רציני ברחוב, בעיירה ובמשפחה היהודית. הקיבוצים הקיימים היו שולחים חברים לעיירות השונות כדי לכבוש כל עבודה ולהקים פלוגות חדשות. כך נהגנו גם אנחנו בגוש תל-חי. הסתערנו על מחוז ביאליסטוק ויסדנו כ-20

קיבוצי הכשרה בתקופה זו. הקיבוץ בביאליסטוק הפך להיות למרכז. לכאן באו נציגי הפלוגות לסדר את עניניהם, מכאן נשלחו החלוצים שבאו עם אישורים מהמרכז. לכאן זרמה אינפורמציה על הנעשה בכל פלוגה ומכאן היו יוצאים חברי מזכירות הגוש לביקורים בפלוגות. פה התקיימו ישיבות מזכירות הגוש. בתקופה זו גדל הקיבוץ בביאליסטוק ומנה למעלה ממאה חברים. העבודה העיקרית היתה בחטיבת-עצים. אך גם חדרנו למספר בתי-חרושת. כשהייתי יוצא בתוך קבוצת חברים לחטיבת-עצים, היתה לי תמיד בעיה רצינית מאוד: מה לעשות כדי שאבא שלי חס וחלילה לא יפגוש אותי, כשהמשורר סביב מותני והגרזן בידי — הולך לחטוב עצים.

אבא היה סוחר עורות והיה מגיע כל שבוע מיאשינובקה, עיר מולדתי, אל ביאליסטוק עיר המחוז — לשם עסקי מסחר. הייתי עושה אז סיבובים רבים מיותרים דרך סימטאות שונות כדי להגיע למשפחה שהומינה אותנו לעבודה, שלא להתקל באבא. פשוט חששתי שלבו יתפלץ מכאב ומבושה על שבנו יחידו הפך להיות לחוטב-עצים. מה שהיה בשבילי גאווה, היה עבורו בושה. הגיונית הוא הבין שצדקתי בדרכי החלוצית וברצוני לעלות לארץ-ישראל, אך לא השלים בשום אופן עם האדיאיה שלי לחיות בקיבוץ בארץ-ישראל. קשרי לאבא היו מאוד חזקים, שכן בגיל 8 נפטרה עלי אמי ז"ל ואבא היה עבורי גם אמא. לכן כה קשה היה לי לצערו בראותני כחוטב-עצים.

יחסים בין-קיבוציים

במקצוע חטיבת העצים התמחינו ויצא לנו שם-טוב בביאליסטוק היהודית. פה כדאי לציין את היחסים שלנו עם קיבוץ השומר-הצעיר בביאליסטוק, שחבריו הם כעת בקיבוץ „מסילות“ שבעמק בית-שאן. לאחר שלא השלמנו עם החלטת מרכז „החלוץ“, שבביאליסטוק ישאר רק קיבוץ של השומר-הצעיר — היו היחסים בינינו מתוחים מאוד, אולם התבונה עמדה לשנינו והגענו לכלל הסכם על חלוקת הזמנות לעבודה בינינו; הפכנו למעין לשכת-עבודה, שהיתה מחלקת את מקומות העבודה בינינו באופן שווה והוגן. לאחר מכן נוצרו יחסים קרובים, חבריים ואפילו במקרים מסוימים אינטימיים, בין חברים משני הקיבוצים. הפכנו בעיר לכתובת ידועה ואמינה לחטיבת-עצים. מקרה אחד נחרת בזכרוני במיוחד. חטבנו עצים בחצר משפחת שושקס, ואם המשפחה עמדה על הגוזזורה, הסתכלה בנו כל הזמן והתיפחה בבכי. כששאלנו אותה לפשר הדבר, ענתה: „כך בוודאי גם בתי חוטבת עצים בהכשרה בסובאלק, במקום להמשיך בלימודים באוני-ברסיטה — ברחה מהבית והלכה עם החלוצים“. נסינו להרגיעה, כי בתה בחרה בדרך נכונה, אבל ללא הועיל. דמעות הוסיפו וזלגו מעיניה. יצאה מביתה והגישה לנו תה חם, עוגיות, פירות ועוד, אך אנחנו סרבנו לטעום מכל זה, שכן — היה בחזקת אסור לחבר קיבוץ לאכול בבית זה. לא העליתי או על הדעת, כי בת זו שולמית שושקס, שברחה להכשרה, תהיה ברבות הימים לרעייתי בחיים. עד היום כששולמית מספרת על אמא שלה אני נזכר בדמותה על מרפסת ביתה כשהיא מבכה את החלוצים „המסכנים“.

הדירה שלנו ברחוב פולנה 19 — הפכה למרכז גם בשביל אנשי סניף „החלוץ” מביאליסטוק, וגם לעסקנים של מפלגת פועלי-ציון. הללו גם הקימו „פטרונאט” שדאג לצרכים שונים של הקיבוץ. בין הפעילים והמדריכים שלנו יזכרו לטובה: שצ'ופאקביץ', פצ'ינר, גרוספלד, דוברוניבסקי, ועוד... הם היו אנשי תנועה ותקנים ועזרו לנו בפתרון בעיות של עבודה, תקציב וכו'.

בלילות שבת, היה בית הקיבוץ מלא אנשים שבאו להסב עמנו במסיבות שבת. השירה והריקודים בקעו ופרצו החוצה ומשכו את הנוער פנימה. הקיבוץ בביאליסטוק — הפך לשם-דבר ולכוח משיכה לנוער.

על אף תנאי הצפיפות בדירה — השתדלנו לשמור על נקיון, סדר, רחצה בתנאים מאולתרים, מפה לבנה על השולחן וכיסוי צהור על המיטה. כמובן שישנו שניים-שניים במיטה, בקומותיים. לא אשכח את מיטת הקומותיים שלי עם בן-זוגי זיידל רודי מקרינקי, שלימים התפרסם בארץ כ„גיבור” — שובר פלדה, מכופף ברזל וכו'. הוא היה גבוה ושמן, מריס אותי על אצבע אחת ומסובב אותי באוויר — ככדור פורח. וכל זה דוקא מתוך חיבה רבה אלי. „השקצים” הפולנים ברחוב פחדו ממנו.

החברה בקיבוץ ביאליסטוק היתה מגוונת. הגיעו לקיבוץ חברים מסניפי „החלוץ” מאזורים שונים בפולין. „ההתחיות” — המושג השגור בימים ההם — היתה טובה. שררה אווירה חברית ונרקמו יחסים טובים. ה„פרובלם” וקריאת „המאסף” הפכו לחלק מהחיים החברתיים — דבר טבעי בין אנשים צעירים חיים יחד. לא אשכח את רגעי הפרידה מחברים, את „תמונות הצילום לזכרון” שהפכו לנורמת חיים. צריך להגיד שעד היום הפגישה עם חברים מההכשרה — היא חוויה מרגשת, מלווה זכרונות נעימים מלפני 45 שנה.

בפעילות בתנועה

השתדלנו גם לקיים פעולה תרבותית ואפילו ארגנו ערבי לימוד והרצאות. בכך נעזרנו ע"י מורים ופעילי תנועה שהיו תושבי ביאליסטוק. הציבור היהודי בעיר ברובו היה מבוסס מבחינה כלכלית, חי חיים ציבוריים תוססים גם בענייני הקהילה היהודית המקומית וגם בעניינים כלל-תנועתיים. היו בעיר כל הארגונים היהודיים: הקומוניסטים, ה„בונד”, הרביוניסטים, „האגודה” אבל היסוד הדומי-נאנטי היה — התנועה הציונית על פלגיה השונים. בעיר נמצאו בתי-ספר ביידיש ובעברית, גימנסיה עברית שהוציאה הרבה הניכים ל„החלוץ”, וכן גימנסיות יהודיות בשפה הפולנית שסיפקו אף הן הרבה בגורים לתנועות החלוציות. אין להתעלם גם מ„הישיבות” ו„תלמוד-תורה”, בקיצור, מוסדות השכלה, לימוד וחינוך — לתפארת, וארגון תנועתי — למופת. במציאות זו מצא הקיבוץ רקע נרחב לחייו המיוחדים, רכש אהדה והקרין על סביבתו.

החברים הפעילים בקיבוץ היו שותפים לחיי סניף „החלוץ” ו„החלוץ-הצעיר” במקום. בקיבוץ ביאליסטוק הקמנו את לשכת „החלוץ-הצעיר” של הגליל. ביחד עם לויצ'קו ולאחר מכן יקירה גרובר (ז'קובסקי) ריכזנו את הפעילות של „החלוץ-הצעיר” בגליל. כן הוקמה בו הלשכה הגלילית של „פרייהייט”.

בביאליסטוק ישבה גם הלשכה הגלילית של „החלוץ“ שחבריה היו משה בסוק ז"ל וכן הלל חומסקי מקיבוץ „במסילה“ ואנוכי מגוש תל-חי. היתה פעילות תנועתית מאוד אינטנסיבית. ביקרנו יחד בסניפי „החלוץ“ והחה"צ בגליל, קיימנו כנסים, מושבות-קיץ וימי עיון בחורף.

פרק מיוחד ומענין היוו אספות האישורים לעליה. כאן ממש נחרצו גורלות אדם — מי לעליה ומי ימשיך בהכשרה. מספר הסרטיפיקאטים היה מצומצם. הקריטריונים לאישורים היו רציניים למדי: בחינת האדם ביחסו לעבודה, לחברה, משך היותו בהכשרה, אישיותו הכללית של החבר וכו'. כיום אפשר להגיד שלא מעט שגינו או בהערכות מי יהיה בקיבוץ בארץ ומי לא? והן זו היתה נקודת המוצא להערכת האדם ואישורו לעליה. היו גם „לאויס“ כאלה שהיום הם נראים קצת מגוחכים, אבל בהתחשב עם התקופה היא, אפשר להבין את הגישה ששררה אז. היה רצון לחנך את האדם לעצמאות, לוקיפות-קומה, להסתפקות במועט, להינרות ממותרות וכו'.

בגוש תל-חי כמו ביתר הגושים הנהגנו קופה משותפת לעליה, הוטלה על החבר מכסה של סכומי כסף להוצאות העליה לפי מצבו הכלכלי. זה היה אחד הביטויים של עזרה הדדית ממשית בין החברים מתוך הצורך לעזור לאלה שמצבם הכלכלי היה קשה. עסקתי הרבה בהקמת קרן זו לעזרה הדדית וגאוותי על כך עד היום הזה.

במבט רטרואקטיבי צריך גם עתה להגיד שהופעתו של „החלוץ“ ברחוב היהודי ומפעל ההכשרה הגדול שהתפשט לאורכה ולרחבה של פולניה — היו מהפכה ממשית בחיי הנוער היהודי. זו היתה הגשמת הציונות כפתרון אישי ותנועתי לכל יחיד ויחיד מאתנו. וכמה חבל שרבים, רבים לא הלכו בעקבותינו...

גבעת-השלושה, 1977

גניה גל (ליטבסקה): האווירה היתה נעימה

מוצאי מהעיר לודו'. למדתי בבית ספרו של יצחק קצנלסון. בביה"ס היתה אווירה ציונית, שהשפיעה על עתידם של התלמידים. לאחר שסיימתי את ביה"ס העממי מיסודו של יצחק קצנלסון עברתי לגימנסיה פולנית, ששפתה הרשמית היתה פולנית והאווירה כולה היתה אחרת.

הצטרפתי ל„החלוץ“ והייתי מבקרת תכופות בקיבוץ ההכשרה בלודו' — והתרשמתי מאוד. ביקורים אלה השפיעו עלי בהחלטתי לצאת להכשרה.

באתי לביאליסטוק בחורף. הגעתי לקיבוץ בלילה, לאחר נסיעה ממושכת ברכבת. דפקתי על הדלת ופתחה לי בחורה שחרחורת וחייכנית. היא קיבלה אותי יפה מאוד ואין ספק שהדבר השפיע על היקלטותי בעתיד בהכשרה. אור פניה וחיוכה הלבבי בקבלת הפנים עשו עלי רושם עז. היא נתנה לי לאכול ולשתות והציעה לי משכב. זאת היתה יקירה גרובר.

יקירה הכניסה אותי לחדר גדול שהיה מלא מיטות של קומות והשכיבה אותי ליד חברה שלא הכרתיה מקודם ולא ידעתי מי היא. את ההכרה עמה עשיתי רק

למחרתו — זו היתה פרידה שפטל, ומאז נקשרו בינינו קשרי ידידות.
הייתי כל כך מוכנה לחיי הקיבוץ שלא עבר עלי כמעט משבר במעבר
לאורח החיים החדש.

הרצון להיות פועלת נתן בי כוח להתגבר על הקושי בעבודה. בתקופה הראשונה
עבדתי יחד עם קבוצת חברים בחטיבת-עצים. היה חורף קר ועור ידי נסדק.
התגאיתי בזה ובמכתבי הביתה התפארתי שאני פועלת ואפילו עור ידי מתבקע
ומתקשה. לא ארכו הימים ונכנסתי לעבוד במחסן הבגדים, למעשה בכביסה של
בגדי החברים. לאחר מכן עברתי לשרות-בית אצל משפחה בעיר. בכל העבודות
האלה עבדתי תקופות קצרות. רק בעבודה אחת התמדתי זמן ארוך, כמעט עד
עלייתי — זה היה במפעל לסריגת גרביים בבעלותה של אלמנה ושתי בנותיה.
שמעתי שבקיבוצים אחרים רעבו ללחם. על הקיבוץ בביאליסטוק אי-אפשר
להגיד זאת. על כל פנים לא בזמני. לא סבלנו מחוסר אוכל ולא היינו רעבים.
האוכל היה חד-גוני. אבל דוקא האוכל הגס והעבודה הפיסית השפיעו לטובה
על בריאותי. באתי רזה להכשרה וחזרתי הביתה, "שמנה". בבית לא הכירוני.
אינני יכולה להתלונן על אווירה לא נעימה במטבח. אדרבא, החברות השתדלו
לבשל במיטב יכולתן, להכין אוכל מספיק לחברים ולהגיש לכולם מנה שווה.
איני זוכרת שמישהו התלונן על אי-סדר במטבח.

השתדלנו להופיע בצורה מסודרת בלבוש ולא להיראות עלובים. ההופעה שלנו
לא עוררה סלידה או רחמנות. כל אחד מסר למחסן את כל בגדיו שהביא מהבית
והיתה חלוקת בגדים לעבודה ולאחריה.

נחרתו בזכרוני שני אירועים מיוחדים בקיבוץ: האחד — "סדר-פפה" שהיה
מרשים ביותר. חדר-האוכל הגדול מקושט, כולם מסובים ליד שולחנות ערוכים
יפה, גרות דולקים, אוכל טוב וכיבוד יפה, קריאה ב"הגדה" ושירה נלהבת של
מאות מסובים. עמנו מסובים היו הרבה אורחים מוזמנים — פעילים ציונים;
השני — שבוע העברית. הוכרז על שבוע שבו הוטל על הכל לדבר אך ורק
עברית. מעל הקירות התנוססה כרזה: "תפנה אלי רק בעברית!".

לסטודיה הדרמטית היתה השפעה גדולה בחיינו. הסטודיה היתה תמיד מארגנת
את השירה וכל אספה או מסיבה נסתיימו בריקודים. לי היה קשר עם חברי
הסטודיה עוד מלודו.

מקום נכבד בחיינו תפס גם מקלט הרדיו. מכיון שקיבלתי חינוך מוסיקלי
עוד בביה"ס והיתה לי אהבה למוסיקה, הייתי יושבת ומקשיבה לקונצרט מוסיקלי,
לאופירה, והייתי מצליחה לרכוש מסביבי הרבה חברים ואולי כאלה שלהם היה
הדבר הזה משהו מיוחד וחדש.

הביקורים של חברים ממרכז, "החלוץ" ושל שליחי הארץ היו תמיד בשבילנו
בבחינת חוויה. התקיימו שיחות ואספות שהיתה בהם השתתפות רבה. גם מרצים
מבחוץ באו לעתים אלינו, וזכור במיוחד גושמן, מנהל הגימנסיה העברית.

היו לנו שתי חובשות והיתה דאגה לבריאות האנשים.
אין ספק שלחברות היתה השפעה בעיצוב חיי החברה. בקיבוץ בביאליסטוק
היה מספר חברות פעילות שהשפעתן היתה ניכרת מאוד בחיי הציבור.

רמת-הכובש, ינואר 1977

פרנקה הורביץ: הבחורות בהכשרה

באתי לקיבוץ ההכשרה מתוך שורות „פרייהייט“, בעיר מולדתי לודז'. מוצאי מבית עני מאוד. התייתמתי מאבי בגיל 2½ שנים. גדלתי במוסד, שצבינו היה ציוני ועברי, אבל המשטר בו שהיה קשה, קומם אותי ועובתי אותו לפני גמר חוק לימודי. כעבור שנתיים חזרתי אמנם למוסד הזה אבל הפעם בתור עובדת.

בסוף שנת 1933, לאחר הבחירות לקונגרס הציוני הי"ח, שהייתי פעילה בהן, נפלה ההכרעה ויצאתי להכשרה לביאליסטוק.

בבואי מצאתי חברים מיוצאי לודז' שהכרתים מקודם וביניהם גניה, שעמה הייתי קשורה עוד בלודז'. כן פגשתי את שייקה ז'קובסקי וחברים אחרים מהתנועה — והם עזרו לי והקלו עלי את קליטתי בקיבוץ. היינו קבוצת בנות מגובשת מאוד, שהמוצא התנועתי השונה לא הפריע בעדן מליצור ביניהן קשרים עמוקים ביותר, לכל אורך התקופה, הנשמרים עד היום.

קבוצה זו היתה מורכבת מבנות משכילות, שרובן סיימו גימנסיה או סמינר ומהן שהיו על סף גמר הלימודים במוסדות השכלה אלה. הן, בחינוכן ובתרבותן, באופן בלתי אמצעי, היתה להן השפעה על החיים.

הבחורות התייחסו לעבודה ביתר רצינות מאשר הבחורים. המעבר של הבחורים לעבודה היה יותר טבעי וקל. היו ביניהם שעבדו מקודם או שמבחינה פיזית היו מוכנים לכך יותר. לבחורות היתה דרושה הכנה נפשית והמאמץ שלהן היה פי כמה גדול יותר. עבורן היו החיים בהכשרה בבחינת מהפכה גדולה.

החברות עבדו בכל עבודה. אני נזכרת היום, כיצד אני וגניה נשלחנו למאפיה אחת לנקות את הדוודים. היה עלינו לקרצף את הדוודים ולהכשירם לקראת אפיית מצות לפסח. היתה זו עבודה קשה ביותר.

עבודת הבית היתה מוטלת כמובן על הבחורות: כביסה, מטבח ונקיון כללי. בין החברות שעבדו בחוץ היו כאלו שעבדו במקצוען. את עבודת השרות בבית קיבלנו כמו כל עבודה אחרת. התנאים היו פרימיטיביים: כביסה בגיגית, הימום מים על הכיריים, רחיצה אישית בתוך קערות. מקלחת לא היתה.

לא היתה עבודה, שראינו בה פחיתות כבוד. היינו, כמובן, קופצות יותר על העבודה בחוץ מאשר בבית. בחוץ עבדו הבחורות בעיקר בשרות-בית, אבל גם בחטיבת עצים לא נעדר מקומן.

החיים בדרך כלל היו קשים, בגלל תנאי הדיור, התזונה הירודה והעבודה הקשה שלא היינו רגילים בהם. תנאים אלה גרמו למחלות ובעיקר למחלות עור. בשנים של עליה מועטת ישבו חברים שנים בהכשרה ומתחת לפני השטח היתה כעין התחרות — מי יעלה קודם. אני אישית לא תמיד השלמתי עם דרך הקביעה של גורל חברים באישורים לעליה. מי שהלך לצבא וחזר לקיבוץ — קשה היה לחתוך גורלו בשלילה. שנים של סבל נחתכו פתאום. זה לא היה כ"כ קל ופשוט.

זמן-מה לאחר בואי להכשרה צרפוני למוכירות ה„גוש“. עיקר העבודה היה

הטיפול בפלוגות שבהן ביקרתי רבות. המצב בפלוגות היה הרבה יותר קשה מאשר בביאליסטוק. מיעוט העבודות הכתיב את התנאים. המסגרת הקטנה צמצמה את האפשרויות. לפעמים היתה ניתנת עזרה כספית קטנה מה „גוש“, אך זו היתה כטיפה בים. במידה מסוימת הפלוגות היו מבודדות, כי הקשר עם המרכז היה חלש והידיעות ממנו זרמו במידה מצומצמת.

בעת הביקורים היינו מבררים גם בעיות חברתיות. חוסר העליה והישיבה הממושכת בהכשרה — השפעתם היתה שלילית ביותר בפלוגות הקטנות. חברי מזכירות ה „גוש“ היו פעילים גם בלשכות של תנועות הנוער. ב „פרייהייט“ גברה באותה התקופה המגמה החלוצית. אמנם ב „פרייהייט“ לא היתה חובת הגשמה חלוצית, אבל הרוח החלוצית חדרה אליה יותר ויותר. הקבוצה המובילה שהיתה ב „החלוץ“ הפעילה השפעתה על תנועת הנוער של המפלגה בכיוון להגשמה חלוצית.

תל-אביב, ינואר 1977

ש. זארומב: ה „ברוגז“ בין האח לאחות

ביאליסטוק, היתה העיר היחידה בפולין שבה התקיימו שני קיבוצים של „החלוץ“, והם תל-חי ועמל. ואף כי חיו בנפרד, היו דומים מאוד אחד למשנהו. האחד הגדול, הידוע, ה „עשיר“ — קיבוץ תל-חי, שהיה המרכז לשתי עשרות פלוגות של הגוש בשם זה במחוז ביאליסטוק. האחר — הוא קיבוץ „עמל“ שהשתייך להשומר-הצעיר.

מיום בוואו מתבסס קיבוץ תל-חי ללא הרף, אוגר כוחות ומרחיב את עצמו. עובר מדירה אחת לשניה, ממציא יום-יום אמצאות חדשות, איך להיטיב את תנאי החיים, לרכוש ספרים, רדיו, עתונים וביקורים בקולנוע. עם גידול מספר החברים בביאליסטוק המטרופולין יצא לייסד פלוגות חדשות בערים ובעיירות במחוז המתבססות ועולות מעלה מעלה.

קיבוץ השומר-הצעיר, הוא חדש, צעיר ולא מומן אושרה קבוצת העולים הראשונה מתוכו. אין לו נסיון במינהל, בתנאי המגורים ובעבודה. קיבוץ תל-חי הנמצא ברחוב שכן יכול לשמש לו דוגמא בכל אלה. אבל הוא רואה את תל-חי כגוף מתחרה ולא כדוגמה.

ביו שני הקיבוצים קיימת תחרות עקשנית. משגר קיבוץ תל-חי קבוצת חברים לכבוש ענף עבודה חדש, שולח קיבוץ „עמל“ שתי קבוצות לאותה מטרה... עובר תל-חי לדירה חדשה נוחה ומסודרת, שיש בה אולם רחבי-ידיים עם מתקני חשמל למפגשים חברתיים, עם מגרש גדול, וסידורי נוחות נוספים, לא קופא קיבוץ „עמל“ על שמריו — עובר גם הוא לדירה נאה יותר, עם ספסלים בחזית הבית לשבת עליהם ולשאוף אוויר אחרי יום עמל, עם אולם גדול כגדלו של אולם קרקס.

מבצע תל-חי שיפוצים בדירתו ומתקין דוודים במטבח, בא „עמל“ ועושה אותו דבר אצל הפחח הקיבוצי. והדוודים שלו מבהקים יותר ובתוספת של מיתקני כביסה.

לתל-חי לא היה כלב משלו ואיך באמת יתכן קיבוץ בלי משק חי? רכש תל-חי כלב לעצמו וכאילו דרך אגב קרא לו בשם „אדולף“. רוכש קיבוץ „עמל“ כלב נוסף על זה שיש לו וקורא לו „היטלר“ — לך תתמודד עם קיבוץ „עמל“! לתל-חי ול„עמל“ אותן המשימות בהכשרה ובארץ-ישראל. גם מהלך המחשבה הוא פחות או יותר דומה. אורח החיים אחד הוא וגם השאיפות הלאומיות-סוציאליות אבל... חוט דק מבדיל ביניהם.

עובדים בעבודות דומות. נאבקים אצל אותם נותני עבודה בעד שכר-עבודה הוגן. חיים אתה צורת חיים. ביום עובדים ובערב אספה, מסיבה או הורה סוערת. קוראים אתם הספרים ועסוקים באותן הבעיות היומיומיות. המעיינות מהם שותים חברי תל-חי הם אותם המעיינות שמהם מרוויים את צמאונם הרוחני גם חברי „עמל“.

לכן אין להתפלא ששני הקיבוצים מנהלים מעין „ברוגז“ של אח ואחות כאילו התול שחור עבר ביניהם, עם תביעות, טענות וטרוניות שמתהלכות בין השניים. „עמל“ טוען שהוא המקופח ביותר בגוש. לעומתם טוענים חברי תל-חי שחברי „עמל“ מתיהרים יותר מדי בידיעת העברית שלהם... בהתבודדותם ובהתבדלותם ובכחינת „עם לבדד ישכון“. בקיצור, שני הצדדים מלאים טרוניות כרימון.

אבל כל זה רק בינם לבין עצמם. אבל אי ואבוי לך אם תנסה, אתה הזר, להביע דעה כלשהי בגנותו של קיבוץ תל-חי או „עמל“. שניהם או יעיפו עליך מבט זועף וחשדני — מה לך הזר כי תתחוב את חטמך בתחום שלא שייך לך... לאמיתו של דבר אוהב ומכבד כל קיבוץ את זולתו ואפילו אם יש קצת „ברוגז“ וקצת טענות — אז מה בכך? סוף סוף הכל נשאר במשפחה ואל לזר להתערב...

הדבר דומה, לאה ואחות המסוכסכים על דבר של מה-בכך, ושניהם מצפים לרגע ההתפייסות.

ואז... אולי ישכרו דירה משותפת, יפתחו לשכת עבודה משותפת, יערכו אספות ומסיבות משותפות. תהיה ספריה אחת לשניהם וילמדו עברית בצוותא. אבל במציאות כל זה אינו אלא חלום רחוק.

בינתיים עובדים שני הקיבוצים הסוציאליסטיים בנפרד. מקיימים לשכות עבודה נפרדות, מקיימים סדנאות נפרדות, ספריות נפרדות, מסדרים ומבצעים פעולות הרבותיות נפרדות.

לקיבוץ תל-חי ספריה משלו בשביל חבריו הוא בלבד. אין הם שואלים ספרים בספריית „עמל“. וכן להיפך. חברי „עמל“ מסתפקים בספריה משלהם ואין הם לוקחים ספרים לקריאה מן הקיבוץ השכן. אפשר למשל להרכיב מקהלה משותפת ראויה לשמה שתענה בהחלט לצרכים של שני הקיבוצים גם יחד. אבל המצב בעובדה הוא כזה: במקהלת תל-חי ממלאים בנים תפקידי נשים מחוסר בנות ובמקהלת „עמל“ קיים דוקא עודף בנות... הוא הדין לגבי להקה דרמטית משותפת

להקת תל-חי מורכבת מאנשי המין החזק בלבד ולהקת עמל בהרכב של המין היפה בלבד פלוס זכר אחד.

בקיבור, שני הקיבוצים זקוקים אחד לשני ובכל זאת...
קיבור תל-חי שוכן ב„כאנייקעס“, „כאנייקעס“ בביאליסטוק הם כ„באלוט“ בלודז', רובע מוראנוב בווארשה, ה„גיטו“ בווילנה, רחוב הגרנאדירים בברלין ווייטשפל בלונדון.

„כאנייקעס“ — מי לא מכיר את „כאנייקעס“? סמטאותיה צרות ומפותלות; אבני הריצוף שהוקות מיושן; מדרכותיה משני צידי הרחובות הצרים הרוסות; בתיה הנמוכים אפלים למחצה ושקועים למחצה באדמה. שעריה המובילים לתוך חצרות זעוריים ומלוכלכים תולים על בלימה של ציריהם החלודים מרוב יושן. מי לא מכיר את המבוך של „כאנייקעס“ שלעולם אינך יודע היכן אתה נמצא, ולעולם אינך יכול לאתר את הבית שרק לפני רגע עזבתו? מי לא מכיר את „כאנייקעס“, את רובע הפועלים העני, את עובדי הטקסטיל שעד מלחמת העולם הראשונה יצרו אריג גס שהגיע עד מרחבי סיביר וארצות אסיה? היום הכל נגמר. את השוק באסיה כבשה יפן ולמרחבי רוסיה מגיעים מוצרי הטקסטיל של ברית המועצות עצמה.

אזור „כאנייקעס“ מאוכלס כולו ביהודים וחג לחלוצים הוא חג ל„כאנייקעס“ כולה. בחג — בתיה המטים לנפול כאילו שינו את צורתם ונראים אחרת. ביחוד בולט במראהו החגיגי הבנין הדר-קומתי (מהיחידים ב„כאנייקעס“) בו שוכן הקיבור. האווירה החגיגית בפנים הבית המואר של הקיבור שולח את אורותיו ומשרה אווירה חגיגית מסביב.

הכינוס ימשך עוד יום-יומיים. הצירים ינצלו את הימים שלאחריו לסידור הענינים היומיומיים השוטפים של פלוגותיהם. ההמולה בקיבור לא תיפסק במהרה. בחדר החולים שוכבת חברה מפלוגה רחוקה שמעדה ושברה רגל ברדתה מהעגלה בביאליסטוק בדרכה לכינוס ועוד אחד שחש בגרון. השגת מקום-שינה בקיבור היא משימה נכבדה. כדי למצוא מקום מנוחה אתה עמל הרבה ולא תמיד מצליח. דרושים לזה עצבים חזקים וסבלנות ללא גבול וברוב המקרים גם אלה לא עוזרים. וכשמשיגים כבר איך שהוא מקום אתה חייב למפרע להשלים עם הרעש, ההמולה, וכו', ואל תהיה מופתע אם למשכבך הצר לא יידחק בחצות הלילה עוד חבר, אורח לא קרוא.

עלי להודות, מכיוון שהתקשיתי להתרגל לכל זה החלטתי להשתכן בקיבור המתחרה — „עמל“.

ב„עמל“ רגוע, שקט. בין קיבור „עמל“ לבין קיבור תל-חי עבר „חחול שחור“. חברי „עמל“ כאילו מתעלמים מן הכינוס שמתקיים בתל-חי ומן ההמולה סביבו, כאילו כל הבעיות הנידונות בכינוס לא נוגעות להם כלל...

ל„עמל“ יש אולם ענקי, יותר מדי גדול בשביל 80—100 חבריו. ב„עמל“ עצוב בימים אלה אחרי האסון שפקד אותו לפני חודש בלבד כשאחת מחברותיו נשרפה חיים בשעת עבודתה. תמונתה, מגולפת בעץ בידי אמן חובב מקומי, תלויה על הקיר. היתה זאת בחורה שהשרתה ממצב רוחה העליו על סכיבותיה.

שלושים ימים תמימים נמשך האבל בקיבוץ על האסון האיום שפקדו. הקיבוץ לא שר, לא צחק ולא רקד. החברים התהלכו על בהונות רגליהם כדי לא להפריע לעצב המעיק שהקיף את הכל. שבועות עברו עד שהקיבוץ התאושש והתגבר על רגשי האסון וחזר לחייו הרגילים.

רמת החיים ב"עמל" היא נמוכה יותר מאשר בתל-חי. חברי "עמל" הם "מפונקים", בנים להורים, "בעלי-בתים", רובם מחוסרי מקצוע וגם אינם מסוגלים לעבודה גופנית קשה. רבים מהם הגיעו להכשרה ישר מספסלי הלימודים, לכן ההכנסה הממוצעת של חבר "עמל" ירודה בהרבה מזו של חבר תל-חי. חברי תל-חי לעומתם הם ברובם יוצאי השכבות העממיות היהודיות, פרולטארים בני פרולטארים, נגרים, נפחים, רוקעי נחושת, הייטים וכד' אנשי "עמך" של פולין. אבל לא כל המקצועות המצויים בידי חברי תל-חי נדרשים בביאליסטוק, שכן עיקר תעשייתה היא הטקסטיל, הנעלה ותעשיית העץ והלבידים.

אין מנוס מזה. חברי שני הקיבוצים עברו הסבה מקצועית ונאחזו בעבודות שלא ידעו קודם לכן. מובן שאנשי תל-חי עברו את התהליך הזה ביתר קלות מאשר חברי "עמל". הצד השווה: שניהם נאחזים בצפורניים ממש כדי להחזיק במקומות העבודה בעמל וביגיע כפיהם.

לא נהיה שלמים עם עצמנו אם לא נדגיש את עובדת היחסים ההדדיים הנרקמים לאט-לאט בין החלוצים ופועלי העיר. קיימות שיחות משותפות בין פועלי העיר ובין הקיבוצים בנושאים אקטואליים. כמו כן נרקמים לאט-לאט גם יחסים אישיים הדדיים. "הקיבוצניקים" תופשים לאט לאט את מקומם בין ציבור הפועלים בעיר.

„ידיעות“, יוני 1932

שלמה צם: בחטיבת עצים ובפריקת קרונות

עשיתי צעדי הראשונים בהכשרה בפלוגת קובל שבגוש קלוסובה. לאחר שעשיתי שם חצי שנה יצאתי לסמינר העולמי של „החלוץ“, שהתקיים בשנת 1934 ביוזפוב על-יד וארשה. בשיבוץ המשתתפים בסמינר, נקבעתי ביחד עם מינדל פוקס ז"ל ויוזפוב קליגר לקיבוץ בביאליסטוק: אני ומינדל — לפעולה בגוש קיבוצי ההכשרה ויוזפוב — בלשכה הגלילית של „החלוץ-הצעיר“.

באותה עת היה עמנו בביאליסטוק שליח הקיבוץ מהארץ אריה זכאי ז"ל מעין-חרוד. הוא היה כאחד מאתנו, חי עמנו בכול ועזר לנו רבות. גם פניה טומשוב (ארצי) מדגניה א' שהיתה שליחה ב„החלוץ-הצעיר“ היתה אצלנו ועשתה עבודתה בהצלחה. השפעתם של שני השליחים האלה היתה חיובית מאוד.

מינדל פוקס, זיידל פרבר (לא הגיע ארצה) ואני ריכזנו יחד את הפעולה ב„גוש“. כשעמדנו לעלות ארצה, באה אלינו פרומקה פלומניצקה ונכנסה לפעילות בגוש וגם בתנועת הנוער „פרייהייט“ באזור. למעשה היתה חפיפה בין הפעילות של החברים בגוש לבין הפעילות בתנועות הנוער שלנו.

באותן השנים הלך הגוש והצטמצם ומספר הפלוגות קטן. שערי העליה היו סגורים, השתלט יאוש ורבו העזיבות. עם כל הציפיה לעליה בלתי ליגאלית, ראו את מגבלותיה ורבתה הנשירה בקיבוצים. בשנים 1937—1938 חוסלו מרבית הפלוגות ושארית-חבריהן עברו ברובם לביאליסטוק.

בשנים 1935—1936 הייתי גזבר. עקב זה התרכזה פעילותי בעיקר בעניינים של הקיבוץ בביאליסטוק ובמידה מצומצמת בתוך הגוש. התפקידים של גזברות וסידור עבודה היו משולבים, ואדם אחד מילא את שניהם ביחד. התפקיד הגזבר היה בין היתר להביא גם את הלחם. את ככרות-הלחם הביאו בידיים בעודן חמות ולא פעם קרה שחברים ארבו באיוו פינה ונגסו מהן בדרך.

שני מקומות עבודה עיקריים היו לנו: 1. בחטיבת עצים, כאשר עבדנו בעבודה זו היתה לנו הכנסה והיה לנו כסף. לקבלת העבודה הזו חכינו עפ"ר להזמנה בטלפון. גם חברות עבדו בה. 2. בפריקת קרונות-רכבת של משלוחי עורות מארגנטינה, וחבילות בגדים ישנים מארצות שונות ששימשו כחומר-גלם לתעשיית הבגדים. כן פרקנו גם ברזל. ביום כזה, בפריקה, עבדו עשרות חברים. כאשר הגיעה רכבת עמוסה במשלוחים כאלה צלצל הטלפון: „קרונות הגיעו!“ ורצנו מיד לשם.

העורות היו מסוסים מתים והגיעו בשתי צורות: רטובים ויבשים. בעורות היבשים ובסמרטוטים היה אבק אימים. העורות הרטובים היו זרויים במלח וכל מי שהיה לו פצע סבל קשה מצריבות.

מהזנבות לקחנו „מעשר“ — גורנו אותן ומכרנו שערותיהם לעושי-מברשות. בחבילות הבגדים צריכים היינו לקצץ ולחתוך בגרזנים על מנת להפכם לסמרטוטים הפטורים ממכס. הבגדים באו מ„כל העולם“ והגיעו עפ"ר בלילות. מהולנד הגיעו גרבי צמר טובים שהיה בהם רק חור קטן או שהיו מלוכלכים. אנחנו יכולנו לפעמים לברור בגדים טובים וללבוש אותם.

מספר חברות עבדו בשרות-בית. עבודה זו היתה מלווה תמיד בוויכות, האם נותר להן לאכול במקום עבודתן או לא?

ולמרות הכל היה חוסר-עבודה והרעב היה אורח תדיר בביתנו. החברים שעבדו קיבלו את המנות לעבודה, אלה שנשארו בבית אכלו רק מרק ותפוחי-אדמה.

האגודות המקצועיות היו בעיקר בשליטתו של „הבונד“ והוא נלחם בנו. בבית-חרושת אחד הכריזו הפועלים שביתה בדרישה לפטר את „הפלטטינצ'יק“ היהודי שעבד בו. אם כי בית-חרושת זה היה בבעלות של יהודי ציוני לא עזר לנו הדבר; פיטרו את חברנו ממקום עבודתו.

בשנים ההן, היתה התנועה הציונית נתונה במשבר. „הבונד“ שלט ברחוב היהודי, בקהילה, בעירייה והיה לו יחס עויין כלפי קיבוץ ההכשרה.

בגלל המצב הכספי הקשה שהיינו נתונים בו לעיתים קרובות, ובגלל חוסר האפשרות לשלם בזמן נמצאנו תחת לחץ של איומים מתמידים; בעל-הבית מאיים לזרוק אותנו מהדירה, האופה בתפסקת הלחם ועוד. לא פעם קרה שנשארו בלי לחם, בלי חשמל ובלי טלפון. הטלפון שבילנו היה כלי התקשורת החשוב והחיוני ביותר, שבאמצעותו קיבלנו עבודה.

בעיה מיוחדת היתה אצלנו בחורף — ההסקה והחימום בדירה. תנורים לא היו לנו. לכן, עשינו תנורים מאולתרים מחביות וצנורות ואותם הסקנו בנסורת שהבאנו ממנסרה קרובה. ע"י הבית היה לנו שטח של כמה דונמים וסידרנו עליו גן-ירק, אך הוא לא תפס מקום רציני בכלכלה שלנו. היתה לנו גם סנדלריה מסודרת, בה עבדו 2 סנדלרים, חברים שלנו.

התנאים היו קשים. רבים חלו במחלות עור. לא אחת באו ועדות מהעירייה לבדוק את המצב הסניטרי שלנו. משטרת הנימוסין ערכה פשיטות על ביתנו לראות ולבדוק אם אנו שומרים על המוסר והבולשת ביקרה אצלנו לעתים קרובות לבדוק את כשרותנו. בחדר-האוכל היתה תלויה תמונתו של קארל מארכס. לפני ה-1 במאי הופיעה המשטרה ושאלה: „מה עושה אצלכם האדם הזה?“. באותה עת מנה קיבוצנו 150 חברים לערך. הגענו למסקנה שצריך ללחוץ על מרכז „החלוצ“ לארגן עליה ב'. לא יכולנו יותר לחכות, כי זה היה בנפשנו. יצאתי לווארשה באופן סודי, למען לא יתפרסם הדבר בין החברים ודרשתי ממרכז „החלוצ“ פעולה למען עליה ב'. הודעתי שאנו מוכנים לעליה באופן בלתי ליגאלי. ואמנם, „החלוצ“ נחלץ לארגן ולשלוח אניות עם עולים, „בלתי ליגאליים“ לחופי הארץ.

גם אני נאשרתי לעליה זו, ועלינו 66 בחורים בסירת דיגים קטנה. סירה זו לא היה לה שם ואינה מופיעה בשום מקום. כנראה שבגלל גדלה, לא כדאי היה להכניס אותה בספרות וברשימות. רק זאת אזכור: זה היה בשנת 1938 — ועליתי על החוף בקרבת משמר-השרון ומעברות.

אלונים, דצמבר 1976

שרה גושן (ויינגרז'): בעיות חברה במרכז החיים

הגעתי לקיבוץ ההכשרה בביאליסטוק בקיץ 1935 בכמיהה לעלות ארצה ולשנות סדרי חיינו. בשל חוסר עליה, נפסק זרם היוצאים לקיבוצי ההכשרה. לעומת זאת הגיעו לביאליסטוק חברים מפלוגות הגוש שחוסלו. אז התחלנו לסדר את חיינו בצורה קבועה יותר ופחות ארעית, במטרה להפוך את הקיבוץ לבית הדואג לעבודה, לבריאות, לביגוד וכו'. בעיות החברה תפסו מקום מרכזי בחיינו. היינו צעירים ונלהבים, אך חסרי ניסיון חיים.

החיים בדרך כלל היו חד-גוניים, אך היו גם ימי חג ומסיבות. היו ערבים בהם ה„חברה“ היו מתכנסים בפינת חדר-האוכל, מישהו פותח בשירה וכולם מצטרפים אליו.

בדרך בין וארשה לוויילנה היו נוהגים השליחים מהארץ וחברי המרכז לסור לערב אחד לקיבוץ בביאליסטוק. תחנה זו באה, כפי שהם עצמם אמרו, כדי לחמם את נפשם אצלנו.

קריית-טבעון, 1977

נחמיה פלץ: משק עזר למופת...

באחד הימים נשלחה אלינו, לקיבוץ בביאליסטוק, השליחה מארץ-ישראל, רבקה פודלוצקי ז"ל, בכדי לעזור לנו בארגון החיים בקיבוצנו. לפי המלצתה רכשנו חלקת אדמה לגני-ירק, בו שתלנו עגבניות וכל מיני ירקות אחרים וכן קנינו פרה לחלב. נמצאה חברה אחת שידעה לחלוב, ואחד החברים יצא באופן קבוע עם הפרה לרעות בשדה. ובכן, היה לנו משק עזר למופת...

ערב אחד חזר החבר הרועה בלי הפרה. תמחו החברים ושאלו: איפה הפרה? — מסביר הרועה שלנו: פרה שמובילים כמה פעמים באותה הדרך מתרגלת ולומדת לחזור לבדה, לכן הרשה לעצמו לחזור הביתה קצת מוקדם והפרה תבוא אחריו. אבל הפרה לא חזרה. אז אמר הרועה: „יעצט זע איד, אז זי איז טאקע א בהמה“ (עכשיו נוכחתי לדעת שהיא באמת בהמה). בקושי מצאנו אותה. כעבור זמן מה הפסיקה הפרה בכלל לתת חלב ומכרנו אותה. בזה חיסלנו את משק העזר.

חיפה, מארס 1977

א. פרלוביץ: בין הפטיש והסדן

מודעה פשוטה, בסגנון דומה לסגנון של שאר המודעות: „היום אסיפה, על הפרק: היחס לעבודה“.

יחס לעבודה — נושא זה לא למדנו בשום ספר לדקדוק סוציאליסטי, אין פרוגרמה מפלגתית אשר תורה לנו את הדרך, ואנו בעצמנו מוכרחים לחצוב שביל אשר יתאים לרעיוננו, ליצירתנו הקיבוצית ולמציאות חיינו. המציאות שאנו נמצאים בתוכה, לא די שהיא מרה אלא גם מסובכת.

אנחנו פועלים השואפים ורואים לחובתנו להתארגן עם יתר הפועלים, אבל כאן באה הדימגוגיה עם ההכרזות המסולפות של אנשי ה„בונד“, אשר שנאת ציון מעוותת את עיניהם ומעוותת את דבריהם; בכל ההכרזות שלהם אין אף שמץ של אמת... והרי עובדה: אנשי ה„בונד“ מארגנים שביתה ולא מודיעים לחברינו; אנו שלא ידענו, שולחים את חברינו לעבודה, וכשנודע לנו כי קיימת שביתה כמובן — אנו תיכף עוזבים את מקומות-העבודה, אבל בינתיים הם כבר הספיקו להכריז בפומבי, כי ה„חלוצים זענען שטרייקברעכער“.

ומצד שני אנו נתקלים בעובדה של זרות מצד הבורגנות היהודית. על פי הפסיכור-לוגיה שלה, החלוץ אינו פועל, הוא מוכרח לעבוד שמונה-עשרה שעות ביום, ואסור לו לנהל שביתה יחד עם יתר הפועלים. ושוב עובדה: בעיר ג. שבתו החלוצים עם יתר הפועלים, ולבסוף, את כל הפועלים קיבלו בחזרה לעבודה אחרי השביתה, ואת החלוצים — לא. ככה אנו נמצאים בין הפטיש והסדן...

הגנה ניגשנו לאספה שקיבלה את ביטויה הנכון. אין זאת אומרת, כי השתמשנו

בציטאטות ממארכס ומאנגלס זכר, שאנו כה רגילים להשתמש בהן. כאן מציאות החיים גברה על הארגומנטציה הדיאלקטית.

אנו יכולים לקבוע בבטחון, כי יצאנו מאותה השיחה מחוסנים בדרכנו להבא. לא קיבלנו שום החלטות בשטח זה — אבל כל חבר וחבר הרגיש, כי דרכנו ומהותנו מבטאים רצון היסטורי כביר — להיאחו בעבודה, להיות פועלים ולשנות את חיינו מיסודם — ויהי מה!

ביאליסטוק, „העתיד“, מאי 1935

אריה פ.: רוחות חדשות

רוחות חדשות נושבות בחיי קיבוצנו. ביחד עם הסיסמא של התנועה „מיטה לכל חבר ודירה טובה“ הכרונו גם אנו על סיסמה זו, אבל הוספנו: „חיים חדשים“. ואמנם יש לציין בשמחה: כל אחד התחיל להבין, כי החיים כאן, בקיבוץ-ההכשרה, אינם „פרוודור“ אשר מחכים בו רגע ותיכף נכנסים ל„טרקלין“ — כי אם מקום, אשר צריכים לחיות בו זמן רב, ויש להפוך את הפרוודור לבית... וככה נמצאה דירה עם חדרים מרווחים, אשר, באמת, עונג לבלות בה את הזמן אחרי העבודה.

את התקדמותנו אנו מרגישים. כל חבר בקיבוץ יש לו עתה פינה שלו. גם עבור הבגדים אחרי העבודה יש ארון מיוחד, ועבור בגדי-עבודה ארון לחדר. ביחד עם הדירה החדשה בא שינוי בעבודתנו התרבותית. יש לציין, כי הגענו לכך שמאה חברים קוראים בכל יום ספרים ועתונות. אחד הליקויים הבולטים בעבודתנו התרבותית היא הרצאה, שאין אחריה שיחה. עדיפה שיחה על הרצאה, וצריך לבחור נושא שהחבר חי בו.

ביאליסטוק „העתיד“, אפריל, 1935

שרה גנדל: קומונה במאבק על קיומה

הקומונה שלנו — יסודה בהכרת שוויון הערך של האדם, שוויון ממשי המתגשם בפרוצס חיי-העבודה נטולי היסוד של הקניין הפרטי.

הקומונה שלנו נושאת בחביונה לא רק את יצר ההתגלות של יכולת האדם, אלא גם את הרצון לתוספת יכולת וצמיחה.

הקולקטיב של היום חותר לאחדות ההווה הגופנית, הנפשית והאינטלקטואלית של האדם, תוך התגברות על ההפרדה התהומית שבין העבודה הגופנית והרוחנית.

ובינתיים אנו חיים בקומונה, המתפתחת במציאות, ויסקרית אכזרית ובודור של מלחמת אורחים ומלחמת עמים; אנו חיים בתקופה שבה תלויה עלינו סכנת-חורבן של התרבות האנושית. אין מציאות התקופה הזו מבטלת את היסוד האנושי המתמיד, הבלתי

הסצנה הראשונה

סובאלק, 1933

סובאלק, 1933

חולף, שבתוכן חיי הקומונה, אלא שהיא מעמידה בפני הקומונה בעיה נוספת, חמורה
היא: חינוך האדם, וזאת — כאשר הדור נואש ומתאבק על גורלו.
אנו חיים בימי התמוטטות הבטחון הפנימי של הסוציאליזם, בהרגשת חוסר מוצא
וחוסר ישע. נדמה לנו לעתים, כי בונים אנו את עולמנו הקיבוצי החדש על ספינה נעה,
צפה בים.

מניין יתגלה המקור לצבירת כוח מחדש? מניין תבוא העזרה? — שאלת חיסון
האופי האינטלקטואלי והנפשי של החבר שלנו בימינו אלה, אינה רק שאלה של עליית
האדם בתוכנו, כי אם שאלה הרבה יותר פשוטה, היונית, הכרחית; היא שאלת קיומה
וגורלה של התנועה.

פלוגת קרינקי, „העתיד“, יוני 1936

מרדכי עפרוני (קויצ'קו): לילות שבת וחג

בקיץ 1932 יצאתי להכשרה לקיבוץ תל-חי בביאליסטוק. לאחר נסיעה
ארוכה ברכבת מרובנה — עיר מולדתי — הגעתי לביאליסטוק בשעה מאוחרת
בלילה. בבית-הקיבוץ קיבלוני השומרים בסבר פנים יפות, כיבדוני בכוס תה
ואף התעניינו אם ברצוני לאכול. קבלת פנים כזו — השפיעה עלי לטובה בצעדי
הראשונים בקיבוץ.

בערב זה נפגשתי לראשונה עם מיטת הקומותיים. משכבי היה בקומה השנייה.
לרוע מזלי לא הצלחתי להמשיך הרבה זמן בעבודה גופנית. בא הסתיו, רבו
הגשמים וחליתי תכופות.

בעת עבודתי בחוץ עסקתי רק בנסירת עצים. הבעיה היתה איך לחדור
לבתי-החרושת. נסינו אבל הצלחתנו היתה מועטת ביותר. עבדנו בעיקר בנסירת
עצים ובגני-הירק שמחוץ לעיר.

סדר פסח שסידרנו בקיבוץ היה יפה וללא טכס מטורתי. קראנו קטעים מדבריהם
של ברנר, ב. כצנלסון, ביילינסון ואחרים, ומן הספרות הקשורה בבנין הארץ
וחירות האדם. בחדר האוכל בליל-הסדר היתה תלויה סיסמא בוו הלשון: „על
חורבות הפאשיזם יקום עולם חופשי!“ האם הסיסמא התאימה? — היו כאלה
שלא היתה לטעמם בערב זה.

לילות שבת נשאו אופי מיוחד — יפים ומרגשים. בחורים מקונגרט פולין,
שהיו רבים בתוכנו, הביאו עמם את השיר והניגון החסידי. באופן ספונטאני
היתה פורצת השירה ועמה מעגלי ריקודים ממושכים. שעות שרנו ורקדנו:
„זבחן, זבחן, זבחן צדק...“

קיבוצנו היה גדול בהשוואה לפלוגות הבינוניות — יותר ממאה חברים.
הדירה היתה ישנה והצפיפות רבה. בחורף רבו המקרים של מחלות-עור.
החברה היתה ברובה עממית, חברה עליזה מאוד. היו ביניהם בעלי השכלה
ובעלי תרבות שהשתלבו והתמזגו יפה. היחסים בין החברים היו יפים והאווירה
היתה טובה.

האישורים לעליה, שהיוו מוקד בחברה, עם כל הקושי שהיה בהם, עברו בשקט ובסדר. אולי היה מישהו שרטן, אבל הדבר לא בא לכיטוי בחיים החברתיים. קשרים טובים היו לנו עם חברי סניף „החלוץ“ במקום. בערבים, ובעיקר בלילות-שבת — היו חברי הסניף מבקרים אותנו. שרים ורוקדים ביחד. עבדתי במועצה הגלילית של „החלוץ-הצעיר“. יחד אתי פעלה יקירה (גרובר) ז'וקובסקי. היינו מבקרים בסניפים, מארגנים סניפים חדשים, עומדים בקשר עמם, מארגנים מושבות קיץ ומושבות מדריכים. אח"כ עברתי לעבוד במוכרות הגוש.

הייתי בהכשרה 2½ שנים בערך ועליתי ארצה באוגוסט 1935.

רמת-גן, ספטמבר 1976

ש. זארוםב: סדר פסח בקיבוץ

ליל הסדר הראשון החל בשעה מאוחרת מאוד. על השולחנות המתינו הקנקנים כבוקה התמד בגוון חום-כהה, גביעי הזכוכית דקות הרגליים, סכו"ם נוצץ חגיגתי ומלחיות גדושות מלח — חלוצים מרבים לתבל מאכליהם במלח, לפלל, בצל ושאר דברים חריפים המגרים את החיך.

פתחה חברה בנאום חגיגי ראשון. היא ביקשה לא לערבב את החג במושגים של יהודים קלריקאליים; יש להחזיר את החג אל שורשו המקורי — חג האביב, חג החירות. אחד מבין האורחים הרבים שהוזמנו לסדר, מתא כף בהתלהבות, אך איש לא החרה-החזיק אחריו ותקהל כולו פתח בשירה. אחרי הנאום השני ואחרי ה„הגדה“ נמוג התמד לכוסות. הדגים הממולאים היו מפולפלים ביותר והסעודה כולה — סעודת יום-טוב על העוף, החזרת האדמדמה והליפתן שבטרם החלה הסעודה בישרוהו הכפיות הקטנות שבמערכת הסכו"ם.

ה„הגדה“ היתה כולה היתול ולויתה בצחוק וקריאות הנאה. היתה זו „הגדה“ עוקצנית שניצלה כראוי את ההודמנות וחילקה „עקיצות“ על ימין ועל שמאל: המזכירות, המרכז, המשרד הארץ-ישראלי, העירייה — היא לא חסה על אף אחד. אפילו וייצמן „לא יצא נקי“ מידיה ומוראה של ממשלת המאנדט — אף זו לא היתה עליה. וכמו כן — הותקפה ללא פחד החברה פ. „הרודנית“ של קיבוץ תל-חי ששמה לוהה בתפילה לצאת משעבודה לחירות.

הסעודה ארכה זמן רב. אלה שעמדו וחיכו עד שיתפנו מקומות ישיבה, אכלו בינתיים מן המצות ובידדו את הקהל בבדיחות ובשירה. כפות ומזלגות שלא היו בשימוש שימשו להם כלי הקשה וקריאות „סליחה!“ של מגישי האוכל הנדחקים בקהל הצפוף, ליוו את השירה.

שולחן שסיים אכילתו, מתחיל לשיר; שולחן אחר פותח בשיר אחר. המנצח בתחרות הוא תמיד השולחן שליידו יושב הזמר הקנאי הבלונדיני ממישניצה, כולו להט, גילגול של חסיד שרוף. כדי לנצח את השולחן השני — הוא קם על רגליו, עיניו הכחולות רושפות אש, ידיו מתנפנות לכל הכיוונים — הוא שר וקולו

מנצה וגובר על קולות כולם. הוא אוהב לשיר, כי טובה הזימרה לחלוק, היא מעוררת, מעודדת, מוסיפה כוח.

הבחור השחרחר מגרודנה, הנמצא פה בהכשרה עם חברתו — הוא הגיבור של המשך התכנית, הוא השחקן והבמאי של הקיבוץ. כספר במקצועו מהיבית, מילא תפקיד מרכזי בערב החג — על כך יעידו התספורות והתסרוקות הטריות של החברים והחברות באולם. אבל עכשיו נתון הוא כולו לעולם האמנות, עכשיו הוא הטיל על עצמו את התפקיד להלהיב, לרגש ליבותיהם של 150 הקיבוצניקים עם כל האורחים ושאר הצופים שהתקהלו כאן. ואמנם עושה הוא כמיטב יכולתו, טורח להגיש „סחורה“ ראויה לשמה שתכבוש את לב הקהל. והקהל — ככל קהל בעולם מביע „מבינות“:

— ובכן, מה אתה אומר ?

— גראנאך.

— מאיסי.

— אילו, לפחות, לא היה משתנק.

— מוטב שילך להביא בצלים.

הקיבוץ שר. מישהו שר סולו ומקהלה מדברת מציגה מכונה. „טכנאי־הבמה“ של הקיבוץ מאיר את האולם החשוך בזרמי אור צבעוני השוטפים את השחקנים ואת הקהל.

לאחר המופע יוצא הקיבוץ במחול ההורה — הורה קיבוצית סוערת.

„ידיעות“, אפריל 1936

ש. אלטר (שימק), אברהם אגסי (ברנבוים):

הסטודיה הדרמטית

ביקורו של תיאטרון „הבימה“ בפולין בשנת 1927, הביא להתעוררותם של צעירים לפעילות באמנות התיאטרון בשפה העברית. באותה שנה התארגנה בעיר לודו' סטודיה דרמטית שקיבלה עידוד רב ועזרה מאנשי התרבות בלודו', ביניהם המשורר יצחק קצנלסון.

הסטודיה הקיפה קבוצה גדולה של צעירים שבאו מתוך שורות „החלוק“ וחניכי תנועות הנוער החלוציות. הלהקה הודרכה שנתיים ע"י השחקנית מרים ברנשטיין־כהן ולאחריה ע"י אמנים חשובים אחרים. הסטודיה הגיעה לדרגה אמנותית גבוהה ותפסה מקום חשוב בלודו'.

כחניכי תנועות חלוציות שאפו רובם לצאת להגשמה. לימים, התארגנה מתוכם קבוצה, שהחליטה לצאת להכשרה. בדעתם היה להמשיך בפעילות הבימתית ולשלב אותה עם חיי ההכשרה. מרכז „החלוק“ הועמד בפעם הראשונה בפני בעיה מעין זו, והקבוצה נשלחה לקיבוץ „שחריה“ בבאראנוביץ'.

הנסיון בבאראנוביץ' לא עלה יפה. מציאותה של קבוצה מאורגנת כקבוצת

הסטודיה על בעיותיה המיוחדות נראתה כחורגת מן המקובל והיה חשש שמא יביא הדבר לערעור החיים החברתיים.

בדירתנו גרו 20 חברים בשני חדרים. אנחנו, חברי הסטודיה, עשרה במספר — גרנו בחדר אחד יחד. ראינו חיוב באפשרותנו להיפגש תכופות ולהחליף דעות בינינו על בעיות החוג הדרמטי. אך היו חברים שראו בנו כעין פלוגה קטנה נפרדת, מתבדלת. אף הדביקו לנו שם גנאי: „אינטליגנטים“... בפעילותנו היינו צריכים לבוא במגע עם חוגים שונים מחוץ לקיבוץ וגם הדבר הזה לא נתקבל בהבנה מלאה מצד החברים. ראו בזה כעין סטיה מהנהוג המקובל. על רקע זה נוצרו חיכוכים וקשה היה לנו להישאר במקום, ולאחר ארבעה חדשי חיים בבאראנוביץ' עברנו לקיבוץ בביאליסטוק.

בדרך לביאליסטוק עשינו חודש ימים בסלונים, מחכים להחלטת המרכז על מקומו החדש, שטרם הוחלט עליו. ערכנו בינתיים סיבוב של הופעות בקיבוצים בסביבה וערבי משחק וקריאה בסלונים עצמה. הצגנו דברים קטנים, „קליין קונסט תיאטר“, בתנועה ובצליל. הופענו בעברית וביידיש. המחזנו מיצירותיהם של שלונסקי, קיפלינג, פן, למדן, יצחק קצנבלסון ועוד. ערכנו גם הצגות לילדים. בקיבוץ בביאליסטוק נקלטנו טוב. כאן מצאנו את מקומו וניתנו לנו התנאים לעבודת הסטודיה, כמובן, בהתאם ליכולתו של הקיבוץ. העיקר שהיתה אווירה נוחה ומעודדת ויחס של הבנה מרוב הציבור לפעילות שלנו.

חברי הסטודיה ראו בקיבוץ את הדרך להגשמת מאווייהם, להגשמת הערכים החברתיים-החלוציים ורצו להתערות בחיי ההכשרה באופן מלא. כאן לא גרנו יחד בחדר אחד, אבל באותו הבית וקיימנו את מפגשינו לפי הצורך. את החזרות קיימנו לאחר העבודה. את ההכנה ועיבוד החומר, לימוד השיר והאימון ערכנו באחד החדרים, שהתפנה בשבילנו.

יריעות התפאורה ובגדים הבאנו עמנו מלודז'. לכל אחד היתה חולצה כחולה אחת עם רוכסן אדום ושניה ירקרקה ומכנסים שחורים. לבחורות אותן החולצות וחציאת שחורה. כן הבאנו עמנו כל מיני „שמאטעס“. חלק מן האביזרים שהיו נחוצים סיפק לנו הקיבוץ.

את החזרות ה„גנרליות“ ערכנו באולמות של התנועות החלוציות והצינוניות. ההופעות עצמן היו באולם המקומי, אם היה כזה במקום שבו הופענו. בביאליסטוק קיימנו קשרים טובים עם חוגים שונים בעיר. הקיבוץ היה מעונין בהופעת הסטודיה בעיר, גם כאמצעי לקרב דרכה את הציבור היהודי אל הקיבוץ.

הופעותינו עוררו הדים חיוביים בעתונות. הוכחנו שגם בקיבוץ ההכשרה יש מקום, ואף ניתן, לפתח ערכים תרבותיים-אמנותיים. ההופעה הראשונה שלנו בביאליסטוק אורגנה ע"י ויצ"א, אך בדרך כלל, אורגנו ההופעות בכל מקום ע"י התנועות החלוציות.

בקיבוץ השתתפנו באופן פעיל במסיבות-שבת, במסיבות חג ובכל האירועים האחרים. הופענו גם בפלוגות הגוש ובכנסים של „החלוץ“ ו„החלוץ-הצעיר“. בעקבות הפעולה המבורכת שלנו, הועלתה במרכז „החלוץ“ הצעה שהסטודיה תצא לסיבוב הופעות בקיבוצי ההכשרה ברחבי פולין. השתתפנו בכנס גדול

של קיבוצי ההכשרה בלוצק ולאחר מכן ערכנו שורת הופעות בקובל, ורבה, קרמניץ, מצ'יוב, רובנה ועוד.

בשנת 1934 ביקר בפולין תיאטרון הפועלים מארץ-ישראל — „אהל“, מרכז „ההלוץ“ הזמין אותנו לווארשה לפגישה עם אנשי התיאטרון. ביקרנו בכל ההופעות וקימנו עם אנשי ה„אהל“ שיחות על דרכנו האמנותית ועל הרפרטואר. וכמה אפיוזות מהופעותינו:

במצ'יוב הופענו במחסן של מכבי-האש, שבו היתה במה. התאורה היתה בעזרת לוקסים. והנה כבו הלוקסים — ומסביב חושך. מצאנו מיד עצה: ביחד עם ברונקה זאלצמן, ועל ידה, הופיע אחד שהאיר בנר... גם פעמון לא היה באותו „אולם“. מה עושים? — מלאנו בקבוק במסמרים והרי פעמון...

בלאבוויץ באנו לתחנת הרכבת ואיש לא הופיע לקבל פנינו. היתה כנראה אי-הבנה. מהתחנה לעיירה מיספר קילומטרים ולא ידענו את הדרך. מנהל התחנה הראה לנו את הדרך ואנו נסחבים עם המוודות ויריעות-התפאורה ביום חורף, הולכים ומועדים בשלג. רק כאשר הגענו לעיירה פגשו בנו הבאים לקראתנו. להופעה היינו זקוקים לפסנתר, שלא היה בנמצא בידי היהודים, אלא רק בידי ה„גלח“ (כך קראו לכומר הפרובוסלבי). הודות להיכרות של אחד מבני העיירה עם הכומר הושג הפסנתר, אך נשארה הבעיה: איך להעביר אותו, מבלי שיקבל איזו טלטלה ומבלי שיופר האיוון שלו. סחבו אותו בסדינים ובשמיכות תוך מאמץ לא להורידו על הקרקע — וכך גם הוחזר לביתו של הכומר... בעיירות הקטנות היו עפ"י התנאים קשים, אך בכל המקומות היו האולמות מלאים עד אפס מקום.

כללו של דבר, הסטודיה הדרמתית היתה תופעה בלתי רגילה. היה זה נסיון רציני לגוון את החיים התרבותיים בהכשרה, וגם להעניק מטובה לציבוריות היהודית במקום מושבה, וגם במקומות אחרים.

לאחר שנה וחצי בהכשרה עלינו יחד ארצה, כסטודיה בהרכבה המלא. בבירורים עם מזכירות הקיבוץ המאוחד החלטנו ללכת ל„הכובש“ בכפר-סבא. למחרת בואנו לשם עברה כל הקבוצה ל„שטח“ בו התחילה התישבות הקבע של הקיבוץ.

למרות הקשיים שנוצרו בגלל ה„מאורעות“ בימים ההם, המשכנו יחד בפעילות האמנותית שנים מספר והופענו ברמת-הכובש, ברמת-רחל, בנען, בחיפה, ביגור ועוד.

רמת-הכובש, יולי 1976

פרוגרמה.

הסטודיה

הדרמתית העברית

1. מול-הישימון — א. שלונסקי
2. יפוניה — י. קצנלסון
3. מאשינען-אינוואלידן — שניאור-לוצקי
4. הרכבת — א. שלונסקי
5. אוהל-שח — א. שלונסקי
6. S. O. S. — מ. לוסטרניק
7. חפצי-בה — י. קצנלסון
8. שטיוול — ר. קיפלינג
9. לודו' — מ. לוסטרניק.

יום ג' 15/1 — 9 בערב

יום ה' 17/1 — 9 בערב

יום א' 20/1 — 3:30 אח"הצ

הביום קולקטיבי.

תפאורות: הציר א. הנדלר.
חלבושת:

הסטודיה הדרמטית מופיעה בקיבוצים ובסניפים

קבוצת חברים מתוך „החלוץ” — הקשורים יחד זה כשמונה שנים בתור סטודיה דרמטית, חברים יוצאי סניף לודו' — יוצאים עכשיו בסיבוב אל הקיבוצים והסניפים.

החברים האלה ידועים כבר בחוגים שונים של „החלוץ”, וגם בחוגי הציבוריות העברית בלודו' ובמקומות אחרים. בזמן האחרון הם עבדו בקיבוצי ההכשרה בבאראנוביץ' ובביאליסטוק. בשני המקומות האלה, לאחר יום-העבודה הקשה, ובתנאי דירה מאוד לא נוחים — היו עובדים בלילות עבודה של אמנות. הכינוי כמה דברים חדשים, בסצינות קטנות ובדיקלום קולקטיבי. הריפרטואר שלהם הוא בעיקרו עברי ובחלקו בידישי.

עכשיו יוצאת הקבוצה הזו — בסיועו של מרכז „החלוץ” בפולין — לסיבוב לגליל ביאליסטוק-גורדנה. הם יבקרו כמה סניפים וקיבוצים. בכל מקום יהיו כמה ימים. מלבד הופעותיהם — הם יעזרו לכל קיבוץ לארגן איוו שהיא פעולה אמנותית במקום.

החברים בסניפים ובקיבוצים נדרשים לעזור להם בפעולה זו. נקווה שעבודתם בתוכנו תהיה לנו לברכה.

ולחברים מהסטודיה, אשר יצאו זה עתה מקיבוץ ההכשרה תל-חי בביא-ליסטוק — נאחל קשרים אמיצים עם התנועה שלנו, עד עלייתם — כאן, ולאחר עלייתם — בארץ.

„העתיד” ספטמבר 1934

העתונות מעריכה

לפנינו מספר קטעים מהעתונות להערכת הופעותיה של הסטודיה:

בעתון „באראנאוויטשער וואך” מ-22 בדצמבר 1933:

בשהותה הקצרה של הסטודיה העברית בקיבוץ ההכשרה „שחריה” בבאראנוביץ נתחבבה על קהל הצופים משכבות רבות שהתרשמו מהרפרטואר המקורי והאמנותי. ההצגות זכו להערכה ולהתלהבות.

בתכנית הופעותיה היו: אטיודים מהספרות הקלאסית, מהספרות העברית ואחרי כן העלו את המחזה „קיבוץ גלויות” של יצחק קצנלסון „משיח בן-יוסף” לב. שטיינמן, „השופטים” לסופר הפולני וויספיאנסקי ועוד.

א. מאלאכאווסקי

בשבועון בידישי בקרמניץ:

— — — הבחורים והבחורות בחולצות החלוציות הציגו הצגה שהפליאה את

הצופים בה.

כל יחידה של התכנית עוררה התפעלות ועמדה על רמה אמנותית גבוהה. לא ייאמן, כי כל זאת בוצע ע"י אנשי-הכשרה.

החלוצה הצעירה ברונקה זאלצמן הרשימה מאוד בהופעתה כ"יאפאנית",
"בת חסידים", "וואלס" למשורר לוצקי וכן בדקלום, "אירון".

ל. ראזענטאל

בעיתון "באראנאוויטשער וואך", 1933 :

— — — ההצגה "שהרית לילדים" שנועדה לתלמידי ביה"ס רכשה את
לבבות כל הצופים הצעירים.

ההוכחה לכך: הצחוק שהדהד באולם. היה עונג רב לראות איך הילדים
מתענגים ונהנים מההצגה.

א. מאלאכאווסקי

שרה צוך (שלישמאן): חוגי "הפועל"

ביוזמת חברים אוהבי ספורט התארגן בקיבוצנו "הפועל" והתפתחה בו
פעילות ספורטיבית. החבר מאקס (סנדלר בקיבוץ), שהיה מדריך ב"הפועל"
בעירו בגרודנה לפני צאתו להכשרה, אירגן חוגי התעמלות ואימן אותם. קבוצת
החברות אליה השתייכתי, היתה די גדולה במספרה, התמידה בפעילותה ונהנינו
מאוד. היו חברות שלפני כן לא התעמלו כלל והגיעו להישגים יפים בהתעמלות
על מכשירים. התעמלנו בערבים ובעיקר בשבתות בבוקר.

הגעתי לביאליסטוק מהפלוגה בשדליץ, בה עשיתי רק מספר חדשים. לשדליץ
באתי באפריל 1934. בפלוגה היו אז 30—40 חברים. גרנו בפרבר בקרבת הרכבת,
בבית גדול, בו התגוררו הרבה דיירים. ברשותנו היו שתי דירות. היתה מורגשת
אנטישמיות והבחורות לא יצאו לבדן לרחובות — המצב בפלוגה היה קשה
והעוני גדול.

אני עבדתי בטיפול ילדים ובמטבח. כן ארגנתי שם את הנהלת החשבונות.
כעבור 3 חדשים נקראתי לבוא לביאליסטוק. בתחילה עבדתי שם בחקלאות,
בגני-הירק מחוץ לעיר. בגנים אלה, בהם גידלו עגבניות עבדנו בעידור, בעישוב,
באסיף וכן בעשיית שימורים ומיץ עגבניות. רוב הזמן עבדתי במשק-בית אבל
בכל מיני הזדמנויות השתדלתי לצאת לעבודת-חוץ ולפעמים הצטרפתי לבחורים
בפריקה.

היה כמובן הבדל גדול בין ביאליסטוק לשדליץ. הקיבוץ פה היה מסודר,
הדיור יפה, ארונות בפרוזדורים וכו'. גם מבחינה תרבותית עמד הקיבוץ על רמה
והחברה היתה נחמדה מאוד.

במארס 1935 עליתי ארצה במסגרת העליה למשקי הפועלות.

חיפה, נובמבר 1977

מוטל קוסטין: ערבי קריאה

לילות השבת היו לפעמים לובשים אופי מיוחד — יפים ומרגשים. בקיבוץ גדול כשלנו שהרכבו האנושי ומוצא חבריו שונה נמצאו תמיד חברים בעלי יכולת וכשרון אמנותי שתרמו רבות להעשרת חיי התרבות. ערבי קריאה ודקלום, שירה וריקוד יצרו אווירה של התרוממות רוח. לאחר שבוע של חיי יום-יום אפורים, חשוב היה לשזות ליום השבת, יום המנוחה, אופי מיוחד ולהעניק לחברים הרגשה נעימה.

ביום שישי, לאחר העבודה, היו מתרחצים, מתלבשים ושוכבים לנות או הולכים לקרוא עתון ולשמוע רדיו. לכבוד שבת היו לובשים חולצה לבנה (למי שהיתה לו) או חולצת שבת אחרת והנה — אווירה של שבת. לאחר הארוחה היו מתאספים בחדר-האוכל ומקבלים את פני השבת, אם באופן ספונטאני או במאורגן, שרים ופורצים בריקודים נלהבים וממושכים. ואם בערבים כאלה השתלבה תכנית אמנותית, והיתה החוויה שלמה. הסטודיה הדרמתית מלאה בזה תפקיד חשוב ביותר.

אהרי המסיבה היו חברים שנשארו עוד לשבת ע"י מקלט הרדיו ושומעים קונצרט או מוסיקה לריקודים.

בתקופה מאוחרת יותר, לאחר עלייתם של חברי הסטודיה ארצה, היינו אנחנו, אני וחברתי לאה, תורמים את חלקנו לנו ללילות השבת בדרך המיוחדת לנו. שנינו היינו חברי הסטודיה הדרמתית ע"י סניף „פרייהייט“ בגרודנה ובבואנו להכשרה התחלנו באירגון ערבי קריאה.

בשנת 1936 בשובי מהחופשה מגרודנה, ההלטתי להופיע באחד מלילות השבת בערב קריאה (ביידיש, כי עברית ידעתי מעט). לכשנוכחתי בהצלחה, המשכתי בארגון ערבים כאלה פעם בשלושה שבועות או פעם בחודש, וכך — במשך זמן די-ממושך.

שונות היו התכניות, ועיקרן — רציטאציות. פעם ערכתי גם אינסצניזאציה מ„מסדה“ של יצחק למדן וארגנתי הופעה — תיאטרון בלי במה. קראתי משיריהם של איציק מאנגר, פאלק האלפרין, משה נאדיר, ח. אורלאנד, של סופרינו ברוסיה — לוצקי וכאריק ומשלים של שטיינברג. כן הייתי מקריא את ה„נעילה“ של י. ל. פרץ וה„כשר-טאנק“ של לייב נאדוס. החבריה היו שמחים מאוד, ממש יוצאים מכליהם. אשתי, לאה, היתה מרכות את השירה והריקוד. לפעמים היו משלבים יד על כתף, יוצרים שורה ארוכה ומתמשכת שהיתה עוברת בריקוד מחדר לחדר. כך היו סובבים-סובבים עד שהיו נופלים.

חברי הקיבוץ ברובם באו מעיירות קטנות ולא ראו בחייהם הרבה הופעות תיאטרון ולא כל שכן ערבי קריאה. ההופעות שלי ריכזו הרבה חברים, עניינו אותם מאוד והיתה הקשבה.

גם תושבי ה„כאנייקעס“ היו באים וצובאים על החלונות לראות את ה„ארטיסט“ בהופעותיו.

במשך הזמן התיידדתי עם הח' בוגאטיר מקיבוץ השומר-הצעיר שבעיר ויחד ארגנו הופעות משותפות לשני הקיבוצים. לפעמים הופענו גם מחוץ לכתלי הקיבוץ, ביחוד בעת תעמולת בחירות.

עשיתי בהכשרה 6 שנים. מלכתחילה לא העלינו על הדעת, שהייה רבה כל-כך בהכשרה. המחשבה היתה נתונה תמיד לעליה: מתי יבוא היום המקווה? והיו ערבים של עליית „המוראל“, ואלה בעיקר כאשר הגיעו שמועות על קבלת סרטיפיקטים. אך בסופו של דבר — עליתי בדרך בלתי-ליגאלית, באנית המעפילים, „אטראטו-פנמה“ והגענו במארס 1939 לחוף נהריה.

הל-אביב, יוני 1978

ש. זארוםב: עולי רגל לכינוס

ברגל באו. ימים שניים-שלושה עשו בדרכים. שופים מחמה ורוח, מאובקים מכף רגל ועד ראש, מקלם בידם ותרמילים על שכמם, הכיסים מלאים רשימות ופתקים ובלב התלהבות אין קץ. שער ראשם פרוע וקלוט מאבק וזיעה. העיניים לטושות במין תהייה כפרית ולהטות-נוצצות מתוך פרצופים סמוקים — בחורים ובחורות מקיבוצי וולקוביסק, סמיאטיץ', סוקולקה, אוגוסטוב וואנגרוב. מהלך ארבעים קילומטרים רחוקה וולקוביסק מביאליסטוק, סוקולקה — חמישים; סמיאטיץ' — מאה; מאוגוסטוב לביאליסטוק מאה ושלשים ק"מ, ומוואנגרוב — מאה ושמונים. ביאליסטוק עיר גדולה לאלהים, עיר ואם בישראל. בה המזכירות של הגוש. לביאליסטוק יבואו תכופות חברי המרכז, אליה יבואו שליחים מארץ-ישראל. ספריה גדולה בעיר וקולנוע... ובקיבוץ שבעיירה מנותקים מן העולם הגדול, ואין תימה שמלבד הצירים, נבחרי הקיבוצים, באו אל הכינוס סתם חברי, מאלה ששבועו דיים שלוות השקט ודם הנעורים התוסס משך אותם כחבלי סמנים לבוא אל „בין הבריות“.

החובשות השתיים יחד עם החובש, שאף הוא אינו כיום בקו הבריאות, ידיהם מלאות עבודה. יש לחבוש רגלי חלוצים שרוטות ופצועות מחמת הליכה מרובה. רבוצים הם עולי הרגל בעליית הגג, בחדר החולים, כילדי תום מתחטאים וחבריהם בני ביאליסטוק מעלים להם ארוכה באחוז וברוך.

וכדאי היה הדבר. רכים בשנים הם ושופעים מרץ ולהט, ובעולמו של הקדוש-ברוך-הוא רוח אביב ממוזגת, לא קרירה ולא חמימה ביותר. מן השדות נעלמו אחרוני שלגים והניצנים נראו בארץ — נבטי דשאים למיניהם, עולים ומוריקים לכל מלוא העין; ובכל עיירה מצוי, ברוך השם, קיבוץ בו ימצא ההלך לינת לילה ומזון, סעודה אחת או שתיים, וההליכה ברגל מסורת היא בידי חלוצים מאז ומעולם, על אחת כמה וכמה שאל הכינוס יש לעלות ברגל, ממש מצוה גדולה נודמנה ואין להחמיצה...

בחדר האוכל רב הדחוק. מסובים אל השולחנות. יושבים על החלונות, עומדים צפופים ליד הכתלים — בקושי יבקיע לו אדם דרך בין ההמוח הרב. ליד כמה שולחנות כבר יאכלו בתיאבון, בסמוך להם — אלה ינעימו שבתם בשירה, ואלה יענו אחריהם בקשקוש כפות ומזלגות. רעש המולה, ותיבת הרדיו מטרטרת ומסביב לה עומדים המגינים-החובבים, לא יסגרו בשום אופן. נוח להם דווקא ברעש הכללי. קריאות „שקט“ „הסר“ — נבלעות בחלל ואינן עושות רושם. הקהל גועש, לא איכפת לו שום דבר — חג היום בקיבוץ, חג לגוש כולו, חג שזמנו רק פעמיים בשנה ויש לשמוח בו כהלכה.

חברים מתודעים איש לרעהו — בני עיר, עיירה, חברי סניף, מי שהיו חברים לספסל הלימודים. רחוקים נעשים קרובים, קרובים שנפרדו נפגשים ומתחבקים, מקבלים ומוסרים ידיעות ופריסות שלום מקיבוצים קרובים ורחוקים. ישמיעו וילמדו שירים חדשים, ומגלגלים שיחה על העניינים שיעמדו ברומו של הכינוס.

היה זה כינוס בו השתתפו כשלושים פלוגות שבמחוז ביאליסטוק. אך למעשה הייתה זו מעין כנסת ישראל — לא קיבוצים, אלא קיבוץ-גלויות מכל קצוי פולין המדינה. באו גם מערים אחרות קרובות ורחוקות, מוהליו, מליטא, פולסיה, רייסן ורוסיה הלבנה. באו מגלויות קובל ורובנה. בחורים אמיצים ופרועי-שער, לבני-שיניים ומאדירי צחוק. באו נערות רכות הדורות פנים ותלתלים מלודז', סקרניביץ וולוצלאבק. באו בחורים מדנציג ובפיהם מין עברית מגורמנת בלשונם של רבני פרנקפורט, שבשבתם אל השולחן פיזרו גינוני אשכנז מסביבם, ומקטרוהיהם שבקצה פיהם הממולאות טאבאק קיבוצי נתנו ריח; ולידם היו מסובות עלמות משכילות מפינסק ומווילנה, עלמות ממושקפות ומפולפלות ושפתותיהן נטפו מבול של בדיחות עם ופולקלור.

„ידיעות“ גל' 7, 1935

זה עיקר כוחו של החלוץ. העמדנו בגולה בעלי רעיונות גדולים החובקים זרועות עולם, אולם גדולה מזה היצירה שבכל מעשה קטן בארץ ישראל. אם היינו גבורים לפתור פרובלימות על נייר ובהפשטה — לא היה בזה שום תיקון לליקוי הגדול שלנו. אך איש המעשה פותר בכל רגע, שלא מדעת, אלפי פרובלימות. והנה בינינו, המסולקים, מכל בנין, וביחוד מבנין המדינה והמסתפקים רק במחשבות ובהפשטה, קמו אנשים הבונים בידיהם את חיי האומה, וזהו החידוש הגדול.

ח. נ. ביאליק

ממסכת הימים

(מתוך מכתבים)

ביאליסטוק, 27.9.1933

לחברי מזכירות קיבוץ המאוחד — שלום וברכה.

בליל שבת, 14.9, התקיימה פגישת הפלוגות של גוש תל-חי בביאליסטוק במעון החדש של הקיבוץ. חמורות הן השאלות ורבות הן הדאגות של קיבוצי ההכשרה לקראת החורף והחברים התכנסו לחפש פתרונות לסבך השאלות הכאובות. רב הצורך כאן בתנועה בכינוסים ובפגישות חברים, לביטוי משותף לכל התוסס והמתהווה בכל התנועה הקיבוצית, כאן ובארץ. מצב רוח מרומם השרתה הדירה החדשה על החברים, ואמנם הדירה נהדרת. חדר-האוכל מואר באור חשמל, מקושט בתמונות של ארלוזורוב, ברנר, ברוכוב, טרומפלדור ומארכס, שחבר הפלוגה צייר בעצמו, ומחדר הקריאה והמוכרות מגיע בכל פעם צלצול הטלפון המוסיף שמץ של גאווה לחברי הקיבוץ: „ראו, למה הגענו!“ כל החברים והחברות לבושים בגדים נקיים, בגדי שבת, ולולא שפת היידיש המדוברת והשלטת כאן (אגב, רבים הם החברים, המדברים עברית צחה) אפשר היה לשכוח שבגולה, ולא בארץ, הננו. כמובן, שזה רק בבית, כי בחוץ יורד גשם סתיו; בבית כל הפנים מוארים באור של שמחה וחג. נשכחו לרגע קט ימי החולין ספוגי הסבל והקושי של כיבוש עבודה ויצירת חברה חדשה וכיבוש האדם לעבודה ובייחוד לחברה חדשה.

החברים התיישבו בציפיה רבה מסביב לשולחנות לארוחת-הערב. דלה היא הארוחה ונמשכת זמן רב, בשל מיעוט כלי-האוכל. ברור לכל המתבונן בערב זה, לחברה זו, שלא הארוחה היא המזינה, כי אם דבר-מה שאין למשש אותו בידיים, אבל מציץ מכל ומחמם ומאחד את הלבבות השירה בוקעת ועולה למעלה. גם קיבוץ השומר-הצעיר, המורכב משני ריכוזים, „במסילה“ ו„עמל“, נמצא כאן, וגם חברי הסניף. חדר-האוכל מכיל את כולם ומשווה חן וחברות למסיבה הזאת, וכל אחד, גדמה לי, מרגיש בלבו מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד.

ופתאום מזכיר הגוש דופק על השולחן ומפטיק את השירה ומכריז על פתיחת הכינוס, לא בדברי חולין, כי אם בברכות ובמסירת רשמים מאי ע"י הח' פינשטיין (שפר). רשות הדיבור מקבל חבר מקיבוץ „במסילה“, הוא מתחיל את ברכתו: עוד לפני כמה שעות עבדנו יחד עם חברי קיבוץ תל-חי. מציין את יחסי השיתוף והחברות השוררים בין שני הקיבוצים, השוה"צ והקיבוץ הסתם-חלוצי, ומסיים בברכת עבודה פוריה וכנות ורצינות בחיפוש הפתרונות לשאלות העומדות על סדר היום, ואגב, רומז שלא בהכשרה המעורבת תמצא התנועה את תיקונה.

הח פינשטיין מסר לחברי קיבוץ תל-חי בגולה דרישת-שלום מהגליל-העליון וביחוד מתל-חי ועל ערכו של הגליל העליון לעתיד הישוב העברי בארץ ולחקלאות. אחרי ההרצאה שוב שירה, רציטאציות (דקלום) ודברי סיום שלי.

בלילה נהפך חדר האוכל לחדר-שינה, פיורו קש על הרצפה ומקום לא חסר בו לכל האורחים הרבים שנתכנסו בערב זה לקיבוץ.

למחרת בבוקר התחיל עצם הכינוס: בירור שאלות, שלא קל למצוא להן פתרונות.

המצב החמרי הקאטטרופלי שבו נתונות העיר והעיירה היהודית בפולין אינו מאפשר לקיבוץ התפתחות כלכלית נורמאלית ורבות התנודות בקיבוץ במשך השנה. חוסר הקרדיט והלגת שכר-העבודה של נותני העבודה מקשים על קיומו של הקיבוץ ואינם מאפשרים לסדר הזנה יתר ראציונלית בגבולות הכנסותיו, וכחוצאה מזה ריבוי החולים — מהם הברים שבאו לקיבוץ חולים ומהם שחלו בתוך הקיבוץ. לא מעטה העזרה הרפואית כלל וכלל, שהקיבוץ מגיש לחבריו ואין ספק שמצבו של החבר החולה בקיבוץ יותר טוב ממצבו של פועל בודד בפולין, אבל אין זה מנחם. רצינית היא השאלה והקיבוץ מתחבט בה זה שנים. התעקשו החברים, כי שאלת החבר החולה מוכרחה למצוא את פתרונה אך ורק בגבולות הקיבוץ ולא מחוצה לו. רבות וחשובות היו השאלות, אם כי לא חדשות: שאלת העבודה לקיבוצים בחדשי החורף, ושאלת בגדי החורף ונעליים. דל וקטן הוא מחסן הבגדים שהחבר מביא כיום לקיבוץ ולכן רבה המצוקה בשטח זה, ובייחוד לקראת החורף. יש רצון עז לחברים לשפר את החיים בקיבוץ ולשוות לו צורת חיים קבועה. הסעיף של העבודה התרבותית בדו"ח של הפלוגות מעורר דאגה רבה. בכל המקומות היו התחלות לשיעורים לעברית אבל בלי המשך. כעת שוב התחילו בכל הנקודות ללמוד עברית, ומי יודע אם לא יפסיקו שוב. אין שיטה לעבודה התרבותית. חסרים הכוחות התרבותיים ובעיקר ההרגל וההכרה לחברים בהכרח הדבר. המצב בשטח זה הוא יותר מדי רציני ועל התנועה כולה לרכז את תשומת לבה לנושא זה ולעשותו לזמן ידוע למרכז הכובד.

בסעיף האחרון של סדר היום: שאלות הוועידה של „החלוץ“. היה ויכוח ער שבו השתתפו חברי השוה"צ לא פחות מחברי תל-חי ואפשר היה להיווכח שהחברים חיים והוגים בשאלות אלו הרבה מאוד. הוויכוח התנהל בעיקר בנקודות אלו: הכשרה מעורבת ושאלת תנועת-נוער בתוך „החלוץ“. חבר אחד מהשומר-הצעיר אמר, שההכשרה המעורבת צריכה לצאת לפועל רק לאחר איחוד התנועה הקיבוצית.

אם כי הוויכוח היה מאוד מתוח והתנהל מתוך רגשנות רבה, עמד בכל זאת על הגובה ונגמר רק בשלוש בלילה תחץ לתץ, שכעבור שעות אחדות צריך לצאת לעבודה.

מרים שלימוביץ'

א

ביאליסטוק, 12.4.35

שלום לכם, חברים!

אני כבר חדשים בפולין וקרוב לחדש בגוש ביאליסטוק. רוב הזמן הייתי בניסיעות ובביקורים בקשר עם האישורים לעליה, ובביאליסטוק עצמה — רק כשבוע ימים שהשתקעתי בה.

בגוש ביאליסטוק 15 פלוגות. המרחקים כאן לפי מידות א"י הם ענקיים. מכאן לסובאלק, הנקודה הרחוקה ב„גוש“, 150 ק"מ. כאן נסיעה קצרה ורגילה היא עד 100 ק"מ. בקשר עם האישורים הייתי ב-9 פלוגות: סמיאטיץ', תחנת סמיאטיץ', גוויץ', מילייציץ', סוקולקה, וולקוביסק, סויסלוץ', היינבוקה וקרינקי. כולן פלוגות קטנות, 25 עד 50 חברים. הפגישה הכי קשה עם ההכשרה כאן היא בשעת

האישורים. כל העכור כאן ביחסים בין האנשים ובהלך-הרוח בין החברים עולה בשעת האישורים.

נסעתי ביחד עם חבר אחד ממוכירות הגוש, כי נחוץ בכל זאת להכיר קצת את הפלוגה והחברים גם מקודם. היינו בכל פלוגה יומיים. אני דווקא רציתי להישאר יותר, ובכל המקומות גם ביקשו להשאר לפחות לכמה שבועות, אבל מהרגו כי צריכים היינו לגמור את האישורים. (עכשו אני רואה שבעצם לא היה צריך למהר כל כך, בקשר עם המצב בעליה). בכל מקום התקיימה שיחה לפני האישורים. אני דיברתי והחבר מהמוכירות, ועפ"ר השתתפו גם כמה חברים מהפלוגה. דברי החברים הם עפ"ר כל כך בנליים ונדושים ויחד עם זה יש בהם גם התחמקות ידועה. במשך כל השנים שהייתי בארץ, בקיבוץ ובמשק, לא שמעתי כל כך הרבה פעמים את המלה „קיבוץ“, כפי ששמעתי אותה כאן במשך השבועות הספורים שאני נפגש עם ההכשרה. עצם הדבר שכל כך הרבה מוכירים את המלה הזו, מראה שמהו לא בסדר.

בפלוגות הקטנות המצב החברתי קשה מאוד, היחסים גרועים מאוד, ויש סיבות אובייקטיביות ליחסים אלה. מספר קטן של חברים, כל החיים מצטמצמים בכמה חדרים וגם בעבודה. ואם להוסיף לזה את הרמה הנפשית-התרבותית, וגם הזמן הממושך שכל חבר נמצא בהכשרה, אותו המספר הקטן של החברים שמוכרח לחיות ביחד, ולא אציין כבר במיוחד את תנאי הדירה, הכלכלה, הלבוש; אם תצרפו את כל הגורמים ביחד, הרי ברור שקשה מאוד שיהיו יחסים אחרים.

הרשמים רבים מאוד, וגם קשים ומרים. הייתי במקומות רבים, בעיירות רבות, בכל פלוגה הייתי הולך ומבקר את העיירה ובמקומות העבודה שחברינו עובדים. מבחינה זו ודאי כבר למדתי הרבה וזה חשוב בשבילי מאוד. בכלל סביבת ביאליסטוק היא תעשייתית. הסביבה יותר עשירה מוהלין, וגם מצב הקיבוצים כאן מבחינה כלכלית וארגונית, עולה על מצב הקיבוצים בוהלין.

כתבתי על הרשמים הקשים והמרים ועוד אכתוב ביחס לזה. והרי איני צריך לכתוב לכם את היפה והטוב בהכשרה. נחוץ להכיר קצת יותר מקרוב את העיירה היהודית שחורבנה הנפשי הרבה יותר גדול מחורבנה הכלכלי. ככל שאני אגייס את כל כוח התאור שלי, כדי לתאר את חורבנה של העיירה, לא אמסור אפילו מקצת מזה. וכשאתה רואה את זה, הרי שההכשרה — הפינה היותר יפה שישנה עכשו ביהדות הפולנית אבל לי וגם לנו זאת לא נחמה. ובכל מקום הייתי מדגיש את זה, כי החברים כאן לא מעריכים די את חייהם בהכשרה. אם כי כל אחד מרגיש את זה בזמן שהוא נמצא בחופש בעיירתו, עד כמה הוא ממש בורח בחזרה לקיבוץ. אין שום מקום אחר עכשו ביהדות כאן, שבחור צעיר יחיה בסיפוק יותר, חיים עם תוכן חשוב יותר, חיים שלמים ומלאים יותר מאשר כאן בהכשרה. אבל לי אין בזה משום נחמה, כשאני חושב שאלה יהיו אח"כ את החומר האנושי של א"י החדשה, הקיבוצית ואפילו לא הקיבוצית, הן לנו יש גם איזה שאיפה דרישה ביחס לדמות של פועל בודד בארץ. — — —

בפלוגת סמיאטיץ' — 48 חברים. היחסים התרבותיים די טובים. עובדים כולם בבת-החרושת ללבנים (קבלנות). שכר העבודה די טוב: 2 זהובים או 1 חצי ליום. אבל אילו ראינו באיזה תנאים היגיינים עובדים, איזו תנאים נוראים, והעבודה מאוד מוזיקה לריאות. שכר העבודה נמוך גם לפועלים מקצועיים. לנו פשוט קשה לתפוש את זה. בת-החרושת עם מאות פועלים — והעבודה פרימיטיבית מאוד, ואין לגמרי

ארגון מקצועי. ובכלל כשביקרתי תעשיות שונות נוכחתי עד כמה פועלים מקצרים את חייהם ואיך ובאיזה תנאים מכינים מוצרים יפים שמגיעים אלינו. העבודה „בקלות“, (חרסינה) בעיקר ע"י התנורים הגדולים, ששורפים את „הקלות“, ואח"כ כשפותחים את התנור ומצייאים אותן — היא נוראה. בעיירה זו רק בתי-חרושת „לקלות“. בתחנת-סמיאטיץ' (נוז'ץ) — בתי-חרושת לדיקט וניר שחור מוזפת („פפה“). בתי-חרושת גדולים מאוד. החברים סיפרו לי ששלחו גם לארץ קרונות אחדים דיקט, ועל כל חבילה רשמו את שם הפלוגה. את הדבק לדיקט מכינים מדם בהמות. את הדם מביאים בחביות מבתי מטבחים. תארו לכם איך זה לעבוד במחלקה ההיא שמכינים את הדבק.

בהיינזבקה — מנסרות ענקיות. שם ראשית היער „בילוביז“, ששטחו בק"מ מרובעים 45.000. יש שם מנסרה ממשלתית ענקית, שעובדים בה אלפי פועלים. סוויסלרץ', בתי-חרושת לעורות ובורסקאות. בתי-חרושת גדולים מאוד, והעבודה לגמרי פרימיטיבית, וריח נורא. עבודה במשמרות ביום ובלילה. העורות מתקבלים בקרונות מאפריקה. ואילו ראיתם איזה עבודת פרך ועבודה בוזיה מושקעת בעורות האלה — עד לצורה שבה העור מגיע אלינו. הפלוגה בסוויסלוצ' מונה קרוב ל-50 חבר. כולם עובדים בבתי-חרושת אלה.

בביאליסטוק עצמה, בעיר, עוד לא הספקתי לבקר הרבה. עיר גדולה. בתי-חרושת גדולים לטכסטיל. הפלוגה מונה 145 חברים. ביחס לפלוגות הקטנות יש כאן הישגים גדולים, יש קבוצת אנשים סימפאטית, בעיקר מבוגרי „החלוץ-הצעיר“, ו„פרייהייט“, שנושאים בעול הפלוגה. וגם האטמוספירה בפלוגה ויחסי החברים עולים על כל הפלוגות שראיתי. לדעתי אסור לנו להקים פלוגות קטנות פחות מ-40—50 חברים. בכלל ארץ-ישראל פופולרית מאוד, אך גם חברינו לא תמיד יודעים דברים אלמנטריים מהי הארץ והקיבוץ. יש כמעט אפילו קושי לספר על הסידורים בקיבוץ, לעומת התנאים והסידורים כאן. אחדים שואלים אצלי, האם כל האנשים בעין-חרוד גרים בבית אחד גדול. כבר יודעים שבארץ לא ישנים שניים במיטה. מה שמכאיב ומרגיז שאין שאלות כלליות ביחס לארץ, אלא כל אחד שואל אם אני מכיר את זה שנמצא כבר שנתיים בירושלים או במקום אחר, כאילו כל א"י ישוב אחד. לדעתי, אנו הולכים לקראת חורף קשה מאוד בהכשרה. חלק גדול מהחברים יגיע לשלוש שנים בהכשרה וחלק שכבר זמן רב יותר קשור עם הקיבוץ, שירת כבר באמצע בצבא שנה וחצי ושנתיים — וחזר לקיבוץ. עם העניין של הכשרה ממושכת בעצם עדיין לא השלימו, אלא רק דחו את זה מאישורים לאישורים, וחלק גדול — אילו היה יודע שזה קשור ב-3—4 שנים, כלל לא היה יוצא להכשרה. יש רפיון רוח ורפיון ידיים, שמשפיע גם על התוצרת בעבודה וציניות שעלולה לאכול את חיינו מבפנים. ובאמת יש קצת עזיבה, גם של חברים ותיקים. השפיעו, ולא מעט גרמו להלך רוח זה, גם הידיעות הנפוצות בקשר עם המצב בעליה. ההכשרה גם תקטן החורף. אין חברים חדשים שמוכנים ורוצים לצאת להכשרה. כל אחד עושה את החשבון למפרע, 3—4 שנים, ובאמצע הליכה לצבא לשנתיים, ומתי יבוא איזה סוף לזה. וענין הצבא עכשיו רציני מאוד. בשנים הקודמות היה הדבר יותר קל, הממשלה לא לקחה את כולם, ביחוד את היהודים, ואפשר היה גם לצאת את הארץ. עכשיו מהשנים 15-14-1913 היא לוקחת את כולם, באשר אלה שנות המלחמה, ומספר האנשים

משנים אלו קטן יותר. ויש מקרים שחברים שנאשרו לעליה אחר 2½ שנים בהכשרה ועכשיו צריכים ללכת לצבא ואח"כ יצטרכו להתחיל מחדש. בכל הפלוגות דורשים חברים חדשים, ולגושנו היינו צריכים לפחות עוד 100 חברים נוספים והם אינם. ויש פלוגות שבשבילם זאת כמעט שאלת קיום, הן במובן החברתי והן במובן הכלכלי. רצינית מאוד — היא שאלת החולים, ולקראת החורף היא נעשית גם חריפה יותר. ויש חולים רציניים, שחלו בתוך הקיבוץ. ואני יודע, אנחנו תנועה לגאולת עם, ואי אפשר להתחשב בפרטים, אבל כשאתה נתקל בכל מקרה אישי קונקרטי כזה, הרי באמת זה לא כל כך בסדר וכואב מאוד. יש חברים שהבדיקה במשרד הא"י לא תעביר אותם, אבל הם הלא חלו אצלנו, ואם הם חולים, אין להם זכות לחיות בא"י? אמנם צריך לציין שברוב המקרים עושים את כל המאמצים ומעבירים אותם, בייחוד אם הם חברים טובים, אבל בכל זאת השאלה קשה. וברור לי ששלוש שנות עבודה בסוויטלוג' בבתי-החרושת לעורות, הרי זאת כמעט אינוואלידיות לארץ, בהרבה מקרים.

אבל כדאי לעבוד, וצריך להתמלא באהבה גדולה — — —

אריה זכאי

ביאליסטוק, 1935

ב

לפני יומיים חזרתי מביקורים בפלוגות. הייתי חמישה שבועות בדרכים וביקרתי שלוש פלוגות. עשרה ימים ויותר בכל פלוגה, אני בעד ביקורים ממושכים. שלוש פלוגות היכרתי עכשיו, יודע כל חבר בשמו, וגם הרגשתי שנתתי משהו לחברים. ועם כל הקושי וההרגשות המרות שמתעוררות בייחוד בפלוגות הקטנות, הרי ישנם גם רגעים יפים וטובים. מוולקוביסק נסעתי בחמש לפנות בוקר, לא שכבתי לישון, כל החברים ישבו אתי, סידרו לביכות ובבוקר כולם הלכו ללוות אותי לרכבת. ויש דבר מה הנוגע עד הלב ברגעים אחרונים, כשאני נפרד מהחברים. להבטיח להם שלפחות בעוד חודש שוב אהיה אצלם, וגם אני בעצמי הייתי רוצה בזה אבל אני יודע את החשבון: ארבע-עשר פלוגות בגוש — ומתי יצא לי עוד פעם להיות אצלם? ולאחר שהתרגלת כבר לחברים, התחלת במידה ידועה לחיות את חייהם, התרגלת לנוף ולסביבה, והנה שוב לנסוע, שוב לחכות באולמי ההמתנה של הרכבת. בלילה, במעבר בין רכבת אחת לשנייה. יש דבר מה מדכא באולמי ההמתנה הללו, האנשים מתכווצים בפינות ומגמגמים והרגשות שונות ממלאות את לבך... ושוב לנסוע למקום חדש, לפתוח את הנפש לסביבה חדשה ולפני אנשים חדשים. והן בכל מקום אתה משאיר מעצמך משהו — ואת צער הפרידה אתה מרגיש עם צפצוף הרכבת הנוסעת. הייתי בוולקוביסק, סקידל, דומברובה. שלושתן פלוגות קטנות עד 35 איש. המצב הכלכלי קשה בכל הגוש. חוסר עבודה בכל המקומות. התנאים שבהם חייתי בעין-חרוד הם אידאליים ובבחינת אגדה ביחס לחיים כאן. אבל התרגלתי כבר לישון בשניים במיטה אחת וגם ליתר התנאים. אף לעשן „מאחורקה" אני יודע כבר, אם אין לי סיגריות אחרות.

נו"ץ, 1932

דרוסגניק, 1933

סמיאטיץ, 1933

סמיאטיץ, בעבודת כביסה, 1933

סקידל, כולה חיה וקיימת על בתי חרושת לעורות, ואיזה עבודה מאוסה בזויה ומפרכת היא זו. חלק גדול מחברי הפלוגה חלו ונחלשו מן העבודה הזאת. בכל הפלוגות התעוררו שאלות רציניות. מה לעשות להבראת החולים האלה אשר חלו תוך כדי עבודה, אולם לפי מצבן הכלכלי של הפלוגות כיום אין אני רואה איך לפתור את השאלות האלו.

בדומברובה אכלתי „טשולנט“. העיירה מכריחה את החלוצים לאכול „טשולנט“. רב העיר כבר רצה להטיל חרם עליהם על שהבעירו אש בשבת. בזמן הראשון בתקופת „הכיבוש“ מוכרחים היו להתפלל בכל יום בבית-הכנסת והחברים שלנו עברו לפני „העמוד“. שם תמצאו עוד ישיבה וילדים בני 12 האוכלים „ימים“, למרות זה שיש להם הורים די עשירים בעיירות הסמוכות.

אבל יש דבר מה יותר קובע מאשר המצב הכלכלי, וזהו הלך-הרוח בתוך ההכשרה. רבים העוזבים. בעוד כמה חודשים יוציא הגיוס לצבא עשרות חברים. עוזבים לאחר שהיו שנים בהכשרה ונוסעים לקובה. החברים כלל אינם מאמינים שיגיעו משם לארץ-ישראל. קשה מאוד לתאר את הציפיה הזאת לעליה שעלולה להביא אדם לידי שגעון. אני מכיר חברים, הקשורים כבר עם הקיבוץ 4-5 שנים, כבר היו בינתיים בצבא וחזרו עוד פעם לקיבוץ. זה מרפה את הידיים, ונותן את אותותיו בעבודה וביחסי החברים. ובאמת לחיות שלושה-ארבע שנים בהכשרה בתנאים כאלה אין זה קל כל עיקר. במתיחות אפשר להחזיק אנשים זמן קצר אבל לא שנים. יש חברים שיצאו מהסניף עם רצון כנה ותמים לשנות את אורח חייהם וכל זה נשבר במציאות הצינית שבהכשרה.

לא פעם אני חושב, אילו יכולנו להעלות את החברים כשהם צעירים יותר, הנני בטוח כי אז היו עוזבים פחות את הקיבוץ. חברים חדשים כמעט שאינם מתוספים לגמרי. אין יוצאים להכשרה. החברים עושים גם את חשבון עבודה הצבא. עכשיו לוקחים לצבא מכל הבא, כי המגויסים הם אלה שנולדו בשנות המלחמה 1914-1915, שהילודה היתה בהן קטנה. גם מספר החברות היוצא להכשרה הוא מועט. כעבור חודשיים, כאשר תרבה העבודה, נצטרך לחסל כמה פלוגות קטנות למען לקיים את היותר גדולות. הסניפים לגמרי הרוסים ואני שבע רצון שיוצא לי לעבוד בקיבוצים. פה אפשר עדיין למצוא מעט סיפוק. מבעד לכל הלעג והציניות, אפשר לרכוש אנשים במעט אהבה וגם לדברי המוסר והתוכחה מקשיבים אם היא נאמרת בצורה מתאימה.

מכאובי מאוד שגם בין חברים טובים המסוגלים להתלהב וגם ליצור, נפרט האידיאל לפרוטות. ישנה ציניות ולעג לכל, שהם תוצאה של ציפיה ממושכת לעליה. יש ואני שומע — למה לי להתחיל עכשיו ללמוד עברית, הן זאת אספיק בשנה הרביעית להיותי בהכשרה. עוזבים גם חברים טובים שכשל כוח ציפיתם, כי בין כך יצטרכו בעוד חצי שנה ללכת לצבא.

בדרך הייתה יום אחד בגרודנה. עיר לא כל כך סימפאטית בפרצופיה. עד היום אין יהודים מהלכים ברחוב בלילה אחרי 11. בביאליסטוק יש קבוצת חברים טובה ודי גדולה. רוב הזמן אמצא בביקורים בפלוגות.

אריה זכאי

...מכתבים מגיעים מכל קצוות העולם, מהפלוגות ומהעולים, ענינים על ענינים דורשים סידור מידי ואין לכך זמן. רבות מהפלוגות דורשות ביקורים, ומי יבקר? נגשנו לרמונט (בדק בית) בדירה בברוקובה. הדירה תהיה יפה. הייתי עם ברנזון אתמול, הוא מלא התפעלות. עשינו חשבון, כי יש מקום בכל חדרי השינה ל-130 איש — חבר במיטה. יחסר לנו מקום למוזכירות ולמחסן. הצעתי לשכור חדר מיוחד למוזכירות. אי-אפשר יותר לעבוד ברעש. אמנם לי כבר לא תהיה הנאה רבה, אבל אני דואגת לבאים אחרינו.

עלה בידי כבר לקנות סינורים למטבח. בתכנית לקנות מיטות ברזל. חברי המוזכרות מתנגדים, אבל ההמונים הם בעד.

הנה יש לי תכנית נפלאה, לרכוש לנו 2 פרות. תשאל בטח — וכסף מאין? — לא לדאוג. למלכה קורנובסקי 300 זהוב במרכז, „החלוצי“ למימון הוצאות העליה והיא מסכימה שנוציא את הכסף עד לעלייתה. תמורת כסף זה נרכוש משק חי: שתי פרות, תרנגולות ואווזים וגם יונים. אולי ע"י זה נכניס אצל החברים ענין לחיים. יש לומר את האמת, כי גם הטובים בינינו חיים בלי ענין. אני רוצה שתסדר זאת בהיותך בווארשה. תוציא את הכסף ובשובך נקנה את הכל.

ביום ראשון זה, בלילה, אני יוצאת ליאשינובקה. נוסעת בעגלת חורף להשיג עציצים. בטח תצחק... הה, כמה טוב! — „איך מאך א ווינט“ (אני עושה רוח), אין דבר. רוחות כאלה — זה בריא. ומה עוד? הולים רבים. עבודה ישנה. אתמול קיבלנו אצל פינקל עבודה לשבועיים בשכר 500 זהוב. יספיק כבר להעברה לדירה. תבוא, נעביר אי אלה חברים מביאליסטוק ויחד נבריא את המצב.

יקירה גרובר

ביאליסטוק, 3.11.1935

ג

עברתי בקשר עם האישרים ב-9 פלוגות קטנות. המצב בפלוגות הקטנות מדאיג מאוד. היחסים החברתיים — קשים. ויש כמעט סיבות אובייקטיביות שמביאות אותן למצב כזה: השקיעה בקטנות של החיים, ביחסי אנשים. מעלים לסדר היום של האספות שאלות שבשום אופן אינן מעלות את החברה. לדעתי אסור לנו כמעט לקיים פלוגות בפחות מ-40-50 איש. כל הפלוגות דורשות אנשים נוספים ובשביל כמה פלוגות זאת היא כמעט שאלת קיום, ומאין נקח אותם. את הפלוגה במילייצ'יץ, בלי תוספת של חברים, הכרחי לחסל, וקשה מאד להחליט. התרכזו שם 8 עולים — וכל יתר החברים גם כן בעלי ותק גדול. ואת מצבם של חברים שהעבירו אותם לפלוגות אחרות מפלוגות מחוסלות, או סתם „מועברים“, ראיתי עכשיו בשעת הביקורים. ואשר לאישרים עצמם. הייתי בוחר לא להיות נוכח באספות אישרים, בעיקר בפלוגות הקטנות. המשקע הכי עכור עולה בשעת האישרים והדיבורים והשיחות למחרת האישרים. ומה שמכאיב ומרגיז, שאין ידיעה אלמנטרית ביחס לארץ-ישראל.

דבר כללי מחיי הארץ הקיבוץ אפשר לספר לפני אספת האישורים, ואילו אחרי האישורים כבר לא היה מקום לנושא כזה. העיקר הוא: מוכשר, סטאו', צבא, ומתווכחים במשך שעות עד אור הבוקר, מבלי לזווג מנקודה אחת, וכל פעם פונים אלי: „תסביר לנו מה זה „מוכשר“... אני מחוץ לחשובה הכללית שעונה להם, מוסיף שגם גודל ה„שדיוול“ קובע מי מוכשר ומי לא, ושגם לממשלה האנגלית יש חלק בקביעת המוכשרים לעליה. בתחנת-סמיאטיץ', אחרי האישורים, נגשת אלי חברה אחת ושואלת, איך אישרו היום את החברים, לפי סטאו' או מוכשרים — ואני עונה לה כמובן מי שמוכשר, או היא ברצינות גמורה אומרת: „אם לפי מוכשר הרי אני הייתי צריכה להיאשר“.

ועוד דבר שצריך לשרש אותו לגמרי: איוו אי-הבנה ביחד עם אי-אמון למוכירות, „אנחנו והם“... „המוכירות“ צריכה רק לרצות והיתה מוסיפה כמה אישורים לפלוגה — ההתאבקות נמשכת זמן רב...

אריה זכאי

ביאליסטוק, 24.2.1938

— — — מינדל (פוקס) מסרה לנו במקצת על ענינים שדובר עליהם בווארשה: דירה, חולים וכו'. לדעתי צריכה לעמוד שאלת תוספת כוחות לביאליסטוק. כעת זה יותר בולט מתמיד. יש לי הרגשה קשה מאוד ואני שואל את עצמי מי יודע אם אנחנו לא חוטאים כעת לקיבוץ בביאליסטוק. ואולי חטא אשר לא יכופר. דוקא עכשיו, אחרי שהקיבוץ נותח קשה, דרושים כוחות בכדי לחזק אותו, בכדי שיהיה מחוסן יותר, משאירים אותו בלי אנשים שימשיכו במה שהתחילו בזמן האחרון. יש כעת רקע לשנות, צריך רק להתמסר לדבר. בעיקר אחרי יציאתם של מינדל, פרומקה (פלוטניצקה) ויונטל (קליגר). לדעתי אורבת סכנה שנאבד גם את זה שהשגנו בזמן האחרון במובן חברתי, ואי אפשר להגיד שלא השגנו שום דבר. בעצם הדבר שהפסיקו ללכת לראינוע, לתיאטרון והפסיקו להשתמש בכסף פרטי, התחיל הקיבוץ להיכנס למסלול חיים אחרים, יותר חלוצי ויותר אחראי. המזכירות בהרכבה הדיום, שנמצאים בה רק 4 חברים, לא מספיקה. צריך שמישהו יהיה בהחלט זמן ידוע בביאליסטוק, ואם זה בלתי אפשרי צריך להחזיר את פרומקה. הפעולה התרבותית נחלשה בזמן האחרון, בעיקר בחוג העולים, אין מי שירכזו אותו. לשבת הבאה, מכינים מסיבה מוקדשת למנדלי. ובעצם הימים הקשים ידיעה משמחת: היומן התחיל להופיע השבוע יום-יום, ומטפלים בו צפורה א., ברומברג ואני. נשתדל שיתמיד בהופעתו. ואשר למצב הכלכלי: השבוע היו הבחורים עסוקים במקצת וההכנסה ליום בממוצע תהיה 65 זה. עלתה ההכנסה ביחס לשבוע שעבר. חדרנו בזמן האחרון לבית-חרושת אחד ועובדים בו כ-2 משמרות 4 בחורים, אמנם במחיר נמוך אבל עובדים בקביעות. המגיעות ידיעות מהארץ?

ושלום לכם

אריה וו.

קשה עלי הכתיבה בזמן האחרון. משברים פנימיים עוברים עלי מפעם לפעם. אחרי כל מאמץ באה תגובה של שפל ודכאון — כך קורה, בעצם, אחרי כל מפעל תנועתי אשר אני מבצעה.

גם עכשיו נמצאת במצב כזה. חליתי שבועיים קשה. מחלתי, והי מחלת הרבים ושמה — עליה. נדמה לי, כי אינני מוסיפה כבר ולא כלום בהישארותי בגולה. זה כואב ומדאיג ביותר.

הרי המצב בגולה קשה ממצבנו בארץ, ואנחנו כמעט שאיננו עושים דבר ברחוב, בין ההמונים. פעולה חינוכית בלבד אינה מספיקה עוד.

— — — ההכשרה קטנה, תנועת־הנוער אינה מספקת את הדרישה לאנשים לקיבוצים, ולא תוכל לספק את צרכי הארץ. ה„שטאב“ עייף ורוצה לעלות. שליחים אינם באים. מה יהיה? איך נמשיך לבנות את התנועה?

בכל זאת, אל יאוש! נמשיך עד כמה שנוכל ואולי נצא גם למרחב. אין לנו ברירה אחרת, מוכרחים לגדול ולצמוח. לא טוב שהאקטיבה המרכזית היא קצת במבוכה ובאזלת־יד. דעתי, שנתגבר ומי יודע, אפשר ונזכה עוד לימים אחרים — — — ואני נודדת ממקום למקום. אחרי הסמינר הגלילי שניהלתי בפולסיה, שהייתי ימים מספר בווארשה (ברחתי משם, כרגיל) ויצאתי לביאליסטוק שלי. באתי לסיום הסמינר שהיה שם. ואחר כך לקיבוץ. קיבוץ צעיר. היתה לי הרגשה משונה: בית ולא־בית.

אתמול הייתי מחוץ לעיר. יצאתי לחפש דירה למושבה. עזבתי לשעות אחדות את החבריא שלנו ועניניה ונטלתי לעצמי „חופש“... היה לי טוב! רצתי כמטורפת בין החולות. טוב לי עם הטבע. טוב לי גם עם אנשים, אך לפעמים איני סובלת אותם, כי רואה את עצמי מחוסרת אונים לעזור להם... ובורחת — — — עם חנציה לא נפגשתי למעלה מהדשיים. מכתביה לא טובים ביותר. בודדת בעבודה ולא מחשיבה אותה. בחורף היה לנו טוב יחד. היא רוצה שנמשיך לעבוד יחד בגליל לדודי. ולי כבר לא איכפת.

לפעמים נדמה לי שלא אוכל כבר לחיות חיי קבע. תמיד צר לי המקום בו אני חיה ומתגעגעת לאותם המקומות שאיני נמצאת שם — — —

פרומקה (פלוטיניצקה)

אסתר לב: עם צעירי „הגיוס“

הגעתי לביאליסטוק בסוף שנת 1937 ומצאתי שם את שארית הפליטה מפלוגות הגוש שחוסלו: בילסק־פודלאסקי, סובאלק ועוד.

בשנת 1938 התרוקן הקיבוץ מחבריו הוותיקים, שיצאו לעשות דרכם לארץ בעליה ב', אחרי ישיבה של שנים בהכשרה וציפיה לעליה. יצאנו אז לעיירות לגייס חלוצים חדשים להכשרה. לצעירים שבאו הדביקו את השם „הגיוס“. פני הקיבוץ שונו ונהיה צעיר למדי.

למען קליטתם של החברים הצעירים גלינו פעילות תרבותית ותשומת לב מיוחדת הקדשנו לעריכת מסיבות שבת. אך למסיבות שבת דרושה ארוחה חגיגית כמנהג היהודים. איך עושים זאת כאשר כל השבוע לא אוכלים לשובע? — קבענו לעצמנו לאכול עוד פחות בימות החול ולחסוך לארוחה החגיגית בליל-שבת. הרשינו לעצמנו את ה"לוקסוס" של קציצה לכל חבר. ואף-על-פי-כן, השירה והריקודים הסוערים מלאו את הבית ועוררו את כל הסביבה של ה"חאנייקעס". כדי להסעיר עוד יותר את הריקוד, היינו מדליקים ספירט בקערה ורוקדים סביב. היתה הרגשה כאילו רוקדים מסביב למדורה.

לקראת פסח באו עלינו ימים טובים בעבודה והרשינו לעצמנו לסייד את הבית ולהכין מזונות לחג כדת וכדין. אורחים רבים הוזמנו ל"סדר" והשמחה היתה גדולה.

באותם הימים קנינו מקלט רדיו חדש. החברים היו מצטופפים על ידו ומקשיבים לתכניות, עד השעות המאוחרות בלילה. לרוע המזל הופיעו באחד הימים ב"כ שלטונות המס ועקלו את המקלט בעבור חוב שלנו. כסף לפדותו לא היה ובאין ברירה פניתי ל"רב מטעם", אישיות ידועה ונערצת בין יהודי הקהילה, שהיה המקשר בינה לבין השלטונות. יושבת אני, צעירונת, לבושה במעילון קצר ומרופט, ומחכה לו בחדר ההמתנה. לפתע ניגש אלי יהודי ושואל: מה את עושה כאן? — ענית: לא על עצמי באתי לבקש אלא בשם שבעים חברי שאני מייצגת אותם. הענין סודר והמקלט הוחזר לנו.

חיי ההכשרה יכלו להימשך כך עד בוא המשיח, אך במקומו בא השטן שבשטנים...

גבעת-חיים (מאוחד), דצמבר 1976

החלוץ, הרים את העבודה מאשפתות. הוא העמידה במרכז חיי האומה. הוא הלך וכבש לו בלי הרף שדרות חדשות בחברה. הוא עשה את הנוער היהודי גשר למעמד-העבודה העברי, לאומה העובדת העתידה לקום. ואת מושגי המוסר והחברה של עולם-העבודה העתיד כרך החלוץ, מטבע ברייתו, עם ארץ-ישראל.. ולא כדבר-שפתים, אלא כאורח-חיים. ובזה עשה את ארץ-ישראל, גם לאלה אשר לא ידעוה, גם לאלה אשר שטמוה, לסמל הערכים המוסריים והחברתיים החדשים. כך נעץ החלוץ את הקנה של ארץ ישראל באדמת הגולה.

**פלוגות תל-חי, שנת ייסודן,
ומירב החברים בהן**

35	1927	רדה-אופאלין
12	1926	סוביבור
29	1928	טראבניקי
40	1928	ייז'ורי
40	1928	מארצינקאנץ
?	1929	אורני
20	1929	אולקניקי
50	1929	נובו-וילייקה
70	1929	נימאן
10	1929	צ'רלונה
47	1930	סויסלוצ'י
80	1931	לידה
10	1931	אוסטרין-ג'מברובה
43	1931	נוז'ץ
200	1931	ביאליסטוק
37	1931	וולקוביסק
50	1931	סמייאטיץ'
40	1935	סמייאטיץ' - תחנה
25	1931	מילייציץ'
25	1932	גרודנה
?	1932	לומז'ה
50	1932	שדליץ
50	1932	שצ'וצ'ין
70	1932	אוגוסטוב
52	1932	סובאלק
60	1932	קרינקי
20	1932	דרוסקניקי
25	1932	קולנה
81	1932	בילסקי-פודלסקי
14	1932	יאשינובקה
12	1932	גראבולין
34	1933	סוקולקה
33	1933	סקידל
40	1933	איבייה
14	1933	לונמוביץ
32	1933	גראייבה
40	1933	דומברובה
32	?	היינובקה
21	?	ונגרווב
15	1934	לושיץ

הפלוגה הראשונה של תל-חי — לידה, שהיא כיום ספק תל-חי ספק „שחרית“, עברו עליה זמנים קשים עד שהשתרשה במקום. רעב, חוסר-עבודה הכריחו את החברים לצאת לכיבוש. כיום מצבה הוטב. הקיבוץ בלידה עבר לדירה חדשה ומונה למעלה מ-100 חברים.

הפלוגה בסוויסלוץ' שבאה בירושה מקיבוץ „מעפילים“ עוסקת בכל מיני עבודות. החברים ברובם עובדים במנסרות, ובתעשיית העור.

„ההכשרה בפולין“ 1934

בשבילנו קיימת ציונות אחת — ציונות עובדת. ציונות שאינה שואפת להעביר את היהודים לעבודה — אינה ציונות ולא תפתור את שאלת מיליוני היהודים. המעבר לעבודה איננו רק ענין של פרנסה. תוכן תנו-עתנו הוא חינוך לציונות ולסוציאליזם. מהותה — חינוך לארץ-ישראל, לחיי פועל בה. ועתידנו בה קשור בעבודה. — — —

אנו לוחמים להכשרה חלוצית-פרוליטארית, למען יהא העולה חלק מהפרוליטאריון היהודי בארץ. בראש וראשונה אנו מעונינים בהכשרת העולה שיהא מסוגל לפרנס את עצמו, בעבודתו הגופנית. על כן אנו דור-שים הגשמה אישית, הכשרת הגוף לעבודה פשוטה, שחורה. חברים טוענים שתנאי-ההכשרה הם קשים. כלום אין להכשיר כל יהודי לתנאים קשים, אם אנו מתכוונים ללכת בארץ למקומות קשים, כמו החולה, וגם לעבר-הירדן? טוב הרבר, שבן בעל-הבית היהודי יתרגל להווי-חיים של עבודה. ההכשרה מרגילה את הצעיר ואת הצעירה היהודיים לפשטות באורח-חיים, באוכל, בלבוש, בהליכות. אל נזלזל בהווייה פרוליטארית של יהודים בחוץ-לארץ; חיוב גדול בה לאדם היהודי. גם מי שהוא פועל בגולה זקוק להכשרה בענפי-עבודה ראשוניים ובחיי-עבודה פשוטים. ולא מפני שהכל עתי-דים לחיות בקיבוץ. גם החבר שעתידי להתישב במושב או לחיות בעיר, אין די לו בחינוך שהוא מקבל במפלגה הפוליטית, הכשרון לחיות במשותף עם רעך — הכרח הוא לארץ של התישבות. מכאן, שיסוד הכשרת „החלוץ“, הם חיים משותפים.

יצחק טבנקין

א. בן-יהושע: פגישת איחוד הקיבוצים

תל-חי, מעפילים והכובש

סוויסלוץ, 26—27 במארס 1932

בימים 26—27 במארס 1932 התאספו בסוויסלוץ באי-כוח הקיבוצים תל-חי, מעפילים והכובש לדון בשאלת איחודם.

במשך יומיים רצופים, עד שעה מאוחרת בלילה, ישבו החברים ועסקו בשאלות הקיבוץ החיוניות ביותר.

הח' אריה לזין הרצה על המצב בציונות וב„החלוץ“. אחרי ההרצאה התפתח ויכוח ער. מתוך דבריהם של החברים נשמעה הטרוניה, שהתנועה הציונית בגולה היא תנועת אנשים המסתפקים בקניית שקל בלבד. בוויכוח באה לידי ביטוי האמונה החזקה של מחנה ההגשמה.

אחר-כך נגשו לדו"ח מהקיבוצים: על הכובש (מילייצ'יץ, נוז'ץ, סמיאטיץ) — יוסף קרביץ; מיפילים — (סוויסלוץ) — דוד; (וולקוביסק) — מרדכי; תל-חי — (לידה) — משה נתן, (ביאליסטוק) — אריה.

אחרי הדו"ח התפתח ויכוח מסביב לשאלות הקשות של הקיבוץ, שאלת החופשה לחברים, חולים, קבלת עזרה מהבית, בולים פרטיים וכו'.

ישיבת הלילה החלה ונגמרה בהרצאת הח' אריה על הנושא: „האיחוד הקיבוצי בארץ ובגולה.“

למחרת המשיכו בוויכוחים מסביב להרצאה ונגשו לעיבוד מצע האיחוד. קבעו הנחות וכו'. בייחוד היה הברור סוער מסביב להצעה בדבר השם לשלושת הקיבוצים המתאחדים. החלט לקרוא: הקיבוץ המאוחד תל-חי-מעפילים-הכובש. בקירוב לחצות נגשו לנעילת הפגישה. דברו הח"ח מרדכי (מעפילים), משה נתן (תל-חי), חיים (הכובש), אריה (תל-חי), שלום (מעפילים). כל החברים ציינו, כי האיחוד הוא צו השעה וכי יש להצטרף שלא הוגשם קודם, וביחד עם זה הביעו את תקוותם, שהאיחוד הזה ישמש התחלת של איחוד כל התנועה הקיבוצית בגולה.

„העתיד“, וארשה 1932

סיכומים והחלטות

א. מצע האיחוד

מטרות ותפקידים

פגישת באי-כוח הקיבוצים תל-חי, מעפילים והכובש, לאחר דיון רחב בשאלות הקיבוץ לאור המציאות ותפקידי התנועה — קבעה:

שלושת קיבוצי ההכשרה על פלוגותיהם מתאחדים לגוש קיבוצי אחד ומהווים

יחידה אחת, הרואה את המשכה הטבעי בקיבוץ המאוחד בארץ-ישראל.

היחסים בין הגושים המתאחדים צריכים להיות יחסי פלוגה לפלוגה של קיבוץ אחד

המתבטאים בעזרה הדדית, קופה משותפת, רגולאציה של חברים לפי תנאי-העבודה ואחריות כללית.

הגושים המתאחדים בוחרים במזכירות מרכזית שאתה יהיה עליהם לעמוד בקשר מתמיד ובמועצת הקיבוצים.

בין כל הפלוגות שוררת דאגה משקית הדדית. כל הקיבוץ דואג להתרחבות מתמדה לשם קליטת חברים בהכשרה.

שאלות חברה ותרבות

מתפקידי האיהוד ללכד את הכוחות בכיוון שיפורי היי הקיבוץ. לכן מייפים את ידי המזכירות המרכזית שתדאג להטבת המצב הפנימי-חברתי ע"י הכנסת רגולאציה בכוחות המינהליים והארגוניים וחלוקתם בין הפלוגות לפי הצורך. כמו כן עליה להקפיד בהנהלת עבודה תרבותית והשלטת הלשון העברית בקיבוץ.

על המזכירות המרכזית להוציא לעתים קרובות ביולטינים וחוזרים בכדי למסור על הנעשה בקיבוץ.

על המזכירות לארגן ספריה מרכזית של כל הקיבוץ ולחלקה בין הפלוגות לפי הצורך.

עניני עליה

עם התאחדות הקיבוצים לגוש קיבוצי אחד קיימים האישורים לעליה ע"י ועדת עליה המורכבת מבאיי-כוח כל הפלוגות.

על המועמדים להיאשר קודם בכל פלוגה בנפרד. כיסוד לאישורים צריך לשמש סטאו' הכשרה קבועה, יחס טוב לחברים ולעבודה, אחריות הדדית וכללית בחיי הקיבוץ וידיעת הלשון העברית.

ב. החלטות

הפגישה קובעת את ההכרח ביצירת נקודות הכשרה חדשות לשם קליטת מאות חברים חדשים המתדפקים על שערי ההגשמה.

הפגישה מציינת בדאבון-לב את המצב הפנימי הירוד בהם נתונים הסניפים והשפעת הרחוב החודרת והולכת להוך כתליהם, והיא פונה לכן לכל הקיבוצים שיקדישו יותר תשומת-לב לסניפים, יטפלו בהם ויכוונו אותם למסלול הנכון.

הפגישה קובעת בתור יסוד את ההנחות הללו:

1. שלילה מוחלטת לגבי נתינת חופש לחברים, מלבד במקרים יוצאים מן הכלל.
2. שלילה מוחלטת לכסף פרטי בקיבוץ בכל צורה שהיא.
3. סידור החיים בקיבוץ בכיוון לנתינת פתרון לכל השאלות של הפרט והכלל, כמו: ריפוי חולים, הלבשה, הנעלה, שאלות משפחה וכו'.

הפגישה מציעה בשביל שלושת הקיבוצים המתאחדים את השם: הקיבוץ המאוחד תל-חי, מעפילים והכובש.

הפגישה בוחרת במזכירות זמנית שמקום ישיבתה בביאליסטוק. מתפקידה של המזכירות להגשים את החלטות הפגישה ולגשת למימוש האיחוד במלוא המובן. הפגישה מאחלת שהאיחוד ישמש התחלה לאיחוד כל התנועה הקיבוצית בגולה.

שלמה סלע (סלודאש): ראשיתו של קיבוץ מעפילים

בסוף שנות ה-20 התארגן בסניף „החלוץ“ בווארשה חוג צעירים וצעירות, רובם בני-טובים של הורים „בעלי-בתים“, וקראו לעצמם „מעפילים“. חוג זה התכנס בתדירות פעמיים בשבוע בסניף „החלוץ“ ללמוד פרקים בציונות וארץ-ישראל, ולהכשיר את עצמו נפשית לקראת חיי הכשרה, ולאחר מכן לקראת עליה לארץ והיי קיבוץ במולדת. לכן ביקרנו בשבתות אחת לחודש בחוה החקלאית גרוכוב, פרבר וארשאי, ללמוד את חיי ההכשרה.

סניף „החלוץ“ בווארשה היה מורכב מצעירים ומבוגרים כאחד; פועלים, שוליות בני בעלי-מלאכה שחלק מהם נמנה על תנועת פועלי-ציון ימין, חלק בוגרי „החלוץ-הצעיר“ ואחרים שנקראו סתם-חלוצים.

לאחר מאורעות תרפ"ט בארץ שקע חוג „מעפילים“ בהכנות ליציאה להכשרה, ומרכו „החלוץ“ שלה את הנחשונים לתווה חקלאית ע"י העיירה סוויסלוץ' באיזור של חקלאות, יערות ותעשייה זעירה, בין ביאליסטוק לוולקוביסק.

חוות ההכשרה אצל ה„פריץ“ הפולני החזיקה מעמד רק שבועות מעטים. אך „הנחשונים“ המאוכזבים לא חזרו הביתה ולא התפרקו, כי נדרו נדר לא לחזור לסניף „החלוץ“ בכירה ולא לחזור לבית אבא-אמא. הם שכרו צריף גדול בקצה העיירה סוויסלוץ', והמגמה היתה להפוך עצמם לפועלים, לחפש ולכבוש עבודה. העיירה סוויסלוץ' מנתה אלפיים נפשות של פולנים וביניהם קרוב ל-100 משפחות יהודיות שיחד היו כ-500 נפשות, שהיו משולבים יפה בחיי העיירה, במוסדות ציבור, במסחר ואף במלאכה. חלק מהיהודים היו בעלי מנסרות, טחנות-קמח, קבלנים לכריית יערות וכן בעלי מפעלים לבורסקאות.

יהודי העיירה היו בעלי-הכרה ציונית. הקופסה הכחולה של הקרן הקימת היתה תלויה כמעט בכל דירה יהודית. נציג היהודים בעיירה, שהיה מקובל גם על הגויים היה ד"ר פוזנר והוא, פרנס הקהל, אימץ ממש את ראשוני החלוצים בעיירה, עזר להם, תמך בהם ודרש טובתם. היה מליץ-ישר גאמן והשפעתו היתה גדולה גם על היהודים וגם על גויים. הודות לכך קומץ החלוצים נקלט מהר במקומות עבודה שונים ויהודי העיירה התחילו להתגאות בהם. הבתים היהודיים נפתחו לפני החלוצים, החנוונים נתנו מצרכים בהקפה, ובעלי בתי-חרושת לבורסקאות, האדונים מינץ ומומידוביץ, קלטו חלוצים. בעלי המנסרה הגדולה מחוץ לעיירה הא' סלפאק וואץ קלטו פועלים חלוצים בנסירת עצים ובסידורם לפי המידות, ומסרו להם עבודות בקבלנות בכריחת עצים, בפריקת קרונות ובהעמסתם בעצים מנוסרים.

אחדות מהמשפחות היהודיות שגרו בכיכר העיירה שימשו בתי-הארוחה של החלוצים. במיוחד הצטיינה בהארוחה ובכל עזרה משפחת ליס, שבניה ובנותיה עשו כל מאמץ כדי להקל על קליטתם של החלוצים. במרוצת הזמן, אחדות מבנות העיירה עזבו את ביתן וחיו יחד אתנו בקיבוץ הכשרה והתכוננו כמונו לעלות לארץ-ישראל.

במשך השנה של קיום קיבוץ ההכשרה מעפילים בסוויסלוץ', עברו עליו משברים לא מעטים. צפיפות הדיוור, השיגה על „גארעס“ — לא אפשרו מנוחה

מספיקה. המטבחון הסמוך עבד יום ולילה, כי בבורסקאות עבדו במשמרות, וצריך היה להכין אוכל לעובדים. את „הבאראבנים“ — חביות עורות ענקיות — צריך היה לגלגל אלפי פעמים כדי שהעור יקבל את הטיב שלו. העבודה על יד „הבאראבנים“ היתה מונוטונית ומשעממת, ונארגו לא מעט רומנים בין בני הווג שגלגלו אותם. זו היתה עבודה קשה מעייפת מבלי לראות את התוצר.

סדרן העבודה של ההכשרה, שהיה ממונה על הצבת הצוותות במקומות העבודה השונים, היה עמוס בעיות (שימשתי בתפקיד זה חלק מחיי בהכשרה, כמובן בנוסף למכסת העבודה היומית). סדרן העבודה היה „המוסד“ החשוב ביותר בהכשרה. „המוסד“ השני היה הגובר, גם הוא צריך היה אחרי יום עבודה שלו לגבות כספים, לשלם עבור מיצרכים ואחת לחודש למסור דו"ח כספי באספה הכללית של הקיבוץ.

העיקר בחיינו בהכשרה היה כיבוש העבודה — חיפוש מקומות עבודה וקליטת חברים חדשים בהכשרה.

הסיסמא היתה: עשה את עצמך לעובד, תשמש אתה בטיב עבודתך דוגמא לכיבוש עבודה, התייחס ברצינות למקום העבודה. כיבוש העבודה היה ערך מקודש בחיינו.

כל מקום עבודה שהושג — חובה חלוצית היתה לשמור עליו ולכן לא הקפדנו כל כך על 8 שעות עבודה או על תנאים אחרים. רצינו שהמעסיק היהודי ו„הגוי“ הפועל שעבדנו במחיצתו יראו אותנו כפועלים לכל דבר, שיודעים לבצע עבודה..

קיבוץ מעפילים, בתחילת שנות השלושים, גדל והתרחב. מדי חודש בחודשו באו ונקלטו בו חלוצים מביאליסטוק, גרודנה, קריניקי ומקומות אחרים. ראשוני הקיבוץ מהסניף הווארשאי התחילו לעלות ארצה ואחרים באו במקומם. בחורף 1931 יצא קיבוץ מעפילים לייסד נקודת הכשרה נוספת בוולקוביסק. בעזרת סניף „החלוצי“ בוולקוביסק נשכרה דירה ונמצאו מקומות עבודה בוודדים. נקודת ההכשרה החדשה לא החזיקה מעמד והתפרקה אך לאחר תקופה מסויימת נוסדה מחדש.

מיווג מעפילים, הכובש ותל-חי לגוש קיבוצי אחד חל לאחר עלייתנו ארצה ועל כך שמענו בהיותנו בארץ. מרבית יוצאי הכשרת מעפילים עלו ארצה, מי להתישבות ומי למושבות ולערים. מרביתם עד היום עובדים ועמלים, ומהם גם עוסקים בצרכי-צבור. אחוז גבוה למדי מחבורת מעפילים, פעילי „החלוצי“ דאו, חיים במושבים, בקיבוצים ובאזורי פיתוח.

תל-אביב, ספטמבר 1976

יוסף הנדלסמן : ועוד על קיבוץ מעפילים

לאחר מאורעות 1929 בארץ עם ההתעוררות בסניפי „החלוץ“ בפולין לעלות לארץ-ישראל כמו בסניף „החלוץ“ בווארשה חוגים אחדים שמגמתם היתה לצאת להכשרה. כל ביקור שלנו בחוות-ההכשרה בגרוכוב שע"י וארשה עורר בנו קנאה גדולה, והיינו חוזרים ומבקרים בשבת הבאה. רצינו להכיר מקרוב את החיים המשותפים.

בתקופה זו התארגן בסניפנו חוג בשם מעפילים שחבריו התכוונו לצאת להכשרה כגוף מלוכד. רובם ככולם היו דוברי עברית וידעו פרק בציונות. החוג הודרך ע"י שליחים מהארץ.

מן החוג הזה יצאו חברים לייסד קיבוץ בעיירה הקטנה סוויסלוץ. תקופה קצרה ישבו בכפר קטן סמוך. שם עבדו אצל בעל אחוזה ובגלל קונפליקט נאלצו לעקור ולעבור לעיירה. נשכר צריף גדול בקצה העיירה והוקמה פלוגת הכשרה שחבריה ברובם היו חברי „החלוץ“ מווארשה, ואליהם הצטרפו 4 בנות מ„החלוץ“ בסוויסלוץ: שרה קפלן, הניה שפק, מרים לוס ורבקה גרבר.

לאחר זמן-מה, בשנת 1930, יצאתי אף אני להכשרה. בליל מוצאי יום-כיפור ארזתי את הפצאי על מנת לצאת מבלי לספר להורי על כוונתי זאת. היה זה לאחר שסיימתי את לימודי ולמדתי את מקצוע הספרות. את חבילתי שארזתי ורקתי דרך החלון, שם חיכו לי חברי בחוץ. וכך מבלי להיפרד יצאתי מן הבית. במקום מפגש מסוים הצטרף אלי חבר נוסף, הוא משה קור, שיצא כמוני מהבית מבלי להיפרד. חברינו ליוו אותנו לתחנת-הרכבת שיצאה בחצות ושם נפרדנו. בטרם צאתי, הספקתי עוד לכתוב גלויה להורי בווארשה, להיפרד מהם ולבקש את סליחתם.

לפנות בוקר הגענו לתחנת הרכבת בסוויסלוץ, וממנה המשכנו ברגל לעיירה. עגלה אשר נקרתה לנו בדרך הביאה אותנו לקיבוץ בקצה העיר. מספר בחורות שהגיעו לפנינו קיבלו אותנו וכיבדונו בארוחת בוקר חמה. היינו עייפים, כי לא עצמנו עין כל הלילה. בשעת הצהריים חזר חלק חברים מהעבודה אך רק בשעות הערב יכולנו לראות ולהכיר את כולם. הקבוצה מנתה 18 חברים ו-8 חברות, אשר גרו בשני חדרים גדולים, בנוסף למטבח גדול שעמד לרשותם. בחדר אחד השתכנו החברים ובשני — החברות. באותו ערב התקיימה אסיפה בה החליטו לצרף אותנו לפלוגה ולחפש עבורנו מקומות עבודה.

רוב תושבי סוויסלוץ היו ציונים וגם דוברי עברית. יש לציין שהרבה בעלי-בתים התיחסו לפלוגתנו באהדה ועזרו לנו. הורי החברות מילידות המקום היו מבקרים לעתים קרובות ואף הם עזרו לנו בצורות שונות.

היו בעיירה כמה מפעלי עורות ומנסרה שעל יד תחנת הרכבת, כ-3 קילומטר מן הפלוגה. מפעלי העורות היו של מינץ, אדם חביב וציוני חם, יחד עם זה — אדם נוקשה ומקפיד על משמעת ברזל ועבודה מדויקת. המנסרה על יד הרכבת השתייכה לואץ. העבודה היתה קשה ומסובכת. לעבודה היינו יוצאים ברגל ועובדים למעלה מ-8 שעות ביום.

במעלי העורות היתה העבודה שונה וגם היא קשה. עבדו במשמרות ובצורה מונוטונית מאוד. הריחות החזקים השפיעו לרעה על החברים. ההכנסה מהעבודה לא היתה גבוהה וחינו באופן צנוע למדי. בערבים היינו מתכנסים בחדר הגדול של הגברים יושבים ושרים עד השעות המאוחרות בלילה. לעתים היינו ניגשים לעיירה, לסניף „החלוץ“, ומשוחחים שם בשאלות התנועה וארץ-ישראל.

בקיבוץ עבדתי בכל מיני עבודות, ולאחר יום העבודה הרגיל הייתי עובד בעיירה במקצוע הספרות בכדי להגדיל את הכנסתו של הקיבוץ. בעיקר עבדתי בזה בימי „ירידים“. אז היו באים הרבה „גויים“ להסתפר אצל הספר העירוני. בשנת 1932 קם האיחוד של כמה פלוגות הכשרה והקיבוץ המאוחד נקרא תל-חי.

בפלוגתנו בסוויסלוץ' חגגו את האיחוד בהתלהבות מיוחדת. בשנת 1931 אושרו לעליה ראשוני החברים של הקיבוץ. אספת האישיורים היתה בנוכחותו של שליח מן הארץ. באספה זו נאשרתי גם אני. יצאתי לארץ-ישראל בסוף נובמבר, בשנת 1932.

נשר. יוני 1976

יעקב חבר: מעיר לעיר בכיבוש עבודה

אני יליד קרינקי, חניך „החלוץ-הצעיר“ ו„פרייהייט“. באתי לקיבוץ מעפילים בסוויסלוץ' בראשית קיץ 1931 ועבדתי בבורסקאות. השפעתני על נותן העבודה שיעסיק גם בחורות בעיבוד העורות ע"י ה„בארא-באנעס“ (תופים) ונתקבלו 4 בחורות — שתיים לכל משמרת. המרחק מביתנו למקום העבודה היה 2 ק"מ. הלכנו לעבודה ברגל. בלילות לא היו הבחורות הולכות לבדן והייתי מלווה אותן הביתה לאחר יום-העבודה. ההרכב האנושי היה משביע-רצון. גם המצב הכלכלי היה טוב — עבדנו והשתכרנו לקיומנו.

והנה פרץ משבר בשיווק העורות לחו"ל. הבחורות פוטרו מהעבודה וכעבור זמן פוטרתי אף אני. לקחנו אז משור וגרון ויצאנו זוגות-זוגות לנסר עצים אצל יהודים. חברים אחדים עבדו ביער והלכו לעבודתם יום-יום ברגל 7 ק"מ בתוך השלג.

יצאנו מיד לכיבוש-עבודה בעיר וולקוביסק, עיר גדולה ומרכזית בפולין, במרחק 13—14 ק"מ מסוויסלוץ'. הציונים במקום דאגו לנו וקיבלנו מהם באופן זמני חדר במועדון.

בהתחלה מנינו 10 חברים ובמשך זמן קצר גדלנו. עבדנו תחנת הרכבת — בהעמסת עצים ובפריקתם. עבדנו 6 זוגות. חברה מהקיבוץ הביאה לנו יום-יום אוכל לרכבת.

בפברואר 1932, לאחר האיחוד של הקיבוצים תל-חי, מעפילים והכובש, ניתנה תנופה לכיבושים נוספים. קיבלנו הוראה לצאת לכיבוש עבודה בעיר

קולנה, 1934

קולנה, 1934

סקידל, נובמבר 1933

יאשינובקה, בחציבת קרח, 1934

גרודנה ובכדי לתת ביטוי לאיחוד והגברתו יצאו למשימה זו שניים: אחד מתלמידי אחד ממפעילים. אני וחיים סולוביי שמנו פעמינו לדרך, כמובן ברגל. בבואנו לגרודנה — לאן פונים? — כמובן, לסניף „החלוץ“. בערב ביקרנו במועדון הציוני, שבו נשארנו ללון. חברים באו להזמיננו לאכול אבל חיים סולוביי התנגד לכך ואמר: אסור לנו! אין לקבל לחם חסד. בגרודנה היו גני ירק ענקיים, ובאחד מהם מצאנו תעסוקה. עבודתנו היתה בפזוור ובל אורגאני. שכרנו דירה בפרבר העיר. באו חברים מסוויסלויץ' ומולקוביסק והגענו ל-20 איש.

באותה עת נפגשנו בגרודנה עם קיבוץ „בדרך“ של השומה"צ ופרץ ריב בינינו על הזכות בעיר זו. מרכז „החלוץ“ שקיים בירור בענין זה, פסק שעלינו לעזוב את המקום. חלק מהחברים עבר לביאליסטוק וחלק פנה לעיירה סובאלק.

בינואר 1932 הגעתי לארץ ולאילת-השחר.

אילת-השחר, יוני 1976

אשר רוזנבאום: בין הקיבוץ וסביבתו

במבט לאחור — אני נזכר בגעגועים באותה התקופה היפה בחיי, בה הישלתני את דרכי בחיים והכשרתי את עצמי לחיים החדשים בארץ. חיי בהכשרה היו מלאי תוכן ותקוה לעתיד יפה, לעולם יותר טוב ולבניית חברה חדשה בא"י.

כחבר פעיל בתנועת „החלוץ-הצעיר“ הטפתי לחברים לאחד העקרונות החשובים והמקודשים ביותר בתנועה והיא — הגשמה עצמית. והנה התבגרתי והיה עלי בעצמי להגשים את התורה הלכה למעשה.

אודה ולא אבוש: הרבה הירהרתי בענין ולא מעט היסוסים היו לי. היתה התנגדות קשה בבית ובפרט מצד אבי שהיה חסיד, איש עשיר ובעל בעמיו. חיי בווארשה היו לגמרי לא רעים. שמעתי כל מיני סיפורים מחברים שחזרו מהכשרה, על סבל וקשיים, אבל בכוח האחריות הציבורית והתנועתית ולא מעט בזכות העקשנות שבי התגברתי על ההיסוסים וההתנגדות בבית ויצאתי, בתחילת ינואר 1933, להכשרה לסוויסלויץ'.

בחדר האוכל מצאתי כמה בחורים, אחד מהם, לץ שכזה, עלה על השולחן עם מגדולינה ופתח במארש לכבודי — מעין קבלת פנים. כעבור כמה דקות הגיע אלי רפאל המזכיר ושאל: מנין חבר? עניתי לו בעברית. דיברתי עברית שוטפת — וזה, כנראה, עשה רושם על החברה והתחילו להתייחס אלי בדרך-ארץ. הייתי רעב ועיף וחיכיתי לרגע שיתנו משהו לאכול. נגשה אלי בתיה (באשקע), שקראנו לה די „מאמע“, ושאלה אם יש לי „משהו“ כי יש כאן כמה חולים. פתחתי את המזודה וה„פעקלעך“ והוצאתי מכל הטוב אשר הבאתי.

התישבתי ליד השולחן לארוחת-הערב שהיתה פרוסת לחם וקצת מרק. המרק היה ממים ובתוכם כמה גריסי פנינה שאפשר היה לספור אותם על אצבעות יד אחת.

בכלל, המצב בפלוגה היה קשה, לא היתה עבודה, לא היה מה ללבוש ולא היה אוכל. רוב החברים היו מעיירות קטנות אשר לא הביאו אתם „גארדרובה“ גדולה. העבודה היחידה היתה או ב„גארבארנה“ (בורסקאות) של ויגונסקי, וכן בחטיבת עצים וקצת בטחנת הקמח של סלפאק. היות וסודרתי לעבודה רק למחרת בחצות הלילה למשמרת אצל ויגונסקי החלטתי להקדיש את היום להכרת העיירה. כמו ברוב העיירות בימים ההם — התרכזו הנוער בשעה 5 בערב ליד בית הדואר, בציפיה למכתב וכו'. באתי לשם ומצאתי נוער נחמד, בחורות יפות ובחורים נחמדים, וכבחור מעיר גדולה המעורב בין הבריות התיידדתי במהירות עם כולם, מה שעזר לי אחרי כן בכיבוש מקומות עבודה בעיירה.

הלילה הראשון בעבודה עבר עלי קשה מאוד. לא קל היה לסחוב עורות רטובים מה„באראבאן“ החוצה בכפור של 20 מעלות מתחת לאפס.

החלטתי היתה נחושה לשפר את המצב בקיבוץ. התחלתי להתערב בקרב הבריות והשתדלתי להכיר בעיקר את בעלי המפעלים. הייתי פעיל ב„החלוץ“ וארגנתי את „החלוץ-הצעיר“. היינו מופיעים באספות בשבת בבית הכנסת, כדי לשכנע שאין אנו קומוניסטים אלא ציונים. לאט לאט כבשנו מקומות עבודה נוספים. בקיבוץ העריכו את פעילותי ונבחרתי כמזכיר הקיבוץ.

אני נזכר בקוריוזים שונים. תוך חיפוש מקומות עבודה הייתי נכנס ויוצא בבתי העשירים בעיירה. היו מציעים לי לאכול ולשתות ואני כחלוץ אדוק סירבתי.

לקראת י"א באדר החלטתי לארגן מקהלה. היה לי הנסיון של מקהלת „החלוץ“ בווארשה בניצוחו של הופמן, שבה השתתפתי. הקמתי מקהלה יפה מבני העיר וכמה חברים מהפלוגה. ה„אקדמיה“ ביי"א באדר הצליחה מאוד והרשימה את תושבי העיר. כתוצאה מכל זה חל שינוי ראדיקלי ביחסם של עשירי העיר אלינו, וקיבלנו הרבה עבודה, קלטנו חברים חדשים והפלוגה גדלה.

היינו מעורבים בחיי הקהילה היהודית ולא היתה מסיבה, אספה או כל מאורע אחר בעיירה שלא נהיה מזומנים אליה, ובין ראשי המדברים היו גם מחברינו.

באחד השבתות הופיעה בפלוגתנו משלחת מטעם מזכירות גוש תל-חי, ובה הח' מוטל טרשצ'נסקי, הדסה חוויץ ועוד מישוה. קיימנו אספה, מסרנו דו"ח, מקהלה מאולתרת שרה והיה שמח. היתה התרשמות טובה מהפלוגה שלנו ובכנס לאחר פסח בביאליסטוק נבחרתי למזכירות גוש תל-חי. לא רציתי לעבור לביאליסטוק, כי התאהבתי בעיירה, אהבתי את החברים בפלוגה, וכך נשארתי בסוויסלוץ' עד שאושרתי לעליה בסוף קיץ 1933.

תל-אביב, מארס 1977

אליהו צימר: מאבק נגד מכשולים ומכשילים

בהיותנו עוד ב„החלוץ-הצעיר היינו מתארגנים בימי החופש בקבוצות ויוצאים לעבודה חקלאית באחוות, לתקופות קצרות של $1\frac{1}{2}$ חודש עד חודשיים. בסביבות אוגוסט, בקרבת הגבול הגרמני, היו לנו בשנת 31-1930, בטיפול ובריכוז של הח' אליאב כלופיצקי, מספר קבוצות כאלו. היינו בני 15-16 ורובינו תלמידים. עבדנו מבוקר עד מאוחר בערב. קמנו ב-3 בבוקר לפני עלות השחר וסיימנו בשעה 8-9 בערב. עבדנו בקציר השחת, בעירום החציר, בחריש ובכל מיני עבודות אחרות. קבלנו אוכל טוב, אבל התנאים היו בדרך כלל קשים.

בסוף שנת 1932 יצאתי להכשרה לקיבוץ מעפילים, בסוויסלוץ. העבודה העיקרית היתה בבתי החרושת לעורות. ממרחקים היו מרגישים בריחות המחנקים הנודפים מהעורות. מנינו או 30 — 40 איש לערך.

בשנת 1932 יצאנו לייסד פלוגה בוולקוביסק הסמוכה. הימים הראשונים היו קשים. עמדנו במאבק ובלחץ של „הבונד“ והאגודות המקצועיות שהשתדלו לחסום בפנינו את הדירתנו למקומות עבודה. זכור לטובה מזכיר אגודת פועלי העץ, ביאלורוסי, שהיה ידוע כקומוניסט — ודווקא הוא התייחס אלינו יפה ועזר לנו. „הבונד“ השתדל להכשיל אותנו. פעם פרצה שביתה במנסרות ו„הבונד“ בדרך הפרובוקציה זמם להציגנו כמפירי שביתה, אבל לא הצליח.

שכר העבודה היה נמוך 1.50—2 זהובים ליום.

בוולקוביסק נעזרנו בעיקר ע"י המורים והתלמידים של ביה"ס העברי. הם שהשפיעו על המאפיות למסור לנו את העבודה בנסירת העצים, והם גם שסידרו לנו את העזרה הרפואית. מאוחר יותר השתנה הדבר. היהודים התחילו להתעניין בנו יותר ועזרתם היתה חשובה.

גרנו בבית של 4 חדרים, שמהם שניים עמדו לרשות הבחורים וחדר אחד לרשות הבחורות. משום התנאים הסניטריים הגרועים סבלנו ממהלות עור. הבחורות לא ידעו לבשל ולא פעם סידרו בצהריים „רכבת“ (היו לנו צלחות פח). לא בת אחת פרצה בהיסטריקה כי כאב לה מאוד שחברים לא יאכלו ארוחת-צהריים. לא קל היה להן בעבודתן במטבח. שבועות עברו עד שהסתגלתי לאוכל בקיבוץ. הפועלים שעמם עבדנו היו מתפלאים ושואלים: „כיצד אתם יכולים להחזיק מעמד, לא לאכול ולעבוד קשה?“.

חבר חדש בבואו לקיבוץ היה מוסר לכלל הקיבוצי כל מה שהיה לו — בגדים, נעליים וכסף. מחסן הבגדים היה במצב קשה, אבל כשחבר עמד בפני עלייתו, הלבשוהו בבגדים הטובים והיפים ביותר שהיו במחסן.

„איבערגעריסן די בריקן“ — זה היה אחד העקרונות בחיינו. הוה אומר, ניתוק הקשרים עם הבית. לפעמים התאכזרנו למשפחה. אמא שלי חלתה וקיבלתי מכתב מאבי לבוא הביתה — אך לא נסעתי.

מבחינה מוסרית עמדנו על גובה רב. אמרנו: עלינו להכשיר את עצמנו לקשיים שנעמוד בפניהם בארץ, מבחינה פיזית, רוחנית ומוסרית.

המצב החברתי הן בסוויסלוין והן בוולקוביסק היה טוב. החברים בקיבוץ היו משכבות עממיות, אנשי „עמך“, ואחם גם בני-נוער יוצאי גימנסיות. רוב החברים ידעו עברית, קריאה בעתונים והתענינו בנעשה בארץ ובתנועה. בראש התענינותנו היה הקיבוץ בארץ. היתה לנו ביקורת על הקומונה בארץ, שהיא לא מספיק קנאית. באישורים לעליה, שמנו את הדגש על יחסו של החבר לעבודה ועל „ההתחיות“. אם לא היה בסדר בעבודה או בחברה לא אישרו אותו. את אלה שהיו להם קרובים בארץ, מחוץ לקיבוץ — לא היתה נטיה לאשר לעליה מתוך החשש שמא לא ילכד לקיבוץ. היתה רגישות גדולה לדרכו של החבר בארץ.

וכמה דברים על זיידל רודי: היה „אתלט“, גבר חזק, ולא יציב. לא תמיד גילה ענין בעבודה, וקשה היה לו להתאים את עצמו לחברתנו. סבלנו מהתנהגותו וסלחנו לו. חשבנו כי בכוחנו להשפיע עליו. היה הרבה שנים בהכשרה — מנימאן עד ביאליסטוק — פרט לתקופה מסוימת שנמאס לו ועזב. אישורו נדחה מפעם לפעם.

בכל סכסוך היה זיידל מראה את נחת זרועו: בנימאן נגד ה„באלאכובצים“ ובביאליסטוק נגד אנשי „הבונד“, הקומוניסטים וסחם כוליגאנים שהיו מתקיפים ומתנפלים על החלוצים.

בארץ במשך שנים שמר על קשרים עם חברים באילת-השחר. הוא התפרסם בכל מיני תעלולי גבורה וגם חיים גורי כתב עליו בספרו „הספר המשוגע“.

יגור, יולי 1976

חיה ביידל: שנה בקיבוץ מעפילים

בצאתי להכשרה היתה אמי אלמנה. קשה היה לי לעזוב את הבית. לאמי אמרתי שאני נוסעת לקיטנה בעת שיצאתי לדרכי אל קיבוץ ההכשרה מעפילים בסוויסלוין. היה זה בקיץ 1931. הייתי בהכשרה שנה אחת. עבודתן של הבנות בקיבוץ התרכזה בעיקר בגני-ירק ובבית, אך עבדו גם בעבודות אחרות יחד עם הבחורים, בבתי-החרושת לעורות ובמנסרות. העבודה היתה קשה, אבל היינו חרוצות והשתדלנו לעשות ככל אשר יכולנו. הכלכלה היתה טובה. זה לא במעט הודות לשחיטה העצמית ואפיית לחם עצמית. כן עשינו כמו ידינו פתיתים ואטריות. היתה לנו גם סנדלריה משלנו, בה תפרו נעליים לחברים. העבודה היתה קשה, אבל זו היתה תקופה מעניינת ונעימה בחיים.

תל-אביב, ינואר 1976

בפלוגות קיבוץ הכובש

מתוך דו"ח בכנס האיחוד עם תל-חי

יוסף קרביץ :

קיבוץ הכובש בנוו"ץ נתחדש לאחר שבמשך כמה שנים לא קיים קיבוץ „שחריה“ פלוגה במקום זה. היוזמה ליסוד הקיבוץ באה מהחברים המקומיים. בהתחלה נמצאו במקום 12 איש. בזמן הראשון סבל הקיבוץ מהאדמיניסטרציה שהיתה אדוקה, אך למרות הכול הצליח הקיבוץ להתרחב ובקיץ הוא מנה 24 חברים. החברים במקום היו צעירים למדי ולא הסתגלו כראוי לעבודה וכמו כן לא עלה בידם ליצור אווירה חברתית טובה. הודות לזה שבמשך הזמן נתוספו חברים מבוגרים ומנוסים עלה בידנו להביא את הקיבוץ לרמה הראויה. אך יחד עם זה הורע המצב הכלכלי, היה חוסר עבודה ונאלצנו לצאת לכיבוש עבודה. כך כבשנו את מילייציין.

הפלוגה בסמיאטיץ' מונה 4 בחורים ו-5 בחורות והפלוגה במילייציין — 4 בחורות ו-3 בחורים. הפלוגה בנוו"ץ עצמה מונה כיום 10 בחורים ו-4 בחורות. בזמן האחרון פסקה העבודה במשוריה ואנו סובלים מחוסר עבודה, אולם ההלטנו לא לעזוב את המקום.

עלינו לציין שפלוגתנו במילייציין הצטיינה בעזרה הדדית והקלה עלינו את ההתגברות על המצב. המצב הוא גם עכשיו בלתי נורמאלי. גורמת לכך בעיקר האגודה המקצועית של פועלי העצים שדוחה את הפועל היהודי מעמדות העבודה.

העבודה התרבותית אצלנו קלושה מאוד. בימות החול אינה מתנהלת כלל ורק יום-השבת מוקדש לשיחות על נושאים אקטואליים שונים. ידיעת העברית חלשה מאוד: מ-14 חברים רק 2 יודעים את השפה.

דוד וגמייסטר: הפלוגה במילייציין

אני ורעייתי עליזה, היא פרידה קופרוואסר, יצאנו ביחד מסניף „החלון“ בווארשה להכשרה בקיבוץ הכובש בנוו"ץ. עליזה היתה תופרת שכירה ואני פקיד בבנק. עובנו עבודתנו ויצאנו להכשרה. בבואנו לנוו"ץ בקיץ 1931 מצאנו בקיבוץ למעלה מ-40 חברים. באותה עת שרר בקיבוץ חוסר עבודה. והחברים התפלאו על עצם בואנו בזמן כזה להכשרה.

לא עלה על הדעת לשלוח חברים לחופש הביתה. הוותיקים שישבו במקום כבר מספר שנים קיוו כי בקרוב תתחדש העליה, והחדשים שמקרוב באו — הרי אינם זקוקים לחופשה. ובכן הוחלט לשגר משלחות לעיירות הסמוכות ולחפש עבודה. בקבוצות של 4 — 5 חברים יצאנו ברגל, בדרכי עפר, חולות ויערות, לחפש מקומות ליסוד פלוגות הכשרה חדשות. ואמנם שתי משלחות מצאו עבודה: אחת בסמיאטיץ' (במרחק 16 ק"מ מנוו"ץ) והשנייה במילייציין (7 ק"מ ממנה).

עם יסוד הפלוגה במיליצייץ עברו לשם 11 חברים, ולסמיאטיץ' — 16 חברים. אני ועליזה, שהיינו רק חדשים בהכשרה בנוז'ץ, הצטרפנו ליוצאים למיליצייץ והיינו בין ראשוני הפלוגה.

מיליצייץ — עיירת־קייט. שכרנו בה צריף במרחק 1 ק"מ מהעיירה, צריף גדול ומרווח, בעל 5 חדרים — דירה גדולה מדי בשביל מספר קטן כזה של חברים ובחורף היה לנו באמת קשה לחמם אותה והצטרפנו רק ב־2—3 חדרים בלבד.

עבדנו שם בשני בתי־חרושת לאריחי־חרסינה, אריחים מלבניים חלולים לתנורים. שניהם היו בבעלות יהודים: לבינון וגורפיץ. אחד מבתי־החרושת היה קטן והשני גדול ממנו פי שניים. ה„גויים“ עבדו בעבודה המקצועית. הם עשו את האריחים מהטיט והכניסום לשריפה בתנור ואנו עבדנו בהגשה, במריחת משחת החרסינה ובהוצאת האריחים מהתנור לאחר השריפה. בתום השריפה השנייה, לאחר תקופת צינון מסוימת, העברנו את האריחים למחסנים. היינו נושאים בידיים עד 13—15 אריחים בבת־אחת. בתוך בתי־החרושת שרר חום גדול ואף בחורף עבדנו לבושים רק בגופיה ובמכנסיים קצרים.

בחלק מהעבודות עבדו גם הברות. בחורה קיבלה $1\frac{1}{2}$ זהוב ליום־עבודה ובחור 1.75 זהוב. לאחר שלמדנו את מלאכת הכנסת האריחים לתנור שנחשבה לעבודה מקצועית, קיבלנו 2.55 זהוב, שהיה השכר המירבי שקיבלנו.

כל חברי הפלוגה היו עובדים בבתי־החרושת האלה. את עבודת הבית עשינו כולנו יחד לאחר יום־העבודה על פי חלוקה בינינו: מי לבישול, מי לקושש עצים ביער לחימום ובישול, מי לכביסה, מי להבאת מים וכו'.

ההכנסה היתה טובה ואף עורנו לקיבוץ־האם בנוז'ץ. קנינו הכל במזומן. הייתי הגובר של הפלוגה ופעם בשבוע ערכנו חשבונות ושילמנו. לא צברנו חובות, להיפך, עוד נשאר עודף בקופה.

לאחר שעזבתי את הפלוגה במיליצייץ, בדרכי לעליה, המשיכה עוד הפלוגה להתקיים. עליתי לארץ באוקטובר 1932.

עינת, אפריל 1977

תל"חי לאחר האיחוד

איחודם של שלושת הקיבוצים תל"חי, מעפילים והכובש בגוש קיבוצי אחד — הביא למפנה בחיי הקיבוצים ובאופי פעולתם. מקיבוצים קטנים ומבודדים קם גוש קיבוצי אחד גדול עם פריפריה של פלוגות, דבר שחייב לבחור מוסד מרכזי שיבטיח את הקשר ביניהן ויטפל בעניניהן. למטרה זו נבחרה מזכירות מרכזית שמקום מושבה נקבע בינתיים בלידה. להלן ידיעות על המצב בגוש כפי שהתפרסמו בעלון הגוש „ידיעות“.

מס' 1. 24.6.1932

המזכירות המרכזית, בישיבותיה האחרונות, החליטה:

1. להכניס רגולאציה בתנועת החברים. פלוגה הזוקקה לתוספת חברים תפנה אך ורק למזכירות, היא תעביר חברים מפלוגה לפלוגה והיא אשר תדרוש אנשים מהמרכז.

2. החברים, שאושרו לעליה ובגלל סיבות שונות לא נתאפשרה עלייתם, נדרשים לחזור לפלוגותיהם.

3. על כל פלוגה להוציא מדי שבועיים — לשם הגברת הקשר — חוזר המוסר ידיעות על המתרחש בה. לשם הסכון בהוצאות דואר נא להמציא 10 אקו' למזכירות היא העבירם לכל הפלוגות.

4. לאחר האיחוד נצטברו הרבה שאלות הדורשות פתרון. אחת השאלות העיקריות — הכנות לקראת החורף, אנו רואים צורך דחוף בכינוס מועצת הקיבוץ בנושאים הבאים: המצב בציונות ובארץ; בתנועה הקיבוצית הגדולה; המצב בפלוגה (שאלות ארגון, ביסוס, כיבוש וכו') — והסיכויים לעתיד.

5. העומס הכספי של פעולות המזכירות נופל עד היום רק על הפלוגה בלידה. יש לשנות ולשתף בהן את כל הפלוגות. החלטנו להטיל מס לפי המפתח דלקמן: לידה — 5 זהובים; ביאליסטוק — 5; אוגוסטוב — 0; נווץ — 5; סמיאטיץ' — 3; מילייציץ' — 2; סוויסלוץ' — 5; גימאן — 5; וולקוביסק — 0 לפי מצבה המיוחדת. מס המזכירות אינו כלול בתרומת העזרה ההדדית בין הפלוגות שהנה חובה מיוחדת.

מס' 2. 16.9.1932

נכבשו שדליץ ושצ'יצ'ין. כובשינו מסתערים על סובאלק ויאשינובקה. ועוד היד נטויה. המזכירות מציעה לכנס את המועצה בביאליסטוק בימים 24—27 בספטמבר. פלוגה שאין ממנה חבר נבחר במועצה, תשלח ב"כ אחד. המזכירות מכינה עתון כל'קיבוצי, שיופיע מיד לאחר המועצה. נא לשלוח חומר עד ליום פתיחת המועצה.

מס' 3. 24.9.1932

המועצה התכנסה בסוכות תרצ"ג. מקומה טרם נקבע. סדר היום: א. פתיחה; ב. שיחה על המצב בציונות, בארץ ובתנועת הפועלים; ג. שיחה על המצב ב, החלוץ", בקיבוצים בגולה ובארץ; ד. דו"ח מפעולת המזכירות, מהפלוגות, דיון; ה. החלטות.

מספר הצירים לכל פלוגה הוא דלקמן: ביאליסטוק — 3 חברים; סוויסלוץ' — 3; לידה-גימאן — 7 חברים.

מכל שאר הפלוגות — אחד לכל פלוגה.

מס' 4. 27.9.1932

הסתערנו על גרודנה. הכיבוש לא עלה בנקל. עמדה לנו עקשנותם של חברינו ותוך זמן קצר הגיע המספר ל-25 חברים. אך הפלוגה לא זכתה להמשיך בקיומה. אחרי 3 חדשי קיום, בעצם התפתחותה, באה החלטת המרכז שעלינו לפנות את מקומנו לטובת קיבוץ השומר-הצעיר.

כזה היה גם גורלה של הפלוגה בלומז'ה.

כיום מונה קיבוצנו 300 חברים, המאורגנים ב-10 פלוגות.

מס' 5. 1.10.1932

בימים 19—21 לח. ז. תיפתח בפלוגתנו בביאליסטוק ישיבת המועצה המורחבת, בהשתתפות משלחת מטעם המרכז: גרשון אוסטרובסקי ופ. בן-דורי. כל פלוגה שולחת ציר על כל 15 חברים. בכדי לאפשר את ההשתתפות מכל הפלוגות, אנו מטיילים סכומי כסף לפי המפתח הבא, כולל הוצאות הדרך.

לידה	10 חברים (ביניהם 5 חברי מועצה)	80 זהוב
ביאליסטוק	5 " (" " 2 ")	30 " מלבד
סוויסלופ	4 " (" " 1 ")	הוצאות ההספקה
נוז'ץ	2 "	50 "
נימאן	1 "	25 "
וולקוביסק	1 "	—
אוגוסטוב	1 "	20 "
סמאיט'ץ	2 " (" " 1 ")	20 "
מילייצ'יץ	1 "	20 "
שדליץ	1 "	25 "
סובאלק	1 "	10 "

בסה"כ בקיבוץ תל-חי — 11 פלוגות, ובהם — 275 חברים.

החלטות המועצה

א. העליה לארץ צריכה לבוא אחרי הכשרה ממושכת בקיבוץ, אשר תקנה לחברים הרגלי עבודה, התפתחות תרבותית ועברית, כוננות לכיבוש ויחסי חברה שיתופיים. זכות החבר לעמוד לאישור לעליה אחרי 9 חדשי הכשרה מינימום. המזכירות המרכזית היא ועדת העליה של הקיבוץ. בסמכותה לבטל החלטת פלוגה, והיא קובעת את התור בהתחשב עם אישורי הפלוגות. רואים בקופה המשותפת יסוד עיקרי בסידור עליית חברי הקיבוץ.

ב. המועצה בוחרת במזכירות מרכזית בהרכב של 5 חברים ומקומה יהיה מעתה בביאליסטוק. למזכירות נבחרו: שמואל גולדמן, שרה פפיר, עוזר גורודייסקי, מרדכי טרשצ'נסקי והדסה חווין. המזכירות המורחבת תמנה 14 חברים: 5 חברי המזכירות ו-9 חברים מהפלוגות, ומתכנסת כל 3 חדשים. המזכירות המרכזית תפקידה לרכז את כל פעולות הקיבוץ בשטח העליה, כיבוש, ארגון העבודה, הכלכלה והמשק, העברת חברים, עזרה הדדית וכו'. המועצה מכריזה על הקמת קופת חסכון — מוסד כספי לעזרה הדדית. ההכנסות לקופת החסכון מצטרפות: א) מהפרשת 2% מהכנסות העבודה; ב) מהשתתפות מרכז „החלוצ" בסכום דומה, ג) מהכנסות שונות. הקופה תתן הלוואות לפלוגות לזמנים מסוימים לסידורים קונסטרוקטיביים: דירה, מאפיה, סדנאות וכו'.

ג. המועצה מחליטה על הקמת ספריה מרכזית נודדת לקיבוץ. כל פלוגה צריכה לתתם על „דבר", לארגן שיעורים לעברית ולהשליט את השפה העברית בחיים.

בפלוגות הגוש

מחוך מכתבים וסקירות שהתפרסמו בעלוני הגוש „דיעות" ו„מחיינו".

נובמבר 1932

לירדה. העברת המזכירות לביאליסטוק השאירה חלל בפלוגה. רוב החברים שעליהם הוטלה עתה הפעולה טרם נכנסו לעומק השאלות. חסרה עוד גישה עצמאית ויסודית בקביעת הענינים. אולם במשך הזמן נוצרת בלידה מסורת קיבוצית והווי משלה, שבכוחם תמשיך לפתור שאלות. מספר האגשים במקום — 70. המצב בעבודה וסכייווי אינם מבטיחים גידול אלא להיפך הפחתת המספר. המנסרה, שהעסיקה בקביעות עד — 10 ח' עומדת להפסיק

את עבודתה. כמו־כן נפסקת העבודה ברעפנות והולכות ופוחתות עבודות הקיץ הארעיות. לקראת החורף, מלבד חטיבת עצים, לא נראים מקומות עבודה בכמות הקודמת. דואגים להבטיח 50% מינימום של עבודה מכניסה.

המוצב הכספי קשה עקב ריבוי החולים (הפלוגה קלטה חולים מנימאן). בחודש האחרון עלו ההוצאות לריפוי חולים ל־300 ז'.

בהכרה : יש לציין שאשתקד לא שרו, לא רקדו, חסרות היו ערות והשתתפות באספות, וכיום חיי קיבוץ תוססים. ערב בעל־ערך בלידה הוא ערב האישורים. האישורים האחרונים הראו את הרמה שלה. הצעות ועדת העליה נתקבלו בשלמותן בהבנה ובאחריות וערב־האישורים נהפך לחגיגה נהדרת — שירה, ריקוד, דיקלומים ורציטאציות. אצל כולם פעמה ההרגשה שערב זה היה דבר מה יקר וחשוב בחייהם. נאשרו — 28 חברים. בקשר עם יציאת העולים התקיימה אספה, בחרו בהנהלה חדשה והכניסו חברים חדשים לתפקידים.

קיימים 5 חוגים לעברית. ב־4 חוגים לומדים ובחמישי משתלמים. יחד עם זה מתנהלות שיחות כלליות. גומרים „מסדה“ ועוברים על שירי רחל. ראינו הכרח וצר השעה לבוא בקשרים עם הציבוריות היהודית בעיר. עובדים בסניפי „החלוץ־הצעיר“, „פרייהייט“ וב„סקויט“ (צופים).

הקשיים של הקיבוץ בעיר המורים ביותר, הקיבוץ דורש את האדם בשלמותו, בכל חייו, ולא רק לעת העבודה, אבל גורמים שונים מפריעים ליצירת הווי של חיים חברתיים משותפים נוסף לשיתוף הכלכלי. המצב בעבודה הולך ורע.

לבחורות אין כמעט עבודה בכלל. עושים את כל המאמצים למצוא תעסוקה. המצב מהייב העברת מספר אנשים לפלוגות הקרובות. בעיית ההנעלה לוחצת בכל חקפה. גם מחסן הבגדים נתרוקן עם יציאת העולים. והחברים החדשים הבאים — „צורו קטן על שכמם“.

(מרדכי)

סוויפלויץ. רעננות וצעירות. הולך ונוצר הווי חיים חברתי, ויש דאגה לשיפור

החיים. מדכא ההכרח בהצטמצמות לקראת החורף, שבא בעקב הפסקת העבודה בבורסקאות. בחטיבת עצים אין לבטוח, כי השכר מאוד ירוד. ובכלל, ענף זה בעיירה — קטן הנהו. יש אמנם תקוה שהמשוריות שעמדו במשך כל הקיץ, תתחלנה לעבוד ואז כמובן העמדה הפלוגה מחדש בפני התרחבות וגידול.

הגרעין מגיע כבר ל־700 ז' ומשום כך הופסק האשראי וההספקה מסתדרת ב„נס“. הדירה מרווחת, הסידורים והנקיון ראויים לציין. חדר האוכל מקושט בטעם. אולם בטוב זה נעוץ גם רע והם הקשיים בהסקת הדירה בחורף. החלטנו להקים מאפייה עצמית כדי: א. לקמץ בהוצאות, ב. חימום החדרים. לשם זה דרשנו מהמרכז הלוואה בסכום של 100 ז' בתנאי סילוק לשיעורין.

ישיבת ועדת העליה ואספת האישורים עמדו על גובה וניכרת היתה אחריות באישור החברים לעליה בהתחשב עם נכונות האנשים לדרישות התנועה ותפקידיה. הבירור היה חברי וגלוי וזה העלה את ערכה של האסיפה. הצעות ועדת העליה נתקבלו בשלמותן. נאשרו — 11 ח' הוצא חבר אחד, למרות היותו בפלוגה

15 חודש, בהסכמת כולם, אחרי בירור ודיון יסודי, כי היה גורם מויק בקיבוץ כאן ואינו ראוי ומוכשר להיות חבר בקיבוץ בארץ. אחרי יציאת הוותיקים נשארו גרעין אנשים רציני המבטיח פעולה. ראוי לציין מיוחד הקשר האמיץ שנוצר בומן האחרון בין הקיבוץ והסניף במקום. כל ערב שבת מסתדרות שיחות משותפות וזה החיה את הסניף. יש בו ערות והיענות לדרישות התנועה.

עם נסיעת העולים — החבילה התפרקה. חברים־עולים עוזבים את הקיבוץ אחד־אחד ואנו נשארים במתי־מעט. בעיניים מלאות געגועים נפרדים מהעולים וחברים במספר מצומצם סביב — ממשיכים בשירה. אם יש ברשותכם ספרים מתנועת הפועלים הא"י, ספרים מהתנועה — תשלחו לנו.

שדליץ. למרות היותה עיר גדולה אין בה חרושת וענפי עבודה, שיאפשרו חדירה ניכרת לעבודות. העבודה שאליה חדרו החברים היא לרוב לא קבועה. חסמים מכשירי עבודה, לשם זה יש להעביר מפעל פנימי בין הסת' הנוצר החלוציות. יש להתענין בסניף המקומי, כי יש שדה רחב לפעולה בעיקר ב„החלוץ־הצעיר“. בפלוגה — 10 חברים.

(אחרון)

פובאלק. בקשיים גדולים עלה בידינו לשכור דירה. הוצאנו עליה את כל הכסף שהיה לנו. אין פספלים ומיטות וחסרים כלי בית שונים. חסרי לנו גם משור וגרוזינים. עבדה. לעת עתה ישנה עבודה בחטיבת עצים. בחור ובחורה עובדים בטחנה פעמיים בשבוע. בחור אחד עובד בבית-חרושת לחומץ. עבדנו ע"י בניין חומה, כעת נפסקה העבודה. כשקבל כלי נגרות נעסיק את החברים הנגרים שלנו. גם בעל הטחנה הבטיח לקבל עוד חברים לעבודה.

בחברה. ההתחיות משביעה רצון. הדאגות והצרות קרבו את האחד לשני. בערב שרים ורוקדים. הודות לנו נתארגן הסניף. נקווה שיעזור לנו בחיפוש עבודה. אנו באים בקשרים תכופים עם המרכז. קיבלנו גם מהם תמיכה כספית של 30 ז' דרשנו כעת 2 בחורות ובחור. כמה חברים נחלשו במצב בריאותם וזקוקים לתזונה מיוחדת. קיבלנו מהקהילה מכשירי נגרות. דרושים נגרים לארגון הנגריה, המבטיחה להעסיק 4 אנשים בקביעות. אנו עומדים לפני התרחבות.

אוגוסטוב. חדר לעיירתנו קיבוץ ה"מזרחי" במספר 14 חברים הסתערו על העיר בקריאה: "נתנו עבודה לבחורים עניים מזרחיים, נעבוד 12 שעות ביום ועוד..." המצב בעבודה טוב. דרשנו 10 חברים, מהם 8 בחורים ו-2 בחורות. גאשרו לעליה 4 חברים. מתנהלת עבודה תרבותית. קיימים שיעורי ערב לעברית. יש קשר עם הסניף המקומי. קיבלנו ידיעה שמאשרים חברים מקיבוץ ה"מזרחי" לעליה, למרות פנייתנו למשרד הא"י. כנראה שלא חושבים לעזוב את המקום.

(יעקב)

ביאליסטוק. מצבה הכלכלי של הפלוגה איתן. עבודה למכביר. התשלומים נוחים. חסרות ידיים עובדות. רוב העבודה בחטיבת עצים, נוסף למקומות הקבועים. סודרה ומתפרה. הסנדלריה מקבלת גם עבודות חוץ. עברו לדירה חדשה, מרווחת: 5 חדרים ומטבח. הוכנסו ומכניסים סידורים פנימיים. מהעודף שנשאר לנו מהקיץ שילמנו בעד שבעה חדשים דמי קדימה לדירה. משתדלים להשיג הלוואה בסכום של 500 ז' למען להכין פרודוקטים לחורף, כמו תפוחי-אדמה ועצים שעולים בזול כיום. מספר האנשים במקום — 45. במקום 10 העולים היוצאים את הפלוגה בימים אלה נדרשו 10 חברים בחשים. לשכת העבודה המשותפת בין קיבוצנו וקיבוץ "במסילה" פעילה ודואגת לסידור משותף בעבודה ומפיעה ככוח מארגן אחד כלפי הציבור היהודי בעיר. היא מתחילה גם בעזרה הדדית בארגון המשק. בחברה טרם הוחדרו הערכים והיסודות ההולמים חברה קיבוצית, טרם לוכדה לכוח קיבוצי. נדרשת פעולה להעמקת היסודות. כעת עם העברת המזכירות המרכזית של הקיבוץ לפלוגה זו, עליה לדאוג להטבת המצב לשטחיו השונים. יש קשר עם הציבוריות היהודית. נתארגן ועד למען הקיבוצים המתעניין בחיפוש קיבוצית, טרם חברה ויצ"ו מתמסרת לקיבוצים. חברי הקיבוץ פעילים בסניף, "החלוץ" ו"החלוץ-הצעיר" במקום. מועצות הגליל נמצאות במקום. "דבר" מתקבל באופן רגולארי.

נימאן. שוב התחדשה העבודה בפלוגה. עובדים בטעינת קרונות ומשתכרים 1.50 ז' ליום. טרם ברור אם העבודה תימשך זמן רב. במקום — 8 חברים. יש סיכויים שהמנסרה תחיל לעבוד בקרוב ואז נעמוד לפני התרחבות.

וולקוביסק. המספר הקטן של חברים מביע חוסן על אופי הפלוגה ומצבה. שקט וחוסר-ערות בחייה. מזה נובע הרבה מהשלילה, שלא פעם הצבענו עליה. חסר גם גרעין פעיל, שירכז את עניניה ויכוונה. הרבה מיסודות הקיבוץ לא מצאו את ביטוייהם ההולם, בעיקר בחיסים החברתיים, בגישה לבחורה. אמנם יש לציין שבזמן האחרון המצב הולך וטוב. יש לקוות שעתה עם בוא החברים החדשים יבוא שינוי בשטח זה ויש לדאוג לביקורים ממושכים בפלוגה.

הענף העיקרי המעסיק כיום את חברי הפלוגה הוא חטיבת-עצים וגם זה במידה זעומה. מחכים להתחלת העבודה במנסרות. הגרעון "עולה". הדירה מספיקה, הסידורים הפנימיים משביעים רצון, קישוטים הולמים, חשמל, ניקיון. באספת האישורים חסרה גישה יסודית, גלויה, אמיתית וחברית. וזהו הרי יסוד שלילי בהחלט! נאשרו — 6 ח' / נדרשו — 7 במקום היוצאים. החומר האנושי עכשווי די טוב, חסר רק גרעין שיכוון את העבודה. המצב בעבודה לא טוב. המנסרות טרם התחילו לעבוד. ההספקה מסתדרת בקושי.

נוז'ץ. במקום — גרעין אנשים מהחדשים, המבטיח לשאת באחריות. העבודה

מרוכזת כולה במנסרות. מנסרה אחת הפסיקה לעבוד ומשום כך שורר חוסר עבודה. שאלת העבודה בפלוגה מסוכנת מאוד. האגודה המקצועית (פ.פ.ו.) מעונינת לדחוק את הקיבוץ מעמדות עבודה שרכש לו במשך שנים. לא חסרות גם נגישות מצד הממשלה, המתבטאות בלחץ על הבעלים. חברינו חובעים את זכותם לעבודה ומגלים מאמצים למען לרכוש הבנה לזכותם אצל חברי האגודה. סיכויי העבודה לא ניתנים להיקבע. שינוי לטובה יבוא רק כשהמנסרה של רבינוביץ תחליל לעבוד. יש גרעון של קרוב ל-200 זהובים.

הדירה מרווחת, יפה ומסודרת — נקיון וחשמל. ראויים לציון מיוחד סידורי המטבח. מתמידים בלימוד השפה. בדרך כלל מרגישים חיי קיבוץ. האישורים עמדו על גובה. רוב החברים בעלי ותק גדול. נאשרו — 10 ח'. נדרשו 7 ח' במקומם.

סמיאטיץ' חוסר האפשרות האובייקטיבית לגידול הפלוגה עיכב בהרבה את ההתפתחות הפנימית. בזמן האחרון יש לציון התקדמות. במצב החברתי בא שינוי. אקטיביות מיוחדת מגלות הבחורות. ידיעת השפה לקויה. נחוצה דאגה יתרה להקניית השפה לבחורים.

שורר חוסר עבודה חלקי, אולם אפשר להחליץ ממצב זה אם ידעו החברים לגלות מאמצי יותר בחדירה לענפי עבודה שנמצאים בעיר כגון: חטיבת-עצים, בית-חרושת וכו'. דאגה מיוחדת נדרשת מהפלוגה בהכנסת החברים הצעירים בעבודה. הדירה היא מחוץ לעיר וזה מקשה מאוד בהשגת עבודה. החליטו לעבור לעיר.

באספת האישורים היתה הערכת חברים הגונה. הערב נגמר במצב רח מרומם. נאשרו — 6 חברים. נדרשו במקומם 7 ח'. במקום נמצאים 17 ח'. אחוז העובדים הוקטן. לא ברור אם מצב זה יתמיד. נכנסנו לדירה חדשה. המחסן די יפה. החומר האנושי משיביע רצון. לומדים עברית.

(צפורה)

מילויצ'יץ' אחרי קיום של שנה וחצי הפלוגה טרם התרחבה. מספרה המצומצם — 10 חברים בלי אפשרות אובייקטיבית להתרחב — מעמיד את שאלת קיומה לדיון. רק קירבה לננוץ (7 ק"מ) נוטן לה זכות קיום. קשריה עם ננוץ תכופים וזה מעודדם בבדידותם. אולי נחזור במשך הזמן לעיירה ונשיג עבודה.

קרינקי. קיבלנו עבודה. יש אפשרות לגדול. העבירו תיכף 5 בחורים ושתי בחורות. דרוש גרעין שיכוון את הפלוגה.

קולנה. ישנה עבודה. לקראת הקיץ ישנם סיכויים להתרחבות. השאלה העיקרית היא שאלת הדירה.

יאשינובקה. מספר האנשים מועט. ישנה עבודה. חדרו לבית-חרושת לבורסקאות. דורשים חברים חדשים. לימי הקיץ סיכויים להתרחבות. שכרנו דירה.

גארבולין. נכבשה יחד עם חברי גרוכוב. ישנה עבודה. במקום 12 חברים. גם לשם חדרו אנשי „מורח".

בילסק. „נכבשה לפני שבוע. במקום 5 חברים. דורשים 10 נוספים.

מאי 1933

במשך הזמן התרחבנו וגדלנו. נוספו הרבה נקודות וגם הקיימות קלטו הרבה חברים. המצב בעבודה הולך וטוב. חודרים למקומות עבודה חדשים. הוכנסו הרבה שיפורים בחיי הקיבוץ: תיקונים במטבח, בחדרי השינה, במחסן, במשק וכו'. כמה מהפלוגות עברו לדירות יותר גדולות ומרווחות. הקיץ כבר מורגש בקיבוץ. אין צריכים להתעטף יותר בבלוויי סחבות, ולהביא את הכובע למחר, כי אפשר לצאת בגלוי-ראש ובלי מעיל — וירווח לחברים. ברוב הפלוגות גם יותר נקיון. לעומת זה הונחה גדולה בשטח התרבותי. הקריאה והלימוד אינם שכיחים, חסר תוכן לחיים. יקרה שבערב הקיבוץ מתרוקן מהחברים, ומתפזרים להיהנות מערבי הקיץ הנעימים. עברית לא שומעים בקיבוץ. רק בודדים מעלים אותה לפעמים בניהם. הנסתפק רק בעבודה?

שאלה מכאיבה זו מצאה הד במועצה (של הגוש הכללי) בגרוכוב. הוצעו הצעות קונקרטיות לשינוי. התנאי לעליה — ידיעת העברית. חבר שאינו יודע את השפה מוכרח ללמוד 3 פעמים בשבוע וזה היודע מוכרח ללמד! עלו גם שאלות בשטח העבודה. הרבה פלוגות קיבלו עבודות הקשורות במסחר, משרה בחנות, או מכירה ביום-שוק. אלו הן לא עבודות, כי אם עניני ממכרו-מסחר, ואנו מתנגדים להן. היו ספקות אם לקבל גם עבודה בשירות, שנחשבת בחברה הנוכחית למכוערת והעובדים לא ידעו לרוממה. אנו נחזור לענף זה ונשתדל להשוותה לכל העבודות. בימים הראשונים הבחורה לא תרגיש בוודאי את עצמה בטוב, ויש להתחשב ברגשותיה. צריך לקיים בירוק דיון בחברה. ענף זה חשוב לנו מאוד, כי הוא מאפשר העסקת בחורות בעבודה. כמוכן שצריך להשתדל עד כמה שאפשר להוציאה יותר לעבודת חוץ. המוכרות החליטה להשקיע כספים בכמה מפעלים קונסטרוקטיביים בפלוגות. הימים הקשים ללא עבודה כבר עברו, ועל כל פלוגה לדייק בהעברת 2 האחוזים מההכנסה היומית.

שאלה נושנה היא תמיד הכי מכאיבה — החולים, החלטנו להכין כמה מקומות הבראה שיאפשרו את קליטת החברים החולים.

ספטמבר 1933

ביאליסטוק. הפלוגה התרחבה במשך הזמן ומונה כעת 85 חבר. כל החברים עובדים — מי בחטיבת-עצים, מי בבנין ומי בכתיבה-חרושת השונים. שאלת הדירה — נפתרה. עברו לדירה חדשה (שיטת מסדרון). הדרי השינה — מוצפים אור, שמש ואוויר לגשימה לרוב. ה"אינטרנאציונלים" הוסרו. חדר מיוחד להציעה והדר שביום עובדות בו המזכירות והמועצות ובלילה נהפך לאולם-קריאה. במחסן — מכניסים שיפורים. לאורך כתיב המסדרון הולכים ומוקמים ארונות בגדים ולכל חבר תיבה שלו — זה יפתור את שאלת המזוודות מתחת למיטות. למערכת החידושים והשיפורים נוסף גם הטלפון, שתפקידיו גדולים. עליו לקשור את תל-חי ו"במסילה", עליו להישמע לכל פקודות הנהלת העבודה, "און ליינד וייערע קאפריזון" (לסבול מקפריזות שלהם).

ההספקה והמשק. שכר הדירה הגדול — גרם לקיצוץ בתקציב ההספקה. כעת שהתה אצלנו החברה מרים (שלימוביץ') ומאותו התקציב סידרה את ההספקה באופן יותר מבריא וראציונלי. הסנדאות מתחילות כבר גם הן לפעול. הנגריה — כבר פועלת. המסגריה והסנדלריה — בעוד ימים מספר. שאלת החולים — כאובה. עובדים ונשואים הרבה חולים מפלוגות שונות וגם לביאליסטוק עצמה יש מספר חולים די-רציניים. בעבודה התרבותית לא נוצלו כל האפשרויות שהיו וישנן. הסיבות לכך שונות: החברים שיכלו לפעול בשטח זה נמצאו כמעט כל הקיץ בדרכים, תנאי הדירה קשים וכו'. כעת בא שינוי רדיקלי. התחילו לפעול החוגים לעברית, לעתים תכופות מתקיימות שיחות ומופיעות, "ידיעות הקיבוץ", הסוקרות את הנעשה ונשמע.

ולביאליסטוק — "בת". בכפר ע"י קרינקי עובדים 30 מחברי הפלוגה — אצל פריץ במטעי הטבק. תנאי הכלכלה — בסדר. תנאי הדירה קשים. העבודה לא קשה אולם נמשכת מאוד הבוקר עד שקיעת החמה. העבודה — עונתית. כעבור שבועות מסתיימת ועומדת השאלה איפה לקלוט את החברים.

פויפליץ! במקום נמצאים כעת 37 חבר — אבל רק 27 יוצאים לעבודה, היתר מחוסרי עבודה. נוצר גרעון של יותר מ-100 זהוב, וההספקה הגרועה שפיעה על מצב בריאותם של החברים. סידרנו מקום הבראה עבור כמה חברים חולים — לא רחוק מהעיר. המצב החברתי — משיבע רצון. הבחורות משתתפות בכל העבודות. ישנה סטודיה דרמטית המשתתפת ב"עונגי השבת" של הסניף.

פוקולקה. העבודה היא בחקלאות. העבודה קשה — והתשלומים לא מספקים. השתדלו לחדור לעבודות העיירה והצליחו בזה. נמצאים במקום 15 איש. המצב החברתי לא היה בסדר. אחרי העבודה היו עוזבים את הפלוגה ויוצאים לטייל עד לשעה מאוחרת בלילה. כעת הוטב המצב במקצת.

קולגה. מספר האנשים 22 (15 בחורים 7 בחורות). עיקר העבודה — בנאות. עבודה אחרת כמעט לא היתה. כעת בסוף הקיץ, עם הפסקת הבנייה, נשאר הרבה חברים מחוסרי-עבודה. בעלי המקצוע חדרו למקומות עבודה שונים ובחורות — לשירות. שאלת החולים חריפה. היה זמן שמספר החולים הגיע ל-50%. בזמן האחרון התחילו לפעול החוגים לעברית.

שדלויץ. הפלוגה יוצאת מחיתוליה התרחבה. עברו לדירה חדשה ונגמרה פרשת הסבל בדירות. יש גרעין אנשים המבטיח פעולה, אך העיר דוממה ואיננה מגלה יחס ראוי לקיבוץ. הסתדרות „החלוץ הצעיר“ היא היחידה המתענינת בקיבוץ. בזמן האחרון היו התנגשויות דמים עם „האדומים“ והדבר היקשה על מהלך העבודה. אין החברים מסתפקים ביש ויצאו לכבוש בעיירה הסמוכה לשיץ ודרשו כבר חברים לנקודה החדשה.

מילויצ'יץ. הומר אנושי פשוט — אולם מצב חברתי טוב. מסורים לעבודה ולשיפור החיים הפנימיים. מספר החברים — קטן. תנאי המקום אינם מאפשרים התרחבות. סובלים מחוסר דירה מתאימה. צפיפות נוראה. פלוגה זו עזרה לנו הרבה לחולים. המקום הוא מקום קיטנה ובקיץ העברנו לשם אנשים שהסתדרו במקום עליידי הפלוגה. המקום שימש מקום הבראה, אולם הפלוגה סבלה מזה הרבה, משום שהפלוגות לא מלאו את המוטל עליהם — בשטח הכספי. נשאר לה גרעון גדול המסכן את קיומה.

פקידל. פלוגה צעירה שמונה 20 חבר. בעבודה די טוב. יש כבר עודף כספים בסכום ניכר. הסיכויים לגדול — קטנים. חסר חוג אנשים שיוכל לרכז ולכוון וזה משפיע על המצב החברתי. החוגים לעברית פעילים.

וולקוביסק. מספר החברים כ־30. העבודות עפ"י רוב במנסרות, בטחנת־קמח ועוד. חוסר עבודה לחברות. סיכויים להתרחבות — כמעט אין. הקשרים עם הפלוגה הקרובה — סוויסלויץ — די הדוקים. יש עזרה הדדית המתבטאת בהעברת חברים בשעת הצורך וכו'. בקיץ היה מספר חברים חולים רציניים והעזרה הרפואית ניתנה במקום. המצב החברתי לא בסדר. חוסר גרעין אנשים, שידע לכוון את הפלוגה, גורם למקרים בלתי־חלוציים בפלוגה.

אוגוסטוב. בפלוגה 60 איש: 41 בחורים, 19 בחורות. העבודה בקיץ היתה בעיקרה בכביש. המצב בקופה קשה, משום שנותני העבודה אינם משלמים בזומנים. המצב החברתי לא בסדר. החומר האנושי מבוגר ביותר, והדבר משפיע על החיים החברתיים. הקדשנו מספר אספות לשאלת השיתוף. קיימים חוגים לעברית. שאלת החולים רצינית ומשתדלים לפתרה במקום. ענין הקיבוץ של „המורחני“ עוד לא נגמר. ישנה תחרות בעבודה — והמשרד הא"י שותק. הפלוגה שנתרחבה בימי הקיץ — נשקפת לה סכנה שבחורף, עם צמצום אפשרויות העבודה — יתהווה בה מצב של חוסר עבודה.

סובאלק. הפלוגה מונה 40 איש. עסוקים עפ"י רוב בגננות ובחטיבת־עצים. יש לציין את הצלחתו של הקיבוץ החדור לעיר זו — אעפ"י שהיא ברובה רבייוניסטי. קיימים חוגים לעברית, שיחות מתקיימות מזמן לזמן.

מפעל ההכשרה ינק וניזון משרשים עמוקים בתנועה החלוצית ומצוקותיה, צרכיה ואופיה. רק היא הכריעה בדרכה. עם כל החשיבות החינוכית הגדולה ומופת-החיים של מפעל הפועל והקיבוץ בארץ ישראל, עם כל ההאצלה והעזרה מצד הפגישה הישרה עם השליחים מהארץ ונסיון החיים שלהם — הרי הקיבוץ החלוצי בגולה, בדמותו ובהתגלמותו הממשית, היה פרי של חיפושי-חיים עצמיים וכושר היצירה של התנועה החלו-

צית כמו שהיא.

ל. לויטה

15.12.1932

מתוך מכתב למרכז „החלוץ“ בפולין

חדרנו לקולנה, במקום נמצאים 5 חברים שלנו. כמו כן חדרנו ליאשיגובקה. קרינקי שזה לא מזמן נכבשה מתפתחת יפה. נדרשו 5 חברים חדשים. קיבלנו ידיעה על אפשרות ארגון פלוגה בגארבולין. יצאו לשם 2 חברים מפלוגתנו בשדליץ. פרטים טרם קיבלנו.

העולים טרם יצאו את הפלוגות ובמקומם טרם הגיעו חדשים. בוולקוביסק נשארו במקום 7 חברים. המשוריה מתחילה לעבוד בשבוע הבא ואנשים אין. אם לא תחישו עוד נגר טוב נאבד מקום עבודה קבוע. זה רציני מאוד. בפלוגה בביאליסטוק נדרשים צבעים ונגרים. ישנה עבודה עבורם. יכולים להרוויח — הצבע 6 — 8 והובים ליום. הנגר — 4 זהובים. כמו כן דרוש סנדלר. תאשרו מיד בעלי מקצוע אלה. מפלוגתנו באוגוסטוב מודיעים שקיבוץ „מזרחי“ לא נענה לדרישת משרד העליה בדבר עזיבת המקום. להיפך, הם חודרים למקומות עבודה ואפילו למקומות שאנו עבדנו בהם קודם.

בביאליסטוק מתוחים מאוד היחסים בינינו ובין קיבוץ „המזרחי“. אתמול פרץ סכסוך וההתנגשות יכולה היתה להיות רצינית. תפסו עבודה שלנו בחטיבת עצים. נוסף לזה חידש השבוע קיבוץ של „השומר-הלאומי“ את כיבוש העבודה והיום פרץ סכסוך גם אהם.

אריה לוין: שניים או חזין בלומז'ה

אחרי חג הפסח תרצ"ב, החליט הקיבוץ להקים שרשרת של פלוגות הכשרה באזור ביאליסטוק. לשם כך יצאתי ללומז'ה, עיר-שדה בעלת אוכלוסיה יהודית ניכרת.

מיד עם בואי בערב ללומז'ה, נפגשתי עם חברי מזכירות הסניף והעליתי לפניהם את הרעיון על הקמת קיבוץ במקום והם הבטיחו את עזרתם. למחרת ביקרנו במספר בתי-מלאכה וחרושת. הגענו לבית החרושת למחרשות שבעליו יהודי. הוא קיבל אותנו בהסתייגות, בטענה שהעבודה היא קשה, ורק „גויים“ מסוגלים לעבוד בה. לבסוף נעתר לנו והסכים שנשלח לו 3 בחורים: 2 לבית-החרושת ואחד כחצרן. שמחנו לתוצאות והודענו לו שתוך יומיים נשלח לו את הבחורים.

כשיצאנו משם, התעוררה בעיית האנשים לעבודה, שהרי עדיין הקיבוץ לא היה קיים. אבל דוקא נקודה זו הרגיעו אותי חברי מזכירות הסניף, והודיעו שיש להם מועמדים לעבודה מהעיירות גראייבה ויוזנה בסביבה, שכבר פנו אליהם כמה פעמים בהצעתם לבוא להכשרה. בכל זאת, בשלשה אנשים לא סגי, ויש לחפש מקומות עבודה נוספים.

יצאנו שוב לחיפושים ואחרי חקירות ושאלות הגענו למסעדה של „קראי“ אחד, שהיה מתבולל גמור ובהתחלה דיבר אתנו רק פולנית. אחרי שיחה ידידותית שבה שירבב את שתי המלים „שמע ישראל“ הביע אהדה לציונות והסכים לקבל לעבודה במסעדה בחורה אחת לפני הצהריים ואחת אחרי הצהריים. אמנם עצם עבודתן של חברות בהכשרה בשטיפת כלים או אפילו בהגשה אצל אחרים נראה לי הריג ביותר ולבי נקפני על כך. אבל חברי הסניף הרגיעו אותי שהדבר די סביר, בפרט שרוב הלקוחות של הקראי הם יהודים. בלילה הודיעו לי שיש גם דירה.

למחרת, כשהורתי לסניף מחיפושי עבודה מצאתי שם שני בחורים שהציגו עצמם כאנשי קיבוץ השומר הצעיר „לשחרור“ שהגיעו ללומז'ה לארגן קיבוץ משלהם.

הופתעתי, ואמרתי להם שאני נציג קיבוץ תל-חי הנמצא בלומז'ה לשם אותה המטרה, וכי למעשה מחר מתחילים כבר מספר חברים לעבוד, לכן מוטב שילכו למקום אחר. הם דחו את הרעיון, בנימוק, שלומז'ה שייכת להם, והסתמכו על אישור שקבלו ממרכז „החלוץ“ לסייר באזור, ולייסד קיבוץ בכל מקום שישגו עבודה, והנה כאן השיגו עבודה, והמקום שייך להם. הודעתי להם בכל התוקף שקיבוץ תל-חי בלומז'ה, היא עובדה קיימת ואנו נמשיך לקלוט אנשים. המשכתי לטפל בעניינים והשגתי עוד שני מקומות עבודה. בסיכום: לשבעה אנשים היתה כבר עבודה מכניסה, עוד 2 אנשים היינו צריכים לאחזקת הדירה ולעבודת המטבח והכביסה. היינו, אפוא, כבר גרעין לקיבוץ „תל-חי“ בלומז'ה. לאחר שבוע ימים הקיבוץ נכנס לדירה, החברים החלו עובדים ואני חזרתי לביאליסטוק. שבוע לאחר מכן הגיע מכתב ממרכז „החלוץ“, שמבקש הסברים על הקמת הקיבוץ בלומז'ה. במכתב תשובה הסברתי את העניין כהווייתו ואמנתי אחרית התדיינות נוספות הגיעו תשובות מן המועצה הגלילית ומהמרכז שקבעו את זכותנו לקיים קיבוץ בלומז'ה, ושעל פלוגת „לשחרור“ לעבור למקום אחר. לצערי, למרות שזכינו בבירור, לא עמד הכוח לאנשי קיבוץ תל-חי בלומז'ה להחזיק מעמד, ואחרי שהפלוגה התקיימה כמה חדשים, נתפרקה, וחבריה התפזרו לכל מיני פלוגות בסביבה.

באר-שבע, 1977

יעקב פייבושביץ: הפלוגה באוגוסטוב

בתקופת „הכיבוש הגדול“, של קיבוצי ההכשרה בערים ובעיירות להקים בהן פלוגות חדשות, עלתה גם אצלנו, בני אוגוסטוב, המחשבה להקים פלוגת הכשרה בעירנו. יעקב אלכסנדרוני ואליאב חלופיצקי (ז"ל) שקיבלו את הכשרתם בתל-חי הגו רעיון זה מומן, אולם לכלל מימושו הגענו רק בסוף קיץ 1932. כבסיס לפלוגה ראינו בתעשייה הזעירה, במנסרות ובעבודות אחרות. אהדת הציבור היתה נתונה מראש. קיבוץ תל-חי שלח מספר חברים להקמת הפלוגה. בתחילה באו 4—5 חברים.

לאט-לאט גדל מספרם וביוני 1933 מנה הקיבוץ כ-60 חברים לערך. הצטרפתי כחבר בפלוגה. כבן המקום, קיבלתי על עצמי לארגן את הפלוגה. אני חניד השומה"צ. מקודם הייתי בקיבוץ הכשרה בהורין. בהיותי בהכשרה נוכחתי לדעת שאין דרך השומה"צ יכולה להיות דרכי. ראיתי המוני נוער נוהרים ל"החלוץ" והלחץ לצאת להכשרה גדול. חשבתי כי דרכי עם אלה.

בעצם הצטרפתי לקיבוץ במקום היתה מעין מהפכה. לעזוב בית הורים ולחיות בקיבוץ באותו מקום לא היה דבר רגיל. בבית לא ביקרתי אלא רק לפעמים. בכל מהפכה יש משום שבירת מוסכמות ודברים מקובלים. במעבר לעבודה ראינו ערך עליון. היתה רתיעה מקשרים עם החוץ ומהתעסקות אינטליגנטית. דירת הקיבוץ היתה במרכז העיר, והיו בה 3 חדרים. שניים מהם שימשו לשינה ושלישי כחדר-אוכל. ברבות הימים, בגדול מספר החברים, שכרנו דירה נוספת. ביתנו היה נקי ומסודר. חברים בעלי חוש אמונותי, קישטו את חדר-האוכל באורנמנטים, גם תוכנסו בו עציצים, והיה נעים בבית הקיבוץ.

העבודה בעיקרה היתה בחטיבת-עצים בחצרות היהודים, כן עבדו במנסרות, בתפירה (בנות) ובמשק-בית. בעלי המקצוע שהיו בקיבוץ נקלטו במקצועותיהם: מסגרות, רצענות וחייטות.

שכר העבודה היה נמוך, אבל הספיק לקיום. גרעונות לא יצרנו וחולים לא היו. עם הפועלים הזרים במקום לא התנגשנו. היינו — צעירים עם רצון טוב ועם „מוראל" גבוה. השתדלנו לקיים חיים ברמה ובצורה תרבותית.

בחג הפסח — נשארנו החברים בקיבוץ. ערכנו סעודה חגיגית, היו נאומים, שירים וריקודים. היה יפה ונעים.

ללילות השבת היה צביון תרבותי. בין החברים היו כאלה שיכלו לתרום בשטח התרבות. אף אנשים מהעיר הוזמנו להרצאות. בראש דאגתנו — לימוד השפה העברית.

אנשי המקום גילו אהדה רבה כלפינו. הקהילה הגישה לנו עזרה רפואית והרופאים היהודים שבמקום טיפלו בנו בעין יפה. זכור לטובה החנווני שנתן לנו את המצרכים החיוניים בהקפה.

אני, בתור מזכיר, ניהלתי גם את הענינים הכספיים וגם את עניני החוץ. גם עזרתי לסדרן העבודה בחיפוש מקומות עבודה.

יום האישורים לעליה היה יום חג וחרדות כאחד. התיחסנו לענין בכבוד ומורא, כלפני הכרעות גורליות בחיים. שולמית שושקם באה מביאליסטוק להשתתף מטעם מוזכירות הגוש באישורים לעליה. מה שקבע באישורים היו — ההתנהגות בעבודה ובחברה, הידיעה בשפה העברית ובעיקר — היחס והרצון ללימוד השפה וכן ידיעות החבר על הארץ.

הקיבוץ לא יכול היה לעזור במימון הוצאות העליה של החברים. עול זה נפל בעיקר על הסניף ממנו בא החבר. גם הגשנו עזרה לפלוגה שנוסדה בסובאלק.

רמת-גן, יולי 1976

איגוסטוב, 1933

איגוסטוב, בסלילת כביש, 1933

סוקולקה, באחד במאי, עם סניף "פרייהייט", 1934

שדליץ, אוקטובר 1932

זאב בונוביצקי : ועוד על הפלוגה באוגוסטוב

ראשית מגעי עם קיבוץ תל-חי היה בביאליסטוק, עם הופעת מייסדי הפלוגה. כעבור זמן קצר הצטרפתי גם אני לקיבוץ למרות היותי תושב המקום, דבר שלא היה כ"כ מקובל.

בקיבוץ בביאליסטוק הייתי 9 חדשים ונשלחתי לאוגוסטוב להקים בה פלוגה חדשה.

אוגוסטוב — עיירה קטנה ושקטה השוכנת ליד אגמים ונהרות. חברי סניף „החלוץ“ במקום התחילו לטפל בנו מיד עם בואנו והם שסיפקו לנו את כל צרכינו הראשונים. השיגו דירה ונרכשו קצת כלים למטבח.

לא עברו ימים רבים ונתקבלו 3 חברים לעבודה במנסרה, וזה — בנוסף לעבודה בחטיבת-עצים.

בינתיים קלטנו גם מספר חברות והופיעה בעיית התעסוקה עבורן. התנגדו החברות בצורה החלטית לעבוד במשק-בית אצל אחרים. הן עסקו בעבודות השרותים בקיבוץ — במחסן, בנקיון, בבישול וכו'. אחת החברות עבדה כעוזרת לתופרת. כן קיבלנו עבודה בפיטום אוזנים, הוצאתם לשדה ושמירה עליהם ואח"כ להלעיט אותם. ההכנסה מעבודה זו היתה אמנם זעומה, אבל ערכה היה בבחינת תעסוקה בחליפין.

ההכנסות מעבודתנו איפשרו לכללה טובה. גם הביגוד וההנעלה היו בסדר. בתחילת ספטמבר 1932 מנתה הפלוגה 9 חברים ו-4 חברות. לאחר ארבעה חדשים היה עלי לנדוד לסובאלק. אמנם קשתה עלי הפרידה מפלוגה זו, אבל הוטלה עלי שליחות לכבוש מקום חדש — והלכתי.

תל-אביב, יוני, 1977

הרצל ניגניביצקי : מאוגוסטוב לסובאלק

היתה לי הזכות להיות בין הראשונים הכובשים באוגוסטוב ולהניח את היסוד לפלוגה חדשה לקיבוץ תל-חי. מזכירות הקיבוץ בלידה החליטה לשלוח לכיבוש זה שלושה חברים ואני נבחרתי להיות אחד מביניהם. על פי מכתב הפניה שניתן בידנו פנינו לאליאב חלופיצקי, מי שהיה פעם בהכשרה בנימאן והוא עזר לנו הרבה להתבססותנו במקום. היתה לנו עבודה ומצבנו הכלכלי היה טוב.

לאחר מספר חדשים הטילו עלי שוב תפקיד של כיבוש נוסף והפעם בסובאלק הסמוכה. בעזרתם של כמה אישים, תוך מאמצים גדולים ותנאים קשים הצלחנו להאחו גם במקום זה.

גדרה, יולי 1977

השל קאנטרוביץ: כיבוש עבודה בסובאלק

הייתי בין הראשונים מקיבוץ נימאן שיצאו לכיבוש העבודה בעיר סובאלק בראשית שנת 1933.

סובאלק — עיר בעלת אוכלוסיה יהודית גדולה. בעיר התקיימה גימנסיה עברית ורוב הנוער שלה ידע עברית.

בבואנו, סניף „החלוץ“ לא היה במקום. הנוער היה מאורגן בבית-ר. בידינו היתה כתובת של שני אנשים הקרובים לנו בדעותיהם, אך ידענו שעלינו לסמוך על עצמנו.

בזמן הראשון שכרנו חדר קטן אצל סנדלר. לא היה בו מקום למיטות וישנו כולנו על הרצפה.

כבכל עיירה, התחלנו גם כאן בחטיבת-עצים. היה לנו מאבק עם „הגויים“, שלא רצו לתת דריסת רגל בעבודה זו ליהודים ולא פעם איימו עלינו בגרוינים. אבל גם היהודים עצמם, ברחמיהם הרבים לא נאותו כל כך מהר לתת עבודה קשה כזו לנערים היהודים „עדינים“. מוכנים היו לתת לנו תרומה כספית ובלבד שלא נעבוד בעבודה זו. הם פשוט לא הבינו כיצד נערים יהודים אינם מתביישים לעסוק בכל עבודה.

לאט-לאט הציבור התרגל אלינו וקיבל אותנו כפי שהננו. נכנסנו למקומות עבודה חדשים, באו חברים נוספים, הקיבוץ גדל ושכרנו דירה יותר גדולה. לבחורות לא היתה מספיק עבודה. בקושי חדרנו לעבודה בגן-ירק אחד שהיה בבעלותם של יהודים.

כך תקענו יחד בעיר זו.

השפעתנו בעיר גדלה, היינו מופרים גם בציבור הפועלים הפולנים בפ.פ.ס. לפני האחד-במאי ביקרו אצלנו והזמינו אותנו להפגנה עמהם. התנאי שלנו היה להפגין בסיסמאות שלנו. הסכימו ובאו ערב-ערב ללמדנו את שירי האחד-במאי בפולנית. ערב אחד-במאי הודיעו לנו שאין הם יכולים למלא את דרישתנו ביחס לסיסמאות והשתתפותנו המאורגנת בהפגנה נתבטלה. עם זה לא יכולנו להשאיר בבית, ב-1 במאי. יצאנו, איפוא, לרחוב והצטרפנו בתור יחידים להפגנת ההמונים. באין עליה הגענו עד משבר ובתחילת 1937 נתחסלה הפלוגה. חלק מהחברים עבר לסוויסלוץ' וחלקם לביאליסטוק.

מעור-חיים, 1977

יוסף איילון: בייבוש ביצה

בסוף שנת 1932 נשלחתי ע"י מרכז „החלוץ“ לפלוגה החדשה שנוסדה בסובאלק. נקודת הכשרה חדשה משכה את לבי ויצאתי לדרך.

לפנות בוקר הגעתי מווארשה לתחנת הרכבת בסובאלק. עם התרמיל על גב שמתי פעמי העירה לחפש את דירת החלוצים. לא התפלאתי ש„גוי“ לא ידע

עליהם אבל תמהתי לתשובה מפי יהודי שאמר בכעס: „דא זענען נישטא קיין חלוצים“ (כאן אין חלוצים). לא הבנתי את פשר הדבר. כארבע שעות הסתובבתי, עד שלבסוף הביא אותי ילד אחד לאיוו „חורבה“, הכניסני פנימה וברח. אכן, פה החלוצים! נכנסתי לחצר וצחנה באה באפי. ראיתי שם הרבה חביות ומספר „גויים“ מסתובבים. מסתבר שכאן מפעל לעיבוד עורות. בעליית הגג שכן הקיבוץ. עליתי למעלה ופגשתי בחברה אחת שקיבלה אותי בקרירות בזו הלשון: „באמת, הודיעו לנו שצריך לבוא חלוץ“. הורדתי את ה„פעקל“ והתישבתי.

— אתה רעב?

— כן!

החברה הוציאה כיכר לחם ענק, לחם קשה, שהיתה בו הרבה תערובת של סובין וכיבדה אותי באכילה ושתייה.

לפנות ערב חזרו החברים והחברות מהעבודה. בפלוגה נמצאו אז 4 בחורים ו-2 בחורות. ביניהם היתה שולמית שושקס שקיבלה אותי בסבר פנים יפות לא היתה לנו עבודה וגם לא רצו לתת לנו. האווירה מסביבנו בעיירה היתה קשה. הציבור בסובאלק היה ברובו רביווניסטי ולא ראה בעין יפה את בואנו לעיירתם זו.

הוטל עלי לגשת לפלוגה באוגוסטוב, ממנה באו כובשי סובאלק ולהתיעץ עמם על המצב. עם פרוסת לחם בכיס יצאתי לדרך. לאחר עשרות קילומטרים ברגל, נסחב ומתנדנד קצת ב„טרמפ“ בעגלה, הגעתי שבור אברים לפלוגה באוגוסטוב. סיפרתי על המצב והתיעצנו מה לעשות. הוחלט: אין עוזבים — יש להמשיך.

חזרתי, כשעמי עוד חבר וחברה. החבר היה יצחק שניידר ז"ל מווילנה (בארץ חבר קיבוץ נען) שרק לפני ימים בא להכשרה. תרמו לנו משור וגרזן, כצידה לדרך. התחלנו לעורר את דעת הקהל. בעזרת חברינו ממפלגת פועלי-ציון צ. ס. הצלחנו לרכוש אוהדים שסייעו לנו בהשגת עבודה. כן יסדנו סניף „החלוץ-הצעיר“, שבהקמתו ובהדרכתו ראינו תפקיד עיקרי.

אחת העבודות הראשונות היתה בייבוש ביצה — עבודה פרימיטיבית ביותר. שני אנשים היו מסובבים בידים גלגל, שאליו היו קשורים 2 דליים על שרשרת ובאמצעותו שואבים את המים עם הבוץ. היתה זו עבודת פרך, אך היה סיפוק. במרוצת הזמן השגנו עבודות שונות נוספות. בהתחלה היו התנאים קשים. כעבור תקופה, הודות ליוזמה שגילינו, חל שינוי רב לטובה.

רכשנו דירה גדולה ומרווחת. המרכז שלח לנו תגבורת ומספר החברים גדל. דאגנו ללבוש מסודר לשבת וכן תפרנו נעליים טובות לכל החברים, בסנדלריה שהקמנו ביוזמתנו ועבדו בה שני חברים. בכלל הנהגנו סדר בחיינו בהרבה שטחים. המצב החברתי בראשיתו היה קצת קשה. ההרכב האנושי של קבוצת החברים הראשונים לא התאים כל-כך. בקבוצה קטנטונת כשלנו, הכביד הדבר ביותר. עם גידולה של הפלוגה והשתפרות התנאים חל שינוי לטובה. נעשו פעולות חרבות וערכנו קבלות שבת. החיים בקיבוץ קיבלו יותר טעם וערך.

המצב הכלכלי בכללו הוטב. ביום שוק היינו קונים עגל או כבש לשחוט, וכל מיני פרודוקטים. הכלכלה שופרה ולא עלתה ביוקר. קיבלנו על כך מחמאות ממרכז „החלוץ“.

כשהגיעה שעת העליה עמדתי בפני בעיה קשה של מימון הוצאות העליה. חלק נתנה לי אחותי מחסכונותיה ויתרת הסכום השלים מרכז „החלוץ“. בתחילת שנת 1934 הגעתי לאילת-השחר, בה אני חי עד היום.

אילת-השחר, יוני 1976

עדה שפירא : חלקת ארץ ישראל ...

אחרי שנים רבות של כמיהה לארץ-ישראל, תחילה כחניכת השומר-הצעיר ואחר כך, כחברה ב„החלוץ“, גמלה בי ההחלטה לקום ולהגשים. והדרך לכך — קיבוץ ההכשרה. בקיץ 1933 הגעתי לפלוגת תל-חי בסובאלק, אחרי שהייה קצרה בפלוגה בביאליסטוק.

היה זה מעבר חד מן המציאות של החיים בעיירה אל החיים שהיה בהם משום הגשמת החלום, חלום על חיי קיבוץ בארץ-ישראל. פה, בהכשרה, נוצר הווי חיים מיוחד עם חוקים ונוהגים משלו, המבוססים על חיי קומונה קפדניים, עבודה פרודוקטיבית וציפיה לעליה.

בפלוגה היינו כשלושים איש שבאו מכל קצווי פולין. חיינו בתנאים קשים ביותר, בצפיפות בדירה לא גדולה ובלי מים זורמים, את המים צריך היה להביא מרחוק. עשינו מאמצים רבים לשמור על נקיון מינימאלי. פעם אמר לנו רופא, שטיפל בנו במסירות: „אתם חיים מחוץ לחוקי הטבע. אין לכם כמות מספקת של אוויר לנשימה, רק פלא הוא שאתם מתקיימים“. אם נוסף לכך גם תזונה לקויה שלרוב כללה: לחם, קטניות, קצת ירקות ומעט בשר; מחלות מדבקות שפקדו אותנו מפעם לפעם ופגעים אחרים, הרי שדבריו של ד"ר סטרופולסקי המסור, לא היו רחוקים מהמציאות.

הקושי העיקרי היה במציאת מקומות עבודה. הדגש על עבודה פרודוקטיבית הכביד לא במעט.

העבודות המצויות היו בגני-ירק, בחטיבת עצים ובמפעלים קטנים. תמיד היה מחסור במקומות עבודה. אני עשיתי „מהפכה“ קטנה בשטח סוגי העבודה. הגעתי לקיבוץ לאחר ניתוח ואסור היה לי לעבוד בעבודה פיזית קשה. ביוזמתי מצאתי עבודה בטיפול בילדים. כאן התעורר ספק אם עיסוק זה נחשב כפרו-דוקטיבי. לבסוף הצלחתי לשכנע את החברים, וכך נמצאו עוד כמה מקומות-עבודה דומים לבחורות שההכנסות מהם היו גבוהות יחסית.

על חיי קומונה הקפידו מאוד. היה שיתוף ושוויון מלא. לדוגמא: הבאתי עמי, נוסף למטען הרגיל של בגדים ומצעים, שני אבזורים לא-שיגרתיים: שעון יד ומנדולינה. הדבר היווה ממש בעיה מתמדת, ביחוד — השעון. סברו שאלה היוצאים לעבוד בגני-הירק זקוקים לו יותר ממני ואין סיבה שהשעון לא יעבור לרשותם.

היו אלה חוקים ונוהגים לאו דווקא שרירותיים אלא הכרחיים לקיום המסגרת.

בשבתות ובחגים קיימנו מנוחה מעבודה. יוצא דופן בסביבה, היה שבתון האחד במאי שאותו חגגנו בהפגנה בחוצות העיר. למרות כל הקשיים — שררה רוח טובה וחברית. היתה כאילו התעלמות מהמציאות הקשה והכל היה מכוון אל עבר העתיד הנכסף — עליה לארץ ישראל. במידה רבה חיינו את העתיד הזה כבר בהווה. למדנו לדבר עברית, שרנו את שירי הארץ, חיינו את הנעשה שם. עיתוני הארץ הישנים היו מקור מתמיד לעיון וכל פרט בהם — בעל חשיבות. בהגיע שליח מהארץ לא שבענו מלשמוע על החיים שם. כך נוצרה מין חלקת ארץ-ישראל קטנה, עליה חיו שנה אחרי שנה בציפיה לעליה, אשר בוששה לבוא! מספר הסרטיפיקאטים היה זעום ומבין כל עשרות החלוצים הטובים והמסורים, שנפשם יצאה לחיות בארץ ולבנותה, רק בודדים אושרו והשאר המשיכו לחכות ולקוות. מקץ שנתיים לבואי להכשרה בסובאלק אושרתי אף אני לעליה ובראשית מרץ 1935 יצאנו, חבורה גדולה של חברי פלוגות תל-חי, ברכבת (ללא מים) מווארשה לטרייסט ומשם באניה, „פלשתינה“ לארץ-ישראל — למולדת הנכספת.

חיפה, מארס 1977

מיכאל קוסובסקי : בסובאלק ובוולקוביסק

את צעדי הראשונים בהכשרה התחלתי בפלוגה בנימאן בשנת 1932. על אף גילי הצעיר, הלכתי לעבוד בעבודה הקשה ביחד עם „הבלאכובצים“. לא ארך הרבה זמן ונעשיתי יד שניה ע"י הגאטור — סידור המשורים והכנסת בולי העץ לנסירה.

שביתה ממושכת במנסרה הביאה לסיום עבודתי בה. בפרוץ השביתה במנסרה בנימאן נשמט מידינו מטה לחמנו ולא היה מה לאכול.

באותם הימים הטילו עלי, על שולמית שושקס והשל קאנטרוביץ לצאת לכיבוש עבודה בסובאלק.

בבואנו לשם מצאנו לפנינו שני בחורים שנשלחו ע"י מרכז „החלוץ“. חודש ימים גרנו בחדר שבבית סנדלר, שקיבלנו חינם. אצלו גם אכלנו ושילמנו לו. הבן השתייך למפלגת פועלי-ציון-צ.ס. ועזר לנו. הבחורה (שולמית שושקס) ישנה מאחורי מהיצה של וילון.

סובאלק היתה נתונה להשפעת התנועה הרבייוניסטית וחבריה לא הביטו בעין יפה על בואנו להקים קיבוץ הכשרה במקום, אולם חברי מפלגתנו, שהיו מעוניינים בהשפעתנו, עזרו לנו להתבסס במקום.

שכרנו דירה בת 2 קומות ע"י תחנת הרכבת ושלחו אלינו חברים נוספים. בשנת 1934 מגינו 40 איש לערך. המיטות היו בשתי קומות — שניים במיטה.

עבדנו בכל עבודה שהשגנו וחדרנו לכל מקום אפשרי: סחבנו מים באסלה עם שני דליים על הכתפיים; אחד עבד בטחנת קמח; אחד קיבל עבודה בבית הקברות; אחרים עבדו בחטיבת-עצים. אני עבדתי במגרש של מחסן-עצים. לאט-לאט רכשנו לנו עמדה בעיירה, הכירו בנו כפועלים טובים וחדרנו למקומות עבודה נוספים, בבתי-חרושת לחומץ ולגנניק, בהובלת עצים וכו'. הקמנו גם נגריה. נאשרתי לעליה פעמיים. אך מכיוון ששערי הארץ היו סגורים המשכתי לשבת בהכשרה עד שנת 1938, תוך הפסקות ונדידות ממקום למקום.

בוולקוביסק

לאחר שחכיתי 6 שבועות בבית ללא כל סיכוי לעליה יצאתי לבאראנוביץ הקרובה ושהייתי בקיבוץ „שחריה“ כאורח במשך 8 חודשים. בשנת 1935 נקראתי לחזור לתל-חי לפלוגה בוולקוביסק. הפלוגה מנתה 45 חברים. „הפאטרונאט“ מסר לנו למגורים בנין גדול בן שתי קומות: למטה — שני חדרי שינה גדולים, מכבסה ומחסנים; למעלה — חדרי-איכל, מטבח, מחסן מכולת וחדר-תרבות. הישג גדול וחידוש מיוחד בחיי קיבוץ ההכשרה — היה מקלט הרדיו. הקימונו נגריה. היא נוהלה ע"י שני נגרים מומחים שלנו ועמהם נגרים נוספים, חברי הקיבוץ. הנגריה ביצעה עבודת רהיטים — מיטות וארונות — שהוזמנו ע"י אנשי העיירה.

בדרך כלל היו לנו מקומות עבודה טובים. עבדנו במנסרה, בחממות של ירקות, בנקוי עליות גגות וכו'. מצבנו הכלכלי היה טוב ועורנו לפלוגתנו השכנה בסוויסלוצ'י. הודות לקרבה הגיאוגראפית ערכנו פגישות בינינו לעתים קרובות ובימי החגים היו חברינו השכנים מבקרים אצלנו. עם ההחלטה בגוש לחסל את הפלוגות הקטנות, חוסלה גם הפלוגה בוולקוביסק. שילמנו את החובות ומכרנו את רכושנו. היו חברים שעזבו את הקיבוץ בכלל ומי שרצה להמשיך ולחיות בחיי קיבוץ — עבר לביאליסטוק. בביאליסטוק היינו בבחינת פליטים. בכל אופן כזו היתה הרגשתנו. בשל כך שמחתי על ההצעה לעבור לסמיאטיץ'. נסעתי לשם ביחד עם חברתי חיה. גם על פלוגה זו עמד סימן שאלה.

עבדתי שם בבית חרושת לדיקטים ובתעשיית לבנים. הייתי שם 3 חודשים וחזרתי שוב לביאליסטוק.

הפעם פגשתי שם הרבה חברים מכרים. הפגישה עמהם היתה נעימה והקלה על הקליטה. נבחרתי כתור „מנהל-משק“ — החצרן של הקיבוץ. בהיותנו בביאליסטוק הוותיקים ביותר הדביקו לנו את התארים: „פעטער“ און „מומע“. היו בינינו אף „א ויידע“ און „א באבע“. כך קראו לנו החברים ולא ידעו את שמותינו כלל.

לא היתה עליה ואנשים ישבו וחיכו. הגעתי לקיבוץ ההכשרה צעיר, רכשתי נסיון ועצמאות והייתי מוכן לקראת כל קושי בארץ.

גליליים, יולי 1976

חיה קוסובסקי: מחסן-הבגדים היה מסודר

הגעתי לוולקוביסק בשנת 1935 ומלאתי בפלוגה את התפקיד של מחסנאית בגדים. היה לנו מחסן מסודר — ובו תאים לכל החברים. החברים מסרו את בגדיהם למחסן, אך נהגנו כך שכל חבר לבש את בגדיו הוא, מלבד חולצות-השבת שהיו ברשות המחסן לחלוקה. הקיבוץ סיפק בגדי עבודה ונעלי עבודה. האוכל גם הוא היה טוב ומסודר בטעם. היתה נהוגה תורנות לעזרה. התורן היה קם ב-5 בבוקר להכין ארוחת-בוקר — דיסה וקאאו. בצהריים אכלנו קציצות, תפוחי-אדמה וחמיצת סלק; בערב נקניק או שפרוטים. לעובדים הוספנו מנה מיוחדת. בהשוואה לפלוגות אחרות, בהן חייתי וביקרתי — הרי כאן היה הקיבוץ — כבית-הבראה.

היינו אמנם בהכשרה הרבה שנים — מחוסר ברירה (לפני בואי לוולקוביסק, הייתי בהכשרה בשתי פלוגות אחרות שהשתיכו לגוש קלוסובה: במאלינסק ובריסק-ליטובסק), אך התברכנו בכוה-עמידה על אף הסבל.

גליליים, יולי 1976

יעקב קרופניק: הפלוגה בסמיאטיץ'

בשנת 1933 הגעתי מעיר מולדתי אוליקה בוהלין להכשרה בפלוגת תל-חי בסמיאטיץ'. היינו 40—50 איש, בקירוב, שמחציתם חברות. גרנו בשתי דירות ברחוב אחד, אחת מול השניה.

עיקר עבודתנו בבתי-החרושת לרעפים ולבני-הרסינה ובתעשיית דיקטים. חברינו היו מבוקשים, שכן עבודתנו נעשתה מתוך אחריות וידעו להעריכה. יחסם של נותני-העבודה אלינו היה בדרך כלל חיובי.

מלבדנו עבדו במקומות אלה נוצרים, מהם בעלי-המקצוע הקבועים, והיו גם פועלים יהודים מסמיאטיץ'. שכר העבודה היה ירוד. בקיץ 1935 פרצה בכל בתי-החרושת שביתת פועלים, שנמשכה כחדשיים, בתביעה להעלאת שכר-העבודה. השתתפו בה הפועלים היהודים מהעיר, קיבוץ ההכשרה והפועלים הפולנים. השביתה נסתימה בהעלאת שכר.

בזמן השביתה עבדנו בעבודות ארעיות שונות: בחקלאות, בבנין, בחטיבת עצים, בשמירה בגני עצי-פרי, שחכרו יהודים בסביבה וכד'. התקיימנו בדוחק, הלחם היה בקיצוב והיו ימים שלא היה מה לאכול...

בכלל היה מצבנו הכלכלי קשה מאוד, כמו ברוב פלוגות ההכשרה: דיור צפוף, מחסור בבגדים, אוכל בצמצום. טוב לאי-ערוך היה מצבם של חברינו בנוז'ץ. במזכירות גוש תל-חי בביאליסטוק היו מכנים את נוז'ץ „בית-הבראה". לא פעם הלכנו לפלוגה בנוז'ץ לעשות שם את השבת — לאכול קצת יותר טוב ולישון בבית מחומם (היו להם עצים מהמנסרה!). ביום ששי אחה"צ, היינו יוצאים מסמיאטיץ' לנוז'ץ, ברגל כמובן, 14 ק"מ, ולנים שם. בשבת

בבוקר היינו הולכים לפלוגה במיליציין, אוכלים שם ארוחת-צהרים — וחוזרים לסמיאטיץ' במוצאי-שבת.

לישיבות של מוכירות הגוש בביאליסטוק היו מתכנסים נציגים מכל הפלוגות. „לוקסוס“ של נסיעה לא יכולנו להרשות לעצמנו. היינו הולכים (בחורף!) ברגל מסמיאטיץ' לביאליסטוק 100 ק"מ במשך ארבע ימים: הולכים 30 ק"מ לבודקי ושם לנים אצל חברי „החלוץ“; ממשיכים למחרת עוד 20 ק"מ לביילסק ולנים, הולכים עוד 30 ק"מ לזאבלודוב — וביום הרביעי עוד 20 ק"מ מוזאבלודוב עד ביאליסטוק.

בעיירה התקיים ועד ציבורי למען ההכשרה. אנשי הוועד עזרו לנו להשיג עבודה. ד"ר קלאטשקו, אחד מחברי הוועד, הגיש לנו עזרה רפואית ותרופות חינם. לכל קריאה היה מוכן לבוא. המורה יהודה קאהוש התנדב ללמד עברית. קשרים הדוקים היו לנו עם משפחת פונדיק. ביתם היה כבית גם בשבילנו. קשרים נרחבים היו לנו עם תנועות הנוער החלוציות בעיר. היינו מוזמנים למסיבות החג בתנועות וחבריהן היו באים להתארח בקיבוצנו. הרגשנו תמיד בסמיאטיץ' יחס עממי, לבבי ואווירה עברית וארץ-ישראלית — הודות לתנועות-הנוער ולבית-הספר העברי והודות לידידינו הציונים בעיירה. ב-1937 הצטמצם מספרם של היוצאים להכשרה, בגלל צמצום העליה. היו גם עזיבות מקיבוצי-ההכשרה בשל חוסר סיכויים לעליה קרובה. בפלוגה בסמיאטיץ' נשארו 20—25 חברים, תנאי הקיום נתערערו והפלוגה חוסלה.

אלונים, 1976

חייקה ישראלי (צופריק): שנה וחצי בתחנת סמיאטיץ'

מסניף „החלוץ-הצעיר“ בסארני הגעתי יחידה לסמיאטיץ', שבה היו שתי פלוגות, אחת בעיר סמיאטיץ' והאחרת ליד הרכבת. אני הייתי בקבוצה הראשונה שיסדה את פלוגת ההכשרה ליד התחנה. שאלתו הראשונה של החבר שפגש אותי לראשונה בפלוגה היתה: „האם את יודעת לבשל?“ כמובן שלא ידעתי אבל פחדתי להודות בכך. גם את גילי הנכון לא גליתי, שכן הייתי למטה מהגיל המקובל ליציאה להכשרה: בס"כ בת שש-עשרה.

ובכן — קמתי בבוקר. צריך היה לבשל גריסים על אש גחלים. הבישול נמשך הרבה זמן, שכן רציתי שיהיה טעים ולהיחשב כמבשלת ממש. הוספתי תפוחי אדמה, שאמנם התבשלו מהר אבל הבורגול לא היה מוכן וכך הגשתי אותו לשולחן. הקדחתי, איפוא, את התבשיל, תרתי משמע...

עבדנו בבית חרושת לדיקטים — כמה חברים וארבע בחורות. בעבודה זו באנו במגע עם דבק שהיה עשוי מדם פרות והדיף ריח לא נעים ביותר. בשבנו מן העבודה היינו מוצאים לנו דרכי עקיפין משום הריח שהדיפו בגדינו מסביב... חיינו או היו דלים וקשים. לא היו מים לרחצה אחרי העבודה. הלבוש — דל ביותר. בלילות קפאנו מקור. גם לא היה במה להתכסות. באחד הלילות קפאה

ידי שנשענה על הקיר מבלי יכולת להזיזה. איך שהוא הצלחתי לשחרר את היד כשהיא פגועה...

הפלוגה מנתה אז כ-40 איש. היה קשה להיות מעטים בסביבה של גויים. רצינו לגדול. במיוחד היה קשה לבחורות. סחבתי פעם על גבי ארגז עגבניות ו"גוי" שעבר רצה לגזול אותן ממני. לא נתתי לו, והתחיל להרביץ לי. במקרה עברו כמה חברים משלנו והצילוני מידי. חשנו שגאה מצד ה"גויים". התקשרנו עם העיר סמיאטיץ, וקיבלנו בה עבודה בשריפת רעפי חרסינה בתנור. היתה זו עבודה קשה מאוד שלא יכולנו לעמוד בה. רבקה פודלוצקי ז"ל, חברת אשדות-יעקב, שהיתה אז בשליחות בפולין וביקרה איתנו, עודדה ועזרה לנו. אבל הקשיים היו גדולים. התחילה נשירה וחששנו שהקיבוץ יתמוטט. רצינו לעבור למקום אחר, לקיבוץ גדול יותר.

עשינו בסמיאטיץ 18 חודש. היה חבל לעזוב את המקום שכל-כך התקשרנו אליו וכל-כך היינו מלוכדים בו כחברה. סמיאטיץ' עצמה היתה עיר חלוצית וסימפאטית מאוד, ציונית מאוד. ידוע במיוחד בית פונדיק שהיה בית ציוני. הרגשנו אצלם כמו בבית.

מסמיאטיץ' עברנו לקיבוץ ההכשרה בקילץ.

יצאתי לארץ באניית המעפילים, "אטראטור". היתה זו אניית-משא שהובילה פרות. חליתי במחלת ים קשה. שכבתי 11 יום ללא אוכל. ב-30 למאי 1939 הגענו בקרבת נמל חיפה, אך נתפסנו...

ואני שכבתי חולה. ריר זב מפני. נדמה היה, כי סופי קרוב.

למולי הושגו סרטיפיקאטים והורדתי לבית העולים. אחי, שהיה חבר ברמת רחל, העבירני לשם והבראתי.

הגעתי יחד עם קבוצת חברים שהיינו יחד בקיבוץ ההכשרה, לאשדות-יעקב שבו אני חברה עד היום עם בנים ונכדים.

אשדות יעקב (מאוחד) מאי 1978

זלדה מייראנץ: חמישה ימי עבודה בשבוע

ראשית דרכי ב"פרייהייט" תנועת הנוער של פועלי-ציון צ.ס. מילדותי גדלתי עם התנועה. את כל זמני הפנוי בליתי בסניף, שחבריו היו מן השכבות העממיות, בני פועלים. השירה והשמחה היו שריוות בו תמיד.

הגעתי להכשרה לפלוגה של קיבוץ תל-חי ליד תחנת-הרכבת, שלידי העיירה סמיאטיץ'. ליד תחנה זו היה קיים בית-חרושת בבעלותו של יהודי שהיו לו בתי-חרושת גם בביאליסטוק ובווארשה. כובשיו הראשונים של המקום היו 10 חבריה מסמיאטיץ'. לאחר שהותם במקום כעשרה חדשים שלח מרכז "החלוץ" תגבורת לגרעין זה. ובתגבורת זו הייתי גם אני.

בבואי היו במקום 30 חברית-ות. היו לנו שתי דירות שבאחת מהן היה חדר-האוכל ומטבחון. חשמל כמובן לא היה, והשתמשנו במנורת נפט. הכל היה

בבוקר היינו הולכים לפלוגה במיליציין, אוכלים שם ארוחת-צהרים — וחוזרים לסמיאטיץ' במוצאי-שבת.

לישיבות של מזכירות הגוש בביאליסטוק היו מתכנסים נציגים מכל הפלוגות. „לוקסוס“ של נסיעה לא יכולנו להרשות לעצמנו. היינו הולכים (בחורף!) בגל מסמיאטיץ' לביאליסטוק 100 ק"מ במשך ארבע ימים: הולכים 30 ק"מ לבודקי ושם לנים אצל חברי „החלוץ“; ממשיכים למחרת עוד 20 ק"מ לביילסק ולנים, הולכים עוד 30 ק"מ לזאבלודוב — וביום הרביעי עוד 20 ק"מ מזאבלודוב עד ביאליסטוק.

בעיירה התקיים ועד ציבורי למען ההכשרה. אנשי הוועד עזרו לנו להשיג עבודה. ד"ר קלאטשקו, אחד מחברי הוועד, הגיש לנו עזרה רפואית ותרופות חינם. לכל קריאה היה מוכן לבוא. המורה יהודה קאהוץ התנדב ללמד עברית. קשרים הדוקים היו לנו עם משפחת פונדיק. ביתם היה כבית גם בשבילנו. קשרים נרחבים היו לנו עם תנועות הנוער החלוציות בעיר. היינו מוזמנים למסיבות החג בתנועות וחבריהן היו באים להתארח בקיבוצנו. הרגשנו תמיד בסמיאטיץ' יחס עממי, לבבי ואווירה עברית וארץ-ישראלית — הודות לתנועות-הנוער ולבית-הספר העברי והודות לידידינו הציונים בעיירה. ב-1937 הצטמצם מספרם של היוצאים להכשרה, בגלל צמצום העליה. היו גם עזיבות מקיבוצי-ההכשרה בשל חוסר סיכויים לעליה קרובה. בפלוגה בסמיאטיץ' נשארו 20—25 חברים, תנאי הקיום נתערערו והפלוגה חוסלה.

אלונים, 1976

חייקה ישראלי (צ'ופריק): שנה וחצי בתחנת סמיאטיץ'

מסניף „החלוץ-הצעיר“ בסארני הגעתי יחידה לסמיאטיץ', שבה היו שתי פלוגות, אחת בעיר סמיאטיץ' והאחרת ליד הרכבת. אני הייתי בקבוצה הראשונה שיסדה את פלוגת ההכשרה ליד התחנה. שאלתו הראשונה של החבר שפגש אותי לראשונה בפלוגה היתה: „האם את יודעת לבשל?“. כמובן שלא ידעתי אבל פחדתי להודות בכך. גם את גילי הנכון לא גליתי, שכן הייתי למטה מהגיל המקובל ליציאה להכשרה: בס"כ בת שש-עשרה.

ובכן — קמתי בבוקר. צריך היה לבשל גריסים על אש גחלים. הבישול נמשך הרבה זמן, שכן רציתי שיהיה טעים ולהיחשב כמבשלת ממש. הוספתי תפוחי אדמה, שאמנם התבשלו מהר אבל הבורגול לא היה מוכן וכך הגשתי אותו לשולחן. הקדחת, איפוא, את התבשיל, תרתי משמע...

עבדנו בבית חרושת לדיקטים — כמה חברים וארבע בחורות. בעבודה זו באנו במגע עם דבק שהיה עשוי מדם פרות והדיף ריח לא נעים ביותר. בשובנו מן העבודה היינו מוצאים לנו דרכי עקיפין משום הריח שהדיפו בגדינו מסביב... חיינו אז היו דלים וקשים. לא היו מים לרחצה אחרי העבודה. הלבוש — דל ביותר. בלילות קפאנו מקור. גם לא היה במה להתכסות. באחד הלילות קפאה

ידי שנשענה על הקיר מבלי יכולת להזיזה. איך שהוא הצלחתי לשחרר את היד כשהיא פגועה...

הפלוגה מנתה אז כ־40 איש. היה קשה להיות מעטים בסביבה של גויים. רצינו לגדול. במיוחד היה קשה לבחורות. סחבתי פעם על גבי ארגז עגבניות ו„גוי” שעבר רצה לגזול אותן ממני. לא נתתי לו, והתחיל להרביץ לי. במקרה עברו כמה חברים משלנו והצילוני מידיו. חשנו שנאה מצד ה„גויים”.

התקשרנו עם העיר סמיאטיץ, וקיבלנו בה עבודה בשריפת רעפי חרסין בתנור. היתה זו עבודה קשה מאוד שלא יכולנו לעמוד בה. רבקה פודלוצקי ז”ל, חברת אשדות-יעקב, שהיתה אז בשליחות בפולין וביקרה אותנו, עודדה ועזרה לנו. אבל הקשיים היו גדולים. התחילה נשירה וחששנו שהקיבוץ יתמוטט. רצינו לעבור למקום אחר, לקיבוץ גדול יותר.

עשינו בסמיאטיץ 18 חודש. היה חבל לעזוב את המקום שכל־כך התקשרנו אליו וכל־כך היינו מלוכדים בו כחברה. סמיאטיץ עצמה היתה עיר חלוצית וסימפאטית מאוד, ציונית מאוד. ידוע במיוחד בית פונדיק שהיה בית ציוני. הרגשנו אצלם כמו בבית.

מסמיאטיץ עברנו לקיבוץ ההכשרה בקילץ.

יצאתי לארץ באניית המעפילים „אטראטור”. היתה זו אניית־משא שהובילה פרות. חליתי במחלת ים קשה. שכבתי 11 יום ללא אוכל. ב־30 למאי 1939 הגענו בקרבת נמל חיפה, אך נתפסנו...

ואני שכבתי חולה. ריר זב מפי. נדמה היה, כי סופי קרוב.

למזלי הושגו סרטיפיקאטים והורדתי לבית העולים. אחי, שהיה חבר ברמת רחל, העבירני לשם והבראתי.

הגעתי יחד עם קבוצת חברים שהיינו יחד בקיבוץ ההכשרה, לאשדות-יעקב שבו אני חברה עד היום עם בנים ונכדים.

אשדות יעקב (מאוחד) מאי 1978

זלדה מייראנץ : חמישה ימי עבודה בשבוע

ראשית דרכי ב„פרייהייט” תנועת הנוער של פועלי-ציון צ.ס. מילדותי גדלתי עם התנועה. את כל זמני הפנוי בליתי בסניף, שחבריו היו מן השכבות העממיות, בני פועלים. השירה והשמחה היו שריות בו תמיד.

הגעתי להכשרה לפלוגה של קיבוץ תל-חי ליד תחנת-הרכבת, שליד העיירה סמיאטיץ. ליד תחנה זו היה קיים בית-חרושת בבעלותו של יהודי שהיו לו בתי-חרושת גם בבאליסטוק ובווארשה. כובשיו הראשונים של המקום היו 10 חברה מסמיאטיץ. לאחר שהותם במקום כעשרה חדשים שלח מרכז „החלוץ” תגבורת לגרעין זה. ובתגבורת זו הייתי גם אני.

בבואי היו במקום 30 חברית-ות. היו לנו שתי דירות שבאחת מהן היה חדר-האוכל ומטבחון. חשמל כמובן לא היה, והשתמשנו במנורת נפט. הכל היה

אינטימי. מצבנו הכלכלי שתחילה היה קשה השתפר לאט-לאט. הרווחנו למחיתנו. הבגדים שהחברים היו מביאים אתם היו נכנסים לקומונה כרכוש הכלל. אסור היה לקבל תוספת בגדים מן ההורים.

עבודתנו העיקרית היתה בבית-החרושת ולפי תנאי בעל בית-החרושת, שקיבלנו על עצמנו, לא הורשינו לעבוד בשבת וכיוון שהגויים לא עבדו ביום ראשון יצא שעבדנו רק חמישה ימים בשבוע. היום הראשון היה מוקדש איפוא לכל הסידורים בבית.

במטבח עבדה רק חברה אחת. רק בערב, עם שובנו מהעבודה מבית-החרושת, היינו עוזרים לה. עבדנו גם שעות נוספות. הכל נעשה ברצון ובמשמעת לסדרן העבודה. שכרנו היה די טוב והספיק למחיה, שכר דירה, תיקוני געליים, אספקה קטנה וכו'.

קבלת חופש וביקורים בבית ההורים — לא היו נהוגים אפילו אם ההורים שלחו כסף להוצאות הדרך, אלא רק לרגל שמחה מיוחדת במשפחה.

היה זה בשנת 1935. למרות חוסר העליה הוסיפו רבים לבוא להכשרה. לא היו עזיבות והחיים התנהלו בצורה תרבותית. עתון וספר מעולם לא חסרו. היו חוגים ללימוד עברית. קיבלנו את ה"דבר" ואת "הפועל הצעיר". ארגנו חוג דראמטי. גם לאחר 16 שעות עבודה, בשתי משמרות, היינו מתאספים במטבחון הקטן לחזרות ובכל ליל שבת ערכנו מסיבה. היינו מזמינים את חברי ההכשרה מהעיירה ומבלים כל הלילה במשחק, שירה וריקודים. זה הפך לנוהג קבוע. "מען פארט שיין צו דער סטאנציע" — היו רגילים לומר בעיירה...

התרחצנו בגיגית. הדבר נעשה בתור. שניים מתרחצים ושניים שומרים ליד הדלת מעינא בישא...

מכיוון שבחורות ובחורים ישנו באותו חדר היתה הקריאה, "אסור" מתהלכת ברמה עם כל החלפת בגדים וכדומה.

בכל הגוש היה לפלוגתנו "שם" טוב, מבחינה תנועתית, חברתית וכלכלית. חשבו אותנו ל"עשירים" כי ידענו לקיים את עצמנו ללא עזרה וללא תלות באחרים. במרכז הגוש בביאליסטוק התאוננו עלינו שאנו אוכלים יותר מדי טוב. משום כך, לקראת כל ביקור מן המרכז, או המזכירות לא היינו מכינים לארוחה את לפתן התפוחים שבדרך כלל היה מקובל עלינו משום התפוחים הרקובים שהיינו קונים מן הגויים... אריה זכאי ז"ל, השליח חבר עין-חרוד שהה אצלנו "בתחנה" שלושה שבועות, והיו אלה בשבילו, כדבריו, הבראה טובה.

במשך הזמן, עם חיסול הפלוגות הקטנות בגוש, עברו אלינו חברים ממקומות אחרים כמו דומברובה. החברה גדלה. עבודה לא חסרה. כך נמשך המצב עד שנת 1937. בשנה זו הורע המצב. בית-החרושת נסגר, חומרי גלם לא הגיעו, והפועלים שבתו מעבודה. אז חוסלה גם פלוגתנו. רבקה פודלוצקי ז"ל, חברת אשדות-יעקב שהיתה אז שליחה, היא שביצעה, בשליחות מזכירות הגוש את החיסול. אנחנו עברנו או לקיבוץ בקילץ שהיה מסונף לגוש ברוכוב.

אשדות-יעקב (מאוחד) מארס 1978

חיה אלטמן (רודזינסקי) : בסוויסלוץ' — קבוצה טובה

הייתי בפלוגה בסוויסלוץ' בשנים 1934 — 1935. קבוצתנו מנתה 35 — 40 חברים. עבודתה התרכזה בעיקר בבתי-החרושת לעורות ובורסקאות שעיר זו היתה משופעת בהם. זכורים לי היטב „הבאראבאנים“, אלו החביות הגדולות שסובבנו יומם ולילה. זאת היתה עבודה קשה, במשמרות, מפרכת ומייגעת. קשה במיוחד היה בסתיו ובחורף — גררנו את רגלינו בבוץ ובשלג, בגשם ובקור.

ואף-על-פי-כן היתה גם פעילות תרבותית, שהרחיבה דעתנו. חיי היום-יום התנהלו פחות או יותר בסדר. היו ימים שהתקיימנו רק על פת לחם וקפה שחור, אך יחד עם זה היינו מבלים את הערבים בשירה ובריקודים. היתה זו קבוצה טובה. לצערי, לא כולם הגיעו ארצה, וכואב הלב עליהם.

חיפה, 1977

יפה סבירסקי (בכר) : בסיבוב הבאראבאנים

בשנת 1934 יצאתי להכשרה בסוויסלוץ'. הייתי הצעירה ביותר בין החברים, אבל רציתי להיות שווה עם כולם בכול. עבדתי בבית-חרושת לעורות, בסיבוב ה„באראבאנים“, עבודה פיזית קשה. לא רציתי לעבוד בשירות בית ובחרתי לעבוד בלילות בבית-החרושת.

גרנו מחוץ לעיר ע"י תחנת-הרכבת. בדירה היתה רטיבות אפילו כשהסקנו אותה.

עם כל העוני והדחקות היו לנו חיי חברה נפלאים. היתה לנו השפעה גדולה על הנוער בעיירה והודות לקיבוץ נמשכו רבים לרעיון הציוני. בזכרוני נחרת חג ה-1 במאי. ביחד עם חברי סניף „החלוץ“ השתתפנו בהפגנה משותפת עם הפועלים הפולנים בסיסמאות שלנו בשפה הפולנית. בשבילי היתה זאת חוויה מיוחדת.

כבת חסידים עברתי משבר מסוים בחיים אלה. הייתי אמנם בעיירה חברת „פרייהייט“, אבל הבית היה דתי-חסידי ולא קל היה לי להשתחרר מהמסורת. בתחילה נראה היה בשבילי הכל מוזר, אבל התגברתי. לא פשוט היה הדבר בגיל 17 לעבוד קשה ולחיות חיים אחרים, בלתי-רגילים. דרושים היו הרבה כוחות נפש לעמוד במבחן זה. הנוער הטוב הלך להכשרה וגם אני ראיתי את דרכי בה. לאחר שחלק מהחברים עלה ארצה וחלק עזב, נשארנו בפלוגה מעטים ונאלצה להתחסל. הייתי בה 1½ שנים ועברתי לפלוגה באוגוסט. באוגוסטוב מצאתי פלוגה שונה בתכלית. העיר עצמה גדולה והסביבה מושכת בנופייה היפים. כאן מצאתי קיבוץ גדול יותר, מסודר יותר וגם עבודה אחרת. דירתנו שכנה בתוך העיר. לראשונה נתקלתי פה בעולמות השונים שבין יוצאי קונגרס-פולין לבין

יוצאי גליל וילנה — מנטאליות אחרת וגישה שונה, אבל זה לא השפיע על היחסים החברתיים הטובים בינינו.

תחילה עבדתי בתפירה אצל אשה גרמניה. היא ראתה בי קומוניסטית. מאוחר יותר עברתי לעבוד בשרותים בבתי פרטיים וזה היה נורא. לאחר חופשה של שנה בבית, חזרתי שוב להכשרה, הפעם לביאליסטוק (1937). הייתי פה 3 חדשים ועבדתי ביחד עם עוד שתי חברות בבית חרושת לניר. בקיבוץ ביאליסטוק הייתי עד פברואר 1938 ועליתי ארצה.

גליליים, יולי 1976

צבי בורשטיין : מקולנה להיינובקה

הפלוגה בקולנה נוסדה בשנת 1932. באתי לשם בשנת 1933 והייתי השמיני לשבעה החברים שהיו במקום.

קולנה היתה פעם עיר מחוז. כאשר שלטונות פולין החליטו להעביר את ממשל המחוז ללומז'ה, הכריזו הפקידים שביתה והציתו את העיר, שעלתה כמעט כולה באש. הרבה רחובות נמחקו. גם יהודים נשארו בלי קורת-גג ואף בית-הכנסת נשרף. באותה עת כשהתחילו בבניית הבתים מחדש, קמה הפלוגה של קיבוץ תל-חי.

קולנה בזמן שהגעתי אליה היתה עדיין שוממה, כמו לאחר שריפה. עבדנו בבניה. הקומוניסטים והאנטישמים גילו התנגדות ליסוד קיבוץ ההכשרה. הם ארגנו פלוגות מיוחדות שנלחמו בנו ותפסו עבודות שלנו.

בערבים לא טיילנו אלא רק במרכז העיירה. היו ימים שקיבלנו ידיעות כי מתכוננים להתקיף אותנו. הסתגרנו בבית, סגרנו את החלונות והדלתות בקרשים וארגנו הגנה. על השולחן הכינונו גרוינים, מקלות וכלים אחרים להגנה. גם מספר אנשים מבני העיירה באו ללון אצלנו לכל מקרה שלא יבוא. לבסוף לא קרה דבר. כנראה, נודע לתוקפים שמוכנה להם אצלנו, „קבלת פנים“.

קשה היה להשיג דירה. בהתחלה גרנו בחדר אחד. המיטות היו בנויות קומותיים, צמודות לקיר, ובכל אחת ישנו 3 חברים. בחורים ובחורות ישנו באותו חדר. לא פעם ישנו גם על הרצפה. אח"כ עברנו לדירה מרווחת מחוץ לעיר. שכרנו אותה אצל איכר, היו בה 4 חדרים ורווח לנו. העירה, כמוכן, הלכנו בקבוצות. קבלות שבת ושירה בציבור נערכו תדיר. בפסח ערכנו „סדר“ והזמנו אליו את נכבדי העיר.

בדרך כלל היתה זו עיירה ציונית. היו בה „החלוץ“, „החלוץ-הצעיר“, „השומר-הצעיר“ ו„פרייהייט“. השתתפנו בכל האירועים של התנועה הציונית במקום.

אני עבדתי במקצועי — בחייטות. אחרים עבדו בבנין ובשמירה על חמרי הבניה. בבנין בית-הכנסת שמרו הרבה שומרים ואנו עמיהם. כן שמרנו במנסרה. ששה בחורים שלנו עבדו בבנין בית-המשפט. ופעמיים בשבוע, בעת ה„ירידים“,

עבדנו בחנויות מכולת, בדוכנים ועוד. בחורף כשנחלשה העבודה בבניה, מצאנו תעסוקה בחטיבת-עצים, בשאיבת-מים, בכיבוי-סיד בבורות ועוד. ההכנסה פחתה ורמת הכלכלה ירדה. האופה שסיפק לנו לחם באשראי, משנוכח לדעת שהחוב גדל ואין משלמים, הפסיק באחד הימים לתת לחם. היו ימים שחברים שכבו וחיכו שעות עד שהביאו כמה ככרות לחם להשביע את רעבונם.

זכורני, פעם הביאו בלילה כמה ככרות לחם. החברים קפצו ממיטותיהם, אכלו את הלחם בעודו חם, שתו מים קרים ונתנו קולם בשירה נלהבת: „עוד לא אכלנו, עוד לא שתינו“! אבל היתה גם תקופה שהשתכרנו טוב ואכלנו טוב. החברה בפלוגה קולנה היתה מלוכדת. רובם ידעו עברית.

הקיבוץ התקיים שנתיים. כשנסתיימה עבודת הבניה הגדולה, מצבנו בשטח העבודה הלך ורע. גם הפועלים המקומיים הפריעו. בביקור של מוכירות הגוש הוחלט על היסול הפלוגה.

מנינו מעל 20 חברים, פיורו אותנו בפלוגות אחרות בגוש. אני והחברים נחמיה שיניצקי ויצחק הולנד עברנו לפלוגה בהיינובקה.

בעיירה היינובקה מספר היהודים לא היה רב. היו ביניהם בעלי-מלאכה, בעלי עסקים, מחסני עצים ומנסרה. בכל המקומות עבדו „גויים“, ונתקבלנו לעבודה ביחד עמם. החברות עבדו במשק בית וכובניות בחנויות. התנאים לא היו רעים. עבדנו והרווחנו לקיומנו.

הפלוגה מנתה 20 חברים והיתה לנו דירה מרווחת, בעלת 4 חדרים. התזונה היתה טובה. המצב החברתי היה קצת פרובלימטי.

בהיינובקה הייתי 1½ שנה. בעת האישורים החברים לא רצו להתחשב בזמן הכשרתי הקודמת בקולנה. הדבר היה בעיני תמוה מאוד ובהחלט לא צודק. פניתי בערעור למוכירות הגוש וזו מצאה אפשרות להוסיף עוד סרטיפיקאט בשבילי. גליליים, יולי 1976

אסתר אפרתי: בשצ'וצין — פרנסה בדוחק

הפלוגה בשצ'וצין נוסדה בשנת 1932 ע"י 12 חברים וחברות. במשך הזמן נוספו אליהם עוד חברים ואם איני טועה, מנינו כ-50 חברים לערך. עבדנו בכל סוגי העבודות: בחקלאות, בבוסתנים ובשמירה בהם, בבנין, במאפיות, בתפירה ובשמירה בימי השוק.

הפרנסה היתה בדוחק. הנוער המקומי מ„פריהייט“ ומ„השומר-הצעיר“ סייע בדינו להשיג עבודה והלוואות וקיים עמנו קשרים הדוקים.

היה לנו קשר עם הקיבוץ בלידה והיינו באים שמה לביקורים ולכינוסים. את הדרך הלך וחזור, עשינו ברגל או בעגלות רתומות לסוסים. לאחר חלוקת הגושים לפי האזורים, צורפנו לגוש „שחריה“.

אני וחברתי אסתר (מגורדנה) היינו הראשונות שנאשרנו לעליה מפלוגה זו, לאחר שתי שנות הכשרה בה.

חליוסף, ספטמבר 1977

אסתר גרינשטיין (קגו): מלידה לקיבוץ שדליץ

ביום קיץ בהיר, בשנת 1932, הגעתי ללידה. העבודה הראשונה שלי בקיבוץ היתה בנקיון יסודי של הדירה שלנו שהיתה קטנה והצפיפות בה רבה. ביקשתי מהמוכירות לגייס לאותו יום חברה ולתת תקציב (גם שם היה תקציב) והדבר קם. סידנו את החדרים, החלפנו את הקש בשקי שינה, הפרימוסים דלקו בלי הרף והרתחו מים שגרשו את הפשפשים מן המיטות. שפשנו ומרקנו כל פינה ופינה. זמן קצר עבדתי בגינת-ירק, היה זה שיעור בחקלאות שעד היום אני זוכרת אותו. החקלאית, יהודיה מבוגרת ותמיד חמוצה, הסבירה לי איך אוספים מלפפונים מערוגה מבלי לדרוך על הגבעולים, שממשיכים להצמיח את הפרי. כשגמרתי לעבוד הבחנתי שפניה נעימות ומחייכות.

אחר-כך שלחו אותי לעבוד במנסרה, עבודה קשה, אבל זוהי התקופה היפה שנשארה בזכרוני מכל זמן שהותי בהכשרה. הצפירה הרמה והארוכה שהודיעה על התחלת העבודה ועל סיומה עוררה בי רגש השתייכות למעמד העובדים שעד כה הכרתיו רק מקריאה ומהרצאות.

„לקסיקון-אהבה“ מיוחד נוצר בקיבוצי הכשרה. אם לבחור היה „יחס“ לבחורה הוא חזר אחריה, או פשוט — אהב אותה והיא אותו, הרי היא ה„פרובלם“ שלו; על זוג חבוקים בפינה נאמר שהם „קוראים את המאסף“...

האושר שלי בלידה לא ארך זמן רב. שלחו אותי ואת אברהם לוי „לכבוש“ את שדליץ ולייסד שם פלוגת הכשרה. יצאנו לדרך, עם שני זהובים פולניים... התכנית היתה: בדרך נעצור בעיירות בהן נמצאים סניפי „החלוץ“ או פלוגות תל-חי וכל אחד מאלה יצייד אותנו במזון ובהוצאות להמשך הדרך.

נסענו ברכבות ובעגלות, והרבה-הרבה הלכנו ברגל, בדרך לא דרך. לרכבות נכנסנו ללא כרטיסים. וכשהיה „תופס“ אותנו הקונדוקטור (המבקר) היה מוריד אותנו בתחנה הקרובה, ואז היינו מחכים לרכבת הבאה ושוב נכנסים ללא כרטיסים וחוזר חלילה...

וכך הגענו לשדליץ. נסינו להיאחו במקום ונתקלנו בקשיים מרובים. יהודי העיר האדוקים הפריעו לנו בכל. לא יכולנו להשיג אפילו דירה ובזמן הראשון התגלגלנו ממקום למקום. לבסוף השגנו מחסן קטן ועזוב, שהיה רחוק מסביבה יהודית.

בחדשים הראשונים היינו 5—6 חברים ואני החברה היחידה ביניהם. היום שבו הגיעה אלינו חברה נוספת היה בשבילי ממש חג.

המצב הכלכלי היה רע. אמנם, הוועד למען הקיבוץ השתדל לעזור לנו, אבל גם הוא נתקל בקשיים. עבדו מאתנו רק בודדים ובהכנסתם מצאו את קיומם כל החברים.

חיפה, מארס 1977

עליזה מנהיימר: בסוקולקה — הכל בידי החברות

בשנת 1933 באתי לפלוגה בסוקולקה. בבואי היו בפלוגה 15 חברים, מחציתן — חברות. במרוצת הזמן גדל מספר החברות שבאו מסניפי „החלוץ-הצעיר” והן שהיוו את הרוב בפלוגה. המזכיר היה אמנם בחור, יוסף גרונימוב, אבל למעשה כל הפעילויות בחיי הקיבוץ התנהלו ע”י החברות: עניני העבודה, פעולות התרבות וכו’.

העבודה היתה בחטיבת-עצים, בבורסקאות, בשרות-בית ובגן-ירק גדול שבעיירה, שבו עבדו בעיקר חברות. עבודה מיוחדת במינה היתה לנו בנקיון כיכר-השוק. כל יום שני בגמר יום-השוק היינו יוצאות עם מטאטאים גדולים ומגרפות ומטאטאות את הכיכר. הקבלן של העבודה הזאת מידי העירייה היה יהודי. לפנינו עבדו בזה „שקצים-גויים”.

שתי חברות נשארו יום-יום בבית לבישול, לכביסה ולסידור הבגדים במחסן. לא היו לנו מים מתוקים לבישול ולשתיה והם הובאו ממרחקים. העול הזה נפל על שכמן של החברות, ובעיקר על המבשלת.

גרנו בדירה שכורה. היה נעים להיכנס לראות שהיא תמיד נקיה ומסודרת. ישנו במיטות עץ שהיו מכוסות סדינים לבנים.

היינו כולנו צעירים. באנו להכשרה בהתלהבות רבה והיינו מוכנים לכול. עבדנו בכל עבודה והענינים באו על סידורם בלי טרוניות ובלי התלוננות יתרה. נשארו בזכרוני חוויות מהימים הראשונים שלי בגן-הירק, מחבלי ההסתגלות לעבודה. לא הייתי רגילה לעבודה זו. בגן-הירק עבדו כמה „שיקסות” ואפילו נשים מבוגרות שהיו מנוסות בעבודה ולי היה קשה לעמוד בהתחרות עמהן. עבדנו בעישוב ובעידור — הערוגות היו ארוכות, ולא יכולתי להשיג את העובדות בשכנותי. זה דיכא אותי מאוד שהרי אני מפגרת. אשה אחת מבוגרת שהבחינה בדבר, אמנם עזרה לי להתקדם, אך רב היה הסבל הנפשי שלי.

אחרי נסיון של שבועיים באתי לסדרן העבודה וביקשתי עבודה אחרת בנימוק שהעבודה צריכה להיות תענוג לאדם ולא סבל. הוא עודדני וביקשני להשאר בגן-הירק, בתקוה שאתגבר. דבריו עודדוני, עשיתי מאמץ נוסף וכעבור כמה שבועות שכחתי מהכל. הייתי פועלת ככולן, ורבה היתה שמחתי.

קיימנו את עצמנו. רעבים לא היינו אף פעם.

הקדשנו הרבה לפעילות התרבותית. אף בימים שהיינו עייפים מעבודה דאגנו להתכנסות החברים, לקריאה וללימוד. קיימנו חוג ללימוד השפה העברית וחוג לקריאה משותפת. החגים עברו עלינו בשירה ובריקודים או בטיולים בעיירה וסביבותיה. את ליל הפסח חגגנו בהגדה היתולית.

המארגן של פעולות התרבות היה יוסף גרונימוב, שעשה זאת במשולב עם תפקידו כמזכיר.

בית הקיבוץ היה בתוך העיירה ושימש מרכז משיכה לנוער של התנועות החלוציות. כל העיירה היתה, מבחינה רוחנית, מרוכזת סביב הפלוגה. הקיבוץ בסוקולקה היה מיוחד במינו, בהרכבו ובאורח חייו. חשבנו שאין להשאיר את החבר הבודד בהתלבטויותיו ויש לדעת מה מעיק עליו ולעזור לו.

אני רואה את התקופה של ההכשרה כיפה מאוד וחשובה, למרות שחינו בעוני ובתנאים קשים. חלמנו אז על חיי קיבוץ יותר יפים וטובים בארץ. התקופה היתה יפה, מליאת התלהבות ואמונה רבה בעתיד. היינו מוכנים לכול! !

גליליים, יולי 1976

נפתלי יוגב (קובלנסקי) : מיאשינובקה דרך נז'ץ לביאליסטוק

תחנתי הראשונה היתה בקיבוץ בביאליסטוק. לא הארכתי ישיבתי בו ושלחוני לכיבוש העיירה **יאשינובקה**. באנו 5 חברים, ביניהם בחורה אחת. העיירה קטנה ואפשרויות העבודה בה מצומצמות. סניף „החלוץ-הצעיר“ דאג לנו ועזר ככל יכולתו.

קיבלנו דירה בקומה שניה ולמעשה — היתה זו עליית-גג שקראנו לה „בוידעם שטיבל“. סידרנו שתי מיטות בקומות וישנו זוגות-זוגות. הבחורה היתה ישנה לבדה בחדר שני. הדירה היתה נמוכה, ועל כן היו המיטות נמוכות. אלה שישנו למטה היו חומדים להם לצון ומרימים ברגליהם את לוחות הקומה השניה. במיטה למעלה לא היתה כל אפשרות להתלבש.

כברוב העיירות, העבודה הראשונה שנמצאה היתה בחטיבת-עצים. חגרנו משור וגרון ויצאנו לחפש עבודה. היהודים, ברחמיהם הרבים על הצעירים הרכים, לא רצו לתת לנו עבודה קשה זו, ואנו היינו מסבירים להם בערך בזו הלשון: „אם הנכם מרחמים עלינו, אדרבה, תנו עבודה, אחרת נהיה רעבים!“

בראש וראשונה צריכים היינו להוכיח ליהודי העיירה שהננו „יהודים כשרים“. בליל-שבת הדלקנו נרות והעמדנו אותם בחלון, למען יראו ויווכחו שאיננו „גויים“. עיניהם היו צופיות על כל הליכות חיינו. פעם, בחורף, הבערנו בעצמנו בשבת אש בתנור. בעל הבית שראה אותנו בחטאנו זה, רץ מהר לבית-הכנסת וצעק „גויים — מבעירים בעצמם אש בשבת!“ יצאנו מהר לחפש את „שבת-גוי“ ובעת שמספר יהודים באו לביתנו, מצאו אותנו מבעיר את האש וחלפה מעלינו סכנת הגירוש והנידוי.

חיפשנו וקיבלנו כל עבודה שנודמנה לנו. בחורף קיבלנו את חציבת הקרח מהנהר. לא היינו בקיאים במלאכה זו ואף לא היו לנו הבגדים המתאימים. אני וחברי ראינו בעיירתנו כיצד מוציאים את הקרח, אך זה היה רחוק מידיעה ממשית. לא היה לנו כל נסיון ויצאנו רטובים מאוד. בלילה ייבשנו את הבגדים ליד התנור בכדי שיהיה לנו מה ללבוש למחרת. מגפיים לא היו לנו בכלל. לא קל היה הדבר, אך ידענו כי צריך לכבוש כל עבודה וכי עלינו להתגבר ולעבוד בכל התנאים. לימדנו את ידינו להחזיק בכל כלי העבודה ונסינו לעסוק בכל מלאכה שנודמנה, בין אם ידענו אותה ובין אם לאו. מספיק אם ידענו להחזיק כלי ביד ואז למדנו את העבודה תוך מהלכה.

הייתי ביאשינובקה בסה"כ 3 חדשים. באותו פרק זמן גדלנו עד 11 חברים וביניהם 2 חברות (אחת מהן היא מרילקה מרמת-הכובש). לפתע קיבלתי מכתב

היינובקה, 1935

דומברובה, אפריל 1935

בילסק-פודלאסקי, בחטיבת עצים, 1933

בילסק-פודלאסקי, סדר-פסח, 1934

ממזכירות הגוש לעבור לפלוגה בנוזיק. בגלל המצב החברתי הקשה ששרר בפלוגה זו העבירו משם מספר חברים לפלוגות אחרות ושלחו אחרים במקומם. למרות התנגדותי החריפה חייבו אותי ללכת לפלוגה זו (במזכירות הגוש היתה פעילה בימים ההם הדסה חוין).

נוזיק — זו למעשה תחנת רכבת ומסביב לה מספר מנסרות. באחת מהן עבדנו אנחנו. הגעתי לשם בלילה בעגלת-חורף. בבוקר נאמר לי: „המנסרה עוברת שיפוץ ולא עובדים“. ובאין עבודה אין אפשרות קיום. החנווני הפסיק לספק את מצרכי המזון, האופה מיאן לתת לחם — באין במה לשלם.

הודות לקשרים שלי עם משפחת האופה בהיינובקה קיבלנו אצלו עבודה והבטחנו לעצמנו את הקיום. עבודתנו היתה להביא מים מהבאר למאפיה (הבאר היתה די רחוקה) וכן בשרות-בית לבחורה אחת, שהתנדבה לזה מרצונה הטוב. בדרך כלל החברות לא רצו לעבוד בשרות-בית, אם כי יכולנו לקבל תעסוקה כזו אצל המשפחות היהודיות הבודדות שגרו בנוזיק.

גם הנהלת המנסרה, לאחר שהסברנו לה את המצב, קיבלה מספר חברים שלנו לכל מיני עבודות בחצרה. לכשהופעלה המנסרה חזרנו לעבוד בה. דרשנו חברים נוספים והפלוגה גדלה עד ל-20 איש.

שכר-העבודה שלנו היה 2 זהובים ליום. „הבונד“ טען שאנו מורידים את השכר. הוכחנו שאין הדבר כך. רק בתקופה הראשונה, בתקופת לימוד העבודה היה שכרנו נמוך יותר אך כאשר התקדמנו והתמחינו בעבודה עלה שכרנו.

בנוזיק הייתי בערך שנה ונאשרתי לעליה. נסעתי הביתה להתכונן לעלות. באותה שנה, 1933, עלה היטלר לשלטון ומרבית הסרטיפיקאטים נמסרו להלוצים מגרמניה. על הלוצי פולין היה לחזור להכשרה. הפעם ניתנה לי האפשרות לבחור בין נוזיק לביאליסטוק. בחרתי בביאליסטוק, בה הייתי עוד 5 שנים. עליתי רק ב-1938, בעליה בלתי ליגאלית בספינה של דייגים, בשם „פוסידון“ (בספינה זו שמוצאה מיון, היה עמי גם חברי מיכאל קוטובסקי).

*

באותה תקופה בביאליסטוק היה המצב קשה. בעיר נמצאו ארבעה קיבוצי הכשרה: הקיבוץ הכללי שלנו, וקבוצי השומר-הצעיר, „גורדוניה“ ו„מזרחי“. חלק מהקיבוצים האלה קיבלו עזרתם מבעלי בתי-החרושת אם משום קירבה אידיאולוגית מסוימת ואם משום סיבות אחרות.

הקיבוץ שלנו מנה 160 חברים ועבדנו בכל מיני עבודות. ביאליסטוק — עיר תעשייה היתה ועיר של פועלים. היות ולא עבדנו כמעט בעבודות מקצועיות אלא בעבודות משניות, לא נתקבלנו לאגודות המקצועיות בהן שלטו „הבונד“ והקומוניסטים ולא היתה לנו הגנה מקצועית. בכל מקרה של שביתה באו פועלים והוציאו מידינו עבודות. לכן סבלנו מחוסר-עבודה ובשל כך הורעה הכלכלה ורבו החולים. לקבועים בעבודה, דאגו בכל זאת תמיד להוסיף מנה מיוחדת שלקחו עמם לעבודה.

ככדי לשפר את המצב הכלכלי קנינו פרה לחלב וסידרנו גן-ירק. את הפרה היצבנו במחסן שע"י הבית. גן-הירק היה מחוץ לעיר.

כתפר במקצועי עבדתי בבית חרושת לנעליים. ביחד עם חבר מפלגה בעיר פתחתי בביתנו בית-מלאכה למגפיים. לימים נפרדנו וניהלתי בית-מלאכה עצמאי. קיבלנו עבודה מבית-חרושת בתפירת סנדלים ועבדו עמי עוד מספר חברים. היה זמן שעבדנו 3 חברים בבית חרושת לשמן. כמובן שהבאנו ממנו גם הביתה. תפוחי-אדמה בפולין היו בזול ונהנינו קצת מטיגון לביבות. לא תמיד היה מצב כלכלי קשה. היו זמנים שכולם עבדו והשתכרו. אבל, כשפקד את העיר משבר כלשהו, הורגש הדבר מיד בקיבוץ. אם רצינו לפעמים ללכת להצגה, היינו מחליטים לוותר על ארוחת הצהריים. תקציב מיוחד לא היה לכך.

בשנת 1933 גרנו בדירה גדולה ששכרנו ברחוב ה"חאנייקס", רחוב של העולם התחתון. היתה לנו לכן שמירה קבועה על הבית בלילות. כל חדר בבנין זה נשא עליו שם מיוחד, שהיה קשור במלחמת האזרחים בספרד בימים ההם. לא היה לנו סידור לחימום הדירה, והמצאנו פאנטט: חבית גדולה מפה ובאמצעה צינור, שהיה עטוף נסורת מהודקת היטב. לאחר-מכן היינו שולפים את הצינור ומדליקים את הנסורת מבפנים. החבית התחממה והפיצה חומה. כך חיממנו את החדר, ישבנו מסביב והשמחה היתה רבה. בגלל אי-תשלום הפסיקו לנו מדי פעם את החשמל ואז היינו יושבים גם בחושך. בכל זאת היה מצב רוח מרומם.

באספות האישיורים היה תמיד "שמח". מכיוון שלא היו מספיק סרטיפיקאטים, היה משתרר, "מצב-רוח". על כל 100 איש היו בערך 17 סרטיפיקאטים, שקשה מאוד היה לחלק אותם. מבראגינסקי, שביקר הרבה בביאליסטוק, וידע את המצב לאשורו שמענו על עליה ב'. כולנו נוכחנו לדעת, כי מוכרחים לפרוץ את המעגל, כי זהו הפתרון.

אני חניך ה"חלוץ-הצעיר" מגיל 14. החינוך התנועתי היה חזק בלבי. אחי היה צוחק ממני ואומר: "אתה לא בן-אדם, אם הנך יושב בקיבוץ ההכשרה". אך אני האמנתי בכל לבי בקיבוץ ואהבתי אותו. לביאליסטוק יצא שם בתנועה, שחבריה לא הולכים בארץ לקיבוץ. באחד הימים קיבלנו מכתב שכל הקבוצה שעלתה פנתה לרמת-הכובש ופרצנו ב"הורה" של שמחה רבה.

גליליים, יולי 1976

אסתר איילון (בימבד): בדרוסקניקי — עם ילדי נופשים

הפלוגה בדרוסקניקי נכבשה ע"י חברים שבאו מהקיבוץ בלידה. דרוסקניקי — עיירת קייט ונופש. בקיץ היתה הומה מאנשים רבים ובחורף היה הכל מת. זה גם קבע לא במעט את אופי התעסוקה של חברי הפלוגה וביחוד של החברות.

באתי לפלוגה בשנת 1933 לאחר חג הפורים. הפלוגה מנתה אז בסה"כ 8—10 חברים. מצאתי שתי חברות שהיו בין הראשונות במקום: דינה ויינשטיין ופנינה קירשנבוים. במשך הזמן נוספו חברים והפלוגה גדלה.

5/13/31

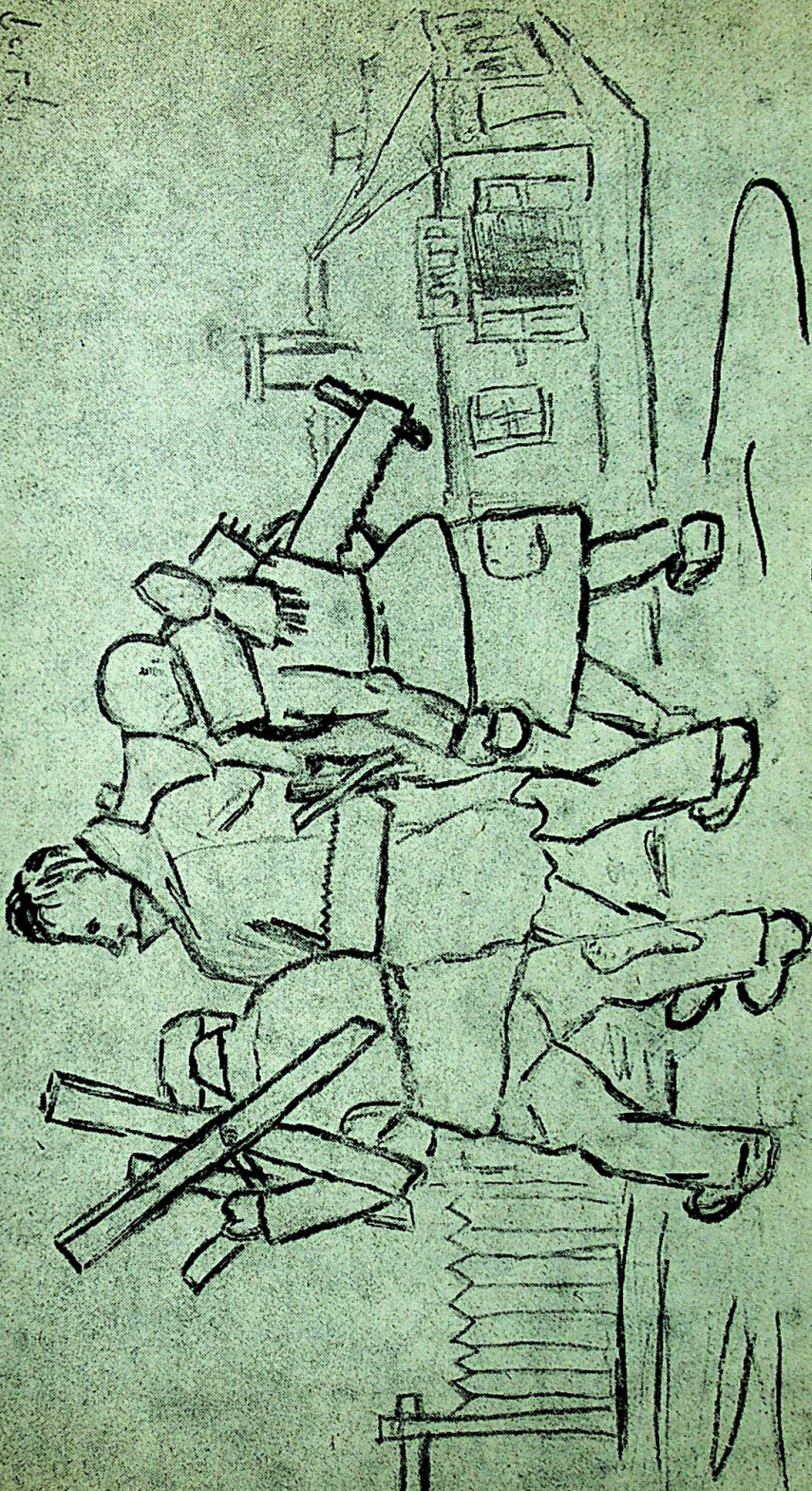
1936

10-10

Handwritten notes in the top left corner, including the word "Lafayette" and other illegible scribbles.

Handwritten date in the bottom right corner: "Feb 13, 1936".

הבחורים עבדו במנסרה והבחורות עבדו בקיץ עם ילדי הנופשים. הבחורות עבדו הרבה שעות — יצאו מוקדם בבוקר וחזרו בערב. במנסרה היתה לנו כמעט עבודה קבועה. גרנו בחצר המנסרה וקיבלנו דירה וחשמל חינם. המצב הכלכלי היה טוב ויכולנו לחסוך סכומי כסף. בתחילה עבדתי במנסרה, אחרי כן עברתי לזמן-מה לעבודה בבית-חרושת לגזוז, ושוב למנסרה. לאחר זמן הטילו עלי את התפקיד של מחסנאית בגדים, נוסף לעבודתי במנסרה. את כל עבודות המחסן מיילאתי לאחר שעות העבודה במנסרה: הייתי קמה ב־5 בבוקר ומשרה את הכביסה ולאחר שובי מהמנסרה מכבסת, מתקנת ומגהצת וביום שישי מחלקת את חבילות הבגדים לחברים. בין היתר לימדתי חברים עברית ומה שמחתי כאשר הגיעו להישגים ויוכלו להאשר לעליה.

ראשוני הפלוגה אושרו לעליה לאחר שהיו 9 חדשים בהכשרה. אני מסיבות שונות נשארת והמשכתי בהכשרה עד 1½ שנה.

אילת-השחר, יוני 1976

זאב ניצן (בלומנקרנץ): בקרינקי — בעבודת הבורסקאות

יצאתי להכשרה בחודש נובמבר 1933 לפלוגה בקרינקי, שהיתה מסונפת לגוש תל-חי. הפלוגה נוסדה ב־1932. בבואי מצאתי בה כ־30 חברים. בשנים 1934 — 1935 גדלה הפלוגה במספר חבריה ומנינו כ־60 איש.

עבודה היתה לנו בשפע, בעיקר בבורסקאות. עבדו בזה בחורים ומספר בחורות שתפקידן היה לסובב את ה„באראבאן“: חבית עצומה מלאת עורות בתוך חומר אקסטראקט, שהיו מסובבים אותה כ־200 שעות רצופות עד היות העורות מוכנים לעיבוד. הבחורות ברובן עבדו בשרות-בית.

רוב רובם של תושבי העיירה פועלים היו. התקיימו בה סניפי „החלוץ-הצעיר“, „פריהייט“ ופועלי-ציון-ימין. בעיר היה ועד למען הקיבוץ, שבראשו עמד הח' מלך זלקין ז"ל, שעזר לנו הרבה.

בשנת 1936 נאלצנו לחסל את פלוגתנו. מכיוון שלא היתה עליה, רבים עזבו את ההכשרה ונשארו חברים מעטים. לא היה טעם להחזיק פלוגה קטנה. קומץ החברים, 12 במספר, עבר לביאליסטוק. זה למעשה היה גורלן של רוב הפלוגות באותו זמן ושארית חבריהן נתרכזו במרכז הגוש.

בביאליסטוק צריך היה להתחיל הכל מחדש. נפגשנו עם חברים חדשים שלא הכרנום מקודם. התנאים כאן היו קשים וגם המצב הכלכלי לא טוב ביותר. הקליטה לא היתה קלה.

בשנת 1936 פרצה שכיחה כללית של פועלי הטכסטיל שארכה 3 חדשים. הדבר השפיע גם על מצבו של הקיבוץ. בין הבחורים שלנו בקיבוץ היה חוסר עבודה. הקרדיט נפסק וצריך היה לקנות הכל במזומן. האופה הפסיק לתת לחם ורצה את התשלום למפרע בגלל החוב הגדול שלנו. לא פעם היינו עומדים ומחכים ל„גואל“ המגיע עם כיכר הלחם.

לבסוף, הוחלט לדלל את השורות בביאליסטוק ולהעביר חלק מן החברים לגוש „שחריה“. בין היוצאים נקבעה הקבוצה מקרינקי שהיתה בין הגדולות והמלוכדות. עברנו לפינסק. אחרי 4 שנות הכשרה, באין עדיין באופק שום זיק של תקווה לעליה, לקחנו שוב את מקל הגדודים והתחלנו מחדש, אבל היינו חדורי הכרה חלוצית וקווינו סוף-סוף יישבר הקרח ויפתח איוה-שהוא סדק לעליה. החברים בפיינסק קיבלו אותנו יפה ודאגו מאוד לקליטתנו. אחרי 4 חדשים של חיים בפלוגה זו נאשרתי לעליה ובחודש אפריל 1938, עליתי ארצה בעליה ב'.

מעו-חיים, מארס 1977

חיים צור (צוקרוביץ): בהעפלה לארץ

באפריל 1935 יצאתי לכשרה בקיבוץ בקרינקי. הקיבוץ מנה באותו זמן 60—70 חברים והתגורר בבנין שכור, שהיו בו הרבה חדרים גדולים: שלשה חדרי-שינה, שבכל אחד מהם ישנו 24 חברים ב„אינטרנאציונלים“, חדר-תרבות, מרפאה, מטבח מתאים וחדר-אוכל גדול. והעיקר — חצר גדולה וסגורה בגדר מסביב. בחדר-האוכל עמד שולחן אחד לאכילה ובפינתו מוסדות השירות: מצד אחד הסנדלריה וממול — מחסן הבגדים עם ארון ומכונת התפירה.

קרינקי עיירה של אנשי עבודה היתה, שפרנסתם בעיקר על הבורסקאות. כמעט בכל חצר נמצא בית מלאכה ובעליו עבדו יחד עם הפועלים.

אנו אנשי הקיבוץ, עבדנו כמעט רק בעבודות הפשוטות. בעבודה המקצועית לא היתה לנו דריסת רגל, כי האיגוד המקצועי שהיה בשליטתו של „הבונד“ מנע זאת מאתנו. עבדנו בסיבוב ה„באראבאנים“, בסחיבת מים למפעלים ובחטיבת-עצים. ב„באראבאנים“ עבדנו בשלוש משמרות וכל אחד היה עומד במקומו על-יד הגלגל 8 שעות רצופות.

עבודת ה„באראבאנים“ תפסה מקום מרכזי בחיינו ואף יצרנו המנון שנושאו היו ה„באראבאנים“, ואותו שרנו לפני כל אספה ומסיבה.

הבחורות עבדו בעיקר בעבודות בית וחלק מהן השתתף גם בעבודה ב„בארא-באנים“, בחטיבת-עצים ובשירות-בית.

הפעילות התרבותית היתה רבה: ועדת התרבות ארגנה מסיבות ליל-שבת, חגים וכל מיני אירועים אחרים. אחד מחברינו, שידע לנגן בכינור, הנעים את כל המסיבות בנגינתו (אף ניגן כשכיר בחתונות). הוא היה גם הספר והסנדלר של הפלוגה.

לסדר-פסח הכינונו הגדה היתולית שהיו בה ביטוי וביקורת על חיינו. אחד-במאי היה חג גדול. כחודש לפניו היינו מתחילים בהכנות. לבושים בחולצות לבנות ובסימאות ובשירים משלנו השתתפנו יחד עם כל הפועלים בתהלוכת החג.

עתון קיר בשם „מחיינו“ מעוטר יפה הופיע כמעט באופן סדיר.

חינו החברתיים היו יפים וחינו כמשפחה. ברצוני להזכיר כאן את אחד מחברי הקרובים, יענקלה וולצ'ינסקי, מסניף „החלוץ-הצעיר" בבריינסק, שלא זכה להגיע ארצה, כי גוייס לצבא ונהרג במלחמה.

חוסר העליה גרם לדכאון, להתמרמרות ולירידה חברתית. המצב הביא לעזיבת רבים ונשארנו כ-20 חברים. לא יכולנו להתקיים כפלוגה קטנה והיא נתחסלה. כולנו עברנו לביאליסטוק.

כשנה וחצי חייתי בביאליסטוק. בגלל חוסר-העבודה הועבר חלק מהחברים לפינסק שבגוש „שחריה" וביניהם כל הקבוצה מקרינקי. כאן קיבלו אותנו יפה ונקלטנו טוב בחברה.

עבדתי בבית-החרושת ללבידים ותמיד בלילות. כך המשכתי עד הלילה ההיסטורי — ליל בשורת העליה.

בערב לפני צאתי לעבודה קראוני למוזכרות והודיעוני שעלי לנסוע מיד הביתה ולבוא למשק גרוכוב. נדהמתי מהחפזון, אבל לא רציתי להפסיד הזדמנות כזאת, כי מי יודע מתי תחזור שנית. מהרתי הביתה וביקשתי מאבא 500 זהובים. בדאבון-לב קיבלתי את הסכום הזה, כי ידעתי שאני גורם בזה לאבא מעמסה כספית גדולה.

שמי וגילי שונו ועליתי באופן בלתי-ליגאלי.

בגרוכוב התרכזו 300 חברים, לרוב בחורים. כאן חכינו 10 ימים. שמענו כי מבינים לשלוח עמנו ארגזים עם נשק ל„הגנה" בארץ. בסוף ינואר 1939 יצאנו לתחנת-הרכבת בווארשה, מאושרים ומתרגשים, שמחים שנפרדים מפולין השנואה. עלינו על הרכבת בדרך לצ'כיה, אוסטריה כשמגמת פנינו איטליה. בכל תא של הרכבת היינו 10 אנשים — 8 חברים מקיבוצי פולין ו-2 מפליטי זבונשין שגורשו מגרמניה ויצאו עמנו בחשאי. ירדנו בניאפולי. המשטרה שפגשה בנו בתחנת-הרכבת הפרידה את הבחורים מכל הקבוצה והביאה אותנו בסך לבית מלון. הדבר נראה היה לנו מוזר ועד היום איננו יודעים ואיננו מבינים מה קרה. הבחורות, אף הן הגיעו לכאן ברגל לפנינו.

למחרת בבוקר קיבלנו ידיעה מחרידה, שרשות הנמלים אינה מתירה לנו לצאת לטיול בקפריסין, מפאת אי-התאמתה של האניה. יומיים ישבנו וחכינו בחרדה לבאות.

מארגני העליה הצליחו בכל זאת לבטל את רוע הגזרה ובאחד הלילות עלינו על אניית המשא „אטארטו-פאנאמה" והפלגנו. רב ההובל היה איטלקי. באניה נוצל כל שטח והיא קלטה לתוכה למעלה מ-300 איש, שהסתדרו על המדפים בשתי קומות שהתאימו רק לשכיבה אבל לא לשיבה. הכל נתקבל בהבנה.

האחראי על העולים היה לוי שווארץ שהיה אז חבר רמת-הכובש.

למחרת נקראנו לאספה. עלינו על הסיפון ולפנינו רק הים. באספה נמסרו לנו החוקים הנהוגים בהפלגה כזאת — חוקי אוכל, חוקי מים וחוקי המשמעת. לכל יש תור והכל לפי הוראות המפקחים.

החיים באניה היו מלאי שמחה ועליזות, שיחות רבות, שירה ואפילו ריקודים. רק הסערה שפקדה אותנו עוררה בנו חרדת-מה.

בלילה החמישי פקדו עלינו לכבות את האורות והושלך הס. אפילו אסור

לדבר. אנו מתקרבים לחופי הארץ ובלב תפילה, שרק לא יתפסונו... שני בחורים עברו ואספו את הדרכונים הפולנים, הכניסום במיכל ברזל והורידום למצולות-ים.

בשעה 12 ראינו את אורות ארץ-ישראל. מה רצינו לפרוץ בשירה, לרקוד ולהשתגע, אך מוכרחים לבלום פנימה את הקולות המתפרצים. האניה עגנה כ-2 ק"מ מהחוף. איפה אנחנו? — לא מספרים לנו. 4 סירות מורידות אותנו מן האניה ואנו יורדים לפי סדר א-ב. כל סירה לוקחת 20 איש וזוהי סירה אחת מתנתקת ושניה נקשרת. יורדים לאט-לאט, לא נדחפים — סדר מופתי.

גשם מטפטף. חושך מסביב. יש גלים, יש פחד ורועדים מקור. אין דבר, משלימים ומתרגלים. העיקר — יש אור בלב.

מרחוק מאותת פנס אדום. הסירה שטה בכיוון האור. 10 מטרים מהחוף הסירה נעצרת. עומק המים עד החזה. ניתנה פקודה לרדת, לקחת את הבחורות על כתף ולהתקדם.

סוף-סוף עומדות רגלינו על אדמת המולדת...

על החוף חיכו לנו אנשי ה"הגנה". כל אחד מהם אחראי ל-10 אנשים — ומתקדמים. איפה אנו? — „חברים, לא לדבר, מהר אחרי! אם יורים, אל פחד — לשכב על הארץ ולהמשיך!”

הגענו לנהריה, מחלקים אותנו לבתים פרטיים. המשפחה מקבלת אותי בחמימות, במקלחת חמה, בכוס תה עם רום ומיטה רכה. לילה טוב! יום ראשון במולדת...

רמת-הכובש, אוקטובר 1977

גרשון גורודיסקי: על הפלוגה בדומברובה הוכרז חרם...

הפלוגה נוסדה באפריל-מאי 1933.

יהודי המקום לא הבינו בתחילה לשם מה באנו: איך מסוגלים בחורים ובחורות יהודים לעשות כל עבודה ולא מתבישים בה? הכל היה תמוה ומשונה בעיניהם. עמדנו בפני הבעיה איך לקרב אלינו את יהודי המקום שהיו אדוקים קנאים, ולא לערור את רוגזם עלינו. במשך הזמן הפכו להיות לנו לידידים והומיניו אותנו לבוא להתפלל בבית-הכנסת בשבתות ובחגים. לא פשוט היה הדבר בשבילנו. חלק חברים התנגד. אבל בכדי לרכוש את דעת הקהל, נענינו להזמנה וביקרנו פעמים מספר בבית-הכנסת. בגלל האווירה הזאת בעיירה לא היינו כל כך חפשיים בחיינו. על בחורים ובחורות כשהיו מטיילים יחד, מחובקים, הצביעו באצבע וקראו אחריהם „שקצים”.

סוף-סוף התבססנו במקום. הסיכויים לעליה קרובה נראו קלושים והיינו צריכים לתת את הדעת על סידור החיים בצורה נורמאלית יותר. מכיוון

שפלוגתנו היתה מסודרת, העבירו אלינו חברים מפלוגות אחרות שנתחסלו. הפלוגה מנתה אז 30—40 חברים לערך.

באחד הימים נתבשרנו, כי הוכרו עלינו חרם בבית הכנסת על שום שראו בחג השבועות, שחל בשבת, עשן מתמר ועולה מביתנו. הדבר היה חמור ביותר בשבילנו, כי עמדו להפסיק לתת לנו עבודה, מה שעלול היה לסכן את קיומנו. לעזרתנו בא יהודי אחד, בעל בית-חרושת ללבנים, שלא השלים עם ה„חרם“ והבטיח את עזרתו. בדרך כלל הוא לא היה מעסיק את חברינו, אלא רק בעת צורך דחוף. אך הפעם מוכן היה לקבל חברים שלנו לעבודה ולתמוך בנו ככל האפשר. אך לפנינו בכל זאת עמדה הבעיה איד לבטל את ה„חרם“.

אחרי הסברה ובירורים קשים אצל כל מיני אישים הסכימו לבטל את ה„חרם“ בתנאי. ועל אף הכל רבתה הידידות, התרגלו אלינו וגם ביקרו ערב-ערב בביתנו. הידיעה על חיסול הפלוגה היתה בשביל יהודי העיירה אכזבה מרה. גם חברי הפלוגה התמרמרו על החלטת החיסול, כי היינו מסודרים ולא רצו לגדוד למקומות אחרים, אבל לא היתה ברירה, בשל הצורך לשמור על הפלוגות הגדולות ועל הישגיהן.

הפלוגה התקיימה מעל ל-3 שנים וחוסלה באוקטובר-נובמבר 1936.

חיפה, אוגוסט, 1977

שרה שצ'ופק: פלוגות קטנות באיביה ובלוגמוביץ

שתי הפלוגות קמו בחדשים מארס-אפריל 1933, היו סמוכות מבחינה גיאוגראפית וקשורות יחד במגמתן ובעתידן החברתי.

ב-5 במארס 1933 באו שלושה חברים (שלום שצ'ופק ז"ל, טוביה לזניק וחברה אחת) מהקיבוץ בלידה והניחו יסוד לפלוגה בעיירה איביה. כעבור חודש באו חברים נוספים ובשיאה מנתה הפלוגה 15 איש.

חברי „החלוץ“ במקום, שהיו מעוניינים מאוד בקיום קיבוץ הכשרה בעיירתם, השתדלו לעזור להתבססותו, בחיפוש עבודה ובהשגת דירה. בין הפעילים יש להזכיר במיוחד את הח' לייבקה בקשט.

החברים עבדו בחטיבת-עצים, בשרות-בית, בסלילת כבישים ובכל עבודה שנודמנה. לא תמיד נמצאה עבודה ולא פעם סבלנו חרפת רעב. בכדי לא לגלות זאת כלפי חוץ היינו שופתים סירים עם מים על האש בתנור, כביכול אנו מבשלים. לא רצינו לעורר רחמים עלינו. היחסים בין חברי הפלוגה היו פים והיתה לכולנו הרגשה טובה.

חברי סניף „החלוץ“ במקום קיימו אתנו פעולות תרבותיות משותפות: מסיבות, מופעים וכו'.

במרחק 4—5 ק"מ מאיביה, בכפר לוגמוביץ, קמה באותה עת פלוגה אחרת. אני באתי להכשרה לפלוגה זו ישר מהסניף ומצאתי במקום קבוצת חברים

שהגיעה שבוע לפני למקום זה. חברי הפלוגה באו כולם ישר מהסניפים ורק שלום שצ'ופק בא מאיביה לעזור בארגון ובהדרכה.

הפלוגה מנתה 14—15 חברים והתבססה על עבודה במנסרה, שהיתה בתוך יער, ליד הכפר. החברים עבדו כולם במנסרה ועממם עבדה חברה אחת. החברות עבדו לרוב במשק בית.

אני זכיתי לעבוד במנסרה. תפקידי היה לסלק את הנסורת מתחת ל„גאטור“ (עמדת המשורים), להכניס אותה בשקים ולהוציאם על הגב החוצה. כל אנשי הכפר באו לראות כיצד היהודיה עובדת בעבודה קשה כזו.

גרנו בכפר, בדירה ששכרנו מאיכר. מצרכים קנינו בצרכניה של המנסרה ומצבנו הכלכלי היה יחסית טוב. לא רעבנו.

במשך הזמן לא ראינו טעם בקיום שתי פלוגות קטנטנות נפרדות וחשבנו שאם נרכז את האנשים באיביה ומספר חברי הפלוגה יגדל — יגדלו הסיכויים להתפתח. לאחר 3 חדשי קיום חיסלנו את הפלוגה בלוגמוביץ וחבריה עברו לאיביה. אך חרף כל המאמצים התקוות התבדו ולא נראה היה סיכוי לעתיד. באיביה לא היה בסיס לקיום, לא נמצאה עבודה, והפלוגה, לאחר חצי שנה לקיומה, נתחסלה, וחבריה עברו לפלוגה בלידה.

חל-איבי, ספטמבר, 1977

אריה וונסובר: מגראיביה לביאליסטוק

באתי לפלוגה בגראיביה בראשית שנת 1934, לאחר שהתקיימה כבר אז שנה לערך. היתה לה דירה בעלת 4 חדרים ומרפסת. הועד הציבורי שהיה מורכב מחברים של „החלוץ“ ומפלגת פועלי-ציון-צ.ס. עזר לנו רבות. הפלוגה מנתה 24 חברים, שהיוו כעין משפחה גדולה. חיי החברה היו טובים.

עבדנו בכל עבודה שהזדמנה לנו: בחטיבת-עצים, בשירות-בית ואף בשמירה על חולה גוסס. התפרנסנו די יפה. להיפך, חסכנו וקנינו לנו מעילים לחורף. היה לנו מחסן בגדים מסודר.

כבכל הקיבוצים ישנו גם אצלנו שניים במיטה. בשנת 1934 עברנו לשינה של מיטה לכל אחד. זו היתה ממש מהפכה בחיי ההכשרה.

בשנת 1936, עם צמצום הפלוגות חוסלה גם זו שלנו וחבריה עברו לקיבוץ בביאליסטוק. הפלוגה חוסלה לאחר שלוש שנים של קיום בניגוד לרצון חבריה במקום. הפלוגה בגראיביה היתה אחת מן הפלוגות הטובות. הקבוצה שעברה לביאליסטוק היתה בעלת הרכב אנשי טוב.

דירתנו בביאליסטוק המשוכה להיות ברחוב ברקובה 28, בשכונת ל„חא-נייקעס“ — איזור יהודי של דלת העם, של הפרוליטריון והעגלונים, ולדאבוננו, גם איזור של בתי-בושת. היו אלה יהודים פשוטים, בריאים בגופם ובעלי לב חם. בימי מבחן היו הם הראשונים לחסום את רחובות האמידים בפני החוליגאנים האנטישמים.

ביתנו היה גדול. בעל שתי קומות ועם הרבה חלונות. פעם ניפצו לנו בריונים אנטישמים את כל החלונות בחזית. לאחר המעשה ברחו מהר וידינו לא הספיקה להשיג אותם ולהענישם. ועד הקהילה תיקן את כל הנזקים על השבנו.

גם כאן נעשתה באותה עת פעולה מיוחדת בעזרתו של השליח י. בראגינסקי לשינוי משטר השינה בשניים. התחלנו לישון כל אחד במיטה שלו. זכורות לי במיוחד מסיבות החג, קבלות השבת, השירה בציבור ועוד בביאליסטוק. פעיל בשטח התרבות היה חברנו לייבל גולדברג (שריד).

חוויה בלתי רגילה היתה לנו עם ביקורו של יהודה שרתוק אצלנו. הוא השתתף אז בסמינר „החלוץ-הצעיר“ באיזור וסר אלינו לשבת אחת. בנעלי עבודה גבוהות, מגודל שער ובלי כובע ועם הכינור ביד צעדנו ברחוב יהודי חסידי מובהק. כולם הביטו עליו בתמהון. מצאת השבת ועד מאוחר בלילה ישבנו מסביבו ושרנו. ארץ ישראל כולה עברה לעינינו. שירה שכזאת אינה נשכחת.

עורנו הרבה למפלגת פועלי ציון צ. ס. היינו מעורים בכל פעולותיה, ומצאו בנו עידוד רב. באחד-במאי צעדנו ביחד עם המפלגה — יחד היינו כוח ניכר בהפגנה.

רמת-גן, דצמבר 1976

אברהם בויס: בחטיבת עצים בבילסק-פודלאסקי

בילסק-פודלאסקי — חוויות נעימות (לפעמים מרות) ונוגעות ללב נשאר לי ממנה. כאן בא השוני הגדול בחיי. את הפלוגה בבילסק בהיווסדה לא הספקתי לראות, אבל בהתהוותה — השתתפתי. באתי למקום בראשית שנת 1933 בצהרי היום עם בח-זוגתי לעתיד ועוד חברה מעירנו.

הדירה היתה במבנה עץ שקיבלנוהו מוועד הקהילה. הצריף היה מיועד מלכתחילה למרחץ אדים והדרגשים שעליהם שכבו המתרחצים שימשו לנו כמיטות. היות ומספר הדרגשים לא הספיק לכולם, קירבו דרגש לדרגש וישנו עליהם בצורת „קאנט“. במבנה הזה ובדוחק הזה גרנו עד שהפלוגה גדלה קצת ויכולנו לשכור לנו דירה אחרת, פחות או יותר מתאימה לצרכינו. אבל תמיד זכרנו לטובה את ימיה הראשונים של הפלוגה בצריף הזה.

החוויות ביום הראשון ובלילה הראשון, היו מסעירות. קבלת הפנים, סדרי האוכל והשינה, העמידו אותי בפני עולם אחר. זאת היתה טבילת-אש שהצטרכתי לעבור כמות הרבה פעמים בכל מיני שטחים בהמשך הזמן.

בילסק, כמו רוב העיירות שלא היתה בהן תעשייה, היתה מבוססת על מלאכה, מסחר ואי-אלו עבודות ייצור קלות, שלא העסיקו הרבה אנשים.

הצטרכנו לכן לחזור לעבודות זמניות ומקריות. העבודה העיקרית היתה בחטיבת עצים.

בהתחלה הסתכלו בנו, „הגויים“ בלגלוג, ומלמלו: „אלה ידעו לחטוב עצים? הרי הם דומים לבני בילסק ולא יוכלו לעשות עבודה פשוטה כמונו“. אבל גם ליהודים היינו צריכים להוכיח שאנו יודעים לעבוד, ולא גופלים בכושרנו מ„הגויים“.

לא פעם הייתי רואה במחזה, כיצד קבוצת חברים עוסקת בקור הגדול בחטיבת עצים ובעלת-הבית עומדת בפתח וכולה רחמים: גורלם של „ידישע קינדער נעבעך“ עובדים בעבודת „גויים“... ואילו אנו, צעדנו בנאוה לעבודה וממנה, והמשורים חגורים למותנינו. אנשי בילסק ראו בנו פועלים טובים, שעושים את עבודתם בנאמנות. לאט-לאט חדרנו גם לעבודות אחרות, יותר יציבות. ככה כבשנו את מקומנו בבילסק ואת לבות היהודים שם. גם המתנגדים לנו כמו „הבונד“ והקומוניסטים, העריכו אותנו. והנה באה עלינו צרה שלא ציפינו לה.

ביום בהיר אחד, באו כמה בחורים מבית"ר והקימו פלוגת הכשרה, למרות ההסכם הבינ-תנועתי, שאין להקים בעיר קטנה שתי פלוגות הכשרה. אלה מתושבי בילסק שנטו לרביזיוניסטים, נתנו למתחרים שלנו עבודה, בטענה, שהרי גם הם „ידישע קינדער“. המתיחות בינינו לבין אנשי בית"ר גדלה עד לתיגרות ידיים. מריבה אחת על עבודה בחטיבת עצים הביאה אף להתערבות המשטרה ולמאסר חברינו. האשימו אותנו בהפרעת הסדר הציבורי ובהעלבת החוק ע"י עבודה ביום ראשון.

יהודי בילסק השתדלו לשחררנו מכל אשמה ומשפט, (כמובן ע"י תשלום מיוחד). אבל הבית"רים למרות הכל, המשיכו לעבוד. המתיחות היתה גדולה והבית"רים שהיו מודאגים, הביאו תגבורת. אך זו לא עמדה להם, שכן אסון שקרה להם הביא לעזיבתם.

גם אני נושלתי ממקום עבודתי בטחנת הקמח שהיתה בבעלות יהודי רביזיוניסט. טחנה זו לא היתה מחוברת לרשת המים ואני עסקתי בהובלת מים במיכל גדול בעזרת סוס ועגלה, מבאר במרכז העיירה. למדתי לרתום סוס, להביא את העגלה לבאר, לשאוב את המים, להריק אותם וחזור חלילה. זו היתה עבודתי כל הימים. בין הזמנים עזרתי גם להתניע את גלגל ההתנעה בקוטר של 2 מטר וברוחב של 25 ס"מ. פעולה זו היתה כרוכה בסכנה. ואמנם כאן קרה האסון. חבר פלוגת בית"ר נהרג בתאונת-עבודה, ע"י גלגל זה.

הצטערנו כולנו על הקרבן. ההלווייה היתה רבת משתתפים. למרות שמנהיג הרביזיוניסטים בבילסק נשבע ע"י הקבר הפתוח שהמקרה הטראגי לא ירתיע את ה„ביתרים“ עזבו את המקום זמן מה אחרי האסון. אך פלוגתנו המשיכה להתקיים.

חיי החברה היו מענינים והיתה הרגשה של שותפות. החברים אף שבאו ממחוזות שונים של פולניה ולהם ניכי דיבור, התנהגות והרגלי אוכל שונים היוו ציבור מלוכד, מאוחד במטרה אחת. היתה הרגשת שותפות ביצירה ובקבלת ההחלטות. כל ענין הובא לדיון ולהחלטת הציבור כולו.

היום המאושר היה, כמובן, יום האישורים לעליה. סוף-סוף, אחרי קרוב לתשעה חדשים של הכשרה, אושרה קבוצה נכבדה לעליה. היינו מאושרים, רקדנו ושרנו. התגשם חלום חיינו, לעלות ארצה ולחיות חיי קיבוץ ממש. אחרי האישורים, נסענו הביתה, לחכות להוראות ממרכז „החלוץ“. והנה באו השנים 1933—1934, בהן התחילו הרדיפות על יהודי גרמניה. מן המספר המוגבל של סרטיפיקאטים שהיו אז, מרביתם ניתנו ליהודי גרמניה.

הוחלט אז במרכז „החלוץ“ שכל אלה שאושרו לעליה ולא עלו — יחזרו לפלוגותיהם. וכך, אחרי כמה חדשים של ציפיה לעליה, חזרתי לבילסק. החיים נמשכו כרגיל, אבל הוותק של אלה שנאשרו לעליה — לא הוכר. כאשר לאחר זמן, אושרו לפלוגתנו סרטיפיקאט אחד או שניים, פרץ הוויכוח: למי מגיע? האם לאלה שנשארו במקום או לאלה שנאשרו קודם לעליה? הוויכוח הזה התקיים אז בכל הפלוגות וגם בפלוגתנו בבילסק. ובינתיים נשתנה המצב בפלוגה. אנשים חלו ולא יצאו לעבודה. הטיפול בהם היה, כרגיל — טוב, הם קיבלו תזונה טובה יותר והבריאים הסתפקו במועט. זה פגע בכושר עמידתנו. לבסוף, בהתייעצות עם מזכירות גוש תל-חי, היסלנו את הפלוגה. חלק מחברינו עבר לוויילנה וחלק לביאליסטוק ואני וחברתי בתוכם. שם אושרנו לעליה, ובסוף 1938 הגענו ארצה בעליה בלתי ליגאלית.

את בילסק אזכור תמיד כחלק משנותי היפות ביותר. לא כל חברי פלוגתנו זכו להגיע ארצה. אלה שנשארו — נספו בשואה. יהי זכרם ברוך.

גליליים, דצמבר 1976

דוד סקלקה: מן ההכשרה אל המלחמה

בהיותי בן 18 נכנסתי ל„החלוץ“ ויצאתי להכשרה. נשלחתי לפלוגה בבילסק-פודלאסקי.

הפלוגה מנתה 40—50 חברים לערך. עבודתנו היתה בעיקר בחטיבת עצים, אבל עשינו מאמצים לחדור גם לעבודות אחרות: במחסני תבואה, בבתי-בד לשמן, בבתי קרח, בפיוזר ובל בשדות חקלאים יהודים ועוד. העבודה במחסני התבואה היתה קשה. התבואה שנשלחה לחו"ל הועמסה בשפיכה לתוך הקרונות ולא היה זה תענוג גדול לעבוד בתוך האבק הזה... אני וחבר שני, שהיינו בעלי מקצוע בנגרות עשינו מיטות, שרפרפים וכי'. לפעמים גם הלכתי לעבוד עם בונה תנורים. שמחנו שאנו משתנים והופכים לאנשים פרודוקטיביים.

העבודה לא היתה קבועה, ולפעמים חסרה, ואז היינו אף רעבים לחם. טוב שהיתה לנו פרה שסיפקה חלב. היו זמנים שאף בגד ללבוש לא היה. טוב שנמצאו בקיבוץ סנדלר וחייט שתיקנו לנו את בגדינו ונעלינו.

קיבלנו את הכול ברצון טוב ובאהבה. העיקר היה לעלות לארץ-ישראל. מ„השדיולים“ לא יכולנו להיוושע. המספר הקטן של הסרטיפיקאטים לא יכול היה לספק את הדרישות. חברים נאלצו להישאר בהכשרה 4—5 שנים. ההתמרמרות היתה גדולה ולבחורים לא היתה ברירה מאשר ללכת לשרת בצבא הפולני. גם בגורלי נפל להתגייס ובסוף שנת 1937 הייתי כבר לבוש במדי הצבא הפולני. פרצה המלחמה ומצאתי את עצמי בחזית עם הגרמנים. עוד הספקתי להרגיש על בשרי כמה התקפות קשות של הצבא הגרמני ולאחר התקפה חזיתית אחת כבדה, התפורנו לכפרי הסביבה עם הנשק ביד. האיכרים הביאו בגדים אורחיים להחלפה לכל החיילים — מלבדי, כי אני יהודי. מסרתי את בגדי לנער נוצרי תמורת מכנסיים קצרים ושמתי פעמי בדרך לוונגרוב — שם פגשתי את אבי, אחי ואחותי וכן את חיה שרון שהייתי עמה בהכשרה, ובעתיד — אשתי. נדדנו ממקום למקום והגענו לביאליסטוק. שם, בתחנת-הרכבת פגשתי. חברים מההכשרה. שמחנו, התחבקנו, אבל כל אחד, עם דאגותיו הוא, פנה לדרכו. נדדתי לרוסיה עד למאגניטורסק. הייתי שם עד 1946. אחרי המלחמה חזרתי לפולין, המשכתי לגרמניה ומשם, ביחד עם אשתי וילדי — לארץ-ישראל. בשנת 1949 הגעתי ארצה, מרכזו שאיפותי בכל ימי נדודי.

לוד, דצמבר 1976

דוד שפס : מפלוגת לושיץ לגבעת השלושה

מביתי בעיירה טריסק יצאתי בקיץ 1934 לפלוגת קיבוץ תל-חי בשדליץ. נקלעתי למקום בזמן שלא היה מספיק עבודה לכל החברים והחליטו לשלוח קבוצה לעיירה הסמוכה לושיץ, להקים פלוגה חדשה. גם אני נבחרתי להיות בין „הכובשים“, אם כי הייתי חדש. לושיץ — עיירה קטנה. יצאנו לשם בעגלה קבוצה של 15 חברים. בעזרת סניף „החלוץ“ המקומי קבלנו דירה חינם (2 חדרים ומטבח) והתחלנו מיד בחיפוש עבודה. במשך הזמן גדלה הפלוגה והתרכזו בה כ-30 חברים, רובן חברות — 18 במספר.

התנאים היו קשים, אבל נאחזנו במקום בכל כוחנו. אי-אפשר היום להעלות על הדעת ולתאר לעצמנו כיצד יכולנו כך להתקיים — בעבודה קשה ובכלכלה ירודה (לחם, תפוחי-אדמה ודג-מלוח). עבדנו בסבלות אצל יהודים סוחרים-תבואות, בנסירת עצים, קצת בבנין ובכל מיני עבודות אחרות. הבחורות עבדו במשק בית, בתפירה וכו'. אני אישית עבדתי באופן קבוע כל הזמן בסבלות. הייתי בהכשרה רק חצי שנה. מכיוון שקבלתי „דרישה“ מאחי, הפסקתי הכשרתי ועליתי ארצה. חברים פקפקו אם אמשיך בדרכי זו בארץ, אולם הלכתי לקיבוץ שהוא ביתי כל חיי.

גבעת השלושה, אפריל 1978

הִלְאָה עֶצֶב

הִלְאָה עֶצֶב! הִלְאָה צֶעֶר!

הִלְאָה יְגוֹנִים!

אָנוּ מֵרֵד! אָנוּ סֶעֶר!

אָנוּ אֵיתָנִים!

הִי, הִי, הִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

הִי, הִי, הִי קְדִימָה הַפּוֹעֵל!

אֲנִי וְאֵת וְהוּא וְהִיא

בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,

מִי אֲנַחְנוּ? מִי כּוֹלְנוּ —

אָנוּ הַפּוֹעֵל!

הִי, הִי, הִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

הִי, הִי, הִי קְדִימָה הַפּוֹעֵל!

טוֹב לְפָרוֹץ בְּשִׁיר שְׂמֵחַ

לְהִצְהִיל רוֹגְנִים.

צִיץ אָבִיב בְּסִתּוֹ צוֹמֵחַ —

אָנוּ מְנַגְנִים.

הִי, הִי, הִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

הִי, הִי, הִי קְדִימָה הַפּוֹעֵל!

טוֹב פְּתָאם יְגוֹן לְשֹׁכֵחַ

וְלְצִפְצִיף עַל כָּל.

טוֹב אֲחִים מְעֻט לְשִׁמוּחַ

וְלְשִׁיר בְּקוֹל.

הִי, הִי, הִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל!

הִי, הִי, הִי קְדִימָה הַפּוֹעֵל!

מועצות וכינוסים של הגוש

כמועצת הגוש 15.9.1934

מתוך ד"ח מפעולות מזכירות הגוש בשנת 1934 שנתפרסם באגרת של מזכירות הגוש :

שייקה ז'וקובסקי : לקראת מועצת הגוש (15.9.1934) התקיימו שני כינוסים — אחד בביאליסטוק ושני בסמיאטיץ, שהשתתפו בהם הרבה חברים. כן ביקרו (חברי המזכירות) בכל הפלוגות לשם בירור ועזרה בפתרון השאלות לקראת החורף.

בית החולים שהוקם בביאליסטוק שימש גם את החולים שבאו מהפלוגות ודרשו עזרה. הוצאה כל הרובה הכספית. לא בוצעה התכנית להקמת סנלדריה מרכזית.

חוסלו הפלוגות ביאשינובקה ולושיץ.

בקיבוץ מתבלט שינוי לטובה. הגוש שהצטיין מקודם בעניותו ובפלוגות קטנות השתנתה דמותו. הגוש מונה עכשיו 19 פלוגות, שרובן התרחבו. במרביתן של הפלוגות החליפו את הדירות לנחותות יותר, השתפר הנקיון ומספר החולים הרציניים ירד. גם המצב הכלכלי השתפר וכן הוטבו היחסים עם אנשי העיר.

הפלוגות מצטיינות כיום בלימוד העברית, אבל הפעולה התרבותית בכללותה מוזהנת.

בגוש נמצאים 200 חברים שאושרו לעליה. בזמן האחרון עלו 50 איש. מציינים בצער שמקבוצות העולים האחרונות לא כולם הלכו לקיבוץ.

עובדיה יופלביץ (שליח מא"י) מתווה את קווי הפעולה להבא :

א. פעילות רעיונית לשם הקניית מושגים והעשרת הידיעות על החיים בארץ, להעמיק האמונה במפעל החיים של החברים.

ב. שינוי האווירה ותוכן החיים בפלוגות הקטנות, שהפרובלמות שלהן מטרידות אותנו רבות. הפלוגות חיות בתנאים קשים והריקנות והשיעמום רובצים לפתח ביתם.

ג. מגמה להשוואת התנאים בין הפלוגות. אין להשלים עם ההבדלים בתנאי החיים ביניהן.

ד. שינוי בשיטת האישורים — לא הוותק בלבד צריך לקבוע אם אין יחס לעבודה ולחברה.

ה. יצירת קשר של הפלוגה עם משק עור.

בשיחה השתתפו החברים: אברהם (בילסק), שמשון (גראייבה), שמואל ורוון (וולקוביסק), יקירה ומרדכי (ביאליסטוק), שפירא (סוקולקה), פישל (סקידל), שלום (קריניץ), אדויה (סובלק), יהודית (אוגוסטוב), שיקורה (שדליץ).

בדבריהם העלו החברים את המצב החברתי הקשה בפלוגות וחוסר הפעילות התרבותית. יש גילויי חולשה ושוררת כעין עייפות ואדישות. כן נמתחה בקורת על מיעוט הפעולה של המזכירות.

ה ח ל ט ו ת :

1. התקציב לפעולת המזכירות — 50 זהוב לחודש ;
  2. כעבור 3 חודשים קוראים למועצת הגוש ובמשך אותו זמן מקיימים פגישות מחויבות ;
  3. מקיימים ספריה נודדת ודואגים לסטודיה דרמטית בגוש ;
  4. מקיימים מחלקה לענייני מטבח ומשק.
- לפי הסקירה במועצה זו היו קיימות באותה עת 19 פלוגות ובהן 696 חברים.

ה"פ"ת

ה"פ"ת
ה"פ"ת
ה"פ"ת

ה"פ"ת
ה"פ"ת
ה"פ"ת

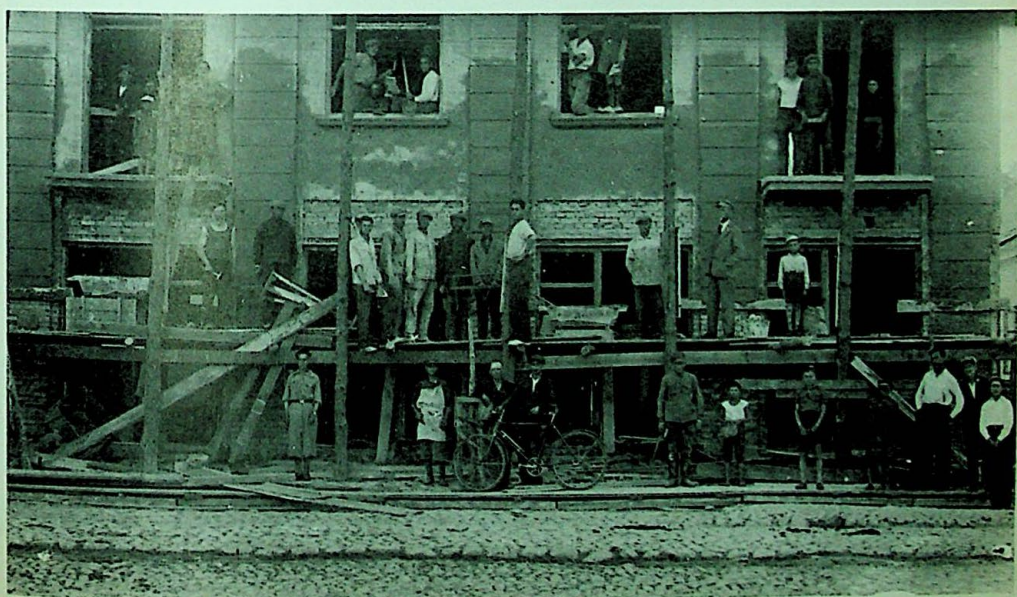
בילדן פוילאדיק, 1933

שצ'צ'ין, באחד במאי 1933

שצ'צ'ין, דצמבר 1933

הפלוגות	חברים	חברות	סה"כ
1. ביאליסטוק	55	45	100
2. סקידל	15	16	31
3. שדליץ	35	15	50
4. היינובקה	14	8	22
5. בוויץ	9	6	15
6. סוויסלויץ	19	12	31
7. ונגרוב	12	9	21
8. גראייבה	14	11	25
9. וולקוביסק	16	11	27
10. קרינקי	28	20	48
11. סובאלק	22	27	49
12. אוגוסטוב	42	28	70
13. דומברובה	19	8	27
14. סוקולקה	9	22	31
15. מיליצ'יץ	9	7	16
16. סמיאטיץ	23	21	44
17. קולנה	11	10	21
18. בילסק-פודל	32	16	48
19. דרוסקיניץ	9	11	20
	393	303	696

כינוס ומועצה

(11-13.10.1935)

באגרת של מזכירות הגוש מיום 10.1.1935 נמסר דר"ח תמציתי על כינוס הגוש שהתקיים בביאליסטוק ביום 11.10. ש. ז. ועל המועצה שהתקיימה לאחריו ב-13.10. בפתח האגרת נאמר:

בליל שבת, בחדר-האוכל של פלוגת ביאליסטוק, נפתח כנס הגוש. השתתפו 260 חברים, מהם 120 מפלוגות הגוש. את הכנס פתחה מינדל (פוקס) ואחריה הרצה שיינבוים על שאלות הקונגרס הי"ט ומצבנו הנוכחי בעולם. מטרת הכנס דיון בשאלות העליה. פתח יוסקה רבינוביץ שאמר, כי העליה החלוצית מעטה ביחס למספר הכללי של היהודים העולים לארץ. גם מספר ההולכים לקיבוץ לא מספק. תפקידים רבים בארץ לא ייעשו בלעדי העליה החלוצית. יש אמנם סיבות אובייקטיביות לעזיבה ולא-ההליכה של החברים לקיבוץ, אבל עיקר הסיבה נעוצה עוד בקיבוץ ההכשרה כאן.

מדברי חברים בשיחה:

יעקב ויינגרט (ביאליסטוק): אנחנו צריכים לדון איך לחנך ולארגן את העליה שלנו, כי עדיין לא ניצלנו את כל האפשרויות שלנו.

אברהם (היינובקה): המצב בפלוגות קשה, בגלל חוסר פעולה חרבותית. הקיבוץ אינו נותן לחבר מה שחסר לו בכדי שיוכל אחר-כך להיות מגשים של יעודים גדולים. רק ע"י זה שניצור בקיבוץ אטמוספירה מחנכת לקראת הקיבוץ בארץ נביא לתוצאות טובות.

לייבל פ. (ביאליסטוק): השאלה העיקרית היא: אם חברנו יגשים. בקיבוץ אנו צריכים ליצור אטמוספירה אחרת, מוז שחי בה החבר עד הגיעו אלינו, ואת זה לא עלה בידניו ליצור.

מרדכי (וולקוביסק): הדרך היחידה לנוער היהודי היא הדרך שלנו, אבל אנו צריכים לחנך את האנשים שנהיה בטוחים בהם. הקיבוצים צריכים לעבוד בסניפים, כי הם הרורבה שלנו.

חזוקה (ביאליסטוק): העליה קובעת את דמות תנועתנו. זכותנו לעליה רק באשר אנו חלוצים. מדברים הרבה למה החברים לא הולכים לקיבוץ, ומחפשים את הסיבות בארץ; צריך לחפש אותם אצלנו. בשטח הרעיוני-תרבותי בולט הדבר בפלוגות הקטנות. שורת ריקנות — ומדוע?
 דרכנו בבחירת אנשים היא נכונה, וצריך להמשיך בה. נשתחרר ממושגי רחמנות, טעו, חולים, חובת-הצבא וכו', נבחר רק חלוצים.
 בערב נערכה מסיבת חברים שהיתה מוקדשת למלחמה במלחמה.
 למחרת ביום 13.10, התקיימה במשך כל היום מועצת הגוש. בסיומה דנו בה על דרכי הפעולה התרבותית ואירגון קבוצת עליה.

בפלוגות

מתוך הדו"חות שנמסרו ע"י החברים במועצת הגוש, שהתקיימה ב-11.10.35.

אוגוסטוב: 54 חברים: 25 בחורות, 29 בחורים. בחופש 4. 15 חברות עובדות בשרות, היתר בחיטות. שכר העבודה בשרות — זהוב ליום. הבחורים עובדים בחטיבת עצים ובמחסני תבואה. יש לנו נגריה בעיר, וכן יש לנו 20 עופות. 10 חברים חולים שאינם יכולים לעבוד. הגרעון 300 זהובים. המצב החברתי טוב. כל שבוע שיחה כללית. 4 חוגים לעברית וחוג להשתלמות. לומדים מ"מגילת ההסתדרות" ו"עברית לחלוצים". בספריה 20 ספרים. קוראים גם מהספריה העירונית. היה ועד למען הקיבוץ והתבטל. הסיכויים לחורף — רעים.

בילסק: 73 חברים: 45 בחורים — 28 בחורות. 10 חברים בחופש. חולים 7. ההכנסה לכל חבר ליום 82,3 פרוטות; הוצאה 89,3. הספקה ליום 45,7. שכר דירה 85 זהוב. יש לנו גרעון של 300 זהובים, שנוצר בעיקר בשני החדשים האחרונים בהם קנינו "מחסן" ותפוח-אדמה לחורף. הדירה יפה. יש לנו משק עור: פרה, עופות, 4 אוזים ושה. יש חדר-קריאה וכן ספריה שמונה 70 ספרים. קיימת הבנה לעבודה תרבותית, אבל אינה עומדת על הגובה הדרוש. מופיע תחנן קר — פעם בשבועיים. המצב החברתי די טוב, ומצב-הרוח בפלוגה לפני האישורים כמו בכל הפלוגות. החברות עובדות בשירות, הן שבות מאוחר מהעבודה ואין להן אפשרות להשתתף בחוגים לעברית. יש ועד למען הקיבוץ אבל אין קשר בינו לבין הקיבוץ. מ"לינת-הצדק" מקבלים עזרה לחולים.

ביאליסטוק: 143 חברים: 83 בחורים — 60 בחורות. בעבודת חוץ עובדים 60% מהחברים. רובם עובדים 8 שעות ומעטים 9 שעות. ההכנסה לחבר ליום 1,10 זהוב, הוצאה לחבר ליום 92 פרוטות, ההספקה לחבר ליום 42 פר', ההספקה לחולה ליום 82 פרוט'. ישנם הרבה חולים. 22 איש מקבלים דיאטה. ישנם חולים שהכרחי להעבירם לבית-הבראה. בחודש שעבר הוצאנו 500 זהובים לחולים. ישנה פעולה תרבותית. יודעים עברית 70% מהחברים. קיימים 8 חוגים לעברית וביניהם חוג משתלמים המונה 30 חבר. בספריה 300 ספרים בעברית, בידידי, פולנית וגרמנית. מקבלים את העתונים: — "דבר", "דאס ווארט", "היינט", "מאמענט" ו"פאלקס-צייטונג". קיימת מקהלה, סטודיה דרמטית, סקציה להתעמלות — "הפועל". בכל שבת מסיבה.

גראייבה: 32 חברים: 18 בחורות — 14 בחורים, בחופש 8. 50% מהחברים עובדים בעבודה קבועה: שירות, מחסני תבואה, חיטות וגרות. ההכנסה לחבר ליום 92 פרוטות, הוצאה 82 פרוטות. ההספקה ליום 35 פרוטות, שני חולים רציניים. משק עור, 22 עופות. מכינים מחסן לחורף.
 תקציב התרבות לחודש 25 זהובים. מבקרים בראינוע. אין חדר קריאה. בספריה 50 ספרים. אחוז גדול יודע עברית. 2 חוגים למתחילים וחוג להשתלמות. קיימת סקציה דרמטית. העבודה התרבותית אינה שיטתית. המצב החברתי טוב.

דומברובה על גרודנה: 29 חברים: 19 בחורים — 10 בחורות. 2 חברות חולות מאוד. ההכנסה לחודש 500 זהוב, הוצאה 300. בחודש האחרון ההספקה לחבר ליום — 35 פרוטות.

עובדים בשירות, בחטיבת-עצים ובבתי-חרושת. העיר אינה מתייחסת טוב לקיבוץ.
3 חוגים לעברית ואחד למשתלמים. ספרים אין. לוקחים ספרים בספריה העירונית.
פעם בשבוע שיחה.
לחורף לא הוכן עדיין כלום. הדירה טובה ויפה. ישנה אפשרות לרכוש קרקע
למשקיעזר, נחוצה לשם זה עזרת המרכז. במשקיעזר שלנו 14 עופות.

היינבקה : 32 חברים : 19 בחורים, 13 בחורות. ההספקה לחבר ליום 45 פר'.
הוצאה ליום 90 פר'. 6 חולים. דרושים לנו עוד חברים. הדירה קטנה ורצינו בעצמנו
לבנות בית. המצב התרבותי טוב. ישנן שיחות כלליות. ספריה אין. תקציב התרבות
לחודש 15 זהוב. חבר שלנו הוא מזכיר הק.ק.ל. בעיירה.

וולקוביסק : 37 חברים : 19 בחורים, 18 בחורות, 3 בחופש, 5 חולים. הוצאת
הספקה לחבר 35 פרוטות ליום. יש לנו נגריה גדולה ועובדים בה 6 ח'. אין לנו
כסף למכשירי עבודה חדשים, ואנו דורשים הלוואה מהמרכז — 500 זהוב.
הדירה טובה ויפה. יש רדיו, חדרי-קריאה, ספריה המונה 60 ספרים. בכל שבוע
מבקרים 6 איש בקולנוע. ישנה סטודיה דרמטית, אבל לחברים אין יחס אליה, כי
בכינוס הקודם לעגו לנו, על שאנו מרוויחים כסף מהצגות. ה"התחיות" — לא כל
כך טובה.

מילויצ'יץ : 25 חברים : 10 בחורות — 15 בחורים, 3 בחופש. כולם עובדים
8 שעות בבתי-חרושת. העבודה קשה מאוד. הספקה ליום 25 פר' ובכל זאת אוכלים
בשר כל יום. המצב החברתי רע מאוד, וזה מפריע בכלל לעבודה וגם לפעולה
תרבותית.

סובאלק : 41 חברים : 31 בחורות — 10 בחורים. חסרים אנשים. ההכנסה בחודש
900 זה', ההוצאה 988. הספקה לחבר ליום — 40 פר'. 10 בחורות עובדות בשירות,
4 בטיפול בילדים ואחרות בחייטות. בשרות מרוויחים 1 זה', בחייטות — 2 זה'.
יש לנו לול של 20 עופות. קנינו מכונת-תפירה. הדירה יפה. בספריה 30 ספרים.
קיימים 2 חוגים לעברית. המצב התרבותי הוטב.

סוויטלויץ : 48 חברים : 30 בחורים — 18 בחורות. כולם עובדים בבורסקאות.
לא עובדים בעבודת שירות. ההספקה לח' ליום 40 פר'. עובדים קשה ובמשמרות,
מרוויחים מעט. בגלל השרפה שהיתה אצלנו מצבנו קשה מאוד. העבודה הקשה
ובמשמרות מקשה ומפריעה לחיים התרבותיים בפלוגה. פעם בשבועיים מופיע עתון קיר.

סוקולקה : 33 חברים : 14 בחורים — 19 בחורות. הבחורים עובדים בבתי-חרושת
הבחורות בשירות. שכר העבודה בשירות — 70 פר' ליום. בקיץ הבחורות עובדות
בגננות. ההספקה לח' ליום 40 פר', יחד עם החולים. גרעון — 270 זה'. 3 חוגים
לעברית, פעם בשבוע שיחה. "ההתחיות" טובה.

סמיאטיץ' : 45 חברים : 23 בחורות — 22 בחורים, 3 בחופש. כולם עובדים
בבתי-חרושת 8 שעות ביום. ההספקה 45 פר' ליום. יש חברים שמקבלים תזונה יותר
טובה.

היתה שבתה ו-25 חברים ישבו בבית, וההוצאה גדלה על ההכנסה. נחוצים עוד
10 חברים חדשים. היחסים בינינו והפעלים העירוניים לא טובים.
קימים חדר קריאה ו-3 חוגים לעברית. אין מי שינהל את חוג המשתלמים.

תחנת סמיאטיץ' : 34 חברים : 18 בחורים — 16 בחורות. 7 חולים. כולם עובדים
בבתי-חרושת לדיקט. השכר היומי : לבחור 1.50 זה', לבחורה — — 1 זה'. היחסים
בינינו והפעלים העירוניים טובים. בקיץ יש אפשרות לעבוד בחקלאות. דרושים עוד
20 ח' לפלוגה. בספריה 50 ספר. קיימים 2 חוגים לעברית. נושא השיחות עפ"ר מחיי
הקיבוץ. המצב התרבותי די טוב.

סקידל : 33 חברים : 15 בחורים — 18 בחורות. דרושים לנו עוד חברים, אחרת נשקפת סכנה לקיומנו. הגרעון 900 זה, אבל שילמנו למפרע שכר דירה בעד 3 שנים. קיימים חדר קריאה, 4 חוגים לעברית. פעם בשבוע שיחה כללית.

קרינקי : 48 חברים : 24 בחורים, 24 בחורות. 3 בחופש, 2 חולים. ההספקה לחבר ליום — 40 פר", הוצאה לח' ליום — 60 פר'. המצב בעבודה טוב. יש חוסר ידיים עובדות. עובדים בבית-חרושת ובחייטות. היחסים החברתיים לא טובים. חבר אחד הוצא מהפלוגה. לוקחים ספרים בספרייה העירונית. יש ועד למען הקיבוץ ואינו פעיל.

ק ב ו ז

מיתרי רוחי נמתחים ;

לבי הולם פעם ;

לא אוכל הבלג על סערת נפשי

עד רגלי ידרכו במקום, שם קרובי נשמתי

סללו במעקשים מסלת תקנה ;

סגלו את האדם לגדולות.

זרם חיים יפכה בעורקי ;

רוח עז יתחולל בי,

בכחי אראה פלאים :

אכתת רגבי אדמה במחרשתי, לא תזוו מני לנצח.

אור השמש יכה על אדם לחיי ;

רסיסי זעה יגרו על רגבי האדמה,

פחי יבלע בלשד האם.

אשר אין קץ ומלא לבבי !...

הערב רד,

אתקפל בבגדי בד, אשים משקבי בעשב השלול,

עיני תשוטט ברקיע התכל,

עמפעי עיני יסגרו אט אט

ותלם המית לבבי, וארדם — —

אברהם גרבוז

כינוס הגוש

ביאליסטוק 24—27 באפריל בשנת 1936

מתוך ד"ח שנתפרסם בעלון הגוש

כינוס פלוגות הגוש נפתח בליל-שבת, 24.4.1936, בחדר-האוכל של פלוגת ביאליסטוק. למרות זה שהכינוס התקיים לא בימי חג העבודה מרובה בכל הפלוגות, באו עשרות חברים מכל המקומות. הכינוס נפתח בעצם מאורעות-הדמים בארץ.

פתח אריה זכאי (שליח מא"י, הנמצא בגוש) על המצב בארץ. אחריו דיברו דב רבין (שליח) על המאורעות האחרונים בארץ, לוליק פומרניץ (שליח) על מצב היהודים בתפוצות ושלמה מיניץ (שליח) על המצב בציונות ובארץ.

לאחר נאומיהם נתפתחה שיחה על המצב בגולה שבה השתתפו החברים: שלום (בילסק), יעקב ויינגרז' (ביאליסטוק), שמואל בר, פסיה (סמאיטיץ') ויעקב (קרינקי). בדברי החברים באו ליבטוי גלויי האנטישמיות הגואים בפולין, התערערות המצב הכלכלי של היהודים ודחיקתם מעמדותיהם. תפקידנו כעת: בצד ההגשמה הציונית — דאגה ליהודים בגולה.

הסעיף הבא הוקדש למצב בהכשרה. פתח בדיון שלמה מיניץ, שעמד על בעיות החיים והחינוך בהכשרה נוכח שערי העליה הסגורים. התפתחה שיחה — ולהלן מדברי החברים:

שמואל בר (תחנת סמאיטיץ'): חיינו אמנם השתפרו, אבל מורגשת מרירות גדולה. רוצים להסביר את זה ע"י המצב בעליה, אבל לדעתי לא הבנו די את החברים ואת הסביבה שבה הם חיים. חברים רוצים למצוא בקיבוץ חיים יותר טובים מאשר בבית. דברים פעוטים מכנסים התמרמרות בחיינו. לא כל אלה שעזבו הם חברים רעים. לא נכון שאנו לא בסדר במובן הפוליטי. אין אנו עובדים בשכר יותר נמוך מאשר פועלים אחרים.

יעקב (גראיבה): עובדים אوتנו בגלל סיבות שונות, ואנו עומדים בפני סכנה שאין לנו רורבה. חברים רבים נחלשו. אסור לנו לחסל פלוגות. יש פלוגות קטנות שהחיים בהן יותר טובים מאשר בפלוגה גדולה. המצב התרבותי בפלוגות ברמה נמוכה.

יעקב ויינגרז' (ביאליסטוק): אי אפשר לעשות השוואה בין כל הפלוגות. תמיד אנו רואים רק את הצדדים השליליים בחיינו ולא את החיוביים. האם באמת גדול כל כך אחוז החולים בקיבוצים? שאלת החולים היא רצינית, אבל האם באמת אנו לגמרי לא פותרים אותה? אנו יכולים לסדר בית-הבראה משותף של הגוש. חיסול פלוגות זהו אחד מן הדברים הקשים והאכזריים ביותר, זה גם לא יפתור את שאלת האנשים הנוספים. גם בפלוגה הקטנה יש תוכן. אמת, שבפלוגות לא מגיבים די על הופעות שונות. צריך להגביל את אחוז מקבלי החופש. השתלטה עלינו חולשה, אבל בעבודה מאומצת אפשר להתגבר.

יעקב (סקידל): צריך להקים בית-הבראה בגוש, כי בפלוגה הקטנה קשה לפתור את שאלת חוליה. צריך להעסיק חברים במשק עזר. כן צריך להוציא עתון של הגוש. אם כל פלוגה תשפר ותעלה את חייה, אז יבואו גם חברים חדשים.

מינדל פוקס (ביאליסטוק): הפכנו למטריאליסטים באופן יוצא מהכלל. לא בחשבונות נפעל משהו. עזבו אותנו חברים לא רעים, אבל רק מטעמי עליה. האם באנו הנה רק למען להיטיב את חיינו, או מפני שרצינו לחיות בצורת חיים חדשה? מורגש אצלנו בזמן האחרון שאין החברים חיים את המפעל שהם יוצרים. זה בא לפעמים לידי ביטוי באספות ובחיי החברים. כל הפלוגות יכולות להתקיים, אבל בתוספת של חברים — ואין לנו רורבה מהסניפים.

פרומקה (ביאליסטוק): יש חברים שרוצים להטיל עלינו פאניקה ביחס לחולים ועוד. חברים רבים חיים בבית יותר גרוע מאשר בקיבוץ. הקיבוץ בגולה לא יכול עדיין לפתור את כל השאלות כמו הקיבוץ בארץ.

יהודית (אוגוסטוב): המצב בקיבוצים בזמן האחרון הוא לא בסדר. ישנה מרירות גדולה אצל החברים ויש איזה יובש בחיים. הרצון לעליה גדול ואין תשובה שהספק את החברים. צריך לבקר יותר את הפלוגות הקטנות. לא צריך לחסל פלוגות.

לייבל (ביאליסטוק): כולנו מחפשים את הדרך איך לשפר את החיים בקיבוץ, איך להעלות את התוכן, אבל עדיין לא מצאנו את הדרך. מה שנחוצ לנו כעת זוהי אחדות תנועות-הנוער. אנו יודעים שבזמן הקרוב תהיה עליה לארץ-ישראל, אבל איך לעבור את התקופה הזו?!

אריה זכאי (עין-חרוד): אני יודע שלא קל להחזיק אנשים במתיחות במשך שנים, התנאים אינם קלים, אבל האם זה מצדיק את הציניות שישנה? אנו צריכים למדוד כל דבר לפי צרכי הארץ ולפי זה עוד הרבה טעון תיקון אצלנו. ואני בטוח בעליה גדולה לארץ. רוב החברים היושבים כאן יהיו בעוד שנה וחצי או בשנתיים הקרובות בארץ-ישראל. לימוד העברית משמש במידה-יודועה קנה-מידה ליחס החבר לערכי תנועתנו. אני בטוח שגם עכשיו אנו צריכים לתבוע יותר מהחברים, למען להעלות בהרבה את ההכשרה. יש אצל החברים שלנו התבטלות ציונית, נחיתות ביחס למפלגות פועלים אחרות. לדעתי צריך להפסיק את חתימת ה"פאלקס-צייטונג" בקיבוצים באשר השפעתו לא טובה. בשתי הפלוגות שחיסלנו לא סיפקנו בכלום את התביעות לחברים. בחיסול מוכרחים להיות זהירים ולשקול היטב כל חיסול. אלו היינו מקבלים חברים חדשים מהסניפים הרי זה היה מעלה גם את הלך-הרוח בין החברים. היו מרגישים שיש המשך ואין אנו אחרונים.

בוויכוח השתתפו עוד יעקב קבקובץ (סובאלק), שלום (בילסק), ופניה טומשוב (דגניה א'). השתתפו גם שני חברים מקיבוץ ה"שוה"צ, "עמל". מחוסר-מקום אנו נאלצים להצטמצם ולא הבאנו את דבריהם. סיכמו את הדיון — השליחים: אריה זכאי, לוליק פומרנץ (חיים הדרי) ושלמה מינץ.

מסיכומי הכינוס:

- א. מוסרים לשיקול דעתה של המזכירות את שאלת חיסול פלוגה אחת או שתיים.
  - ב. מעמידים את החופש על 6% מכלל החברים. עד 5 במאי חוזרים כל אלה שנמצאים בחופש ורק אז יצאו האחרים.
  - ג. הפלוגות חייבות לחתום על "דבר".
  - ד. על הפלוגות לאפשר לחברים להשתתף בסמינרים הגליליים של "החלוץ הצעיר" ו"פרייהיט" שיתקיימו בקרוב, גם אם זה קשור בהפסד של ימי עבודה.
- ח ס ל ו — הפלוגות במיליציה וברומברובה. בזמן החיסול מנו ביחד 45 חברים.

גוש תל-חי במספרים

ב-15 בדצמבר 1931 היו בקיבוץ תל-חי 2 פלוגות שמנו 60 חברים.
 ב-1 באוקטובר 1932 מנה קיבוץ תל-חי שהיה כבר מאוחד עם קיבוצי הכובש
 ומעפילים — 10 פלוגות שמנו 251 ח'.
 ב-1 באפריל 1933 — 18 פלוגות שמנו 436 ח'.

בשנת 1935 היו בגוש :

פלוגות :

עד 30 חברים	60—100	למעלה מ-100	בסה"כ
5	2	1	17 פלוגות שמנו 751 חברים.

ההרכב המיני : חברים 436 — 58% ; חברות 315 — 42%.

שנתונים :

1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	סה"כ
65	40	57	72	92	120	149	111	45	—	751

ותק בהכשרה :

עד 6 חדשים	עד שנה	עד 1½	עד 2 שנים	למעלה מ-2 שנים
201—26.68%	189—25.16%	169—22.54%	166—22.16%	26—3.46%

מקצוע :

בחורים	בעלי מקצוע ללא מקצוע	סה"כ
259	177	436
176	139	315

המוצא התנועתי :

החלוץ הצעיר	פרייהייט	השומה"צ	גורדוניה	שונת	הסת'	סתם	סה"כ
174	137	55	1	5	379	751	

מפרסומי מרכז „החלוץ“ בפולין, 1935

השירה החלוצית

עם הופעת התנועה החלוצית, קמה לתחיה השירה העממית, מצא את תיקונו הניגון החסידי ושירים חדשים לבקרים נשמעו. השירה החלוצית, כמוה כתנועה, היא קולקטיבית עממית. שירה מגוונת ונושאים — מרובים ושונים. מובאים כאן שירים שנוצרו והושרו במשך השנים בקיבוץ תל-חי ושירים אחרים הקשורים עמו ועם חיי ההכשרה בכלל.

חלוץ, חלוץ הנני

חלוץ חלוץ הנני,
חלוץ-רועה-רוח,
בלי בגד ובלי נעל,
ובלי „דג מלוח“.

לא ידעתי מאין באתי
וגדולות לא ביקשתי;
יש עבודה, אין עבודה,
אך לא התייאשתי.
חלוץ...

את משפחתי כבר שכחתי:
משה, חנה דבורה;
אחי ואחיותי המה
כל המרקדים „הורה“.
חלוץ...

הך — ביום, והופ — בלילה,
העולם — ביהילולא;
חד ותרי — במחול צא
בחור עם בתולה.

מתי שר החלוץ?

מתי, מתי, שר החלוץ?
שר החלוץ כשבא לקיבוץ.
בא לקיבוץ, רוצה לאכול,

הנער, רצונך להיות חלוץ, עליך, בתחילה, להצטרף לקבוצה,
טול בידך את המחרשה, עמול וחרוש את השדה —
פארייא...
פארייא!

מ ר ד

מרד, מרד נכריו כאן
אל העמק והחורן.
ברית קומנות ניצורה,
שם נעבוד ונהורה (= נרקוד הורה).
מרד, מרד...

בשחריה, בקלוסוב,
בתל-חי וגרוכוב,
לקראת ארץ-ישראל,
פה בעמל ניגאל.
מרד, מרד...

ביערות, בכבישים,
במשור ופטישים,
מרד, מרד...

נס לנוער, מהפיכה,
בית-יעקב לכו ונלכה;
הרוס נהרוס כל ישן,
מרד, מרד נכריו כאן.
מרד, מרד...

ס'לויפן שנעל די טעג פון פריידן
ס'ציען זיך פון אומעט לאנג;
צי איך זינג פון פריידן, צי כ'זינג פון ליידן —
אלצאיינס הילכט אָפּ מיין געזאנג.
אוי, אוי, וווּ נאך לעבט זיך אזוי פריי —
צי אין הונגער, צי כ'בין זאט —
ווי אין קיבוץ המאוחד.

כ'שטיי מיר אויף גאנץ פרי באגינען,
ס'ברענט פון איילעניש די הויט;
לויפן מוז איך צו פארדינען

אויפן טאג דאס שטיקל ברויט.

אוי, אוי, ווו נאך...

כ'צי די זעג, זי קרעכצט פון צארו,
העלדיש הילכט די האק אין האנט;
שאף איד אט אזוי, דורך יארו,
די מוזיק פון ארבעטס-לאנד.

אוי, אוי, ווו נאך...

כ'קום פון דער ארבעט, כ'פאל אנידער,
קוים וואס כ'האלט זיך אויף די פיס;
צי איך אויס די שווערע גלידער,
און עס שלאפט זיך אזוי זיס.

אוי, אוי, ווו נאך...

ס'טרעפט אמאל אין שווערע צייטן,
פאלט א טרער אראפ געהיים;
ס'האט א ווינק געטאן פון ווייטן
די פארלאזטע, אלטע היים.

אוי, אוי, ווו נאך...

אט שוין, זע איך, וועגן ברייטע
לויפן, שאפן לעבנסדראנג; —
ארץ-פעלדער, אויסגעשפרייטע, —
ס'הילכט שוין פריילעך דאס געזאנג.

אוי, אוי, ווו נאך...

השיר חובר בקיבוץ תל-חי בביאליסטוק

תרגום :

חולפים מהר ימים של גיל, יארכו ימי תוגה;
בין אם אשיר מגיל, ובין אם אשיר מסבל — אחד ההד למומורי.
אוי, אוי היכן חיים בחירות כוו —
אם ארעב ואם אשבע כמו בקיבוץ המאוחד?
משכים אני עם שחר, וכבר אצה לי הדרך;
עלי לחוש כדי להשתכר כשכיר יום את פתבגו
אוי, אוי, היכן וגו'.

אמשוך המשור, גונח הוא בחמתו, ירעם ביד הגרון בגבורתו;
וכך יוצר אני, שנים על שנים, / את מנגינת ארץ העמל.
אוי, היכן וגו'.

הריני חוזר מן העבודה וצונח, בקושי אעמוד על רגלי;
הריני פושט את איברי הכבדים ושנתי תערב עלי.
אוי, היכן וגו'.

בעתים קשות יקרה ודמעה תיזל בסתר ;
מרחוק אלי קורץ ביחי הישן העזוב.
אוי, היכן וגו'.

הנה אני חווה דרכים סלולות רצות, יוצרות דחף חיים : —
שדות הארץ משתרעים, יהדהד בששון שיר-מזמור.
אוי, היכן וגו'.

לאָמיר אלע אינאַיינעם, אינאַיינעם,
ניט שעמען זיך פאַר קיינעם, פאר קיינעם,
לאָמיר אַלע לוסטיק, פריילעך זיין ;
לאָמיר אַלע לוסטיק זיין,
פריילעך זיין, שיכור זיין,
לאָמיר אלע לוסטיג, פריילעך, שיכור זיין.
לאָמיר אלע לוסטיג, פריילעך, שיכור זיין.

קיין פאלעסטינע פאַרן מיר, פאַרן מיר,
ווייל חלוצים זיינען מיר דאָך אַלע ;
קיין פאלעסטינע פאַרן מיר,
פאַרן מיר, פאַרן מיר,
ווייל חלוצים זיינען מיר דאָך אַלע.

דאָ אין גלות בלייבן מיר, בלייבן מיר,
ווייל קיין ברירה האָבן מיר דאָך אַלע !
דאָ אין גלות בלייבן מיר,
בלייבן מיר, בלייבן מיר,
ווייל קיין ברירה האָבן מיר דאָך אַלע !

תרגום :

הבה כולנו יחד, ביחד,
בלי בושה ופחד,
עליוזים, שמחים נהא כולנו ;
נהא כולנו עליוזים,
נהא שמחים ושיכורים,
נהא נא עליוזים, שמחים ושיכורים.

ארצה ישראל ניסע, גם ניסע,
כי הנה פה חלוצים כולנו ;
ארצה ישראל ניסע,
גם ניסע, גם ניסע,
כי הנה פה חלוצים כולנו.

בגולה פה נישאר, נישאר,
מה נעשה, הלא ברירה אין לנו!
בגולה פה נישאר,
נישאר, נישאר,
מה נעשה, הלא ברירה אין לנו!

צו ביאליסטאקער אידן

קוים האָט איר א פירל האַלץ צו האַקן,
פלאַצזוקעס אין טארטאקן,
ארבעט, ביי וואָס עס זאָל ניט זיין:
ארבעט, ביי שטובן, צו רעמאַנטירן,
מעבל איבערצופירן, —
אַלסדינג פירן מיר אויס מיט חן.
קוים איז אייך נייטיק אמאָל א סטאַלער,
א פריזירער, אָדער א מאַלער —
634, גור איין וואָרט;
דארפט איר שוין גאַרנישט קלערן,
אַלץ וועט ערלעדיקט ווערן,
אַט האָט איר אלץ שוין אויפן אָרט.

ביאליסטאקער אידן, ביאליסטאקער אידן,
וואָס וויל א חלוץ דען פון אייך?
באשעפטיקט אים ביי ארבעט — און דאָס איז אַלץ.
מיט דעם איז ער שוין רייך.

צו שווארצע ארבעט אונז אנגאזשירן —
דארפט איר זיך נישט קרעמפירן,
ווייל איר געפינט אונדז אויפן אָרט.
קוים האָט איר שמאַטעס נאָר צו סאַרטירן,
קאַנט איר טעלעפאָנירן
634, גור איין וואָרט.
עס וועט אונדז גלייכצייטיק אויך דערפרייען
א פלאַצזוקע וועש צו נייען,
אָדער צו צערעווען, א שטעל,
מיר שיקן ארויס די בעסטע קרעפטן
צו שטריקן און צו העפּטן,
ארבעט אזוי אז ס'זאָל געפּעלן.

ביאליסטאקער אידן א.א.וו.

ליהודי ביאליסטוק

אם עגלת עצים לכם לחטיבה, מקומות עבודה במנסרות, עבודה במה שלא יהיה: שיפוץ בתים, הובלת רהיטים, — הכל מבצעים אנו, כהלכה. שמא נחוץ לכם, לעתים נגר, ספר, ושמא צבעי — צלצלו רק 634; אָל לכם לדאוג, הכל יסודר, ומיד יבוא על מקומו — יהודי ביאליסטוק, וכי מה יבקש מכם חלוץ? תנו לו עבודה וזה הכול. או ישמח בחלקו.

עבודה שחורה להציע לנו — אָל נא תהססו, תמצאו אותנו תמיד... רצונכם סמרטוטים למיון, יכולים לטלפן 634. נשמח מאוד גם לקבל מקום עבודה לתפירת לבנים, לאחות, לסרוג ולרקום. נעשה עבודה שתישר בעיניכם. יהודי ביאליסטוק וגוי.

אמרות וביטויים

שהיו מקובלים בקיבוצי ההכשרה

מאכל ומשתה

אכילומעטר — החגורה מודדת האוכל
 אראפלאזן — (טיי, אוכל)
 באגראָבן, שטאבלעווען, — (אוכל)
 די באוועגונג — (חבר שהיה עובר משולחן לשולחן)
 דוליבקה — (הוספה באוכל)
 טריליבקה — הוספה שלישית
 התחיות — (מרק מעוּשן — הבחורה התאהבה ואין לה זמן להשגיח על האוכל)
 פראָלאַנגירען דעם פּאַס — (לפתוח החגורה בהימלא הקיבה — מקביל
 לפראָלאַנגירען דעם פּאַספּאַרט)
 חברה פיקער — (אכלנים)
 פארציען דעם פּאַסיק — (להתכוּן לימי סבל)
 קרן החלוץ, קפא"י — (כל-בויניק)
 שפאלטעווען די ברויטלאך —
 כיבושעווען — (קנה במשיכה)
 פּוּצן, אָפּּוּצן — (לקנות במשיכה)
 א כיבושניק — (קונה במשיכה)
 מנהל הסאבאקע — (מנהל ההספקה)

מינו לבינה

- א אסור — (אסור להיכנס מתלבשים, מתפשטים)
מאָן אַנ'אִיסור, א קליינער אִיסור, א געפערליכער אִיסור
אסורניק — (החדר המיוחד לרחיצה בומן שהבחורות מתרחצות)
בית האסורים — (כלעיל)
טשאד — (אהבה) זי פארטשאדען, שלאָג זיך ארויס דעם טשאד פון קאַפּ.
א יחס (בחורה) יחס — (רמו לשניים)
לייענען דעם „מאסף“ (התיחדות עם בחורה)
לערנען עברית   "   "   "
לייענען דעם קובץ   "   "   "
ספורט — (מוזון) ספורטסמאן
עזרת נשים — (חדר הבחורות)
פּראָבלעם, פּראָבלעמירן — (יש לי פרובלמה) — כשנכנס הזוג הראשון לחדר
נוספה פרובלימה חדשה ומאז נתקבל השם „פּראָבלעם“ (לכל זוג וקשרי אהבה)
א פּיקציע — (פיקציה — בחורה מצורפת לבחור לסרטיפיקאַט. בחורה שלו).
אַנ'אַמטע פּיקציע — חברה אמיתית.
קאַנטעווען — (להעלס, למוזו, גם, ובעיקר לשכב על הצד).
ער גייט אויף קבר־אבות — (כשבחור מוצא ליד הבחורה איש שני)

ציבור ושליחי ציבור

- אַגנציה — (ההנהלה, המוכירות — אינטליגנציה)
באוועגעכץ — (התנועה)
חבר ביקור — (החבר המבקר)
גרעינשציק — (איש הגרעין)
גיסן וואַסער — (קשקוש, דיבור)
מרכזניק
מוכירותניק
מרכז — (בית הכבוד)
איין מאס — (מאסן) — חבר שהוא בעד מאסן-חלוצים
סאַלטיס — (חבר מזכירות)
פּלוצענען — (להרבות בדיבור)
פּאַראַקעווען — (לגמור את הדיבור)
פּאַרמאַך די וואַליוע — (לסגור את הפה)
א פּריידיקער — (מטיף מוסר) — ביטוי לשלומי אמוני הקיבוץ
עלעקטרישע ווערטער — (מלים יפות)
צויבער־שפּראַך (עברית)
רעגירונגס־שפּראַך — (עברית)

שונות

פראקציע (בני עיר אחת)
לעגיאניסט, פאלעסטינעץ (בפי הנוצרים)
מליץ (איש המליצה)
ארעדאקטאָר — (שקרן)
געבן די פעל — (התאמצות למעלה מן הכוחות)
גיי-אויס — (גיוס) הם הוציאו את הנשמה עד הסוף.

לחדש בהכשרה

איינמעלדן
אוטופוס, חלוצישע באַן (הליכה ברגל)
א חלוץ, א תיימנער
א יאַמפּאַם (שם גידוף לכל חדש)
א ילד'ל (חבר צעיר) מהמלה יולד, גן-ילדים.

אורח חיים — (בית וסידורי בית)

אופקומעניש (ההכשרה)
אינטערנאציאנאל (השני והשלישי)
דאָס גוט ברודערל (מיטה)
בעזדאַמניק (מחוסר מקום במיטה)
קאנט (שכן למיטה) ס'איז זיינער א קאנט
די קומונה (מחסן הבגדים)
א משק, אמחסן (געבראכט א משק, אפיינעם משק)
וועטשנע העמדלאך (חולצה שחורה)
גראַבליע (מסרק)
רויטע מחנה (פשפשים)
ביתר, בנק הפועלים, מרכז, סיים, פרלמנט, קולקטיב (בית הכבוד).

היגנה וטיפול

די אובארקע (הבחורה הממונה על הנקיון)
מאמוליע (החברה הממונה על טיפול חולים)
קראנקע מגן-דווידיס (חולי קיבה)
מצרים (צרעת)
Tegość (צרעת) כלומר הדבור הידוע
סערטיפיקאט (שבר).

חברים בהכשרה על עצמם

סתם-חלוץ
תם-חלוץ, שטאם חלוץ
א שזמראק
א סערטיפיקאטניק — (מי שבא רק לשם סערטיפיקאט)
א סטאזשניק (מי שזמן רב בהכשרה)
א כיבושניק (המשתתף בכיבוש)
אנעלעמענט (בחור טוב) ההיפוך: פינסטערער עלעמענט
א קיבוצניק (חבר בעל הכרה קיבוצית)
חופשניק (מי שקיבל חופש לזמן ארוך)
ספירה-ציילן (לחכות לעליה)
קרבן-עולה (לאיש עולה)
א קולטור-כוח.

אסף ורשם א. גוברמן
(רמתי-הכובש)

איש ותנועה

יצחק טבנקין : „החלוץ“ וההכשרה

— — — תנועת „החלוץ“ היא במהותה תנועת הכשרה, ולא רק לעבודה גופנית, אלא להכשרה חלוצית מקפת של האישיות. אפשר שהחברים החדשים הבאים ל„החלוץ“, לא ברור להם ערכה של ההכשרה במובן זה, אולם לנו אין כל יסוד לפקפק בו. הכשרה חרבותית לקראת החיים בארץ-ישראל קיבלו אנשים בצורות שונות; ב„החלוץ“ היתה ההכשרה להגשמה אישית. בהסתדרות „החלוץ“ ברומניה היה מקובל, שהצורה היחידה של הארגון החלוצי היא ההכשרה, לא יכול היה איש להיות חבר לתנועת „החלוץ“ שלא היה בהגשמה אישית בהכשרה. ערך ההכשרה הוא בזה, שבה מתגלמת ראשית ההגשמה. אין שום תחליף להכשרה. גם אילו היתה עליה חפשית לארץ, היינו ממשיכים בגולה בהכשרה. גם פועל, חיט או סנדלר, שלא עבר כאן להגשמה חלוצית — איננו חלוץ. — — — תוכן תנועתנו הוא בהכשרה חלוצית.

ההגשמה היא-היא התוכן של „החלוץ“ ולא ערך נוסף לו. לעלות לארץ צריך האדם הנתון במעשה הגשמה חלוצית, ולא מי שרכש לו כמה פרקים באידיאולוגיה, בתיאוריה ציונית ובחינוך ציוני מופשט. החבר המפסיק את הכשרתו עלול תוך כדי שנה אחת ליהפך לאיש אחר לגמרי. על-כן הפכה ההכשרה להיות קבועה. אני בטוח, כי לא יעבור זמן רב וגם בקרב תנועת-הנוער האבטונומיות יוצר יחס אחר להכשרה.

אין הפרובלימה שלנו כיום, איך להתאים את עצמנו לדרישות גדולות של עליה. כי גם אם נקבל 500 או אפילו אלף סרטיפיקטים לחצי שנה — הרי הרורבה שלנו עולה על המספר הזה. השאלה העיקרית היא — איך לקיים תנועה בלי עליה מספקת לארץ, ויחד עם זאת להרחיב מכסימאלית את ההכשרה, שכן בלי הכשרה יהיה גם „החלוץ“ למפלגה של דיקלום חלוצי.

כל ערך הסניף של „החלוץ” הוא בהכנה להכשרה. בזאת תוכן חייו. יש לדרוש הכנה ואיכות חלוצית מאלה היוצאים להכשרה ולהקפיד בבחירת החומר האנושי.

ההכשרה לא תמלא את תפקידה במלואו, אם לא תהיה מלווה חינוך תרבותי לעליה. אין זה נכון, שאי-אפשר לעשות עבודה תרבותית בקיבוץ ההכשרה בשל התנאים הקשים וחוסר הזמן. אכן מצד מרכז „החלוץ” נעשה מעט מאוד בעבודה זו. ההכנה התרבותית, מחייבת להבטיח עתון „דבר” לקיבוצים, מורה עברי וכו'. הכספים המועטים המוצאים ע"י מרכז „החלוץ” לצרכי ההכשרה צריכים להיות מכוונים להרחבת ההכשרה, אך גם לעבודה תרבותית בקיבוצים, לרכישת עתונות ארץ-ישראלית וכו'. כן מן ההכרח לדרוש מן הארץ שליחים, אשר יבואו לשבת בקיבוצים ולחיות בהם.

הדאגה שלנו היא לא הקטנת ערכה וזמנה של ההכשרה בתוכנו, כי אם הרחבתה והרמת איכותה.

מארס 1931

— — — „החלוץ” עיצב את תוכנו וערכיו, כחלק מתנועת הפועלים העברית, בהיותו קשור בתהליך המעבר לעבודה גופנית — לחיי שיתוף. בכך ערובה לאופיו הפרוליטארי. הביטוי לכוחו של החלוץ הוא קיבוץ ההכשרה הקבוע — בו מתחיל המעבר של חבר „החלוץ” לחיי פועלים. במסיבות הקיימות יש בכך מוצא הכרחי, יחיד לתוכנה המהפכני של התנועה. מקור חולשתה של תנועתנו הוא בחוסר החלטיות שבמעבר לעבודה, בנדידה המתמדת מעבודה לעבודה; רפיוננו — בארעיות שבהווייתנו הפועלית. הדרך היחידה לתחיית העם היא בהכרת ההכרח להיותנו פועלים.

כאן גלום ערכם העיקרי של „החלוץ” וקיבוץ ההכשרה. על כן „החלוץ” הוא מהפכני יותר ממפלגות המתמררות להיות מהפכניות. החלוציות נאמנה היא לעצמה, במידה שהיא יותר מוחלטת, מקיפה יותר את חיי האדם, במידה שהיא הורסת הגשר אל החיים הקודמים. קיבוץ ההכשרה הקבוע משמש מעבר לחיי עבודה גופנית, פשוטה, וכולו ניגוד להווי הבעלי-בית. יש בו איפוא משום הישג לתנועה החלוצית. לפני 4 שנים, בהיותי בחו"ל, היה עדיין הקיבוץ הקבוע רק בחנינת שאיפה; כעת הריהו דרך להגשמת ערכי התנועה, ליסוד נורמאטיבי. צעיר המצטרף להסתדרות „החלוץ” יודע, כי במוקדם או במאוחר יהא חבר לקיבוץ ההכשרה הקבוע.

הקיבוץ הקבוע הוא פרי תנועתנו בארץ. העליות והירידות ב„החלוץ” מותנות בהשפעת שני הגורמים: הארץ והגולה. השפעת ארץ-ישראל מטביעה עליו אופי פרוליטארי. החומר האנושי ב„החלוץ” כיום הוא יותר עממי משהיה, וחבריו — בני שכבות שונות. ל„החלוץ” באים אנשים מכל החוגים. ההשתיכות ל„החלוץ” אינה נחשבת כעת לתופעה אנומאלית. הישג חשוב הוא, כי הוא אשר אוצל ל„החלוץ” אופי של תנועת המונים. השיר שקרא טשרניחובסקי בוועידה העולמית

של „החלוץ“: „אומרים ישנה ארץ“, — שבו נאמר „כל ישראל קדושים“ ו„אתה הוא המכבי!“ היה פרי אינטואיציה של משורר דגול. תמורה זו משקפת את הערך המהפכני של „החלוץ“.

ספטמבר 1931

יעקב אשד: בלהט של הגשמה

„החלוץ“ היוותה את השלוחה הקדמית ביותר של ההסתדרות בארץ בתוך תנועת הפועלים היהודית בגולה. ההסתדרות בארץ, עם כל תנאי הכיבוש הקשים והמרים, גם בתוך גלים של עליה מול נכר וזרות, היתה לה הרגשת יציבות של מפעל קיים, והיא יכלה להצביע: הנה עין־חרוד והנה דגניה, כי רב הוא הסיכום של ההישגים במשק ובחברה, גם להגמוניה בציונות הגענו, — הרי פעל „החלוץ“ וחינך והכשיר בתוך מעבה הציבוריות היהודית הנאבקת על קיומה ומתפוררת בתוך ההתלכדות שלה ומידלדלת גם בגיאות הכללית. דרכו של „החלוץ“ היתה לחפש אחיזה יסודית בתוך ההתרופפות מסביב, לחפש ולמצוא אושר של יצירה בתוך עולם יהודי יורד; בתוך השלילה הגדולה — למצוא את החיוב הגדול. לכן בער „החלוץ“ בלהט של הגשמה, בהרגשת שליחות, בקנאות לאמת־חיים יהודית במסגרת התקופה. מהו היש ההיסטורי הקיים בערכים ובמפעלים ובאוצרות מסירות־אדם ועמידה לאומית שנשאר לנו מהתקופה הסוערת של חצי יובל שנים בחיי הגולה היהודית — אם לא הרכוש התנועתי של „החלוץ“?

„החלוץ“ דחק את הקץ. „אין לנו זמן“. כל פעולתו היתה חדורה אחריות גדולה מאוד. לא בריחה מהגולה, אלא עליה מהגולה. ואם עליה מהגולה — זאת אומרת גם דאגה לגולה. לא במקרה היתה רבה כל־כך השפעת „החלוץ“ בגולה בכיבוש העבודה, בהגנה, בפעולה תרבותית, גם בפעולה פוליטית. לא היתה כל אפשרות להגיע לנצחון ארץ־ישראל העובדת בבחירות לקונגרס הציוני בפולין, למשל, מבלי פעולה נמרצת של „החלוץ“, וגם בפעולה זאת הוא הצטיין ביותר. לא במקרה דווקא „החלוץ“ בגרמניה הוא שהיה כה פעיל בארגון ועידוד יהדות גרמניה בימי־שואה, ואותה הדבר גם בארצות אחרות — במערב ובמזרח: בארצות הבאלטיות ובארצות הבאלקאן ובצ'כוסלובקיה.

בימי המלחמה נורק אור טראגי על „החלוץ“. כל חתירתו היתה לפעולה יסודית בארץ, והוא עשה את פעולת ההצלה הרחבה ביותר בגולה. כל חתירתו היתה ליציאה מהגולה, לדחיקת הקץ, אבל — לא מקרה הוא, שהחלוצים האחרונים הם שנשארו על החומה ובמשך 4 שנים נשאו באחריות הכבדה ביותר, האנושית והלאומית ביותר, בגולה. לא מקרה הוא שהם ידעו ככה לפעול גם בתנאים האיומים ביותר ולא להיכנע לגורל, להיאבק, גם למרוד וככה ליפול כאשר נפלו.

„החלוץ“ לא היה מפלגתי. הוא לא היה כפוף למפלגה. „החלוץ“ — היה תנועה חינוכית, שחינך ליסודותיה של תנועת הפועלים העברית בארץ. „החלוץ“

חתר לפעולה יסודית, תכניתית. אם אפשר לבטא זאת במשפט מליצי, הוא הושיט יד לעתיד. זאת היתה תנועה כיבושית-התישבותית במטרתה, מלחמתית-מהפכנית — באופיה.

יש שראו את „החלוצ“ ורואים אותו גם כיום כתנועה של נבחרים. ולכן הוא כאילו נחלת מעטים. אבל לא כן הוא. „החלוצ“ גדל ועלה דוקא באותן הארצות שבהן היה לתנועת-המונים, שם הוא ידע להקים את המפעלים החלוציים הגדולים, המכוונים מאוד, הקובעים מאוד, שהאירו לכל התנועה החלוצית בכל הארצות. דרך-המלך ב„החלוצ“ היתה התכונה להקיף את כל הנוער. לא סלקציה למפרע, והמטרה היא לא סלקציה (היא נעשית מאליה), אלא, קודם כל, למצוא דרך לאחרים, לגלות יכולת, להאמין באדם, לא כמו שהוא, אלא כמו שהוא יכול וצריך להיות בתקופה זאת, מפני שהוא מסוגל להיות אחר, כי התקופה הזאת והאסון היהודי הגדול — הם יכולים להשוף כוחות, מפני שעוברת עלינו מהפכה פרמאננטית. ו„החלוצ“ — הוא ביסודו מהפכני, כי יש חומר מפיץ במציאות היהודית.

ולכן „החלוצ“ כל-כך הצטיין בתנופה גדולה, בהעזה רבה. היה זה גל שעבר על הנוער היהודי בארצות שונות, והיה זמן שהקיף עשרות אלפי חברים. קודם — קיבוצי-הכשרה בצורה זמנית מאוד; ואחר-כך — קבועים, שמגמתם להעלות את האדם המגשים. נדמה לי שלא היתה אף תנועה אחת במציאות היהודית בגולה שכך ידעה לגלות כוחות, כמו „החלוצ“.

רבים היו הליקויים ב„החלוצ“, הדרך לא היתה סלולה וקלה. הוא נאבק קשה עם החומר האנושי, עם כל אדם שבא לתוך „החלוצ“, בין אם הוא בא משכבות נוער לומד או משכבות מידלדלות, או משכבות העובדים. היתה היאבקות על הכשרה יסודית; לא פעם ירד עליו הפחד גם מפני המוניות.

אמונה באדם, — בכל אדם, גם באדם היהודי הפרימיטיבי ביותר, הפשוט ביותר; ראיית ערכו ומשקלו של המפעל התכניתי בהיותו דרך לרבים. כי המפעל התכניתי איננו רק למען המעטים והנבחרים. בהבטיחו את הפרוצס המזורז של הציונות, הוא איננו עוצר בעדו, אלא הוא מכניס אותו לאפיק מסויים ומכוונו.

החינוך החלוצי לא היה בניגוד לעליית המונים לא. נזכור את ענין המעפילים. דוקא אלה שידעו להקים את „החלוצ“ ההמוני; אלה שראייתם היתה ראייה קטסטרופלית והם ראו את העליה היהודית כעליה מהפכנית, כביטוי לפרוצס מהפכני בחיי היהודים, — דוקא אלה הכירו באופי המהפכני ובמשקל הפוליטי של עליית המעפילים לארץ-ישראל, גם בעליית מעפילים שלא קיבלו חינוך ציוני.

משקלו של „החלוצ“ היה לא בערכים מיוחדים לו. הערכים הכלליים של תנועת הפועלים הציונית-הסוציאליסטית — הם היו ערכי „החלוצ“. הערכים הכלליים: עבודה עברית, הגנה, קיבוץ גלויות, עזרה הדדית וכו' — כל אלה היו נחלת „החלוצ“. מהו איפוא הדבר המיוחד שציין את „החלוצ“? — לא ערכים מיוחדים, לא עמדה מיוחדת לגבי עברית או עבודה עברית או קיבוץ-גלויות, גם לא לגבי עזרה הדדית (אלה הם ערכים ציוניים כלליים!), אלא הגשמה

קנאית מאכסימלית של הערכים הכלליים, — לא כפקודה מגבוה, גם לא כהוראה ממוסדותינו ההסתדרותיים.

„החלוק“ הגיע לדרכי הגשמה אלה על-ידי הטעם המיוחד, החריף של הרגשת שליחות. הוא ראה את הערכים האלה הכלליים כראות ערכים שלו. הטעם המיוחד היה בזה, ש„החלוק“ לא ראה ערכים אלה ראיה אבסטרקטית, אלא הוא טבע בהם צורות-חיים מיוחדות של הגשמה. והוא ראה אותם בצורה חיונית מאוד, גשמית מאוד. לא היה זה בשבילו כיבוש-עבודה סתם, וקיבוץ-גלויות סתם ועברית סתם, אלא הוא ראה ציוויים אלה בצורה בולטת ומוחשית מאוד. הוא טעם באלה טעם מיוחד, חריף. הייתי אומר, שהיתה לו בזה כמעט הרגשת קנין פרטי.

הדבר שציין את „החלוק“ במיוחד היתה תחושת העצמאות התנועתית. לכן מעולם לא היה „החלוק“ בלתי תלוי. הוא היה כפוף להסתדרות. הוא הקריין בוהר ההסתדרות. אבל היתה לו עצמאות חינוכית פנימית שלו בהגשמת היסודות האלה.

מהי, בעצם, טבעה של ההגשמה? — בזה, שהיסודות הכלליים נעשים שלי, ועד כדי כך שלי, שאני מרגיש בהם טעם ראשוני, כאילו אני הטובע את המטבעות האלה לראשונה.

מה היתה ההסתדרות בשביל „החלוק“? — הבית. דוגמא חיה, המשענת הנאמנה. הייתי אומר, שההסתדרות היתה ל„החלוק“ התגלמות השאיפות „החלוק“ — זוהי ההסתדרות בדרך. „החלוק“ תמיד ראה את ההסתדרות כגרעין הכוח היהודי, כביטוי לאחדות העובדים בארץ במלחמתם, בכיבושיהם וביצירתם המשקית והחברתית.

אין אמת במה שרגילים כעת לספר, שכאילו כל חלק ב„החלוק“ ראה רק את צורת ההתישבות המיוחדת שלו. כל חבר ב„החלוק“ ראה קודם-כל את ההסתדרות ללא כל תנאי. גם חברי השומר-הצעיר היו אומרים: אחדות „החלוק“ — על תנאי; הסתדרות — ללא כל תנאי! ב„החלוק“ ראו את ההסתדרות — כמסגרת מחייבת אשר צריכה להקיף את כל חיי הפועלים. חבר „החלוק“ ידע שאין הוא רשאי לבלות אפילו יום אחד בארץ מבלי שיירשם בהסתדרות, עוד טרם שמצא את מקומו בצורת התישבות מסוימת. פנקס ההסתדרות — זאת היא תעודת-הזהות התנועתית שלו בארץ. גם החברים שידעתם היתה מועטת הגו את שם ההסתדרות ביראת-כבוד.

החינוך החלוצי לא היה חינוך אבסטרקטי. הוא לא היה עיוני. הוא היה במראות, בדמויות. כי זה היה חינוך להגשמה. איך הבלית זאת אחד השליחים? הוא אמר: „כאשר אני מספר לחבר באיראן, אני מספר לו על משמר-הים“ (כיום — אפק). ואני מתאר לי, שהוא מספר על משמר-הים בפרטי-פרטים. וכל פרט — הוא חשוב מאוד, יותר מכל מיני עיונים אבסטרקטיים. דוקא לאדם הפריטיבי חשוב ככה לספר, בפרטי-הפרטים על משמר-הים. והוא צריך לדעת על משמר-הים יותר מאשר נער, שאפשר להסביר לו את הענין הסברה אידיאולוגית, כי הוא צריך לדעת איך זה היה קשה גם לחי החבר במקום, ואיך קשה היה לכבוש את העבודה בים ובדיג, בנמל וכו'. החבר צריך לקבל את חינוכו

במראות ובדמויות. וכן היינו תמיד מספרים על העליה השניה והשלישית ועל „השומר“ ועל כיבוש העבודה ועל היצירה הנועות במפעלים שונים. זה קבע את מתיחותו של „החלוץ“ ואת עמידתו לשירות.

„החלוץ“ — זאת היתה תנועה גדולה, מהפכנית, מרעננת, מותחת, מכוונת בתוך שואת ישראל. אבל „החלוץ“ נכשל כשלון גדול. הוא נכשל, כשם שכולנו נכשלנו, מפני שההזדמנות ההיסטורית המיוחדת במינה, בין שתי מלחמות-עולם, נגמרה בחצי מיליון יהודים וב„ספר לבן“. כולנו נכשלנו, אפילו „החלוץ“, בתחושת הקאטאסטרופליות שלו, לא שיערנו לאיזו מידות תגיע הקאטאסטרופה היהודית האיומה. אף אחד לא ידע, שזמננו כל-כך קצוב, כל-כך מוגבל, שהעולם היהודי כל-כך יחרב. אף אחד, גם ב„החלוץ“, לא ידע להוקיר, כפי שזה נדרש מאתנו, את היום האבוד, את האמצעים — גם הדלים — שניתנו ברשותנו בימים ההם.

לא שיערנו את הקאטאסטרופה האיומה. כי עם כל ההעזה הגדולה של „החלוץ“, עם כל חתירתו להקיף המונים, עלה בידו להקיף רק חלק קטן מאוד מהנוער היהודי. וגם בארץ הננו רק חלק קטן של ההתישבות ביישוב. ביזבזנו זמן ואמצעים.

התקופה הזאת נסתיימה. והמסיבות שבהן עבד „החלוץ“ חלפו. ציבורי יהודים גדולים ירדו שאולה.

משה בסוק: הנער והחלוצים

החלוץ — מתוך הסערה של עולם מתפורר ועולם מתהווה הבריך לעיני הילד התוהה השם הזה חד ואמיץ: החלוץ.

במרחקים עוד מתגלגלים רעמי מערכות הולכים-ונדמים-במרחקים, מעל לראשו — הפריחה של האביב הגדול, ונפשו מסוערת, כאל קול קרוב אם כי טרם מוכר: החלוץ.

מקרוב בא השם. בבית-אבא-אמא, מפי האח הבוגר. ובהברה האשכנזית, כמובן, ובנגינה מלעיל: החלוץ. והוא בא, כאילן על שרשיו וקרקעו, מעורה במקרא מפורש-לא מפורש: החלוץ עובר לפני המחנה. כאילו מהחדר בא. מהמדבר הרחוק והשומם. מאותן ארבעים שנה של נדודי עם במדבר-חיינו בין העבדות שבנפש לבין כוסף הגאולה, כבן-וכאח לגזע הפלאי הנווד לגאול את עצמו מכל שפלות, גזע כובשי-עצמם וארצם בסערה.

וכאשר עצם הילד לרגע את עיניו שמע קול צעדים בסך, קול המון צעדים. כצבא העובר (והנה הוא גם „המאסף“). והלב הרך לא ידע להחמול עליו או לבוז לו? — אבל רק רגע. כי בהגות הבית השם „החלוץ“ ונפתחו מרחבים בין החומות, ועלה ריח שדות קצורים, ריח אדמה מבורכת. ובשבתו ע"י שולחן-השבת באותו בית-אבא-אמא בעיר הרוסית שבתחום ותלה את גל קשבו בפני האח הבכור, אשר שב זה עתה מאוקראינה ובפיו — „מזמרת הארץ“:

זאג מיר, שוועסטער לעבן,
 איך וועל דיר עפעס פרעגן:
 וואס זשע וועסטו טאן אין פאלעסטינא?
 ו„השוועסטער-לעבן“ עונה:
 איך וועל דארטן קארן שניידן.
 אבי-נאָר קיין גלות נישט ליידן —
 אבי-נאָר אין פאלעסטינא — — —
 ושוב השוועסטער-לעבן:
 איך וועל דארטן קארן שניידן.
 אבי נאָר צו זיין א יידיש מיידל,
 אבי נאָר אין פאלעסטינא — — —

בתוך המחנה צועדת ושרה גם האחות, ווו דמותה: שמלת הבד לגופה
 והמגל — בידה.

באותו הבית שבתחום היהודי עלה עם „החלוץ“ ריח האדמה. רחוק-רחוק
 ומבסם. והארץ, אשר אליה עוד נדד הילד עם כל שבטי-ישורון, נסע והנה —
 הארץ הזאת התקרבה כ"כ עד לכף רגלו: עת הקציר עתה והחיטה נתנה מאה
 שערים...

אכן, זה היה בשבת. בשבת הבית גם יחד, בהנעים האח זמירות, ובהיות
 שמלת-הבד והקציר זמרה בלבד. אבל במוצאי-שבת עבר משהו (אולי זה אותו
 הבנאי „שבאיש חסיד היה“?) והקים מחיצה בבית. הבית היה לשניים. ואור
 ליום א' — כבר עמדו שם בחוץ וחיכו דרכים: דרך לאב ודרך לבן. מזה ומזה.
 עמדו וחיכו דרכים. ללכת! ללכת! כל העולם כולו או הלך. כל הנתיות
 נדדו. אשלוני-צבא באו ואשלוני-יצאו. גיסות גמאו ממרחקים, קפצו להם כל
 הדרכים. הרחובות הפגינו. גני-העם ליבלבו בשפע של הבטחות ונבואות וחזונות.
 גם החומות דיברו. לשון-פלאקאטים ניתנה להם, צעקנית, אך טובה ומבטיחה.
 עוד מעט והעמידו גם הן, החומות, את רגליהן ואחזו את דרכן. איך אפשר לעמוד
 בעולם זה הצועד אל הפלא! — היה הכל פרוצסיה אחת גדולה, בלי סמלי-דת
 אבל כולה חרדת-קודש והוד שבהרדה: תהלוכת העולם אל המיועד והמקווה —
 אל הנכסף — — —

כן, החלוץ היה בין ההולכים. ולא בין אנשי הציוויל שעל המדרכות, כי אם
 באמצע הרחוב, על המרצפת, עם המיליציונר והגייסות ומתנדבי-החופש. אבל
 היה בהליכתו משום כובד מיוחד, משהו מבדידות. כקול כינור בהכות התופים.
 בהמיית חליל בתקוע החצוצרות — — — כמיותם קצת היה הד צעדיו בעולם
 הסוער. אמנם הרוחות ניפנפו גם לו בהמון זרועות ודגלים, האושר היה כ"כ
 קרוב, עלי-יד, אך החג לא נסך עליו שיכרון עד כדי שכחת-עצמותו. ביום החג
 לא שכח: כי יש מערכה, אשר בה לא יעמוד איש מבלעדיו. הדגלים פה קראו.
 המערכה פה היתה קרובה ויקרה. אך כאיש-ברית נאמן לא יבגוד בגורלו הוא,
 במערכה היא, העוובה, המצפה לו, רק לו. היתה אכזריות גדולה לא להושיט
 את היד לאושר הקרוב, לא לתת לנפש, כי יציפנה האור. והיתה בזה עצבות

גדולה: הנה צעד עם כולם, הם הגיעו למחוז חפצם — ועליו עוד ללכת, ללכת...
הוא הלך יחידי אך בקצב הצעדים של הרבים. הוא הלך לבדו, כאילו, אך
עם הפרוצסיה הגדולה של העולם הפורח — מגנינה אחת בלב כולם ושמש אחת
מעל לראשם.

ובבוקר יום אחד — הוא מקיץ — והם בחצרו. חוטבים עצים. זמן רב הוא
עומד ומביט בהם ובעבודת־ידם; תחת הגויים באו הבחורים האלה. האם לא
מהגבעונים הם, חוטבי־העצים ושואבי־המים? אך ברגעים של הפסקה, לארוחה
ולמנוחה, הם מקרבים אותו אליהם (והוא היה כל כך קרוב) נדמה לו הוא שומע
אותם מפומנים בחשאי, „ישמחו במלכותך קוראי עונג!“ וכשהם שבים ביקוד
לעבודתם, לחטיבת עצים, פותח מישהו ב, וטהר לבנו, וטהר לבנו, אה, לבנו —
האם לא צדיקים נסתרים הם? צדיקים שיצאו לערוך גלות בעוון אחרים ולמרק
חטא אשר לא הם חטאו? —

יום־טוב קליגר: קיבוץ תל־חי ותנועת הנוער

את קיבוץ תל־חי בביאליסטוק, היכרתי בראשית 1935, כשהגענו לשם מספר
חברים לאחר סיום הסמינריון הארצי של „החלוץ“ שהתקיים ביוזפוב שליד
וארשה, מקום בית ההבראה של התנועה. אז החלה תקופת השפל בתנועה.
העליה הלגאלית לארץ ברשיונות, פסקה כמעט כליל. גם העליה הבלתי לגאלית
לא יכלה לספק את צרכי העליה של אלפי חלוצים שישבו בקיבוצי ההכשרה,
בחלקם מאושרים לעליה ומחכים בבתי הוריהם לעלייתם.

סניפים החלו להתפרק ואף פלוגות ההכשרה התרוקנו מחבריהם. הסמינריון
הארצי של תנועת „החלוץ“ שאמור היה להכין חברי־מדריכים לתנועה, אך זה
נסתיים וחבריו לעשרות התפזרו לעבודה תנועתית, לתנועות הנוער, ולקיבוצי
ההכשרה. קבוצת חברים, מתלמידי הסמינר הזה, חניכי „החלוץ־הצעיר“ ו, „פרייהייט“,
נשלחנו לקיבוץ בביאליסטוק לפעולה בתנועות הנוער ובקיבוצי ההכשרה.
אזור גרודנה־ביאליסטוק או כפי שנקרא אז — גליל ביאליסטוק, היה משופע
בקיבוצי הכשרה ובסניפים של „החלוץ־הצעיר“ ו, „פרייהייט“.

תחום־הפעולה שלי, היה — המועצה הגלילית של „החלוץ־הצעיר“. המזכירות
הגלילית של שתי תנועות הנוער שלנו שכנו בקיבוץ־ההכשרה תל־חי שבעיר
ביאליסטוק. לזיווג הזה נודעה השפעת־גומלין רבה על שני הצדדים. חלק גדול
מחברי הקיבוץ היו בוגרי תנועת־הנוער, ששמרו אמונים לתנועת מוצאם.
תנועות הנוער מצדן ראו בקיבוץ את התגלמות רעיונם להגשמה אישית, טבעית
היתה, איפוא, פעילותם של הרבה חברים מהקיבוץ באזור ובסניפים של תנועות
הנוער. חברי קיבוץ היו מדריכים בסניפים. כמו־כן היו משתתפים בקורסים
השונים, בסמינרים למדריכים, במחנות הקיץ וכו'.

אזור גרודנה ביאליסטוק היה אחד מן האזורים הפעילים ביותר בתנועה.
התקיימו ופעלו בו הרבה סניפים של „החלוץ“ ושל „החלוץ הצעיר“, ופלוגות־
הכשרה רבות של גוש תל־חי. בהרבה סניפים של „החלוץ־הצעיר“ היתה השפה

העברית השלטת בפעולות ההדרכה וגם בדיבור. היו עיירות שבהן כמעט כל הנוער ידע עברית וגם השתמש בה למעשה.

באזור גרודנה-ביאליסטוק, בערים ובעיירות, ישבו עשרות אלפי יהודים. חלק גדול מהם עמלי כפיים, עובדים בתעשייה שהיתה מפותחת באזור זה. רבים ממפעלי התעשייה בטקסטיל, בבורסקאות וכו' היו בבעלות יהודית. היתה פעילות ציבורית ענפה — מפלגות פוליטיות ציוניות ואנטי-ציוניות; איגודים מקצועיים; מוסדות חינוך בשפה העברית של „תרבות“, שכללו בתוכם עממיים, גמנסיות, סמינר המורים בגרודנה; מוסדות צדקה ועזרה הדדית. למעשה — כל מערכת מוסדות הציבור היהודיים והציוניים שבהם התברכה יהדות פולין — התקיימו גם באזור הזה. מכאן תוסבר העובדה שבעיירות שלמות שלטה השפה העברית בעיקר בין הנוער.

מה שיחד את האזור — היתה הפעלתנות הפוליטית-ציבורית בעבר ובהווה. היה לו לאזור זה עבר רבולוציוני, שעקבותיו ניכרו פה ושם בערים ובעיירות, באיגודים המקצועיים, בהפגנות ה-1 במאי וכו'. לכל אלה נודעה השפעה על הנוער ועל האירגונים השונים ופעילותם. היו עיירות — כמו קרינקי למשל — שאוות הנוער היתה על העבר המהפכני של עיירתם. מאידך כבר בלטה באותה תקופה הופעת אנטישמיות של ארגוני הימין הפולני שאף לא התנורו מהתנפלויות על היהודים, וכו'.

המצב הזה ששרר באזור היווה אקלים נוח להתארגנותם של סניפים לתנועות הנוער החלוציות. הן היו גם מקבלות סיוע רב מהבוגרים במפלגות הציוניות. ובעיקר מ„פועלי-ציון“ צ. ס. היו עיירות אשר כמעט ולא היתה משפחה יהודית שאחד מבניה לא עלה לישראל. כל זה סייע לפעילותן של תנועות הנוער.

השליחים מהארץ שפעלו באותן שנים בפולין, כמובן, שהיו מבקרים גם באזור זה. זכור לי ביקורו של דוד כהן ז"ל, אבי הנוער העובד. יצאתי אתו לביקור שבת בסניף „החלוץ הצעיר“ ביאשינובקה. היה זה ביקור שהעניק חוויה לעיירה כולה. זקנים וקטנים באו להאזין לאגדותיו; כמו כן זכורה ביקורה של צפורה לוקוב-גלילי והשתתפותה בסמינריוני החורף בסניפים שהיינו עורכים; ביקוריהם של שמריהו גוטמן ואחרים.

כאמור, היו חברים מן הפלוגות פעילים בהדרכה בסניפי תנועות הנוער. השתכנות המזכירות הגליליות של התנועות בקיבוץ תל-חי בביאליסטוק התקבלה בעין טובה. גם מבחינה כלכלית כספית עזר הקיבוץ לתנועות הנוער. היו אף מקרים שבוגרים מסניפי תנועות הנוער, אשר נאלצו מסיבות שונות לעזוב מקומות מגוריהם, הגיעו לקיבוץ ומצאו בו „מקלט“ זמני.

ראויה העיר ביאליסטוק, וראוי קיבוץ תל-חי ששכן בעיר לציונים מיוחדים לשבח ולזכר-עולם בהיסטוריה רבת ההוד והגבורה של יהדות פולין והתנועה החלוצית.

אלונים, 1977

המועצה הגלילית של „החלוץ-הצעיר” בביאליסטוק : יקירה ז'וקובסקי, (גרובר) מוטל תירוש

עם התארגנות גוש תל-חי, עברה לביאליסטוק גם המועצה הגלילית של „החלוץ-הצעיר” שקודם לכן היתה בעיירה אוגוסטוב. את פעולת המועצה ריכז מוטל תירוש ולאחר מכן הצטרף אליו לפעולה הח' קוויצקו. המועצה הגלילית כללה עשרות סניפים מסביבות שדליץ בדרך לווארשה, ומן האזורים גרודנה, לומז'ה וביאליסטוק.

מוצאו של הנוער שבא ל„החלוץ-הצעיר” היה מכל שכבות האוכלוסיה: תלמידים, שוליות ונוער עובד שעזר לפרנס את המשפחה. באותן עיירות שבהן התקיימו בתי-ספר של „תרבות”, געזרנו, הרבה ע"י המורים בארגון תלמידים בתנועה ובפעולות ההדרכה והחינוך. השתדלנו לשתף גם את ההורים בפעילות הסניף, בעיקר בארגון מושבות קיץ, כינוסים אזורים וכד'. כל ביקור של חבר המועצה בסניף היה מדרבן לפעילות יתר של הסניף.

היהודים בעיירות רובם חיו בתנאי קשים, טרם התאוששו מפגעי מלחמת העולם הראשונה וקפצו עליהם גזירות ממשלות פולין. רובם התפרנסו בקושי ממסחר זעיר ומלאכה. היו אלה יהודים מסורים לעמם וחמיר-לב. ארץ-ישראל היתה בשבילם חלום ומציאות גם יחד. כל שאיפתם היתה להגיע לארץ. הילדים ספגו בבית אהבה לעמם ולמורשתו וכמיהה לארץ-ישראל. למרות העוני והמצוקה, חיו היהודים בערים ובעיירות חיי חברה ותרבות פעילים מאוד. הקימו ספריות, קיימו חוגים דרמטיים, ערבי-קריאה והרצאות על נושאים יהודיים, ציוניים וכלל אנושיים.

פעילי המועצה הגלילית היו חברי קיבוץ ההכשרה בביאליסטוק. חיינו את חיי ההכשרה הרגילים על כל בעיותיהם, דאגותיהם ושמוחותיהם. עבדנו ככל החברים, בעיקר בחטיבת עצים. את פעולת המועצה היינו עושים בערבים או בלילות — מדפיסים חומר הדרכה, חוזרים ועומדים בקשר מכתבים הדוק עם הסניפים. היינו יוצאים לביקורים ממושכים בסניפים בחילופין, כדי שלא לצאת ממעגל העבודה ומחיי החברה. עסקנו בארגון מושבות קיץ וחורף, סמינריונים אזוריים להכנת פעילים לסניפים.

חדר המועצה המה כל ימות השבוע מצעירים וצעירות שהיו באים מהסניפים להתייעץ, לברר ענינים ולקשור קשרים. היו מספרים על קשיים ויוצאים מעודדים להמשך הפעילות. אותם פעילים שהתבלטו בסניפים או בסמינריונים האזוריים כאשר הגיעו להכשרה בקיבוצי גוש תל-חי היינו מעבירים לפלוגות ההכשרה באותם המקומות אשר בהם סניפי החה"צ היו זקוקים לעזרה. לא פעם העברנו חברים מפלוגה לפלוגה בכדי שיחזקו את הפעילות בסניפים.

בקיץ 1933 עם גמר הסמינריון השלישי של „החלוץ” בגרוכוב נשלחו לפעולת „החלוץ הצעיר” בגוש יקירה גרובר וצפורה גוטמן. יותר מאוחר הצטרפה למועצה ולפעולתה חביבה שפיר (וייגר) ז"ל. הפעולה במועצה ובסניפים הלכה והתרחבה. כל זה נעשה בתנאים הקשים ביותר. חוסר אמצעים כספיים וכו'. מסים מסניפי התנועה אי-אפשר היה לגבות והקשיים הכספיים בלמו לא פעם את הפעילות

בתנועה. המצב הוקל לאחר שפעילי הגוש שברובם היו פעילי תנועות הנוער „החלוץ הצעיר” ו„פרייהייט” וראו בחניכי תנועות הנוער את העתודה העיקרית של פעילים בהכשרות, החליטו להטיל על כל עולה מס סמלי לשם מימון הפעולות בתנועות הנוער.

גליליים, גבעת-השלושה, דצמבר 1978

י. זיקובסקי: המועצה הגלילית של „פרייהייט” בקיבוץ

„פרייהייט”, שהיתה תנועת הנוער של מפלגת „פועלי-ציון” צ. ס. לא הייבה את חבריה להגשמה חלוצית, אולם מראשית קיומה הלכו מתוכה חברים להכשרה. אלה היו חברים ב„החלוץ”, וכחברי „החלוץ” יצאו לקיבוצי ההכשרה הכלליים. בראשית שנות השלושים הלך וגדל מספר חברי התנועה המגשימים, חברים רבים יצאו להכשרה וביניהם גם האקטיבה המדריכה בסניפים. חברי תנועת „פרייהייט” נמצאו בכל קיבוצי ההכשרה שברחבי פולין.

עם צאתם של חברי האקטיבה להכשרה, היה הכרח לחפש דרכים, וגם לנקוט אמצעים ארגוניים, כדי להבטיח את המשך פעילותם והדרכתם של הסניפים, שהתרוקנו מהפעילים ונוקקו לעזרה. במצב זה ראו חברי „פרייהייט” בהכשרה חובה לעצמם לקבל את האחריות ואת הדאגה להמשך פעולתה של התנועה ואף להשפיע על דרכה. זה הביא אותם למחשבה על הקמתן של מועצות גליליות בתוך קיבוצי ההכשרה ומכאן לרכו ולנהל את הפעולה בסניפים שבאזוריהם.

בגליל גרודנה-ביאליסטוק היתה ל„פרייהייט” תנועה גדולה ומפותחת. בגליל זה היו כ־30 סניפים וביניהם סניפים גדולים בביאליסטוק, בגרודנה, בלומז'ה ובקריניקי. המזכירות הגלילית היתה נודדת מסניף אחד למשנהו, בהתאם למקומות מגוריהם של הפעילים — גרודנה, ייז'ורי, קריניקי ולבסוף ביאליסטוק. עם צאת הפעילים להכשרה המצב החמיר והפתרון היה בהעברת הלשכה הגלילית לקיבוץ תל-חי בביאליסטוק.

הליכתי להכשרה כוונה מראש לקיבוץ בביאליסטוק במטרה שאקבל על עצמי את ריכוז מועצת התנועה לגליל גרודנה-ביאליסטוק. עם העברת המזכירות מהסניף לקיבוץ הוחל מיד בריכוז חברים פעילים נוספים למען יהוו כעין מועצה. במועצה זו פעלו: פרנקה הורביץ, ויינגרד' יעקב, שטיינמן, מאיר קלייף ואחרים. התרכזה כאן קבוצה די גדולה של פעילים שנתמנו למלוי המשימות. המועצה פעלה בתחומים רבים: ביקורים בסניפים, ארגון סמינרים למדריכים, מושבות קיץ וחורף וכו'. פעם בשנה ערכנו התכנסות אזורית גדולה עם תהלוכה בעיר — פעם בגרודנה ופעם בביאליסטוק. האזור הגיאוגרפי שבו פעלה המועצה חפף בערך את גוש הקיבוצים של תל-חי.

אין ספק שהעברת המועצות לקיבוצי ההכשרה הביאה לכלל שינוי בגישתה של „פרייהייט” לשאלת ההגשמה החלוצית. עצם מציאותה של ההדרכה בידי

הברים מקיבוץ ההכשרה הביאה להדגשת-יתר של החינוך החלוצי וההכוונה להכשרה. מכאן — עלתה הדרישה לחייב להגשמה, ובתנועה ניטש מאבק על דרכה של „פרייהייט“: חברי המפלגה רצו לראות בה תנועת-נוער המחנכת בעיקר להמשך חברות במפלגה ואת ההליכה להכשרה גרסו כדבר חופשי. לעומתם פעילי הקיבוץ דרשו להעמיד במרכז את החלוציות, כלומר — חינוך וחיוב להגשמה האישית. כך הגענו להכרעה על חינוך לחלוציות אבל לא בדרך של הטלת חובה. בתקופה המדוברת נמצאו בקיבוץ המועצות של שתי תנועות הנוער: „פרייהייט“ ו„החלוץ-הצעיר“. בין פעילי שתי התנועות שררו יחסים יפים והקיבוץ עזר לשתייהן. הקיבוץ היה ביתם של כולם. כאן חיו ועבדו והיו משוחררים בכל עת לכל פעולה בתנועה. לאחר נדודים בדרכים היו חוזרים לקיבוץ — לבית. בדרך כלל, חברי המועצות היו גם חברים במוכרות הקיבוץ ובמועצתו. הם היו הפעילים גם בקיבוץ וגם בתנועת הנוער. היה מעין שילוב-פעילות — עם ביקור בסניפים היו מבקרים גם את הפלוגות וכן להיפך. היה קשר חזק בין הקיבוץ לבין שתי תנועות הנוער והוא עזר להן הרבה. עובדת היותן של המועצות הגליליות בקיבוץ הגביר את הקשר של הקיבוץ עם חברי התנועה, והם מצידם היו מבקרים בו לעתים קרובות לצורך סידור ענינים וכו'. הקיבוץ על כל פלוגותיו בעירויות השפיע השפעה גדולה על הנוער בסניפים. הקיבוץ גילה התענינות מיוחדת בתנועה. כמעט כל קיבוץ הכשרה היה מפריש כוחות מתוכו להדרכה בכל אשר ניתן. לחלק מהפלוגות גם נשלחו חברים במיוחד להיות לעזר בסניפים. המועצה הגלילית של „החלוץ“ באזור ביאליסטוק היתה בתקופה ההיא בשליטתם של אנשי השומר-הצעיר והיתה בזה יוצאת דופן מכל האזורים שהיו בידי הגוש הכללי. מוזכר המועצה אמנם התייחס יפה אבל חסרה עזרה לתנועות שלנו והיו להן קצת קשיים. שתי התנועות, „החלוץ-הצעיר“ ו„פרייהייט“ נעזרו, איפוא ע"י הקיבוץ גם במימון מסוים של הפעולות השוטפות, כגון: הדפסת חוזרים, דואר ולפעמים אפילו בהוצאות נסיעה לביקורים בסניפים.

הדאגה לתנועות הנוער הביאה אותנו להחלטה בקיבוץ, להטיל מס מיוחד על העולים לשם מימון הפעולה בנוער. אחרי האישורים לעליה, פנינו לכל עולה שיוסיף לדמי העליה המוכנסים לקופה המשותפת עוד 5 זהובים לטובת תנועות הנוער. ויש לציין, שהעולים נענו ברצון ותרמו בעין יפה את המס הזה. נדמה, שהיינו הראשונים, אם לא היחידים, בהטלת מס כזה על העולים. על כל פנים, נוצרה קרן שסיפקה את אמצעי המימון לשתי התנועות ומאו כמעט ולא היו להן קשיים בפעולותיהן. כל תנועה קיבלה מהקרן את הכספים לפי צרכיה.

חברי שתי התנועות נפגשו בדרך הגשמתם בקיבוץ ההכשרה בפולין ועם עלייתם — בקיבוץ המאוחד בארץ. כך צמחו ניצני האיחוד. עם איחוד התנועות המשיך הקיבוץ בדאגתו ובפעילותו בתנועה המאוחדת.

גליליים, אפריל 1978

שולמית תירוש (שושקס): במאבק להגשמה

משחר ילדותי שמעתי על ארץ-ישראל, הן מסיפורי התנ"ך מפי אבא והן מסיפורי החיים שלו עצמו. אבי — יהודי דתי היה, שומר מצוות וציוני בלב. לא פעם היה מתאסף בביתנו חוג של אנשים שהיו משוחחים על ארץ-ישראל ועל עליה. אבא חלם על עליה. לעומתו, אמא התייחסה בשלילה לרעיון העליה לא"י, כי היא ראתה את הארץ כשוממה, פראית. אבא עשה נסיון לעלות לארץ-ישראל ולהשתקע בה. הוא נסע לבדו בכדי להכין את הבסיס ואח"כ להביא את המשפחה כולה, אבל אמא התנגדה לכך בכל תוקף ואבא חזר לאחר שהפסיד לא מעט ממון.

למרות הכל המשיך אבא כל חייו לחלום על עליה לארץ ואין כל ספק שהיתה לו השפעה על דרכי בעתיד.

בשנת תרפ"ח חל אצלי המפנה. הייתי אז עדיין תלמידה במחלקה החמישית בבי"ס תיכוני יהודי בביאליסטוק, ששפת ההוראה בו היתה פולנית. למדנו על עמים רבים, אך את תולדות עמנו וספרות עברית ויידיש לא ידענו.

בתקופה זו הגיעה אלינו בדרך מקרה שליחה מהארץ (אמה, ליון, כעת תלמי) והיא שיכנעה את הנהלת בית-ספרנו להפגיש אותה עם התלמידות. בפגישה זו שמעתי מפיה על הארץ ועל שאיפות הנוער היהודי לעליה. הייתי מוקסמת. הדברים נקלטו והשפיעו. כעבור זמן קצר, ביוזמתם של תלמידי הגימנסיה העברית, התארגנו במסגרת תנועת הכלל-ציונית „הרצליה“. (היינו מתאספים להקראות משותפות. הקריאו לפנינו את „אהבת-ציון“ של מאפו והופתענו מעצם הנושא). מאז התחילה ההתענינות בהיסטוריה העברית ובעיקר התעוררה בנו הסקרנות להכיר את חיי עמנו מקרוב ובימי חופשה היינו מסיירים בשכונות העוני היהודיות. כאן בתנועה שמענו על מצב העם היהודי, הסבירו שהוא ללא בסיס לקיומו, מחוסר ארץ וכו'. לאט-לאט נמשכנו לעולם אחר שעדיין היה מעורפל מאוד בשבילנו. כאשר הגענו לכיתות הגבוהות יותר התרחבה פעולתנו וארגנו חוגים ציוניים בעוד בתי-ספר. לפעולה זו קדם חוזר ו„קול-קורא“ לנוער היהודי. וזכורני שלא פעם הסתלקתי מהשיעור, עברתי בין בתי-ספר וחילקתי כרוזים. לפעמים היו הכרוזים נמסרים רק לנאמנים ומסורים, כדי שהדבר לא ייודע למורים שלנו. היו גימנסיות, שבהן למדו לא מעט בני נוער יהודי שלא יכולנו לחדור אליהן כלל.

באותה התקופה סידר החוג שלנו משפט על הנוער היהודי. במשפט זה הבלטנו את הקרע הנפשי של הנוער הזה, ניתוקו מחיי העם וכו'. למשפט זה, אשר בוודאי היה ילדותי ברמתו, היה הד רב. נוכחנו שזע משהו בלב תלמידים רבים. עם התעוררות ההכרה הלאומית גבר והלך הרצון להסתפח לתנועה מגשימה. „הרצליה“ היתה תנועת נוער כללית, שבמסגרתה הסתופפו סוגי נוער שונים. אמנם, כל אחד רשאי היה לבחור לו את דרכו, אף להצטרף ל„החלוץ“, אבל חובת הגשמה אישית — לא היתה.

הפעולה בהרצליה“ לא סיפקה אותי והחלטתי לצאת בקיץ לקיבוץ הכשרה עונתי. כדרך בנות ישראל רבות נתקלתי גם אני בקשיים עצומים בבית הורי.

היה זה בשנה שבה גמרתי את הגימנסיה ובתכניתם של הורי היה לשלוח אותי לבי"ס גבוה או לחו"ל ופתאום צרה שכזאת — הכשרה. אבי אמנם היה ציוני, אבל התנגד לאורח החיים ב„החלוץ“ ובהכשרה, ואמי הרי התנגדה לציונות בכלל. שניהם, איפוא, ראו את דרכי כדרך פסולה. אך תוכחתם לא הועילה ובאחד הערבים לאחר שהוצאתי מזוודה דרך החלון כדי להסתלק אתה לקיבוץ הכשרה נתפסתי בקלקלתי.

נשארתי תקועה בבית הורי והחלטתי להתנהג בבית כאילו אני כלואה. שבוע ימים לא אכלתי, לא התלבשתי כראוי ולא דיברתי עם איש. נחרד לב האם ושלחתי לטיול — על מנת להסיח את דעתי... אבל אני יצאתי לקיבוץ שלי ואף הודעתי הביתה.

הקיבוץ היה בסביבת לודו. המקום יפה להפליא. ליד צריף הקיבוץ זרם נהר ומעליו גשרים רבים. קבוצת נוער קטנה היינו, כולנו בוגרי גמנסיות. שפת הדיבור היתה פולנית. בעיית העליה וההגשמה לא תפסה מקום ניכר בחיינו, לא היה כאן מחסן בגדים משותף. כל אחד שמר על כספו שהביא מהבית. למעשה התאספה כאן קבוצה נחמדה מאוד מבחינה חברתית, אבל ללא כוונה להגשמה מדינית. אני סיכמתי לעצמי שאין ערך למהפכה שעשיתי אם בהמשכה אין הגשמה ממש, וחזרתי לבית הורי.

הקבוצה החינוכית, שאליה השתייכתי ב„הרצליה“ התחילה באופן רציני להתעניין בעליה. סניף „החלוץ“ המקומי שלח לנו מדריך — את אליהו ויינר (כיום חבר קיבוץ אפק). לאלי ויינר, כפי שקראנו לו, הייתה השפעה עצומה עלינו. השיחות אתו, חומר הקריאה שנתן לנו הביאו אותנו להחלטה להיכנס כקבוצה ל„החלוץ“.

אליהו ויינר המשיך להיות המדריך שלנו ב„החלוץ“. על תרומתו בעיצוב דמותנו החלוצית, פועלית, שמורה לו פינה המה בלב כל אחת מהקבוצה שלנו ב„הרצליה“.

בזמן הראשון לא שפרה עלינו הרגשתנו בתנועה החדשה. קראו לנו „אינטליגנטים“. לא האמינו בנו שנמשיך בדרך ההגשמה. היינו שונים מאחרים בלבושנו ובהשכלתנו. רוב החברים מוצאם היה פרוליטארי ועלינו הביטו כעל בני בעלי-בתים ובהתחלה לענו לנו, אך במשך הזמן כבשנו לנו מקום בסניף ע"י מסירותנו לעבודה תרבותית וההתלהבות שליוותה אותנו במעשינו. אחרי שבסניף נוכחו לדעת שכניסתנו ל„החלוץ“ איננה מקרית, התחילו לבוא אלינו בתביעות לפעולה ב„החלוץ-הצעיר“. אחדות מהחוג שלי, ואני בתוכן, התחלנו לעבוד עם השכבות הצעירות של הנוער.

בפעם הראשונה נפגשתי עם שכבת נוער מדלת-העם. בני-נוער אלה מגיל צעיר היו כבר פועלים ומצוקת המשפחה הטביעה עליהם את חותמה. הוריהם, ברובם, היו בעלי חנויות קטנות, רוכלים, ומיעוטם — פועלים. אחדים מהם גמרו את בית-הספר העממי. אלה אשר ביקרו בבי"ס „תרבות“ היוו את הגרעין של סניף „החלוץ הצעיר“ והם שנשאו בעול הפעולה, בעיקר הנערות.

לילדים אלו, החניכים שלנו, היו געגועים לטיול בטבע, למשהו אחר מהמסובב אותם, שטרם ידעוהו. חשוב היה להרחיקם ממציאות חייהם ולהכניסם לעולם

אחר! סיפור על א"י היה מעורר בהם כיסופים רבים והיו מקשיבים כחולמים. הילדות שנגזלה מהם היתה חוזרת אליהם בשעות בילוי הזמן בסניף. ילדים אלה דבקו בנו, במדריכות החדשות, ואסירי תודה היו. לא פעם, אחרי טיול מוצלח או אחרי שירה בצוותא, הותרה לשונם והיו משיחים את המעיק על לבם. בעבודתי עם בני נוער אלה הרגשתי שאני מוצאת שבילים ללבותיהם וטוב היה לי אתם. הדברים נפלו על אזניים קשובות וצמאות מאוד ומפני זה קל היה לתת. מועדון החה"צ שכן בשני חדרים קטנים מתחת למדרגות של בית בעל קומה אחת, שבו שכן סניף „החלוץ“, בחדר אחד ארוך וצר שאפלולית שררה בו תמיד. באחד מן החדרים על הקיר התנוססו הסמל של החה"צ, הקופסה של הקק"ל, כמה תמונות מנופה של א"י, וליד הקירות כמה ספסלים. בחדר הסמוך, ד' על ד' פעלו החוגים בתור, — קבוצה אחרי קבוצה. בחדרים אלה ראה נוער זה הרבה אור ושמחה.

השפה השלטת ב„החלוץ-הצעיר“ היתה יידיש. רב היה הרצון ללמוד עברית, אך האפשרויות היו מוגבלות. חוסר ידיעת השפה העברית וגם שפת יידיש הקשתה מאוד על עבודתי ב„החלוץ-הצעיר“. רחוקה מהספרות המקורית נאלצת הייתי לתרגם חומר מפולנית. העבודה לא הצטיינה בשיטתיות, אבל היינו חדורי הכרה שיש להתחלק עם ידיעותינו וזה גרם לנו נחת-רוח.

באותה תקופה התחלנו לבקר בקיבוץ ההכשרה שהיה כבר קיים בעירנו. ביקורים אלה בקיבוץ היו חוויה בשבילי, שנחרתה בתודעתי. היינו נוכחים בשיחות, בוויכוחים בבעיות העולם והארץ, ובעיקר על מלחמת המעמדות. היינו יושבים בפה פעור ומקשיבים. כוח-משיכה רב היה לו, לקיבוץ עבורנו. הוא המחיש בפנינו את המאוויים שאליהם שאפנו. רצינו להכיר את הקיבוץ מקרוב. אני נזכרת באפיזודה מעניינת. באחד מימי החג יצאו כל חברי הקיבוץ ליער. אני וחברתי אסתר כגן חשבנו, כי צריך לעשות משהו למען הקיבוץ והחלטנו... לסייד את המטבח! אנו שמעולם לא החזקנו מברשת בדינו, קנינו מברשות וצבע, וסיידנו, ונקינו הכל. בערב, כאשר באנו לקיבוץ, סיפרנו בתמימותנו על „האוצרות“ שגילינו וכמובן שתגובת החברות היתה נועזת, וגראה היה שפגענו בהן, אבל הכוונות שלנו הרי היו טובות.

אף כי השקעתי את עצמי בעבודה ב„החלוץ-הצעיר“ דרשתי את זכותי לצאת להכשרה. הדבר ניתן לי ובאחד הימים נקבע מקומי — קיבוץ ההכשרה בנימאן.

ההורים — גם הפעם התנגדו ליציאתי להכשרה ושוב עמדתי בפני ההכרח לברוח. התחלתי באיסוף הציוד הדרוש. בכל הזדמנות הייתי מוציאה בסתר בגדים וחפצים שונים ומביאה למשמרת בקיבוץ תל-חי בביאליסטוק. וכאשר הזדמנה התמלאה, וההורים לא היו בבית, החלטתי באחד הערבים לצאת לדרך.

לתחנת הרכבת בנימאן הגעתי בלילה. מסביב היה חושך. שני בחורים, חברי הקיבוץ, פגשוני והובילו אותי אל הקיבוץ. מצאתי את עצמי בצריף רעוע, מט ליפול, שנראה לי ריק ושומם. רוב החברים כבר ישנו, השניים שהביאו אותי החליפו דברים ביניהם על מקום-לינה עבורי. ופה לראשונה התחלתי שומעת את ה„לקסיקון“ הקיבוצי... הם דיברו על „קאנט“ בשבילי.

איביה, עם צבי הונשטיין (ארץ ישראל), 1933

איביה, בסלילת כביש, 1933

ביאליסטוק, עם עובדיה פורת (ארץ-ישראל), 1937

ביאליסטוק, בהפגנת אחד במאי, 1938

לבסוף הראו לי את מקומי במיטה שבה ישנו שתי חברות, שאת האחת מהן הגדירו שהיא „לייענט דעם מאסך" — ז"א מתהלכת עם בחור. עמוסת רשמים מהמעט שראיתי ושמעתי ברגעים אלה שכבתי על ה„קאנט". רק אז הבינתי את פירוש המלה. המקום היה צר, ואיני יודעת עד היום איך יכולנו שלשנו לישון באותה מיטה. הפשפשים הציקו כל הלילה. להרדם אי־אפשר היה ושמחתי לאור הבוקר.

המציאות שהתגלתה לפני לא עודדה. בצריף היו שני חדרי שינה, חדר־אוכל ומטבח. הצפיפות היתה איומה ובעקבותיה אי־נקיון. הארוחות — דלות ובשום אופן לא מספקות אדם עובד. ביום המנוחה קיצצו ארוחה אחת. אבל תנאים אלה לא השפיעו על מצב רוחה של החברה.

מול הצריף הדל השתרע הנהר נימאן ועצי אורן גבוהים שלחו את צילם. היה קיץ והחברים בילו את רוב זמנם החופשי בחורשות שעל שפת מי־הנימאן היפים וברחיצה בנהר. היו מגננים בכינור ומשתפכים בשירה, לרוב — שירים רוסיים ואוקראיניים שהתאורחו ברפרטואר החלוצי יחד עם שירים חסידיים.

ביום הראשון לבואי לקיבוץ הלכתי להביא אוכל לחברים, אשר עבדו במנסרה. במקום התברר שחסר מישהו למשמרת השניה. התנדבתי ונשארתי לעבוד. מה היתה העבודה? מתחת למכונות המנסרות את בולי העץ, היה מרתף אפל אשר לתוכו נשרה הנסורת. הבהורות היו גורפות את הנסורת לתוך אלונקות ומריצות אותן חיש מהר מחוץ למפעל. היתה זו עבודה קשה, אבל אני התגאיתי מאוד שניתן לי מקום עבודה זה ושעמדתי בו. לא הודיתי בעייפות והמשכתי בעבודה — משמרת של 8 שעות; יום עבודה ראשון זה נחרת בזכרוני כחוויה מרשימה וחוקה... סוף־סוף אני פועלת!

המשכתי לעבוד במנסרה. קיבלתי יבלות בידיים ועשיתי כמיטב יכולתי להצליח בעבודה. עד מהרה התפרסמתי כפועלת טובה.

תקופה מסוימת עבדתי עם החברים בטעינת עצים בקרונות. נדמה לי ש־2—3 טון עצים היו עוברים במשך היום על כתפי, מהערמה אל הקרון. יצאתי לעבודה כשרגלי עטופות חתיכות גומי במקום נעליים ובמכנסי התעמלות שלבשתי בבית־הספר.

בנימאן עבדתי גם כעוזרת במטבח של החברה לסחר עצים, שם גילו אלי יחס יפה מאוד, למרות שלא היה לי כל נסיון בעבודת המטבח. נזכרת אני בפגישות השונות במקומות עבודה אלו: עם פועלים, עם מהנדסים וסוחרים, — כל אחד הביע תמיהה על מעשי כאן, תמיהה על בחורה אינטליגנטית שהיא פועלת פשוטה. הייתי מסבירה להם את מעשינו ואת שאיפותינו. כל פגישה כזו היתה מחזקת בי את הכרתי המעמדית והסוציאליסטית: הנה אני פועלת בעלת הכרה... הייתי גאה.

כאשר עבדתי כעוזרת במטבח הצלחתי, למרות ההזמנות האדיבות, לעמוד במבחן ולא לטעום ולא לשתות משהו. הדבר היה אסור בהחלט, לפי הקריטריונים הנזירים שנקבעו בקיבוץ ההכשרה.

מבחינה חברתית נעים היה מאוד בקיבוץ בנימאן. קשרי החברים היו יפים. היתה דאגה של איש לרעהו ואם נפל מישהו ברוחו עודדוהו כולם.

יומתי מבצע של שיפור המצב ההיגייני. החברים התנדבו לעזור אחרי העבודה. סידרו מיטות חדשות ("נארות"). במשך הזמן התעורר גם הרצון לסביבה היגיינית ואסתטית יותר. קישטנו את המיטות והחלונות בסדינים לבנים ואת הקירות בגרמים אדומים. יחסנו לצורת החדר השפיע גם על החברים ואף הם התחילו להתייחס ביתר הערכה לנקיון במשכן הקיבוץ.

כעבור כמה חדשים התגבר חוסר העבודה ולא היו סיכויים להטבת המצב, ואז הוחלט על עזיבת נימאן. מוכירות, "הגוש" הודיעה לנו שקבוצת חברים תצא למקום אחר. פרידה כזאת היתה תמיד מלווה בהרבה צער. החברים הספיקו ל, "התחיות" ולהרגיש את עצמם אזרחי המקום והנה שוב נדידה. חברים אחדים נשארו בנימאן לשמור על המקום והיתר יצאו ל, "כיבוש עבודה" למקומות חדשים. והימים היו ימי הסתערות של חלוצים על ערים ועיירות בפולין. בחורים ובחורות נדדו בדרכים לכבוש ולייסד קיבוצים חדשים. בגורלי נפל ללכת עם קבוצת חברים לסובאלק. בעיר זו לא היה קיים לא סניף של, "החלוץ" ולא שום ארגון אחר של א"י העובדת. סניף בית"ר היה גדול וחוק.

בקבוצה הראשונה שמנתה 6 חברים הייתי הבחורה היחידה. הגענו לסובאלק אחרי נסיעה של שבוע ימים ב, "רכבת החלוצית", כלומר — בנדודים מסניף לסניף לקבלת הוצאות הדרך לתחנה הקרובה. לאן ולמי לפנות לא היה לנו, והוצע לנו ללון ב, "תלמוד-תורה". שם שלח אותנו, "המלמד" להורי אחד מחניכיו, לבית משפחת סנדלר יהודי, והלה הסכים להשאיר אותנו ללון, "בארמונו". אנשים אלה, עניים מרודים, שבעצמם גרו בצפיפות, גילו כלפינו הכנסת-אורחים נאה ונתנו לנו לגור אצלם, כמובן בתשלום, עד שנמצא דירה. אז ראיתי ולמדתי מהי פתיחות-הלב של פשוטי-העם. הבחורים ישנו על הרצפה ואני במיטה מתקפלת שעמדה בפרוודור מאחורי מחיצת שק, שהיתה כל פעם קורסת ואני יחד עמה...

למחרת מצאנו עבודה בחטיבת-עצים.

קשה היה להשיג דירה. לא רצו להשכיר לנו, מי מתוך חשש לשכר-דירה ומי מתוך אי רצון להימצא ב' אמותינו. אשת הסנדלר, בעלת לב חם, היתה טובה אלי באופן בלתי-רגיל ועזרה לי רבות. לימדה אותי מה לקנות ובזול, איך לבשל ובהדרכתה נהייתי לטבחית מומחית.

לרוע המזל נפצעתי בבית-הסנדלר. נוסף לכל התפקידים הייתי גם שוטפת את החדר, שבו תיקן הסנדלר את הנעליים, ובאחד הימים נתקע עקב עם מסמרים חלודים ברגלי שהתנפחה. מחוסר כסף לא פניתי לרופא. הסנדלרית מרחה לי את הפצע בשמן-חזירים וללא הועיל. הייתי קרובה להרעלת דם. איך שהוא הגעתי לבית החולים העירוני לעניים, ולאחר שיחה עם הרופא בשפה הפולנית (עוררתי בו סקרנות מיוחדת על ידיעותי בשפה הפולנית) קיבלתי את התרופות הדרושות. למרות רגלי הפצועה, לא הפסקתי בפעילויות שלי: לבשל, להביא את ארוחת-הצהרים לחברים במקום העבודה, לעזור להם בסידור העצים, לחפש עבודה, לגבות כספים, לקנות פרודוקטים, לחפש דירה וכו'.

סוף-סוף השגנו דירה, בקומה שנייה. — ובדירה — חדר אחד גדול, חדר קטנטן ומטבח. החדר הגדול שימש גם חדר-שינה לבחורים במיטות של קומתיים, גם חדר אוכל ונוסף לזה עמד בו שולחן נגרות שעבד עליו אחד החברים; בחדר

הקטנטן היה מקום רק למיטה אחת (ג"כ קומתיים) שבה ישנו הבנות. במטבח הוקצתה פינה נפרדת ע"י מחיצה של שמיכות למקלחת. מים לא היו בדירה וצריך היה לשאוב אותם מבאר ולהעלותם במדרגות שבחורף היו מכוסות קרח וחלקות, אל הדירה. הרחיצה היתה חזיון נדיר והתוצאות לא אחרו לבוא. נדבקנו במחלת עור הנקראת Tegośc ("וזה זה") וסבלנו היה רב. עם בואן של בחורות נוספות יכולתי לצאת לעבודת-חוץ, שהיתה משאת-נפשי. הבחורות גם הן עבדו בחטיבת עצים. לא מעטים באו להסתכל בעבודתן בקור בחוץ, הידיים לא פעם קפאו. יהודי סובאלק הרחמנים היו שהציעו לנו להיכנס לבית, להתחמם, לשתות כוס תה, אבל ברור שסירבנו והמשכנו את עבודתנו, מתוך גאווה פרוליטארית...

הבדל יסודי היה בין הפלוגות בסובאלק ובנימאן. מצבנו הכלכלי בסובאלק היה הרבה יותר טוב והיה אוכל לשובע, אבל מבחינה חברתית היה בנימאן הרבה יותר נעים. לסובאלק הגיעו חברים אשר עשו מעט זמן ב"החלוץ" וטרם הספיקו לקלוט את ערכי התנועה. החברים האלה הכבידו על המצב החברתי. אולם היה צורך לקלוט ולהרחיב את הקיבוץ — דבר שנתן טעם לחיינו החלוציים למרות כל הקשיים. היינו מוכנים להתגבר על הכול ובלבד לכבוש ולהתרחב. בסובאלק היינו לסנסאציה גדולה, שכן חדשה היתה התופעה — צעירים יהודים עובדים בכל עבודה, וחיים בקיבוץ. חוגים שונים התעניינו בנו. יום אחד הגיעה אלינו מנהלת הגימנסיה עם תלמידה לביקור לתרות על הפלא... כאמור, העיר סובאלק היתה נתונה להשפעת הרביוניסטים, בכל זאת יש לציין, כי בראשית צעדינו נתנו לנו עזרה רבה ומשמעותית. לאחר מכן השתנה היחס לרעה: התחילו להתנגש לנו. אז התארגן ועד של פעילים קרובים לנו בהשקפתם, שעזר לנו במיטב יכולתו. במיוחד אזכור את עזרתו של העו"ד מאיר קלייף ז"ל שדבק בנו לאהבה. הוא עצמו יצא אחר-כך להכשרה לביאליסטוק ועלה ארצה.

כן הקימונו במקום את סניפי "החלוץ" ו"החלוץ-הצעיר" וליגה למען א"י העובדת. ביתנו הצפוף הפך להיות מרכז לנוער הציוני. אנחנו היינו המארגנים והמדריכים, ונעזרים על-ידי כמה מן המורים. לבסוף נקראתי להצטרף לקבוצת השליחים והפעילים של מרכז "החלוץ" ו"החלוץ-הצעיר" בווארשה. היתה זו לי הפגישה הראשונה הממשית עם השליחים מהארץ: בנדורי, אשד, פרומקה, גרשון אוסטרובסקי ועוד. עבדתי כמדריכה בסניף "החלוץ-הצעיר" בווארשה. לא מעט קשיים והתלבטויות היו לי בעבודתי, שכן אני עצמי הייתי מחוסרת ידע מספיק על התנועה ועל הארץ וכו'.

נזכרת אני במקרה אחד, בקומונה של מרכז "החלוץ". כידוע היתה קיימת קופה משותפת למימון העליה. כל מועמד לעליה חייב היה להשתתף במימון העליה לפי היכולת הכלכלית של משפחתו ובני העשירים היו נותנים יותר. יום אחד הציג גרשון אוסטרובסקי בפנינו זוג פמוטי-שבת שהובאו אליו ע"י אחד החלוצים, שתמורתם נועדה להוצאות עלייתו. הודעו עתי מאוד. חשבתי: מה רבה הכמיהה לארץ ומה גדולה ההזדהות של האם עם עליית

בנה, עד שהסכימה לוותר על פמוטי-השבת. אך מצד שני, כמה זה אכזרי לקחת את הפמוטים מהמשפחה... אבל הכיסופים לעליה היו חזקים ואי-אפשר להסביר את הדבר רק בנימוקים רציונליים. הציונות הפכה למשאת-הנפש של רוב היהודים בפולין.

סוף-סוף אושרתי לעליה, חזרתי הביתה ושוב התחדש המאבק עם המשפחה. מסתבר ששום דבר לא השתנה אצל הורי... שוב בצעתי בריחה מהבית. יצאתי לאיזה זמן לפלוגת קרינקי, לעבודה במטעי הטבק — עבודה קשה בשדה, כל היום בגב כפוף בקטיפי עלי הטבק. בגמר הקטיפי היינו מתישבים במחסן ומשחילים את העלים על חוטים לתלותם לייבוש — כשמעלינו משגיח פולני שמרוז וצועק כל הזמן: להשחיל! להשחיל! ברקע ארמון פולני טיפוסי וגבר גבה-קומה עם כלב יוצא ובא למקום העבודה — זהו בעל החווה.

אחרי מאבקים לא קלים ולא פשוטים עליתי ארצה. אמי, כאמור, התנגדה בכלל לעלייתי. אבא רצה רק דבר אחד — שלא אלך לקיבוץ. לא יכולתי לשקר לו ולכן לא נפרד ממני. הבעיה העיקרית, שעמדתי בפנייה היתה: כיצד לממן את העליה, ואז פניתי לדודי אברהם שושקס וביקשתי ממנו את הכסף הדרוש לי בהנחה שהכסף יוחזר לו וכך אמנם היה. דודי נתן לי את הסכום הגבוה שהייתי צריכה לתרום לקופה המשותפת לפי היכולת הכלכלית של משפחתי.

נרעשת ונרגשת הגעתי לחופי יפו ב-31 בדצמבר 1933.

עברו שנים. ואני תוהה, חוזרת ושואלת את עצמי מאין היה לי הכוח להיאבק כה על דרכי ולהגשימה? הרי זכיתי לעלות, וגם זכיתי לראות במו עיני בתקומת מדינת ישראל, ואני היחידה מכל בני משפחתי שנותרה בחיים...

גבעת-השלושה 1977

דוד יוסף-טוב: דרכי בתנועה

בהיותי בן 12 היגרו הורי, עם שני אחי הצעירים, לבראזיל ואני הושארתי אצל סבי מצד אמי, לפי בקשתו, עד שאתבגר. סבי שהיה רב הקהילה בבוסקור-ודרוי (עיירת-מרפא בפלך קילצה), היה גדול בתורה ועסק בחיבור ספרי דרוש והלכה. כיוון שלא שבע נחת מבניו, קיווה להכשירני להיות ממשיד דרכו. למדני תורה (גמרא ופוסקים) ועשה אותי למלווהו הקבוע. בגיל 14 רציתי מאוד לצאת ללמוד באחת ה„ישיבות“ הגדולות, אך סבי הניאני מכך כי רצה להשגיח אישית עלי ועל לימודי. ואמנם את רוב זמני הקדשתי ללמוד תורה אך בהסתר התחלתי לטעום טעמים של ספרי חול ואפיקורסות, ספרות ההשכלה, ספרות התחיה וספרות מתורגמת. וכך נתפסתי לרעיון הציוני. בגיל 16 הצטרפתי בהתבא לסניף „החלוץ“ בעיירת. בסניף ניצלו את ידיעותי בעברית והייתי מקריא ומסביר את החומר בעברית שהגיע ממרכז „החלוץ“. היה זה ודאי מראה מוזר; בחור בקסטט עגול עם פיאות ומלבוש ארוך מרביץ תורה לנערים ונערות הלבושים לבוש „גויי“... יום אחד נתגלה דבר פעילותי ב„החלוץ“. סבי ייסר אותי בדברים קשים

והשביעני לבל אבוא יותר בקהלם של אנשי „החלוץ“ הפורקים עול ומוציאים את בני העיירה לתרבות רעה. אך הכרתי הציונית-חלוצית ושאיתני להגשמה עצמית העבירוני על שבועתי והמשכתי, ביתר והירות, בפעולתי ב„החלוץ“.

בסוף קיץ 1930 שוב נתפסתי בקלקלתי וסבי ברוגזו הרב על הפרת שבועה גרשני מהבית. יממה שהיתי בביתו של חבר עד שבאו להחזירני. אך באותו יום נשלחה בקשה דחופה למרכז החלוץ להוציאני להכשרה. בימים הנוראים היה סבא ז"ל עובר לפני התיבה בתפילות „מוסף“ ואני עם עוד כמה בחורים היינו משוררים אתו את מזמורים התפילה. השתתפתי באותה שנה בחבר המשוררים העידה על התפיסותו של סבא אתי. יומיים לפני יום הכיפורים הגיעה הודעה שאני יכול לצאת להכשרה לקב' מעפילים בעיירה סוויסלוץ' באזור ביאליסטוק, אך עלי להגיע קודם לווארשה ומשם ישלחוני הלאה. הודעה זו נשמרה בסוד וידעו עליה רק שלושה מפעילי הסניף. ביתו של סבי היה צמוד לבית הכנסת, וביום הכיפורים בין „שחרית“ ל„מוסף“, שעה שכל בני הבית היו בבית-הכנסת, התגנבתי אל הבית והוצאתי את תעודת הלידה שלי ומעט בגדים. יומיים לאחר מכן, במוצאי שבת, בליווי אותם שלושת החברים — יצאתי את העיירה בדרכי לווארשה.

היתה זו בריחה באישון לילה מבית שרצה רק בטובתי ולבי היה כבד עלי מאוד. אך דרכי היתה ברורה לפני ולא היו לי הרהורי חרטה. בווארשה טפלו בי חברים מחוג מעפילים שבסניף, גזרו פיאותי, הלבישוני בגדים ושלחוני ברכבת לסוויסלוץ', אליה הגעתי בערב סוכות.

בהכשרה מצאתי כ־15 איש. הם התגוררו בשולי העיירה בבקתת עץ בעלת שני חדרים ומטבח. החברים שמחו לבואי וקיבלוני בסבר פנים ובלבביות רבה, ובכך הפיגו את המועקה שבלבי על המעשה שעשיתי, בידעי מה רב הצער והכאב שגרמתי למשפחתי. קיננה בי גם חרדה גדולה אם אוכל להיות פועל ולעבוד כיתר חברי ההכשרה, ואני מעודי לא טעמתי טעמה של עבודה גופנית. הייתי הצעיר בחבורה ונראיתי כנער רך.

למחרת ההג הכניסוני לבית בורסקי דל ועלוב, שעבדו בו בשיטות פרימרי-טיביות ביותר, ונתנו לי לסובב „באראבאן“ (מעין מיכל עץ גדול ממולא עורות עם קליפות עץ, מורכב על צירים והיו מסובבים אותו ע"י הנעת גלגל בידיים), וכאשר נוכחתי שהנה אני מסוגל לעשות את העבודה, נשמתי לרווחה. היתה זו עבודה מונוטונית ומשעממת ביותר. במשך היום, כאשר מסביב עבדו פועלים, חלף איך שהוא הזמן, אך במשמרת הלילה — כשהייתי נשאר לבדי באולם חשוך, שהיה מואר ע"י מנורת נפט, ועכברים מתרוצצים סביבי וכך במשך שמונה שעות רצופות כאשר אני עושה רק תנועה אחת, הרמת ידית הגלגל והורדתה — נתמשך עלי הזמן מאוד-מאוד. מי שעמד במבחן עבודה זו, שלא היתה קשה אך משמימה ומייגעת, שום עבודה לא יכלה להפחידו יותר. החזקים שבחבורה עבדו במנסרות ובחטיבת עצים. הם היו צריכים לעמוד בתחרות עם הפועלים ה„גויים“ והיתה זו עבודה מפרכת מאוד. תנאי המגורים בהכשרה היו קשים ביותר. חדר אחד קטן, ולארכו מקיר לקיר משטח לוחות עם מזרני תבן, שימש כחדר שינה לבחורים. הבחורות ישנו על משטח דומה כחדר

השני ששימש גם כחדר אוכל, אולם התכנסות, ספריה ומוכירות. תנאי הקיום גם הם היו קשים מאוד. בקיץ, כשהעבודה היתה מצויה והאיכרים היו מביאים תוצרתם מהכפרים ומוכרים בזול, לא סבלנו מחסור. אך בחורף, כאשר בגלל השלגים והקור, העבודה היתה מתמעטת והאיכרים לא הגיעו, היינו רעבים ללחם. היו ימים בהם ניוונו רוב החברים מתפוחי-אדמה בלבד ואת הלחם היינו מחלקים רק למעטים שיצאו לעבודה.

על אף תנאים קשים אלה שמחנו בחלקנו, על שאנו עצמאיים; על שאנו מכשירים עצמנו לעליה ולקיבוץ; על שאנו חלוצים ועל ה"התחיות" שבינינו (ביטוי זה בא לציין שותפות המטרה, יחסי-ריעות והיים משותפים). ובערבים, בערבי הקיץ, על הספסל בחוץ, ובלילות החורף ליד התנור המבוער במטבח, השתפכנו בשירי געגועים לארץ. באיזו התפעמות נפש היינו מאזינים לזמרות שבינינו ששרו בדבקות ובהתלהבות, "מה יפים הלילות", "הירדן מתלחש", "מכורת", "הוי הוי נעלים", "מכל חמודות", "הכניסיני" ועוד. וכאשר גדלה החבורה וקלטנו חלוצים מביאליסטוק והסביבה, ביניהם הניכות בתי ספר של צי"א, נתוספו השירים היפים והעצובים בידידי על ה"פאסטוקל" ובעל-עגלה, על שואב חמים והחלוץ. מהם שאבנו, כדברי ביאליק, תעצומות ועוז נפש לא רק להחזיק מעמד אלא להתרחב ולגדול, ולחלק את ביתנו ופתנו הדל, ואפילו לצאת לכיבוש מקומות הכשרה נוספים בסביבה, ולהמתין, לצפות שנים לסרטיפיקאט הנכסף שבושש מאוד לבוא.

זכורים לטוב, השליחים מהארץ וממרכז, "החלוץ" שבאו לעודדנו ולחזק ידינו והביאו לנו את רוח הארץ ובשורת הקיבוץ: משה ברסלבסקי הנלבב ונעים ההליכות שבדבריו הפשוטים והכנים קנה את לבנו וראינו בו סמל החלוציות המגשימה, וגוברמן המורה והמדריך שלימד אותנו הלכות חיי שיתוף בטרם עלותו ארצה. וזכורת מסירותם ללא גבול של ה"פעילים" שאחרי יום עבודתם המפרך עשו לילותיהם כימים בחיפוש אחרי מקומות עבודה ולהבטחת צרכי הקיום, והתומכים וסועדים את החלש והחולה והמתאיש.

באביב 1932 זכו רובם של ראשוני קב' מעפילים לעלות במסגרת ה"מכביה" הראשונה. אז הגיעו אלינו שליחים מקיבוץ תל-חי בלידה והציעו לנו להתאחד אתם ובמשך הקיץ קם האיחוד והיה — והפכנו לקיבוץ מעפילים-הכובש-תל-חי. בנובמבר 1932 עליתי ארצה ונשלחתי לפלוגת השדה בראשון-לציון. סבי ז"ל לא מחל לי כנראה עד סוף ימיו, ואולי... שעה שהובל בידי הנאצים להשמדה בראש קהילתו, זכרני לטובה והצדיק את מעשי.

שדה-נחום, ספטמבר 1976

יהודית אייזנמן (פדרמן) : יומי הראשון בקיבוץ ההכשרה

באחד מימי דצמבר, בין השמשות, עזבתי את ביתי בפניסק ושמתי פעמי לקיבוץ ההכשרה אשר באוגוסטוב.

מה שיאמר ויסופר על תנועת ההכשרה בפולין בשנות השלושים, לא ימצה את המפעל הזה ואת גודל השיבותו לנוער, שבערי ובעיירות פולין.

עם גמר בית הספר העממי „תל-חי“ בפניסק עירי, נכנסתי יחד עם רוב בני ובנות כיתתי לתנועת הנוער החלוצית „פרייהייט“, ולאחר מכן גם ל„החלוצי“. משמעות הדבר בשבילי היה התכוננות להגשמה, עליה לארץ.

ואכן בני נוער התחילו לזוז, חוג חברי בעיר הלך וקטן, העיר כאילו התרוקנה עבורי ומועקת הריקנות הזו הכתה על תודעתי „הגיעה עת, תורך בא“י“. אבל איך מביאים תודעה זו לתודעתם של הורי? איך מנסחים, איך מציגים בכלל את כוונתי לעזוב את הבית ולהכשרה.

הייתי הבת הצעירה במשפחה וכך גם התייחסו אלי בבית ופתאום ביום בהיר אחד ואני עומדת לפני ההורים כנערה שהחליטה על דרכה בחיים.

בפניסק התקיים קיבוץ הכשרה. לרוע מזלי נקלע לשם אבי באקראי, ראה מה שראה והתרשם קשות, ואת התרשמותו זו לא הסתיר ממני. לא יכול היה להשלים שבתו תחיה חיים מעין אלו. ידעתי שהדבר יגרום סבל רב להורי אך מן הנמנע היה בשבילי לסגת. אמרתי איפוא להורי את אשר עמי. התגובה לא אחרה לבוא: דין ודברים, שאלות טענות וכו'. כהורים רבים אחרים ראו גם הורי בכל ענין ההכשרה בזבוז זמן וכוח, ויעצו לי לחכות, אולי בעזרת אחותי הבוגרת שמומן כבר היתה בארץ, אוכל לעלות? המלחמה האיומה לא נראתה באופק.

חשתי שעלי לקום ולנסוע, קשה היה להחליט אך התפללתי למשהו שיכריח אותי לעשות את הצעד הזה. הייתי נתונה למלחמת עצבים, קצת פחדתי לעזוב את החממה שלי, את בית ההורים ולצאת בפעם הראשונה בחיי אל הבלתי-מוכר.

והנה קיבלתי את האישור ממרכז „החלוצי“, לצאת לקיבוץ הכשרה באוגוסט-טוב — עיירה שאת שמה לא שמעתי מימי.

מאז עברו כמה עשרות שנים ועודני חיה את החרדה שאחזה בי ואת חוויות כאב הפרידה מביתי. אבי הסתלק מן הבית אל בית-הכנסת בכדי למנוע מלראות אותי עוזבת את הבית. אמי בכתה הרש. אחי עזרו לי באריות החפצים. ואני — הדמעות שמו מחנק לגרוני, רצייתי למהר ולצאת לתחנת הרכבת, פחדתי שמא כל האווירה הזו תכריע אותי ואכשל ואכנע.

למחרת עם שחר נעצרה הרכבת בתחנה באוגוסטוב. השלג היורד ליווה אותי כל הדרך עד לאוגוסטוב. ירדתי עם עוד כמה נוסעים שהסתלקו כל אחד לעברו ואני נותרתי לבדי עם המזוודה בדי. עגלון גילה אותי במבוכתי ומבלי לשאול דבר זיהה אותי, פנה אלי: „א חלוקצע“! נטל מיד את המזוודה ופקד עלי לעלות לעגלה. עשיתי כדבריו. עטף אותי בעדינות וברוך אבהי בשמיכה וזונו לדרך. הקיבוץ שכן בקצה העיר. העגלה התנהלה לאיטה, ויכולתי להזין את עיני בעיירה ובנופה. והנה נשמעה פתאום קריאתו של העגלון: „הגענו“. עם מזוודתי בידו הכניס אותי לפני הבית תוך קריאה: „כ'האב אייך געבראכט א נייע

חלוצקה" (הבאתי לכם חלוצקה חדשה).

את פנים החדר לא יכולתי לראות מיד מפאת האפולולית ששררה בו מן האדים שמילאו אותו. לאחר רגע, נתגלו לי כיריים גדולים שחורים, ועליהם סירי מים רותחים. מעל הכיריים האלה היו תלויים כבסים לייבוש. מבין האפולולית נראו לי שתי דמויות שהיו המבשלות, וכה משונות ולא ידידותיות. אין להגיד שקיבלוני בשמחה רבה...

עכשיו הבחנתי ברצפת העץ הרטובה והבוצית, בקירות הלחים מכוסי העובש. לאט-לאט עלה האור בחדר. צצו אי-אלו פרצופים לבושי סחבות (בגדי עבודה) וחגורים במשור, מוכנים לקבל ספל תה של הבוקר ופת הלחם המרוחה במשהו, טרם יציאתם לעבודתם בנסירת עצים.

עוד אני עומדת כמסומרת למקומי, צץ לצידי בחורצ'יק, נער כמעט, ואמר לי בערך כך: „בחורטע, שמעתי שאת מפינסק, אני מטליכאן (עיריה ליד פינסק), לאז זיך ניט אַנציען" (אל תנני שימתחו אותך). הרגעתי אותו שאדע להתגונן. בינתיים הקיפוני הסקרנים הראשונים, מדדוני מכף רגל ועד ראש, ו,המשחק" החל: חברטע, עברת בדרכך גשר, למה אם כן, לא זרקת את עצמך לנהר, לפני שבאת הנה? היתה זו ממין השאלות שכל חדש התנסה בהן. הנער הזה מטליכאן, משך אותי מהם והלאה לחדר השינה, ביקש שאנוח עד שיחזור מעבודתו. החדר היה מלא מיטות בעלות שתי קומות, שנקראו בפי החברה „אינטרנאציונליים". מן המיטות, שמעבר צר הפריד ביניהם, מבעד לשמיכות וערמות המעילים הציצו עלי זוגות עיניים בסקרנות. מתחת לכל שמיכה הציצו שני ראשים. משמע: ישנים שניים שניים במיטה.

בחדר השני, עמדו כמה שולחנות ארוכים וספסלים לצידם, שעל אחדים מהם ישבו כמה חברות וחברים ובררו עדשים לארוחת הצהריים, לשאלתי: מדוע אין יוצאים לעבודה של ממש, אמרו לי שבלאו הכי אין עבודה מספיקה לכולם ולא לה אשר בבית ישנם „פורונקולים" ואינם יכולים לצאת לעבודה. טרם ידעתי עד אז פירושו של פורונקל, עד שלמדתי את הדבר על עורי ובשרי.

לא בלי סלידה נכנסתי לאחת המיטות, שטרם התקררה מזאת שקדמה לי. הייתי עייפה וכל מבוקשי היה לנוח קצת. ראשי המה כאילו מאות נמלים מתרוצצות בו. הסתרתי ראשי בכר ונתתי פורקן לדמעות שנצטברו מאז יציאתי את ביתי... נרדמתי. העירו אותי לארוחת-צהריים: „בחורטע, בואי לאכול". היתה זו ארוחת צהריים של עדשים וריוולקעס (כדורים מתפוחי-אדמה). לא שמעתי מעודי את שמו של המטעם הזה. נגסתי מהם ולא הוספתי, הם היו קשים וכבדים. החברה אכלו בתיאבון רב. בלעי נעצר בגרוני, עזבתי את השולחן כשמבטי החברים תוהים אחרי. היה זה היום הראשון לארבע שנות חיי בקיבוץ ההכשרה — הראשון והמיוחד ששמור בזכרוני עד היום.

אלונים, דצמבר 1968

עובדיה פורת: כפנסים דולקים...

בשנת 1934 יצאתי בשליחות הקיבוץ המאוחד וההסתדרות ל"החלוץ בפולין. בבואי לפולין נפלה החלטה במרכז "החלוץ" על הליכתי לקיבוץ תל-חי שנמצא בביאליסטוק.

היכרות ראשונה עם קיבוץ ההכשרה תל-חי, היתה לי למעשה עם נוער מתבגר — בחורים ובחורות שנטשו את בית הוריהם, בחלקם גם את לימודיהם, ובאו להכשרה, לעבוד בכל עבודה שחורה או אפורה כאחת.

בנים ובנות מבית-הורים חם ודואג, מושרש וקשור בעבותות להווי העיירה, נדלקו ונתפסו למהפכה בחיי היהודים — ההכשרה: לעבור את הפרוודור למען להגיע למשאת-הנפש — למולדת! ובהגיעם להכשרה מצאו לפניהם מציאות קשה ואכזרית. לרבים לא קל היה המעבר לחיי עבודה. הידיים עודן חוורות ועדינות, טרם הסתגלו לעבודה שחורה. אברי הגוף ביטאו עייפות ולאות ואף פצעים נתגלו. קשיים בצבצו פה ושם. ברם, הרצון העז והנחוש, עודד וחיוק. מוכנים היו לכל דבר, העיקר, להגיע מהכא להתם — לארץ.

הנה, הנה הם עולים לפני, הדמויות היהודיות הצעירות הטיפוסיות, רזים, כחוישים בגופם, ועיניים לזהטות, שואלות ללא הרף: אימתי נצא ונעלה? ! כל עבודה, קשה כמלולכת, היא עבודה שראוי לעשות בה. עשרות, עשרות ולעתים אף מאות פשטו בעיר ובמבואותיה, כדי לכבוש כל מקום עבודה. בלשון ימינו: בייצור ובשרותים. סיפורים רבים התהלכו על בחורות מבתים, "בעלי-בתיים" שהפכו לעוורות-בית, ודי משברים...

פה ושם התגנב הפקפוק: האם אמנם יש הצדקה בהכשרה מעין זו, האם יש בה משום הכנה למציאות החיים בארץ? אבל, פקפוקים לחוד ודרך החיים לחוד. ההכשרה הפכה להיות לדרך-המלך, המובילה המונית נוער יהודי מתגולה — ארצה ישראל.

ובצידי הדרך קשיים ומשברים אישיים. עדה חלוצית זאת, התקיימה בתנאים חומריים קשים. הסתפקות במועט. כלכלה דלה. לבוש צנוע וכו'.

קיבוץ תל-חי בביאליסטוק שכן בכנין רבי-ממדים, ובו חדרי מגורים לציבור החברים בתנאים של יח.ד. ופה המקום להעיר: תנאי המגורים של השליחים היו כלכל חברי ההכשרה. לא אתכחש להרהור חולף. בימינו, כאשר רמת החיים של השליח הוא נושא שמרבים להפוך בו... אני נזכר בתנאי החיים של השליחים באותם הימים. אכן מה רב המרחק...

מה שהטריד ביותר, הציק מאוד, ושימש נושא לשיחות יום-יום ושעה-שעה, היה ענין העליה: מתי נעלה? היש בכלל סיכוי, כי נעלה לפי המנות השדופות של "שדיול"-הסרטיפיקטים הזעום? !

ברעש הרצוף, בתוך ההמון הסואן, היו באים חברים צעירים ומציעים הצעות, רעיונות, מחשבות והרהורים, איך לפלס דרך, לפרוץ את השערים הנעולים, להתגבר על ההסגר, להסתכן בנסיונות-עליה.

לכאורה, חיים רגילים, עבודה ביום, שירה בוקעת בלילות, ורוח צוותא לזהטת, אבל מתחת לשטח — אי-שקט ודאגה. ואם בימים רגילים — כך, הרי הימים

שקדמו לאספות האישורים לעליה, היו בבחינת „ימים-נוראים“. ועדות מצומצמות, בחנו אמות-מידה ונתונים, הכל ע"מ להגיש לאספת האישורים הצעות פחות או יותר מתקבלות על הדעת.

איך אפשר להגיע לצדק מוחלט?

בנתיבי הביורורים בתנועה הגיעו לכלל מסקנה, כי הקריטריון היסודי במקרים כגון אלה, הוותק — פסול מלשמש היסוד הבלעדי, המכריע. יש להעדיף בחינות נוספות כמו הסתגלות חברתית, יחס לעבודה, הנטיה לחיי קיבוץ ועוד.

הימים והלילות שקדמו לאספת האישורים לעליה — געשו וסערו, כאניה בלבב ימים מעל גלים זועפים. לצד המרוצים המעטים, רבו גם רבו הבלתי-מרוצים. לעתים, נתהווה מצב חברתי חמור. הנה „עשו“ חברים שנים על גבי שנים בהכשרה, מתוך תקווה עזה לעליה — באה האספה והעדיפה צעירים שזה מקרוב באו, על פני ותיקים. היה ידוע לכול, כי בלי ידיעת עברית יהיה קשה להיכלל בין המאושרים שייקבעו לעליה. היו דרושים הרבה כוחות-נפש כדי להרגיע את הרוחות. המרירות והתהיה על הצפון בחיק המחר, הדריכו את החברה. הדאגה היתה נסוכה על פני כול.

במבט לאחור, אני מהרהר שכל תשעת הקבין שהעמסנו על עצמנו — בתוקף הנסיבות בחיי ההכשרה, ובימי הציפיה לעליה — היו הכרחיים ומוצדקים. מה שאין כן לגבי ביטול עיקרון הוותק כגורם ראשי לאישור המועמדים לעליה. הרהורי חרטה אינם מרפים ממני.

שנת 1934, היא שנת שליחותי, סימנה מפנה במצב העליה בתנועה. באותה שנה הפליא החזיון המכונה עליה ב'. בשנה זו החלה הפריצה הגדולה, הנחשנית, להגיע חרף כל המכשולים והקשיים — לחופי המולדת. המחנות הגדולים של החברים אשר לא נרתעו מאימת הסכנות בדרך-לא-דרך הם שהגיעו לפריצת הדרך, לעליה ב'. עליה זו פתחה תקופה חדשה, נועזת יותר, במלחמה לעליה.

השלטון הור בארץ הדביק לעליה זו את השם „עליה בלתי-ליגלית“. המצוקה בעליה, המספר הזעום של הסרטיפיקטים (רשיונות עליה) הקומץ שלא השביע — כל אלה דחפו בכוח אדיר לחיפוש דרכים נוספות לעליה. ימי עליה ב' היו ימים אפופי סודות. לחישות מפה לאוזן. קרן-אור באופק. נפתח סדק לעליה שלא בדרך המקובלת. אמנם מרובים המכשולים והסכנות, אבל מהבהב אור תקווה.

המועמדים לעליה בדרכי-סתר לא הובאו לאישור באספות כלליות; בסוד, בחשאי יצאו החברים למקומות הריכוז בדרך להפלגה.

כשיצאו החברים להפלגה באניית „וולוס“, השתררה אווירת-מתח. ליוו את היוצאים בברכות וגם בפעימות לב חזקות, פן חלילה לא יעלה יפה הנסיון. ימי-ההפלגה היו לימי-ספירה.

כרעם ביום בהיר, באה הידיעה המרה על כשלון „וולוס“ ב'. העולים הוחזרו מלב-ים, ושוכנו בעיירה זלשצ'יקי שבגליציה.

קדרות אפפה את בתי-ההכשרה. אף נשמעו קולות-יאוש, כאילו אין תקווה לעליה בלתי-ליגלית. במשבר חמור זה, אשר התייסרו בו אלפי חברים, ונדמה היה כי נסתם הגולל — נתגלו ניצני ההתגברות, החישול. חבר לרעהו אמר: לא נירתע

מקשיים, גם אם הם כרוכים באסונות, אנו נעפיל, נפלס נתיבות להגשמה חלוצית. הנכונות האישית לעלות בעליה ב' — לא רפתה. איש, איש נאבק על זכותו לעליה בכל דרך שהיא, לנצל כל הודמנות, כל פתח וסדק... תחבולת ה„פיקציה“ הגדילה לעשות. מספר החברות העולות ע"י הצטרפות לנישואיין פיקטיביים לבעלי סרטיפיקטים — גדל והלך.

בתנאים רגילים, האם אפשר היה להעלות על הדעת, כי רבנים שלומי אמוני ישראל, הנוהרים מסטיה קלה כלשהי, ובייחוד בתחום האישות — יתנו ידם לנישואין פיקטיביים? לכאורה — לא. אבל, בימי המצוקה לעליה, אף זה קרה. גדולתה של מסירות-נפש! ובזכות החלטתם האמיצה של רבנים בישראל, תוך סיכון אישי חמור ביותר, זכו מאות חלוצות לעלות ולהינצל מגיא ההריגה.

מאות חברים שהיו בקיבוץ תל-חי, יזכרו את ימי ההכשרה על האפור והחגיגי שבהם, כימי עליית הנפש.

בארץ — בפגישות, בשיחות-אקראי עם חברים שעשו לילות כימים יחדיו, קיימת התרפקות עזה על ימים עברו. נגזו זכר הקשיים בדרך, ונתיב היסורים כאילו לא היה. נשארו חרותים בזכרון — חוויות רוטטות ופעמי צעידה מלוכדת לעתיד טוב יותר.

במבט לאחור, אני רואה את קיבוצי ההכשרה כפנסים דולקים במהפכה היהודית הגדולה, בשנות העשרים השלושים של המאה הנוכחית — בגולה הדוויה..

עינת, 1977

— — — הנטיה שלי היתה אל החלוצים ואל המחד-
שים ואל השואפים להתחדשות. עניני הבורגנים לא היו
קרובים ללבי, עד כמה שאני יכול לזכור ולשחזר.
מה שקירב אותי ל„החלוץ“, למרות היותו תנועה
חלשה מאד, הוא שהיה בו משהו רציני, אחראי, רצון
ונכונות להתמודד עם דבר קונקרטי. באו אנשים ואמרו:
נעשה. ההתמודדות עם הקונקרטי הרחיקה אותם מן
הרומנטיקה והעניקה לענין ממד של עומק שלא היה
בחלום.

גרשום שלום

בעיירות פולין

(מתוך מכתב)

וארשה, ינואר 1939

עגום ועצוב בעיירות ישראל ועגום גם המצב בחלק של סניפי התנועה בהם ביקרתי עכשיו. מבחינה זאת הנה פה כעת „מציאות החיים“ על כל אשר בה: הטבע, העיירה והתנועה — בחינת „מקשה“ אחד. אבל יש גם משהו — אור, בתבל הנוגה הזאת. ביקורי הראשונים היו בוהליין. ביקרתי כאן ב־12 נקודות. חלק מהסניפים מצאתי במצב טוב יותר משתיארתי לי קודם. עוד ישנם סניפים חיים, עבודה חינוכית; חיים בסניף ובמעון, מסירות וערות לנעשה, יחס לתנועה והתכוננות להכשרה. על רקע החיים היהודיים הכלליים הרי זה — לא מעט.

וכמה הרוסים הם החיים היהודיים. הרוסים פשוטו כמשמעו: בתים הרוסים, פרנסות הרוסות ונוער הרוס. הרוסים ע"ה „אורבאניזציה“. פקודה יצאה: פולין צריכה להיות יפה. ואמנם יפתה פולין בשנים האחרונות. ניכרת התקדמות. נקיון. הרבה ירק ועצים. דרכים סלולות. תחנות־רכבות מהודרות ומהלכן מדויק יותר, בניני ציבור חדשים בערים ובעיירות, שווקים רחבים ומגרשים מוריקי דשא. כל זה טוב ויפה אולם ליהודים עלה זה בהרבה דמים (תרתי משמע). הרבה בתים ישנים בערים ובעיירות, — ואלה ברובם המכריע של היהודים, — נהרסו ללא כל פיצויים ועזרה להיבנות מחדש. שרידי הריסות וחורבות טרם נמחו בעיירות, אך יותר מזה חרותים סימני ההריסות האלו בלבנות משפחות ישראל: באיוו אכוריות, במקרים רבים ללא הודעות מוקדמות, בוצעו ההריסות האלו. והרבה משפחות נשאר מחוסרות בית. הדבר משפיע על מצב השיכון: שכר־הדירה גבוה. הצפיפות מרובה בבתי היהודים. משפחות גדולות, ובהן בנים ובנות מבוגרים וקטנים, מצטופפים בחדר אחד, שהכל בו: המטבח, המיטות, וכיו. סובלים מזה גם סניפינו. ביחוד בערים הגדולות — חוסר מעונות. ובאין מעון אין פעולה. ולא טוב.

מחוץ לכל הגורמים הרבים, פעלה גם ה„אורבאניזציה“ להרס הפרנסות היהודיות. אם צריך להרחיב, לשכלל וליפות שוק באיוו עיר או עיירה, הרי מן „ההכרח“ לסלק את החנויות ו„הסוכות“ היהודיות, דרך־אגב נהרסות הפרנסות היהודיות. הנה, העיר זמושץ ושוקה (זכר „בינאכט אויפן אלטן מארק“ של י. ל. פרץ עולה לפניך) והוא כולו מדשאות, מדרכות ובתי אבן צבעוניים וטובל הוא באור רב. הנך מתפלא: האמנם זהו ה„אלטער מארק“? ועכשיו, „אחרי בלותו היתה לו עדנה“. נהרסו החנויות הישנות וחודש השוק ויפה הוא ומרהיב עין. „וישן לפני חדש תוציא“ — חוק הוא. אבל בכמה דמים עלה הדבר ליהודים.

ישנה ליהודי — בפולין — הרגשה, שכל מה שעובר על יהודי גרמניה יגיע גם אליו. הוא רואה את זה כגורל שאין להימנע מזה, כפאטום אפל. בכל יחיד יהודי מתפתחת יותר הרגשת זיקה חזקה לכלל היהודי. הוא ידע כי אין להתחמק מהגורל. הכרה זו בולטת מאוד בכל שיחה עם יהודי ובכל מקום־פגישה. כעת „מחכים“ יהודי פולין לגזרות ה„סיים“ הפולני החדש. בטוחים, שהגזרות תבאנה. בכל פינה מדברים על זה. עוד איזה זמן מהרהר: הכל יקחו — פרנסה, זכויות וכיו, אבל לא יתכן שיאסרו את השחיטה. לעומתו עונה צעיר ומנחמו: גם לזה נגיע.

בהכרח שנגיע. ואמנם, ישנם סימנים מוחשיים לכך ב„סיים“. נאנחים זקן וצעיר, נאנחים ומשתתקים.

ואשר לנוער — משונה מאוד הדבר. עד כמה שהנוער שוקע ב„בוץ“, ללא מוצא, הרי בכל זאת אינו מוכן למאמצים, קשים ומתמידים, בדרך החלוציות והעליה ארצה. אין רבים שנוטים ללכת להכשרה. ראיתי בחורים ובחורות בעיירות-ביצות שלהם גרים בצפיפות רבה בבת-יעץ רעועים, מחוסרי סיכויים לקיום אנושי כל-שהוא ומשוללים אפשרות לסיפוק צרכים אלמנטריים ביותר, ובכל זאת אין הם נמשכים להיי הכשרה. נוח להם כאילו במצב זה. ואם גם מציק משהו, הרי „משכיחים“ את הצרות בכל מיני „תחליפין“: ריקודים, משחקים, נשפים וכו'.

מנהג חדש בא למדינה: קלובים. מתרכזו בקלובים האלה ערב-רב של אנשים :: יוצאי „החלוץ“, עוזבי ההכשרה, בוגרי תנועת הנוער שלא יצאו להגשמה; חברי המפלגה וסתם „אינטליגנץ“. יש הקלוב הזה הוא „ציוניסטי-שידעמאקראטיש“, כלומר: מרכז בתוכו את הציונים הכלליים א'. ויש שהוא של ה„ליגה“. (הליגה למען איי העובדת) ורוקדים שם ומשחקים בקלפים ומבלים סתם את הזמן. באחת הערים אירגן ה„בונד“ קלוב שכזה. נמשכו אליו גם מהנוער שבהשקפותיו הוא ציוני. עמדו הפעילים שבין הנוער החלוצי בעבר ואירגנו קלוב משלהם להתחרות את ה„בונד“. מה שם רוקדים — אף אנו רוקדים; מה שם קלפים — אף אנו בכך. ולא עוד: אלא — מה שם בית ספר י"א, אף אנו בית ספר „תרבות“, ו„מעז יצא מתוק“. כמו בעיר שני בתי ספר — עברי ויידישי.

סרתי במוצאי שבת לראות את הקלוב. המפלגה היא שאירגנה אותו ומקיימתו. היה שמח מאוד. הרדיו זימזם וזוגות-זוגות לבושי הדר הסתובבו בריקודים. בחדר השני — חדר הספרייה, המלא מדפי ספרים — ישבו חבורות מסביב לשולחנות קטנים ובהתלהבות ניצחו על הקלפים. בתלבושתי ובמגפי נראיתי מוזר מאוד בעיני המסובים, אחד מפעילי המפלגה התיביש כנראה והתנצל: מה לעשות? אין לנו כסף. הרי זקוקה המפלגה למקור כספי. נשף כזה מכניס לנו משהו.

אבל כאמור, יש גם אור בעיירות. בעיקר יש לראות את זה בבת-הספר העבריים ובסניפי תנועת הנוער. בכמה מבת-הספר האלה ביקרתי. סיפרתי לילדים על הארץ והיו מרוצים וגם אני הייתי מרצה מאוד. ילדים מתחנכים מקטנות לעברית ולעזרה הדדית. הייתי נוכח בבית-ספר בזמן הרקה חגיגית של קופסאות ק"ל ע"י הילדים. מחזה יפה. בגימנסיה העברית בעיר קובל סיפרתי על הסתדרות „מחנות העולים“ בתנועה ובמפעלים ואגב כך הייתי נוכח בהקראת עתון-חי עברי. היו בו דברים של טעם. נוסף לכל אלה — סניפי תנועתנו וקיבוצי ההכשרה. כל זה יחד, על רקע חיי היהודים בפולין — הרי זה משהו מאיר ומעודד.

רוב הזמן הריני נמצא בדרכים בביקורים. מאוד לא נוח להסתובב בסתיו בעיירות בדרכים משובשות, בעגלה מלאה וגדושה יהודים ה„כל טוב“, מכוון כבקופסת סרדינים — לא לזוז ולא להניע רגל. לעתים „נסחבים“ ככה שלוש-ארבע ואפילו חמש שעות.

והנה העיירה. הרגעים הראשונים בעיירה הגם הכי קשים שבכל הביקור. הנך יורד מהעגלה לתוך הבוץ ומתחיל לחקור ולדרוש לבעל-הכתובת. טוב שמזדמן

איזה „יאטל“ המראה את מגורי המבוקש. אבל לא תמיד מוצאים אותו — ואז יוצא להסתובב בעיריה ולהיות מטרה לעיניים סקרניות ולחוש ריח של „חטמים“ יהודיים. טוב שאין מוודה ביד.

יש והנך בא ביום יריד. הירידים האלה בני לוויה נאמנים הם לי. אם יריד בעיר — הדאי יסבול כבר הביקור. ביום היריד ובערב שלפניו באים רק מעטים לסניף. אחינו בני ישראל צריכים פרנסה והיריד הוא מקור-פרנסה לכל ימות השבוע וחברינו, ככל בני ישראל, בני-יריד המה. מה לעשות? מזכיר הסניף בל. קיבל אמנם הודעה קצרה על ביקורי ביום יריד אך לא הספיק לקרוא אותה. הופעתי והוא תמה: הייתכן, ללא הודעה? הייתי בטוח שנשלחה הודעה. הוא חיפש בכיסיו והעלה משם את הגלויה.

גם לעיר טישוביץ הגעתי ביום יריד. העיר רועשת-גועשת. הנני שואל למי שהוא וכתשובה לכך שואלים: „וואס פארקויפט איר“? וכשמכניסים אותי לבית-מלון מתפתחת מין שיחה שכזאת בין בעלת המלון וביני:

היא: המלודמיר?

אני: לא!

— מאין?

— מווארשה

—א, מווארשה, סוחר — באיזו סחורה?

— לא סוחר ובלי סחורה

— ואלא מה?

— סתם יהודי

הנה, ככה, סתם יהודי ביום יריד — קצת תמוה הדבר...

אנו עסוקים עכשיו במיוחד בשתי פעולות: ארגון קבוצות חברים פעילים בסניפים העוסקים בעבודה חינוכית אינטנסיבית בשם „קבוצות להכשרה, עליה והגנה“. התחלנו כבר בארגון הקבוצות והן קיימות בחלק מהסניפים.

פעולה שניה מהחשובות ביותר: שבועות-הלימודים. בימים אלו אנו מתחילים

בשבועות הלימודים. אנו חושבים לארגן כשבעים „שבועות“.

א. פיאלקוב

יצחק פרליס: תמורות בהכשרה

בחדשים האחרונים חלו בהכשרה תמורות גדולות. מצד אחד יצאו לעליה מאות חברים ומאידך הולך וגובר גל החברים החדשים הבאים למלא את מקום ה„ותיקים“ העולים, אשר לא אחד מהם עוד זוכר את „הימים“ ימי הכיבוש וההעפלה של ההכשרה בפולין.

בהכשרה ה„ממושכת“ שלטו אור וצללים גם יחד. עם כל המרי אשר נצטבר בלבנות מאות חברים, אשר גורלם דן אותם לשבת שנים על שנים בהכשרה — הרי נוצרה בחיי הקיבוץ קביעות ידועה, קביעות אשר עזרה לחברים לראות את

הקיבוץ כביתם ממש, בית להרבה שנים. ומכאן החתירה התמידית לשפר את החיים בקיבוץ, להעלות את החיים החברתיים וליצור סביבת תרבות — מקום חיים לאנשים רבים ולשנים רבות.

ההכשרה הזאת, על כל גילויה, מילאה תפקיד חשוב בחיי הנוער היהודי בפולין והיא היא שנהפכה למבצר הציוני בתוך מדבר השממון והאדישות שהשתרר בשנים האחרונות בחיי הגולה. בתוך הצללים שניטשו ברחוב היהודי הקרין הקיבוץ את אורו על סביבותיו ובשנות ההתאבקות הגדולה על נפשו של הנוער החלוצי והציוני לא שקט הקיבוץ אף ליום אחד וחתר לגיבוש חייו ולעיצוב דמותו המיוחדת — הדמות החלוצית.

ולא יפלא לכן שההשגים היו רבים. מבחינה משקית-ארגונית הגיעו קיבוצים ידועים לרמה חשובה ומכובדת. הצעיר העברי, בן למשפחה עיירתית, בעל-ביתית, למד לעבוד ואחרי התאבקות עצמית הפך להיות פועל, פועל ממש. ברוב הקיבוצים נוסדו סדנאות עבודה שעזרו מאוד לביסוסה המשקי של ההכשרה. הקיבוץ התחסן מבחינה משקית והיה לגוף הנושא את עצמו.

חיי התרבות והחברה בקיבוץ אף הם עלו לרמה חשובה. ועם כל הקושי שישנו בהכשרה של 3 — 4 שנים ויותר לחבר כזה הרי הצליח על אף הכל קיבוץ ההכשרה, ע"י ליכוד כוחותיו וגילוי מאמצי חבריו, לגבש את חייו התרבותיים-חברתיים. בקיבוץ ההכשרה נוצר סגנון-חיים מיוחד, פועלי ויהודי, המבדיל אותו מסביבתו והמקרב אותו בקווים רבים להווי החברה ותרבות-החיים של הקיבוץ בארץ.

לא קלה היתה הדרך ולא במעט עמל וקרבנות נסללה מהצעדים הראשונים של המעבר לחיי-שיתוף, שהיו מלאים קנאות לזהות כנגד כל מה שנקרא „רכוש פרטי“ בקיבוץ, עד דמותה של ההכשרה כיום הזה. רבים החלשים אשר נפלו בדרך, אשר עזבו את הקיבוץ לבלי שוב אליו, אך ההכשרה התפתחה כדרך כה רבות היו הפרובלימות בהן התלבטה, בהן כאבה וביקשה את נתיבה הנכון: פרובלימות משקיות, הווי-חיים ויחסי חברים, תרבות וחינוך.

ואם היה כן בזמנים „הרגילים“ — הרי עכשיו נעשו הפרובלימות האלו קשות וחריפות ביותר.

עם הגיוס הראשון לפני שנה וחצי עלו וצצו שאלות חדשות ובראש וראשונה: הפגישה של הצעיר עם הוותיק. שני דורות בכפיפה אחת: אחד עם מסורת של דרך קשה, שנים של ציפיה לעליה, מלחמה יומיומית קשה על שיפור החיים והתאבקות על כל מקום עבודה ויום יום עם הספק הגדול בלב — מתי ואיך יגיע לארץ הנכספת; השני — צעיר, מלא אמונה ובלב להט-עשייה ורצון לשנות את עצמו, להיפך לירוש הטבעי של הדור העולה. ובין „שני הדורות“ לעתים קרובות אי-הבנה, פרי חינוך בתקופות ובתנאים שונים; יסורי קליטה בעבודה ובחברה. הוותיק מתוך ותיקותו שכח את חבלי הקליטה הראשונים שלו בעבודה ובקיבוץ ורצה לראות את הצעיר בדמותו שלו עכשיו, כמו שהוא לאחר 4—5 שנים של עבודה וחיים בקיבוץ, והצעיר לא תמיד הבין, שקודמיו היו בבחינת סוללי דרך-טובה או רעה, אולם סוללים — ולא תמיד ידעו להעריך את העמל שהושקע ע"י קודמיהם. הצעיר לא יכול היה גם להשלים עם ההתאבנות, העמידה במקום שהיתה

נחלת קיבוצים שונים בתוך התנועה והוא שאף קדימה.

ועוד: הדור הצעיר מצא את ההכשרה כמפעל מבוסס וקיים, אבל יחד עם זה עייפה ובה פחות קנאות לעקרונות השיתופיים והחלוציים של הקיבוץ שהיו בשנים הראשונות של תנועת ההכשרה. צריך היה הרבה כוחות נפש וגוף בכדי להתגבר על כל הקשיים האלה.

העליה לארץ, שקצבה גדל והלך בזמן האחרון, שינתה את פני כל השאלות הללו: התכשרה הוותיקה התחילה לעלות על מאותיה ועוד היד נטויה. עצם העליה הזאת הביאה לתסיסה ידועה בתנועת-הנוער וב„החלוץ“ והתחיל זרם חדש להכשרה, אשר אם מספרו הוא לפי-שעה עוד לא רב, אבל נמצא כבר בקו עולה.

בחצי השנה האחרונה שינתה ההכשרה לגמרי את פניה והרכבה: הדור הוותיק הולך לאט לאט ונעלם מתוכה וקם בה דור חדש. ומכאן כמה וכמה בעיות חדשות הדורשות את בירורן ופתרון התכוף.

הנוער הבא עכשיו להכשרה, גם אם הוא ברובו חניך תנועת-נוער, ניכרים בו בכל זאת סימנים של תקופת-המבוכה שבאה על הגולה בשנים האחרונות. ולא קטן הוא חלקו של הנוער אשר לא התחנך בתנועת-הנוער ובא עתה להכשרה, וחלקו הולך וגדל בד בבד עם צמצום אפשרויות החיים של הנוער היהודי בגולה וגיודול אפשרויות העליה לארץ. והרי להטא יחשב לנו סתימת שערי ההכשרה והארץ בפני בחור מישראל, אשר לא זכה להתחנך בתנועת נוער. תנועה המתכחשת לצרכי הנוער היהודי אינה יכולה להיות חלוצית. תפקידנו, אם כן, לרכז סביבנו את כל כוחות הנוער היהודי המוכנים לבוא אל „החלוץ“ — להכשרה, עליה והגנה.

רוב הבאים להכשרה בתקופה זו הם צעירים. הגיל המכריע ביניהם 17—18, זהו בעצם הגיל של השכבה השלישית בתנועת-הנוער, גיל של כוח ההכרה הפורח הממחשבה החיה והתוססת, גיל התובע לימוד, עיון, העמקה בהבנת דרך-החיים ותפקידי האדם.

גיל ההתבגרות, האופיני לחברים הבאים כעת להכשרה, מעורר גם בעיות משקיות חדשות. אין החבר החדש יכול למלא מיד, עם בואו לקיבוץ, את העבודה שנעשתה ע"י חברים מבוגרים לאחר נסיון ועבודה של 4 — 5 שנים ברציפות. נשקפת סכנה של ערעור היסודות המשקיים של הקיבוץ, שנקנו בעמל של שנים ע"י החבר הוותיק. צמצום ההכנסות בשל איבוד מקומות עבודה עלול לגרום לתורדת רמת-החיים בקיבוץ, או אפילו להביא את החבר הצעיר למחשבה, שאין הקיבוץ יכול וצריך להיות גוש משקי הנושא את עצמו.

„החלוץ הצעיר“, וארשה, פברואר 1939

בימי כליון ומרד

1943-1939

אסתר לב: בימי מלחמה והברחת גבולות

בראשית המלחמה

אימת המלחמה כבר רחפה באוויר ותושבי פולין ידעו היטב כי אין מגוס ממנה. התותחים עלולים היו לפתוח את לועם כל שעה. בתנועת „החלוץ“ בפולין, בקיבוצי ההכשרה שרר הבטחון שגם לעת מלחמה, כאשר רובם של החברים יגויס לצבא, צריך לקיים את הקיבוצים. לכך היו מכוונים המחשבה והמאמצים של מרכז התנועה ושל כל קיבוץ במקומות. כל קיבוץ הכין את חברותיו למילוי תפקידים אחראיים בעבודה, בהנהלה, במקום החברים אשר יגויסו. הסיסמא: „להמשיך את החיים והעבודה“ — עשתה כנפיים בכל קיבוצי ההכשרה, ועד לפני פרוץ המלחמה הצטיידו במצרכי מזון ראשוניים והספקה לזמן ארוך, ולשם כך קיבלו גם תמיכה כספית מהמרכז. איתנה היתה בקרבנו ההרגשה, שהגנו מוכנים לקראת הפורענות העומדת להתחולל על ראשינו יותר מאשר חלקים אחרים באוכלוסיית פולין. היינו גאים על ארגוננו המוצק, ונדמה היה שיעמוד לנו גם בימים קשים ביותר אם יבואו.

המלחמה התחילה — ואני אז חברה לקיבוץ ההכשרה בביאליסטוק. העיר — כשמונים קילומטר מהחזית הצפונית, ועם פרוץ המלחמה התחלנו להרגיש בסכנות המתקרבות אלינו באופן מוחשי מאוד. אולם למרות החרדה שאפפה אותנו וחרדתנו הגדולה לבני משפחתנו החלוצית הגדולה המפורים בעיירות פולין ועריה — השתדלנו לשמור על השקט הפנימי ועל שיווי המשקל הנפשי. המשכנו בלימוד העברית בחוגים ועבדנו את עבודתנו כתמול-ששום, והעבודה בימים אלה היתה מרובה, לרגלי עבודות ממשלתיות שונות בעיר ובנין מקלטים.

אחרי העבודה היינו מתרכזים — נסערים ונרגשים — מסביב לרדיו לשמוע לשידור הידיעות הרשמיות מטעם הממשלה הפולנית והמפקדה הצבאית. חלפו חמישה ימי מלחמה ראשונים והחיים שטפו כאילו במסלולם הרגיל. אווירוני האויב נראו, אמנם, בשמים אך עברו מבלי שנרגיש בהם. ושוב גבר הבטחון בלב חברינו — שלא נמוש מכאן.

ביום השישי למלחמה עבדתי באחת החצרות בנסירת עצים. פתאום: אזעקה. נראו כעשרים אווירונים בשמים. עלטה, אש ותמרות עשן; אימה גדולה נפלה על האנשים, אולם גם לא היה כוח פנימי לנוס, להימלט. לאן? עוד טרם שקטה העיר — וחברת הקיבוץ טלפנה אלי ובשרתני שכל חברי הקיבוץ נשארו בחיים.

דירת הקיבוץ בביאליסטוק היתה סמוכה לתחנת הרכבת — כחמש מאות מטר ממנה. הופצצה בעיקר תחנת הרכבת — וקירות הבית של הקיבוץ נודעו בשעה ההפצצה. את החברות והחברים שהציצו רגע אחד לעיני המוות תקפה הרגשת פחד ובהלה, והיו גם כאלה אשר באותו רגע איום לא יכלו לשלוט על עצביהם.

התחלנו לטכס עצה מה לעשות הלאה?

חברים אחדים חשבו שצריך להחליף את הדירה הצפויה להפצצה תכופה; אחדים הציעו לעזוב את העיר ביאליסטוק — שמא תיכבש ע"י הגרמנים. ערב ראש השנה. ישבנו כולנו מכונסים בחדר-האוכל הנקי והמצובע צבע חדש ודנו על עתידינו. והדיון קשה ומר, חותך בבשר החי. קיבוץ זה — רק זמן קצר לפני המלחמה גדל במספר חבריו, והשתרש במקום ובעבודה. כל מפעל משקי קטן, כל הישג בשיפור החיים — עולם מלא. איך לעזוב את הכול ובמו ידינו להרוס את אשר בנינו מתוך מאמצים גדולים?

אבל קשה גם להחליט להישאר במקום. בינתיים התחילו מגיעות שמועות וידיעות מהמקומות הסמוכים, מעוררות דאגה וחרדה ומעידות על השואה הגדולה המתחוללת על אדמת פולין. בלומז'ה נחנקו הרבה אנשים בתוך מקלטיהם ורבים מתו בתוך הבתים שנהרסו.

הקדרות אפפה את כולנו והתפורנו ללא החלטה. למחרת התכנסנו שוב. השתררה דומיה כבדה. קשה היה להשיח את רחשי הלב. והשיחה התנהלה בכבדות. לעינינו — הקיבוץ אשר עלול להיהרס ולרגלינו — פעורים התהום, האבדון. החלטנו לעבור כולנו יחד לקיבוץ אחר.

התחלנו בהכנות חיסול ואת רכוש הקיבוץ חילקנו בין מוסדות יהודיים שונים. אבל את עזיבת ביאליסטוק דחינו מיום ליום.

צבא המשמרות הפולניים כבר הסתלק מן העיר. בקרב התושבים רבתה הבהלה. אלפי גברים נהרו מזרחה — אל הגבול הרוסי. נפוצו שמועות שהגרמנים לוקחים עמם בשבי את כל הגברים. חברים אחדים הציעו שהחברות תישארנה במקום, כי הרי להן לא יאונה כל רע, הסכנה אורבת רק לגברים. היו גם חברים שחשבו שהחברות תכבדנה על החברים בדרך ולא רצו „לגרור“ אחריהם את החברות. הופרחו שמועות איומות: בדרכים מתגוללים אלפי חללים, רעב ומגפות, ולחברות קשה יהיה לנדוד בדרכים אלה. גם בין החברות עצמן התחלקו הדעות.

החברות הוותיקות, מפאת קשרן האמיץ לקיבוץ, לא רצו לעזבו והביעו את דעתן בעד עזיבתם של החברים בלבד.

חברה אחת חשבה, שעל החברות להתאזר וללכת אפילו בלי החברים, אולם הובעה גם הדעה שהחברות צריכות להישאר בביאליסטוק ולשמור על בית הקיבוץ, וכאשר החברים יחזרו — יהיה להם בית שיקבלם.

באספה שהתקיימה באותה השבת, שהיתה שבת של אבל לרוב היהודים בעיר — כי עזבה כל הגברים היהודים והנשים נשארו בלב שבור וברוח נכאה, — הוחלט שהחברות תישארגנה והחברים ילכו. 9 חברות צעירות הלכו עם החברים מפחד להישאר במקום. שלושה חברים נשארו אתנו כי לא יכלו ללכת מסיבות פרטיות. לא נפרדנו מהחברים ההולכים. עגמה עלי נפשי — ומה אתבונן בחברי רעי אלה המתפורים לכל כנפי הארץ, עטופי־שמיכות וקצת צידה לדרך עממה? לנגד עיני רחפו האבדון והמוות, אך לחמול לא יכולתי. הפך הלב אבן והשיניים חרקו מעוצר יגון וכאב.

שבת בין־השמשות. חדר־האוכל שהמה תמיד חברים — שומם. עיני החברות דומעות. ישבנו אבלות ונכאות ומסביבנו — אופל וצלמוות.

כעבור ימים מספר החלו להגיע אלינו שמועות, שכמה מחברינו אבדו בדרך. נשמעו בכיות ממושכות. הייתי מרגיעה את עצמי ואת האחרות, אבל גם לבי התפלץ מעצמת הכאב. רק רגש האחריות כלפי הקיבוץ היה מאלץ אותי לעודד את החברות ולדרוש מכולם שישארו במקום.

הצבא הפולני חזר בינתיים אל העיר. חזית המלחמה התקרבה אלינו ושוב תקף הפחד את החברות. קיבוץ השות"צ על כל חבריו וחברותיו עזב את העיר ורק אנחנו נשארו להציל קיבוץ אחד מהתבערה הגדולה שהקיפה את כל ארץ פולין. בימים כאלה מתרבות הטרוניות וההאשמות ההדדיות. היינו קומץ חברות אשר דרשו את הישארותנו כאן והרגשנו על שכמנו את כובד האחריות, ועתה התחיל הספק מכרסם ומציק: האם צדקנו? החלטתי לנסות להשיג רשיונות יציאה לחברות. מוטב במאוחר.

יום גשם וסגרירי. הקדרות שביקום מוסיפה לקדרות הלב. אני עומדת בתור בבית מושל־המחוז לקבלת הרשיונות. לפתע השחירו השמים משחור, אין איש רואה את רעהו. אש ועשן. רצתי אל השער להסתתר. נשים מתעלפות, צעקות־אימים. הופל אווירון גרמני. וכברק חולפת המחשבה על חברותי העובדות בגן הירק בקרבת תחנת הרכבת באיסוף הירקות. כחצי שעה ארך תוהו ובוהו זה שנדמה היה לנצה. חזרתי לקיבוץ: השמשות בבית היו מנופצות. הבית, הסמוך לביתנו נהרס. החברות מבוהלות. אמנם ניצלנו גם הפעם מצפרני המוות. אך מה ילד יום?

מתחזקת ההכרה שצריך לגדוד מכאן. ושוב אל בית השלטון, לבקש רשיונות יציאה לחברות ולכמה מחברי המפלגה.

בחדר המושל אני יושבת שעות על שעות ומצפה. הטלפונים מצלצלים בלי הרף. הם מביאים כל רגע ידיעות־איוב ואין הוא מתפנה אלינו. לבסוף, הפנה את עצמו אלי הודיע, שהוא אמנם, מוכן לתת את הרשיונות המבוקשים, אלא שאין הוא מיעץ להשתמש בהם בגלל הסכנה שבנסיעה ברכבת.

מתוך דכדוך נפש רב קיבלתי את הרשיונות והבאתין לחברות. בבוא החברות לתחנת הרכבת התברר שהרכבת לוילנה כבר אינה יוצאת. „סגר עלינו המדבר“.

נאלצנו כולנו להישאר בביאליסטוק עם הרשיונות למראשותינו.

בערבים — אימה. שירה חרישית נשמעת לפעמים, נוגה, קודרת, פוצעת את הלב.

דירתנו המרווחה לא הלמה את מספרנו המועט ולא התאימה מכל הבחינות, ובעיקר: מפני קרבתה היתרה לתחנת הרכבת.

ביום חג-הסוכות החלטנו לעקור מדירה זו למעון מפלגת פועלי-ציון. בעל הבית אמנם לא הסכים להכניסנו, בחששו שמא יאונה לו רע בגללנו אם יכנסו הגרמנים, אך העמדנוהו בפני עובדה: ברדת האפלה על העיר נכנסנו דרך החלונות לדירתנו החדשה.

בחוף היה חושך-אפלה. טפטף גשם דקיק ואנחנו — עם המטלטלים „נסחבנו“ אל משכננו החדש. לאים ויגיעים מעמל היום ומהתרגשות הסתדרו החברים והחברות לישון. רק אני ועוד חברה אחת נשארנו לשמור על שארית רכושנו בדירתנו הקודמת.

למרות ההרס מסיבי, היה לנו קשה מאוד לראות בחורבנו שלנו — חורבן הקיבוץ. החברות סבלו יסורים קשים על כל דבר קטן שאבד. הלב התכווץ למראה שממונו של הבית שרק לפני ימים מספר שקקו בו חיים ערים של עדה חלוצית.

עם אור הבוקר נחפתי אל חברותי לדירה החדשה. ברחובות שררה דומית-מוות. אין כל שלטון בעיר. על הקירות התנוססו כרוזים, בין הכרוזים אחד מעוטר צלב הקרס. הלב זע וכאילו נצרב ברצפת-אש. חיש נפוצה השמועה בעיר, שהצבא הנאצי הנהו כחצי קילומטר מהעיר. באוויר נישאו יריות בודדות. במעון הקיבוץ רבתה בינתיים המלאכה. בתוך האורה חפרנו בור עמוק והטמנו בו את ספרייתנו, את הארכיון, את כל חוברותינו הסוציאליסטיות.

השכנים רגזו עלינו. דרשו מאתנו לשרוף את כל הספרים, כי נפל פחד הנאצים. הם דרשו מאתנו להעלות „קרבן עולה“ את ספרייתנו. קשה היה לנו להרגיעם, ונאלצנו לשרוף כמה חוברות ולהשקיט את רוחותיהם הנסערות.

כילינו מלאכתנו וחזרנו למעוננו החדש. ישבנו וחיינו. למה? האם לכליה זו שתבוא עלינו כחתף, ולאבדן היקר שביקר?...

כעבור שעה נשמעו יריות ברחובות. פלוגות-צבא נאצי נכנסו העירה עם טאנקים ומכונות יריה. רכב-ברזל זה הפיל את חתיתו על כל התושבים. רק קצין פולני אחד התייצב מולם וירה בהם ואח"כ ירה אל עצמו. הגברים השתדלו לא להיראות ברחובות פן „יקחום“ הגרמנים.

בקיבוץ המשכנו את חיינו כרגיל. עבדנו כולנו. התור ללחם היה ארוך ולא תמיד השגנוהו גם כאשר תורנו הגיע לקבלו. ובכל זאת לא רעבנו. בכלל לא סבלנו הרבה מהגרמנים, אבל בימים ספורים אלה שהיו בעיר שלט בה השוד הגלוי ובסתר. הם פרצו לחנויות רבות ובזזו את אשר חשק לבם. מפני הצבא הגרמני הוזה נודע, שביאליסטוק וכן כל החבל הזה יעברו לרשות הצבא הסוביטי ויחכו לו כולם בכליון עיניים — עשיר ועני.

השבוע השלישי למלחמה: העיר כולה חוגגת את כניסת הצבא האדום לשעריה. ואנחנו, קבוצת חברות מקיבוץ ביאליסטוק, עשינו את חשבוננו אנו, ואת חשבון תנועתנו הציונית, החלוצית. איך נגיע לארץ-ישראל? איך תיבנה ארץ-ישראל בהינתקה ממקורות העם היהודי, מפולין? חשבוננו היה עגום מאוד ורוחנו היתה נערכת מאוד, בשעה שהרחוב כולו געש משמחה וצהלה. צלילי ה„אינטרנציונל“ שנשמעו מכל פינה הגיעו גם אלי, למסדרון האפל, בו עבדתי עבודת-יומי ועוררו בי געגועים כמוסים. קשה היה לי לעמוד ולהמשיך בעבודתי. הצלילים כאילו קראוני למרחב, אך המשכתי בהרהורי הנוגים.

חלף שבוע אשר רוב התושבים חגגוהו כ„שבעת ימי המשתה“. אבל גם הדאגות לא אחרו לבוא ואת אשר יגורנו אנחנו, בא לנו: נתפרסמה פקודה שכל ההסתדרויות בעיר חייבות להירשם אצל השלטונות.

בקיבוץ חשבנו שיש לטכס עצה עם חברי המפלגה. בישיבת חברי המפלגה הוחלט שעלינו להיות לויאליים כלפי השלטון הכובש. השתעשעו בתקוה שמא זה יציל אתם!

אחד החברים אפילו הסכים לייצג גם אותנו ולספח את הקיבוץ למפלגה. אחרי הביקור הרשמי של חברי המפלגה אצל השלטונות הוברר לנו, שלא תצמח טובה מסיפוח זה. החלטנו להיות אמיצות ולהתייצב בעצמנו לפני השלטונות ולהודיע ברורות שהננו קולקטיב של פועלים המתקיים על עבודתו והשוואף להגיע לארץ-ישראל. אני ועוד חברה אחת לקחנו את השליחות הזאת על עצמנו. התור ארוך. רבים רבים העומדים כאן ומחכים לגזר-דינם. לבי הלם בחזקה, האדע לבטא את צדקת דרכנו וקיומנו בפני בא-כוח השלטון? הכל תוסס בתוכי. בפעם השבעים ושבע אני משננת לעצמי את הנימוקים „הצודקים“: „קולקטיב של פועלים יהודים המתקיים מעבודתו — השואף להגיע לא“י“. אבל איד יתקבלו דברי? הירעד קולי? והנה בראש מורד ובעיניים עצובות נפגש מבטי בחבר, אשר זה עתה קיבל את התשובה שהמפלגה, אליה גם אני משתייכת, תפוזר. הוא גם נדרש מהשלטונות להודיע לחבריו שברפובליקה הסוביטית קיימת רק מפלגה אחת: המפלגה הקומוניסטית.

עומדות אנו מהודקות אחת לשניה, אני וחברתי, ומחרישות. ומחשבות וקטעי מחשבות חולפות במהירות הבזק במוחי. שביב תקוה עוד מתנוצץ אי-שם בחובי. בפיך ברכים ובלב פועם נכנסנו לחדר הקומיסאר.

אנשי הצבא האדום קיבלו בלבביות כל אדם, וחשבנו שגם כאן ניפגש בסבר פנים יפות. סמכנו גם על זה, שהננו שתי נערות צעירות ואולי נרכך את לב השליטים. אולם פני הקומיסר שקיבלנו היו רציניים, רשמיים, ללא חיוך קל על שפתי. צינה עברה בגופנו. מיד היכרנו שהוא יהודי. דיברתי רוסית ועברתי אחר-כך לדבר „מאמע-לשון“.

ואני מתחילה בסיפור המעשה: „קולקטיב פועלים חלוצים הכין את עצמו במשך שנים לא“י“, הוא מפסיקני: „קודם, כאשר שלט כאן משטר פאשיסטי היה לזה ערך, אבל עתה לשם מה זה נחוץ לכם?“

ואני ממשיכה: — „יש לנו גם יעוד סוציאליסטי במזרח הקרוב“ — והוא משעסני: „הרי אתם רק נציונליסטים — ואין לכם ענין בעמים אחרים“.

ואני שוב בשלי, והוא מנחמני: „בין כך נסגרו הגבולות — ואתן מנותקות“.

הוא מציע לנו לוותר ואני מפסיקה אותו ובחום אומרת: — „על העליה לא נוותר“ — ומגינה על אפשרותנו להתקיים בריפובליקה הסוביטית בתור קומונה עד בוא יום העליה לארץ.

אחרי שיחה ארוכה שאלני: „איך תתקיימו?“ — עניתי שלעבודה נדאג בעצמנו. הגנו פועלים — אנו רוצים רק שלא יפזרו אותנו“. הקומיסאר התבונן בנו ארוכות והוסיף: „טוב, אנחנו נתעניין בכם“.

רווח ללבנו. משולהבות יצאנו מחדרו והבשורה בפנינו: ממשיכים לחיות. למרות הארכה שקיבלנו, חששנו מאוד שבאחד הימים יופיע בביתנו קומיסאר, אשר עינו תהיה פקוחה עלינו. לכן התחלנו לאט לאט להתכונן למשטר חיים שחציו גלוי וחציו במחתרת. החלטנו כולנו פה אחד להיות גלויים בדבר אחד יסודי והוא: פנינו מועדות לא"י. חיינו כאן הם רק מעבר לחיי קומונה בארץ. אבל ידענו גם שבהרבה דברים נהיה נאלצים לחיות כ„אנוסים“. המשכנו בדיבורנו העברי. עבר שבוע ואיש לא בא אלינו. חשבנו כבר שנשכחנו מלב הפקיד הממונה עלינו.

בינתיים התחילו להתקבץ החברים מפיווריהם השונים. אנחנו חשבנו שהם ניספו בתלאות הדרכים והם חשבו שתלאות הזמן פגעו גם בנו — והנה מצאו בית חם ומסודר, קיבוץ אשר המשיך את חייו למרות הכל. והשמחה היתה רבה. גם מסיבה סידרנו לכבוד שובם והרגשת החברות היתה: טוב עשינו שלא עזבנו את המקום וידענו לעמוד במערכה זו.

ליל שבת. עונג שבת. כל החברים התכנסו בחדר-האוכל ושירה עברית בוקעת בחלל האוויר. הכמיהה היהודית של דורות רבים מצאה את ביטויה בשירים אלה. והנה מופיע ה„פוליטרוק“ (מדריך פוליטי): ערב בחירות בעיר. הוא הסביר לנו שאנחנו צריכים להצביע בעד הסוביטים וכפועלים עלינו להיות נאמנים למשטר זה. דבריו עשו עלינו רושם. ראינו שהאיש נאמן לעצמו ולרעיונו. משום-מה הרגשנו גם קירבה אליו. ראינו בו לא רק פקיד בלבד. ביום הבחירות הופיעו בקיבוצנו שליחים וזירונו שגלך להצביע. רבים מחברינו הלכו לקלפי. אני נמנעתי.

פשטו שמועות שווילנה מצטרפת לליטא. התחילה תסיסה בינינו: אולי משם תבוא תשועתנו.

ביקר אותנו בחשאי גם חבר המרכז והוחלט לשלוח חבר לליטא, לברר את האפשרויות של העליה לארץ. כעבור זמן קצר נשלחה קבוצת חברים לוילנה, וגם אני בתוכם, אבל לרגל „סידורים“ שונים חזרתי שוב לביאליסטוק.

שלושה חדשים חי הקיבוץ בתנאי המשטר הסוביטי בביאליסטוק. הוא מילא תפקיד חשוב מאוד באיכסון אלפי אנשים: חברי „החלוץ“ והמפלגה. ביאליסטוק היתה על אם הדרך לגבי אלה שברחו מהאזור הגרמני לוילנה.

עצם קיומו של קיבוץ חלוצים באיזור הסוביטי היה חשוב למרות הקשיים המרובים שעמדו יום-יום על דרכו והיו למכשול להתפתחותו. במשך הזמן הוברר

שאין יכולת קיום לקיבוץ חלוצים, כחטיבה אידיאית, במשטר זה. בכל ערב נשלחה אלינו מורה, חברת המפלגה הקומוניסטית, אשר תפקידה היה ללמד לחברים את הקונסטיטוציה הסטאלינית. חסר היה לה הטאקט הדרוש לחיינו וזרות שפעה מעצם ישותה. התערבה בחיי הקיבוץ ואף בחיים האינטימיים שלו. קשה היה להמשיך בקיום הקיבוץ החלוצי, אבל גם קשה היה לעזוב את המקום, אשר נשמר במאמצים כה רבים ובשעות כה קשות וחיפשנו דרך. התעוררה שאלה של השארת גרעין חברים במקום, אשר ישמרו עוד על הגחלת החלוצית. אבל ידוע ידענו שעל גרעין זה של חברים פעילים מרחף תמיד חשד השלטונות והם לא יתנו להם הרבה זמן לפעול. את החברים הפחות ערים קשה להשאיר בידי התעמלנים הסובייטיים.

ונחרץ המשפט: אנו עוברים לוויילנה. היה זה לנו גורדין חמור מאוד — אם כי בעצמנו בחרנו בו. חיסלנו את קיבוץ ביאליסטוק. מכרנו את החפצים וכל מה שהיה בידינו למכור והכסף עבר לקופת התנועה, אשר שימשה אז סעד עיקרי לחברים בהברחת הגבולות.

על גבול רומניה

הוטל עלי לעבור את הגבול יחד עם עוד חבר מ„החלוץ“ מגרמניה. היה בוקר בהיר וניבא טובות. אני עם בן-זוגי, העלם בן השמונה-עשרה, גבה הקומה, מתהלכים ברחובות קולומיה. עיניים רכות לו, לעלם הזה, אך חזק הוא ברוחו; הוא מוכן להרפתקאות הדרך. בהתהלכנו ברחובות העיר סיפר לי על הוריו שנעלמו בימי המלחמה ואינו יודע איפה וכיצד לחפשם. ועתה הולך הוא לחפש דרך לארץ-ישראל. ואני סיפרתי לו על אמי ששלושה מבניה הם בצרפת מזמן פרוץ המלחמה, ועתה מתלקחת שם המלחמה בכל עווה. ואני, אשר כשנתיים לא הייתי אצלה וחיכתה לי בכליון-עיניים, באתי אליה רק לשלושה ימים. השארתיה בכאבה וצערה ונמלטתי מהר לכאן שמה אאחר את ההודמנות לעבור את הגבול. אגב שיחה הרגשתי שאין הוא מבין את שפת היידיש שלי, וכן גם לא הבינותי את הגרמנית שלו.

היינו שקטים למראית עין, אולם הלב פרפר והלם בחוקה. הנצליח? אין אתנו כל חבילות. השארנון בעלייתו של חבר אחד אשר לקח על עצמו תפקיד קשה ואחראי זה — לפגוש את החברים הנוהרים לדרום. על עליית ביתו התגלגלו חבילות בגדים של חברים שקדמו לנו, של אלה שהצליחו לעבור את הגבול ושל אלה אשר לא הצליחו ונפלו קרבן לשאיפתם לארץ-ישראל. על מגרש המכוניות עמדו הרבה אנשים וחיכו לאוטובוס. אני ובן-זוגי והחברה „המקשרת“ הסתובבו על המגרש כזרים אחד לשני. במרחק מה מאתנו התהלך הלוך וחזור בחור בעל משקפיים ובלורית בהירה ורמו אלינו מדי פעם, רמיזות בעיניו, כמאמץ ומעודד. התאספו בינתיים עשרות אנשים מחכים לאוטובוס שאיחר לבוא. רב היה

הדוחק סביבו. הוא לא יכול היה לקלוט את כל אלה שרצו לנסוע. רבים נשארו בחוץ ושלחו מבטי תחנונים אל המאושרים שישבו פנימה, שיקבלו אותם אל האוטובוס.

אולם דווקא אנחנו שלוש־תנו, הזרים איש לרעהו למראית־עין, נדחקנו ונכנסנו בין הראשונים, בכוח הרצון שפעם בליבותינו, בכוח רצון החיים והתקומה. ענני סתיו, כיסו את השמים. גשם טפטף ודפק על חלון האוטו. שמחנו לסגריר. מזג האוויר כאילו הוסיף תקוה שעבור נעבור את הגבול בשלום. „המקשרת” רמזה לנו שהגענו למקום: הורודנקו, עיירה אוקראינית הרחוקה עשרה קילומטר מהגבול הרומני.

החשיך הערב. ירדנו מהאוטו ורגלינו בוססו בבוץ של העיירה. „המקשרת” הפגישה אותנו עם חבר שחיה לנו לקבל את פנינו ולמסור לנו את הסימנים המותנים ועם נער איכרים אחד: הוא יוביל אותנו עד הגבול. החבר שפגשנו הסביר לנו על רגל אחת סימני הגבול היכן הם וכיצד להכירם ומיד שמנו לדרך פעמינו. נער האיכרים הקטן, הוריו, צועד כמה צעדים לפנינו ואנחנו הולכים אחריו בוססים בבוץ — כשני סילואטים בהשכת הליל. עברנו בשלום את הרחוב וכשמדנו מאחורי העיר נרגענו במקצת, באשר לא נפגשו לנו אנשים בדרכנו. המשכנו ללכת מתוך אימוץ הכוחות והיינו מתחלחלים בהגיע לאזנינו רשרוש חשוד.

רטובים מבוץ ומיוזעים מהליכה מהירה אחרי המוביל, הגענו לכפר, כשבעה קילומטר מהעיירה.

לאמיתו של דבר עברנו את הדרך בשעה קצרה, אלא שלנו נדמה היה שהלכנו שעות רבות.

בכפר שררה דומיה. התגנבנו אל מאחורי הרפתות. כל רשרוש קל הרעידנו. חצינו את הנחל הקטן הזורם מאחורי הכפר והרגשנו את עצמנו בטוחים מפגישה בלתי רצויה בכפר. המשכנו את הדרך הלאה.

בן־זוגי לא הבין את שפת ה„מוביל” ואני מוכרח הייתי להסביר לו חרש, מה עליו לעשות.

בנעליים רטובות, מלאות מים מימי הנחל שחצינו, המשכנו את דרך העקלקלות עד לגבול. עברנו גבעות ובקעות חרושות. הבוץ נדבק אל הנעליים עד שקשה היה לשאתם. הגשם ירד ללא הפוגות הוסיף משקל לבגדים שנרטבו על גופנו. האפלה היתה דחוסה. במרחק צעדים מאתנו לא הבחנתי בצל ההולך לפנינו. אולם יש לאזור כוח וללכת הלאה־הלאה. טיפות גשם מהולות בזיעה נוטפות מהפנים, מהשערות. וכמה טוב כשהמוביל עמד רגע ובדק את הדרך. נשמנו אז אוויר לרווחה.

פתאום עמד המוביל והזהירני: כאן מקום הסכנה, הגבול. נאלצתי לחזור ולמסור את הדבר בלחש ובשפה מובנת לו לבן־זוגי. כל רשרוש קל וכל הברה נשמעו היטב בדממת הליל האפל. המשכנו אט־אט את הדרך ונדמה היה: עוברות שנים, חולפים יובלות.

המוביל התעכב רגע והודיענו שעברנו את הגבול והננו נמצאים על אדמת רומניה. דרשתי שיסביר לי: היכן הם סימני הגבול? הצביע על העמודים

הקטנים — סימני הגבול הרוסי (פולין לשעבר) ועמודי הגבול הרומני. נאלצתי להאמין לו. בחשכת הליל לא יכולתי להבחין באותיות הכתובות על גבי העמודים. נפרדתי בשמחה מנער־איכרים זה שהובילנו עד כה. לחצתי את ידו ואמרתי לו שמעשהו נעלה וששכרו גדול מהשכר הכספי שהוא מקבל. הוא נעלם מיד מעינינו.

נשארונו לבדנו באפלה האופפת אותנו, בסביבה זרה, בלתי ידועה לנו. הסברתי לבן־זוגי את כיוון הדרך כפי שהבינותי מדברי המוביל. והוא אמנם ניסה להתווכח אתי וטען שצריך ללכת „גראדע“ (ישר), אך אני לא הבינותי את פירוש המלה „גראדע“ והסברתי לו בשקט ובהתרגשות עצורה, שעלינו ללכת ימינה. בן־זוגי עמד על כך שצריך ללכת שמאלה (ויתכן שבאמת צדק) אולם המשכנו ללכת ימינה. ושוב צעדנו בדרך נפתלת גבעות ועמקים ולפעמים היינו מתגלגלים מפסגות וגבעות לעמקים. מכוסיי־בוץ הלכנו הלאה. עוד מעט ואפסו הכוחות — וזכר אין לאותו כפר שהובטח לנו ע"י המוביל. אורנו כוח והמשכנו ללכת עד שנצנצו לעינינו אורות, סימן לישוב בני־אדם... האם ללכת לכיוון האור? האין זה מסוכן בשבילנו? האם אין זה משמר הגבול?

הכריע הרצון הכביר להגיע למקום יבש ולנוח, יקרה אשר יקרה. התקרבונו לכפר: הבהבו לעינינו אורות מבעד לחלונות של בתים ונשמעה נביחת כלבים. כפר ממש. הלב רעד, האם זהו הכפר המובטח?

מה גדלה אכזבתנו כשפגשנו בדרך איכר אוקראיני ששאל לחפצנו. הסברתי לו שאנו הולכים מקולומיה להורודנקה, תעינו מן הדרך ועתה הננו רוצים ללכת העירה. הגוי האוקראיני התרגו ואמר: אם נמצא אדם זר בכפר, חייבים למסרו לידי המיליציה. נאלצנו ללכת אחריי. נדברתי עם בן־זוגי בדרך מה תשובות נענה לכשנישאל למעשינו. החלטנו לטעון טענה אחת: תעינו בדרך.

בבית המיליציה, בית „פריץ“ פולני לשעבר, ראינו את עצמנו והננו מכוסים בוץ מכף רגל ועד ראש. התביישנו ופנינו הסמיקו, אך העיניים הטובות של ה„פוליטרוק“ (המדריך הפוליטי בכפר) שהביטו בחמלה עלינו הפיגו את חששותינו. את החבר בדקו אם אין עמו נשק. לבדוק אותי באה אשה אוקראינית, אשר זה עתה העירוה משנתה לשם מילוי תפקידה זה. ואמנם, רוחה היתה טובה עליה. היא הכינה בשבילנו ארוחה טובה. אכלנו בתיאבון רב והתחממנו עם שתיית החלב החם שהוגש לנו. הסברתי ל„פוליטרוק“ ולכל המסובים, שברחנו מהמלחמה ועתה אנו מחפשים את הורינו ועבודה לקיומנו והנה קרה מה שקרה ותעינו בדרך. מעיני ה„פוליטרוק“ התמימות והטובות ניכר היה שהוא מאמין לדברי והתביישתי על שאני מסובבת אותו בכחש.

עינינו נסגרו מרוב עייפות. הגויה האוקראינית הטובה הביאה לנו כד ושמיכה, השכיבה אותנו על ספות רכות הסירה מעלינו את הבגדים הרטובים וייבשה אותם על יד התנור — אגב נענוע חמלה בראשה עלינו, המסכנים. במשך הלילה נכנסה כמה פעמים לחדרנו לראות אם אנו מכוסים היטב...

עיני היו סגורות אך השינה נדדה מהן. כל מה שעבר עלינו בערב זה רחף נגד עיני: ההליכה, הגבול והנה כה קרובים היינו לאושר: אדמת רומניה המבטיחה לנו אפשרות עליה לארץ. ועתה האושר חמק מאתנו ואולי לעולמים...

בבוקר השכם, לאחר פת שחרית שהובאה לנו ע"י האוקראינית הטובה, הובילנו אל משטרת הגבול בכפר הסמוך. יום בהיר היה. הגשם נפסק, אולם הדרך היתה עוד קשה — בוץ רב, אך מהו לעומת הבוץ שבוססנו בו הלילה? — הולכים אנו בשביל דרוך.

הכניסונו ללשכה: הקצינים פגשונו בחיור, אך באי-אמון ל„פזמון“ שלי. מסרו אותי למשמר צבאי שוביל אותנו למשטרה — להורדנקה, העיירה אליה הגענו אמש.

עברו ארבעה ימים אשר היו בעיני כשנים, למרות יחס האהדה אלי מצד השלטונות, אל האשה היחידה בבית הסוהר. ביום החמישי למאסרי הביאוני אל אולם מקושט יפה. על רצפתו היו פרושים מרבדים נאים — בית של „סטארוסטה“ פולני בעבר: בפניה שכב המפקד ושני פקידים ע"י השולחן. האטמוספירה בחדר היתה לבבית ביותר והם דיברו ביניהם והצטחקו. רעד של שמחה ופחד תקף אותי. חשבתי: סוף סוף יובהר מצבי...

השניים חקרו אותי חקור היטב: כיצד זה תעית בדרך באופן כל כך משונה ומזור? מדי פעם העיפו עין על מפת הגליל, ברצונם להבין מה היתה מטרת דרכי זו. טענתי שגם לי לא מובן הדבר. תבעו ממני הודיה, שאמנם, רצייתי לעבור את הגבול ולברוח לרומניה: לא הודיתי ועמדתי על שלי: תעיתי מני דרך. לאחר חקירה מדוקדקת החליטו לשחררנו. נדמה לי שעניי העלם הטובות והרכות שהפיקו טוב לב ותמימות השפיעו לא במעט על החוקרים.

קיבלנו כרטיסי-רשיון לגור בעיירה זו. שבועות רבים אחר-כך טולטלתי מעיר לעיר ומעיירה לעיירה. הוטל עלי להיפגש עם חברי „החלוצ“ המוכנים לצאת לוויילנה ולכנס אותם למטרה זו. הפעולה התנהלה כמובן באופן בלתי ליגאלי ומתוך סכנה מתמדת שהדבר יתגלה לשלטונות. יצאתי עם השיירה האחרונה לוויילנה (18 איש) ועברנו את הגבול בשלום.

העברת גבול זו לא היתה כרוכה בסכנות כמו העברת הגבול הרומני. בוויילנה נפגשו עשרות חברים ומאות חברי תנועתנו בפולין. מכאן רמזה לנו התקוה להגיע סוף-סוף לארץ-ישראל ואמנם תקותנו נתקיימה.

„מבפנים“, גבעת-חיים, מאי 1941

יהודה הלמן: בשליחות אל קיבוץ תל-חי בביאליסטוק

ככל שהלכו וקרבו הימים הטראגיים של ימי ספטמבר 1939 כן הלכה וגמלה ההכרעה במרכז „החלוצ“ שיש להמשיך ולקיים את קיבוצי ההכשרה, כפי שקצב המאורעות יאפשר זאת.

חברי מרכז „החלוצ“ ושליחי הארץ שהוזעקו לווארשה לשם התייעצות יצאו — לאחר שנפלה ההחלטה — למסע ביקורים בקיבוצי ההכשרה להעמיד את החברים במקומות על הצורך להיערך להתארגן ולעמוד בכל התהפוכות הצפויות לבוא. הידיעות שהגיעו מהמקומות למרכז העידו שהתחילה יציאה של חברים אשר

נקראו לדגל. הדלדול בכוחות-אדם לא ערער בכל זאת את אמונת הנשאים כי ניתן לקיים את הקיבוצים גם בתנאים החדשים. השליחים וחברי המרכז שנקבעו לבקר יצאו מחוזקים בדעתם, כי ההכרעה תתקבל תוך הבנה והודהות החברים.

הנסיעה ברכבת-הלילה מווארשה לביאליסטוק הגבירה את המתחים והפתחים. מודעות ענק הכריזו על מצב הירום וסידורי האפלה. לאורך התחנות בדרך צבאו אנשים בהולים שמיהרו לחזור למשפחותיהם. קרונות גדושים מגוייסים, שמשום-מה הריעו לנצחון, דחקו באזרחים לפנות להם מקומות-ישיבה. ניסו להעלות את המוראל בהבטיחם כי „נצחון פולין מובטח“.

ביאליסטוק. תחנת הרכבת. למראה התכונה הצבאית בתחנה נמוג כל הספק לאשר עלול לקרות. מהתחנה לדירת הקיבוץ — מהלך שעה קלה. הופעת שליח המרכז באפלולית החדר הצר (עקב תרגיל האפלה) לא הפתיעה. היו בטוחים בבואו. אך טבעי הוא שבשעה כזו יתהדקו הקשרים. מיד התכנסו לשיחה ול„הערכת מצב“. מסתבר שמספר חברים נקראו כבר להתייצב בתחנות האיסוף של יחידותיהם. חברים אחרים החליטו על דעת עצמם לחזור לבתיהם ומשפחותיהם. באותו ערב חשוך ומעורפל לא ניכרו בין המתכנסים שום סימני „בהלת הרחוב“. החברים היו נחושים בדעתם שיש לקיים את הקיבוץ ולא לפזרו. עוד לפני בואו של חבר המרכז נקבעו הסדריי-חירום מיוחדים: הכינו מלאי-חירום, נקבעה תכנית לאיוש בעלי התפקידים ע"י חברות, ואסתר לב נקבעה כמוכרת הקיבוץ. באותו מעמד נתבע המרכז להוסיף מספר חברים לקיבוץ; לבקש השתתפות כספית להגדלת מלאי החירום, ובעיקר — להתמיד בקשרים ובביקורים. תכניות שהיו „מבוססות על הערכה“ שגם אם תפרוץ מלחמה — ימשכו הקרבות ימים ושבעות. השיחה הפליגה לשעות המאוחרות של הלילה. למרות הכל נשמעו הדוברים אופטימיים. אופטימיות לגבי עמידתו של הקיבוץ, אופטימיות לגבי אפשרויות העליה לארץ, ואמונה שצבא גרמניה ייעצר על סף הפלישה, אם וכאשר תבוא. שליחות שבאה על סיפוקה.

✧

הביקור הבא כבר לא הגיע ליעדו. לא חלפו ימים רבים וצבאות גרמניה פשטו על אדמת פולין. יום-יום בישר כיבושים חדשים: ערי זאגלמביה נכבשו, לדודי נכבשה, המוני פליטים נפוצו על פני דרכי פולין המפוצצות ומופגזות ואתם ובתוכם — הצבא הפולני הניגף והנסוג. הקשר הישיר עם קיבוצי ההכשרה בערי מערב פולין — נותק. ידיעות קטועות הגיעו לווארשה על פינויים של הקיבוצים ויציאת החברים לעבר החבלים המזרחיים של המדינה. ההערכה החדשה טרם צפתה את ההתמוטטות הקרובה. היה יסוד לחשוב שהצבא הפולני יצליח לייצב קו-הגנה חדש שיתבסס לאורך הנהר בוג. בהתחשב עם זה הוחלט שעל חברי המרכז והשליחים להתפור על פני הקיבוצים בערי המזרח, ולהקים — כל אחד בתחומו, „המחוז הקיבוצי שלו“ — מרכז עצמאי לפעילות תנועתית וזאת למקרה שיחול ניתוק בין מחוז ומחוז.

בליל ה-5 בספטמבר 1939 נמצא יצחק צוקרמן בתחנת הרכבת המרכזית

של וארשה ואתו אף אני. יצחק מצויד ברשיון מיוחד מטעם הממשל להגנה אזרחית המאפשר לו יציאה ונסיעה בכל הקווים ופעולות עזרה. צפינו לרכבת היוצאת שתביא אותו לביאליסטוק ואותי לוויילנה. היתה זו צפיית שוא ותקוה אבודה. באותו לילה הופצצה תחנת הרכבת. כל דרכי התחבורה של פולין היו כבר או הרוסות ומפוצצות. הרכבות לא יצאו. אנדרלמוסיה מוחצת שררה בכל. חזרנו מאוכזבים מהנסיון של הרגע האחרון.

★

השליחות הבאה לקיבוץ — תל-חי שבביאליסטוק בוצעה במסיבות החדשות שנוצרו לאחר שיכוך הקרבות על אדמת פולין וחלוקת המדינה בין שתי המעצמות — גרמניה וברית-המועצות.

בשטחי הכיבוש הסוביטי התרכזו מחנה חלוצי גדול אשר ביקש דרכי קשר ומגע עם חברי מרכז „החלוץ” שהוקם מחדש במחתרת אי-שם ולפי השמועות (נכונות בשעתן) התבסס בקובל. עם המחנה הזה נמנו חברים רבים יוצאי קיבוצי ההכשרה — בנדין, גרוכוב, קילץ, צ'נסטוחוב ואחרים שבתום מסע-נדודיהם נתקעו בשטחים שנמסרו לשלטון הסוביטי. על אף יחסו העויין של המשטר הסוביטי לציונות, לארגוניה, מוסדותיה ודפוסייה, וצווי הפירוק שנגזר עליהם — המשיכו קיבוצי ההכשרה להתקיים במספר ערים: קובל, באראנוביץ', לוצק, פינסק, רובנה, ביאליסטוק. קיבוצי הכשרה אלה שימשו מרכזי-משיכה „לחלוצים הנוודים” והתחילו להתרכז בהם חברי הכשרה שונים ואף חברים מסניפי „החלוץ”. עד מהרה הפכו לריכוזי חלוצים. גילויי הלויא-ליות מצד השלטונות הסוביטיים כלפי האוכלוסיה החדשה בשבועות הראשונים להתבססותה בשטח, זרעו אשליה שהשלטונות יכירו בקיומם של קיבוצים-חלוציים כגופים אוואנגארדיים מאורגנים למשימות עבודה בסובחוזים ובקולחוזים. המרכז המחתרתי שעד מהרה התפכח מהאידיליה המתוקה — החליט להעביר, במבצעי הברחה ופריצה, את המחנה החלוצי לעבר וילנה, שנספחה אותו זמן לליטא העצמאית ואשר ממנה היתה תקוה כי יפתחו שערי עליה ליגאליים לארץ.

הוטל על פעילי המחתרת לעבור בכל הערים והעיירות, „לאתר את החלוצים” במקומות ולהפנות אותם לעיר לידה, שם שכן „מטה ההברחה” ומשם — בשבילי הבריחה — לוויילנה. פעולה זו ריכזה צביה לובטקין, עד יום עובה את השטח הסוביטי וצאתה לווארשה ב-31 בדצמבר 1939.

★

במפת ביקורי נכללו ביאליסטוק ובריסק. התפקיד היה לעמוד על טיבם ו„יושרם” של החברים, מידת נכונותם לקבל עליהם את הסיכון בהברחת הגבול ולציידם בסיסמאות הגישה והמעבר למשכן מטה הבריחה בלידה. כמו-כן להבטיח גרעין קטן של חברים אשר יישאר במקום בכדי שיוכל לשמש כתובת ואכסניה לאלה שעתידיים עוד לבוא מנדודיהם לביאליסטוק.

המרכז גם ראה לנכון להציע את „השירות” לפעילי מפלגת פועלי-ציון צ. ס. בביאליסטוק ובבריסק שאף הם יצטרפו להולכים אל וילנה. הגעתי לביאליסטוק באוקטובר. העיר היתה כולה מקושטת בדגלים אדומים, כרוזת-תעמולה, ומודעות ענק שקראו את החושבים להצביע „במשאל העם” — שצריך היה להתקיים למחרת היום — למען צירופו של החבל לרפובליקה הסוביטית „רוסיה הלבנה”.

עקב ההפצות וההפגזות שפקדו את ביאליסטוק בשבוע הראשון למלחמה העתיק הקיבוץ את דירתו מרחוב ברוקובה 28, למועדון המפלגה בעיר. בפגישה המשותפת שטחו החברים את סיפורם של ימי החרדות שעברו עליהם בראשית המלחמה. לא פסחו על המבוכה שפקדה אותם בשאלת השאלות: היש טעם ותקוה להמשיך בדרך החלוצית. גם ההרגשה שכאילו הופקרו ע"י תנועתם הוסיפה למבוכה. ומה גדלה שמחתם וסיפוקם בהיודע מטרת הביקור. לא נמצא אחד שהביע הסתייגות וסירוב. תוך כדי שיחה נמסר על קבוצת החברים שיצאו על דעת עצמם לחפש להם מעבר-גבול כל-שהוא ואין יודע היכן הם נתקעו ומה עלה בגורלם. כן סופר על האינצידנט שפרץ בין חברי הקיבוץ ו„המעבידים החדשים” שלהם בתחנת הרכבת בוויכוח על תנאי העבודה בהעמסת הקרונות. פקידי הרשות הסוביטית האשימו את החברים במעשה סבוטאו' במפעל סוביטי ואיימו במאסרם. בעקבות האינצידנט התייצבה משלחת מטעם הקיבוץ, בראשה של אסתר לב, מזכירת הקיבוץ, אשר הצליחה לטשטש את „הניגוד” ו„לשכח את המתם”. בסופו של אותו ביקור ארגנו קבוצות היציאה לוויילנה ונקבעו המועדים.

*

ממעונו של הקיבוץ עשיתי דרכי לביתו של כמילניק, מנהיגה המוכר והמקובל של מפלגת פועלי-ציון צ. ס. בביאליסטוק. שעה ארוכה נמשכה השיחה. האוין בקשב-רב, הרהר, והרבה לתהרר. לא השתכנע — דחה את העזרה המוצעת: „קינד מיינס! איך האב שוין דורכגעמאכט אין מיין לעבן דריי וועלט-מלחמות כ'קאן שוין מער ניט! זאל זיין ווי ס'וועט זיין!” דיבר בזכות היציאה של החלוצים. „הם נחוצים לארץ” — סיים. אן, לא ידעתי אם להצדיק אותו או לא. נדמה לי שלימדתי זכות עלי, ולא ידעתי מה רעה ומרה היתה הבחירה.

בגורלם של פעילי המפלגה בבריסק עלה אחרת. היה עלי לאתר את כתובתם של שני הפעילים: זיסקינד מינקובסקי ושלום שווארץ — אף הם מזכרים וידועים לציבוריות הציונית-פועלית בבריסק בזכות פעילותם במפלגה ובאגודות המקצועיות של המפלגה.

נגשתי לביתו של ז. מינקובסקי. דפקתי על הדלת. לקראתי יצאה אשתו, דבורה, ובישרה לי בקול חנוק כי בזה הלילה נאסר בעלה ע"י הנ. ק. וו. ד. הוא וחברו שווארץ. רמזה לי למהר ולהסתלק מהבית, מהעיר, ולוותר על חפצי לאתר חלוצים.

בסופו של דבר היתה זו שליחות עצובה.

לאחר צאת החברים מקיבוץ תל-חי בביאליסטוק לוויילנה המשיכה דירת הקיבוץ לשמש „מטה-פעולה“ לחברים מארגני הבריחה מהצד הגרמני לשטח הסובייטי ולהעברת הפעילים אל וארשה החלוצית הסגורה והכלואה בין חומות הבדידות והניתוק, עד ה־21 ביוני יום פרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה. לאותו מועד נפתח פרק חדש בתולדות קיבוץ תל-חי בביאליסטוק, פרק-חיים וקרוב עד המרד ובמרד הגיטו בביאליסטוק.

גבת, מאי 1978

יהודה מנור (מנקוטה): קיבוץ תל-חי בנדודיו

בפרוץ המלחמה הייתי בהכשרה בביאליסטוק. כאשר התחלנו להרגיש בסכנות המתקרבות והגרמנים עומדים לכבוש את העיר — החלטנו לנוע מזרחה. אלפי גברים מתושבי העיר עזבו אותה בכדי לא ליפול בידי הגרמנים. השלטונות הפולניים עצמם יעצו לכל אלה שלא גויסו לצבא לברוח לשטחי המדינה במזרח.

אספת הקיבוץ החליטה על יציאת הגברים. אליהם הצטרפו גם מספר בנות שלא רצו לראות את פני הגרמנים. רוב הבנות נשארו. היה ברור שיש להחזיק מעמד עד כמה שאפשר.

בהגיע אלינו הידיעות, שחברי מרכז „החלוצי“ וכן חברי קיבוצי-הכשרה מתרכזים בקובל, שמנו גם אנו פנינו לשם.

יצאנו לפנות ערב. התחלקנו לשתי קבוצות והתחלנו ללכת ברגל. בלילה הראשון הלכנו עד 4—5 בבוקר ועברנו כ־50 ק"מ. החלטנו שהבחורות עולות לרכבת מכיוון שחשבנו, כי יהיה להן קשה לנוע ברגל מרחקים ארוכים. אני הצטרפתי אליהן בתור רכז הקבוצה.

אלה שעשו דרכם ברגל הגיעו לקובל כעבור 3 ימים ואלה שנסעו ברכבת — רק כעבור 10 ימים. בגלל ההפצצות עשינו דרכנו סחור-סחור עד שהגענו לשם. בקובל באנו בקשרים עם חברי מרכז „החלוצי“ ונהגנו לפי ההוראות שקיבלנו מהם.

לא ארכו הימים וראינו לפנינו את החיילים הרוסים באים ממזרח. קובל נכבשה ע"י הצבא האדום ועברה לשלטון הסובייטי.

נוצר מצב חדש. שמועה מהלכת, כי וילנה עוברת לרשות המדינה הליטאית וזו לא תהא קשורה לא לרוסיה ולא לגרמניה — היא תהיה „חופשית“. ועלתה ההצעה לנוע בכיוון לוויילנה, משם יש פתח תקוה להמשיך הלאה; משם אולי תהיה עליה.

לגבי חברי קיבוץ תל-חי היתה ההכרעה אחרת. מכיוון שביאליסטוק עברה לידי הרוסים, חוזרים החברים לשם וממשיכים לקיים את הקיבוץ תחת המשטר הסובייטי. אף אני חזרתי.

בביאליסטוק מצאנו את הקיבוץ חי וקיים. התחלנו להתארגן מחדש והמשכנו

לחיות כמקודם. היינו בערך 50 חברים, וגרנו ברחוב קופיצקה 19 בחצרו של היהודי איזנשטאט. היו לנו שתי דירות — באחת — חדר-אוכל וחדר שינה ובדירה השניה — שני חדרי שינה.

הבחורים עבדו בעיקר בחטיבת-עצים. זו היתה עבודה מכניסה והשתכרו טוב. המשכנו גם לעבוד במנסרה ובחנויות פרטיות. הבחורות עבדו גם בשירות בית.

באחד הימים, בחפשונו עבודה, הוזמנו לעבודה ממשלתית בטעינת עצים ברכבת, באחת העיירות הנידחות בסביבת ביאליסטוק. יצאנו לשם 15 חברים אולם העבודה לא יצאה אל הפועל. חזרנו כלעומת שבאנו. ביטלנו יום-עבודה של 15 איש.

אני ואסתר לב הלכנו לעיריה וביקשנו תשלום עבור 15 חברים שבטלו מעבודה. דרישתנו זו הפתיעה את הפקידים. אנשי „הגוריספולקום“ (שלטונות העיר) הרימו קולם עלינו: „מה החוצפה הזאת שלכם שבאים לבקש כסף על לא-עבודה? — טענו שוב שהוזמנו על ידם לעבודה, העמדנו את עצמנו לרשותם, ולכן עליהם לשלם.“

והם באיזמים: „אנו יודעים מי אתם, ציונים, שוביניסטים נתחיל לדבר עמכם בצורה אחרת, כפי שאנו יודעים.“

המשכנו להסביר: „אנו חיים בקומונה מאורגנת, סוציאליסטים, נכון גם ציונים, ואתם צריכים להתייחס אלינו בכבוד.“

בכל זאת לא ניתן היה לשכנע אותם.

שלושה חדשים התקיים קיבוצנו באופן ליגאלי במשטר הסוביטי, אך הבינונו, כי לא יתנו לו להאריך ימים, לא יתנו לנו להמשיך בקיום הקיבוץ ובאספה הוחלט להתפרק, כולם עוברים לוויילנה והבית נשאר בצורה מוסווית כמרכז לתנועה במחתרת.

תהליך הפירוק נמשך. חלק מהחברים יצא מיד לוויילנה וחלק נסע הביתה להתכונן לעליה. חברים אחדים חולים, נשארו. לשם הסוואה הושבנו בדירה את הורי בתור משפחה פרטית. חברי הקיבוץ שנאלצו להישאר גרו ביחד עם המשפחה. בתקופות שונות התרכזו בדירה כ-12—20 איש.

לחברי תל-חי הצטרפו במשך הזמן גם חברים שבאו מווארשה, שלא יכלו להמשיך.

היו לנו בעיות על בעיות. לא היה מה לאכול ונאלצנו להתליט שכל אחד יחפש ויעבוד מכוח עצמו.

היתה לנו גם פריפריה בעיירות שבאזור ביאליסטוק וצריך היה לשמור על קשר עם חברי התנועה. אחרי הכיבוש הרוסי היו חברי „החלוץ“ מהעיירות — וביחוד חברי הקיבוץ שנסעו להתכונן לעליה ונשארו תקועים — באים להתעניין אם יש לנו קשר עם ארץ-ישראל ומה יהיה בעתיד. אחר-כך בית זה הפך להיות גם מרכז לבריהוק, מרכז להעברת חלוצים מווארשה לוויילנה. המשפחה שלי היתה הכתובת ואני בתוך המשפחה.

הורי לא היו תושבי ביאליסטוק מקודם, גרו בלודז' ונשארו שם גם בעת הכיבוש הגרמני. החלטתי להביאם לכאן. שלוש פעמים עברתי את הגבול,

חוץ סכנת נפשות, עד שהצלחתי להבריח אותם לשטח הרוסי. תלאות רבות עברו עלי בדרך וכמה פעמים נתקלתי בגרמנים. רק הודות לתושיה שלי ותחבולות שונות ניצלתי מידיהם. בינתיים למדתי להכיר את הגבול, דבר שהיה בו תועלת לתנועה בעתיד.

באותם הימים התחילו לחשוב על ריכוז חברי „החלוץ“ בוויילנה, כי היתה שמועה שמליטא תהיה אפשרות של עליה. מכיוון שהיכרתי טוב את הגבול בין גרמניה ורוסיה, הטילה עלי צביה לובטקין, שבאה לביאליסטוק, את התפקיד לעסוק בהעברת קבוצות מווארשה דרך ביאליסטוק, לידה בכיוון לוויילנה. כאשר התחלנו בהברחה עדיין היה קיים הקיבוץ. אבל גם אח"כ, לאחר פירוקו, כל הקבוצות שבאו מווארשה, עברו דרך הדירה שלנו. זה היה מקום הריכוז — אוכלים, נשארים ללון וממשיכים בדרך. היתה תנועה — באים והולכים.

הרבה מחברי הקבוצות שיצא לי להעביר בגבולות נשארו בחיים, הגיעו ארצה ונמצאים בקיבוצים או ביישובים אחרים. מדי פעם לפעם באו לביקור בביאליסטוק החברים הפעילים, חברי המרכז: אדק, דוב ברגר, רחל פוגלמן, יצחק צוקרמן, פרומקה ועוד.

בינואר 1940 נפסקה התנועה בכיוון לוויילנה. הגבול נסגר והיה מסוכן לעבור. הפסקנו בהעברת קבוצות מהשטח הגרמני. תפסו אותי כמה פעמים ונאלצנו להפסיק.

באפריל 1940 בא יצחק צוקרמן לביקור ובישיחה שאלנו את עצמנו — מה התכלית. המעבר לוויילנה נעשה קשה יותר ויותר. הממשל הסובייטי היה עושה קשיים לאנשים הבאים מביאליסטוק ובגלל חוסר תעודות לא השיגו עבודה.

יצחק צוקרמן הציע, שכל מי שמוכן לעבור לצד הגרמני ויש לו כוח לעבוד יוכל לבוא לגרוכוב או לצינסטוכוב ומשם לחפש דרך מעבר לצ'כיה והונגריה, ומי שחושב להישאר בביאליסטוק או בסביבה יצטייד באורך רוח, יעמוד בקשר עמנו וידע שצריך להישאר הרבה זמן.

למחרת אחרי ביקורו של יצחק צוקרמן נסעתי אתו לעיירה זארומב, שעל הגבול בכדי להעבירו לצד הגרמני, כי הוחלט במרכז שיצחק יעבוד בצד הגרמני. בערך 10 ימים חיכה יצחק בדירה סגורה. ב־20 באפריל עברתי אתו את הגבול והגענו לווארשה למחרת בבוקר. ב־28 באפריל 1940 חזרתי לביאליסטוק.

מהקבוצות שעברו דרך ביאליסטוק נשארו במקום ארבעה בחורים וארבע בחורות: שייקה אוקסנברג (נמצא בקולומביה), ברכה אשתי (בארץ), אברהם טרומר (בארץ), רבקה ליפסקי (לא נשארה בחיים) אסתר רושצ'קה (לא נשארה בחיים), צבי, חנה, ודבורה — לא ידוע מה עלה בגורלם.

החברים שנשארו בדירת הקיבוץ קיבלו את הצעת יצחק צוקרמן והחליטו לעבור לקיבוצים בשטח הגרמני. ארגנתי אותם בקבוצות של ארבעה ולימדתי אותם את פרטי הגבול ודרכי המעבר. קבוצה אחת עברה בהצלחה וקבוצה שניה נתפסה והחזירה לשטח הרוסי. זה היה ב־15 במאי 1940.

נשארתי בביאליסטוק. הנ.ק.וו.ד. התחיל לטפל בי. פעם לקחו אותי לחקירה והחזיקוני עד 2 בלילה. ידעו שהייתי פעיל בקיבוץ ודרשו ממני לגלות איפה חברי המרכז, איפה יצחק וצביה ואיפה הארכיון.

אנשי הנ.ק.וו.ד. עקבו ובלשו אחרי. כתבתי אז למשה'ל גובופרוצקי בוילנה: „הבית נשרף, אָל תתקשר עמי יותר“.

במאי 1941 גיסו אותי לצבא האדום. עלי לציין שלא היה לשלטונות הסובייטיים אמון רב ליוצאי מערב-בילורוסיה.

בתום המלחמה חזרתי לפולין. פניתי למרכז בלודז' ומיד גיסוני שוב לעסוק ב„בריחה“.

ב־1947 עליתי ארצה.

קרית-מוצקין, ינואר 1977

אריה גולדהאקר: מביאליסטוק, דרך הרי אוראל, לארץ

במסגרת הגיוס המיוחד להכשרה בשנת 1936 יצאתי להכשרה לקיבוץ ביאליסטוק. לאחר 3 שנות הכשרה נאשרתי לעליה ושבועיים לפני פרוץ המלחמה נסעתי הביתה להתכונן לעליה, ולפתע מצאתי את עצמי באש המלחמה. הדרכים לארץ-ישראל סגורות ואני מנותק מהתנועה ומהקיבוץ. נשארתי תקוע בעיירת לומז'ה שנכבשה ע"י הגרמנים ומסתתר. הכובשים שלחו אש בעיירה. ביתי עולה בלהבות ואני מכבה אותו....

ומה הלאה?

בהסכם על חלוקת פולין, זוכה לומז'ה לעבור לשלטון הרוסי. ביום האחרון של סוכות 1939 נכנס הצבא האדום לעיירה. מיד אמרתי לעצמי! „אין מקומי בעיירה, אם יאסרוני כציוני גמרתי עם ארץ-ישראל, אני מוכרח לחתור ולהגיע ארצה“.

היהודים התחילו לצאת ממסחוריהם. אוטו צבאי יוצא בכיוון לביאליסטוק ורבים עולים עליו. לקחתי את אחי הצעיר ועלינו אף אנו. כל הדרכים והגשרים היו מפוצצים ועד לביאליסטוק (85 ק"מ) נסענו 12 שעות. היתה זו דרך מלאת תחתים וגלגל שהתפוצץ באוטו לא היה אחר להחליפו. התגלגלנו בדרך מ־10 בבוקר עד כמעט חצות עד שהגענו למחוז חפצנו.

הרוסים שלטו בביאליסטוק כבר 3 שבועות. הלכתי לחפש את הקיבוץ ואת חברי.

בזמן המלחמה הקיבוץ עזב את דירתו הגדולה ועבר לגור במועדון מפלגת „פועלי-ציון“ ברחוב קופיצקה. במקום היו 35 איש. חלקם עובדים בעבודות שבהן עבדו מקודם. המוכירה היתה אסתר לב. הגובר זאב רוכמן. בבואי מצאתי את כולם בקולנוע.

חזרתי שנית ללומז'ה ויחד אתי היה זאב שנסע כדי להביא את חברתו

חיה. את הדרך לשם עשינו ברגל ובחזרה ניסינו לנסוע ברכבת שהיא כ-18 ק"מ מלומז'ה. מצאנו אלפים פליטים נדחקים ונדחפים לעלות ברכבת ובקושי נדחפנו דרך החלונות והגענו לביאליסטוק.

באתי לקיבוץ בליל שבת. שמעתי מסתורדים. הגיע מווארשה אחד בשם צוקרמן והתקיימה ישיבה. לאחר מכן נאמר לי שנוסעים לוויילנה, כי ליטא חופשית ומשם נוכל לעלות.

למחרת יצאתי לוויילנה. צריך היה למהר, כי נפוצו ידיעות שהגבול בין פולין הכבושה לבין ליטא עלול להיסגר. הייתי בקבוצה הראשונה מקיבוץ ביאליסטוק שהגיעה לוויילנה.

היו אלה הימים הראשונים לשלטון הליטאים בוויילנה. לא היה מה לאכול וצריך היה לעמוד בתור לקבל 1 ק"ג לחם. גם חברים מהקיבוץ נשלחו לעמוד בתור ולשם כך היו קמים ב-4 בבוקר.

„הגויים" שכעסו על התור ועל המחיר הגבוה לחם, התחילו בהפגנות ובהתפרעויות נגד המאפיות ונגד השלטון. המאפיות נסגרו ונשמעו צעקות: „Precz Rządem" — הלאה השלטון. באה המשטרה והתחילה להרביץ. חיש מהר השתנתה הסיסמא והתחלפה באחרת „Precz Żydami" (הלאה היהודים) והלכו לפרוץ חנויות. התחיל פוגרום שנמשך 4 שעות שבו היו מאוחדים פולנים וליטאים שהיכו ביחד היהודים.

מאחר והשלטונות הליטאים גילו אולת-יד או חוסר רצון לדיכוי המהומות התערב הצבא הרוסי, השליט סדר ושקט.

אני, ביחד עם עוד שני חברים שיצאנו באותו יום לחטוב עצים לא יכולנו לחזור הביתה ונשארנו ללון וגם משהו לאכול, אצל היהודי במקום עבודתנו. הבית היה במרכז העיר ויכולנו להיות עדים לכל המהומה. למחרת השכם חזרנו לקיבוץ. גודע לנו שהיה נסיון לפרוץ גם לבית הקיבוץ בסובוץ' 36, אך משנתקלו שם עם הרבה צעירים, ורקו כמה אבנים והסתלקו.

באותם הימים היו בקיבוץ כ-200 חברים, אך כל יום באו נוספים. כאשר וילנה עברה לידי הליטאים התרכזו בה לפי הערכה 30.000 — 40.000 פליטים: ליטאים, פולנים ויהודים. העיר לא יכלה לשאת במעמסה הזו והממשלה הליטאית החליטה לפזר את הפליטים בכל רחבי ליטא.

בקיבוץ היה ריכוז גדול של חלוצים מכל התנועות, גם מהנוער הציוני ומבית"ר. התרכזו שם, אולי, מעל ל-1000 איש ולא היו מקומות לינה לכולם. גם לא היה מה לאכול ורעבנו מאוד. בבוקר ובערב שתינו ציקוריה בצלחת עם פרוסת-לחם. בצהריים קבלנו קצת מרק. ארבעה אנשים היו מחכים בתור למקום ישיבה בחדר-האוכל.

לקיבוץ היתה מאפיה עצמית ובכל הודמנות של קבלת קמח אפו לחם לבד. ההיכרות עם בעלי המאפיות השונות עמדה לנו לפעמים בעת מצוקה והמוכיר קיבל לחם מהן. אבל לא פעם התנפלו עוברים ושבים על המוכיר בדרכו וניסו להוציא בכוח את הלחם מידי. לא פעם ספג מכות בדרכו זו.

הרעב הציק מאוד ויש להודות שלא תמיד עמד הכוח בפני הפיתוי „לסחוב" לחם מהמאפיה של הקיבוץ. כמוכן, שמעשה כזה היה מעורר פליאה ותדהמה.

והיו מקרים, שכאשר נתפס חבר בקלקלתו, לקחו ממנו את הלחם, הותרוהו ועברו על המעשה בשתיקה.

במצב זה שלחה לנו מפלגת „פועלי-ציון“ בליטא אוטו עם לחם ישן, מתפורר, אבל ניתן עוד ללעיסה. הוחלט לחלק את הלחם הזה באופן חופשי. נאמר לנו בקיבוץ שהלחם הוא צבאי... כל חבר קיבל כיכר לחם שהסתירו מתחת למזרון.

כשהוחלט על פיזור הפליטים, בא ראש המשטרה לקיבוץ וחתם על רשיונות נסיעה לחברי הקיבוץ. אני גשלתתי לעיר טאברייג, שבקרבת הגבול הגרמני. כעבור תקופה קצרה השתלטו הרוסים על כל ליטא. שמחנו ולא שמחנו — לא יכולנו להיות שלמים בשמחתנו משום שגשארנו תקועים ורחוקים מסיכוי של עליה.

לא ארכו הימים וניתנה הוראה לפרק את הקיבוצים. שני קומוניסטים, שבאו אלינו רשמו את כל הנכסים שלנו ולקחו את מקלט הרדיו. מעתה היינו נזקקים לקבלת רשיונות לחפץ כל שהוא שרצינו לרכוש לצרכינו. אני ועוד חבר, שנינו חייטים, נסענו לעבוד בחייטות בעיירה הקטנטונת שילל. כל יתר החברים נשארו בינתיים בטאברייג וגרו ביחד. אולם השלטונות המשיכו להתנכל בנו ובתואנה שלא רצויה ישיבתם של אזרחים ליד הגבול, אסרו עלינו את השארותנו בטאברייג. ארונו את חפצינו ועברנו לקלם.

בתחילה חולקנו בין משפחות. היתה לי הרגשה קשה לאכול לחם-חסד. כל ימי השבוע השתדלתי לאכול רק עם גמר ארוחתם של בני המשפחה. אולם ביום שישי אי-אפשר היה להתחמק ולא להסב עם כולם. גם בזמן ה„קידוש“, הייתי יושב בגלוי-ראש, כי לא היה לי כובע. אך בעל-הבית לאחר ה„קידוש“, כנראה מתוך רצון להודות עמי הוריד גם הוא את הכובע מראשו. הוקל לי, כאילו נגולה אבן מלבי.

לאחר שבוע ימים קיבלנו אכסניה בבית-מדרש ישן ששימש לנו למגורים, למטבח ולחדר-אוכל. היינו בבחינת פליטים.

לא רצינו לאכול לחם-חסד וביקשנו עבודה. יום אחד קראו לנו לסדר הציר בעלית-גג. בעבודה זו איבדתי את תעודת הזהות שלי הרוסית-ליטאית ולפי עצת המשטרה נסעתי לוויילנה לסדר לי תעודה אחרת.

הקיבוץ בוויילנה היה קיים עדיין בצורה כלשהיא. חלק מהחברים גרו בבתי פרטיים. בקיבוץ פגשתי את אסתר לב ואת נתן בליזובסקי. נתבקשתי להישאר במקום. נערתתי ונשארתי. תפרתי בגדים תמורת שכר-עבודה. מן המעילים שקיבלו החברים כפליטים תפרתי להם חולצות חמות. היה לי נוח בקיבוץ שבו מצאתי עבודה ומחסה.

כתוצאה מסכסוך בינינו עזבתי את ויילנה. נסעתי לשאבל והתחלתי לעבוד בבית חרושת לפשתן. הבאתי לשם את חברי זאב ורוכמן ואת חיה וארגנתי קבוצה של בני לומזיה שמנתה 6 חברים.

בפרוץ המלחמה בין הגרמנים והרוסים יצאנו לריגה. שרכנו דרכנו ברגל, באוטו, ברכבת ובטאנק עד שהגענו לשם. הקומסומולצים אספו את הפליטים

במקומות ריכוז מיוחדים לכל יסתובבו בעיר. לאחר ששהינו בריגה שני לילות פנינו לתחנת הרכבת בנסיון לברוח לרוסיה. היינו 7 איש ונעצרנו ע"י איש ג. ק. וו. ד. אולם כאשר הבחורות התחילו לברוח נתרכך ובעצמו עזר לנו לעלות על הרכבת שיצאה בכיוון לרוסיה. הוא פתח את דלת הקרון בכוח בפנתו ליושבי הקרון מבפנים: „האם רק לכם מותר לחיות ולאחרים לא!“ ואלינו אמר: „העיקר שתעברו את הגבול“.

האם היה יהודי?

הגענו לסאראטוב. שם התייחסו אלינו כמו לכל הפליטים הבאים. קיבלנו ארוחת צהריים ביחד עם כולם.

גם כאן נפגשנו עם אנשי ג.ק.וו.ד., אבל בנסיבות אחרות לגמרי. בעמדנו בתור בתחנת הרכבת נטפל אלינו אחד שעמד מאחורינו בטענה שאנו מדברים גרמנית והננו מרגלים. אשה, סגנית המנהל חשדה דווקא במלשין עצמו שהיה עובד רכבת דובר גרמנית. אותו אסרו ואותנו שחררו.

כך המשכנו לגדוד ברוסיה ועד הרי אוראל הגענו. עבדתי בכל עבודה שהשגתי ובכל אשר יכולתי. כך חייתי שם 6 שנים ובלבי ממשיך לטוות את חלומי על ארץ-ישראל.

לאחר המלחמה חזרתי לפולין. עברתי לגרמניה וביום 12.11.1947 הגעתי ביחד עם משפחתי למחוז חפצי, לארץ-ישראל.

אפק, פברואר 1978

ברונקה קליבנסקי: במחתרת — בגיטו ובצד הארי

ראשית דרכי בתנועה החלוצית — בשנת 1936.

עודני תלמידה בגמנסיה הפולנית, פרצו פרעות באותה שנה בעיר מולדתי גרודנה והתעורר בי רעיון הגאולה הציונית. הצטרפתי ל„החלוץ-הצעיר“. עממיותה של תנועה זו — היא שמשכה אותי אליה. הייתי פעילה בסניף המקומי ונשלחתי כנציגת הסניף לוועידת האיחוד בין „פרייהייט“ ו„החלוץ-הצעיר“ שהתקיימה בווארשה.

המלחמה מצאה אותי בבית הורי ובעת הכיבוש הגרמני הוכנסתי לגיטו, יחד עם כל יהודי גרודנה. לאחר פנייתו של מרדכי טננבוים עברתי לקיבוץ תל-חי בביאליסטוק. תחילה עסקתי בהדרכת הנוער ובפעילות מחתרתית בגיטו ולאחר מכן בצד הארי ועם הפארטיזנים בסביבות ביאליסטוק בשם יאדביגה שקיבל.

עברה עלי כל אימת השואה בגרודנה ובביאליסטוק וברצוני לצרף את חלקי למסכת העדויות של הימים ההם.

— — — טמה שניידרמן באה לביאליסטוק והביאה לשם קבוצה של 14 חברי התנועה מווילנה. הדבר היה בערך בתחילת ינואר 1942. הנסיעה מווילנה לביאליסטוק, שהשתייכה לאיזור „עצמאי“ הקשור עם פרוסיה המזרחית, היתה

כמוכן בלתי ליגאלית. לא היה פשוט לעבור גבול, אך הודות לעזרתו של הגרמני אנטון שמידט הצלחנו בהעברת החברים. זו היתה פעולת נועזת. טמזה היתה למעשה „המחפה“ לקבוצה, כי לה היו תעודות של פולניה, כביכול. מרדכי טננבוים לא בא בידה עם קבוצה זו. תחילה הגיע מווילנה לגרודנה ברכבת, בתעודות מזויפות של טאטארי — יוסף תמרוף וביקר בביתי שבגיטו ב', בו שכן גם הסניף של התנועה. בגיטו זה היו גני-פירות וקיבלנו את השמירה בהם. חברי התנועה התארגנו בקבוצה וגרו בדירה אחת, בכעין קומונה. קראנו לה „הקבוצה“. מאוחר יותר, באפריל, נשלח ראובצ'יק רוזנברג כמדריך לקבוצה וכאשר חזר לביאליסטוק בא במקומו הרשל רוזנטל מיאשינובקה ואחריו באה להדריך צפורה בירמן.

מרדכי בא לגרודנה בינואר 1942 וקשר קשרים עם חברי הקבוצה ועם חברי המפלגה בגיטו. מכאן המשיך לגיטו ביאליסטוק.

גיטו ב' הוסל בנובמבר 1942 וכל החברים שנשארו ברחו לגיטו א'. גיטו זה לא התחלל בבת אחת והמשיך בקיומו עד ראשית 1943. לפני כן נעשה נסיון לשלוח קבוצת חברים ליערות מארצ'ינקאנץ, אך הם נתפסו ע"י הגרמנים, ורק לייזר רייזנר, יהודי, הצליח להימלט ולהגיע לביאליסטוק. שמונה חברים, הצליחו לבוא מגרודנה לביאליסטוק בתעודות מזויפות.

בפברואר 1942 באה אלינו לגיטו ב' חזן שנשלחה מווילנה והסתדרה כנוצריה בצד הארי בגרודנה וסיפרה לנו על הקיבוץ בביאליסטוק. היא באה בשליחותו של מרדכי טננבוים ומסרה לי הזמנה לבוא לפגישת חברים לביאליסטוק. בחיפוייה של ב'לה נסעתי ברכבת ובתחבולה נכנסנו לגיטו. אז היכרתי לראשונה את הקיבוץ בביאליסטוק.

לקיבוץ היה בית ברחוב וונסקיה 13 ונקרא „ביקתה („חאטח“), בנין דו"קומתי בודד ומסביבו שטח ריק.

כן היה לקיבוץ חדר אחד נוסף בדירה ע"י שער הגיטו ברחוב יורוביצקה ובו גרו צבי מרסיק, בתיה ומרדכי. זו היתה היכרות ראשונה בינינו ואחרי שהייה קצרה חזרתי לגרודנה.

היה ברור שהמשימה החשובה ביותר באותה עת היא להקים תנועת נוער בגיטו. תפקיד זה הוטל על מרסיק. היתה כוונה, שאותו נוער שבא לעבוד בגינה — ממנו נארגן וניצור תנועה. בגינה יהיה מקום המפגש והצמיחה.

נסעתי לגרודנה מתוך כוונה לחזור בבוא המועד לביאליסטוק ולעבוד בארגון הסניף. חזרתי לביאליסטוק בחדש מארס. הרשל רוזנטל בא לגרודנה לקחתני לפגישת התנועה שצריכה היתה להתקיים במארס, והוטל עלינו לחזור בתחבולות שונות לגיטאות ולמחנות בעיירות: דומברובה, סוכובוליה ויאשינובקה, לבוא בקשרים עם חברינו ולהזמין לפגישה זו. הפגישה ארכה 3 ימים ואליה באו מווארשה פרומקה פלוטניצקה וטמה. בין החברים שבאו או מסוכובוליה היה ראובצ'יק רוזנברג.

עברנו מגרודנה לביאליסטוק דרך כל העיירות האלו ברגל, לפעמים בעגלה, ובכל מיני תחבולות הצלחנו לעבור את המשמרות ולחדור ולהיפגש עם חברינו מלפני המלחמה. היינו כיהודים בפנים וכ„אריים“ בחוץ.

מלאי רשמים מהביקור ומוזעזעים מהתנאים בהם היים היהודים, כשאתנו הבטחות על השתתפות בכינוס הגענו לביאליסטוק. כעת נשארתי במקום והתחלתי בעבודתי בגינת מרסיק. תפקידי היה להיפגש עם הנוער העובד בגינה, לשוחח עמו ולארגנו בסניף. עבדנו בגינה בהדרכת מומחים לגננות, בגידולים בחממות מתחת לחלונות, ב„אינספקטים“... מרסיק היה האחראי בפני מחלקת הגננות של ה„יודנראט“ שהוא עצמו עמד בראשה.

בחודש מאי ערכנו בסניף סמינר של שבועיים. לפי התכנית צריך היה להשתתף בו יצחק צוקרמן, אבל הוא לא בא.

ב־24 במארס, לאחר הכנס, יצא מרדכי טננבוים לווארשה. ביאליסטוק נהייתה מרכז למזרח-פולין לשעבר, כיוון שכל הדרכים עברו בה. העיר הפכה למרכז תנועתי שני בחשיבותו לאחר וארשה. פרומקה במסעותיה לקובל ולוהלין הגיעה פעמיים לביאליסטוק ובפעם האחרונה ביקרה באפריל 1942. היא וטמה נסעו לקובל לברר מה המצב ואולי גם להעביר חברים משם. מלבדן באו לביאליסטוק בלה חזן ולונקה קוז'ברודוקה.

הללו היו הקשריות הכשרוניות הבולטות ביותר. בכל שטח הכיבוש בפולין — לא היה קיים בשבילן גבול. טמה היתה מהמקשרות הראשונות שהגיעו מווילנה לווארשה ומסרה דו"ח על הטבח ב„פונאר“.

עד 24 במארס היה מרדכי בביאליסטוק והשקיע מאמצים רבים לעזרת התנועה בווארשה; קשר קשרים עם ה„יודנראט“ והשיג סכומי כסף שהועברו לידי התנועה בווארשה על-ידי לונקה, טמה ובלה. באחת הפעולות האלה של העברת מידע וכסף נתפסו לונקה ובלה (בימים הראשונים של יולי 1942) ע"י הגרמנים במעבר הגבול שבין ביאליסטוק לווארשה. הכסף שהיה בידי לונקה החשיד אותה כחברת המחתרת הפולנית והן נאסרו כפולניות, הובאו ל„פאביאק“ ואחרי חודשים מספר ב־11.11.42, גורשו לאושוויץ; שם מצאה לונקה את מותה ב־18.3.43, בלה נשארה בחיים.

בעת ביקוריהן בביאליסטוק גרו בקיבוץ. כל ביקור של הבחורות היה מביא עמו משב־רוח של חופש. טמה אהבה להשתעשע ובת-צחוק היה תמיד על שפתיה. פעם חזרה מהדרר, עלתה לרקוד על השולחן ולימונים התחילו נושרים מכיסיה. באווירה של הגיטו היה בזה רוח של הרפתקה ורוח של ארץ-ישראל. באוגוסט 1942 שוב הגיעה טמה מווארשה ומפיה שמענו על הגירוש הגדול.

לאחר מעצרון של לונקה ובלה, בנובמבר 1942, הגיע מרדכי מווארשה לביאליסטוק כשליח הוועד היהודי הלאומי לארגן את תנועת ההתנגדות בגיטו ביאליסטוק, ואז תחליט לגייס אותי כקשרית, בשל מראה פני ה„ארי“.

באותה עת חויבו כל הפולנים להוציא תעודות-זהות גרמניות. במשך תקופה ארוכה הייתי יוצאת מהגיטו ומבקרת במוסדות הגרמניים להכין את התעודות. כל בוקר השכם, יצאתי עם קבוצת עובדים מחוץ לגיטו, מתחמקת מהם בדרך, מורידה את הטלאי והולכת לצלמים, למשרדים, כדי שאוכל לקבל את תעודת הזהות הגרמנית ה„כשרה“.

טמה חזרה בינתיים לווארשה, אבל אני למרות זה שהיתה לי תעודה, המשכתי עדיין בגיטו. היא למעשה סידרה עבורי הכול וסללה לי את הדרך. סידרה לי

דירה ומקום עבודה אצל 3 גרמנים מובילי-רכבות. בעזרתם היתה לי האפשרות לנסוע ברכבות ברחבי המדינה ליעדים הנחוצים לי, שכן גם פולניה שרצתה לנסוע ממקום למקום זקוקה היתה לרשיון מיוחד מהמשטרה. בעזרת הגרמנים האלה הסתדרו הקשריות שלנו בלי רשיון, ואף היו מנצלים אותם להעברת חומר מסוכן בשבילנו. כשלוונקה נאסרה שאל אותי אחד מהגרמנים הנ"ל, למה לא סיפרה לו על הכסף הרב שבידיה, הוא היה מעביר אותו למענה.

בקיץ 1942 הצטמצמה העבודה בגינה, וכולנו עברנו לעבוד בבתי-חרושת שהוקמו באותה עת ואשר עבדו ברובם לצרכי הצבא הגרמני. אני, עבדתי בבית-חרושת ואקסמאן ותפתי כפתורים למדי הגרמנים. אמרנו, שגם בבתי-החרושת עובד נוער וצריך לעשות פעולה פועלה וכו'.

בתור האחראית לקבוצה שנשלחה לעבודה בבית-חרושת מחוץ לגיטו, הנהגתי בו הפסקת צהריים. לאכול לא היה ואו ארגנו קונצרטים לשירה, זמרה ודקלום. הגרמנים הופתעו תחילה מחוצפתנו, אבל לא אמרו דבר ובאו להאזין. וכך נהגנו כל הימים באותו בית-החרושת — הפסקת קונצרט. הדבר היה נחוץ לנו כדי להחזיק מוראל, ולא להרגיש ברעב ולהפגין כוח.

בתחילת 1942, בהדשים הראשונים לקיום הקיבוץ, בטרם אורגנה העבודה בגינה, המצב הכלכלי בקיבוץ היה קשה. האנשים לא עבדו ולא השתכרו. רוב היהודים התקיימו בהתחלה ממכירת חפצים שתמורתם קנו מצרכי אוכל. לנו לא היה מה למכור, לא היה מה לאכול והמצב היה די קשה. שינוי-מה לטובה בא עם גידול הירקות בגינה ובמיוחד כאשר התחלנו לעבוד בבתי-החרושת, שם קיבלנו מנת-לחם ותלושים למצרכים שונים.

בבואי לביאליסטוק התרשמתי מהדכאון והקריירות ששררו בין החברים ורציתי להכניס קצת חיים ושמחה. כוחי היה בארגון שירה בערבים מצד אחד, ובשינוי התפריט בכלכלה מצד שני. כדי להעלות את המוראל חשבתי שיש לעשות משהו בענין האוכל. לא היה מה לבשל ונחוץ היה דמיון רב לעשות משהו טעים מהירקות המעטים שהיו לנו. לא רחוק מה"כאטע" היתה מאפיה שבה עבד חיים רודנר. בימים, שהיה בשמירת לילה הייתי באה בחשאי למאפיה למרות העוצר, כדי לגרד את שאריות הבצק ולאפות ריקים בתנורים שהיו עודם חמים ובאותו זמן גם הייתי מנצלת את המים החמים שם כדי להתרחץ. בבוקר נהייתי להגיש לחברים את הריקקים. ההפתעה היתה גדולה, המוראל עלה והייתי גאה על ההצלחה. מן הטוילים הליליים האלה למאפיה הייתי לפעמים חוזרת עם חיים ומביאים גם קצת שבבים כי לא היה לנו במה להסיק תנור.

בין החברים (24 במספר באותה תקופה) היו כמה זוגות והיו כמה רווקים ורווקות, לא כ"כ צעירים. הייתי הצעירה ביותר, לא "משופשת" מחיי קיבוץ, בלי מרירות, ונסיתי להכניס קצת אופטימיות בחיים. עוד לא אבדתי אף אחד ממשפחתי, לא עברתי עוד כמעט סבל ויכולתי להכניס קצת "מוראל". זאת היתה תרומתי לקולקטיב באותה התקופה.

החברים הבולטים באפריל 1943 היו: מרדכי טננבוים, ישראליק מרגלית, חיים רודנר, שמואליק זילטי, ראובצייק רוזנברג, הרשל רוזנטל, חנוך זילונז'גורה, איטקה בורקוב, יוכבד וינשטיין, אטיל סובול וגרו קון.

לחיים רודנר היה תמיד הומור ומצב רוח. כן גם לאטיל סובול, שהיתה האם של הקיבוץ.

שני חברים מהקיבוץ נשלחו לעבוד במשטרה — יצחק אנגלמן ומשה'ל רוטבארט. היתה לנו קונצפציה בכל התנועות שאם רוצים שהמשטרה לא תשתף פעולה עם הגרמנים, אם רוצים לשמור על דמותם המוסרית של „השלטונות" שלנו כביכול, רצוי שיהיו לנו חברים במשטרה. בדרך זו אפשר יהיה לקבל אינפורמציה על המתרחש והנעשה. יצחק אנגלמן, עלה בדרגה, והיה לאדיוטואנט של ה"ויר" בפועל של היחידה אפרים באראש. משה'ל רוטבארט המשיך במשטרה והביא ידיעות ראובצ'ק, הרשל רוזנטל וכן צפורה בירמן נשלחו לפי התור להדרכה בגרודנה. מרסיק היה האחראי על התנועה וכאשר מרדכי יסד בסוף נובמבר 1942 את ארכיון המחתרת היה גם אחראי לאיסוף חומר היסטורי.

עד בואו של מרדכי (נובמבר 1942) חסר היה בקיבוץ אדם מרכזי בעל-סמכות. בבואו של מרדכי השתנה המצב לגמרי מן הקצה לקצה — בקיבוץ, בתנועה שלנו ובכל התנועות בגיטו. מרדכי בא מווארשה לגיטו ביאליסטוק, כנציג הוועד הלאומי היהודי כדי לארגן את תנועת ההתנגדות של הגיטו. כעת קיבל לא רק הקיבוץ אלא כל התנועות בגיטו סוף-סוף את האיש המרכזי שסביבו התארגנו פעולות מסוג אחר לגמרי, פעילות חדשה, מחתרתית, התכוננות להתגוננות.

באותה עת (נובמבר 1942) התחילו בחיסול סופי של הגיטאות בעיירות באיזור ביאליסטוק. בגרודנה חוסל גיטו ב'. גיטו ביאליסטוק נסגר בכדי שלא יוכלו לברוח ולהיכנס אליו מהעיירות. מרדכי שהיה בעל-נסיון רב מפעולותיו בוילנה, וארשה, קראקוב, בנדין, גרודנה, התחיל אז בפעולה קדחתנית, במרוץ עם הזמן כדי לארגן את התגוננות הגיטו.

אילו דברים נעשו ? —

התחילו בבניית המקלט של התנועה שהיה ברחוב כמילנה 7, לא רחוק מ„הכאטע". דרושה היתה מומחיות בתיכנון המקלט ובביצוע העבודה. ישראליק מרגלית ושלמה חולכובסקי היו האחראים, כעין מנהלי עבודה. המצב לא היה כ"כ פשוט, כי צריך היה לבנות בסודיות, הן בפני הגרמנים והן בפני שלטונות הגיטו ואפילו בפני יהודי הגיטו.

העבודה התנהלה בלילות, כולל גם פיזור החול והאדמה, בכדי לא לעורר חשדם של השכנים. הדבר דרש משמעת וסודיות והחברים שלנו עמדו במשימה זו. העבודה נמשכה הרבה זמן, מכיוון שנעשתה רק בלילה, אבל בוצעה בהצלחה ונפתרו גם בעיות טכניות מסובכות. המקלט היה צריך להיבנות מעל מפלס באר-מים שהיתה צריכה לשמש מקור של מים, וכן להבטיח אוויר וכניסה שניה בנוסף לכניסה מהבית.

המקלט הזה שימש מאוחר יותר מחסן הנשק של המחתרת שלנו. בו היה לנו גם רדיו. האחראי לו היה גרו קון (חבר „עקיבא" לשעבר) שידע גרמנית והאזין ורשם מעין ביולטין של חדשות.

חוץ מזה ארגן מרדכי מעבדה חימית לייצור רימונים, גייס חימאים ונעזר במהנדסים. גם לו עצמו היה ידע רב בשטח זה.

המעבדה היתה ברחוב סמולנה, שם היה חדר ועסקו בזה מספר חברות. בין אלו זכורה לי נעמי בלומצווייג מגרודנה. בעת ביקורי בגיטו ביקרתי יחד עם מרדכי במעבדה מספר פעמים.

בחדר שהיה לנו ברח' יורוביצקה 3 ע"י שער הגיטו הותקן בית-מלאכה לתיקון נשק ולאיימונים. חברים היו מביאים נשק שגנבו או כבשו מהאיב, במיוחד רובים. כאן התקיים קורס לקליעה, דווקא משום שזה היה מתחת לאפס של השומרים הגרמניים — הביאו שקי חול והתאמנו בירי.

כל זה התחיל להתבצע עם בואו של מרדכי לביאליסטוק. בטרם בואו חליתי במחלה שנבעה מתת-תזונה, קיבלתי פצעים על הרגליים, לא יכולתי ללכת ונאלצתי לשכב. סבלתי מקור ומחוסר תזונה. כשמרדכי הגיע אירגן בשבילי עזרה רפואית, השיג זריקות ויטאמינים והאחות שושנה ויסוצקי עזרה לי לחזור לאיתני. התחלתי לעבוד.

ב־30 בדצמבר בשובי מהעבודה מבית-החרושת מצאתי מסיבה בחדר שע"י השער. נאמר לי כי זו מסיבת פרידה ממני, כי אני יוצאת לפעילות מחוץ לגיטו. למחרת המסיבה יצאתי את הגיטו.

ביום 31.12.1942 יצאתי לפעילות מחוץ לגיטו. יום זה, היום הראשון בהווית החיים שלי בשטח הארי, היה מלא תהפוכות.

בבוקר אותו יום הלכתי לחדרי שהכינה לי טמה. מציאת מגורים היה אחד מהדברים החשובים ביותר. בת יחידה ללא משפחה המחפשת לה חדר יכולה נקל להעלות חשד על עצמה. למזלי הלכתי לדבר מוכן ומסודר.

לפתע נקרתה לי בדרך חברה מהשומר-הצעיר מגרודנה, שגם היא פעלה בצד הארי ולא יכלה לחזור לדירתה, מכיוון שבעלי-הבית היו חושדים בה שהיא יהודיה ועלולים היו להסגירה בידי המשטרה, לכן השאירה הכל בחדרה והסתלקה. היא בסכנה ואין לה לאן ללכת.

לא היתה ברירה ולקחתיה עמי לדירתי. הצגתי את חברתי לפני בעלת-הבית ואמרתי: הבאתי עמי חברה בכדי שלא להיות לבד בחג ליל-הסילבסטר. נראה, שהדבר נתקבל על דעתה והזמינה אותנו לארוחת הערב החגיגית.

בחדרה בלב קיבלתי את ההזמנה. זו לי הפעם הראשונה שהיה עלי לחוג לאורות עץ האשוח. אף פעם לא השתתפתי בחג נוצרי. הנדע איך להתנהג בערב זה? ההרגשה קשה, אבל מוכרחים, „לשחק את התפקיד“.

נכנסתי לעזור במטבח וחברתי נשארה לשבת באולם האורחים. למסיבת החג באו גם אורחים שכנים וביניהם שתי נשים זקנות. לפתע חוזרת בעלת-הבית למטבח לא שקטה ושואלת: „מי היא חברתך, השכנות אומרות כי עיניה יהודיות, תשובותיה מחשידות אותה והיא נראית די מפוחדת“. השתדלתי להפיג את הרושם בהאשימי את הפולנים שהושפעו מהגרמנים ואחו בהם שגעון ובכל אחת רואים יהודיה.

בעלת-הבית יצאה לבלות ואני נשארת עם חברתי בחדרי ושכבנו לישון. חנה דופקים על דלתנו — גרמנים. עוד לא התאוששנו מארוחת הערב ופתאום צרה חדשה. מאחר, ולא הפסיקו לדפוק פתחתי את הדלת ולפנינו עמדו שני גרמנים שתויים שנטפלו אלינו ללכת עמם לבלות. הבחנתי באחד מביניהם

שנראה היה לי קצת יותר סימפאטי והתחלתי לדבר אליו, שאנו בנות עובדות ולא מבלות, כי בעלת-הבית איננה — ומבקשת מהם לבוא למחרת. לא אדע איך קרה הדבר, שהגרמני לקח את חברו ושניהם הסתלקו כלעומת שבאו. היינו המומות. חברתי עמדה ממש להתמוטט מבחינה נפשית. לא היה לה הכוח ולא ראתה אפשרות להחזיק מעמד וחזרה לגיטו. מאוחר יותר נספתה. ואני המשכתי.

למחרת בבוקר נפגשתי בשבילי הגינה עם אחת השכנות שהשתתפו בארוחת הערב. ברכתיה בבוקר-טוב היא אומרת: עיניך דומות לעיני יהודיה. התרגזתי ועניתי לה בכעס „את רוצה להגיד שעיני הן כ"כ יפות?" בזה נסתיימה התקרית. כך התחלתי ב„קרירה" שלי מחוץ לגיטו.

*

בינואר 1943 נפוצו שמועות שמהו עומד לקרות בקרוב בגיטו. מרדכי וחבריו הגבירו את הפעילות להקמת המחתרת ולהכנת תכניות ההתגוננות. ביחד עם זה גילה דאגה לארכיון המחתרתי שיסד מיד עם בואו לגיטו וטיפל באוסף החומר.

בחורף 1942 עסק מרסיק בגביית עדויות מפליטי העיירות שנתקבצו בביאליסטוק ורשם את הקורות לקהילות היהודיות במקומותיהם. בעקבות מגעים אלה עם הפליטים, חלה בטיפוס ונפטר ב-30.1.43. הוא היה היחיד שמת מתה טבעית.

מרדכי ריכז את החומר, עבר עליו, העיר הערות וארז אותו. בהשפעתו כתבו רבים וסיפרו. גם אנשי היודנראט (כמו פסח קפלן) כתבו. כן קיבל מרדכי לארכיון את המודעות והפרוטוקולים של היודנראט. הוא עצמו כתב יומן, רשימות, מכתבים, כרוזים, אסף שירים ודברי פולקלור. כן כתבו זכרונות החברים צפורה בירמן, יוכבד ויינשטיין ואחרים.

עלי הוטל התפקיד למצוא מקום מחוץ לעיר להטמנת הארכיון. לבסוף לא הוצא החומר לפני האקציה כי אם אחריה, והוצא בשלושה משלוחים והוטמן אצל מכר נוצרי בביאליסטוק. לאחר המלחמה הוצא הארכיון וחלק גדול ממנו הגיע ל„יד ושם“.

ב-5.2.1943 התחילה האקציה הראשונה בגיטו ביאליסטוק, שנמשכה שבוע ימים. לא הייתי שקטה, כי לא ידעתי מה מתרחש בפנים הגיטו. לאחר האקציה נכנסתי מיד לגיטו ונשארתי בו מספר ימים. מרדכי הצליח לשמור על כל החברים שלנו. כ-10.000 יהודים נשלחו להשמדה בטרבלינקה. אחרי האקציה החליט הקיבוץ לפרק מטעמים בטחוניים את המגורים המשותפים. עזבו את „החאטע" ועברו לגור במספר דירות, ביניהן ברחוב צ'פלה 13. ננקטו פעולות נגד משתפי הפעולה עם ה„גסטאפו", שהסגירו יהודים בומן הגירוש. עד האקציה הפעילים שלנו לא היו ידועים, אבל כעת, בגלל פעילותם, נהפרסמו בציבור וצריך היה קצת להסוות ולא לעורר חשדות בין הגרמנים.

באקציה הראשונה לא יכולנו להתחיל בהתגוננות, כי לא היינו מוכנים. כל חברינו סודרו בעבודה בבתי-החרושת ולכן לא נלקחו ל„טרנספורטים". מרדכי

העביר להם מזון ומים לשבוע ימים. לבתי-החרושת נשלחו לרוב הבחורים אבל גם חברות.

גם המקלט שבנו, המחבוא, היה בשימוש בזמן האקציה. שם התחבאו הבנות וכל מיני אנשים שלקיבוץ היה קשר עמהם. היודנראט החביא שם את האוצר שהיה בידו. הסיסמה היתה שלא ליפול חיים בידי הרוצחים הגרמנים. בין פעילי הסניף חולקו כמה מנות רעל. אחת החברות שהיתה יחד עם הוריה במחבוא, בשמעה את הגרמנים מתקרבים, מיהרה ולקחה את הרעל. המחבוא לא התגלה. היתה זאת אבדה גדולה וגם הרגשנו אשמים קצת במותה כלפי הוריה.

היודנראט פיתח חרושת בגיטו מתוך הנחה, שרק לגיטו עובד יינתן להתקיים. יו"ר הגיטו אפרים באראש אימץ לו את הרעיון הזה וראה את ההצלחה בכך שהגיטו ייהפך לבית-חרושת אחד גדול העובד בשביל הגרמנים. התברר שהרעיון היה בו כדי להוליך שולל את היהודים בגיטו, גרם לפסיביות ולא מנע את חיסול הגיטו על כל עובדיו.

כל חברי הקיבוץ עברו לעבודה בבתי-החרושת. הקיבוץ, שבראשיתו מנה רק 20 איש, אחרי חיסול הקהילות היהודיות בעיירות שבאזור ואחרי האקציה וחיסול הגיטו בגרודנה, הצטרפו אליו חברים נוספים והוא גדל עד ל-50 איש. גם מבני ביאליסטוק הצטרפו אליו בודדים.

לקיבוץ היה קשר חזק עם פעילי התנועה בביאליסטוק והוא היה בשבילם מעין בית. אחד מהם שעזר ודאג לו היה החבר כמלניק מפועלי-ציון צ. ס., שעבד במחלקה לעזרה סוציאלית ביודנראט.

כניסתם של חברי הקיבוץ לעבודה בבתי-החרושת הביאה לשיפור המצב הכלכלי. כל העובדים קיבלו תלושי מזון, אולם לנו היו גם מטרות נוספות לתכניות ההתגוננות. מרדכי הפיק מחברינו בבתי-החרושת תועלת כפולה למטרתו: (1) ליצור תיאום של המחותרת במקומות העבודה; (2) להשתמש במכוונות ובמכשירים לצרכי תיקון הנשק ולהשיג חמרים חמימים.

לקיבוץ היו יותר משתי דירות. היות ועבדו במשמרות, כמעט ולא נפגשו לארוחת ערב משותפת. ענין הארוחות לא היה כ"כ פשוט. אבל להן ערך המפגש. החברים השתדלו להיפגש בערבים ובאספות. המפגשים היו בדירה ברחוב צ'פלה ושם היו מקימים את האספות.

בינואר 1943 (ב-12 או 13 בחודש) יצאה טמה בשליחות לגיטו וארשה ונשאה עמה כסף, תעודות גרמניות וידיעות. אני הייתי הכתובת מחוץ לגיטו. במברק שקיבלתי הודיעה שהגיעה בשלום. כמה ימים לאחר בואה לווארשה ב-18.1, פרץ המרד הראשון בגיטו ומאו נעלמו עקבותיה ויחד עמה נותק הקשר בין מרדכי עם גיטו וארשה ועם כל התנועה שהיתה קיימת עדיין ב,גנראל-גוברנאמנט".

יום-יום שיגרתי מברקים ומכתבים לכל מיני כתובות מחוץ לגיטו וארשה שהיו בדיינו, יום-יום הייתי הולכת לדואר — דבר מסוכן מבחינה בטחונית — וחכיתי לידיעה כלשהי, אבל לא נתקבל דבר. לא יכולנו להבין כיצד החברים בווארשה לא מוצאים דרך לבוא עמנו בקשר. הציקה לנו המחשבה שמא אף אחד לא נשאר בחיים. הדבר העיקר על מרדכי מאוד. זו היתה בשבילנו תקופה של מריטת עצבים. ברגע מסוים עלתה הצעה שאצא לווארשה, אבל מכיוון שהייתי

המקשרת האחרונה שעדיין נשארה ואלו הן רק פסיעותי הראשונות, ביטל מרדכי את הרעיון, מפאת הסכנות הקשורות בכך.

*

בזמן האקציה בביאליסטוק הגיעו אלי 5 בנות מהתנועה בגרודנה, שברחו משם בזמן האקציה בפברואר 1943. ביניהן היתה גם מורתי, נירנברג. הן קיבלו מחבריינו בגרודנה את הכתובת שלי בצד הארי. כיוון שהגישו היה סגור ואין יוצא ואין בא לא יכולתי להכניסן לגישו ולא היתה לי ברירה אלא להביאן אלי, לדירת. למזלנו, בעלת-הבית שכבה באותם הימים בבית-החולים והייתי יחידה בכל הדירה. כאמור, עבדתי אצל מובילי הרכבות ויום-יום יצאתי לעבודה. סגרתי את הבנות בחדרי, ובקשתן להתנהג בשקט ולא להעלות את חשד השכנים. הן היו אצלי כמה ימים. בכל זאת עוררו חשד. השכנות הוקנות, הידועות מליל הסילבסטר, סיפרו לבעלת-הבית, בעת ביקור-חולים, כי משהו לא בסדר אצלי בדירתה. יש להן חשד שאני עוזרת ליהודים בזמן ה"אקציה". בעלת הבית שלחה מיד את מאהבה, קצין הגסטאפו, וילי, לגשת ולבדוק את המצב.

בערב יום אחד דופקים בדלת — וילי, קצין הגסטאפו, בא לבקרני. בבהלה החבאתי שלוש מהבנות ושתיים השארתי לשבת. הצגתי אותן בפני הקצין. תחילה לא חשדתי בכלום. הוא שאל כל מיני שאלות, אבל כשאני עניתי במקומן אמר: פניתי אליהן! הדבר לא מצא חן בעיני.

סיפרתי לו כי הן גרות בביאליסטוק (מסרתי גם כתובות פיקטיביות שלהן) והומנתי אותן אלי, כי עוצב לי ומפחדת גם להיות לבד בבית.

שעת העוצר מתקרבת. ביקורו של הקצין מתארך. לבסוף קם ומציע ללוות את הבנות לבתיהן וכי לי אין מה לפחד להשאר לבד. הבנתי את הסכנה והתחלתי לדבר אליו, קודם בנועם ואחר-כך ברוגז, באיזו הוצפה בא לגרש את חברותי מדירת. אבל הוא בשלו. כשנוכחתי ששום נימוקים לא עוזרים פרצתי בבכי. וראה איזה פלא — דמעותי השפיעו על קצין הגסטאפו ואז סיפר לי: הוא ביקר כאן בבוקר ומצא 5 בנות שתשובותיהן לא היו משכנעות. ובכלל, „איך אני מעזה להכניס לבית אנשים בלתי ידועים בעת העדרה של בעלת-הבית. כעת, אמר, בזמן ה"אקציה" נגד יהודי הגישו, עלולים היהודים לנצל את הנאיביות שלי. לא צריך לתת אמון באנשים וצריך לבדוק את החברות אם הן לא מרמות. אל תהיי נאיבית, לא רציתי לפגוע בך". בזה גמר והלך.

מובן שחמשת הבנות לא יכלו יותר להשאר אצלי. שלוש מהן הכנסתי לגישו למרות כל הקשיים, כי היה עדיין סגור ומסוגר בגלל ה"אקציה", ושתיים האחרות שהיה להן מראה ארי, החלטנו שירשמו כמתנדבות לעבודת כפיה בגרמניה, דבר שראו בו אז הצלה. הרישום עבר בסדר והן כבר היו במחנה מעבר, אולם, בעת כניסתן למרחץ לפני המשלוח לגרמניה נכשלו בהתנהגותן הצנועה, נפלו בפח ונאסרו ע"י הגסטאפו ונעלמו.

הדבר נודע לי מפי איש גסטאפו פולני שבא לחקרני, כי הבנות, לשם אליבי, מסרו את שמי ואת כתובתי. לא הסכמתי להחקר אצלו ואמרתי לו: אני פולניה ואני מוכנה לעמוד לחקירה רק בפני איש גסטאפו גרמני. זה הרגיו אותן מאוד

והסתלק. חשתי שאני בסכנה. אולי לברוח? אך נשארתי. האיש לא חזר להטרידני. שוב שיחק לי המזל. כמה זמן עוד? לא יכולתי להתאפק ונסעתי לאותו מחנה ואספתי את כל הפרטים על מאסר הבנות.

בזמן בוואן של הבנות מגרודנה, קיבלתי ידיעות מעציבות גם על גורל משפחתי: אמי ואחותי גורשו מיד עם חיסול גיטו ב' בנובמבר 1942. אבא ואחותי השניה ואחי הקטן הצליחו לעבור לגיטו א'. חשבתי, שמחובתי כעת, אם חיסול גיטו א', לגסוע לגרודנה ולנסות להציל את בני המשפחה האחרונים, אך לא יכולתי להשאיר את הבנות ולא נסעתי. הם ניספו ולא שמעתי עליהם יותר. כך איבדתי את משפחתי, בלי שניסיתי אפילו לעשות משהו להצלת יקירי.

סמוך למקום עבודתי פגשתי באשה פולניה שהכירה אותי מלפני המלחמה בעיר מולדתי גרודנה. היא עבדה במשרד של הנהלת הרכבות, וסיפרה שם בסוד (כנראה בלי רצון להזיק לי) שאני יהודיה. אך הדבר לא נשאר סוד. הגרמנים מהנהלת הרכבות סיפרו לגרמנים, מובילי הרכבות, שאצלם עבדתי, שאני כאילו יהודיה. יום אחד סיפר לי על כך אחד מהם באומרו בערך כך: „כולם השתגעו, חושדים בכל אחד שהוא יהודי, אשה אחת סיפרה לו שאני יהודיה, אבל הוא לא מאמין בזה וחושב כי סתם נטפלים אליי“. הבנתי שהחשד הזה נמשך הרבה זמן ואם לא הוציא מסקנות — אין לו כוונות למסרני לגסטאפו. נשאר לי רק לתהות על קנקנם של 2 הגרמנים הנותרים. אחד מהם לא התייחס כלל לדבר, אך השלישי החליט כנראה לחקור אותי. יום אחד אני מרגישה שהוא מסתובב סביבי ומנסה לשאול ולשאול שלא כמנהגו, עד שתפס אותי במלה אחת לא נכונה ואומר: האם זו מלה גרמנית? — אני אומרת: נכון, אתה צודק, יכול להיות שזה יידיש! ברגע זה דבקה לשונו לחיכו ולא הוציא יותר הגה מפיו. כביכול, כל החשדות עברו כלא היו.

הייתי במבוכה גדולה. בכל אשר מסביבי, בבית ובעבודה, נוצר מחנק. מה לעשות? — ההגיון אמר שעלי לעזוב את הדירה ולהיעלם, אבל מאידך, אם אברח פעם אחת, אצטרך לברוח עוד ועוד. ההתלבטות היתה קשה, אבל איזה אינסטינקט אמר לי בכל זאת להשאר.

כשנודע מצבי למרדכי ניסה לשכנעני לעזוב את ביאליסטוק, אבל לא קיבלתי את הצעתו.

היתה לי גם סיבה נוספת להישארותי. בבנין זה סידרתי יהודיה אחרת בעבודה ובהליכתי הריני מחשידה גם אותה ומסכנת אותה. אחרי כל המקרים הנ"ל העתקתי בכל זאת את מקום מגורי אבל במקום העבודה נשארתי. אח"כ נוכחתי לדעת, כי טוב עשיתי, כי בינתיים המחותרת הפולנית הוציאה להורג את בעלת-הבית שלי בגלל המאהב הגרמני.

*

בגיטו הייתי מבקרת לעתים קרובות לקבלת תוראות. מרדכי היה מספר לי, מראה לי מה מכינים וכן מטיל עלי משימות: א) לאסוף אינפורמציה על הנעשה והמתרחש אצל הגרמנים, מה אני רואה בצבא ומהם הדברים שמעוררים חשד; ב) לעמוד בקשר עם המחותרת הפולנית א. ק. Armia Krajowa ועם פולנים אחרים בכל מיני עניינים; ג) נסיעות להשגת נשק. אחרי שובי מנסיעה כזו, היה

לרוב הרשל רוזנטל — בעל בלורית בלונדית והנראה קצת „גוי“ — יוצא לקראתי מחוץ לגיטו, מקבל ממני את הנשק (נשק קטן ורימונים) ודואג להכניסו לגיטו. לפעמים הייתי מנצלת שעת כושר וגונבת כדורים לאקדחים במקום עבודתי או במקומות הסמוכים לו. הנסיעות שלי להשגת נשק והעברתו לביאליסטוק היו מלוות כל פעם בחירוף נפש ובהרפתקאות. ניצלתי את הגרמנים שעבדתי אצלם להעברת הנשק ברכבת, הערמתי על אחדים ונעזרתי ע"י פולנים שחשבוני לחברת המחתרת הפולנית. השנאה העמוקה לגרמנים ומעשיהם והרצון למאבק נתנו לי כוח. הייתי גם גאה שאני במחתרת, שאני מצליחה לרמות את הגרמנים.

ביקורים מיוחדים היו לי בגיטו בכל חג נוצרי. החגים היוו בעיה בשבילנו, לפעילים בשטח הארי, והיינו משתדלים להעדר מהם. לגבי בעל-הבית, הרי זו היתה צריכה להיות כעין נסיעה למשפחה הביתה.

בחיינו בצד הארי היינו צריכות כל אחת להציג דמות מסויימת, טבעית, כדי לא לעורר חשדות. סיפורי היה: אני בת להורים שיש להם אחוזה. חיי המשפחה מעוררים, לכן עזבתי את הבית ואני גרה בעיר. יש לי בחור (והנה התמונה שלו עמי) ומקבלת מתנות ממנו. הנסיעות שלי והביקורים בגיטו היו תמיד תחת המסוה של ביקורים אצל המשפחה.

בכל ביקור בגיטו הייתי תמיד מביאה עמי פרחים. מרדכי אהב מאוד פרחים ודאג שיהיה תמיד שפע של פרחים מסביב לתמונתה של טמה, בפינה שהקדיש בחדרו לזכרה.

פעם כמעט תפסו אותי וירו אחרי. נפצעתי קל בידי (לעצמי הפרחים לא קרה דבר). חברי השומר-הצעיר שחיכו בקרבת מקום הביאוני לרופא שחבש לי את היד. באתי עם הפרחים ולא סיפרתי לאף אחד מה קרה לי.

*

בקיבוץ גברה הפעילות להכנת ההתקוממות. לאחר האקציה הראשונה התקיימו כמה אספות וביקורים על דרך המאבק שלנו.

כל חברי הקיבוץ, וגם התנועות האחרות, התרכזו בארגון המאבק והיתה כעין הרגשה אצלנו, שאנו נמצאים במירוץ עם הגרמנים, מי יקדים, הם לחסלנו או אנו להתכונן למאבק. הפעילות העיקרית היתה בייצור נשק ובהשגת נשק. היו נסיונות נועזים ביותר להשיג נשק בכל מחיר. הרשל רוזנטל יצא ליער, התנפל על גרמני ולקח ממנו את נשקו. חברים גנבו נשק ממחסן גרמני. יצרנו בעצמנו רימונים ופצצות, קנינו נשק.

היחסים עם היודנראט התקלקלו לגמרי. על רקע ההכנות להתקוממות חל קרע בין מרדכי לבין ה"יר" באראש. פחדו של יו"ר היודנראט שמא יתגלה הקשר שלו למחתרת וכן אמונתו שכל עוד הגיטו עובד לא יחסלוהו, הביאו אותו לידי התרחקות וניתוק קשריו עם המחתרת עד כדי כך שהיה ברצונו לאסור את מרדכי. ראובצ'יק, שהיה בתקופה האחרונה מעין שומר ראשו של באראש במקום אנגלמן, עזב את עבודתו כאות מחאה.

ב־16 באוגוסט 1943 כאשר הגרמנים שמו במפתיע מצור כבד על הגיטו פרץ המרד. כל הקיבוץ השתתף בו. מרדכי נבחר למפקד של המרד ע"י כל הארגונים בגיטו. סגנו היה דניאל מושקוביץ מהקומוניסטים. ראובצ'יק ניסה להפציץ את

המפקדה הגרמנית, נתפס ונורה. חברים אחרים נלחמו בגבורה. רוב החברים נפלו בקרב.

בתום הקרבות נסוגו הלוחמים הנשארים לבונקר שלנו במגמה לפרוץ דרך ליער ולהצטרף לפארטיזנים. נשארו 72 לוחמים. אולם הגרמנים גילו את הבונקר והוציאו להורג את כולם פרט לאחד שהשאירו בחיים, ברל שאצמן (סנדלר מעולה, שלפני המרד עבד בשביל אנשי הגסטאפו), שאסרוהו והביאוהו לגסטאפו לחקירות. הוא הצליח בסוף לברוח והצטרף בעזרת המחתרת לפארטיזנים. ביום הראשון של המרד הגיעה אלי מהגיטו חייקה גרוסמן וסיפרה על הנעשה שם. הרגשתי שמקומי שם עם כולם, עם מרדכי, שהכל נגמר בשבילנו. הלכתי עם חייקה מביתי לכיוון הגיטו והנה היא פוגשת ברחוב, בחברה קומוניסטית יהודיה שהיתה המקשרת עם הפארטיזנים. בעזרתה קשרנו קשרים עם הפארטיזנים — החיים קראו לי, אולי אוכל עוד לעשות משהו, לעזור, להציל. התארגנה קבוצה של 6 בנות — 3 חברות השומר-הצעיר (חייקה גרוסמן, חסיה ביליצקה ורבקה מדיסקה) 2 מהקומוניסטים — אניה רוד וליזה צ'פניק) ו-1 מ„דרור“ (אנוכי, ברוניה ויניצקה) וייסדנו ועד אנטיפאשיסטי בביאליסטוק ופעלנו כמקשרות של השטאב הפארטיזני.

אחרי חיסול הגיטו השאירו הגרמנים כמה מאות אנשים שתפקידם היה לנקות את הגיטו מדברי ערך ולהכינם למשלוח לגרמניה. הבחנתי בקבוצה אחת, שהיתה מלווה את המשלוחים במשאית מהגיטו לתחנת הרכבת. הלכתי אחריהם ונכנסתי עמם בשיחה. בקבוצה זו מצאתי 3 חברים מהקיבוץ: יצחק אנגלמן, ישראליק מרגלית ונעמי בלומנצוייג.

הצעתי לקבוצה זו לברוח ליער, לפארטיזנים, שזה עתה קשרנו קשרים איתם. הם היו במצב נואש ולא אבו בכלל לשמוע לי. לא רצו לחיות. לא איכפת להם כלום. אם כולם נהרגו גם הם רוצים למות, להיהפך לסבון... אחרי כמה ימים התרשמתי ששוכנעו ומוכנים לברוח ליער ולהצטרף לפארטיזנים. עיבדתי תכנית בריחה וכן מסרתי להם את כתובתי במקרה שלא הכל ילך כשורה. ביום הבריחה — לא ברחו. מיואשת חזרתי הביתה. באה לקראתי בעלת-הבית ומספרת: „איזה יהודון חיפש אותך“. רצתי מיד לחפשו ולהשיגו, בהגיעי לאמצע הרחוב ראיתי התקהלות של שקצים ויהודי באמצע. הוצאתי אותם מידיהם והסתלקתי עמו מהר. הוא סיפר שהם לא רצו לברוח וביטלו את התכנית. הם סיפרו לו על התכנית ומסרו לו את כתובתי. היה בגיטו הקטן והוא חבר סניף „דרור“ ושמו דב פיריי. הרגשתי התחייבות כלפיו, כלאיש תנועה, היחיד שנשאר בחיים. הבאתי אל היער ואף השגתי לו רובה. הוא ניצל ונשאר בחיים.

*

אחרי שחרור וארשה, בינואר 1945, נסעתי להפגש עם החברים שנשארו בחיים. הייתי בין מארגני ומדריכי הקיבוץ הראשון שקם על חורבות וארשה. אח"כ נסעתי לארגן קיבוץ נוער בדאנציג.

ב-1946 עזבתי את פולין ויצאתי עם חברי החולה לשווייץ. ב-1949 הדרכתי קבוצת נוער צפון-אפריקאי בצרפת, ובאותה שנה עליתי ארצה. ירושלים, 1978

לַיְלָה בַּיַּעַר

צוֹחֶקֶת צְמֶרֶת הַיַּעַר
מוֹל לְטֶף מוֹפּוֹ שֶׁל חֶמְהָ;
בְּאָחוּ מַעֲבָר לְדָרְךָ
רוֹעֵת אֲזוּיִם נִרְדָּמָה.

וְעֵבִים מִסְּלִיגוֹת בְּרִקְיעַי,
קִילוֹן עַל הַבְּאֵר מְדֻדָּה;
אֶכֶר בְּחִלְצָה מְאֻדָּמֶת
אוֹלִים אֶלְמוֹת בְּשֻׁדָּה.

יִלְדָּתִי צְלוּלַת הָעֵינַיִם,
יִלְדָּה וְהִבַּת הַצְּמָה –
אֵל תַּתְּנֵי לוֹ לְקֶסֶם הַגּוּיִי
לְמִשׁוֹךְ אֶת לִבְךָ בְּעֶרְמָה!

הַדְּלִי עַל הַבְּאֵר מְטַפְטֵף לוֹ,
צְחוּקֶךָ מְלַבֵּב בְּחֶרֶשֶׁה –
הָאֶכֶר בְּשֻׁדָּה מִתְמַמֶּחֶת:
רְעָה שְׁתִּיקָתוֹ וְקִשָּׁה ..

הַדְּלִי עַל הַבְּאֵר מְטַפְטֵף לוֹ,
בְּאָחוּ שׁוֹחֶקֶת רוֹעָה:
הַבְּאֵר, הַשֻּׁדָּה וְהַיַּעַר,
לֹא לָךְ הֵם, לֹא לָךְ, הַגֵּרָה --

יִלְדָּתִי צְלוּלַת הָעֵינַיִם,
יִלְדָּה וְהִבַּת, רְנֵנָה –
מִתְמַחַת לְקֶסֶם הַגּוּיִי
מֵאֲכֻלֶּת רוֹצַחַת טְמוּנָה!

ביאליסטוק, 13.1.43

כתבתי כרוז הקורא לעמידה ולהתגוננות. זה הכרוז השלישי שהגני כתב: אחד בווארשה, שני בגרודנה, שלישי כאן. קשה להשתלט על העצבים, להתגבר על ההתרגויות הנוראה. הגני מתהלך כמשוגע. כמה קשה לכתוב דבר כזה בתנאים של חוסר-רוח מינימאלי, באין מוצא ועצה.

נפגשתי עם כמ¹ הבטיח לי לכתוב פרקי זכרונות משנות המלחמה — בעיקר על עבודת התנועה וארגונה. שאל אותי אם מקום ההטמנה הוא בטוח. עניתיו: אנו לא נשאר בחיים — והכתבים האלו, שהגנו מאספים, טוב שנבטיחם ונצפינם מחוץ לגיטו.

ראש הגיסטאפו במחוז נשבע לב², שמעתה אין מובילים עוד את היהודים להורג, אלא — משום הפצצות בתי-החרושת בגרמניה המערבית — מוציאים אותם לעבודה בשלויה. ואם ב. רוצה — מוכן הוא (ראש הגיסטאפו) להשתדל כי יגיעו מכתבים מאת המוציאים. אמרתי לב: „הוא משקר לו — אולי גם מתוך כוונה טובה, מכתבים — אינם מוכיחים כלום. מכריחים את האומללים לכתוב מכתבים, ואחר-כך, בתאריכים שונים ומקומות שונים, שולחים אותם. אל תשתף — בשוגג — במנגנון התעמולה שלהם.“ — „אולי אתה צודק“ — ענה לי.

ביקשתי כסף, הבטיח.

ביקשתי חדר לעבודתו של מרסיק — הבטיח.

נפרדנו — כתמיד — בלחיצת-יד חמה.

14.1.43

שיבת האקטיבה. השאלה: הצריכים אנו להתחיל בקונטר-אקציה רק כשיעמוד הגיטו בפני חיסולו המלא, ולא להגיב על הוצאת הרבבה הראשונה, או — להתחיל עם הוצאת היהודי הראשון? לאנשי השוה"צ יש עמדה יותר בהירה מאשר לאנשינו; אצל אנשינו — הכל מעורפל. לא למדו אלא מעט מהנסיון של ערים אחרות. העמדה היא, בדרך-כלל, להתחיל עם היהודי הראשון בגיל העבודה. מובן, שההחלטה, תפול בזמן האקציה גופא, בהתאם לתנאים, לטאקטיקה של התקוממות העם וכו'. נפרדנו במאוהר בלילה.

18.1.43

מזל-טוב. הקונסטרוקציה הטכנית של הרימונים טובה. הנסיון ברימון הראשון הצליח. שאלת הדיטונאטור נפתרה. עכשיו צריך למלא אותו חומר — וחסל.

* קטעים. הימון ברובו ראה אור בספר „דפים מן הדליקה“ הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ח.

¹ כמלניק. לפני המלחמה חבר מרכז פועלי-ציון צ. ס. בשנות הכיבוש עסק בעיקר בעזרה סוציאלית. נהרג בימי חיסול הגיטו בביאליסטוק.

² באראש, ראש היודנראט בביאליסטוק, ציוני וחתיק.

הרשל רוזנטל³, הגיע משליחותו ביאשינובקה. יש כבר 2 רובים (איך נביאם
הנה?), יצאו לקבל רימונים בשבילנו. אקדוחים לע"ע אין.
ידיעות מצוינות מן הראדיו הלונדוני. בכל החזיתות — געהאקטע צרות⁴
שלושה חודשים של ידיעות כאלו — ותבוא הגאולה.
האם גם לנו? אם טוב להם בחזית — מחרימים אותנו; אם רע להם —
ואין להם צורך ב"לייסטונגען" שלנו — ישמידו עד הרמה, עד האחרון. שמחה
וצער. אבל קודם-כל: שמחה, תקוה.

20.1.43

למרסיק⁵, כנראה טיפוס, עוד זה חסר היה. קאטאסטרופה. הקיבוץ, הסניף,
אוסף החומר ההיסטורי, קשרים בכל עניני משק, עם כל מיני אנשים — מה יהיה
על כל אלה?

21.1.43

בבוקר לקחו את מרסיק לבית-החולים. שעה קודם — היה לו 41 חום —
הוא מספר לי את הענינים שלו. המלים האחרונות: „תעבירו את הפרסונלים⁶
שלי לארץ-ישראל". איש אמונה אומלל! סיועט העלפן ווי א טויטן באנקעס.“⁷
אחרי פעולתו הציונית בברית-המועצות — התקופה ההירואית שלנו! — אחרי
שנתיים של גיטו — עוד מאמין בעליה — ובפרט בעליה של חלוצים, מולדת,
מולדת — Psia twoja mac
מלאתי את הרימון הראשון — הלוואי שיצליח.

23.1.43

פגישה עם ה„בונד“ (רובינשטיין ק.). פתח כמלניק. מסרתי על הענין: כל
עבודה אחרת (חוץ לארגון ההתגוננות) — לעומת טרבלינקי — משחק ילדים.
הסכמה „פרינציפיונית“ למטרות הארגון: ריכוז כל הכוחות הערים להתגוננות
על כבוד ישראל. והיה בזה אפילו מאקט של דטרמינאציה. שאלו עם מי (עוד)
נתקשרנו. אמרתי שכל המפלגות הודו באופן פרינציפיוני באמיתות ונכונות
פעולתנו. עם הקומוניסטים הגיעו הדברים רק לכלל קומפלימנטים הדדיים. שאלו
על האפשרויות האובייקטיביות: הן לא כדאי בעד תוצאה זעירה לסכן את

³ הרשל רוזנטל, חניך „החלוץ הצעיר“ ביאשינובקה שע"י ביאליסטוק. במחתרת
הצטיין בעז-רוחו. רכש נשק וארגן קשרים עם העיירות הסמוכות. נפל במרד
ביאליסטוק.

⁴ צרות צרורות לגרמנים.

⁵ צבי מרסיק, חבר המרכז של תנועת „דרור“. אחרי פרוץ המלחמה יצא לווילנה משתתף
בארגון המחתרת הציונית-החלוצית. משם לביאליסטוק. מקדיש רוב זמנו לאיסוף
דוקומנטים על גורל היהודים בעיר ובסביבותיה.

⁶ שם, משלוח-יד וכי.

⁷ ככוסות רוח למת.

האלפים או אפילו המאות של אלו שעלולים להישאר. עניתי: אין כאן שאלה של דינגעניש⁸ צריך להיות מוכן. על מועד ההתחלה (של הקונטר-אקציה) יוחלט עם התחלת האקציה. אינם מאמינים באפשרויות של עשיה, איזו שהיא. כל התנהגותם — רחוקה מאוד מ„מהפכות“ של „המפלגה היחידה של הפועלים היהודים“. צעשראקענע מענטשעלעך⁹.

אסיפה כללית של הקיבוץ. דברים קשים. תיאור המצב האובייקטיבי. למרות המצב בו הננו חיים פארהורט מען¹⁰ את הימים האחרונים של חיינו — החלטנו להוציא מהקיבוץ בעד כל מעשה שאינו הולם את כבוד החלוץ. שלא לאבד את דמותנו בימים האלה. אסיפה יפה. בכל-זאת — רגש האחריות אינו עוזב אף את החברים הגרועים ביותר. יצאנו בהכרה שאת הבית נקינו. שביעות-רצון והרגשה טובה אצל החברים. בחירת מזכירות חדשה.

26.1.43

מצב-רוח נורא. מסביב בווער. היום, מחר, תגיע האש לביאליסטוק. ביאליסטוק ווארשה — הן עכשיו שתי הקהילות הגדולות ביותר בגבולות פולין. (וארשה — 45.200; ביאליסטוק — 42.000). ואנחנו, אנחנו — טרם מוכנים, עוד שבועיים וניצלנו. נהיה נכונים ליום האחרון.

כמעט כל הנוער מהטראנספורטים של יאשינובקה וקרינקי קפצו מהקרונות. חלק הגיע כבר לביאליסטוק. רובם — פצועים.

ייצור הרימונים שלנו מצליח. נהיה נכונים וגם מוכנים. הדבר הקשה — האחריות — בעד כל הרבבות שנשארו עוד לע"ע בגיטו הביאליסטוקאי. בכל אופן יהיה קל יותר להתחיל עם הוצאת היהודי הראשון, מאשר להחליט „לוותר“ על האלפים הראשונים, כדי „להציל“ עוד לאיזה זמן את השאר. והלא — בימי מפלות שנוחלים עכשיו הגרמנים — הגאולה (יכולה לבוא רק ממקום אחד: מהפכה פנימית; המצב בחזית לא יציל אותנו) יכולה לבוא בכל יום. ואז תבטיש להביט בפני אדם, אם אלפים יהודים יוצאו להורג, בלי הגבה. אזוי איז שלעכט און אזוי איז ביטער¹¹.

29.1.43

בוקר ישיבת ההנהלה. כתמיד, ביקשו שאמסור להם אינפורמציה. „אין לי שום אינפורמציה — ביום השני מתחילה האקציה בביאליסטוק. במקום לשבת פה ולדבר, התפזרו להשיג את החסר לנו“. פארשטיינערט געבליבן¹². כולם — מדברים ומדברים. מכאן חוסר הכוח שלנו. מה שאנשינו לא יעשו (גם קצת

⁸ עמידה על המקח.

⁹ אישונים מפחדים.

¹⁰ מנבלים, מזהמים.

¹¹ בין כך ובין כך רע ומר.

¹² נשארו כמאובנים.

אנשי „הנוער“ והרוויזיוניסטים) אין. זיך שנעל אָפּגעטראָגן¹³.
השגנו חומר. 10 קל"ג סליטרה. 5 קל"ג גפרית ועוד ועוד. ושוב אנשינו.
כל הערב עבדנו במעבדה. הכינונו חומר מפוצץ ל-30 רימונים (ואת הקופסות
הבוזיות האלו עוד טרם הכינונו).

ב. שלח לי תעודות ותמונות שמצאו בבגדים שהגיעו הנה מטרבלינקי. הנני
מתהלך בזה כל היום, אינני יכול להיפרד מזה אף רגע. דוכט זיך מיר, אז
די קעשענע ברענט פון דעם, ס'ברענט, שרעקלעך, שוידערלעך¹⁴.

31.1.43

ב-12 בדיוק היתה לווייתו של מרסיק. עשרות קלפסידרות¹⁵ הודיעו על כך
שמרסיק, „חלוץ בעמו, נפל על משמרת הפעולה הציבורית“. לוויה כזאת לא
זוכרים בביאליסטוק. צו לוויית האבן מיר יא מזל¹⁶.... מאות, מאות. כל נשיאות
היודנראט עם ב. בראש. מראשותיו — עפר ארץ-ישראל. איך שעם זיך פאר
איך¹⁷, חברים בארץ. הוזה היה צריך להיות סופו של מרסיק?

שבועיים לפני מחלתו אמרתי לו שיכתוב זכרונות על עבודתנו בימי הסוביטים.
לא הספיק לכתוב. כעת נשארתי אני יחידי מן המרכז הסוביטי. גם אני לא אספיק
ודאי לכתוב. אתי יחד ירד זה הכל לטמיון. וחבל, חבל.

בערב, בחדרו של ב. התכנסנו לישיבה. נוכחו ב. גולדברג (יודנראט). כמלניק
ופ. (משלנו), רובינשטיין („בונד“), מאטוס (רוויזיוניסט) ואני. הצגתי את
השאלות. איננו יודעים מתי תתחיל האקציה ומה יהיה היקפה. אבל רוצה אני
שאנחנו נחליט על גבול הסבלנות שלא נרשה לעבור אותה. הנני מוכן גם
להחלטה להגיב על הראשון שיוצא מכאן לטבח, אבל אם ישנה — וישנה —
דעה אחרת, יוחלט עכשיו על גודל הקרבן שהננו נכונים לתת למען דיחוי
המוות. רוב מוחלט של הגיטו צריך להישאר. כבר עכשיו הננו מוכנים צו מאכן
א בערענע¹⁸ מבת-החרושת בגיטו ולהרוג כל גרמני שיכנס לכאן. יקחו
המשתתפים את האחריות עליהם בעד ה„הן“ ובעד ה„לאו“.

אשר להלך-הרוח של הרחוב, היו כולם בדעה, שבלי כוח מאורגן —
הרחוב לא יגיב.

יצאתי בהרגשה שהאנשים האלו הם-הם שיחליטו ויעמדו בראש הגיטו.
הכל אדרוש אצלם: כסף, אמצעים ובעיקר — החלטה בעת הצורך. ואם לא
יגיעו למדרגה של החלטה פוליטיבית — נעשה בלעדיהם.

אמרתי להכין כרוזים וסיסמאות בענין:

ארויסגעפירט ווערן, בעדייט — טויט!

¹³ הסתלקו מהר.

¹⁴ נדמה לי, הכיס בוער בזה, בוער. נורא, מחריד.

¹⁵ מודעות אבל.

¹⁶ מזל לנו ללוויית.

¹⁷ בושתי בפניכם.

¹⁸ הבערה.

גיי ניש פרייוויליק צום טויט!
פארטידיק דיין קינד, נעם נקמה פאר דיין מוטער!
דעמאליר די פאבריקן!

גייסטו ארויס פון שטוב — צינד אונטער די ווירטשאפט. לאָז נישט די
רוצחים קיין ירושה!

גיי נישט קיין טרעבלינקע!

יידישער פּאָליציאָנט — העלף נישט די תּלּינים וכו'!¹⁹
חזרתי הביתה — הפתעה נעימה. הביאו את הרובה מצוחצה, מתוקן —
א מחיה!²⁰ 25 כדורים שנתתי להם — טובים אף הם.
ביקרתי ב„מלינה“ המרכזית שלנו, שחברינו בונים אותה זה החודש השני.
ארכה 35 מטר, רחבה — מטר וחצי. מקומה — 4 מטרים מתחת לפני האדמה.
גאנצע קאטאקומבן! אוויר, מים, חשמל. אימפּאזאנט!²¹

3.2.43

בחמש בבוקר בא אלי הרשל והודיע שלא נתנו היום אף לפועל יהודי אחד
לצאת את הגיטו לעבודה. עוד אתמול לקחו אצלם את ה„שיינים“²², אמרו
להאריך. הרי שמתחילים.

הישיבה של הדועזלניצאוועס נמשכת 5 רגעים Pogotowie Bojowe.²⁴ הסימן
להתחיל בקונטר־אקציה: לחלק את חומר התעמולה וכו' — הצתת היודנראט.
החמישיות מתכנסות או למקומות המארב שלהן ומתחילות להכין מקומות בשביל
מאות ליטר ויטריאול. כל היום — קונטאקט תמידי. — אני הולך לסדר את
הישיבה הגדולה, שצריכה להחליט באילו תנאים הננו מתחילים. קודם לזה:
אמבטיה. ארמוואשן זיך, אַפּראזירן, טרינקן טיי!²⁵ אין דבר. בחוץ פאניקה.
אצלנו — נכונות, שקט פנימי! Наплевать!²⁶ כן, עוד דבר. אינני יודע באיזה
אופן ה„שרייבאטע“ הזה יגיע ל„צוקונפטיקע דורות“. באין ברירה צריך יהיה
לחסל גרמני אחד, לעבור את הגדר ולהוציא את זה לברונקה אל מחוץ לגיטו!
הכנות אחרונות, לעזאול! חסרים 30 קפיצים, רק קפיצים. כל החלקים —
עד הקטן ביותר — ישנם. כל קפיץ — רימון אחד. חוט כזה אין בכל הגיטו.
מסרו לי פרטים על Głos Warszawy,²⁷ המוסר אינפורמאציה מדויקת על

¹⁹ מוציאים, פירושו — למות. אל תלך מעצמך למות! הגן על ילדך, נקום נקמת אמך!
הרוס את בתי החרושת! יצאת מביתך — הבער באש את כלי־ביתך! אל תנחיל
ירושה לרוצחים. אל תלך לטרבלינקא. שוטר יהודי — אל תסייע בידי התליינים.

²⁰ תאה לעיניים.

²¹ קאטאקומבות ממש.

²² נהדר.

²³ תעודות העבודה.

²⁴ נכונות לקרב.

²⁵ להתרחץ, להתגלח, לשחות תה.

²⁶ לירוק! כלומר, אני פוטר את הענין ברקיקה.

²⁷ עתון פ.פ.ר. הופיע בווארשה.

הקרבות בגיטו הווארשאי. לפי ידיעתי את הדברים ולפי הבלוקים שעמדו בראש ההתגוננות ההירואית של הגיטו — נפלו כמעט כל אנשינו בקרב. על המברקים אין עוד תשובה — כבר 3 ימים אין לי קשר עם ברונקה. — הנני משתגע. הנשארתי לבדי, זולת פרומקה²⁸ הנמצאת בבנדין? האיננה כבר צביה²⁹, האיננו יצחק³⁰, האינם כבר כל אנשי צ'רניאקוב³¹ ודז'ילנה³² שחייתי אתם כחצי שנה יחד ולמדתי לאהוב אותם, את כולם, את כל אחד מהם?

איככה זה? — האם כבר לא נתייעץ יחד, כבר לא נסכול ונצחק יחד, והם יחיו רק באגדה ההירואית ובמעשה הגבורה שלהם? וטמה³³ — הנני מפחד אפילו לחשוב על כך. ובכל-זאת: אומר לי הלב שגם היא איננה. כמעט בטוח אני בזה. וכאן לא רוצים אפילו להתחיל באקציה ולגמור עם כל זה. במשך השבוע אבריק בכל יום, על פי הכתבות שיש לי, ואם נכון הדבר — אגמור את כל ההכנות להתגוננות שלנו קודם. במשך החודש הקרוב הכל ייעשה וייגמר. אעשה את המאכסימום. עכשיו אסור לי ללכת מכאן. כל הגיטו, למעלה מארבעים אלף יהודים, מחכים לי. אי-אפשר. אגמור את ההכנות, אקרא לשיבת האקטיבה של כל המפלגות. וכשהם יאמרו שמוכנים כבר, שזיינתי אותם עד כדי כך שהמעשה שיעשה לא יישכח — אמסור את המפעל לוועדה ואני אלך. לא רוצה לחכות. לא יכול. ציאנקאלי. מהר ופשוט.

4.2.443

ישיבה. ב. מוסר בקיצור אינפורמאציה. הגרמנים דורשים שלושה טראנס-פורטים, כל אחד 2100 איש. אני אומר שבאם האקציה תהיה במאסשטאב הנ"ל — אין אנחנו מגיבים. הננו מביאים קרבן את 6300 היהודים, כדי להציל את 35.000 היהודים הנשארים.

הסיטואציה בחזית היא כזאת, שמפנה ראדיקאלי יכול לבוא בכל יום. אך אם הם ירצו להרחיב את האקציה, ואם בשעת האקציה הם יכריחו אותנו ע"י התנהגותם לצאת לרחוב, או באם הרחוב יקום ויתגונן באופן ספונטאני, נהיה נאלצים לצאת ולקחת את היוזמה לידינו, — אחת היא אם החלטתנו תהיה „כן” או „לא”. — חזרתי לקיבוץ.

²⁸ פרומקה פלוטניצקה (1914 — 1943) — מנעוריה חברה בתנועת „פרייהייט” (פינסק). מפעיליה המרכזיים של התנועה המאוחדת „פרייהייט-החלוץ-הצעיר (דרור) בפולין. מראשיה של המחתרת החלוצית בפולין הכבושה. נפלה, תוך התגוננות בבונקר בעיר בנדין שבפולין.

²⁹ צביה לובטקיין (1914 — 1978) — מפעיליה המרכזיים של תנועת „דרור” בפולין הכבושה. ממקימי הארגון היהודי הלוחם ומן הלוחמות בגיטו וארשה. עלתה לארץ בי-1946 והיתה בין מייסדי קיבוץ לוחמי הגיטאות.

³⁰ יצחק צוקרמן (אנטק).

³¹ צ'רניאקוב — קיבוץ הכשרה בשנות הכיבוש הגרמני בפולין.

³² דז'ילנה — רחוב בווארשה, בגיטו, בבית מס' 34, גרה הקבוצה הפעילה של המחתרת החלוצית בפולין הכבושה.

³³ טמה שניידרמן, ילידת וארשה. פעילה במחתרת החלוצית בווארשה הכבושה. חברתו של מרדכי טנבוים. נספתה בגיטו וארשה.

7.20 בבוקר. במשך כל הלילה אספו לא יותר מ־500 יהודים. הגרמנים היכו מאוד את השוטרים היהודים, באמרם שהם יעצו ליהודים להתחבא. הרבה שוטרים בורחים ממקום האקציה. מתביישים להשתתף. הגרמנים אמרו שימיתו 10 שוטרים יהודים, באם לא ימציאו השוטרים להם אנשים. לוקחים מכל הבא ליד. סיטואציה לא ברורה. לפני הסערה. גרמני נהרג ע"י יהודי. גרמני שני נפצע ע"י יהודי.

בבתי־החרושת — רעב. האנשים יושבים שם מליל הרביעי לפברואר. בעיקר סובלים הילדים — ההורים הביאו אותם למקום־עבודתם. אנשינו מקבלים הספקה רגילה. בערב אנו נוסעים בעגלה מבית־חרושת אחד לשני ומחלקים לחם, פרודוקטים. מבקרים במחבואים. קונטאקט תמידי. בערב — אני מבקר אצל ב. מוסר לו שאנו מוכנים לקבל עלינו את האפרוביזציה של הגיטו. מציע לו לבשל מרק בשביל הילדים, לספק לחם לפועלים. שוטרים — או שמשתתפים באקציה או מסתתרים. על השוטרים שלנו — אסרנו השתתפות באקציה. המפקדה של המשטרה אוסרת אותם.

אוסרים אותי ורוצים למסרני לטראנספורט — הנני מסתובב בכובע שוטרים בלי רשות ורשיון — אינטרוונציה אצל ב. בסדר. ב. מסדר את כל הקיבוץ — במחבוא אחד. הסניף — בשני. חברי מפלגה, חברים קבועים מראש — בבתי־החרושת. הוציאו במשך היום עד אלף איש. כל המוצא מקבל מהיודנראט כחוד של אמת — כיכר לחם.

בקשר עם האפרוביזציה העברנו מפקד בכל בתי־החרושת. באותו יום, בתשע בבוקר, היו בבה"ח 12.000 איש. יהד עם המשטרה, היודנראט וכו' נמצאו „למעלה" כ־13.000 איש. ז. א. ששמונה־עשר עד עשרים אלף איש „נעלמו" — מתחת לאדמה, ואינם.

20.000 איש במחבוא — אי־אפשר למצוא אותם.

איינפאלן אויף איינפאלן, „געניאליטעט" ³⁴. אי־אפשר למצוא.

מצאו את המחבוא של השומרים. מקצתם ברחו — הושבתי אותם בעגלות־ההובלה של הלחם והכנסתים לבית־החרושת. 9 הלכו לטראנספורט. הודיעו לי, על כך כשהטראנספורט כבר התחיל לצאת, ואי־אפשר היה להוציא אותם. עמדנו וראינו כיצד מובילים את חברינו למות. ידענו שאף אחד לא יגיע לטרבלניקי. יקפצו, ייהרגו. לא יגיעו (לא צריכים לשים לב להחלטה שלנו — ולהתחיל. היינו מתחילים כולנו!).

³⁴ המצאות על גבי המצאות. מעשי־גאוניות.

בערב — אסיפת האקטיבה. מחליטים: ביום השבת — הדציזיה. באם לא מפסיקים באקציה — אנחנו מתחילים.

14.2.43

אסיפת הקיבוץ. בחדר-האוכל של הקיבוץ — כאילו לא קרה דבר. חם, אור. צחוק. הרגשת בטחון ושביעת-רצון. סידענערווירט אוש³⁵. מסרתי: א) עלינו האחריות בעד אי-ההגבה. הבאים אחרינו יוציאו את משפטנו לזכות או לחובה. לא עשינו זאת מתוך חולשה, אלא מתוך האחריות לגורלם של 10% של היהדות הפולנית; ב) לא סבלנו מהאקציה. אף קרבן אחד לא היה לנו. ציון האחריות והרגשת האחזות שלנו. כל 157 איש שעמדנו אתם בקשר בשעת האקציה — כולם ישנם; ג) יש להמעיט את ה"ריקלמה" שלנו שרכשנו בשעת האקציה. היסול הקיבוץ המרוכז ויצירת מטבח משותף וחדרי-שינה מובדלים; ד) קבלת ח"ח חדשים לקיבוץ — חברי הסניף שנשארו גלמודים באין מוצא.

ברונקה באה. מווארשה אין שום ידיעות. כל המברקים והמכתבים — כלא היו. כך, אנחנו האחרונים. כל יום — מיותר.

15.2.43

שמרעות אופטימיות — עד לאידיאטישקייט³⁶. אמרו לב. שהגישו בביאליסטוק ובלודז' נשאים עד סוף המלחמה. לא דובים ולא יער.

עבודה מעשית בלבוראטוריה. הכנת חבל-הצתה. סיטואציה נוראה: מוכרח אני לעבוד, אין מי שיחליפני. כל ההגנה — בידינו. אבל אני עושה הכל כמתוך שינה. משך כל זמן ה"אקציה" חייתי כאן וחשבתי על וארשה. האחרון. וארשה. כל היתר *Наплевать*³⁷.

16.2.43

שוב אני מטלגרף וכותב מכתבים בענין וארשה. נדבר לישיבות — ואיני בא. רוצה שוב לארגן את העבודה — בלתי-אפשרי. וארשה. הפסדנו בכל. טמה — ביקרה בכל גיטו, ידעה את החיים היהודיים והצרות בכל עיר ועיירה — אוצר חי של ידיעות ואינפורמאציה על הסבל והמארטירולוגיה של יהדות פולין. הביאה בשורת התנועה לכל מקום, לכל חבל. אף פולנים וגרמנים לא יכלו להגיע כמוה בכל עת לכל חבלי פולין. ובבואה — כמה שמחה: ידיעות, אינפורמאציה, כסף, חומר תנועתי. —

³⁵ עד כדי לעצבן.

³⁶ עד לאוילות.

³⁷ אני פוטר ברקיקה.

לאה³⁸ — המארגנת והאם של צ'רניאקוב — (מקום), היהודים היחידים מחוץ לגיטו. שקטה, טובה, מסורה. כל אנשי צ'רניאקוב, דזילנה — כולם, כולם. ומה עם — יצחק קצנלסון? היגיעו שיריו שכתב בימי המלחמה — שירי צער, שירי זעם, — ליהודי המחזר? הלא „עיר-ההריגה" של ביאליק היא כאידיליה לעומת ה„קללה" שלו, „דער ייד וואס האט געלאכט"³⁹, „שלמה זשעליכאווסקי". בביטויי ההרגשות שלנו — עלה על כולם. קצנלסון חדש — יהודי, יידיש — נולד לנו בימי הגיטו. היגיעו שיריו, התישאר אנתחנו האחרונה? — את כולם נשא הרוח. הכל אבד. הביאו מודל חדש של רימון.

19.2.43

פגישה עם השומר-הצעיר. שאלות ארגון. כדי לרכו את כל כוחותינו להתקפה מכרעת מוותרים על הדזעלניצאוועס והארגון הטריטוריאלי. נרכו את כל כוחותינו על יד השער והיודנראט. הגרמנים נכנסים כולם יחד. מאה מאתיים. אז — בקונצנטראציה — צריך להתקיפה. יחידות אחרות — בבתי-החרושת. יש לרכו מיד סביבנו את כל האלמנטים שאפשר יהיה לנצלם. להמשיך את העבודה שהתחלנו בשעת האקציה בבית-החרושת. הצגתי את שאלת היער והפרטיזאנים בקשר עם האביב המתקרב. האנשים צריכים למלא את חובתם בגיטו. אך לא מוכרחים להיהרג דווקא. הויפך. צריך להעמיד בפניהם מטרה פזויטיבית. אחרי מילוי-החובה בגיטו, כשנשארת בחיים — ליער, להמשיך בנקמה. אסיפת-בירור עם „הנוער הציוני". קראתי לאסיפה זאת בקשר עם הלך-הרוח שהשתלט בין חבריהם: לעזוב את הגיטו, להסתדר, לחיות, לחיות בכל מחיר. אמרתי להם: אני מבין לרווחכם. אחרי קאטאקליזם כזה מתגבר אצל האדם יצר-החיים שלו, רצון החיים. אבל אסור לנו — כל זמן שהננו הוגים עוד — להעמיד את השאלה באופן צר ואגואיסטי. מהי ההליכה ליער? תנועה פארטי-זאנית מאורגנת שנלחמת עם האויב — איננה פה. היא נמצאת מאות קילומטרים מכאן מזרחה. ה„פארטיזאנים" פה — הם מארודערן⁴⁰, שבויים שברחו מהשב, יחידות חלשות, רקובות מדימוראליזציה. מלחמתם היחידה — עם האיכר: על לחם וחלב; עם הכפר: על הולאנקעס⁴¹ עם האיכרות. תפקידנו — נקמה. אמנם בעיר יכולים אנו להמשיך בה, ולא להסתפק רק במעשה-דאספאראציה⁴² סמלי. מבחינה פוליטית-אסטרטגית יש יותר חשיבות במעשי דיורסיה וסבוטאז

³⁸ לאה פרלשטיין, ילידת סוקולקי ליד ביאליסטוק. מורה בבית-ספר „תרבות". פעילה בתנועת „דרור". בימי הכיבוש מזכירה בקיבוץ בצ'רניאקוב, ממארגני המחתרת החלוצית בגיטו. נהרגה בימי מרד ינואר 1943.

³⁹ „היהודי שצחק". השיר נקרא בכתב-היד המקורי: „יהודי צחק".

⁴⁰ בריונים — לסטים.

⁴¹ נשפי-שעשועים.

⁴² מעשה נואש.

לבסוף, הוחלט לדלל את השורות בביאליסטוק ולהעביר חלק מן החברים לגוש „שחריה“. בין היוצאים נקבעה הקבוצה מקרינקי שהיתה בין הגדולות והמלוכדות. עברנו לפינסק. אחרי 4 שנות הכשרה, באין עדיין באופק שום זיק של תקוה לעליה, לקחנו שוב את מקל הגדודים והתחלנו מחדש, אבל היינו חדורי הכרה חלוצית וקווינו שסוף-סוף יישבר הקרח ויפתח איזה-שהוא סדק לעליה. החברים בפינסק קיבלו אותנו יפה ודאגו מאוד לקליטתנו. אחרי 4 חדשים של חיים בפלוגה זו נאשרתי לעליה ובחודש אפריל 1938, עליתי ארצה בעליה ב'.

מעוז-חיים, מארס 1977

חיים צור (צוקרוביץ): בהעפלה לארץ

באפריל 1935 יצאתי לכשרה בקיבוץ בקרינקי. הקיבוץ מנה באותו זמן 60—70 חברים והתגורר בבנין שכור, שהיו בו הרבה חדרים גדולים: שלשה חדרי-שינה, שבכל אחד מהם ישנו 24 חברים ב„אינטרנאציונלים“, חדר-תרבות, מרפאה, מטבח מתאים וחדרי-אוכל גדול. והעיקר — חצר גדולה וסגורה בגדר מסביב. בחדר-האוכל עמד שולחן אחד לאכילה ובפינותיו מוסדות השירות: מצד אחד הסנדלריה וממול — מחסן הבגדים עם ארון ומכונת התפירה. קרינקי עיירה של אנשי עבודה היתה, שפרנסתם בעיקר על הבורסקאות. כמעט בכל חצר נמצא בית מלאכה ובעליו עבדו יחד עם הפועלים. אנו אנשי הקיבוץ, עבדנו כמעט רק בעבודות הפשוטות. בעבודה המקצועית לא היתה לנו דריסת רגל, כי האיגוד המקצועי שהיה בשליטתו של „הבונד“ מנע זאת מאתנו. עבדנו בסיבוב ה„באראבאנים“, בסחיבת מים למפעלים ובחטיבת-עצים. ב„באראבאנים“ עבדנו בשלוש משמרות וכל אחד היה עומד במקומו על-יד הגלגל 8 שעות רצופות.

עבודת ה„באראבאנים“ תפסה מקום מרכזי בחיינו ואף יצרנו המנון שנושאו היו ה„באראבאנים“, ואתו שרנו לפני כל אספה ומסיבה. הבחורות עבדו בעיקר בעבודות בית וחלק מהן השתתף גם בעבודה ב„בארא-באנים“, בחטיבת-עצים ובשירות-בית.

הפעילות התרבותית היתה רבה: ועדת התרבות ארגנה מסיבות ליל-שבת, חגים וכל מיני אירועים אחרים. אחד מחברינו, שידע לנגן בכינור, הנעים את כל המסיבות בנגינתו (אף ניגן כשכיר בחתונות). הוא היה גם הספר והסנדלר של הפלוגה.

לסדר-פסח הכינונו הגדה היתולית שהיו בה ביטוי וביקורת על היינו. אחד-במאי היה חג גדול. כחודש לפניו היינו מתחילים בהכנות. לבושים בחולצות לבנות ובסיסמאות ובשירים משלנו השתתפנו יחד עם כל הפועלים בתהלוכת החג.

עתון קיר בשם „מחיינו“ מעוטר יפה הופיע כמעט באופן סדיר.

יהודים. כל מה שפחות יהודים בפולין — הנאומים של שיקורסקי וחבריו בלונדון נעשים יותר הומניטאריים. והבטלנים שלנו באמריקה — אנטציקט. טיפשים. עוד ירגישו הם (גם אנו תמימים — מה ירגישו? זה לא מרגישים — ביחוד הם. „הראביים“ וכל התאלאסטרה הזוהרת). מה זה עם יהודי (מ'שטיינס געזאגט) בלי יהדות פולין, רומניה, הארצות הבאלטיות וארצות מרכז אירופה. חלוצים מפילאדלפיה? תנועה המונית בלונדון?

היהודים האחרונים בפולין.

לפעמים חושב: הישוב בארץ, ההסתדרות הציונית העולמית, הקונגרסים האמריקאיים, כל הטאראאם הגדול הזה — הבלתי־אפשרי להעלות אדם אחד — אחד — דוקומנט חי — להוציא מהתופת הזאת חלוץ אחד — זכר לחורבן, עד להתאבקות, לגבורה בתוך אין־אונים, לעבודה תנועתית שיש בה אספקטים מעבודה ממשלתית, שהיא כולה עבודה ממשלתית (הגנה ודיוורסיה, אינפורמציה וקשרים, כלכלה וטראנספורט — הכול!) חולשה? קליינליכקייט? פארלירן דעם קאפ? בעד זה מסדרים ודאי כל מיני אסיפות ואקדמיות, נואמים, נואמים. והשומעים! צעקלאפט די מאַרדע לכל העושים הספדים לנו — תודה. אין צורך — לו ידעתם באיזה בוז וקוצר־רוח, באיזו איבה ופעראכטונג אנו מקבלים כל ידיעה על מחאה ואקדמיה — מרגיו, רק מרגיו. איזו דיספרופורציה בין ה„טראַסק“ הגדול וחוסר המעשה!

פגישה עם הקומוניסטים. הפעם יוזמה שלהם.

הצעתי: קאורדינאציה באינפורמציה וקשרים, הוצאת האנשים לשטח אחד, — פאריידיטן 200 קילאמעטער וואַלד ועזרה הדדית. יותר בשטח זה — אין צורך. אשר להגנת הגיטו — הצעתי — שיתוף־פעולה מאפסימלי. הודעתי להם, שגישתנו הפרינציפיונית היא כזאת, שבאם אפשר יהיה אפילו להוציא את כל אנשינו היערה — לא נעשה זאת. לא נשאיר את הגיטו בלי הגנה מאורגנת. עכשיו — כל הכוחות המאורגנים בגיטו יהיו תחת פיקוח שלנו: אנחנו — המרכזים והיסוד — ציונים כלליים (הנוער הציוני), השומר הצעיר, הרוויזיוניסטים. ה„בונד“, השתפנים, במעשים כלום לא ישתנה — עיקר הקושי והכובד נשאר הלא עלינו. ושוב: שני אקדוחים, 15 מציתים לגראנאטים, רובה אחד. הבטחות על הבטחות. היום — פגישה, מחוץ לגיטו עם ב"כ והשטאב הפארטיזוני. כמה עמל ועבודה, וסכנה, עד שמצאנו. למעלה משלושים איש שילמו בחייהם (אשתקד, סביבות לובלין) בעד הנסיון למצוא אותם. הנה מצאנו — ואין תנועה. אין בשביל מי, הכל — מרכז העולם — ביאליסטוק. כמה מאות בחורים ובחורות מכל מיני הסתדרויות, מא' ועד ת'...

לקראת המרד

דיון באסיפה כללית של קיבוץ תל-חי ופעילי סניף „דרור“ בביאליסטוק ביום 27 בפברואר 1943. הפרוטוקול הוטמן באדמה בביאליסטוק ונתגלה אחר המלחמה.*

מרדכי טננבוים: טוב, שמצב הרוח לפחות טוב. לצערנו לא תהיה אסיפתנו זו שמחה כל-כך. רצונכם — הרי זו אסיפה היסטורית, רצונכם — הריהי טראגית; אך מכל מקום אסיפה עגומה היא. קומץ האנשים המסובים כאן הם אחרוני החלוצים שבפולין, סביבנו רק מתים. אתם יודעים מה אירע בווארשה? שם לא נותר איש, וכך בבנדין ובצינסטוחוב, וכך, כנראה, בכל מקום. אנחנו האחרונים. אין זו הרגשה נוהה ביותר להיות האחרון. זוהי אחריות מיוחדת. עלינו להחליט היום, מה המעשה אשר נעשה מחר. אין כל טעם לשבת בצוותא ולהתחמם באווירה של זכרונות. גם לא לשבת יחד — ודווקא בקיבוץ ולחכות למוות. ומה כן? מה נעשה?

יכולים אנו לעשות שני דברים: — להחליט, כי עם שילוחו של היהודי הראשון מביאליסטוק הרינו פותחים ב„קונטראקציה“; שממחר אין איש הולך אל בית-החרושת; שבשעת ה„אקציה“ אסור לשום איש מאתנו להסתתר. הכל מתגייסים לפעולה. נוכל להבטיח שאיש מן הגרמנים לא יצא חי את הגיטו. שאף בית-חרושת אחד לא יישאר שלם — ואין זה מן הנמנע שלאחר ביצוע הפעולה הזאת נשאר במקרה בחיים אולם — להילחם עד האחרון, עד המוות. אנחנו יכולים גם להחליט לצאת אל היער. יש לבדוק את האפשרויות הממשיות. היום הלכו שניים להכין לנו מקום.

אם כה ואם כה — כתום האסיפה הזאת תונהג משמעת צבאית. יש להחליט עכשיו. ההורים לא ידאגו לנו. הרי יתומים אנו. תנאי קודם למעשה: מן ההכרח שהגישה תהיה אידיאלית, שרעיון התנועה ידריכנו. כל מי שמשער או נדמה לו כי יש לו אפשרויות ממשיות להישאר בחיים, ויש את נפשו לבצל אפשרויות אלו — טוב, אנחנו נסייע בידו ככל אשר יהיה לאל ידנו. יחליט כל אחד לבדו על גורלו, לחיים או למוות.

אולם אנחנו, כקיבוץ אנשים, חייבים במשותף למצוא תשובה קולקטיבית לשאלה הכללית. אין ברצוני לכוף דעתי על מישהו, ומשום כך לא אחווה לעת עתה את דעתי על הענין.

יצחק אנגלמן: אנו דנים כאן בשני אופנים למוות. אחד: לצאת ב„קונטר-אקציה“ שמשמעו לדידנו מוות בטוח. הדרך השניה — גם היא מוות לאחר שניים או שלושה ימים. יש לבחון את שתי הדרכים. אפשר ניתן לעשות משהו. הואיל

(* המדובר באסיפה של חברי קיבוץ תל-חי וחברי סניף „דרור“ בביאליסטוק שהתקיימה שבועיים אחרי האקציה. קיבוץ תל-חי בביאליסטוק התקיים תחת השלטון הסובייטי עד לנובמבר 1939. קיומו חודש בסוף 1941 כאשר לביאליסטוק הגיעה קבוצת הפעילים של „החלוץ“ שהועברה מגיטו וילנה. לקיבוץ הצטרפו גם חברי התנועה מסניפי המחוז.

ואין אני יודע פרטי הדברים לאשורם, הייתי רוצה לשמוע ברורות מפי החברים שהדברים נהירים להם יותר. אם יש חברים שהם יכולים להישאר בחיים — עלינו לשקול בדבר.

הרשל רוזנטאל: עדיין מוקדם לסכם כל מה שעבר עלינו בשנה ומחצה אלו. אולם, בעמדנו כעת בפני התחלטה הגורלית, חייבים אנו בכל-זאת למסור לעצמנו דין-וחשבון על מה שאירע. במשך השנה שעברה ניספו מאות אלפי יהודים. האויב, בעורמה שאין לה שיעור, הצליח לבלבלנו ולהובילנו כבהמות אל בתי-המטבחיים של פונאר, הלמנו, באלזאץ וטרבלינקה. פרק זה של השמדת קיבוצי היהודים בפולין יהיה לא רק הטראגי ביותר בקורות היהודים, אלא גם המכוער ביותר. זהו פרק של פחדנות יהודית ואולת-יד יהודית. גם התנועה שלנו לא תמיד היתה עמידתה הולמת את השעה: תחת לתת סימן להתנגדות נואשת, דחינו ודחינו בכל מקום את ההחלטה. גם בווארשה היתה להתקוממות צורה אחרת לו הוחל בה לא עם סוף החיסול אלא עם ראשיתו. כאן בביאליסטוק נפל בגורלנו להיות האחרונים בטראגדיית הדמים. מה שומה עלינו לעשות ומה נוכל לעשות? לפי הערכתי הרי המצב האובייקטיבי הוא כזה: הרוב המכריע של הגיטו וגם של משפחתנו שלנו נידון למוות, גורלנו נחרץ. את היער לא ראינו מעולם כמקום מחסה. היער היה תמיד בעינינו כמקום מלחמה ונקמה.

ואולם עשרות הצעירים, הפונים כיום ליער, אינם מבקשים שם מקום מלחמה, רובם חיים שם היי קבצנים וסופם, מן הסתם, מות קבצנים. בתנאים שלנו כיום צפויים גם אנו לאותו גורל של קבצנים.

לא נשאר לנו, איפוא, אלא דבר אחד, והוא: ארגון פעולת התנגדות קולקטיבית בגיטו בכל מחיר, לראות בגיטו את „מוסה דאג" שלנו ולהוסיף פרק של כבוד להיסטוריה של ביאליסטוק היהודית ושל התנועה שלנו.

מתאר אני לעצמי תגובתו הטבעית של כל בן אדם אחר, לו ראה שעושים לקרובי נפשו כדרך שעשו לאחינו עצמנו ובשרנו; הפשוט והגס שבגויים היה פוטר ברקיקה את הדאגה לחייו, ונועץ סכין בלבו של הרוצח. הרגש היחידי שהיה משתלט עליו, זו תאוות הנקמה. לנו הדבר ברור: עם שילוחם של היהודים עלינו לפתוח ב„קונטראקציה“. אם יעלה בידי מי לפרוק מעל הרוצח את גשקו וללכת אל היער — מוטב. אדם צעיר חמוש ימצא מקומו ביער. אם עוד יש שהות בידינו להכין את היציאה ליער, לראות בו מקום מלחמתנו ונקמתנו.

לי אבד הכל, כל קרובי ניספו. ועם כל זאת, מתחת לסף ההכרה, קיים בי חפץ-חיים. אלא שאין כל ברירה. אילו חשבתי שלא רק יחידים יכולים להציל נפשם, לו היו סיכויים לחמישים או שישים אחוז של יהודים להישאר, הייתי אומר, דרך התנועה צריכה להיות להישאר בחיים, ויהיה מה. אבל כולנו נידונים למוות.

שרה קופינסקי: חברים, על כבוד אין מה לדבר; הכבוד אבד לנו מכבר. במרבית ישובי היהודים עברו ה„אקציות“ ללא כל מכשול, ללא כל התנגדות. ודאי, שלהישאר בחיים חשוב יותר מלהמית חמישה גרמנים. אין לי כל ספק,

כי ב„קונטראקציה“ נאבד כולנו. ואילו ביער אפשר שיינצלו ארבעים-חמישים אחוז מאנשינו. זה יהיה כבודנו, וזאת ההיסטוריה שלנו. יש עוד צורך בנו. עוד נכוננו לנו תפקידים. אשר לכבוד — זה אבד לנו ממילא. להישאר בחיים — זו תעודתנו.

חנוך ז'אלאזנאגורה: אין כל אשליות. צפוי לנו כאן חיסול, עד ליהודי האחרון. לפנינו שתי דרכים למוות. לא היער יצילנו, ודאי לא התקוממות בגיטו. אין לנו איפוא אלא למות בכבוד. מעטים הם הסיכויים להצלחת התקוממותנו. אינני יודע אם די אמצעים בידינו למלחמה. כולנו אשמים בכך, שכל-כך מעטים הם האמצעים. אך זהו המצב, ובאלה עלינו לעשות מה שנוכל. ביאליסטוק תחוסל כליל, בדומה לשאר ערים יהודיות. אם בזמן ה„אקציה“ הראשונה נמנעו לפגוע בבתי-החרושת, הרי אין איש מאמין שהפעם יסחוו עליהם. מובן, שביער גדולות יותר האפשרויות לנקמה; אולם אסור לנו ללכת לשם, כדי להיות תלויים בחסדי האיכרים, לקנות במחיר — מזון וחיים. ללכת ליער משמע: לפתוח בפארטיזניות אקטיבית, ולשם כך יש צורך בנשק מתאים. הנשק שבדינו לא יצלח ליער. אם עוד נותר לנו זמן מה, צריך למצוא „כלים“, וללכת אל היער. אך אם „האקציה“ תקדים אותנו. אין לנו אלא להגיב מיד, עם הפגיעה ביהודי הראשון.

חיים רודנר: אין עוד יהודים, נותרו רק שרידים. אין עוד תנועה — רק שרידים מעטים. לא כדאי לדבר על כבוד. איש כיכולתו צריך להציל את נפשו. לא חשוב כיצד ישפטונו. להסתתר ללכת ליער... (קריאות ביניים בלתי-פוסקות).

מרדכי: לו רצינו מאוד, ולו היתה זו תעודתנו, כי אז היה בידינו לשמור על חיי אנשינו עד הסוף, כל עוד יישארו יהודים בביאליסטוק. אשאל שאלה בוטה: האם זוהי דעתם של החברים הטוענים ל„יער“, שיש להסתתר, ולא להגיב על „האקציה“ הקרובה, כדי לצאת אחר-כך אל היער? (קולות מכל העברים: לא, זה לא!).

שמענו שתי דעות. אחת של שרה וחיים והאחרת של הרשל וחנוך. הברירה בידיכם. דבר אחד ברור: לא נלך אל בתי-החרושת להתפלל שם לאלוהים כי ייתפסו אנשי הבונקרים כדי שניצל אנחנו. גם אין את נפשנו לראות בעד חלונות בתי-החרושת שלנו כיצד מובלים להשמדה החברים מבתי-החרושת אחר. אנו יכולים לערוך משאל חברים: הרשל או חיים?

פאניה סיגי: (סניף): אני מסכימה עם חנוך: הברירה בידינו — לבחור מעשה גדול, חד-פעמי כאן או פעולות מפורדות, קטנות יותר, שבחשבון כולל משמעותן גדולה יותר — ביער. אך הואיל ואין באפשרותנו ללכת תיכף אל

היער, והמצב הוא של מתיחות יתירה, עלינו להטיל את מלוא הכובד דווקא על „הקונטראקציה“ כאן, ועם שילוח היהודי הראשון להתחיל בהתקוממות, על כל מסקנותיה. אולם אם ההפוגה תימשך עוד כמה שבועות — עלינו לעשות הכל כדי לצאת ליער.

אליעזר סוכאדניצקי (סניף): חברים, דעתי היא כי אין לפעול בשני הכיוונים. היער הוא רעיון יפה. היער נותן לנו אפשרות-מה להישאר בחיים. אולם במצבנו כיום, כש„האקציה“ היא קרובה כל-כך, הרי זו אשליה. ואף אם תהא לנו שהות של שלושה ארבעה שבועות, לא יעלה בדינו לרכוש את כל הציוד הדרוש ולצאת אתו אל היער. לדעתי, אין לנו אלא מוצא אחד — להשיב על ה„אקציה“ ב„קונטראקציה“. אני סבור שעלינו לפעול אך ורק בכיוון זה, ולחת תשובה ראויה באמצעים המעטים שבידינו.

יוכבד ויינשטיין: על שום מה אנו מרבים כה לדבר על המוות? הרי זה מחוץ לדרך הטבע. חייל בחזית, או פארטיזן, מחשבתו — אף בשעת הסכנה הגדולה ביותר — נתונה לחיים. יודעים אנו מצבנו מהו. אבל לשם מה להפחיד בלי הרף במוות? ללכת ליער, אם דרוש — לפתוח ב„קונטראקציה“ כאן. אך עוד אין פירוש הדבר שבהכרח ניהרג. כל הדיבורים שלנו כאן מנוגדים ליצר החיים הפרימיטיבי הטבוע בנו.

חנוך זיאלאונאגורא: מתנגד לדעתה של יוכבד. עלינו להיות עקביים. אסור לנו לתת לשום איש הכשר מוסרי לבריהתנו. בפעולה אין פשרות. להילחם — משמע להילחם עד האחרון. להילחם פירושו להיהרג. לדעתי, יהיה מעשה רב יותר להישאר בחיים — ללכת אל היער. מציע להכין מקום-סתר מחוץ לגיטו, כדי להמשיך משם, גם לאחר „האקציה“ בפעולות חבלה.

משה'ל רוטבארט: להתחיל ב„קונטראקציה“ עם הפגיעה ביהודי הראשון. ואם יש אפשרות — להכין את היער. כל אחד ואחד חייב לחוות דעתו. כי בידי האסיפה הזאת נתונים חייהם ומותם של החברים. ולו גם תימשך האסיפה עד מחר.

חיים: אתה מאלץ את כולנו לדבר, כדי שהאסיפה תחליט: „לא“. בעצמך אתה אומר „כן“, ורצונך שאחרים יגידו: „לא“.
(קריאת ביניים).

דורקה צארג (סניף): סבורה אני כי עמדתנו היא של אנשי התנועה, אנשים בעלי הכרה, היודעים מה עלתה לכל קרובינו. רצוננו למות בכבוד. ביער גדולות יותר אפשרויות הנקמה. אולם אסור לנו ללכת ליער כקבצנים עלובים, אלא כפארטיזנים פעילים.

כיום אין בידינו כל אפשרות להתכונן כהלכה. ולכן מחובתנו להקדיש את כל מרצנו ל"קונטראקציה".

צפורה בירמן: קשה לומר דבר. קשה לאדם לברור לו מיתה. חשה אני בקרב נפשי, מאבק בין המוות והחיים. אין זה חשוב לי, אם אני או מישהו אחר יישאר בחיים. לאחר כל מה שעבר עלינו וראינו במו עינינו, אולי אין אנו נדבקים כל-כך בחיים. אולם מדאיגה אותי יותר שאלת התנועה.

מתגאים אנו בכך שתנועתנו הוסיפה לחיות אף ברגעים הקשים ביותר של הקיבוץ היהודי בפולין. אותי רבים אחרים הביאו מווילנה. ודאי היו אנשים חשובים יותר שהיה צריך להציל. אכן, לא אותי ולא אותך הביאו לכאן, הביאו את התנועה. כעת עומדת השאלה: האם יקיץ הקץ על התנועה? והאם רשאית היא להניח לעצמה להגיע לידי כך? התנועה שלנו היא של עם ישראל, ועלינו להתייטר, ואף מתייסרים אנו בפועל ממש, בצרותיה ויסוריה של האומה כולה.

אולם כשהמדובר הוא בזכות להישאר בחיים, הריני אומרת: כן, לנו הזכות הגמורה לכך. תנועתנו תהיה אולי היחידה, שיהיה לאל ידה לומר דברה כשתגיע השעה לכך. דוגמה של וארשה? אכן, מיתה בכבוד, מוות אנושי יפה, אבל בשום פנים ואופן לא מעשה תנועתי. מעשה של תנועה פירושו: להתקיים! להתקיים לא סתם, לשם חיים בלבד. להישאר לשם המשך פעולותינו, להמשיך את השלשלת שלא נותקה אף לרגע אחד גם בימים החשוכים ביותר.

שמזאליק זילטה: זו לי הפעם הראשונה בחיי להשתתף באספה שדנה על המוות. אנחנו מתכוננים ל"קונטראקציה" לא כדי לכתוב היסטוריה, אלא כדי למות בכבוד, כיאה ליהודי צעיר בומן הזה. ואם תשחק לו השעה למישהו ויכתוב היסטוריה, הרי תהיה זו שונה מדברי ימי יהודי ספרד, שקפצו אל המדורה וקריאת "שמע ישראל" על שפתם.
כעת על האקציה:

מלומדי נסיון אנחנו, ויודעים אנו שאין לתת אמון כלשהו בגרמנים, המבטיחים חסות למפעלים, וכי רק אלה שאינם עובדים ישולחו וכו'. רק על-ידי מירמה ובלבול הדעת הצליחו הם להוביל אלפי יהודים לטבח. אך על-אף כל אלה יש לנו סיכויים לצאת בשלום מן ה"אקציה" הקרובה.
הכל מבקשים להרוויח זמן. נעשה גם אנו כך. בומן הקצר שנשאר נוכל לפעול ולהוסיף על נשקנו, שהוא כיום מועט מאד ודל.

גם בכיוון היער — ששם נוכל לבצע משימה כפולה — עלינו לעשות. לא הייתי רוצה שיבינו דברי שלא כהלכה, שיראו בהצעתך, וידונו את הסתרתנו בשעות ה"אקציה" כפחדנות. לא ולא! יצר החיים של האדם רב ועצום; כאן מן ההכרח להיות אגואיסט. לא איכפת לי אם על חשבוננו שלנו ילכו אחרים. אנו תובעים זכות לחיים הרבה יותר מאשר אחרים ובצדק. אנחנו הצבנו לנו מטרה בחיים — להישאר בחיים, ויהי מה. הובאנו לכאן

מווילנה, כי שם עמדנו לפני חיסול גמור, ומן ההכרח שיישארו עדים חיים. על-כן עלינו להתאמץ בכל כוחנו, אם רק לא יבוא החיסול, לחכות כעת ולהרוויח זמן.

אולם אם החיסול צפוי בקרוב, הרי כולנו כאיש אחד אל ה"קונטראקציה" — ותמות נפשי עם פלשתים.

שרה קופינסקי: רוצה אני שהחברים ידעו כי אעשה ככל אשר יחליטו, אני רק מתפלאה על השלוח שבה מדברים על הענין. כשאני לעצמי למראה גרמני כל עצמותי תרחפנה. אין אני יודעת אם החברים, ביחוד החברות, יעמוד בהם כוחם לכך.

אמרתי מה שאמרתי קודם לכן, רק משום שאין אני מאמינה בכוחותי אני.

יחזקאל טיקוצקי: אינני מסכים עם שרה, אל מול פני המוות אולי תתקפר גם חולשה ואולת-יד, אבל יכול אתה גם להתגלות כחזק מאוד, כשאינ עוד מה לאבד. מסכים אני לדעתו של שמואליק, שיש לפתוח ב"קונטראקציה" רק במקרה של חיסול גמור.

עטל טובול: לעצם הענין. אם יוחל ב"אקציה" בימים הקרובים, כי או רק דרך אחת לפנינו — לפתוח ב"קונטראקציה". אולם אם יהיה ברשותנו זמן ארוך יותר, הרי עלינו לפעול בכיוון ההליכה אל היער.

ולואי ויהיה בכוחי לבצע את המוטל עלינו; אפשר שתוך מהלך המאורעות אתחזק. מכל מקום מנוי וגמור אתי לעשות כל מה שיהיה מן הצורך לעשות. נבונים דברי הרשל, אנו עומדים בפני פעולה נואשת, אין הדבר תלוי ברצוננו — גורדינו נחתם. בידנו רק לבחור בין שתי מיתות. אני שלווה וקרת-רוח.

מרדכי: עמדתם של החברים ברורה, אנחנו נעשה הכל כדי להוציא אנשים במספר רב ככל האפשר למלחמה פארטיזנית ביער. ואילו כל מי שיימצא בגיטו בעת ה"אקציה" הקרובה חייב להגיב עם תפיסתו של היהודי הראשון. לא אתנו יש להתמקח על החיים. יש להבין את התנאים האובייקטיביים.

החשוב מכל: לא לגרוע מדמותה וגאוותה של התנועה עד זרע האחרון...

תרגם מידיש: ג. ב.

הקיבוץ בגיטו ביאליסטוק

(מתוך מכתב) *

1.3.43 ביאליסטוק

בימים האחרונים של חיינו החלטתי להעלות בשבילכם על הכתב, מקצת מאימי הימים והשבועות, שמצאונו לאחר שנפרדתם מעלינו. נזכרת אני בימים שבהם ליווינו אתכם. נפרדנו גם בכינו. כן, בכינו מפני שחילחלה בנו ההרגשה ששוב לא ניפגש.

לאחר שבאו הגרמנים לוילנה התחילה כאן התקופה האיומה והנוראה שבחיינו. אותה שעה עשתה טמה בביאליסטוק; ביקשה למצוא חברי המפלגה ועיינה בדבר העברת התנועה לביאליסטוק, שהחיים בעיר זו שקטים היו ונוחים.

באותו פרק-זמן באנו, במגע עם גרמני אחד בשם שמידט. מוצאו מורע

היהודים. הוא בא מאוסטריה. לפני המלחמה היה בארץ-ישראל, והתפעל מן

הקיבוצים שבה. גם כאן, החליט לעזור לנו. בה בשעה שכל אדם היה משלם לו

אלפים בשכר ההעברה, לא לקח מאתנו אלא שכר מועט. אנו, שרידי הקיבוץ

שבוילנה, ישבנו אצלו יומיים. כשהיה נכנס הביתה, היה מביא עמו אומץ ותקוה.

היה באמת כחבר נאמן. הוא הסיע אותנו במכוניתו לביאליסטוק. בשעת נסיון שני,

כשביקש לנסוע לשאבלי ולהציל שם את קיבוצנו הצעיר, נכשל ונורה. כשנכנסנו

לתוך גיטו ביאליסטוק, כאילו נכנסנו אל גן עדן. חברי התנועה בעיר זו, ובהם

החבר כמילניק, קיבלו אותנו בזרועות פתוחות. לאחר ימים כאלה של „אקציות“

ושחיתות נוראות, לאחר שינה על רצפות, וימי קור ורעב, היתה ביאליסטוק בשבילנו

משהו לא רגיל. הרבה יהודים רצו לקראתנו, באו לשאול ונודע להם, על החורבן

הגדול שבליטא. לא שרד יהודי אחד ולא שרדה עיירה אחת, רק אלפים אחדים

שרדו בערים הראשיות. בתמיהה ראינו את החיים ה„שקטים“ כביכול שבביאליסטוק,

שקט זה הטיל עלינו פחד. רבות סבלה ביאליסטוק עם כניסתם של הגרמנים,

אחר-כך באה ארעה. היהודים בגיטו חייהם היו נוחים ונורמאליים למדי. ה„יודנראט“

השתלט על הענינים והדברים היו על כנם, ערוכים ומסודרים כבמדינה קטנה.

קימעה קימעה התחיל השקט להשתלט גם עלינו. נחנו והסתדרנו בעבודות.

אותה שעה נשאנו את נפשנו להקים קיבוץ, אלא שלא היתה השעה כשרה לכך.

מיד כשנרגענו התחלנו להרהר בהקמת סניף. מרסיק נפגש עם החברים לשעבר

והתחיל לארגן חוגים נרחבים של בני-הנוער בגיטו ביאליסטוק. היה לה לביאליסטוק

נוער נאה, ונטלנו על עצמנו את התפקיד להביא אליו את דבר התנועה, להכניס

בהם רטט ותסיסה. אף מרדכי טננבוים בא מווילנא ברכבת כנוצרי (אכן, מראהו

היה כמראה גוי אמיתי).

בעזרתם של חברי המפלגה, סודרו אנשינו בעבודות חשובות. התחילו לחשוב

על הקמת קיבוץ. קשה להיות לבד.

החלום בדבר הקמת קיבוץ נתממש. אי-אפשר היה אחרת. מוכרחים היו

* כותבת המכתב הזו, צפורה בירמן, ילידת העיירה רוזישץ' שבווהלין, חניכת „החלוץ-הצעיר“. מן הפעילות בקיבוץ תל-חי בביאליסטוק, ב„החלוץ-הצעיר“ ובתנועה המאוחדת „דרור“. נפלה במרד הגיטו בביאליסטוק, באוגוסט 1943.

לחיות לפחות בצוותא, וכפי שנתחנכו. קיבלנו ביקתה שלמה (מאותה שעה שוב לא נקרא הקיבוץ כשמו, אלא „ביקתה“). החלטנו להרחיב את שורותינו. מתי מספר בלבד באנו מווילנה. אחד מעיר ושניים מעיירה.

ואלו הם: מרטיק ובתיה, מרדכי וטמה, זולטה, נחמה ליוואנט, נחמה מנדל, משה רוטבארט, שרה קופינסקה, צפורה בירמן, אודיה שניידר, יצחק אנגלמן, חיים רודנר וישראל מרגלית. בוילנה עוד נשארו: פסיה מידאניק, פסיה שלוטניק, אילקה שיינבוים ואחרים.

קיבלנו כמה חברים חדשים. רבים ביקשו לבוא אלינו, אבל קיבלנו יחידים בלבד. הקיבוץ גדל והלך. שוב היו חיים חלוציים נאים. בגיטו המסוגר היתה זו פינת אור. שרים בערבים ופעמים עורכים מסיבה. שוכחים קצת את הצרות. מרדכי יצא לווארשה. פרומקה נשארה. הרי „גויים“ הם ובכן הם נוסעים. הונהגה רמת חיים בביקתה. הוקם מטבח משלנו. השם שניתן לו: מטבח הגן. סועדים בו רק אנשים משלנו. שמחה היתה בין החברה: מרק משלנו לאחר תקופת־רעב ממושכת כל־כך.

מרטיק בא אל ה„יודנראט“ בהצעה לספק עבודה חקלאית לבני הנוער. ההצעה נתקבלה. מרובים היו השטחים הפנויים בגיטו שנערמו עליהם אשפה ורפש. הידיעה שבני הנוער יכולים להירשם לעבודות־גינה, עוררה הד נרחב. הכל רצו למרטיק. נרשמו עשרות. תחילה ניתנו שיעורים עיוניים מפי אגרונום, ולאחר מכן, נעשתה עבודה מעשית בגינות. מרטיק היה המזכיר והאדם המכריע במפעל זה. מכאן התחילו ברכישת בני נוער. מרטיק הקדיש לסניף הרבה מרץ וזמן. הסניף נתרחב וגדל עם העגבניות בגינה. הרבה חברים מן הביקתה הלכו לעבודות בגינה. היו מעלים בזכרון את גרוכוב, וולוקומפיה, וביקשו ליצור משהו דומה גם כאן. סידרו משתלות מכוסות, וזרעו שדות.

בביקתה הלכו והשתפרו החיים. כבר סועדים בבית סעודת־צהרים וכבר מתכננים חתונות גם לארוחות־ערב חמות. קרב ובא חג־הפסח. אם ברוב חלקי המדינה כבר לא היה מר שיחוג את החג, הרי גיטו ביאליסטוק עדיין ניתן לו לעשותו במלואו. אף אנו ערכנו סדר בשיתוף עם ה„יודנראט“, ובראשו — הרב והחבר כמילניק. פרומקה נאמה. היא סיפרה כיצד נאבקה התנועה על קיומה, ופועלת בכל מקום ובכל התנאים. באראש השמיע דברי הערכה לתנועה כזו. גולדברג הביא את ברכתו וחי' כמילניק ממש התפעל ואמר, שאם יש לעם ישראל אנשים כאלה, עדיין לא אבדנו.

לאחר פסח. קיץ נאה. מגיעות ידיעות מווילנה שלפי שעה שקט שם. טמה ופרומקה נסעו לקובל. שם נפגשו עם לאה פיש, עם דוד אייזנברג ועם רחל פוגלמן. ברגר היה בצבא ונדד אתו הרחק ברוסיה. בקובל עדיין לא היה גיטו. הן הביאו ידיעות וקיבלו ידיעות. כמה שמחה, כמה רגעים נעלים בפגישות בקבלת ידיעות כאלו! הן חזרו והביאו מטען של ידיעות מוואלין ומרוסיה הלבנה. שוב ניצורה הביקתה לחיים. באו ידיעות, דרישות־שלום מעיירות ומערים — כמו לא־מן־העולם־הזה.

התחילו העבודות בגן. זרמו צעירים, הכל פונים בבקשות אל מרטיק, הכל מבקשים לבוא לעבודה. העבודה החקלאית נעשתה למפעל גדול. ובעיר נתפרסם

הדבר שחלוצים עובדים בגינות. באו צעירים מכל הכיוונים — הרבה מהם לא-מאורגנים. מרסיק הוא היוזם והמוזכיר של עבודות הגינות, הוא מרכז הסניף. וגדל הסניף יחד עם הירקות שבגינה. עשוי היה לגדול יותר, אלא שלא היה לנו ענין בכך. חסרו אנשים לעבודה חינוכית. ממש אכלנו את בשרנו. החלטנו: טוב פחות בכמות ויותר באיכות. מיטב הנוער בא אלינו. לא עשו זמן רב בסניף: רק הגיע ריח משהו לאפס וכבר נעשו חברים שווים לאחרים. מגרודנה מגיעות ידיעות — יש שם סניף נאה. לשם הלך ראובנצ'יק, אירגן קבוצה, שכר גן גדול, ומסביב לגן הקים סניף נהדר. הטובים ביותר הלכו לשם. גדלו בשיטתיות ובצורה נאה. הרשל הוא הקשר בגליל. קוראים לו: „המגיד הרגלי“. עושה את דרכו ברגל מעיירה לעיירה ומעודד וקורא לעבודה בתנועה. הוא הקים סמינריון בגרודנה. חודש ימים למדו החברים את יסודות התנועה.

פרומקה נסעה לווארשה: סבורה היתה שיצחק יבוא לכאן. הביקתה נעשתה חלק מחיי כל אחד. דבר אחד ציער אותנו: אין אנו חיים מעבודה עצמית. טענה זו נשמעה בכל אספה. ביקשו להיות נאמנים לעצמם ולא נסתייע הדבר בידיהם. חלפה תקופת הזהב של גיטו ביאליסטוק. שוב באים עלינו ימים קודרים.

ה„שיקצות“ שלנו נכשלות בוו אחר זו. מווארשה אין שום ידיעות. כאילו ירדו לטמיון. כאן הסניף גדל והולך ומצריך עבודה. מחכים ליצחק ואיננו. ממש יוצאים מן הכלים. אין שום קשר עם וארשה וכאן העבודה דוחקת. יש הכרח לקיים סמינריון. להעמיד את הסניף על עבודה עצמית. הדבר נדחה משבוע לשבוע. אפשר יבוא יצחק, אבל אינו בא. לבסוף מגיע ראובנצ'יק מגרודנה. הרשל ממלא את מקומו. מרסיק כבר עיף ויגע ואין כוחו עמו. מחליטים לפתוח את הסמינריון בכוחות עצמיים. יש מצב רוח איום בשעת הפתיחה. שרים „תחוקנה“ בשקט ונחלשים מאוד. כולם שרים ובוכים. חברה אחת צריכה לקרוא ואינה יכולה. מחנק בגרון. חשים ברוע המצב. ח' כמילניק נואם. הוא מעודדנו. שבועיים ימים ארך הסמינריון ונסתיים בפגישה גלילית. מלאי עידוד וכוח נתפורה החברה. הסניף גדל יותר ויותר. גדולה המשפחה. מווארשה עדיין אין שום ידיעה. כאילו אלפי תהומות הפרידו בינינו. ברחוב מדברים על „אקציה“ בגיטו וארשה. מצב-הרוח בגיטו נעשה איום יותר ויותר. בינתיים מגיעים פליטים מוהלין. שומעים על שחיתות גוראות. אין יודעים על מי לחשוב תחילה. אם על הורים, על אחיות ואחים המומתים שם בעיירות, או על חברים הנהרגים למאות יחד עם כל היהודים. הימים גוראים. הדעת נטרפת. באים פליטים מווארשה. הידיעה בדבר ה„אקציה“ מתאשרת. קשה לדעת משהו מדויק. אנו מחכים בקוצר רוח. אכן הגיע היום. כמעט נתייאשנו מלפגוש משהו והנה טמה. כקו אור בימים אפלים, כרגיל. היא סיפרה על ה„אקציה“ בווארשה. הימים גוראים, איומים יותר מאלו שבויילנה. נעשו נסיונות לצאת אל היערות. באו במגע עם ה־פ.פ.ר. הללו הבטיחו עזרה. טמה הביאה עמה את הקריאה לצאת אל היערות, להתקשר עם פארטיזאנים ולהילחם יחד באויב. החברה נתפסה לדבר זה. יצאה קבוצה אחת ואחריה שניה ונכשלו מיד. העזרה שהבטיחה פ.פ.ר. לא באה. היה צורך בנשק ודבר זה אי-אפשר היה ליצור. ירד שקט על הביקתה. מחשבות כולם נתונות היו למה שאירע בווארשה. אם שם אירע הדבר, גם על ביאליסטוק

תעבור הכוס בקרוב. היטלך מקיים דברו. לאחר המלחמה ימצאו יהודי במוזיאון. כמעט שנתמשש הדבר. אין עצה ואין יועץ. נשארנו לבדנו עם התנועה — הטח ראשך אל הכותל. טמה מבקרת גם בגרודנה. גם גרודנה מודעזת מן הידיעות. התייעצנו, יחד חיפשנו דרך. הדרך היחידה שנשארה לנו היא היער, שהוא רחוק כל כך מאתנו. טמה חזרה לווארשה. אין זמן לשבת במקום אחד. העבודה בסניף ובקיבוץ לבשה צורה אחרת. באו ימים של אי־שקט נורא. חושבים אבל אין המחשבות מעלות כלום — כל דרכי החיים הסומות בפנינו. ושוב: הרגשה של בודדים. נשכחים. כן, שכחנו. כולם נסעו, מי בצדק ומי שלא בצדק. השאירונו לבדנו בימי־אימים אלה, ואפילו לא נזכרו בנו. כמה גדול היה מכאובנו כשאשה אחת מפשוטי העם קיבלה דרישה מבעלה לעלות ארצה. כדבר הזה אירע גם בערים אחרות. הוי, כמה כאב גרם הדבר לכל אחד מאתנו ואנו, שנשאנו את ארץ־ישראל על שפתותינו ברגעים האיומים ביותר, ארץ־ישראל כבר שכחה אותנו. יישאר אחד, היינו אומרים לעצמנו, שיוכל לספר ולמסור את כל זאת. כן, כאבנו והמשכנו בעבודה. לא הפסקנו — חלילה.

החלטנו לבוא במגע עם היער, ולרכוש קצת נשק. לתפקיד זה נתמנה הרשל. נסעתי למלא את מקומו בקבוצה ובסניף. הלכתי לגרודנה. מצאתי „קבוצה“ סניף נהדר. כמעט כולם חברים חדשים, אבל כבר חלוצים נאמנים וטובים. כולם מוכנים לקריאתה של התנועה. לא זמן רב הונח לי לחיות ולעסוק בעבודתו העצמאית של הסניף. גם לשם הגיעה ה„אקציה“. גם הרשל נשאר במלכות. הגיטו חסום. אין מרשים לצאת לעבודה. קשה לדעת מה ילד יום. אין יודע איוו הדרך ואיוו השיטה. מבעד לתיל אנו רואים כיצד מאספים את האנשים מן העיירות, כל משפחה בעגלה מיוחדת. היהודים צועקים ושואלים: להיכן אנו מובלים? המחזות מזעזעים.

אין אנו מחשים, יש להציל את החבר'ה. לא נניח להם שיולייכנו לטרבלינקה. אנו מחליטים להתקין תעודות. מחקים חותמת גרמנית ועושים תעודות בעזרתם של חברי המפלגה שעבדו בבית־דפוס גרמני. אין אנו יודעים מה נעשה בביאליסטוק. קשה להשיג ידיעות. ולפתע בא מכתב ממרכזי. הוא בא לביאליסטוק מווארשה, ולא עלה בידו להיכנס לגיטו. הוא בא לגרודנה, וגם שם הגיטו מוקף. בדרך נכשל ונשברה רגלו. הוא נמצא אצל איכרה אחת בלא בגדים ובלא כסף. נודעונו. מיד השתדלנו להביאו. שבור, בלא כותונת לגופו, נכנס אל ה„יודנראט“. סבור היה שרודפים אחריו. הוא הובא הביתה ושם נודע לנו שנכשל. אבדו לו תעודותיו, ברח מן הגיטאפו, ירו אחריו, אבל התחמק. ושוב התייעצויות. אין דרך אחרת אלא היעה, אל הפארטיזנים. גם משתעשעים ברעיון על פארטיזנים משלנו. החברה נתפסת לרעיון זה. היא מוכנה לכל קריאה. בעזרת חברי המפלגה ה„יודנראט“ קיבלנו כספים לחללית זו. ה„אקציה“ אינה מחכה. כבר הושמד הגיטו השני. כל החברים ניצלו, מי עם משפחתו ומי לבדו. כולם באים לאמא־תנועה.

לא שקט הגיטו הראשון זמן ממושך. לא הספיקו לספור למגורשים: להורים, לאחיות ולקרובים, וכבד מדברים ב„אקציה“. כמעט הכל כבר יודעים שמובלים לטרבלינקה. רבים נתמרדו: לא נלך, מוטב שיירו בנו כאן במקום. אבל היו אלה

דיבורים בלבד. כולם הלכו וארזו צרורות נודדיהם, לפי שסבורים היו, שמא יתרחש נס ברכבת. סמכו על הנס והלכו בדומיה —למוות האכזרי. שלחנו את הקבוצה הראשונה היערה, יחד עם השומר־הצעיר. קשה היה להשיג נשק בגיטו. סבורים היינו שירכשו נשק בדרכם. נתנו להם כסף, ככל מה שאפשר היה בתנאי חיינו. שלחנו אותם לחפש דרך גם בשבילנו. הם הלכו, אבל לא הגיעו. אחד חזר וארבעה נפלו. דברים איומים סיפר ליזור* על מה שראה בדרך. מאות יהודים מוטלים מתים ביערות מארציקאנצי. עשרות מתגוללים מתים למחצה, ומבקשים את המוות. מוטב למות מלחיות חיים כאלה. התקוה שתלינו ביער נגווה לפי שעה. בלא נשק אי־אפשר. וכאן אנו מתקרבים לימות החורף וכמעט בלא סיכויים לעתים.

מרדכי מילא את תפקידו בגרודנה, גייס כספים, התקין תעודות שונות והיתרי־ציאה, וכשרגלו שבורה התכונן לבוא לביאליסטוק. קשה היה לפרוץ את הגיטו החסום. הוא יצא, ונסע ברכבת בהיתרי־ציאה שהתקין לעצמו. כשלוף היער שבר את כולנו. נשארנו בלא דרך. לא היתה לנו ברירה, אלא למות בכבוד במקום. התחלנו להכין „אקציה“ נגדית (קונטראקציה). לא כולם הסכימו לכך. „אקציה“ נגדית פירושה השמדה מוחלטת בימים מועטים. סבורים היינו אפשר שבכל זאת ישרדו אלפים אחדים בדרך זו. החברה מחפשת דרכים. אין רוצים למות. לנוכח המוות גובר יצר החיים. אנו מחליטים: הבחורות תפרוצנה אל ביאליסטוק, והבחורים יישארו כדי להוציא לפועל את ה„אקציה“ הנגדית. וכך היה. באתי אני ועוד הרבה בחורות לביאליסטוק שהיתה עוד שקטה באותה שעה. הקיבוץ קיבל אותנו כאם. פגשנו הרבה חברים חדשים; רבים מהם ניצלו מן המחנות. הכל מצאו סעד בקיבוץ.

ימים ולילות עברו עלינו בסימן ה„אקציה“ העתידה להתרגש על ביאליסטוק. כולנו הסתדרנו בעבודה בבית־החרושת. התכוננו להיאבק עם המוות. לא נחנו זמן רב. ה„אקציה“ הלכה וקרבה.

בגיטו שורר טיפוס־הבהרות. מרסיק, שעיסוקו עכשיו הוא איסוף חומר היסטורי, דבק בו הטיפוס והוא נופל למשכב. שוכב הוא במיטה בחום גבוה; עבודתו אינה פוסקת. הוא מסדר הכל, ומגלה ענין בכל דבר של מה־בכך. שומר את עקרונות התנועה. בימים הראשונים למחלתו, קשה היה על הרופא לגלות מה טיב מחלתו. צריכה להיות אסיפה בקיבוץ. מרסיק לא יכול להבליג והוא בא לאסיפה בחום של 40 מעלות. חייב הוא לברר ענינים שונים. לאחר ימים אחדים גילו שחולה הוא במחלת טיפוס הבהרות. מרסיק מוסר בדייקנות למרדכי את כל הענינים. אינו מחסר דבר. נראה שהיתה בו הרגשה, ששוב לא יצא חי מבית־החולים. אחר שבועיים ימים מת. היתה זו מכה קשה לקיבוץ ולסניף — הוא מת בעיצומה של עבודתו. הקיבוץ נאלם דום. אפילו לבכות אי־אפשר. מת מרסיק, אבי הקיבוץ והסניף, מרסיק — החלוץ והנאמן והמסור. „חלוץ בעמו“ כתבו במדעת־האבל. תמיד היה ישר־דרך, בכל התנאים, מרסיק החלוץ. כן, לו היה נאה היתה לו, כראוי לחלוץ כזה. כל הגיטו מתכנס בית־החולים. הכל מביעים

* ליזור רייזנר, נפל במרד גיטו ביאליסטוק.

צער, הכל אומרים עליו דברים טובים. כולם הכירוהו, כולם חיבבוהו. קרבן יקר, אמרו אנשים זרים.

כן, הוא חי באינטנסיביות יתירה. הוציא יותר מדי מרץ: יותר מדי כאב את כאב היהדות. לא היה בכוחו להתגבר על מחלה זו הלך מאתנו. קברוהו כשעיניו פקוחות, כאילו לא רצה להיפרד מעלינו. ברגעים הנוראים ביותר האמין, שיעלה בידו לפרוץ דרך ולעלות ארצה. הוא מת ואפילו עפר ארץ-ישראל לא היה לנו כדי להניח למראשותיו.

לא הספקנו להציב ציון על קברו במלאת שמונה ימים לפטירתו וכבר הגיעה ה„אקציה“ גם לביאליסטוק. שמונה ימים הוציאו אנשים לשחיטה הנוראה שבטרבלינקה. לא קל היה להם להוציא את האנשים מביאליסטוק. אלפים התחפרו באדמה. היו גם מקרים של התנגדות, גם מקרים רבים של התאבדויות. אנו נשארנו כולנו. איש לא נכשל. לאחר ה„אקציה“ היה מראהו של הגיטו כשל מרחץ-דמים גדול. אלף איש נורו. עשרות התאבדויות. בביבים זרם הדם כמים. כרים היו מגואלים בדם, הבתים — הרוסים, נכסים וקנינים נתערבבו באשפה. מתים היו מוטלים על כל צעד ושעל.

מוארשה שוב אין ידיעות. היתה שם „אקציה“ נגדית. אירגנה החברה שלנו. כנראה נהרגו כולם. טמה הלכה. גם ממנה אין שום ידיעה. ההרגשה איומה. נותרנו אחרונים. אף בבגדו לא נותר אחד. נהיה אחרונים בנופלים. אחרינו לא יישאר עוד איש. לא יהיה אפילו אחד שיביא את גוויתינו המרוסקות לקבורה. אבל הכאב אינו בכך שניהרג — כולם טובים אנו מן האלפים הנהרגים יום-יום? לא זה הדבר. על שום מה לא יישאר שום זכר לתנועה? לעולם לא הפסקנו את העבודה. כל ימינו המשכנו את השרשרת — בהיתר ובאיסור, כשהיה בכוחנו וכשלא היה בכוחנו.

הריני יושבת וכותבת. מרדכי והשאר מכינים את ה„אקציה“ הנגדית. אנו לבדנו מייצרים רימונים, מרדכי הוא כבר כימאי מושלם, עושה נסיונות ובודק, ונהנה מכל נסיון העולה יפה. הם יהרגו את רוצחינו; הללו יפלו יחד עמנו. אין ברירה. „תמות נפשי עם פלשתים“.

אמש בדקו רימון מתוצרת עצמית. הרימון נתפוצץ. עדיין ישנם ליקויים אחדים. יהודים נבהלו. היו שהפיצו שמועה, שפצצות סוביטיות נופלות אי-שם. היום בדקו רימון שני. הוא לא נתפוצץ; זה היה פתוח מדי וזה — סגור מדי. מתחקים אחר הליקויים ונעשים אנשי מקצוע מושלמים; עוד מעט וכבר יהיה לנו בית-חרושת שלם. מרדכי הוא המהנדס הראשי. חלון החדר יוצא אל מחוץ לגיטו. למטה עומד שומר, תיפח-רוחו. אינו יודע על מה הוא שומר. בקומה אחת למעלה ממנו אנו יושבים ומכינים לו רימון. בעד החלון אנו צופים, איוו הדרך הטובה ביותר להטילו עליו. אנו לומדים גם את תורת האיסטראטגיה. העיקר שהרימונים לא יעשו לנו מעשה „להכעיס“, ושיתפוצצו לפחות.

אין ברירה. זהו גורלנו לשאת בעוון כל הדורות הקודמים. ספדנו לכולם. כן, כאבנו את כאב כולם, עברנו שבעה מדורי גהינם. ראינו, שמענו, כאבנו וגם הוטל עלינו להיאלם דום. אפילו לא לבוא לקבר ישראל. אין ברירה, אין דרך אחרת אלא למות מיתה של כבוד יחד עם כל האלפים ההולכים למות, ובלא מורא ופחד. יודעים

אנו שהעם היהודי לא יכלה. הוא יגדל עוד ויפרח כעם. הוא יקום ועוד ינקום את נקמתו על זמנו השפוף והחף מפשע.

כן, בזה פונה אני אליכם חברים, באשר אתם שם. עליכם תוטל החובה הגמורה לנקום את נקמתנו. אל ישקוט שום אדם מכם, אל יישן את שנתו ואל ימצא מנוחה ביום. כשם שאנו כך בצל המוות, כך אתם היו באור הנקמה לדם השפוף. ארור קורא דברים אלה די לו באנחה וחזור לאחריה לעבודתו היומיומית. ארור האדם שיהיה די לו בדמעות שיזיל ובככי שיבכה את נשמותינו.

לא זאת אנו רוצים, אף להוריגו לא בכינו. כבשנו דמעותינו והסתכלנו בדומיה בגוויות המתות של ידידים שנורו ככלבים.

אנו קוראים אתכם לנקמה, נקמה בלא רחמנות, בלא רגשות, בלא דברים על גרמנים „טובים“. לגרמני „טוב“ — מיתה קלה. יומת אחרון, כשם שהם הבטיחו ליהודי הטוב להם: כך יירו לאחרונה. זוהי דרישת כולנו, זה רצונם של האנשים שאפשר יפלו מחר, העומדים להילחם בכבוד וליפול בכבוד.

נקמה! לכך אנו קוראים אתכם, אתם שלא סבלתם בגיהנום של היטלר. דבר זה חייבים אתם לקיים, אפילו יהיו חייכם נתונים בסכנה. לא ינחו בשלום עצמותינו המרוסקות בכל פינות אירופה, לא ישקוט האפר המפורז של המשרפות, עד כי נקום תנקמו.

זכרו וקיימו את רצוננו ואת חובתכם.

קיבוץ תל-חי בגיטו

צפורה בירמן

„כל מרכזי החיים היהודיים נמחו מעל פני האדמה...“

וארשה, 15 בנובמבר, 1943

אל י. טבנקין, מ. יערי, א. דובקין, —

הסתדרות העובדים בארץ-ישראל.

כשאנו כותבים את המלים האלה, אין אנו מאמינים שעוד נתראה אייפעם. כיום נשארו משלושה וחצי מיליון יהודי פולין — 200.000 בערך. כשיתקבל המכתב הזה קרוב לוודאי שלא יישארו בחיים — אלא כמחציתם. בשבוע האחרון בלבד חוסלו המחנות: בטראבניקי, בפוניאטובה ובלובלין. כ-40 אלף יהודים נרצחו. את יסורינו אין להבין, ולא תאמינו, כי כך הוא המצב. כדי שאיש לונדון, או תל-אביב, יבין זאת, צריך שיהיה בעל דמיון חולני. כל מרכזי החיים היהודיים נמחו מעל פני האדמה. תושביהם מצאו את מותם בבתי-המטבחיים של טרבלינקה, סוביבור, בלז'ץ ואושינצ'ים. למען יישאר זכר לאלה שנלחמו באויב בנשק ביד, הננו כותבים לכם על ימיו האחרונים של „החלוץ“ הפולני ועל הסתדרויות הנוער שלו — „דרור“ (פרייהייט — החלוץ-הצעיר), השומר-הצעיר, עקיבא, גורדוניה. תולדות „החלוץ“ בתקופה זו הן במידה רבה גם תולדותיו של הארגון היהודי הלוחם. בראשית פעולת-

ההשמדה היו קיימים מאות תאים ארגוניים שלנו במקומות הישוב היהודיים. בווארשה היו 5 קיבוצים — מהם שניים בעבר הארי — בגרוכוב ובצ'רניאקוב; בצ'נסטוכוב — 3; בביאליסטוק — 2. היו קיבוצים גם בוולנה, בז'ארקי, באוסטרוביץ, בהרובישוב ובבנדין. מלבד זה היו לנו נקודות להכשרה חקלאית עונתית במספר רב. הקיבוצים שלנו נהיו אחר־כך לקיני התנגדות אקטיבית בכל הערים. אם ההתנגדות המזוינת בתחילת חיסול הגיטו — ביולי — ספטמבר, 1942 — היתה קטנה כל כך אין זו אשמתנו אנו. השפיעו כאן גורמים שונים: חיצוניים ופנימיים. ואם פעולת הגירוש השניה בינואר 1943 ובייחוד פעולת החיסול הגמורה בווארשה, באפריל 1943, אחר־כך פעולות החיסול בביאליסטוק, בוולנה ובצ'נסטוכוב, היו לאגדות במלחמת־השחרור שלנו — יסודן היה במלחמת־הגבורה הנואשת של הארגון היהודי הלוחם, שעלתה לתנועתנו בדם כל אנשינו כמעט — המפקדים כאנשי השורה. מווארשה היינו מארגנים את סניפי הארגון היהודי הלוחם ביתר הערים. שליחנו ארגנו בכל מקום את הנוער לקרבות והם עצמם היו משתתפים בקרבות אלה ונופלים בהם חללים.

אנו משתתפים פעולה עד היום הזה עם הוועד היהודי הלאומי ועם ועדת התיאום של הוועד היהודי הלאומי וה"בונד", שהיינו יוזמיהם ומארגניהם בפעולת ההגנה והעזרה. בשנת 1942 יצאו 50—60 מחברינו לסלובאקיה. שם נתקלו בפעולת־החיסול. כמה מהם התחמקו להונגריה. האם הצליח מישהו מהם להגיע לארץ־ישראל? הננו מתאמצים להעביר שוב יהודים במספר מסוים להונגריה. ד"ר שורצברג כתב לנו על מגע עם בודאפשט. האפשר לצפות משם לעזרה ממשית?

כשתקראו את מכתבנו זה, אל נא תחשבו, שרוחנו נשברה, או שהגענו לידי יאוש. אין אנו אלא מסתכלים בעיניים פקוחות בגורל שאין למנעו. יודעים אנו, שעשיתם הכל כדי להצילנו. ואנו יודעים גם כן, שהנכם חסרי־אונים. יקל לנו למות מתוך ידיעה, כי יקום עולם חופשי ומתוך אמונה, שארץ־ישראל תקום כמולדת לעם העברי.

שלכם צביה (לובאטקין), יצחק (צוקרמן)

מורדי הגיטו — בכוח מה התקוממו? בכוח המולדת הזאת, מולדתם, בכוח מסורת הזכרון של מלחמת יהודה ברומא, בכוח העם הנרדף זה אלפי שנה וממשיך להתקיים ולזכור את מולדתו זו, אשר קנה בזיעת אפו ובדמיו, במלחמותיו, ביצירתו בארץ זאת — והיא חיה כמולדתם לא רק בזכרון היהודים, גם בזכרונם של אותם עמי תרבות אירופה ואמריקה, אחת היא וידועה היא — ארץ־ישראל.

יצחק טבנקין

נזכור...

... מתוך הכרה ברורה הלכנו אל קרב זה האחרון, קרב של מעטים וחלשים נגד רבים וחזקים, קרב לחיים ולמות.

אכן, הם ידעו כי רק יחידי סגולה יינצלו, כי הם, רובם ככולם, יאבדו כשם שאבדה היהדות כולה בפולין. אולם הם גם ידעו כי העם היהודי חיה יחיה, כי מותם שלהם, יותר מחייהם, חשוב מאוד למען קיומו של העם. הם ידעו כי לחיות בימים אלה הרי זה לברוח מן העם, מעצמם הם — לברוח ולהסתתר. הם ידעו משמעותו של מוות במערכה, והיא — מלחמה לשם הצלת הכבוד, כבוד יהודי ואנושי, למען כבודם של אלה שיישרדו, למען כבודו של העם שישאר בחיים וכבודם של הדורות הבאים. הם טעמו טעם של מאמצי אנוש, ידעו והבינו קורות ישראל, מהם ינקו לשדם, בהם נעוצים שרשיהם.

חיי העם היהודי היו אות ומופת של כוחות על-אנושיים במלחמה למען אותם אידיאלים שפיעמו אותם כיום. תל-חי ומגיני תל-חי דיברו אליהם בשפתם וברוחם שלהם.

הם נפלו, אך האמונה שלהם ניצחה. העם חי וקיים...

יצחק צוקרמן

מתוך דברים בטכס יריית אבן הפינה
למצבת הזכרון בגיטו וארשה, 10.4.1946

**רשימת חברי קיבוץ תל-חי בגיטו ביאליסטוק בתקופת
הכיבוש הנאצי. כולם השתתפו במרד ופרט לאחת
(ברונקה ויניצקה) נפלו.**

מקום הלידה	הקיבוץ שממנו באו	השם והמשפחה
וארשה	באראנוביץ'	מרדכי טננבוים
מלניצה	גרוכוב	בתיה מרסיק
רוז'ישצ'ה	וילנה	צפורה בירמן
טורצ'ין	לוצק	נחמה מנדל
ראטנה	לודז'	נחמה ליוונט
לודז'	"	ז'ולטה שמואל
נובוגרודק	"	חיים רודנר
וישוגרודק	פינסק	ישראל מרגלית
קאזי	לודז'	אודיה שניידר
ייז'ורי	באראנוביץ'	שרה קופינסקה
מלאווה	גרוכוב	משה'ל רוטבארד
וארשה	—	יצחק אנגלמן
סטאניסלאבוב	עקיבא (ביילסק)	גרו קון
וארשה	וילנה	חנוך ז'לאזנוגורה
סוכובולה	לודז'	ראובצ'יק רוזנברג
יאשינובקה	גרוכוב	הרשל רוזנטאל
"	"	מנוחקה פלאסקובסקה
קנישין	—	יוכבד ויינשטיין
"	—	גדליהו פטלוק
"	גרוכוב	רווקה סגל
קנישין	לודז'	רחל פולאק
הורודוק	—	סימה ז'לאזו
ביאליסטוק	לוצק	אטלה סובול
"	—	יוסלה ואנאג'יסקי
סוכובולה	—	יחוקאל טיקוצקי
ראדז'ילוב	—	שלמה'קה חולכובסקי
"	—	חנו חולכובסקי
"	לודז'	מרדכי בורשטיין
קנישין	"	פייצ'ה דוראגוי
"	—	יפה —
וארשה	—	איידל גוטמן
"	—	חיים גוטמן

גרודנה	ביילסק	אסתר קוראו'
"	וילנה	איטקה בוראקוב
"		רחל ניימאן
"		נעמי בלומנצווייג
"		פרידה
"		פראדל
"		טאניה
"		לייזר רייזנר
"		משה'ל גולדברג
"		ברונקה ויניצקה
ביאליסטוק		סוניה ז'אפוצ'ינסקה
"		יהודית
סטוצ'ין		פנינה
ראדזילוב	קיבוץ	יחזקאל גלאטשטיין
גרודנה	סניף	יוכבד וייצמן

(ארכיון —, "יד ושם", אוסף ביאליסטוק)

מובאות בזה רשימות לזכרם של שלושה-עשר מחברי קיבוץ תל-ח, שניספו בשואה, רובם במרד גיטו ביאליסטוק ובחלקם בניטאות אחרים וכפארטוזונים ביערות. אין אלה, אלא יחידים מבין הרבים-רבים שניספו ואין לנו ידיעות על נפילתם. זכרון כולם שמור בצרור חיינו.

מרדכי טננבוים-תמרוף

במארס 1942 הגיע מרדכי טננבוים לווארשה. מאז החלו הגרמנים לבקש אחרי צביה ואחרי בדוילנה 34, עברנו שנינו לגור בדירה חשאית ברחוב וולנושטש („חירות“), אשר שמו המהפכני עורר פחד בלב השלטון, ועל כן החליפהו וקרא לו „רחוב השענים“. על ידנו נמשכו עקלקלות חומות הגיטו, והחלונות נשקפו אל רחוב פולני שקט ושאנן.

כל היום שררה דממת-מות ברחוב הזה, משני עברי החומה, רק בשעות הערב המאוחרות ובלב הלילה היו צצים ועולים צללים ליד חומת הגיטו ונשמע קול צעדי-חרש. מבריחים הם, יהודים ופולנים, שהכניסו לגיטו קמח, סוכר וסיגריות. פעם בפעם נשמעה שריקה נוקבת וסערת יריות. לבוקר היה הכביש המלבין מקמח מאדם בדם מבריחים.

הירשקה קוצ'אר, המבקרנו יום יום והמקשר בינינו ובין דוילנה 34, הביא את מרדכי אל דירתנו.

דומני, שבפעם הראשונה נודמנתי עם מרדכי ועם חברתו טמה שניידרמאן בעיר קוומר בשנת 1937. הוא יצא או בשליחות מטעם „פרייהייט“ שבווארשה לתור אחרי מקום מתאים למושבה של קיץ. שניהם, הוא וטמה, היו משוטטים ימים תמימים על פני כפרים וביקתאות של איכרים. עליוזים וחסרי-דאגה היו תוך נדודים אלה מטפסים על עצים, נישאים במרוצה מעל חוף תלול ומשתכשכים שעות רצופות בנהר. שניהם צעירים היו, וזה שנים שהתרועעו זה עם זה ואהבו זה את זה. הוא — בעל קומה בינונית, רחבי-כתפים במקצת, ובלורית שחורה לו — היה בעת ההיא תלמיד המכון לידיעות המזרח, אשר שם למדו מי שעתידיים להיות דיפלומאטים של פולין, פקידים וקציני-צבא. ענין רב ומסועף היה בלבו אל העולם האסייתי הקדום, אל תרבותו, לשונותיו, מנהגיו ואגודות-העם שלו. לכו נמשך אל הטבע ואל ימי בראשית. הוא היה מתלקח על נקלה ומתלהב להברקה, ובכוח דמיונו הער היה סוחר אחריו את חניכיו הצעירים.

טמה, רכת הפנים וההובת הצמות הארוכות, בעלת עיניים כחולות, חייכניות, היתה עצורה ברוחה, איש-המעשה. הוא קירב אותה אל התנועה ונתן בלבה את עולם עניניו ודמיונותיו. התכונה האחרת אשר לכל אחד מהם משכה אתם זה אל זה, גם הבדילה ביניהם. היא היתה בשבילו קנת-מידה לממשי בדמיונותיו, לאשר ניתן להתגשם, ולאשר יישאר אך חלום בלבד.

בדרכי-גוד, בכבישים מופצצים, בימי קונספיראציה בוויילנה הסובייטית, ואחרי-כן בתקופת הכליון הלכו יד ביד יחד.

הוא אהבה מאוד והיה שולח אותה בשליחויות מסוכנות ביותר. והיא נטלה
אותן עליה במלוא ההכרה והאחריות. היא הראשונה אשר פרצה גבולות וחומות-
הגיטו והביאה אלינו את הבשורות העגומות על הכליון בוילנה.
הנה עתה בא אלינו ונשא באהבה את שמה, ונוסף לזה גם רמומה על
שגינותיו: טמה — בצירוף צליל מסיים של שם-משפחה טאטארי מסורוק-
טאטארי שעל-יד וילנה. מעתה היה שמו תמרזף.

✱

אחרי הפסקה של שנתיים ומחצה נודמנו שוב יחד. נעול היה מגפיים גבוהים
ולבוש חליפה שחורה, שאפודתה מרוכסת עד למעלה.
התפעלנו לעזותו. כלום היה מקום לפקפק, אם יהודי הנהו? כלום היה בו
קו אחד לא-יהודי?

הוא היה עובר בדרכים כטאטארי. בוילנה ביקר במסגד הטאטארי והתאמץ
להוציא תעודות-זהות טאטאריות כשרות, וכשדרשו ממנו הוכחות או עדות,
הסתלק. זייף תעודות בעצמו ויצא לרכבת. הוא ידע את כל מנהגיהם, שמע
במקצת את לשונם, העיקר — אמיץ היה. בהכרחת הגבול עזר לו נהג-רכבת
גרמני, שהתרועע עם טמה ועם לונקה והאמין להן כי בנות-גויים הן.
ימים תמימים ולילות הקשבנו אל סיפוריו. הוא ידע הרבה ונחן בכשרון
תיאור ציורי. שוב החיה לפנינו את הטראגדיה הנוראה של יהדות וילנה אשר
גולה זה ירחים שינה מעינינו ונטלה את שארית המנוחה. וילנה לא יכלה
להתגונן. האיוב התנפל לפתע פתאום והתחיל באופן בלתי-צפוי להשמיד יהודים
בהמונים. עד שנודע סופם של היהודים המוצאים, כי משמידים אותם בפונארי,
עבר זמן רב. בינתיים נעקרו עשרות אלפים מבתיהם. הטובים ביותר ניספו.
עם התנועה בליטא הישנה, בקובנה ובשאוול, אין עוד כל מגע. שם, בעצם,
נשארו הקבוצות החזקות ביותר. בוילנה נשארו רק עשרות אחדות של חברים,
פליטים כולם, אשר נדדו לשם עם פרוץ המלחמה בין גרמניה ופולין. המהגרים
הללו לא היכו שרשים שם, העיר עצמה היא פצע פתוח מעלה מוגלה. משמונים
אלף נותרו 20.000 בקירוב. מרדכי הסכים לדעתנו, כאשר מסרנו לו מווארשה
את עצתנו, כי יוציא קבוצת-חברים שלנו מוילנה לביאליסטוק. בחבל שעדיין
לא נגעה בו יד הרעה יש בכוחה של קבוצה מאורגנת כזו לרכו סביבה עשרות
ומאות מכל העיירות אשר מסביב לביאליסטוק ומביאליסטוק גופא. ואמנם
העביר מרדכי קבוצה כזאת, ועתה היתה לה לביאליסטוק אקטיבה חזקה: צבי
מרסיק, הרשל רוזנטאל, חנוך ז'אלאזונגורה, גדליהו פטלוק ועוד אחרים. בוילנה
השאיר קבוצה, ואילקה שיינבום בראשה. הוא מאמין כי יכול תוכל ביאליסטוק
לארגן כוח גדול. עתה בא לקבוע מגע אמיץ איתנו ולהידבר בכל הענינים
העיקריים.

פעם אחת סיפר לנו כיצד הציל את החברים בוילנה, וכיצד העביר את
הקבוצה לביאליסטוק — בעזרת הפלדוובל האוסטרי אנטון שמידט. הוא תיאר
לנו כל פרט על האיש הזה, מי הוא, מאין, מה מראהו וכיצד הגיע הוא, מרדכי,

אליו. בפיות פעורים הקשבנו לסיפור המופלא המיוחד במינו. חיל גרמני — קדוש. הציל יהודים, נתן לבו לעניניהם של יהודים וחי בעיניהם אלה וניספה בגללם — — —

והיה מעתה שמידט זה כאחד קרוב משלנו, כבן במשפחה. האדם הראשון בעם הגרמני.

✧

לאחר „האקציה“ הגדולה, ב־12.9.42, החלטנו לכנס את האקטיבה הרצוצה והמבווישת לתוך הגיטו. — — — סיכמנו בישיבה את המצב והחלטנו לנצל את השעות הקצרה אשר בידנו לא רק לשם פעולה בווארשה, כי אם גם לארגן במרץ את העבודה בכל ישובי היהודים הגדולים, קבענו קומנדאנטים לערים הבודדות וארגנו מחלקה מיוחדת בשביל ערי־השדה. מרכזי טנבוים נתמנה קומנדאנט לביאליסטוק. הוא הכיר את התנאים במקום והיה מכובד שם. עוד היתה רוח בו למדי בשביל להתחיל שוב מבראשית ועוד היה רצונו חזק כדי לעשות, כי יקום בביאליסטוק כוח יהודי מאוחד.

✧

לביאליסטוק הגיע בשלום. בגלויות ששלח לצד הארי של וארשה, על פי כתבתן של המקשרות שלנו, מסר על העבודה המאומצת. באמצע ינואר 1943 הגיעה טמה לווארשה. היא הביאה קצת כסף מאת מרדכי ורצפטים לעבודות פירוטכניות. לפי מה שמסרה לנו הסכים באראש, נשיא היוזגראט בביאליסטוק, לסייע סיוע אקטיבי לארגון היהודי החדש שהוקם. הוא נתן להפוך אחת מסדנות הגיטו לסדנה פירוטכנית, וכבר נעשו הנסיונות הראשונים לייצר נשק בידי עצמנו. מהנדסים התנדבו לעבודה. מרדכי האמין כי בעוד זמן קצר תהא ביאליסטוק מוכנה להתנגדות.

ב־16—17 בינואר נערכו בווארשה בצד הארי פעולות־ציד גדולות. נאסרו אלפי אנשים. אותה שנה דווקא היתה לנו התיעצות עם כל ה„שיקצות“ שלנו בדבר העבודה בערי־השדה וכדבר קביעת המגע במקרה שתחל איזו „אקציה“ חדשה באחד המקומות. ב־18 בינואר שמו הגרמנים, באורח לא־צפוי, מצור על הגיטו. בו בזמן שקבוצותינו המזוינות התייצבו מהר לקרב, התנפלו הגרמנים על שתיים מקבוצותינו הציוויליות, ברחוב מוראנובסקה וברחוב מילא 34. לנו לא היתה כל ידיעה על כך. עשרות חברים נסחבו לכיכר־ההטענה, וגם טמה שניידרמן בתוכם. בערב למחרת הגיעתנו ידיעה שכל הקבוצה עודנה בכיכר־ההטענה. טוסייה, שהצליחה להימלט בעזרתו של מיליצאנט יהודי, מסרה לנו כי הקבוצה משתמטת ובוקעת לה דרך אל הגיטו. טמה לא היתה בין החוזרים, כיצד נספתה — לא נודע לנו עד היום.

מותה של טמה זעזע את מרדכי עד היסוד. נסתלק האדם הקרוב ביותר, אשר יחד עמו נתחנך וחי משך שנים. נסתלק האדם, אשר קשר אותו, באי

הביאליסטוקאי, עם כל חבריו ביישובי ישראל על אדמת פולין. עתה נשאר בודד לגמרי. אמנם, התנועה בביאליסטוק היתה לה קבוצה הגונה של אנשים מסורים ביותר. אבל כולם, פרט למרסיק, היו צעירים ממנו הן בגילם וכן בנסיגונם. ואילו מרסיק גלוש מחומר אחר. היה זה בחור שקט וצנוע מן העיירה מלניצה שבווהלין, אשר עצם הפשטות נתגלמה בו. רוחו, רוח שלום, לא התאימה לאותו הזרם הטראגי הסוער הגדול אשר בו הפליג לשחיה אדם בעל תכונה אקטיבית כמרדכי. ואולם לעמוד על החוף — ולא היה כל חוף במציאות — לעמוד על החוף ולהתבונן, לכך לא היה מרסיק מסוגל. היה זה אדם בעל עיקרים מוסריים חזקים ורגש אחריות, שעל-כן סבל ונאבק עם עצמו. הוא בחר לו את העבודות השקטות שהטילה השעה: העזרה הסוציאליית ואוסף תעודות למאות על אכזריותם של הגרמנים וכן גביית עדויות מפי פליטים, הנמלטים מעיירות יהודיות נחרבות בחבל ביאליסטוק. הוא הניח את היסוד לאיסוף התעודות בביאליסטוק על חיי היהודים במשטר הנאצים.

פרשת המרד בביאליסטוק וההכנות לקראתו אינה ידועה עד היום אלא במידה מועטת מאוד. דברי העדות הקצרים שנגבו מפי משתתפים אחדים שנשאלו בחיים עודם שמורים בכתב-יד בארכיון הוועדה, ההיסטורית היהודית בלודז'. התעודות אשר בעין מנוסחות בקיצור ואינן ממצות את הענין. רק תעודותיו של מרדכי טננבוים מטילות אור על כמה חדשי מאמצים והכנות לקרב. משך זמן מסוים שלטו בקרב הלוחמים שתי שיטות — אם לא שני ארגוני-לוחמים מקבילים, שנחלקו בדעותיהם — ומרדכי שם לפניו מטרה לאחד אותם לכוח לוחם אחד, בר-כושר. רמזים לשתי השיטות הללו אנו מוצאים ביומנו הקצר של מרדכי טננבוים. הענין מוזכר גם בכתבי-העדויות שישנם ובחיבורו הקצר של הד"ר דאטנר, „מלחמתו וכליונו של גיטו-ביאליסטוק“.

— — — אחרי הלקח של גיטו וארשה החליטו הגרמנים להוציא את היהודים מגושי-הבתים הגדולים שאפשר לעמוד בהם בהתנגדות ממושכת, ולהעבירם אל הרחובות הקטנים, אשר בתים קטנים בהם ומגרשי-בור גדולים. השטח החדש יצר לגרמנים אפשרויות גדולות לפעולה חופשית כלפי כל נסיון של התגוננות יהודית. הלוחמים הבינו את התימרון הזה של הגרמנים וניסו לעצור את זרם-האנשים הגדול, המציית לפקודה הגרמנית. אולם קריאת הלוחמים לא מצאה הד. רק עשרות מבני-הנוער, מזוינים בנשק קר, בגרזינים וכלי-ברזל, הצטרפו אל הלוחמים. בינתיים שינה המטה את תכניתו והחליט לפוצץ את מחסומי-הגיטו וליצור בדרך זו אפשרויות רחבות להמון האנשים הרב להתפרץ לצד הארי. בעשר גיתן האות לקרב, וקבוצת-קרב מיוחדת שלחה אש בסדנאות המיכניות, בבית-החרושת לצמר-גפן ובערימות-השחת אשר נמצאו בתחום הגיטו. הלהבות שימשו אות-קריאה אל הלוחמים. בקבוצות קטנות התנפלו על המשמרות הגרמנים החזקים, המשוטטים סביב ושומרים את הגדרות, וחסלו אותם. אותה שעה ניתנה אפשרות לקבוצות אחרות לפוצץ את חומת הגיטו. קבוצות מיוחדות

מזוינות ברובים ובנשק אוטומאטי הגנו על חבריהם המתקיפים. הגרמנים המופתעים נסוגו אל בתי-האבן הגבוהים אשר בסביבה ופתחו באש גדולה ממכונות-יריה, בהיות לעיניהם מטרה מצוינת. לאט-לאט הם משתלטים על המצב. רבים מן הלוחמים, שאינם מוגנים אלא מעט, נופלים באש הקטלנית. והנה באים מטוסים מיוחדים, המנמיכים וממטירים אש ממכונות יריה על הגיטו הלוחם. הקרב הוא בין כוחות לא שווים. מלחמה היא של כמה מאות בחורים יהודים בפלוגות-צבא גרמניות גדולות, ביחידות של חיילים אוקראינים ובני רוסיה הלבנה המזוינים היטב. הצורך מתפרץ לגיטו ומפריד בין הלוחמים. קבוצות-הלוחמים המפורדות מוסיפות לעמוד בהתנגדות עקשנית. או מביאים הגרמנים טאנקים. מוקש שהושם על-ידי הלוחמים מכריח את הגרמנים שוב להיטוג. מוזמן לזמן מפסיקים הלוחמים את הקרבות, ואחרי-כן הם מחדשים אותם והם מתגוננים עד לכדורים האחרונים. עד ה-15 בספטמבר הוסיפו הגרמנים להילחם עם שרידי הלוחמים והיו מבערים אותם מן הגיטו. קבוצות קטנות הצליחו לפרוץ את המחסום הגרמני והמשיכו במלחמת-פארטיזנים, רק מועטים מהם נשארו בחיים.

מה היה למרדכי? כיצד ניספה?

מיד אחרי ההתקוממות בגיטו ביאליסטוק קיבלנו ידיעה בדויה, שלפיה צריך היה מרדכי להימצא בפוניאטוב או בטראווניק, שני מחנות שבהם רוכזו שרידי יהודי וארשה ולשם הועברה שיירת-יהודים מגיטו ביאליסטוק אחרי חיסולו. מיד שיגרנו שליחים לשני המחנות וחקרנו אצל הקומנדאנטים של סניפי הארגון היהודי הלוחם, במקומות. התשובה היתה שלילית. ברוניה ויניצקה חיפשה אותו זמן רב בגיסטאפו של ביאליסטוק, בהיותה סבורה כי ניתפש חי. אולם גם סברה זו לא נתאשרה. רק לאחר המלחמה קבע הד"ר דאטנר, כי הקומנדאנט של הארגון היהודי הלוחם בביאליסטוק מרדכי טננבוים — תמרוף, הוא וחברו לקרב דניאל מושקוביטש, התאבדו, שלא לנפול חיים ביד הגרמנים.

✱

— — — כך נתקיימו יחד גם חלומי הלוהט, גם ניחושו המר. בסימטאות הדלות של גיטו ביאליסטוק התלקח מרד היהודים המדוכאים. וכשבא הסער הצפוי — החזיקו ידיו הצעירות בעוז את ההגה. בעיניים פקוחות הביט אל מול פני החתום והרגיש במשב המוות המתקרב. יום-הגיטו האפור, בקרבנות-הדמים שלו, קרבנות-שוא — היה לו לעצבו; קרב-הדמים — היה נחלת דמיונו, וכך נאבק עם עצמו ואימץ את לב היהודים למערכה: לשמו של רעיון, לשם הקיום, לשם העתיד.

אותה התקופה שגרמה לאחרים כי ישפלו, גרמה לו להתעלותו. שרשיו היו נעוצים עמוק בקרקע השחורה של החיים היהודיים. ומשהוצפה האדמה בדם — התנשא דמיונו המפרה למעלה וסחף אחריו את מיטב בני-הנוער. איש-הדמיון קרע ללא-רחמים את צעיף האשליות מעל פני ממשויות מדומות — ואילו את חלומותיו-הוא הפך למציאות.

ערכיו המוסריים, האישיים, וזכות התנועה החלוצית עמדו לו לשמור בימי-הדמים על פרצופו של הדור הצעיר: כי יחיה וימות בכבוד.

★

בחרנו לאחר המלחמה בחרבות הבית בדו"לגה 34 נתקלנו באחד המרתפים בצרור ניירות, טופסי "ידיעות" ושאר דברי דפוס, ובין אלה פתק בחתימתו של מרדכי טננבוים, לאמור: "ושלום על ה,חוקר" שיוציאן שוב לאור העולם".

מתוך "דפים מן הדליקה", 1948

יצחק צוקרמן

צפורה בירמן

צפורה בירמן נולדה בשנת 1919 בעיירה רוזישץ בוהלין שבפולין והיא הצעירה בין חמשת ילדי המשפחה.

הבית היה דתי, בית חסידים. ההורים עסקו במסחר, בעלי חנות מכולת ובדים. צפורה קיבלה חינוכה הכללי והציוני בבית-הספר, "תרבות" והצטיינה בלימודיה. כאן, בבית-הספר, ספגה לראשונה את הכמיהה לארץ-ישראל. האווירה הציונית בעיירה והתנועה החלוצית בה שהקיפה חלק גדול מהנוער, השפיעו עליה בקביעת דרכה בעתיד. בגיל 16 היא מצטרפת ל"החלוץ-הצעיר" ופעילה בסניף.

היתה צנועה בהליכותיה ואת עבודתה עשתה בשקט. לא היתה שאפתנית והסתפקה במועט. אף פעם לא התלוננה שחסרה משהו. היתה מסורה לכל דבר שעסקה בו ומקובלת בין חבריה.

בשנת 1939, כחצי שנה לפני פרוץ המלחמה יצאה להכשרה בוולוקומפיה שבסביבת וילנה. כאשר אזור וילנה נכבש ע"י הרוסים וצורף לאחר-מכן לליטא תופיעה צפורה באופן בלתי ליגלי בקובל, אספה את פליטי "החלוץ" ועזרה להם לעבור לצפון, לוולוקומפיה. אז ביקרה בפעם האחרונה בבית ההורים.

היתה בגיטו וילנה וחתה את כל הזוועות והמוראות, על ה"אקציות" והגירוסים שעברו על היהודים שם. בעיניה ראתה את מעשה הרצח של הליטאים והגרמנים והיא כותבת: "אומעטום, בלוט און בלוט".

תוך סכנות מתמידות התחמקה וברחה מגור דינם של הנאצים. לא אחת התחבאה בעליית-גג ונאבקה קשות להציל את חייה. שבועיים ימים הסתתרה ביחד עם עוד 15 חברים במקום שנקרא "מאגוסטראצקי קאלאניע", במרחק 10 ק"מ לערך מווילנה וסבלו קור ורעב.

תוך סכנת נפשות היתה צפורה הולכת לחפש מזונות בשביל חבריה. עם חיסול גיטו וילנה עברה צפורה עם חבריה לביאליסטוק והיתה בין הפעילות בקיבוץ ההכשרה "תל-חי". מכאן נשלחה גם לפעילות בתנועה בגיטו גרודנה.

אך הרבה זמן לא ניתן לה להמשיך. הגורל נחרץ והיא נפלה יחד עם חבריה במרד גיטו ביאליסטוק, באוגוסט 1943.

אחרי המלחמה נתגלו רשימותיה בארכיון המחתרת שהיה טמון באדמה מחוץ לגיטו וביניהן המכתב עם צוואתה המתפרסם בספר זה. המכתב המקורי בכתב ידה ביידיש נמצא בארכיון „יד-ושם“ בירושלים.

קריית-גת, דצמבר 1968

אליהו בירמן

חנוך זילאזנאגורה

נולד בשדליץ ב־1918, למשפחה עניה, למד בבית-הספר העממי „תרבות“ אולם אחרי מות אביו, הוא בן 12, היה נאלץ להפסיק את לימודיו ועבר, עם משפחתו, לווארשה. נכנס לעבודה ובמשכורתו תמך באמו ובאחותו הצעירה. למד והשתלם בסניף „החלוץ-הצעיר“ ולא פסח על שום שיחה. גילה כשרונות ונבחר חבר ועד הסניף ומדריך קבוצה חינוכית. אהוב על כל יודעיו בפשטותו ובמסירותו. ב־1938 השתתף בסמינריון „החלוץ“ בוולא אשר בווארשה, ומשם יצא להכשרה בוילנה ולפעולה בתנועה.

עם המלחמה נמצא בוילנה. ומשם חדר לשטח הסוביטי, כי ביקש לחיות במשטר סוציאליסטי. אולם לא נשאר זמן רב וחזר עד מהרה לחברים ולתנועה לוילנה והתייצב לרשות התנועה. פעיל במחתרת החלוצית. בסוף 1941, עם הגירוש הראשון מווילנה, עבר מקודם לסלונים ואחרי כן לביאליסטוק. בביאליסטוק היה מוכיר הקיבוץ. לא אחת היה עוזב את שטח הגיטו, מוסווה כלא-יהודי, על מנת להביא מזון ומצרכים שונים לחברים. מבין נאמני התנועה שעמדו על משמרתם עד אחרית.

נחמה ליוונט

נחמה היתה בת הזקונים למשפחה מרובת ילדים. הוריה שעקרו מכפר סמוך לרטנה, הקימו ביתם סמוך לנהר פריפט. בחורף קפא הנהר והקרח הגיע כמעט עד אחורי הבית, ובאביב בזמן הפשרת השלגים היה קורה שהמים היו פורצים לתוך המטבח. לעומת זאת במשך כל האביב והקיץ עד בוא הסתיו עמד הבית בתוך משטח של ירק וסוף ועצי פרי ונוי שהפיצו ריחות נעימים. משחר נעוריה ידעה נחמה עמל וסבל, היא היתה יפה ותמירה עם צמה שחורה ועבותה המקשטת את ראשה ונופלת כנחש שחור ומבריק פעם על הגב ופעם על החזה.

את חינוכה קיבלה בבית הספר הפולני, מאחר והוריה לא יכלו לשלוח אותה לבית הספר „תרבות“, בגלל המעמסה של שכר-הלימוד שלא יכלו לעמוד בה. היא היתה תלמידה מצטיינת ואופיה השקט והצנוע הרשים את מוריה שלא תמיד היו מבין אותה ישראל.

משחר נעוריה נמשכה נחמה לתנועת „החלוץ-הצעיר” והיתה בין הראשונות שהצטרפו לפעילות הילדים. היא שתתה בצמא את השירים הנוגים על כיבוש השממה וייבוש הביצות ואחר כל שיחה יצאו במעגל ההורה הסוער, ונחמה חוזרת הביתה מלאת רשמים וחוויות ועיניה יוקדות במין ברק של אושר וערגה להיות בין הבונים. וברחוב דרולינגקה מצד השני על הגשר נשמעו זמירות חסידיות, זמירות חדשות על ארץ-ישראל המחדשת נעוריה.

נחמה הלכה וגדלה ונהפכה לעלמה צעירה מלאת-חן ושופעת נועם. ע”י למידה עצמית רכשה לה את השפה העברית שהיתה כה חשובה בשבילה, בכדי שתוכל לקבל על עצמה הדרכת קבוצת ילדים צעירה. וכשנהיתה למדריכה היא התמסרה בכל לבה, קראה וסיפרה לילדים על טרומפלדור, שרה ציוק, הקיבוץ, ומלמדת שירים על ארץ-ישראל. ובשבתות היתה מוציאה את קבוצתה מחוץ לעיירה ובצילו של עץ היתה מנהלת אתם שיחות על הנעשה בארץ, על החלוצים הבונים, ועיני הילדים מבריקות ועל כנפי דמיונם עפים הם לארץ חלומותיהם.

ונהגה הגיע גם הזמן שעל נחמה להחליט על המשך הדרך, והדרך — הגשמה ועליה. כמה קשים היו שני הנושאים האלה להגשמה, לצאת להכשרה ולעזוב בית הורים, אבל זו הדרך, ואין פשרות.

בלי ספקות מודיעה נחמה להוריה שכה אהבה: אני יוצאת להכשרה בעוד שבוע. ההורים שמכבר ידעו שוו תהיה דרכה שלה, לא מנעו בעדה ללכת בדרך שבחרה ונתנו לה את ברכתם.

עם חבילה צנועה בידיה התייצבה עלמה יפת-תואר בפני מזכירות הקיבוץ עם האישור שהנה נשלחה מטעם „החלוץ-הצעיר” ברטנה להכשרה. לאחר ימי הסתגלות לחיי ההכשרה, תופסת נחמה מקום מרכזי בחיי הקיבוץ. כבת ווהלין ידיה מאומנות בכל העבודות: נקיון ובישול, קירצוף רצפות בבתי עשירים, תיקון בגדי החברים, תיקון שמלות לחברות, כביסה וגיהוץ. בכול שלחה את ידיה ותמיד חיך של אושר פנימי מקריץ מסביבה.

זמנים קשים עברו על קיבוץ ההכשרה, שנים של ציפיה לסרטיפיקאט הגואל שלא בא. נחמה לא נפלה ברוחה ועוררה את יתר החברים, ובעת יאוש התלקח הורה סוער... להמשיך ולא להרפות, כתבה נחמה, „על-אף-כל המכשולים עלה נעלה וגם נכבוש”.

שנת 1939 השמים מכוסים ענני עופרת. באספות הקיבוץ דנים על המצב, אין לאן לחזור וכולם נשארים ומחכים לבאות. המלחמה פורצת. גייסות ההרס של הגרמנים כובשים את החלק המערבי של פולין ומכוננת ההרג מתחילה לפעול נגד היהודים. רטנה נמצאת תחת מגף החייל הרוסי ואין כל סיבה לחזור אליה. כך חושבת נחמה והיא נשארת ביחד עם כולם, ומחפשים דרך כיצד לעבור את הגבול עד ליטא ולהגיע לוויילנה — לריכוז גדול של „החלוץ”. נודדים בלילות בגשמי-עז, בבוץ, בקור מקפיא דם עד שמגיעים לוויילנה. קשה, קשה היא הדרך. ידיעות מקוטעות הגיעו אלינו מזמן שהותה בוויילנה ומאו נעלמו עקבותיה.

גוה-עז, יולי 1978

צבי מרסיק

נולד במלניצה על-יד קובל ובקטנותו התייתם מאביו; צעיר אחיו, נתחנך בחדר ובבית-ספר עממי פולני. היה הראשון בין התלמידים. כל שבת היה הולך לרבי שבעיירה לבחינה. פאר משפחתו ומוריו. הגדולים אהבוהו על חריפות שכלו וקולו הנעים, והקטנים על כוחו בסיפורים. כשנוסד בעיירה סניף „החלוץ-הצעיר“ והוא בן 14, הצטרף לאחר שגבר על התנגדות הבית. האם חששה שלא יהיה נתון עוד להשפעתה, ובני ביתו נטו, ככל האינטליגנציה בעיירה, לבית-ר; והוא, החלוץ הצעיר, הצטיין במסירותו ובערותו בכל הוויכוחים והבירורים עם הרוויזיוניסטים מזה והקומוניסטים מזה. גם יציאתו להכשרה לא עלתה לו בנקל. בהכשרה התמסר בכל לבו למפעל הקיבוץ, והיה מסביר בהתפעלות ובכל חום לבו בסניף את ערך המפעל הזה, את היופי שבחיי חברה ובחיי עבודה. תמיד אחרי יום עבודה בא לבקר בסניף והיה מנעים שעות הילדים, שהיו תמיד חביבים עליו, אם בשיר, אם בניגון חדש (עבודתו בקיבוץ ההכשרה בקובל היתה — שאיבת מי-שתייה לבתים פרטיים). השתתף במחנות קיץ כמדריך, כחבר המועצה ביקר לפרקים קרובים בכל הסניפים בגליל והליז והיה מזרים גל חיים חדשים. ב-1938 נבחר חבר מרכז „החלוץ-הצעיר“, פעל במשנה מרץ ומסירות. צנוע ושקט, אך מלא מרץ, נשא דבר-הסברה לסניפים, אירגן, חיוק וידו היתה בכל.

עם המלחמה, כשהצבא האדום נכנס לחבל זה. היה זמן-מה בביתו במלניצה. התמסר כדרכו, ברוב מרץ, לקבוצת חברים מהנוער שבא מגרמניה ומגליות אחרות שהגיעה שמה אחרי רוב טלטולים. אסף את נאמני התנועה והתאמץ לחזק בהם את הנאמנות לערכי התנועה בפני השפעת הלכי-הרוח של הזמן. מפעילי מחתרת התנועה בוהליו. אחר כמה חדשים הגיע לוילנה וקיווה לעלות לארץ-ישראל. בינתיים עזר לעבודת התנועה בליטא, וגם בה התחבב על הכל. בסוף 1940 הוחלט שעליו לדחות את עלייתו ולהמשיך בעבודת התנועה. סבל מאוד מזה, וברגע הראשון לא רצה כלל להשלים עם ויתורו לעליה, אבל מהר קיבל את אשר הוטל עליו. כנראה שכעבור זמן-מה גם הוא התכוון לעלות ואף קיבל ויזות יציאה, אך חיכה שגם חברתו תקבל ויזה — ובינתיים באה הפלישה הנאצית.

בימי הכיבוש הנאצי התמסר כולו לעבודת המחתרת התנועיתית. כשמרדכי טננבוים עזב את וילנה, נקבע צבי מרסיק במקומו. היה הרוח החיה של הפעולה. כעבור זמן-מה עבר מרסיק עם קבוצת —חברים לביאליסטוק והמשיך שם בפעילותו במחתרת התנועיתית. עסק באיסוף חומר אוטנטי על תלאות היהודים בתקופה זו. ביקר במקומות המסוכנים ביותר ואסף חומר ורשם עדויות. הוא הספיק להכין חומר רב יקר-ערך בתחום זה. היה המקשר בין הקיבוץ החלוצי ומפלגת פועלי-ציון צ. ס. התאחדות במקום שעזרה הרבה לקיבוץ. ב-1942 חלה קשה ולא היתה אפשרות לתת לו טיפול מתאים והוא שבק חיים. נזכר במכתב „החלוץ להסתדרות העובדים בארץ מ-15 בנובמבר 1943. ברשימת הפעילים המרכזיים של „החלוץ“ בפולין שנפלו במלחמתם בכובש.

פרומקה פלוטניצקה

נולדה בפלוטניצ'ה, שבקרבת פינסק, בכ' אלול תרע"ד (11 בנובמבר 1914) למשפחת חסידים מושרשת. בהיותה בת 6 עברה המשפחה לפינסק. פה הצטרפה, בעודה צעירה מאוד, ל"פרייהייט" — תנועת הנוער של פועלי-ציון צ. ס. מחמת המצוקה בבית לא למדה בבית-ספר, אלא מפי אחותה הבכירה ולאטקה, שלמדה בגימנסיה פולנית. אם כי אחותה היתה קומוניסטית לא הצליחה בהשפעתה להרחיק את פרומקה, וכן את אחותה הצעירה ממנה הנצ'ה ואחיהם הצעיר הרשל, מלהיות בין נאמני ציון בגולה וסמלי הנאמנות והמסירות החלוצית.

בבית היתה פרומקה צנועה, שקטה, נושאת בעול, וכן היתה בתנועה — מכונסת בתוך עצמה ומסורה. לא חיפשה עטרה להתגדר בה, ביקשה, להיות החייל הפשוט, המסור, הנענה לכל קריאה. ב-1935 היתה בקיבוץ תל-חי בביאליסטוק, השתתפה בכל הכינוסים והסמינריונים של התנועה ועד מהרה נעשתה אחת הפעילות והמסורות ביותר במשפחת, "החלוץ" הגדולה בפולין. היתה מבקרת בשליחות התנועה בערייה-השדה ובקיבוצים שונים גם לזמנים ממושכים יותר. כך, למשל, בילתה זמן ממושך יותר במחצית האחרת של שנת 1938 ובהתחלת 1939 בקיבוץ ברוכוב בלודז'. בביקוריה אלה היתה נופחת חיים לתוך הסניפים ותפסה מקום מרכזי בתנועה.

התערותה בתנועה היתה מוחלטת. באחד ממכתביה משנת 1938 היא כותבת: „ובלי התנועה הן לא אוכל לחיות“. עצומים היו געגועיה לעליה לארץ-ישראל. בחלומותיה הכמוסים ראתה את עצמה בארץ, בקיבוץ, בשדה, בשמירה — בהם ראתה תוכן חייה והדבר בא על ביטויו בהרבה ממכתביה בתקופה שלפני המלחמה. באחד מהם היא כותבת: „הייתי רוצה כבר להגיע. חשה כבר את אדמת הארץ. חולמת בלילה על האנשים ועל המקום“. לא זכתה. אף חשה בסכנה הנשקפת. במכתבה מ-25 במאי 1939 היא כותבת: „מתקרב ובה יום עלייתי, ואיך אוכל ככה לבוא למולדת? (אולי תפרוץ בינתיים מלחמה עולמית: האשאר?!)“.

נשארה. שנות המלחמה עשוה לאישיות מרכזית, בתנועת המחתרת היהודית בפולין. מעטים כמוה עברו, בשליחות התנועה, את פולין הכבושה, על כל חלקיה לארכה ולרחבה בימים הקשים והמסוכנים ביותר. עשרות מכתבים מהתופת הנאצית הגיעו ממנה לחברים בארצות הנייטרליות ומשם לארץ-ישראל, ובהם רוב ידיעות על ענייני התנועה בשנים אלה. חברים שהצליחו להימלט מהתופת, סיפרו על מסירותה ונאמנותה שלא ידעו גבול. אחותה חנצ'ה, כותבת לאחיה בארץ-ישראל: „אתה זוכר פרומקה אחרת, צייתנית, שקטה, נדחקת לפינה, מכונסת בתוך עצמה, היא הכינה לה או אוצר של מרץ, מסירות ונכונות — והנה איזה קומפוזיציה יפה יצאה: פרומקה והתנועה“. פרומקה היתה השליחה המרכזית מטעם מרכז „החלוץ“ בווארשה. הראשונה שהביאה לווארשה את הידיעה האיומה, שראתה במו עיניה, את התחלת השמדת יהודי פולין במחוזות המזרחיים ודרשה פעולה-שכנגד. במכתבה מן ה-10 ביאנואר 1942, היא מודיעה

ללשכת-הקשר ב'זנבה על נסיעתה זו. אף במכתבה מן ה-5 ביוני 1942 לתנועה בחוץ-לארץ, שנכתב בזמן ביקורה בצ'נסטוכוב, היא מוכירה את ביקוריה בוויילנה, ביאליסטוק וכו' (בפברואר-מארס 1942 ניהלה, במשך ששה שבועות סמינריון של התנועה בקיבוץ תל-חי בביאליסטוק ברחוב וונסקא 13). על אף ביקוריה התכופים, הממושכים והמסוכנים בשנות הכיבוש — מהאישים המרכזיים במחתרת היהודית בווארשה. היתה מעורה בכל הפעולות והתכניות. בישיבה המכרעת של „החלוץ“ וארגוני הנוער המסונפים לו, שנתקיימה ב-28 ביולי 1942, ושבה הוחלט על הקמת הארגון היהודי הלחם, נקבעה פרומקה כחברת המשלחת לעבר הארי יחד עם טוסיה אלטמן, לאה פרלשטיין ואריה וילנר. במחצית השנייה של 1942, נשלחה מטעם התנועה לבנדין והיתה שם הרוח החיה של פעולות ההתגוננות. חברה, שהיתה אתה עד הרגע האחרון, כותבת על תקופת בנדין: „כל העיר מכירה אותה. כל הלבבות רוחשים לה אהבה ותודה בלי גבול. „די-מאמע“ (אמא) — כינויה בפי העם. היא מקילה על חיי היסורים בדברי נחמה, במלת חיבה, בעצה טובה“. ברשימה „מעבר לחומה“ (הפועל הצעיר, פברואר 1943) שהוצאה גם בחוברת מיוחדת, כתוב בעוד פרומקה בחיים: „בראינוע של תל-אביב מוצג זה שבועות הסרט „נאטאשה“ בת לנינגראד. אלפי המבקרים בסרט גומלים, ובצדק, את מידת הגבורה בהערכה לנערה זו — סמל הגבורה ואומץ-הלב שנחנה בו לוחמת רוסית צעירה. איד קרה שכל האלפים אינם יודעים כלל מה עושות הצביות ואיך פועלות הפרומקות שלנו: בודדות ועוובות, ללא סעד, ללא פרוטה מספקת ללחם יבש, ממשיכות הן יום-יום, זה שנים, את עבודת הקודש. ואין מלה של נחמה, ואין סימן של הערכה והוקרה אשר תעודדן. והן מצבן קשה לאין שיעור ומסוכן פי כמה ממצב הגיבורה מלנינגראד“.

קשים במיוחד היו עליה השבועות שלאחר דיכוי מרד גיטו וארשה. כל אלה שהיתה קשורה אליהם בכל נימי נפשה — בין הנופלים, וביניהם אחותה הצעירה חנצ'יה. ועליה הוטל להודיע זאת לתנועה בחוץ-לארץ במלים אלו: „תמסור לו שחנניה הקטנה שלי התחנתה עם רופין“. אולם מחובתה להתגבר על הצער הצורב ולהמשיך בפעולה. עוד באחד ביולי 1943 היא מודיעה לתנועה בחוץ-לארץ: „גרשון היה כאן ימים אחדים ונסע עם ה. אלף למותיה“. מן המרכז הפצירו בה, בפרומקה, שתעבור לארץ נייטראלית, אך היא לא נענתה לכך. ימים מעטים לפני נפילתה ביקר בבנדין שליח, שאת ביקורו מאשרת פרומקה וחברים אחרים במכתבם האחרון מ-17 ביולי 1943. שליח זה שאינו יהודי, היה מוועוע כולו ולא יכול להרגע בספרו, עם שובו לארץ אחרת, איך התחנן אליה שתלך אתו והיא עמדה על דעתה ונשארה עם החברים. עוד ב-24 ביולי היא כותבת: „אגנא (הגנה) להבר (של החבר) — שלומה טוב. היא ממשיכה לעבוד במשרתה הקודמת“. וימים מעטים לאחר מכן, ביום קיץ בהיר, ב-3 באוגוסט 1943 נפלה, בהגינה עד צאת נשמתה, על הבונקר, שבו נמצאו חברי הקיבוץ (יתר פרטים על פרומקה, ראה בספר „חנצ'יה ופרומקה“ הוצאת הקיבוץ המאוחד). הממשלה הפולנית בווארשה העניקה לה ביום השנה השני למרד גיטו וארשה אות-הצטיינות צבאי גבוה.

פ ר ו מ ק ה

שלהי קיץ 1935 בקיבוץ תל-חי בביאליסטוק. העליה נצטמצמה, ה"שדיולים" קוצצו מפעם לפעם, הרורבה של בעלי-הוותק גדלה ועקב זה חדלה הזרימה ההמונית להכשרה. אבל היה בתופעה הזאת גם מן החיוב. קיבוצי ההכשרה הלכו ונתגבשו. חיי החברה העמדו במרכז. היציבות והקביעות באו במקום הארעיות והמקרייות. באותו זמן היכרתי את פרומקה.

נסתיים סמינר של "פרייהייט". במסיבת הסיום בקיבוץ דיברו החברים. התוכן והסגנון לא חרגו ממסגרת המקובל והרגיל במסיבות מסוג זה. ולפתע: קמה פרומקה. שאלתי עליה את שכני הקרוב ונעניתי: "נערה מפינסק או מהסביבה". היססה, הסמיקה, השפילה את עיניה. דיברה בידיש מלבבת, עממית וספרותית כאחד; מבטא מקסים. הקשבתי נמתחה מרגע לרגע, כי התוכן היה שונה מן המקובל, שונה לגמרי: על האדם ועל גורלו, על לבטים של נערה מישראל, אשר מצאה את דרכה, ואף-על-פי-כן אין לספק את הערגון הגדול שבלב. קולה לא הורם, אבל הרגשת שכל מלה נחצבה מן העומק וביטאה את כל ישותה. הדברים היו פשוטים, אבל עמוקים בפשטותם. הסומק בפניה הפך שלהבת. כאילו יקדה כולה.

מכאן ואילך היכרתיה מפעם לפעם יותר. היא לא מילאה אז שום תפקיד רשמי בקיבוץ. ליד חדר-האוכל היה חדר-קריאה קטן, בו היו חברים יושבים בערבים, קוראים בספר, בעתון; משוחחים ומסדרים את עניני יום-המחר. גם היא היתה בין היושבים. מעטה לדבר והרבתה להקשיב. ההקשבה היתה אחת מתכונותיה היפות ביותר. באו בטרונות, והיא — פעמים הצדיקה ופעמים חיכה, אולם על-פי-רוב היתה עם החבר: כלום היתה אפשרות אחרת בתנאים אלה?

ימי סתיו קודרים, גשם דק מטפטף ומעכיר את רוח החברים. חוסר-עבודה בקיבוץ. האופה התעקש הפעם ברצינות הודיע שהיום לא תובא מנת-הלחם לקיבוץ. ארוחת הבוקר לא ניתנה וארוחת-הצהרים מי ישורנה? כלו הקצין. שוכבים חברים במיטות, נים ולא נים, משוחחים, מעיינים בספר ובעתון למען השכיח את הרעב. הטלפון למטה צילצל ולאחר כמה דקות רץ "סידור-העבודה" לחדרי השינה ומודיע לחברים: שלוש קרונות של עורות הגיעו. דרושים עשרים איש לפריקה. והוא מתחיל מונה שמות. החברים מתכרבלים בשמיכות. אין רוצים לקום. הסדרן יורד למטה, רוגז וצועק: "אינם רוצים לעבוד, הולכי-בטל, עצלנים" — וכולו יאוש ומרירות.

לפתע צפה פרומקה. מוכנה, לבושה לעבודה, כולה רצינית ונוהרת: "מה הפלא? חברים עייפים ורעבים, הם אינם יכולים, פה לא שאלה של רצון. אני אעלה, תראה — ילכר".

אחד-אחד ובאין רואים קמים כולם והיא צועדת בראש. ובדרך חזרה, לאחר העבודה, צועדים בפספוט עליו ופרומקה נוהרת: מובן, אין החברים אשמים...

★

בתקופת יוליאנוס כל שנה, כאשר רוב בעלי בתי-החרושת הביאליסטוקאים יצאו לקייטנות ולנאות-קיץ, היו ידינו מלאות עבודה. עונה זו היתה עונת חטיבת העצים. ה„גבירים“ היו מכינים בשלהי הקיץ את האספקה לחורף, ולנו יצא שם בעיר כחוטבי-עצים ממדרגה ראשונה. באותם הימים היו יוצאים עשרות חברים בקבוצות קטנות מצוידים במשורים וגרזינים מתוך „כאנאיקעס“ — שכונת-העוני, מקומו של הקיבוץ — ופניהם לשכונות-העיר העשירות. הקבוצות היו מסודרות כך: שני בחורים למשור (לפעמים גם בחורות), בחור אחד לחטיבה ובחורה אחת או שתיים לסידור הערימה. בקבוצה כזאת נודמנתי פעם עם פרומקה. היה זה יום אוגוסט חם. שטופי זעה עבדנו בקצב מהיר, כי רצינו לעבור באותו יום גם למקום-עבודה אחר. מן המרפסת השקיפה והשגיחה עלינו גברת ביאליסטוקאית (השגחה זו סגולה יתירה היא שהחלוצים יעשו את עבודתם כדת וכדין). קשה לדעת על מה חשבה אז אותה גברת. אולי על כך, שאלה הפועלים הם „באלעבאטישע קינדער“ שרק מתוך „שגעון“ עלתה להם כך. אינני יודע איך קרה הדבר, אבל לפתע ראינו על-ידינו ובידה מגש עם פירות. היינו נדהמים ומופתעים ולא פצינו פה. ולפתע נזדקפה פרומקה, התקדמה כמה צעדים כלפיה, עמדה נכחה פנים אל פנים ושאלה אותה: „כלום כך אַת נוהגת בכל הפועלים בבתי-החרושת? ואם לא, מה אנו כי זכינו בעיניך, שמא — רחמים?“

הדברים נאמרו בשטף, מתוך עלבון צורב ומתוך כעס כאחד. האשה נרתעה, החווירה והסמיקה חליפות. היינו אובדי-עצות. לא ידענו איך להגיב. ובתום העבודה נסינו עוד להתווכח: היתה רשות להעליב וכו', וכו', אבל בעומק לבנו הרגשנו, כי הצדק עם פרומקה.

בדרכנו חזרה — שתקנו. את השתיקה הפסיקה פרומקה: „להיות פועל לא קל, אבל לפעמים אין בזה כל חכמה. הצורך מביא לידי כך. ייתכן שכולנו באמת גניה לפועלים, חלק מתוך רצון וחלק למרות רצונו. אבל להיות חיי פועל בכבוד — קשה. גאווה וכבוד פרוליטארי נחוצים לנו ביותר שם, בארץ, לאיש ולמעמד כולו. לנו, לנו בעיקר נחוץ הדבר“.

הכאיבה מאוד העובדה, שביאליסטוק הפועלית היתה זרה לנו ולתנועתנו. באחד מימי-החורף הבהירים, כשהעיר היתה טבולה בלובן המבהיק של שלג ושמש-מאוס, שירכנו את דרכנו להביא אוכל לחברות שעבדו באחד מבתי-החרושת לאריגים. צעדנו בתוך הסימטאות הצרות של ביאליסטוק הפועלית. מחלונות של בנין, ספקיבית ספקי-מרתף, הגיעו אלינו הרשרוש והקשקוש של הנולים. לאחר חצי שעה הגענו לאותו מקום. דרך ערימות של סמרטוטים ישנים (החומר הגלמי העיקרי שעליו התפרנסה ביאליסטוק) וחבילות-חוטטים ענקיות שהפיצו ריח חריף של צבע טרי, הגענו לאולם הגדול ובו עשרות נולים, טראנסמיסיות ומכונות ממכונות שונות. מתוך האור הקלוש של האולם הענקי בלטו דמויות רבות של נשים. פרומקה ניצבה תפוסת מחשבות... ובדרכנו לקיבוץ סחה: „פה הכל ספוג זכרונות של העבר הקרוב. הרי פה נולדה תנועת הפועלים היהודית ואלו ה„פאברייטשעע מיידלעך“, אלו שבנו את תנועת הפועלים היהודית, וכמה הן זרות לנו כיום! ישנה „ביאליסטוק ציונית“ של

רופאים, מורים, סוחרים וחרשתנים; אבל הפועלות לא הגיעו כלל אלינו. דווקא אלו זקוקות לארץ והארץ זקוקה להן. הלווא חטאנו להן, הלווא התעלמנו מהן. והרי אנחנו, לאמיתו של דבר, ההמשך הטבעי של התנועה הזו, ה"בונד", המתנכרת ועויינת אותנו כיום. העשינו די הצורך לקרבן אלינו?"

✱

מוזמן לזמן הפסיקה פרומקה את עבודתה בקיבוץ ויצאה לביקורים בסניפי הגליל. שנות המשבר 1936—1937. העיירות מלאו עוזבי ההכשרה. עיירות ישראל היו אכולות יאוש. ארץ-ישראל הכזיבה, כביכול, ופולין היתה שטופת פרעות, הנוער נמק והתנוון מאפס-מעשה ומחוסר סיכוי. מאחר שהעתיד היה מעורפל וכלום לא הבטיח, שם הנוער את מעייניו בהווה; להנעים לפחות את החיים כמו שהם...

החברים שביקרו מטעם הקיבוץ את העיירות מספרים: הנוער מנוון, הנוער רוקד, הנוער מתנכר, אין אלוהים בלבו. באים לעיירה והנה הסניף מפורק. כששואלים לסניף, האנשים מחייכים: „אין דבר כזה אצלנו". המזכיר עוב זה כבר והיתר מתנכרים. אך רוחה של פרומקה לא נשבר. היא היתה חוזרת מכל מחזור של ביקורים מעודדת, והיתה מתחילה לכתוב מכתבים, כי הספיקה גם בתנאים אלה לקשור קשרים אישיים נלבבים עם חברים שונים וורעה את הגרעין ליום שיבוא. מאוד-מאוד נתרשמה אז ממאמרו של בילינסון על „תנועות ומשבריהן" והציעה אותו לקריאה ולימוד לכל המדריכים והחברים.

פרומקה לא יכלה להאמין אחרת. היא היתה בטוחה בהתגברות היחיד והתנועה על המשבר.

לאחר מחזור של ביקורים היתה שבה הביתה ובערבים משתפת ברשמייה חברים שונים, החברים היו מקשיבים בענין. גם הספקנים היו מקבלים את דבריה מאחר שבוטאו בבטחון ובאמונה כזאת, שאין לעמוד נגדם. פרומקה ראתה את הארץ מרחוק כ„ארץ כולה שמש", דיברה עליה בגעגועים, והפחד שמא לא תגיע אליה ליווה אותה תמיד. ביטאה את זאת על-פירוב בהודמנויות שונות של פרידה מחברים עולים.

וכשפרצה המלחמה היו לה הדברים ברורים לגמרי. באותה ישיבה בקובל העיר כשקמה והודיעה שהיא חוזרת לווארשה על-מנת להגיש עזרה לחברים המפורזים בכל שטח הכיבוש הנאצי, נדהמנו כולנו. לא יכולנו לתאר את עצמנו בלי עזרתה של פרומקה, האחות והחברה. היא לא איבדה את עשתונותיה גם ברגעים הקשים ביותר, האכילה, הלבשה, דאגה לדירה ועודדה. איש לא פילל או שיצאה לקראת המוות.

✱

באחד מימי אוקטובר האחרונים 1939 נפרדתי ממנה. זה היה בדרכה לווארשה. היא החליטה לסור לימים מספר לבית הוריה. ובאחת התחנות נתפרדו הדרכים. בכל הדרך המעיטה לדבר, ורק עכשיו הרגשתי שהיא רוצה לומר כמה מלים. היא התקשתה

לאמרו, ולבסוף: „אחד מאתנו צריך למסור שלום שם, כי מי יודע אם שנינו נגיעו.“
ובטוחני שבסתר לבה היה ברור לה שהיא לא תגיע לארץ לעולם. שתקנו, לאחר
שהרימה את עיניה המושפלות, ראיתי דמעות נוצצות. התאוששה. באמירת ה„שלום“
ובלחיצת-היד הרגשתי כי היא הולכת לקראת הבאות במסירות, בבטחון ובאמונה.

יגור, 1945

יצחק פרליס

פסיה פורמנוביץ'

פורמנוביץ' פסיה נולדה בזאמברוב בגליל ביאליסטוק, ב־1919, בבית ציוני.
אביה זגג לפי אומנותו, ואמה עמלה כל חייה כתופרת ועזרה לפרנס את המשפחה.
בת 10 הצטרפה פסיה לתנועת „החלוץ-הצעיר“ והיתה נאמנה לתנועה עד סוף
ימיה. אחרי גמר בית-הספר שאפה להמשיך לימודיה, אך חוסר אמצעים עיכב
בידה, והתמסרה כולה לעבודת התנועה.

בחורה עליוזה ואהובה על כל סביביה, ערה לכל תופעה בחיים, מלאת מרץ
ועצמאית בבחירת דרכה בתנועה. לאחר שאחותה מירה כבר עזבה את הבית
ויצאה להכשרה, התנגדו הוריה ליציאתה, והיא, שאמנם לא רצתה לצערם, אך גם
לא יכלה לוותר על שאיפתה להגשמה. בגיל 17 השתתפה בסמינריון של „החלוץ-
הצעיר“, שממנו חזרה הביתה והצטרפה לקיבוץ תל-חי בביאליסטוק. הוריה
ניתקו לזמן-מה את הקשרים עמה.

היא היתה הצעירה בקיבוץ וקראו לה „ילדה“, והתערתה בו בקושי, כי רוב
החברים היו מבוגרים בהרבה ממנה. במכתבים מן הימים ההם נשמעת נימת
תוגה, אך היא ידעה להתגבר ושמחתה חזרה אליה. התענינה מאוד בשאלות
התנועה ובה מצאה את תוכן חייה, השתתפה במושבות הקיץ ובמחנות, היתה
פעילה מאוד בסניף. ב־1938 אושרה לעליה, אולם ביקשה לעלות יחד עם החבר
שלה מוניאק ריינגבירץ, שנשלח בינתיים לפעולה בתנועה בקראקוב, וגם היא
יצאה לפעולה בסניף „פרייהייט“ בקראקוב.

עם פרוץ המלחמה היתה בקראקוב וחזרה לביתה בזאמברוב שהיתה אז בשטח
הכיבוש הרוסי, אולם חזרה לווארשה להמשיך פעולתה בתנועה. לזמן-מה
יצאה לקיבוץ החקלאי בסביבת סוקולוב ושוב חזרה לווארשה. פעלה בכל להט
לבה במחתרת התנועה ובארגון היהודי הלוחם. היתה בפלוגה לוחמת של „דרור“.
בספטמבר 1942 נשלחה עם פלוגה פארטיזונית, שמנתה 70 איש מלוחמי „דרור“
מווארשה, ליערות הרביאשוב. שם מצאה את מותה.

מנוחה פלסקובסקית

ילידת 1919 מהעיירה יאשינובקה שבמחוז ביאליסטוק. בין חברי קיבוץ
תל-חי בגיטו ביאליסטוק היתה גם מנוחה וכפי הנראה נספתה במרד יחד עם

כל חברי הקיבוץ. על הבנות הטילו אז לשרוף את בתי-החרושת ולהצטרף ללוחמים. מהפרוטוקול של אספת הקיבוץ והסניף מיום 27.2.1943 נראה שמנוחה לא השתתפה בדיון. אני מתאר לי שהיא ירדה בשקט מכורבלת בתוכה וחשבה ביגון ושתיקה. השתיקה היא אופיינית לה. באספות היא לא אהבה להתבטא אך היתה איש שיחה בחברת חבריה הקרובים.

מנוחה היתה בת למשפחה שירדה מנכסיה. אביה היה תלמיד חכם ובר-אורין אך כנראה לא יוצלח בעסקים. היה להם בית גדול ובחצר בית מלאכה גדול לבורסקאות, אך אם זכרוני לא מטעני אף פעם לא עבדו שם, בזמן שרוב בני העיר התפרנסו יפה מבורסקאות, כמעסיקים או כפועלים.

מנוחה גמרה בית-ספר „תרבות“, שבו אביה שימש כמה שנים „רבי“ לבנים. מנוחה היתה תלמידה טובה מאוד ואחר גמר בית-הספר היתה פעילה מאוד בסניף „החלוץ-הצעיר“. בגיל 18 בערך יצאה להכשרה לגרוכוב, והיתה שם עד פרוץ המלחמה. היא הגיעה לוויילנה (לא היו לה סיכויים לעלות מכיוון שהיתה מעט זמן בהכשרה) ויחד עם עוד כמה בני העיר, וביניהם הרשל רוזנטל ז"ל, חזרו לעיירה יאשינובקה. הרשל השתלב בפעילות תנועת „דרור“ במחתרת של הימים ההם ועזב את העיירה. ומנוחה שהיתה חברה בסניף המחתרתי במקום יצאה להמשיך את „הכשרתה“ תחת השלטון הסובייטי. היא יצאה לקורס טראקטוריסטים. היתה זו העזה גדולה מצד בת שקטה וענוה כמנוחה. אחרי חצי שנה חזרה מנוחה לעיירה ועבדה כטראקטוריסטית בסובחזו שקם על אדמת „פריץ“ לא רחוק מהעיירה. היתה זאת עבודת פרך בשבילה, אך עד שעזבתה את העיירה עדיין עבדה שם.

עם בוא הגרמנים הצטרפה מנוחה לקיבוץ בביאליסטוק וכפי הנראה נפלה שם במרד יחד עם כל חבריה. מנוחה היתה חייל אלמוני שחלום חייה, כמו חלום רוב רובם של בני העיירה, להגיע לארץ ולהקים בית לעם חסר בית. אך באין אפשרות הצטרפה לחברים בקיבוץ שמטרת חייהם בתנאי השואה היה להציל לפחות את כבוד העם.

קבוצת אושה, יוני 1976

יעקב ברמן

נחה (נשקה) צוקר

נולדה בציכוציניק בסוכות 1922 למשפחה מהמעמד הבינוני. להוריה היתה חנות גלנטריה. חינוכה בבית-ספר עממי פולני קשר אותה לספרות ולשפה הפולנית. ב-1936, והיא בת 14, הצטרפה ל„פרייהייט“ ועד מהרה נעשתה אחת הפעילות בסניף. השתתפה בסמינריון הארצי בז'לונקה בשנת 1938, וכן בקורסים להגנה שהתקיימו אז שם במשך שישה שבועות. חברה ערה והקשיבה בענין רב להרצאות. הכל היה חדש לה, שכן לא ידעה עד כה על בעיות עמנו ותנועתנו. בשעות הפנאי למדה לקרוא ולכתוב יידיש. בסתר עשתה זאת, כי התביישה בפני

החברים על שלא ידעה את השפה קודם. אחרי הסמינריון החלה גם לפעול בתנועה בגליל שלה ולארגן סניפים חדשים. היתה אהובה על החברים. במאָרס-אפּריל 1939 השתתפה בסמינריון בפאלניץ ומשם יצאה להכשרה לקיבוץ תל-חי בביאליסטוק. גם בקיבוץ היתה קוראת בהתמדה. לומדת עברית, משתתפת בוויכוחים, כבר בקיאה בבעיות התנועה. אחרי-כך יצאה בשליחות התנועה לגליל ביאליסטוק והיתה פעילה במועצה הגלילית.

בראשית המלחמה היתה בין קבוצת הברים שעמדה לעלות לארץ ישראל, אולם עוכבה לשם פעולה בתנועה. פעלה בשטח הכיבוש הרוסי במחוז ביאליסטוק. כעבור זמן חזרה לווארשה כדי לפעול במרכז התנועה במחצת. כשרונותיה ומסירותה הכשירוה לכך ועשתה רבות לטובת התנועה בשנים קשות אלה. היתה פעילה בין הנוער ובפלוגות ההכשרה. פעילה בארגון היהודי הלוחם כחברת פלוגה לוחמת של „דרור“ בווארשה. נלחמה תחילה בקבוצת בנימין ואלד, ואחרי כן בקבוצת ברל פרוידא בגיטו המרכזי. נפלה ב-8 במאי בבונקר המרכזי של הארגון היהודי הלוחם ברחוב מילא 18. שמה ברשימת הנופלים בקרב הגיטו.

חיים רודנר

אזכור את חיים מילדות.

הוא יליד לנובוגרודק ונולד בשנת 1911. התייתם בילדותו מהוריו, שמתו בזמן מלחמת העולם הראשונה. חיים נשאר ביחד עם שלוש אחיותיו, ששתיים מהן הגרו לאמריקה והוא עם אחותו השלישית נתקבלו לבית היתומים בו התחנך. כאשר התבגר, פנה ללימוד מקצוע. עבד אצל חייט מפורסם ומעולה, שממנו למד את מלאכת החייטות. הוא הצטרף לאגודה המקצועית שהיתה בהשפעת ה„בונד“ והיה פעיל בה. מאז היה פעיל בתנועת ה„בונד“ בכלל. לאחר תקופה מסוימת הצטרף למפלגה הקומוניסטית וניסה ביחד עם חלק מחבריו לעבור את הגבול לרוסיה, אך נתפס והוחזר לנובוגרודק.

בשנים 33—1932, כאשר התנועות החלוציות הקימו בעיר מועדון וספריה צבורית שבהשפעתן, התחיל חיים לבקר במועדון הזה ולאחר זמן גם הצטרף ל„החלוץ“. אמנם מלכתחילה היו ספקות אם לקבלו, אך הוא הוכיח את נאמנותו ל„החלוץ“ והיה פעיל בנוער למרות שסבל עלבונות מחבריו לשעבר. חיים היה אסיר תודה לכל אלה שעזרו לו להתקבל ולהיקלט בתנועתנו. היה מסור לתנועה כי זה היה בטבע שלו.

בהיותי כבר בארץ סיפרו לי שחיים יצא להכשרה בקיבוץ ע"ש ברוכוב בלודז'. עבד בקיבוץ במתפרה בגיהוץ והיה פעיל בחברה. מקריאה בעתון „למרחב“ נודע לי שבימי השואה היה רודנר בגיטו לודז', אבל עוד לפני חיסולו עבר לקיבוץ ביאליסטוק ושם ניספה ביחד עם חבריו.

מגדיאל — 1979

יעקב גינינסקי

לדמותו

היכרתי את חיים רודנר מיום בואו להכשרה לקיבוץ ברוכוב בלודז'. היה מאלה שהגיעו אלינו בשנים האחרונות שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. בתקופה זו מרבית החברים עלו ארצה, בעיקר בעליה ב', וחלקם יצאו למקומות מגוריהם להתכונן לעליה אך לא זכו כי עם פרוץ המלחמה נחסם הנתיב הזה לעליה.

מקום עבודתו בקיבוץ היה המתפרה, שתוצרתה ברובה היתה לייצוא לארצות שונות. היתה זו עבודה אחראית שהוטלה, בעיקר על העובדים בה. חיים ז"ל התבלט כחבר מסור ואחראי בעבודה. הוא היה בין הקבוצה המובילה. ייחדה אותו היחס הרציני לקיבוץ. ניכר היה עליו שצבר נסיון חיים לפני בואו להכשרה. זכרני שהיה מעורה בחיי החברה שהיתה מורכבת ברובה מחברים צעירים הן בגיל והן בוותק בהכשרה.

המאורעות האכזריים, המלחמה והשואה, הפרידו בינינו. כל אחד מאתנו נקלע לפינה אחרת.

נדע לי שנפל בגיטו ביאליסטוק עם אנשי קיבוץ תל-חי בקרב עם הגרמנים.

דפנה, 1979

יוסף קורניאנסקי

ראובן (ראובצ'יק) רוזנברג

נולד בסוכובוליה, מחוז ביאליסטוק, ב־1921 למשפחת עשירים מיוחסת. אביו מכובד ומעורב בכל עניני הציבור במקומו, מאהדי התנועה הרוויזיוניסטית. גער גבה-קומה, יפה וחינני ושחור תלתלים, פונק בילדותו. כבן 13 גמר בית-ספר „תרבות“ ונסע ללמוד בגימנסיה העברית בביאליסטוק. אך עם הרעת מצבם של הוריו, הפסיק לימודיו וחזר לעירתו, ועבד כמנהל-חשבונות בתחנת החשמל של העיריה. בתקופה זו עבר מ„החלוץ-הצעיר“ ל„החלוץ“. נבחר מוזכר הסניף, דאג לפעולת התרבות. הוריו לא ראו בעין טובה את פעילותו ב„החלוץ“. ובפרט הם מקשים על יציאתו להכשרה. ב־1938 אירגן יחד עם בן הרב קבוצה של בחורים ויצאו להכשרה ללודז'. מלא מרץ ויוזמה, התלהב מהחיים החדשים, היה ער לכל שאלות הקיבוץ, אהוב על כולם כבן זקונים (נקרא בשם חיבה „ראובצ'יק“), וכך גם במכתב „החלוץ“ בפולין מ־15 בנובמבר 1943 להסתדרות העובדים בארץ-ישראל, בו צויין שם זה בלבד בלי שם המשפחה. בבת-צחוק על פניו ידע להבליג על כל הקשיים בתנאי ההכשרה והיה מופת לבוגרים ממנו. עם המלחמה המשיך פעילותו כאחד הפעילים המרכזיים בתנועה במחתרת, בביאליסטוק העיר והמחוז. בין משתתפי ההתגוננות בביאליסטוק, עד שנפל והוא בן 22.

צבי רוזנטל

נולד ביאשינובקה על-יד ביאליסטוק ב-1919. חיי ילדותו היו קשים. אביו, נהג, לא היה לרוב בבית. למד בבית-הספר „תרבות“. התחנך ברוח החלוציות. בצעירותו היה בין הראשונים שיזמו את הקמת „החלוץ-הצעיר“ בעיירתו ונשא אחר-כך בעול עבודת הסניף. ידו היתה בכל. בין הראשונים בעיירתו שהעלה את הרעיון לצאת לעבודה, והיתה זו מהפכה בעיירה. בערבים היה יוצא, עם עוד קומץ חברים, לחטוב עצים. ייסד מושבות-קיץ וטיפל בצעירים ממנו. אמיץ וכן בכל מעשיו. יצא להכשרה לקיבוץ גרוכוב ומשם נשלח לסמינר שהתכנס בקליבאן (והלין), ומכאן נשלח לקיבוץ קילץ לחזק את כוחות המדריכים ושם נשאר עד המלחמה.

עם המלחמה חזר לעיירתו שנכבשה בידי הצבא הרוסי. אנשי הקיבוצים שבסביבה שחזרו הביתה התכנסו והחליטו לנטוש הכל ולחפש דרך להתקשר עם התנועה. הרשל (כך היה כינויו בפי החברים) היה הראשון שלא פקפק ויצא לדרך, והמריץ אחרים לעשות כמותו. הגיע לביאליסטוק ופה התקשר עם חברים. היו בין חבריו שחזרו לאחר תקופה קצרה לעיירותיהם, אך הוא המשיך בפעולתו התנועית. הגיע לוויילנה, התקשר עם הריכוז החלוצי והיה בו בין הפעילים. מילא את התפקידים הקשים של עובד התנועה במחתרת. לא נח ולא שקט, עבד במסירות-משנה. במחצית שנת 1942 חזר מוויילנה לביאליסטוק. היה פעיל בקיבוץ. לא אחת הטיל על עצמו את התפקיד המסוכן לשוטט בכפרים ובעיירות הסמוכות ולרכו את החברים. במכתב „החלוץ“ בפולין מ-15 בנובמבר 1943, להסתדרות העובדים בארץ-ישראל, שמו בין הפעילים המרכזיים במחוז ביאליסטוק שנתנו את נפשם במלחמתם בכובש הנאצי.

מוניאק ריינגבירץ

נולד בראדומסק, בן יחיד למשפחת אמידים. בהיותו בן 12 עברה האם עמו ללודו. פה הצטרף מיד ל„פרייער-סקוויט“, השכבה הצעירה של תנועת הנוער של פועלי-ציון צ. ס., „פרייהייט“. ער, גבוה, צנום, בעל בלורית יפה, בפנים הרזים בלטו עיניים ערות מלאות ביטוי וכוח רצון. כבן יחיד היה רגיש ומפונק, אולם עד מהרה הסתגל לסביבתו, לחיי חברה ומשמעת.

היה מפעילי „פרייהייט“ ונושא באחריות תפקידים ראשיים. היה מעורה בכל לבטיה ובעיותיה וידע למצוא את הדרך ללב הנוער ולקשרו לתנועה. כמדריך ב„סקוויט“ לאחר מכן ב„פרייהייט“ השקיע את רוב זמנו ומרצו בין ילדי העוני היהודיים, ילדי הבאלוט הלודואי. ילדים אלה שלא ידעו ילדות ושמחת-חיים מהו והיו עומדים רועדים בלילות החורף בקצה הרחוב ומכריזים בקול עייף וצרוד על רכולתם, ילדים אלה חניך, הכניסם לסניף „פרייהייט“ והשפעת הסניף היתה גדולה עליהם. בשבתות ובחגים רגיל היה לצאת עם קבוצת נוער לטיולים ליערות בסביבת העיר, והיה מבלה עמם את שעות הנופש בשיחות על גורל

הנוער היהודי הפרוליטארי בגולה ותפקידו בתקומת העם, בנין הארץ וגאולת העולם.

בשנים האחרונות לפני המלחמה כשגל האנטישמיות הציף את ערי פולין והתנפלויות על יהודים לאור היום נעשו דברים שבכל יום, היה באסיפות ובישיבות של „פרייהייט“ תובע חינוך צבאי והכשרת כל גער ונערה להגנה.

ב־1938 עזב את אמו ואת עבודתו המסודרת כפקיד בדפוויט בנק בלודז' ויצא עם קבוצה שלמה של חברי הסניף, שהיו גם חברי „החלוץ“, לקיבוץ תל־חי בביאליסטוק. פה השתלם בלימודים, למד עברית, היסטוריה ישראלית, התעמק בשאלות התנועה. המשיך לפעול בסניף ובמחוז. היה חבר המועצה הגלילית. השתתף בסמינריון הארצי ובוועידת האיחוד עם „החלוץ־הצעיר“. כעבור זמן־מה נשלח בשליחות התנועה לפעולה ב„דרור“ בקראקוב.

בימי הכיבוש הנאצי עבר לווארשה ופעל במחתרת התנועה, ובה מילא תפקידים מרכזיים ושליחויות חשובות. נמצא בקיבוץ ברחוב דז'ילנא 34. אירגן את הנוער, עוררו והפיח בו רוח עידוד ומעשה. חבר פלוגה לוחמת של „דרור“. בימים הקשים בגיטו וארשה התגלה ביכולתו הארגונית, בכוח רצונו ועוז רוחו. שמו ברשימת הנופלים בקרב הגיטו — בין הנופלים בקבוצת הפרטיזאנים ביערות הרוביאשוב בסתיו 1942, שנשלחה מווארשה והוא כבן 27. בין הנופלים שם גם חברתו פסיה פורמנוביץ.

סוד הכוח ...

— — — מנין בא הכוח הזה לתנועה החלוצית, לתנועת-הנוער, אשר לקחה לידיה, אולי קצת במאוחר, בימים הקשים את הנהלת החיים היהודיים. — — — כולנו חיינו וחיים בהכרה, שאין לדעת מה היה עולה בגורלנו, לולא היינו חברים לתנועה, לולא ספגנו מילדותנו את הערכים אשר אתם נתתם לנו.

זהו בעצם סוד כוחה של התנועה: שידעה תמיד לתבוע מאנשיה. היא רצתה לחנך וחונכה אנשים מהפ-כנים, שעמדו ויכלו לעמוד, בתקופות שונות ובתנאים קשים, על קוממיות העם, על קוממיות האדם בישראל ועל קוממיות האדם בכלל.

— — — כוח מוסרי זה — מנין בא? יכולנו לעמוד בגיטו כאשר עמדנו רק מפני שהיינו קולקטיבי, תנועה, מפני שכל אחד ידע שאין הוא בודד. — — — הרגשה זו — שישנה תנועה, שיש ציבור אנשים הדו-אגים איש לרעהו, שקיימת דרך משותפת, היא שאיפ-שרה לכל אחד מאתנו לעשות את אשר עשינו. — — — לאור הערכים שהתחנכנו בהם, חיפשנו ומצאנו את הדרך. צביה לובטקין

מפתח השמות

- אברהם 124, 256, 257
 אברהם (2) 125
 אדו"ה (עדה שפירא) 256
 אדק 320
 אהרון 151, 156
 אורו'כובסקי בצלאל 109
 אוסטרובסקי גרשון 215, 291
 אורלאנד ח. (סופר) 185
 אטשטיין דוד 661
 אטלה (טרבסקי) 105, 124
 אייזיק 56
 אייזנברג דוד 355
 אייזנברג נחמן 150, 151, 154, 156
 אלטמן טוסיה 365, 373
 אלכסנדרוני יעקב 100, 108, 223
 אליהו 124
 אלטשולר (בן-גור) נחה 110
 אנגלמן יצחק 328, 335, 335, 348, 355
 363
 אסתר (מגורונה) 237
 ארלוזורוב (חיים) 188
 ארליכמן חביבה 129
 אשד יעקב 291
 באראש אפרים 328, 331, 334, 337, 340
 342, 343, 344, 346, 355, 365
 בבצ'וק אברהם 76
 בוגאטיר 158
 בוטרומוביץ אהובה 79
 בוטרומוביץ צבי 79
 בוקסנר אלחנן 45, 50, 57
 בורנשטיין רבקה 65
 בורשטיין מרדכי 363
 בורקו בתיה 108
 בוראקוב איטקה 327, 364
 ביאליק ח.נ. 137, 138, 294, 345
 ביידל אהרון 123, 124, 125
 ביילינסון משה 177, 378
 ביליצקה חסיה 335
 בימבד אסתר 87
 בירמן צפורה 235, 328, 330, 352, 354
 363, 355
 בירנבוים 58
 בלוך דורקה 75
 בלומנצווייג נעמי 329, 335, 364
 בליזובסקי נתן 323
 בנארי נחום 94
 בנדורי פ. 215, 291
 בסוק משה 113, 151, 166
 בקשט לייבקה 249
 בר בורוכוב 130, 134, 188
 בר שמואל 261
 בר 64
 בראגינסקי יהודה 79, 242, 251
 בראניצקי (אציל) 146
 ברגר דב 320, 355
 ברגשטיין פניה 74, 108
 ברדיצ'בסקי אהרון 108
 ברוידא ברל 381
 ברוידה יפה 163
 ברוידס אברהם 134, 135
 ברומברג 196
 ברנר י.ה. 37, 38, 39, 134, 177, 188
 ברנזון 195
 ברסלבסקי משה 108, 123, 294
 ברנשטיין-כהן מרים 179
 בתיה (באשקע) 209
 בתיה מרסיק 325, 355, 363
 גוברמן א. 294
 גוטמן איידל 361
 גוטליב אסתר 64
 גוטמן חיים 361
 גוטמן שמריהו 282
 גוטמן (מנהל גמנסיה) 167
 גוטמן צפורה 283
 גולדברג ב. 340, 355
 גולדברג (שריד) לייבל 251
 גולדברג משה'ל 364
 גולדמן שמואל 15, 125, 131, 163, 216
 גולדשטיין יעקב 45, 54
 גורדון א.ד. 134
 גורודייסקי עוזר 216
 גורי חיים 103, 212
 גלאטשטיין יחזקאל 364
 גראבסקי ולאדיסלאב 24, 25, 26, 50
 גראנאך 179
 גניה (גל) 168
 גרבר רבקה 207
 גרובר (ז'קובסקי) יקירה 161, 165, 166
 178, 256, 38
 גרומוב יוסף 239
 גרוס פרומקה 125
 גרוספלד 160, 166

ז'ולטה שמואליק 327, 352, 355, 363
 ז'וקובסקי שייקה 168, 194, 256
 ז'טלניצקי 45
 זילברשייד יעקב 118, 121, 123
 זינגר 56, 57
 זיסקינד אלכסנדר 137
 זכאי אריה 163, 172, 234, 261, 262
 ז'לאזו סימה 363
 זלאטקה (פלוטניצקה) 272
 ז'לאזנר-גורה חנוך 327, 350, 351, 363
 זלצמן ברוקה 181, 184
 זלקין מלך 245
 זמנהוף לודויג 148

 חאמיאץ יאקסה 25, 30
 חארנאם חנה 45, 51
 חביבה 112, 153, 154
 חבלין שלום 121, 124
 חדה 156
 חווין הדסה 211, 216, 241
 חווקה 258
 חומסקי הלל 166
 חולכובסקי שלמה 328, 363
 חולכובסקי חנן 361
 חזנוביץ יוסף 148
 חזן בלה 325, 326
 חיה (קוסובסקי) 230
 חיה 322, 323
 חיים 124, 156, 203
 חלופיצקי אליאב 92, 108, 123, 211, 212
 222, 225
 חנצ'ה (פלוטניצקה) 197, 374, 375

 טאניה 364
 טבנקין יצחק 94, 113, 123, 362
 טומשוב (ארצי) פניה 163, 172, 262
 טיקוצקי יחזקאל 353, 363
 טננבוים — תמרוף מרדכי 14, 324, 325
 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332
 333, 334, 335, 348, 350, 353, 354
 355, 357, 358, 359, 363
 טרומפלדור יוסף 7, 45, 80, 188, 370
 טרוצקי 134
 טרשצ'אנסקי (תירוש) מוטייל 15, 210, 216, 283
 טשרניחובסקי שאול 275
 טשצ'יאק (כומר) 25, 30

 יבנאי (פסים) ישראל 100
 יהודית 256, 262
 יהודית (בגיטו) 364
 יודלביץ חנה 62, 72, 79
 יוסלביץ עובדיה 256
 יוסטינה 91
 יוסף 156
 ילין זאב 87, 97
 ינקלביץ 124

גרוסמן חייקה 335
 גרינבוים יצחק 29, 37
 גרינבוים יעקב 57
 גרינג 32
 גרמן (שור) חנה 45

 דאטנר ד"ר 366, 367
 דבורה (מינקובסקי) 317
 דבורה 156
 דובקין אליהו 79, 362
 דוברושקלנקה (דוברון) אריה 45, 79
 דוברוניבסקי 165
 דודבני יחיאל 73, 93
 דוברוצקי (שר בפולין) 26
 דוד 203
 דונבסקי יאן 28
 דונבסקי אלכסנדר 28
 דוראגוי פייצ'ה 363

 האלפרין פאלק 185
 הולנדר יצחק 237
 הופמן (מנצח) 210
 הורביץ פרנקה 194, 284
 הלמן ידקה 15
 הרצל בנימין זאב 34
 הרשל (פלוטניצקי) 332
 היטלר 30, 32, 357, 360
 הרשברג א.ש. 148

 ואלד בנימין 381
 וואנאגסקי יוסלה 363
 ואצלאבסקי (סטודנט) 30
 ואקסמאן 327
 ובר חוה 62
 ווקסברג 57
 ויגונסקי 210
 וויספיאנסקי (סופר) 183
 וולצינסקי יענקלה 247
 ויטוס 28
 ויינגרז' יעקב 257, 261, 284
 ויינר אליהו 114, 287
 ויינר (ישראלי) ארקה 64
 ויינשטיין דינה 242
 ויינשטיין יוכבד 327, 330, 351, 363
 וייצמן חיים ד"ר 47, 178
 וייצמן יוכבד 364
 וילי (קצין גסטאפו) 332
 וילנר אריה 373
 ויניצקה (קליבנסקי) ברוקה 335, 341
 342, 344, 364, 369
 ויסוצקי שושנה 329
 וישניבסקי (דובדבני) משה'ל 93

 ז'אפוצ'ינסקה סוניה 364
 זאץ 205, 207
 זגר (אורון) שלמה 129

מנדלי (מוכר ספרים) 195	יעקב 58, 261
מנדלבוים שמחה 97	יערי מאיר 362
מנחם (פונדק) 94	יפה 363
מנדל נחמה 363, 355	יצחק 156, 155, 261
מעלדונג 57	ישראלי שחורה 78, 79
מרגלית ישראליק 327, 328, 335, 355	ישראלי זליג 78
363	
מרדכי 157, 203, 256, 257	כאריק (סופר) 185
מרילקה 240	כגן אסתר 288
מרסיק צבי 325, 326, 328, 330, 335	כהן דוד 282
, 358, 356, 355, 354, 340, 338, 337	כהן 160
366, 364	כמלניק 317, 331, 337, 338, 340, 354
מרקמן שושנה 124	356, 355
מרשק בני 80	כצוביץ חייקה 132, 133
משה נתן 156	
משה'ל 56	
	לב אסתר 315, 317, 319, 321, 323
נאדוס לייב 185	לביא (לשצינסקי) שמואל 15, 116
נאדיר משה 185	לויטה ל. 92, 108, 123
נהרי יצחק 15	לבינזון 214
נטע 57	לובטקין צביה 316, 320, 321, 342, 363
נחום 57	לויין אמה 286
ניימאן רחל 364	לויין אריה 203
נירנברג (מירה) 332	לויין אברהם 238
נפוליאון 148	לוס מרים 207
	לוצקי (משורר) 184, 185
סגליק מלכה 71	לוקוב (גלילי) צפורה 282
סגל רווקה 363	לזניק טוביה 249
סובול אטיל 327, 328, 353, 363	ליברמן הרמן (ד"ר) 29
סוכאדניצקי אליעזר 351	ליוואנט נחמה 355, 363
סולוביי חיים 121	לייבוויץ אברהם 125
סולוביי נסיה 121	לייבל פ. 257
סיץ פאניה 350	לייבל 262
סימפסון 92	ליס 205
סירקין (נחמן) 134	ליפשיץ 125
סלפאק 205, 210	למדן יצחק (משורר) 180, 185
סנקביץ שמואל 107	ליפץ אליהו 102, 107, 125, 141, 142
ספרי אברמ'לה 96, 103, 121	
סקלאדקובסקי (שר) 28	מאטוס 340
	מאטושבסקי (שר) 29
פוגלמן רחל 320, 355	מאיסי 179
פודלוצקי רבקה 175, 233, 234	מאלאכאווסקי א. 183, 184
פונדק 94	מאנגר איציק 185
פוזנר ד"ר 205	מאפו (אברהם) 286
פוטשינסקי רחל 120, 121	מארכס (קארל) 174, 188
פולצ'יק 113, 140	מדיסקה רבקה 335
פולאק רחל 363	מוליבר שמואל 148, 149
פומרנץ (לוליק) חיים 261, 262	מומידוביץ 205
פונדק ישעיהו 97, 98	מושקוביץ דניאל 334, 369
פונדק 232, 233	מידאניק פסיה 355
פופקא 113, 121	מילנר (מאירי) צבי 114
פוקס מינדל 172, 196, 257, 261	מינץ שלמה 80, 261, 262
פורמגוביץ פסיה 384	מינץ 205, 207
פורת עובדיה 163	מינקובסקי ברוך 69
פטלוק גדליה 363, 366	מינקובסקי זיסקינד 317
פילסודסקי 26, 28, 29	מירה (פורמגוביץ) 379
פינקל 195	מלמד יוסקה 108, 122
	מלניק 113, 114, 119, 121

קורנבוסקי מלכה 195
 קורצ'ינסקים 91
 קיפלינג 180
 קירשנבוים פנינה 242
 קלאטשקו ד"ר 232
 קליגר יום-טוב 172, 196
 קליף מאיר 284, 291
 קמינר (זיו) שמחה 15, 65, 72, 78, 79
 80, 93, 95, 100, 141
 קמניצקי חנה-ישעיהו 130
 קפלן פסח 330
 קפלן שרה 207
 קפלן 74
 קצמן (טורקניץ) שרה 15, 68
 קצנלסון יצחק 14, 166, 179, 180, 183
 345
 קרביץ יוסף 203
 קרוגליאק מרדכי 153

 ראובן 156
 ראזענטאל ל. 184
 רבין 261
 רבינוביץ יוסקה 257
 רבינוביץ 219
 רגב (גרביצקי) אליעזר 129
 רובינשטיין ק. 340, 338
 רוד אניה 335
 רודומין צפורה 45, 51
 רודי זיידל 103, 165, 312
 רודנר חיים 327, 328, 350, 355, 363
 רוזן 256
 רוזין 57
 רוזנבאנד בנימין 52
 רוזנברג משה 105, 111
 רוזנברג ראובצ'יק 325, 327, 328, 334
 363, 356
 רוזנטאל הרשל 325, 327, 328, 338, 341
 349, 353, 356, 357, 363, 364, 380
 רוטבארט משה"ל 328, 351, 355, 363
 רוטנברג 62
 רוכמן זאב 321, 323
 רופין ארתור 375
 רוניק 130
 רחל (המשוררת) 124, 257
 רחל 124
 ריבאק (יצחק) 112
 רייזנר לייזר 325, 358, 364
 ריינגיירץ מוניאק 379
 רפאל 209

 שאצמן ברל 335
 שווארץ לוי 247
 שווארץ שלום 317
 שורצבארט ד"ר 361
 שושקה 79
 שושקס אברהם 292
 שושקס שלמית 164, 224, 227, 229

פסקובסקי חנה 121
 פיריי דב 335
 פיש לאה 355
 פישל 256
 פיינשטיין (זאב) 188
 פייזניק 57
 פלוצ'ינסקי שלמה 92, 93, 108
 פלכאנוב 134
 פלאסקובסקה מנוחה 363, 379
 פן (משורר) 180
 פנינה 364
 פסיה (חדש) 110, 112
 פסיה 261
 פפיר שרה 216
 פפירמיסטר 118, 121
 פצ'ינר 165
 פלוטניצקה פרומקה 161, 172, 196, 320
 325, 326, 342, 355, 356
 פראדל 364
 פרוז'אן 45, 65, 69
 פרומקה (אשד) 291
 פרידה 364
 פריסטור 30
 פרבר זיידל 172
 פרלשטיין לאה 345, 373
 פרץ י. ל. 185, 301

 צ'אפניק ליוה 335
 צארג דורקה 351
 צבי 123, 125
 צוקר סוניה 45, 57
 צ'יויק שרה 370
 ציולינג אהרון 52
 צמח (הבימה) 148
 ציפקוב אוצ'יה 62
 צפורה א. 196
 צוקרמן יצחק 315, 320, 321, 322, 326
 342, 356
 צ'רניאק משה (שחמטאי) 131

 קאהוט יהודה (מורה) 232
 קאוטסקי 134
 קאנטרוביץ השל 229
 קבקבוץ יעקב 262
 קובלנסקי מרים 161
 קוויברודסקי לונקה 326, 327, 364
 קחלובסקי (ספיר) פנחס 61, 69
 קוך משה 207
 קון גרו 327, 328, 363
 קוטובסקי מיכאל 241
 קוסטין לאה 185
 קוסטרומצקין 64
 קויצ'קו מרדכי 165, 283
 קופינסקה שרה 349, 353, 355, 363
 קופרוואסר פרידה 213, 214
 קוצ'אר הירשקה 363
 קוראז' אסתר 364

שמשון 256	שושקס 164
שניידר אהרון 227	שטיינברג (סופר) 185
שניידר אודיה 363, 355	שטיינמן 284
שניידרמן טמה 324, 325, 326, 329, 331, 334, 342, 344, 346, 354, 355, 356	שטיינמן ב. 183
שפטל פרידה 167	שיינבוים אילקה 366, 355
שפיר (ויינר) חביבה 283	שיינבוים 357
שפירא מרדכי 67	שינד זאב 45, 46, 48, 50, 52, 56, 57
שפירא 256	שינדל (אור) פניה 45, 52, 55, 56, 57
שפק הניה 207	שיניצקי נחמיה 237
שפרטר שולמית 97	שיקורה 356
שצ'ופק שלום 249, 250	שיקורסקי 345
שצ'ופקביץ 153, 160, 165	שכנא 56
שקיבל יאדביגה (ברונקה קליבנסקי) 324	שלוטניק פסיה 355
שרגא 45	שלום 203, 256, 261, 262, 263
שרון חיה 254	שליט 48, 49, 95
שרמן דינקה 118, 120	שלימוביץ מרים 220
שרמן חיים 121	שלייפר רחל 78, 79
שרשבסקי 75	שלמה 57
שרתוק (שרת) יהודה 251	שלונסקי (אברהם) 180
תמרוף (טנבוים) 364.	שמואליק ז'ולטי 353
	שמואל ב' 96
	שמואל 125, 256
	שמידט אנטון 325, 354, 364, 365

חברי תל-חי ששמותיהם כלולים בספר, נפטרו ולא זכו לראותו:

אברהם בכצ'וק

אליהו ליפץ

ליזקה ליפץ

שושנה (מרקמן) שגב

יונטל קליגר

ה ת ו כ ן

תל-חי י.ח. ברנר 5
קבוץ ההכשרה תל-חי בפולין — יעקב זילברשייד 7

בימי משבר

- יהודי פולין בין שתי המלחמות — אריה טרטקובר 16
גולת פולין במצוקתה ובמאבקה — א. הארטגלאס 24
בימי משבר — יצחק טבנקין 32
נגור הדין (ממכתביו) — ל. לויטה 36
הנקודה היהודית היבהבה — אהרן ישראלי (ויינר) 40
* — י.ח. ברנר 42

קיבוץ בנדודים

- ההכשרה לקראת העליה החמישית — יהודה בראגינסקי 43
תל-חי — על שום מה? — בנימין רוזנבנד 45
* — רדה אופאלין 46
בנדודים — אלהנן בוקסנר 47
חיים בחברותא — אריה דורון (דוברושקלנקה) 49
העבודה היתה קשה — פניה אור (שינדל) 51
רדה-אופאלין היתה בית — צפורה רודומין 52
קיבוץ תל-חי בשנתו הראשונה (ממועצת „החלוצי“ בקאיאנקה) 54
מהחלטות פגישת הקיבוצים בקאיאנקה 54
יום של חול (מן ההווי) — אברהם בבצ'וק 55
בעבודה חקלאית — מרדכי שפירא 59
מרדה-אופאלין לטראבניקי — שרה קאצמאן (טורקניץ) 61
בשש פלוגות — רבקה הראובני (בורנשטיין) 63
ימי חורף — אוצ'יה נחשוני (ציפקוב) 64
„ליטאית“ בין „פולנים“ — רבקה זינגר (קרוכמלניק) 65
באווירה של קיבוץ קטן — נחמה רוניק (פלוטניק) 67
מן הדרך (מתוך מכתב) — יצחק ריבק 69
ייחודי קולטת חלוצים — שמואל גרשוני 69
קשה וגם שמח — חנה שפירא (קנט) 70
תקוות ואכזבות בערבוביה — רחל עוגד (לויז) 71
האידיאה שלטה בחיינו — מלכה שתיל (סגליק) 72
שביתה בשל הלנת שכר — שמואל רבינוביץ 73
למרות הכל — היה כדאי! — תמר אילתי 74
בקבוצה חקלאית — משה רוניק 76
מנדודי תל-חי בראשיתו 76

- זכרונות מימים ראשונים (שיחת חברים באילת-השחר) 78
 עובדה מחייבת (מתוך מכתבים) — נחום בנארי 80
 בין קיבוץ תל-חי ומוזכירות הקיבוץ המאוחד :
1. מכתב תל-חי למוזכירות הקיבוץ המאוחד 80
  2. מכתב מוזכירות הקיבוץ המאוחד לתל-חי 81
- מארצינקאגץ, ייזורי, נובורויליקה (מתוך מכתבים) — י. דובדבני 81
 הכשרה קיבוצית — לשם מה? — שמחה זיו 82
 פגישת קיבוצי ההכשרה, 1928 :
1. לקראת הפגישה — זאב שינד 83
  2. שאלות לדיון — שמחה ק. 84
- פלוגות תל-חי בשנת 1928
 (מתוך דברי חברים בפגישת קיבוצי ההכשרה) 85
 זאב שינד ז"ל — שמחה זיו 88

על גדות הנימאן

- במעלה גבעה נישאה — משה ברסלבסקי 90
 הנימאן בחליפותיו — עליוה אוז'שקובה 91
 קיבוץ ליד נהר הנימאן — יעקב אלכסנדרוני 92
 בלב יערות — ישעיהו פונדק 94
 בצריף בפאתי יער — זאב ילון 96
 נסיון שלא הצליח — ישראל יבנאי (פסיס) 97
 הנהר (שיר) — זרובבל גלעד 99
 מכתבים מן הקיבוץ בנימאן : זאב ילון, אליאב חלופיצקי ישראל פסיס 100
 האחריות הכריעה — ישראל לויטן 101
 באין שעון — שמואל שגב (סנקביץ) 102
 במנסרה — אהרן ביידל 103
 קיבוץ תל-חי בשנת 1930 („במחנה") 103
 תקופה נהדרת — צבי טרשצ'נסקי 105
 עיירה (שיר) — אהרן מאירוביץ 106
 מנימאן ללידה — שושנה שגב (מרקמן) 107
 נימאן — החלום והמציאות — שרה מושקוביץ 108
 בעבודה בסנדלרות — שלמה אורן (זגר) 109
 ואלה תולדות הפלוגה בלידה — שמואל לביא (לשצ'ינסקי) 110
 חתונה לתפארת — צפורה מאירי (מילנר) 113
 והנוף — מרהיב עין — ליוקה ליפץ 114
 פלוגת תל-חי בנובוגרודק — יעקב גינינסקי 115
 במסון לאריות ביצים — שרה רבינוביץ (רודי) 115
 בגדים ונעלים — חייקה בן-יוסף (אלקינד) 116
 ליד הכבשן ואחרי הסוס — לאה אטלס 117
 במבשלת בירה ובמנסרה — ישראל גרונדווגאן 118
 במסגרות, בנגרות ובכל עבודה — דסטניק יוסף 119
 ימים יפים בפלוגה קטנה — שלום חבלין 120
 בכריתת עצים ביער — חנה גרונדווגאן (פיסקובסקי) 120
 פלוגות שהתפרקו — משה בר-זיו 121

- עם שליח ה"הגנה" — אליהו ליפץ 122
 קיבוץ תל-יחי בפגישתו (מאי 1931) 123
 עם סיום שנה — אליהו ליפץ, שמואל גולדמן 126
 הצריף שלנו (מתוך יומן) — שמואל גולדמן 128
 בכוח השאיפה לעליה — יצחק נהרי (מנדיוצקי) 129
 לאור שמש שוקעת — שמואל לביא (לשצ'ינסקי) 132
 * — מ.י. ברדיצ'בסקי 135
 פון קיין צרות... (שיר) — רשם א. גוברמן 135
 מצרות לא ידעתי... תרגם ש. לביא 136
 איך וואלט וועלן... (שיר) — רשם א. גוברמן 137
 מה תפצתי... תרגמה חנה רביד 137
 מחול (שיר) — מ. לוסטרניק 139
 מספרים (מפנקסו של שליח) — ל. לויטה 140
 בנדחים לחיפוש עבודה — משה יורעאלי (חלוץ) 141
 בדרכי כיבוש (מהרשימות „בדרכים“) — משה ברסלבסקי 143
 * — משה ביילינסון 145

בתחומה של עיר

- ביאליסטוק — עיר ואם — דוד סאהן 146
 התנועה הציונית והחלוצית בביאליסטוק — שלום פרלוביץ 149
 צעדים ראשונים — אריה ליון 150
 המאבק על הקיבוץ בביאליסטוק — א.ל. 157
 לא היה כל מוצא אחר (מכתבים) — משה ברסלבסקי 159
 א. לחברי תל-יחי בביאליסטוק
 ב. לסניפי „החלוץ“
 חמש שנים בקיבוץ ביאליסטוק — יקירה (גרובר), ש. ז'וקובסקי 160
 הקיבוץ בביאליסטוק כמרכז ה„גוש“ — מוטל תירוש (טרשצ'אנסקי) 163
 האוירה היתה נעימה — גניה גל (ליטבסקה) 166
 הבחורות בהכשרה — פרנקה הורביץ 168
 „הברוגו“ בין אח לאחות — ש. זארומב 169
 בחטיבת עצים ובפריקת קרונות — שלמה צם 172
 בעיות חברה במרכז החיים — שרה גושן (ויינגרו) 174
 משק עזר למופת... — נחמיה פלץ 175
 בין הפטיש הסדן — א. פרלוביץ 175
 רוחות חדשות — אריה פ. 176
 קומונה במאבק על קיומה — שרה גנדל 176
 לילות שבת וחג — מרדכי עפרוני (קויצ'קו) 177
 סדר פסח בקיבוץ — ש. זארומב 178
 הסטודיה הדרמתית — ש. אלטר (שימק), אברהם אגסי (ברנבוים) 179
 הסטודיה הדרמתית מופיעה בקיבוצים ובסניפים („העתיד“) 183
 העתונות מעריכה „באראנאוויטשער וואך“ — א. מאלאכאווסקי, שבועון בקרמניץ — ל.
 ראזענטאל 183
 חוגי „הפועל“ — שרה צוך 184
 ערבי קריאה — מוטיל קוסטין 185
 עולי רגל לכינוס — ש. זארומב 186

- * - ח.ג. ביאליק 187
 ממסכת הימים (מתוך מכתבים) - מרים שלימוביץ, אריה זכאי, יקירה גרובר, אריה וו.,
 פרומקה (פלוטניצקה) 188
 עם צעירי הגיוס - אסתר לב 197
 * - ב. כצנלסון 198

שנות כיבוש וגיבוש

(הגוש ופלוגותיו)

- גוש תל-חי בתוך הגוש החלוצי הכללי - משה ברסלבסקי 199
 * - יצחק טבנקין 202
 פגישת איחוד הקיבוצים (תל-חי, מעפילים הכובש) - א. בן-יהושע 203
 סיכומים והחלטות 203
 ראשיתו של קיבוץ מעפילים - שלמה סלע (סלודאש) 205
 ועוד על קיבוץ מעפילים - יוסף הגדלסמן 207
 מעיר לעיר בכיבוש עבודה - יעקב חבר 208
 בין הקיבוץ וסביבתו - אשר רוזנבוים 209
 מאבק נגד מכשולים ומכשילים - אליהו צימר 211
 שנה בקיבוץ מעפילים - חהה ביידל 212
 בפלוגות קיבוץ הכובש (מתוך דו"ח בכנוס האיחוד) - יוסף קרביץ 213
 הפלוגה במיליציית - דוד וגמייסטר 213
 תל-חי לאחר האיחוד - מפרסומים בעלון „ידיעות“ 214
 בפלוגות הגוש - מכתבים וסקירות בעלוני הגוש „ידיעות“ ו„מחינה“ 216
 * - ל. לויטה 221
 כובשים... (מתוך מכתב למרכז „החלוצי“) 222
 שניים אחוזין בלומז'ה - אריה לוי 222
 הפלוגה באוגוסטוב - יעקב פייבושביץ 223
 ועוד על הפלוגה באוגוסטוב - זאב בונוביצי 225
 מאוגוסטוב לסובלק - הרצל ניגניביצי 225
 כיבוש עבודה בסובלק - השל קאנטרוביץ 226
 בייבוש ביצה - יוסף איילון 226
 חלקת ארץ-ישראל... - עדה שפירא 228
 בסובלק ובולקוביסקי - מיכאל קוסובסקי 229
 מחסן הבגדים היה מסודר - חיה קוסובסקי 231
 הפלוגה בסמיאטיץ' - יעקב קרופניק 231
 שנה וחצי בתחנת סמיאטיץ' - חייקה ישראלי (צ'ופריק) 232
 חמשה ימי עבודה בשבוע - זלדה מיירנץ 233
 בסוויסלוף - קבוצה טובה - חיה אלטמן (רודזינסקי) 235
 בסיבוב הבאראבאנים - יפה סבירסקי (בכר) 235
 מקולנה להיינובקה - צבי בורשטיין 236
 בשצ'וצין - פרנסה בדוחק - אסתר אפרתי 237
 מלידה לקיבוץ שדליץ - אסתר גרינשטיין (קגן) 238
 בסוקולקה - הכל בידי החברות - עליזה מנהיימר 239
 מיאשינובקה דרך נוז'ץ לביאליסטוק - נפהלי יוגב (קובלנסקי) 240
 בדרוסקניני - עם ילדי נופשים - אסתר איילון (בימבד) 242
 בקרינקי - בעבודת הבורסקאות - זאב ניצן (בלומנקרנץ) 245
 בהעפלה לארץ - חיים צור (צוקרביץ) 246

- 248 על הפלוגה כדומברובה הוכרו חרם... — גרשון גורודיסקי
 פלוגות קטנות באיביה ובלוגוביץ — שרה שצ'ופק 249
 מגראיבה לביאליסטוק — אריה וונסובר 250
 בחטיבת עצים בבילסק-פודלסקי — אברהם בוים 251
 מן ההכשרה אל המלחמה — דוד סקלקה 253
 מפלוגת לושיץ לגבעת השלושה — דוד שפט 254
 הלאה עצב (שיר) — א. ברוידס 255
 מועצות וכינוסים של הגוש :
 256 15.9.1934 מועצת הגוש
 258 11.13.1935 כינוס ומועצה
 258 בפלוגות (מתוך הדו"חות במועצה 11.10.35)
 260 קיבוץ (שיר) — אברהם גרובוב
 261 כינוס הגוש באפריל 1936
 264 השירה החלוצית

איש ותנועה

- 274 „החלוץ“ וההכשרה — יצחק טבנקין
 276 בלהט של הגשמה — יעקב אשד
 הנער החלוצים — משה בסוק 279
 קיבוץ תל-חי ותנועת הנוער — יונטל קליגר 281
 המועצה הגלילית של „החלוץ-הצעיר“ בביאליסטוק — יקירה ז'וקובסקי (גרובר), מוטיל
 תירוש 283
 המועצה הגלילית של „פרייהייט“ בקיבוץ — י. ז'וקובסקי 284
 במאבק להגשמה — שולמית תירוש (שושקס) 286
 דרכי בתנועה — דוד יום-טוב 292
 יומי הראשון בקיבוץ ההכשרה — יהודית אייזמן (פדרמן) 295
 כפנסים דולקים — עובדיה פורת 297
 * — גרשום שלום 299
 בעיירות פולין (מתוך מכתב) — א. פיאלקוב 300
 תמורות בהכשרה — יצחק פרליס 302

כימו כליון ומרד

- 305 בימי מלחמה והברחת גבולות — אסתר לב
 314 בשליחות אל קיבוץ תל-חי בביאליסטוק — יהודה הלמן
 קיבוץ תל-חי בנדודיו — יהודה מנור (מנקוטה) 318
 מביאליסטוק, דרך הרי אוראל, לארץ — אריה גולדהאקר 321
 במחתרת — בגיטו ובצד הארי — ברונקה קליבנסקי 324
 לילדה ביער (שיר) — זרובבל גלעד 336
 פרקי יומן — מרדכי טננבוים 337
 לקראת המרד (דיון באסיפה הכללית בקיבוץ בגיטו) 348
 הקיבוץ בגיטו ביאליסטוק (מתוך מכתב) — צפורה בירמן 354
 „כל מרכזי החיים היהודיים נמחו מעל פני האדמה...“
 (מכתב אל י. טבנקין, מ. יערי, א. דובקין, ההסתדרות) — צביה לובטקין ויצחק
 צוקרמן 360
 * — יצחק טבנקין 361

נזכור

- * — יצחק צוקרמן 362
 רשימת חברי קיבוץ תל-יחי בגיטו ביאליסטוק 363
 365 מרדכי טננבוים — תמרוף — יצחק צוקרמן
 צפורה בירמן — אליהו בירמן 370
 חנוך זילאזנאגורה 371
 נחמה ליוונט — זאב גראבוב 371
 צבי מרסיק 373
 פרומקה פלוטניצקה 374
 פרומקה — יצחק פרליס 376
 פסיה פורמנוביץ 379
 מנוחה פלסקובסקית — יעקב ברמן 379
 נחה (נשקה) צוקר 380
 חיים רודנר — יעקב גינינסקי 381
 382 חיים רודנר (לדמותו) — יוסף קורניאנסקי
 ראובן (ראובצ'יק) רוזנברג 382
 צבי רוזנטאל 383
 מוניאק ריינגבירץ 383
 384 סוד הכח — צביה לובטקין
 385 מפתח השמות

תעודות

- מכתב ממארצינקאנץ, אישורים מדרוסקניק ומנימאן 87
 מכתב מקורי של משה ברסלבסקי 158
 פרוגרמה של הסטודיה 182
 מכתב ממזכירות גוש ביאליסטוק 194
 כרטיס שנה טובה מתרפ"ט 194
 מפת הקיבוצים ומפת קיבוץ תל-יחי עם רשימת הפלוגות 200—201
 שני ציורים אוטנטיים משנת 1936 — חיים צוקרוביץ (צוקר) 243—244

התרגומים מידידיש נעשו ע"י מרדכי האלטר, שמואל לביא, חגה רביד.
 שרטוט המפה — צינוביץ פנהס (פלמ"ח—צובא)
 סדור התמונות ועטיפה — רוחמה ש. (רביבים)
 הרשימות על הנספים בשואה לקוחים בחלקם מספר „חורבן ומרד של יהודי וארשה“
 בעריכתו של מלך גיישטט.

**בית לוחמי הגיטאות
והוצאת הקיבוץ המאוחד**